

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 30

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 1 від 31.08.2023 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)**

© Ужгородський національний університет, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Вереш А.І. СЕМАНТИЧНО-СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНАХ МАКСИМА БУТЧЕНКА.....	9
Гілецька З.І. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПРАВОПИСІ СЛОВАЦЬКОЇ МОВИ: НАПИСАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ.....	17
Данчишин Н.Р. ЯВИЩЕ ІМПЛІЦИТНОГО ЗМІСТУ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	22
Завальська Л.В. ПРЕЗИДЕНТСЬКИЙ ДИСКУРС ЯК ВИЯВ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....	26
Карпець Л.А., Коваленко Ю.М., Гнатенко К.В. УКРАЇНСЬКЕ СПОРТИВНО-ІГРОВЕ НАЗОВНИЦТВО В МОВНОМУ ПРОСТОРІ.....	31
Коваль Л.М., Грабова А.Д. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ОНІМІКОНУ ЕПІСТОЛЯРІЮ ВАСИЛЯ СТУСА.....	38
Литвин О.Г. ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ І РИТОРИЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	43
Майборода Н.Г., Самойленко В.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	48
Мельничук О.М. СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТИКЕТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ДРАМАТИЧНОМУ ТВОРІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «НАЗАР СТОДОЛЯ».....	52
Rorova I.S. THE SYNTACTIC LEVEL OF THE LANGUAGE IN CATEGORICAL DIMENSIONS.....	57
Прокогін І.М. ВИКОРИСТАННЯ КУЛІНАРНИХ РЕЦЕПТІВ У НАВЧАЛЬНИХ ВИДАННЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	64
Степанюк Г.М., Думанська Л.Б. ДО ПИТАННЯ ПРАВОПИСНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (ЗА ІСТОРИЧНОЮ ПОВІСТЮ ОСИПА НАЗАРУКА «РОКСОЛЯНА»).....	71
Трумко О.М., Галайчук О.В. КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ «ЗНАЙОМСТВО» ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В ІНШОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ.....	76

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Веремчук Е.О., Гудзовата С. РОЛЬ ОНТОЛОГІЧНИХ МЕТАФОР У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ СФЕРИ ТОРГІВЛІ.....	83
Кацишин Н.Є., Лосєва І.В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ВВІЧЛИВОСТІ У ТРАДИЦІЙНИХ ТА НОВИХ ЖАНРАХ АНГЛОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	87
Костроміна О.В. ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАТУСУ В МОВЛЕННЄВМУ РЕПЕРТУАРІ АВСТРАЛІЙСЬКИХ ЖІНОК.....	92
Макухіна S.V. CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	98
Міненко О.В., Крічкер О.Ю., Єремєєва Н.Ф. ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	102
Сніцар В.П. ПОЛІКОМПОНЕНТНІ МЕТАФОРИ В РОМАНІ ДЖОНА ФАУЛЗА «МАГ».....	106
Талавіра Н.М. ЕВОЛЮЦІЯ НОВИННОГО ДИСКУРСУ: ВІД ГЛАШАТАЇВ ДО БЛОГЕРІВ.....	110
Тихоніна С.І. ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙ В ТЕКСТІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.....	115
Tkachuk N.O., Monolatii T.P. ÜBER DIE ZUKUNFT MAL ANDERS: INDUZIERUNG DES TEMPORALADVERBIALS DURCH DIE LEXIKALISCHE SEMANTIK DER DEUTSCHEN EINSTELLUNGSPRÄDIKATE.....	119

Хауха Ю.О., Ольховська Н.С. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	124
Tsarenko L.E., Lebedeva E.V., Gvozd O.V. IMPLEMENTATION OF VERB FORMS IN THE TEXTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE.....	128
Shara L.M., Vorobyova K.V., Duvanska I.F. ADJECTIVES-TERMS IN THE SPECIALTY “ELECTRICAL ENGINEERING” TEXTS.....	134
РОЗДІЛ 3	
РОМАНСЬКІ МОВИ	
Клюфінська І.М. ФАХОВА МОВА ЯК СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ.....	140
РОЗДІЛ 4	
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ	
Костанда І.О. ВПЛИВ КЛАСИЧНОЇ КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ КОРЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ: ПОШУКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	145
РОЗДІЛ 5	
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ	
Савчук Г.О. ОКАЗИОНАЛЬНА СУБСТАНТИВАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ ТА ДІЄПРИКМЕТНИКІВ У РОМАНІ ЛОНГА «ДАФНІС І ХЛОЯ».....	153
РОЗДІЛ 6	
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО	
Дужа-Задорожна М.П., Іванюк О.Ю. ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	159
Мільо А.В. МЕТОДИКИ ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ У СУЧАСНОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	164
Прятничка Т.В. МОВА, МОВЛЕННЯ ТА МИСЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	171
Шелепкина І.М. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ БІЗНЕСУ ЯК ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ.....	176
Шумило Д.В., Дружбяк С.В. ДИНАМІКА ВИКОРИСТАННЯ СИНОНІМІВ ТА ЇХ ВЗАЄМОЗАМІНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ).....	182
РОЗДІЛ 7	
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО	
Газуда О. ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО «Я» КРІЗЬ ОНІРИЧНИЙ АСПЕКТ ТВОРУ «КНИГА КЛАДОВИЩА» НІЛА ГЕЙМАНА.....	187
Головащенко Ю.С., Сандецька М.В. КЛЮЧОВІ СЛОВА В ПРОЦЕСІ ОПАНУВАННЯ НАВИЧОК УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	191
Дзюбинська Х.А., Бурковська З.С., Бінкевич О.М., Ваврін Н.П. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВЕТЕРИНАРНОЇ ЛЕКСИКИ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ.....	197
Жижомо О.О., Шевчук Н.М. МЕТАФОРА ЯК НАЦІЄТВОРЧИЙ ОБРАЗНИЙ ЗАСІБ У РОМАНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «СОБОР» ТА ЇЇ РОСІЙСЬКОМОВНИЙ ПЕРЕКЛАД.....	204
Калько Р.М., Максименко О.В., Пакулова Т.В. КОНТЕКСТНИЙ ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНУ ГЛАДІАТОР В АНТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	209
Москалюк О.В., Смаркалова А.К. ФУНКЦІОНУВАННЯ СЮРВЕЙЄРСЬКИХ ТЕРМІНІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ.....	215
Овчаренко Л.М., Овчаренко В.П. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	219

Одінцова О.О., Міщенко І.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ.....	225
Тарасенко К.Р. ПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ЧАРІВНОЇ КАЗКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	229
Фролова І.Є., Котляров Д.М., Хуторна А.О. ОСОБЛИВОСТІ МНОЖИННОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ В.С. МОЕМА «ТЕАТР».....	235
Чайковська О.Ю., Панченко А.О. МОВЛЕННЄВІ ЗАСОБИ ВИСЛОВЛЕННЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ У СТАТТЯХ ЖУРНАЛУ «SCHWEIZER SOLDAT».....	240

РОЗДІЛ 8**ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Мельник І.Є., Ткаченко Л.М., Калініченко Т.М. ІНТЕРКОРПУСНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СУЧАСНИХ МОВАХ.....	244
Shchurachova D.S. ORAL POLITICAL DISCOURSE: FACTORS OF TRANSLATABILITY.....	249

РОЗДІЛ 9**ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Plnytska M.B. IMAGOLOGICAL DOMINANTS IN THE WORK BY OLHA MAK.....	254
--	-----

РОЗДІЛ 10**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА**

Белінська Ю.О. ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ЯВОРІВСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «А ЯБЛУКА ПАДАЮТЬ...».).....	259
Борисенко Н.М. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЖАНРУ ПОЕМИ-СИМФОНІЇ У ТВОРЧОСТІ ДМИТРА КРЕМЕНЯ.....	264
Гаврилюк О.Р. ЕКЗИСТЕНЦІАЛ ДОМУ У ПОВІСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «ГІРЧИЧНЕ ЗЕРНО».....	269
Куца О.П., Куций І.П. «ПІД ТИХИЙ ВЕЧІР» БОГДАНА ЛЕПКОГО: РЕГІСТРИ ПАМ'ЯТІ І ПОЕТИКА ПРИГАДУВАННЯ.....	275
Циганенко В.Л. ВИСВІТЛЕННЯ РЕЛІГІЙНО-ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ЗА ДОПОМОГОЮ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ НА СТОРІНКАХ ГУСТИНСЬКОГО ЛІТОПІСУ (ПРОТИСТОЯННЯ КИЇВСЬКОГО Й МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТІВ).....	282

РОЗДІЛ 11**ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Muntian A.O. MOTIF OF CONFINEMENT IN THE DIARY OF THE YOUNG GIRL BY ANNE FRANK.....	289
Парамонов Б.І. ПРОЕКЦІЯ АВТОРСЬКОГО ОБРАЗУ ЧЕРЕЗ ФІКЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС У ТРИЛОГІЯХ ФРЕДЕРІКА БЕГБЕДЕ ПРО МАРКА МАРРОНЬЄ ТА ОКТАВА ПАРАНГО.....	293

РОЗДІЛ 12**ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Yuhan N.L., Borzova O.D. PSYCHOLOGY OF LITERARY CREATIVITY AS A SUBJECT OF REPRESENTATION IN MODERN DRAMATURGY (BASED ON THE PLAYS OF KOKI MITANI (JAPAN) AND NIS-MOMME STOCKMANN (GERMANY)).....	298
--	-----

РОЗДІЛ 13**ФОЛЬКЛОРИСТИКА**

Анікіна І.В. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА КОНЦЕПТОСФЕРА В СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ.....	305
Слободян Н.В. МОТИВ «ДАЛЕКОЇ ЗЕМЛІ» В УСНИХ ОПОВІДЯХ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ ПРО НІМЕЧЧИНУ.....	309

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Vehesh A.I. SEMANTIC AND STYLISTIC LOADING OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVELS BY MAKSYM BUTCHENKO.....	9
Hiletska Z.I. CURRENT TRENDS IN THE SLOVAK LANGUAGE SPELLING: CAPITALIZATION.....	17
Danchyshyn N.R. THE PHENOMENON OF IMPLICIT MEANING IN THE CONTEXT OF STUDYING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....	22
Zavalska L.V. PRESIDENTIAL DISCOURSE AS A REPRESENTATION OF POLITICAL COMMUNICATION: MAIN CHARACTERISTICS.....	26
Karpets L.A., Kovalenko Yu.M., Hnatenko K.V. UKRAINIAN SPORTS AND GAMING TERMINOLOGY IN THE LINGUISTIC CONTEXT.....	31
Koval L.M., Hrabova A.D. SEMANTIC AND STYLISTIC PARAMETERS OF ONYMICON THE EPISTOLARY OF VASYL' STUS.....	38
Lytvyn O.H. FORMATION OF LANGUAGE CULTURE AND RHETORICAL SKILL OF GRADUATES OF TECHNICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION.....	43
Maiboroda N.H., Samoilenko V.V. FEATURES OF THE FORMATION OF THE LANGUAGE PERSONALITY OF A SPECIALIST AT THE STAGE OF STUDY IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION.....	48
Melnychuk O.M. SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF ETIQUETTE EXPRESSIONS IN TARAS SHEVCHENKO'S DRAMATIC WORK "NAZAR STODOLIA".....	52
Popova I.S. THE SYNTACTIC LEVEL OF THE LANGUAGE IN CATEGORICAL DIMENSIONS.....	57
Prozhohina I.M. USING CULINARY RECIPES IN EDUCATIONAL AIDS FOR UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....	64
Stepaniuk H.M., Dumanska L.B. TO THE QUESTION OF SPELLING STANDARDS OF UKRAINIAN LANGUAGE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY (BASED ON THE HISTORICAL STORY BY OSIP NAZARUK "ROKSOLYANA").....	71
Trumko O.M., Halaichuk O.V. COMMUNICATIVE SITUATION "ACQUAINTANCE" AS AN OBJECT OF STUDY IN A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM.....	76

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Veremchuk E.O., Hudzovata S. THE ROLE OF ONTOLOGICAL METAPHORS IN THE CONCEPTUALIZATION OF THE ENGLISH-LANGUAGE TRADE SPHERE.....	83
Kashchyshyn N.Ye., Losieva I.V. REPRESENTATION OF VERBAL AND NON-VERBAL MEANS OF EXPRESSING POLITENESS IN TRADITIONAL AND NEW GENRES OF ENGLISH DIPLOMATIC DISCOURSE.....	87
Kostromina O.V. REFLEXION OF PROFESSIONAL STATUS IN THE SPEECH REPETORY OF AUSTRALIAN FEMALES.....	92
Makukhina S.V. CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	98
Minenko O.V., Krichker O.Yu., Yeremeieva N.F. FORMATION OF MOTIVATION FOR STUDYING ENGLISH IN STUDENTS WITH NON-LINGUAL MAJORITIES.....	102
Snitsar V.P. POLYCOMPONENT METAPHORS IN JOHN FOWLES'S NOVEL <i>THE MAGUS</i>	106
Talavira N.M. THE EVOLUTION OF NEWS DISCOURSE: FROM TOWNCRIERS TO BLOGGERS.....	110
Tykhonina S.I. LINGUAL MEANS OF CREATING EMOTION IN FICTIONAL TEXTS.....	115
Tkachuk N.O., Monolatii T.P. ABOUT THE FUTURE IN A DIFFERENT WAY: INDUCTION OF THE ADVERB OF TIME BY THE LEXICAL SEMANTICS OF THE GERMAN ATTITUDE VERBS.....	119
Khaukha Yu.O., Olkhovska N.S. STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF GERMAN VETERINARY TERMINOLOGY.....	124

Tsapenko L.E., Lebedeva E.V., Gvozd O.V. IMPLEMENTATION OF VERB FORMS IN THE TEXTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE.....	128
Shapa L.M., Vorobyova K.V., Duvanska I.F. ADJECTIVES-TERMS IN THE SPECIALTY “ELECTRICAL ENGINEERING” TEXTS.....	134
SECTION 3	
ROMANIC LANGUAGES	
Kliufinska I.M. PROFESSIONAL LANGUAGE AS A WAY OF EXPRESSING.....	140
SECTION 4	
LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA	
Kostanda I.O. THE INFLUENCE OF CLASSICAL CHINESE LITERATURE ON THE FORMATION OF KOREAN LITERARY TRADITION: EXPLORING NATIONAL IDENTITY.....	145
SECTION 5	
CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES	
Savchuk H.O. OCASIONAL SUBSTANTIVATION OF PARTICIPLES AND ADJECTIVES IN LONG’S NOVEL “DAPHNIS AND CHLOE”.....	153
SECTION 6	
GENERAL LINGUISTICS	
Duzha-Zadorozhna M.P., Ivaniuk O.Yu. PARADIGMATIC RELATIONS IN THE TERM SYSTEM OF THE GERMAN LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES OF SOCIAL WORK.....	159
Milo A.V. METHODS OF LINGUOCONCEPTUAL ANALYSIS IN MODERN DOMESTIC SCIENTIFIC DISCOURSE.....	164
P’iatnychka T.V. LANGUAGE, SPEECH AND THINKING: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF FUNCTIONING.....	171
Shelepkova I.M. LINGUISTIC ANALYSIS OF UKRAINIAN TERMINOLOGY OF BUSINESS AS AN INTEGRATED SYSTEM.....	176
Shumylo D.V., Druzhibiak S.V. DYNAMICS OF THE USE OF SYNONYMS AND THEIR INTERCHANGE IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON PUBLICISTIC TEXTS).....	182
SECTION 7	
TRANSLATION STUDIES	
Hazuda O. THE FORMATION OF OWN “I” THROUGH THE ONEIRIC ASPECT OF THE “GRAVEYARD BOOK” BY NEIL GAIMAN.....	187
Holovashchenko Yu.S., Sandetska M.V. KEY WORDS IN THE PROCESS OF MASTERING INTERPRETING SKILLS.....	191
Dziubynska Kh.A., Burkovska Z.Ye., Binkevych O.M., Vavrin N.P. PECULIARITIES OF TRANSLATION OF VETERINARY VOCABULARY FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....	197
Zhyzhoma O.O., Shevchuk N.M. METAPHOR AS A NATION-BUILDING FIGURATIVE MEANS IN OLES’ HONCHAR’S NOVEL “THE CATHEDRAL” AND ITS RUSSIAN TRANSLATION.....	204
Kalko R.M., Maksymenko O.V., Pakulova T.V. CONTEXTUAL TRANSLATION OF THE TERM GLADIATOR IN ANCIENT LITERATURE.....	209
Moskaliuk O.V., Smarkalova A.K. FUNCTIONING OF SURVEYING TERMS IN MARITIME INDUSTRY: TRANSLATION ASPECT.....	215
Ovcharenko L.M., Ovcharenko V.P. LINGUISTIC ASPECTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	219
Odintsova O.O., Mishchenko I.Yu. PECULIARITIES OF TRANSLATION	

OF LEGAL TERMINOLOGY IN OFFICIAL BUSINESS SPEECH.....	225
Tarasenko K.R. A PRAGMATIC ADAPTATION OF AN ENGLISH FAIRY TALE IN UKRAINIAN TRANSLATION.....	229
Frolova I.Ye., Kotliarov D.M., Khutorna A.O. SPECIFICS OF PLURAL UKRAINIAN TRANSLATIONS OF W.S. MAUGHAM'S NOVEL "THEATRE".....	235
Chaikovska O.Yu., Panchenko A.O. LINGUISTIC MEANS FOR EXPRESSING NEUTRALITY IN ARTICLES OF THE "SCHWEIZER SOLDAT" JOURNAL.....	240
SECTION 8	
COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS	
Melnyk I.Ye., Tkachenko L.M., Kalinichenko T.M. INTERCORPUS ANALYSIS OF LEXICAL AND SEMANTIC RELATIONS IN MODERN LANGUAGES.....	244
Shchypachova D.S. ORAL POLITICAL DISCOURSE: FACTORS OF TRANSLATABILITY.....	249
SECTION 9	
LITERATURE STUDIES	
Ilnytska M.B. IMAGOLOGICAL DOMINANTS IN THE WORK BY OLHA MAK.....	254
SECTION 10	
UKRAINIAN LITERATURE	
Belinska Yu.O. LITERARY CONCEPT "WAR" IN VOLODYMYR YAVORIVSKY'S PROSE (ON THE MATERIAL OF THE STORY "AND THE APPLES ARE FALLING...").....	259
Borysenko N.M. MODERNIZATION OF THE POEM-SYMPHONY GENRE IN THE WORK OF DMYTRO KREMIN.....	264
Havryliuk O.R. THE EXISTENTIAL OF THE HOME IN HALYNA PAHUTYAK'S STORY "THE MUSTARD SEED".....	269
Kutsa O.P., Kutsyi I.P. "UNDER A QUIET EVENING" BY BOHDAN LEPKY: REGISTERS OF MEMORY AND THE POETICS OF RECALL.....	275
Tsyhanenko V.L. SHOWING RELIGIOUS AND HISTORICAL EVENTS WITH THE HELP OF ARTISTIC MEANS ON THE PAGES OF THE HUSTIN CHRONICLE (CONFRONTATION BETWEEN THE KYIV AND MOSCOW PATRIARCHATES).....	282
SECTION 11	
LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES	
Muntian A.O. MOTIF OF CONFINEMENT IN THE DIARY OF THE YOUNG GIRL BY ANNE FRANK.....	289
Paramonov B.I. PROJECTION OF AUTHOR'S IMAGE THROUGH FICTIONAL DISCOURSE IN FREDERIC BEIGBEDER'S TRILOGIES OF MARC MARRONIER AND OCTAVE PARANGO.....	293
SECTION 12	
COMPARATIVE LITERATURE STUDIES	
Yuhan N.L., Borzova O.D. PSYCHOLOGY OF LITERARY CREATIVITY AS A SUBJECT OF REPRESENTATION IN MODERN DRAMATURGY (BASED ON THE PLAYS OF KOKI MITANI (JAPAN) AND NIS-MOMME STOCKMANN (GERMANY)).....	298
SECTION 13	
FOLKLORISTICS	
Anikina I.V. MORAL AND ETHICAL CONCEPT SPHERE IN SLAVIC FOLK TALES.....	305
Slobodian N.V. THE "FAR LAND" MOTIVE IN UKRAINIAN EMIGRANTS' ORAL STORIES ABOUT GERMANY.....	309

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'373.23:821

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.1>

СЕМАНТИЧНО-СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНАХ МАКСИМА БУТЧЕНКА

SEMANTIC AND STYLISTIC LOADING OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVELS BY MAKSYM BUTCHENKO

Вегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Наша стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів, які є потужним засобом характеристики героїв твору. У них знаходиться інформація про характер людини, зовнішній вигляд, її ставлення до оточуючих, належність до конкретної нації тощо. Сучасні письменники зважено ставляться до найменувань персонажів, усвідомлюючи їх роль і величезні спроможності в тексті. Романи сучасного українського письменника М. Бутченка в ономастичному плані не вивчалися. Це й зумовлює актуальність теми нашого дослідження. Наша мета – дослідити літературно-художні антропоніми, що функціонують у романах Максима Бутченка «1918. Місто надій», «Петлюра. Боротьба», «Жінка в темряві. Зелений Клин». Наше завдання – з'ясувати семантичне та образно-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів, визначити їх роль у розкритті мисленнєво-емоційного світу героїв і творчому задумі автора. Доведено, що автор підбирає для своїх героїв традиційні назви, черпає з реальної антропонімії імена та прізвища, часто використовує розмовні здрібніло-пестливі форми. Імена багатьох історичних осіб стають маркерами відповідної епохи, але в романах вони наповнюються цікавими конотаціями, розкривається їх доантропонімне значення. Зафіксовано імена-символи та їх роль у формуванні образу. Значну увагу приділено аналізу літературно-художнього антропоніма *Симон Петлюра*, який, виходячи з досліджень істориків, став іменем-легендою. Розкрито його стилістичне значення. З'ясовано, що семантичне значення найменувань допасовується до характеру героя, його поглядів, дій та бажань. Усі літературно-художні антропоніми романів М. Бутченка мають значний характеристичний заряд і виконують найрізноманітніші функції, а ціла низка назв персонажів реалізує в тексті свою доонімну семантику. Літературно-художні антропоніми романів М. Бутченка можуть бути в гармонії один з одним, а можуть бути антагоністами, як і персонажі. Власні назви персонажів як мовні одиниці відображають творче мислення письменника та особливості його стилю. Проведене дослідження дає право стверджувати, що серед широкого спектру виражальних засобів у художніх творах важливе місце належить літературним онімам.

Ключові слова: апелятив, ім'я, літературно-художній антропонім, онім, персонаж, прізвище, реальна особа, символ, функція.

Our article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes, which are a powerful means of characterizing the heroes of the work. They contain information about a person's character, appearance, attitude towards the others, belonging to a particular nation, etc. Modern writers take a measured approach to the names of characters, realizing their role and enormous capabilities in the text. The novels of the modern Ukrainian writer M. Butchenko have not been studied in onomastic terms. This determines the relevance of the topic of our research. Our goal is to investigate the proper names of the literary heroes that function in Maksym Butchenko's novels «1918. City of Hopes», «Petliura. The Struggle», «Woman in the dark. Green Wedge». Our task is to find out the semantic and figurative-stylistic load of the proper names of the literary heroes, to determine their role in revealing the mental and emotional world of the characters and in the author's creative intention. It is proven that the author chooses traditional names for his heroes, draws names and surnames from real anthroponymy, often uses colloquial, caressing forms. The names of many historical figures become markers of the respective era, but in the novels they are filled with interesting connotations, their pre-anthroponymic meaning is revealed. The names-symbols and their role in the formation of the image are recorded. Considerable attention is paid to the analysis of such proper name of the literary hero as Symon Petliura, which, based on the research of historians, has become a legendary name. Its stylistic significance is revealed. It has been found that the semantic meaning of the names is matched with the character of the hero, his views, actions and desires. All proper names of the literary heroes in M. Butchenko's novels have a significant characteristic charge and perform a wide variety of functions, and a whole series of character names realizes their pre-onym semantics in the text. The proper names of the literary heroes in M. Butchenko's novels can be in harmony with each other, or they can be antagonists, just like the characters. The proper names of the characters as linguistic units reflect the creative thinking of the writer and the peculiarities of his style.

The conducted research gives a possibility to assert that among a wide range of expressive means in literary works, an important place belongs to literary onyms.

Key words: appellative, name, proper name of the literary hero, onym, character, surname, real person, symbol, function.

Постановка проблеми. Серед усіх лексичних засобів, які відіграють особливу роль у літературних текстах, найважливішими є власні назви персонажів. Літературно-художні антропоніми є потужним засобом характеристики героя твору. У них знаходиться інформація про характер людини, зовнішній вигляд, її ставлення до оточуючих, належність до конкретної нації тощо. Сучасні письменники зважено ставляться до найменувань персонажів, усвідомлюючи їх роль і величезні спроможності в тексті. «Протягом останнього часу літературно-художня антропоніміка зуміла заявити про себе як окрема галузь ономастичних студій, якій притаманні специфічні лінгвістичні методи досліджень і «свій» конкретно означений об'єкт дослідження», – писав відомий ономаст Любомир Белей [1, с. 3]. Цей об'єкт – назва персонажа, яка не має обмежень, невичерпна, відкрита до найрізноманітніших інтерпретацій. Дослідження літературно-художньої антропонімії з творів українських письменників належить до актуальних завдань сучасної ономастики. Романи сучасного українського письменника М. Бутченка в ономастичному плані не вивчалися. Це й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Аналіз досліджень. За останні десятиліття українська літературна ономастика інтенсивно розвивається, адже маємо блискучі взірці ономастичної майстерності письменників. Сучасні дослідження науковців ґрунтуються на працях відомих учених Ю. Карпенка, Л. Белея, Г. Лукаш, М. Мельник, М. Торчинського та інших, де сконцентровано важливий теоретичний матеріал. Функційно-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів як компонентів художньо-образної системи твору досліджували Г. Бачинська, Н. Бербер, Е. Боєва, О. Горбач, Т. Гриценко, І. Ільченко, Д. Козловська, Г. Лукаш, Л. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, М. Максимюк, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколздр, А. Соколова, М. Тишковець, М. Федурко, І. Хлисту, Г. Шотова-Ніколенко та ін.

Постановка завдання. Наша мета – дослідити літературно-художні антропоніми, що функціонують у романах Максима Бутченка «1918. Місто надій», «Петлюра. Боротьба», «Жінка в темряві. Зелений Клино». Наше завдання – з'ясувати семантичне та образно-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів, визначити їх роль у розкритті мисленнєво-

емоційного світу героїв і творчому задумі автора. Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу. Дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів.

Виклад основного матеріалу. Славне минуле нашого народу все частіше привертає увагу не тільки істориків, але й письменників. Українські митці видали цілу низку романів про буремні події столітньої давнини, дали змогу читачеві доторкнутися до перемог і невдач, радості і болю наших попередників. Маємо чудові романи В. Шкляра про отаманів УНР Чорного Ворона та Марусю, А. Кокотюхи про отамана Зеленого та ін.

Романи Максима Бутченка присвячені боротьбі УНР за незалежність. Це історичні романи з елементами пригодницького жанру. На передньому плані знаходяться долі незвичайних людей та їх дивовижні пригоди. У поле зору потрапили романи «1918. Місто надій», «Петлюра. Боротьба», «Жінка в темряві. Зелений Клино».

Про літературні цінності, розвиток сюжету, образи романів дамо змогу писати літературознавцям, а ми зосередимося на назвах героїв. Відомо, що літературно-художні антропоніми містять величезний інформаційний потенціал. Головним героєм роману «1918. Місто надій» є офіцер армії УНР Павло Гаврилович Вітко. М. Бутченко зізнається, що полковник Вітко – «збірний образ». Автор наділив його найкращими якостями як воїна, так і звичайної людини. Найперше спробуємо вникнути в етимологію найменування. Ім'я Павло має латинське походження, означає «скромний», «малий» [14, с. 278]. Павло Вітко був скромною, вихованою людиною, маленькою частинкою, піщинкою у вирі великої боротьби. Павло – ім'я святого, що стало іменем-символом. Апостол Павло – один із найбільш шанованих святих, який виділявся непохитною вірою в Бога і любов'ю до Нього. Герой Бутченка «мав тільки дві любові у своєму житті: до України та до дружини». Крім імені, інформаційний заряд несе також ім'я по батькові. Гаврилович (Гаврило) у перекладі з давньоєврейської означає «моя

міць, могутність – Бог» [14, с. 77]. Вітко – віруюча людина, «з вродженим вогнем справедливості», він знає, що «совість людська є часткою Духа Господнього», що «нитку його життя» розмотує Творець («*Є люди, яким треба руйнувати, така їхня природа, а я думаю, що блаженні ті, хто творить, адже у творенні можна пізнати велич самого Творця*» [2, с. 19]). Прізвище Вітко, ймовірно, походить від: «1. Антропоніма *Vitko*. Чоловічі імена *Vutko*, *Vutka* є у південних слов'ян, де вони співвідносяться з *Bogovid*, *Dobrovit*, *Vitomir*... 2. Від календарного чоловічого імені *Вит*, що з лат. *vitus* – «провідник» [15, с. 119]. Розмовний варіант імені Віктор (Витько, Вітько, Вітко) має латинське походження і означає «переможець» [14, с. 67]. Вітко – світлий образ, а його найменування це лише підтверджує. Дружина Ганна люб'язно називає його Павликом. Павло – провідник, бо не один раз піднімав у бій гайдамаків, виводив з оточення, вселяв віру.

Протилежністю Вітку є Віктор Примаков. Як бачимо, прізвище Вітко та ім'я Віктор мають однакове первісне значення – переможці. Павла вже можна було назвати переможцем, бо Ганна Дмитрівна за чоловіка вибрала його, а не Примакова. Цього він ніяк не може збагнути, бо звик брати все силою, «адже він роками плекав у кам'янистій душі скелі ненависті й злоби». Тому він сам собі твердить: «*Вона моя і належить мені поправу!*» [2, с. 49]; «*Ось ти вважала, що я слабак, не дам собі ради... Дам, ще й як дам... Чуєш, до біса вашу мораль! Лише воля... Чого я хочу – все отримую*» [2, с. 107]. Але і тут він не матиме перемоги. Ганна спочатку називатиме його Вітюсею, але згодом – цілою низкою апелятивів, що розкривають його негативні риси: негідник, диявол, сатана. Ім'я по батькові персонажа теж є промовистим, Сергійович (від Сергій) – «славний», «високоповажний» [14, с. 335]. Слави йому не позичати – він купається в ній. У розпалі бою зіштовхнуться запеклі вороги – Павло і Віктор. Віктор весь час буде запевняти, що Вітко не перемиг, а програв («*Тільки все одно ти програв... І немає ніякої «незалежної»... і Ганнуську твою я також зганьбив, як спалюжу й твою Україну!*» [2, с. 214]). У цьому бою сили противників майже рівні, цікаво, що автор порівнює обох із хижакками: Віктор – старий вовк, Павло – як поранений пес. Прізвище героя найперше асоціюється з Віталієм Примаковим – командиром червоного полку, який ненавидів українців, хоча відомо, що Примаков (батько Примака або Примаченко) народився в Чернігівській губернії. В основі прізвища є апелятив *примак* (фонетична видозміна *при-*

мак), тобто той, кого прийняли. Так, прийняли до своїх лав ідейного борця комуністи за вірну службу, за знищення співвітчизників, а потім самі ж і розстріляли. Примаков був дуже жорстоким, солдати боялися навіть імені «грізного командира» («*Адже командира кінноти всі боялися майже так само, як Муравйова, котрого між собою називали навіженим*» [2, с. 92]; «*Не доведи Господи зустріти таких людей, як червоний командир, у ці темні часи! Часи революції і воєн! Часи голоду та сваволі! Часи, коли Примаков, котрий власну волю перетворив на подобу П'ятикнижжя, є втіленням закону*» [2, с. 199]. Примаков уявив себе вершителем долі, у насильстві він відчував «своєрідне витончене задоволення» («*Так, саме так, – тепер він червоний командир і має владу вирішувати долі інших. Він – на вершині світу цього*» [2, с. 198]). Віктор є втіленням зла, темних сил, а Павло – носій світла. Не випадково світ йому являє «свої світлі, теплі барви» («*Той, хто піде дорогою зла, рано чи пізно впаде; хто ж обрав шлях світла – усе одно отримає нагороду, тому що закони світла сильніші*» [2, с. 205]). Цікаво, що на сторінках роману протиставляються не тільки персонажі, але й їхні прізвища: вони також вороги. Прізвище Вітко належить до української антропосистеми, а Примаков – до російської.

Світлим променем для полковника Вітка є його любя дружина Ганнуся. М. Бутченко не раз буде говорити про її тонку душу, витонченість, чесність, уміння прийти на допомогу іншим («*І тоді Ганна Дмитрівна – тендітне слабке створіння, жінка, яка не здатна навмисно чинити зло – ступила крок уперед, затуливши собою власну кривдницю*» [2, с. 88]). Автор порівнює її з архангелом, ангелом; її краса, витончені риси зачаровували Примакова («*Віктор Примаков, червоний командир, який порубав шаблею в останньому бою не мени, ніж десятеро ворогів, виявився беззахисним перед жіночою витонченістю*» [2, с. 94]). Не випадково автор наділив свою героїню найпопулярнішим іменем у світі, адже Ганна (Анна) – «лагідна, милосердна, мила» [14, с. 81]. Як бачимо, доантропонімна семантика спрацьовує в тексті. Ганна – шляхетна пані, вірна дружина і милосердна (доглядає за хворою мамою, за пораненим Морозовим, допомагає Марусі вийти на світлий шлях).

Привертає увагу літературно-художній антропонім Маруся. Героїня заради шматка хліба змушена була торгувати тілом, вона озлобилася проти всього світлого («*Тоді Маруся розпочала війну проти всього роду людського, проти того,*

як улаштований цей грішний світ, проти духів небесних та пекельних. І ні в чому не знаходила вона радості. Тому билася безжально, безглуздо і люто» [2, с. 73]). Ганна стане на захист Марусі в тюрмі, а Маруся допомагатиме Ганні. Автор назвав героїню відомим біблійним іменем, наділив її такими рисами, які розкривають значення цього імені. Ім'я Марія (Маруся) походить із давньоєврейської мови й означає «бути гіркою», «чинити опір», «відмовлятися», «заперечувати», «вперта» [14, с. 212]. Героїня відречеться від попереднього життя, зітканого з горя й образ, відчує тепло і ніжність подруги, завдяки якій «щось остаточно зруйнувалося в чорній фортеці її серця – і темний замок образи й гіркоти цез без вороття» [2, с. 221]. Здавалося, що двох таких різних жінок неможливо було поєднати, але милосердя Ганни, її щирість вплинули на Маруську («Такі різні! Такі однакові! Невідомо, чого в них було більше – туги, котра їх об'єднувала, чи світла, яке їх роз'єднувало» [2, с. 157]). Образливе називання вуличної дівки Маруська залишиться в минулому.

Серед другорядних персонажів знаходиться Морозов – приятель Вітка, закатований більшовиками. Напрошується відчутне порівняння з козаком Морозенком із історичної пісні «Ой, Морозе, Морозенку», особливо тоді, коли до побратима звертається Павло: «Ой, Морозов, славний воїне, ти залишився вірним до кінця, бився з ворогами України, тому що Всевишній наділив тебе щирим серцем і любов'ю до Батьківщини!» [2, с. 185]. За юну республіку загинули Сашко Омельченко, Петро Дорошенко, загинули «в хоробрості, а не в страху, тому що любов – це мужність» [2, с. 34]. Загине від кулі червоного командира Кіквідзе хлопчик Матвій Щасливцев. Ім'я та прізвище з прозорою етимологією: Матвій – «божа людина» [14, с. 220], Щасливцев – «людина, якій щастить» [5, с. 1637]. Матвія спасли від голоду і холоду добрі люди, усиновили, дали йому прізвище Щасливцев. Хлопчик не заперечував: «Щасливцев. Щасливцев. Той, хто дружить зі щастям» [2, с. 79]. Та щастя в дитини було не довгим: Матвій вдруге стане сиротою. Він урятує інших, але сам загине. Автор називає його ангелом.

Простий люд наділений традиційними християнськими іменами та їхніми розмовними варіантами: Свирид, Архип (Архипчик), Настя (Настуся), Сидір, Макар та ін., які зараховуємо до національно значущих з емоційною експресією.

Є в романах М. Бутченка багато історичних осіб, імена яких є хронологічно-значущими:

С. Петлюра, М. Муравйов, О. Жуковський, П. Болбочан, В. Кіквідзе, Волох та ін. Серед перерахованих виділяються Петлюра та Муравйов. Як і персонажі, так і їхні найменування вступають у конфронтацію, протиборство. У романі «1918. Місто надій» автор мало відводить місця для змалювання образу Петлюри, але і тут складається враження про людину-патріота, яка прагне волі для народу («Моя війна не руйнує, а творить – ту Україну, яку хочуть у мене забрати. Я просто... Я просто не можу інакше!» [2, с. 25]; «Розумієш, українці інші, не такі, як москалі, іншої породи. Свобода для нас – не порожній звук, тому що ми знаємо її ціну...» [2, с. 136]). З другого боку барикад виступає М. Муравйов, який руйнує, нищить свободу. Він уявив себе Богом, йому дозволено все, і його ім'я Михайло є тому підтвердженням – «бог» – хто як бог, рівний богіві» [14, с. 236] («Чоловік марив відновленням імперського порядку: зібрати всі народи, які вважають, що у них є право вибору. Які українці? Яка У.Н.Р.? Міф усе це, омана для нестійких умів. Лише суворий порядок під керівництвом Москви – ось справжня мета» [2, с. 26]). Як бачимо, знову зіштовхнулися два світи: білий і чорний. Автор під час першого знайомства називає Муравйова гадом, наділяє апелятивами з чорною барвою: чоловік у чорному, чорний чоловік, чорний силует, темна статура («На холодному піску залишився весь у чорному Михайло Артемович Муравйов, раніше – капітан російської армії, а нині – командувач групи більшовицьких військ на київському напрямку» [2, с. 27]). Муравйов йде «вогнем і мечем встановлювати радянську владу». Він повчає Примакова бути жорстокішим: «Рай треба завойовувати, він сам на нас із небес не впаде» [2, с. 40], «Муравйов був грубий, мов скеля, цілеспрямований, наче вітер, суперечливий, як сон» [2, с. 44]. Це прізвище стало символом ненависті українців до російських загарбників.

Другий роман М. Бутченка «Петлюра. Боротьба» висвітлює трагічні сторінки нашої історії та важливу роль у ній Симона Петлюри. «Симон Петлюра вочевидь один із улюблених героїв автора. ... містично-харизматична постать українського полководця видає залюбленість автора в нього та вдячність нащадка геніальному політику», – писав Г. Зінзівер [7]. Про С. Петлюру сьогодні написано багато, адже він був символом і рушієм української визвольної ідеї. Автор справедливо зазначає, що радянські історики та російські пропагандисти відводили «йому роль лиходія». Вони ненавиділи Петлюру, спотворювали його роль у визвольних змаганнях,

слово «петлюрівець» отримало негативний відтінок. Не могли наші вороги справедливо визнати Петлюру борцем за вільну Україну, бо для них такої не існує. Набутий Петлюрою досвід «став джерелом, з якого наступні покоління черпали віру в державність. Боротьба за її здобуття, хоч і в інших формах, після падіння УНР практично не припинялась. При тому ім'я Петлюри стало загальнонаціональним символом» [8, с. 531].

Про Петлюру ходили чутки, що він був грімідким, сердитим, його боялися. Під час знайомства з Петлюрою юнкер Гаврило зізнається: «Казали, що ви три аршини на зріст... Руки – ніби дві лопати... Брехали, що ви чорний, як смола... Йї ікла стирчать...» [4, с. 10]. В. Шкляр у романі «Маруся» також змальовує образ Петлюри, привертає увагу до значення його прізвища. Усі називали Петлюру Головним Отаманом, тому Маруся уявляла його великим, кремезним, навіть жорстким, на що вказувало прізвище, яке походить від слова петля. Але насправді, «Петлюра її тришки розчарував. Вона уявляла його грізним вождем-воєюкою (бо саме слово Петлюра дихало гнівом), а Головний Отаман виявився майже цивільним чоловіком» [16, с. 78]. Краєзнавець Тарас Пустовіт писав, що радянські письменники ганьбили це ім'я, «а саме прізвище намагалися прив'язати до слова «петля». І яким було моє здивування, коли вже на першій сторінці книги Василя Проходи я прочитав такі рядки: «На тлі новітньої української історії, на переломі XIX і XX віків, найсвітлішими постатями в українській нації були Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський та Симон Петлюра» [11, с. 8]. Персонаж Петлюра каже, що він звичайний, має тільки тверду віру у свій народ («Не вбивства я прагну, а свободи. Не плачу, а смію. Не поневолення українців, а волі. ...Світла шукаю, а не темряви» [4, с. 128]. Походить прізвище Петлюра, ймовірно, від особового імені Петлю (Петро), що в перекладі з грецької означає «скеля», «камінь» [14, с. 292]. Віра, сила духу, моральна чистота були твердими й непохитними. «Ось чому історія, оцінюючи події й постаті «страшною мірою моралі та крові, чистоти й офіри», вибрала національним вождем Симона Петлюру. Слово «Петлюра» стало для Москви синонімом українського самостійництва, української незламності» [12, с. 8].

«Так, Симон Петлюра – велет, Прометей, руйнівник і будівничий, звичайна й талановита людина, великий володар суспільної думки» [13, с. 73]. Він любив свою сім'ю і розумів, що «любов до батьківщини схожа на любов до сім'ї» [4, с. 70]. Дружина в усьому підтримувала

Симона, він ласкаво називав її Олею, Оленькою, а доньку Лесю – Лесиком.

Значний інформаційний заряд має також ім'я героя. Брат Сашко запитує: «Семене! А це правда, що тебе тепер у семінарії звуть Симоне – Зилоте? – Правда, – відповів Семен-Симон. – Ти бач. Тож ти зараз – як той учень Христа? – Ну напевне. – Оце чудасія! Ніколи не знав, що мій братик може бути Христовим учнем» [4, с. 21]. Ім'я Симон походить із давньоєврейської мови і означає «слухати» – почутий (богом)» [14, с. 338]. Симон Зилот був одним із дванадцяти апостолів, він ревно проповідував вчення Христа. Один гайдамака нагадує Петлюрі: «Пам'ятай про апостола Симона-Зилота, мученика, якого розпиляли заради його віри» [4, с. 105]. Напевно Господь почув Симона, бо він вірив у народ, його перемогу: «Ти переможеш, Великий Народе Мученику, і переможеш не для того, щоб підбивати під себе чужі, не наші землі. Ти переможеш для спокійного будування могутньої Держави Української, для щасливої праці поколінь майбутніх. Спадуть віковічні кайдани з стомлених рук Твоїх – спадуть ганебні пута з великої постаті рідної Матері-України. ...Ти явиш усім народам світлий образ правної держави демократичної з забезпеченням вольностей громадянських. Минуть жажливі криваві роки боротьби і невпинна праця синів Твоїх загоїть рани кривавої руїни, дасть пишні скарби для всіх народів світу, дасть спокій і щастя Великій, Вільній Самостійній Україні» [9, с. 98].

За ім'я Петлюри вбивали, морили голодом, відправляли до Сибіру, «бо кликав до боротьби за волю патріотичний чин Симона Петлюри, який заповів, що «патріотизм – це активна любов до своєї Вітчизни, до свого народу» [12, с. 548]. Цього боявся В. Винниченко, йому самому хотілося слави («Усе наше повстання забарвлюється в одне ім'я – твоє... я ніколи не потерплю зараження нашого руху твоїм персональним характером – звуженим, бідним, затуманеним...») [4, с. 31]). Та нічого змінити Винниченко не міг: народ вибрав Петлюру і пішов за ним. Д. Донцов писав, що Петлюра «на цілу голову переріс своїх співпрацівників», він «фанатично був прив'язаний тільки до справи» і цей фанатизм «передався й масі, яка створила з нього свого героя, а з його імені – легенду» [6, с. 256].

У цьому романі велика кількість реальних історичних осіб. Серед представників УНР: В. Винниченко, П. Скоропадський, П. Болбочан, О. Осецький, О. Греков, М. Шаповал, С. Коновалець, В. Тютюник, М. Грушевський, Ф. Черник, В. Чехівський, отаман Зелений, ота-

ман Данченко, отаман Гулій. З другого боку – вороги молодій державі: В. Ленін, Л. Троцький, А. Денікін, В. Антонов-Овсієнко, М. Лаціс.

Досить багато місця відводить М. Бутченко на опис роботи, думок і почуттів В. Винниченка, який стане опонентом Петлюрі. Знищити Петлюру погрожує не тільки Винниченко (приятель-ворог), але й Скоропадський (ворог, що погрожує в'язницею). У літературно-художньому антропонімі Володимир Кирилович Винниченко закладено цікаву інформацію. Ім'я Володимир («володар світу», «знаменитий» – славетний володар» [14, с. 74]), ім'я по батькові Кирилович (Кирило – «пан», «володар» – сильний, могутній [14, с. 173]) мають майже однакове значення, несуть сильний позитивний заряд. Винниченко прагнув слави, хотілося панувати, але він, на відміну від Петлюри, мріє про море, Ніццу, «написати свій найголовніший роман – і біс із нею, з цією країною. Тонка душа не призначена для таких баталій» [4, с. 61]. Сильним героєм почувається на полі словесному («Він ніколи не тримав зброю в руках, уся його війна була тільки словесна, наповнена обоймою гнівних фраз і патронами переконань» [4, с. 64]). Йому набридла війна, він вірить тільки у свою правоту. Дружина Роза Яківна, не дивлячись на постійні чоловікові інтрижки з іншими жінками, любила його («бо ти – прекрасний, здоровий витвір природи. І мені належить незаслужене щастя бути з тобою» [4, с. 108]). Роза (Коха) розуміла, що «за кожним вчинком чоловіка, за його спрагою щось створити, змінити світ, перевернути його з ніг на голову – за всім цим набором лукавого та пристрасного Володимира Кириловича було тільки одне бажання – довести Богу, що він усе це може творити. ...Її чоловік хотів знову перемогти» [4, с. 116]. Дружина для Винниченка – «свята грішниця», а вона (Роза) була зачарована любов'ю, «немов троянда на павутині» («Яка ж дивна її любов, нагодована медом ніжності, покрита шаром патоки й ... пронизана гострими стрілами зради» [4, с. 110]). Дружина Ольга для Петлюри – кохана, рідна, любий друг, серденько, дорогенька («Я буду твоєю тінню, слідуватиму за тобою, куди б тебе не занесло» [4, с. 121]).

Якщо Петлюра вірить у силу народу і закликає до боротьби («Тільки міць, єдність та тверде непохитне стремління до повної незалежності й свободи може бути нашим побратимом» [10, с. 181]), то Винниченко втомився, він прагне заховатися в темряві, бо там заспокоєння, там вічність. Автор резюмує: «...і пільма світу цього виявилася рівно сильною мороку світу внутрішнього» [4, с. 164].

Тому, сильним володарем світу він не став. Євген Коновалець, навпаки, «бореться за найсвітліше, бо темрява йому огидна» [4, с. 78], він розуміє, що вони змінюють історію. Євген («доброго роду», «шляхетний» [14, с. 118]) веде в бій січовиків зі словами: «Але я розумію, що кожен день нашої боротьби наближає той час, коли наші діти побачать країну вільною. Чи є щось важливіше, ніж Батьківщина? Що ще можна любити так міцно, як Батьківщину? За кого можна віддати своє життя, знаючи, що це не дарма? Живе в моєму серці Україна, нехай вона живе й у ваших серцях. Недаремно, браття, ми боремося, недаремно!» [4, с. 81]. На сторінках цього роману продовжує боротьбу за свободу герой попереднього роману Вітко Павло Гаврилович. Він щиро вірить у республіку і зізнається Петлюрі: «Як почув, що ви стали Головним отаманом, – не зміг усидіти. Ось і прийшов воювати за республіку» [4, с. 72]. Петлюра зачарований його силою духу, його вірою («Віра людська подібна до найбільшої таємниці – вона здатна совати гори» [4, с. 72]). Є. Коновалець називає Вітка сильною і вольовою людиною. Тут знову напрошується порівняння з апостолом Павлом.

Із табору ворогів особливо виділяється російський революціонер Володимир Олександрович Антонов-Овсієнко, якого за розправу над людьми вітав сам Ленін. Не випадково частина його прізвища Антонов (від Антон – «який набиває ціну, перевершує», «неоціненний, гідний похвали» [14, с. 37]). Як і всі вороги українців, він належить до кола темних осіб, його серце «покрите чорною павутиною злості, потворно розпухле від образ, просочене жовчу віри у власну правоту. Ніхто досі не бачив такої озлобленої людини, яка всупереч будь-якій логіці бажала знаходити ворога і знищувати його» [4, с. 142]. Він готовий душили кожного петлюрівця, нищити українців, бо вони – «керована худоба». Він вважає себе непереможним командиром Червоної армії (Володимир – «володар світу» [14, с. 74]), мужнім воїном (Олександр – «мужній» [14, с. 661]), «він раб Великої Ідеї Рівності. До кінця життя він до диявольського фанатизму служитиме цій ідеї, навіть якщо вона – абсолютне зло» [4, с. 192]. Герой відданий своїй справі, вірить у її святість (Овсій – «благочестивий», «побожний» [14, с. 257]). Про нього ходять страшні чутки: «Кажуть, що Антонов-Овсієнко з живих людей шкіру знімав і коханку свою застрелив, бо Ленін наказав відмовитися від буржуазних пережитків» [4, с. 195]. За своєю жорстокістю він подібний до Муравйова. Як бачимо, кожний

компонент літературно-художнього антропоніма містить інформацію, що розкриває образ, а текст тільки підтверджує її.

Назви січовиків – це двочленні форми називання: Іван Дашкевич, Микола Загаєвич, Степан Козак, Федір Черник. Усі вони належать до української антропосистеми, у тексті виконують номінативну функцію.

Третій роман М. Бутченка «Жінка в темряві. Зелений Клин» присвячений подіям, що мали місце на Далекому Сході в Зеленому Клину. Тут проживала величезна українська діаспора. Головна героїня Тетяна має ще ім'я по батькові – Вікторівна. Прізвище утаємничене, автор використовує криптонім, коли називає батька Тетяни – Віктор Сергійович К. Після смерті матері батько називає Тетяну звичайним апелятивом – дочка («Почувши своє ім'я, я здригнулася. Як давно він не називав мене так? Рік чи два? Я вже й не пам'ятаю. У нашому безіменному спілкуванні я завжди була «дочкою», а він «татком». Я встигла звикнутися з тим, що на моє ім'я ніби накладено якесь табу, уголос його вимовляти не варто, тож почала вже зачисляти себе до безіменних. Адже це таке щастя – бути ніким і нічим» [3, с. 18]). Але колись мама називала її ласкаво: Тетянкою, Танюшою. Сама героїня стверджує: «Наймення моє – Страждання» [3, с. 20]. Незвично їй чути своє ім'я і від Андрія Дмитровича. Первісне значення імені Тетяна («установлюю», «призначаю» – «засновниця» [14, с. 359]) в тексті частково розкривається, коли Тетяна «установлює» собі зробити вибір («Ким я тоді відчувала себе – українкою, великороскою? Так, напевно, кимось проміжним. Я майже не ставила собі таких запитань, але дедалі частіше обставини підштовхували мене зробити вибір» [3, с. 140]), знайти винних, а також у кінці роману, коли Тетяна дізнається про свою вагітність. Вона стає «засновницею» нового життя. Ім'я по батькові (Вікторівна – переможниця) розкриває доантропонімну семантику: пройшовши через низку випробувань, Тетяна отримує перемогу – народжує доньку. Спорідненою душею в цьому жорстокому світі для неї стане Андрій Дмитрович Половко – старший міліціонер, змосковщений українець. Тетяна спочатку називає його мерзотником, пихатим індіком, пройдисвітом, далі захоплюється його ангельським виглядом, зве любим Андрійком. Саме Андрієві вдалося зародити полум'я в душі Тетяни, вивести її з темряви («У темряві моєї душі лише вогонь любові до вас давав світло моїм очам. Тільки ця внутрішня турбота і ніжність просочували смолоскип життєвих сил, що підтримував тепло в моєму

клятому тілі» [3, с. 261]). Насправді Андрій теж пройде через горнило нещастя, можливо це й споріднювало їх. Ім'я Андрій походить із грецької мови і означає «мужній», «хоробрий» [14, с. 33]. Так, він хоробрий, допомагає Тетяні вибиратися зі скрутного становища, але він пристосованець, не може визначитися хто він, з ким він («Я вже більше москаль, ніж українець» [3, с. 98]; «То хто ж я насправді – хохол, більшовик чи білий?» [3, с. 218]). Він ненавмисно вбив батька Тетяни, боїться признатися їй, бо кохає. Це завдає ще більших мук Тетяні («Той, кого я кохала, виявився головним ворогом мого життя» [3, с. 270]). Персонаж чимось нагадує Андрія з повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» – красивий, мужній, але зрадник. Л. Белей писав: «Як інший приклад власне українського ЛХА-символу можна навести ім'я Андрій, яке після «Тараса Бульби» М. Гоголя набуло репутації зрадницького. М. Хвильовий, Г. Косинка, Ю. Яновський не без впливу відомого образу Гоголя також називають зрадників Андріями» [1, с. 90]. Підтвердженням того, що в Зеленому Клину проживали українці, є ціла низка прізвищ на –ко: Половко, Іваненко, Головко, Глушко, зафіксували також на –юк (Гаврилук). Людей, які обіймають якісь посади, автор наділив тричленими найменуваннями (судновласник Степан Анатолійович Іваненко, начальник Сергій Володимирович Гаврилук), серед двочлених виділяються Іван Гаврилов, Олександр Гладков, хоча на сторінках роману здебільшого фігурують тільки самі прізвища. Прості люди з оточення Тетяни мають імена чи їх розмовні варіанти: служниця Дарка, тітонька Марія, дід Ярема, баба Настася, конюх Ванько, коваль Никанор, подруга Сашенька, батюшка Миколай та ін. Оскільки вони супроводжуються апелятивами, які вказують на рід заняття чи родинні стосунки, то можемо сміливо зарахувати їх до соціально значущих. Українська дівчина Дарка стане дарунком Божим для Тетяни, саме вона допоможе вирватися з тенет темряви. Ім'я її виявилось промовистим. Привертає увагу літературно-художній антропонім Юрій Глушко-Мова («Як виявилось, Мова – це його псевдонім, що його він обрав, аби засвідчити свою українськість» [3, с. 138]). Не кожен би наважився саме так проявити свою позицію і свою національну приналежність. Глушко-Мова виступав за визнання Зеленого Клину частиною України. Автор зазначає: «Загалом його персона вельми значима для українського визвольного руху. Я би назвав Глушка-Мову «далекосхідним Петлюрою» – за його відвагу й відданість національній ідеї» [3, с. 283–284].

Висновки. Проведене дослідження дає право стверджувати, що серед широкого спектру виражальних засобів у художніх творах важливе місце належить літературним онімам. М. Бутченко своїх героїв називає звичайними іменами, черпає з реальної антропонімії імена та прізвища, часто використовує розмовні здрібніло-пестливі форми. Імена багатьох відомих особистостей стають маркерами відповідної епохи, але в романах вони наповнюються цікавою інформацією, розкривається їх доантропонімне значення. Значну увагу автор привернув до образу С. Петлюри. Нам вдалося розкрити стилістичне значення літературно-художнього антропоніма С. Петлюра, який, виходячи з досліджень істориків, став іменем-легендою.

З'ясовано, що семантичне значення найменувань допасовується до характеру героя, його поглядів, дій та бажань. Літературно-художні антропоніми романів М. Бутченка можуть бути в гармонії, а можуть бути антагоністами, як і персонажі. Усі літературно-художні антропоніми романів М. Бутченка мають значний характеристичний заряд і виконують найрізноманітніші функції, а ціла низка назв персонажів реалізує в тексті свою доонімну семантику. Назви героїв з романів М. Бутченка цікаві своїм наповненням, працюють на створення образу, на ідею, на сюжет.

Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів та заголовків, що функціонують у творах сучасних авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород : Патент, 1995. 120 с.
2. Бутченко М. 1918. Місто надій: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 224 с.
3. Бутченко М. Жінка в темряві. Зелений Клин : роман / переклад з рос. В. Верховня. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 288 с.
4. Бутченко М. Петлюра. Боротьба : роман / переклад з рос. Т. Свелеби. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 224 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Донцов Д. Підстави нашої політики та інші праці. Тернопіль : Видавництво «Крила», 2023. 384 с.
7. Зінзівер Г. Мить торжества Симона Петлюри. Роман Максима Бутченка «Петлюра. Боротьба» є цікавою спробою наблизити до сьогодення особу Симона Петлюри. URL: <https://uain.press/blogs/myt-torzhestva-symona-petlyury-1120790> (дата звернення: 21.08.2023).
8. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 640 с.
9. Петлюра С. Народе Український: вибрані статті, листи, документи. Харків : Лівий берег, 1992. 149 с.
10. Петлюра С. Статті / упорядник та автор передмови О. Климчук. Київ : Дніпро, 1993. 341 с.
11. Пустовіт Т. Симон Петлюра (Полтавський період). *Він з когорти вождів (Кращі конкурсні праці про дореволюційну діяльність Симона Петлюри)*. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1994. С. 7–43.
12. Сергійчук В. Українські державники: Симон Петлюра / 2-ге видання, доповнене. Київ : ПП Сергійчук М.І., 2009. 568 с.
13. Сидоренко Н. Сповідання національного «Я» (Публікації Симона Петлюри у партійному тижневику «Слово» 1907–1909 рр.). *Він з когорти вождів (Кращі конкурсні праці про дореволюційну діяльність Симона Петлюри)*. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1994. С. 44–73.
14. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.
15. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / наук. ред. член-кор. НАН України В.В. Німчук. Львів : Світ, 2005. 704 + XLVIII с.
16. Шкляр В. Маруся : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 320 с.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПРАВОПИСІ СЛОВАЦЬКОЇ МОВИ: НАПИСАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

CURRENT TRENDS IN THE SLOVAK LANGUAGE SPELLING: CAPITALIZATION

Гілецька З.І.,

orcid.org/0000-0001-6854-7430

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті розглядається порушення правил уживання великої і малої літер у сучасній словацькій мові на початку XXI ст. Останнім часом проблеми унормування мови, зокрема словацького правопису, викликають все більшу зацікавленість не лише мовознавців, але й пересічних словаків. Найбільше запитань і розбіжностей викликає написання великої літери у сучасній словацькій мові. Тому важливо розглянути та проаналізувати основні помилки в її написанні, вивчивши їх характер; простежити, спираючись на фактичний матеріал Словацького національного корпусу, тенденції написання великої літери на сучасному етапі розвитку словацької мови. Метою дослідження є окреслити сучасні тенденції в написанні великої літери у сучасній словацькій мові, зокрема написання назв історичних періодів та історичних подій, різноманітних організаційних підрозділів (назви рад, комітетів, відділів, комісії, спілок, секції тощо), назв судів і органів прокуратури. У результаті ми розглянули ті випадки неправильного написання великої літери, які зустрічаються найчастіше і викликають проблеми у пересічного носія словацької мови. Усі дані дослідження отримано зі Словацького національного корпусу, з версії, де фактичний матеріал взято з офіційних газетних і журнальних видань, офіційних повідомлень, оголошень, тобто тексти писали професійні журналісти, які б мали знати правила словацького правопису. У деяких випадках позанормативні відступи в уживанні великої літери можна пояснити не завжди адекватним розумінням чинних правил, але в багатьох інших випадках складається враження, що причинами таких відхилень є неухважність або й просто недбалість авторів, редакторів та коректорів у сучасному контексті загального погіршення мовної культури. Отже, проведене лінгвістичне дослідження дозволяє стверджувати, що орфографічні норми, закріплені в «Правилах словацького правопису», потребують змін, доповнень або уточнень. Серед тенденцій сучасного словацького правопису щодо написання великої літери, які простежуються на сучасному етапі, варто назвати такі основні напрями, як уніфікація і спрощення використання орфографічних правил користувачем; однакове написання власних назв *bez* і *z* розширенням; сильна тенденція писати назви всіх історичних періодів та важливих історичних подій, назви різноманітних підрозділів організацій, установ, інститутів, управлінь, підприємств, назви судів і органів прокуратури з великої літери.

Ключові слова: словацький правопис, тенденції розвитку словацької мови, велика літера, мала літера, неправильне написання, Словацький національний корпус.

The article discusses violations of the rules for using capital and lowercase letters in contemporary Slovak language at the beginning of the 21st century. Recently, language standardization issues, including Slovak spelling, have been of increasing interest not only to linguists but also to the average Slovak speakers. The use of capital letters in modern Slovak language raises the most questions and discrepancies. Therefore, it is important to examine and analyze the main errors in capitalization, understanding their nature, and trace the trends in capitalization in the modern development of the Slovak language based on the factual material from the Slovak National Corpus. The aim of the study is to outline contemporary trends in capitalization in modern Slovak language, particularly the capitalization of historical periods and events, various organizational units (names of councils, committees, departments, commissions, associations, sections, etc.), the names of courts, and prosecutor's offices. As a result, we have examined cases of incorrect capitalization that are most common and cause problems for the average Slovak language speakers. All the research data were obtained from the Slovak National Corpus, the version where factual material was taken from official newspapers and magazines, official announcements, and advertisements, meaning that the texts were written by professional journalists who should be knowledgeable about the rules of Slovak spelling. In some cases, non-standard deviations in capitalization can be explained by the authors, editors, and proofreaders not always fully understanding the current rules. However, in many other cases, it seems that the reasons for such deviations are due to carelessness or neglect in the modern context of declining language culture. Thus, the linguistic study allows us to assert that the orthographic norms established in the «Rules of Slovak Spelling» require changes, additions, or clarifications. Among the trends in contemporary Slovak spelling regarding the use of capital letters, which are observed in the modern stage, it is worth mentioning such main directions as the unification and simplification of the user's application of orthographic rules, consistent writing of proper nouns *with* or *without* extension, a strong tendency to capitalize the names of all historical periods and important historical events, and the names of various units of organizations, institutions, institutes, departments, enterprises, names of courts, and prosecutor's offices with capital letters.

Key words: Slovak spelling, trends in the development of the Slovak language, capital letter, lowercase letter, incorrect writing, Slovak National Corpus.

Постановка проблеми. Літературна мова ційну, але й об'єднуючу функцію. Тому її кодифікація належить до загальнонаціональних будь-якої держави виконує не лише ідентифіка-

інтересів. Останнім часом проблеми унормування мови, зокрема словацького правопису, викликають все більшу зацікавленість не лише мовознавців, але й пересічних словаків. Питання правопису є частою темою дискусій як серед словацьких мовознавців, так і серед носіїв мови, зокрема на сторінках мовознавчих консультацій.

Найбільше запитань і розбіжностей викликає написання великої літери у сучасній словацькій мові. Тому важливо розглянути та проаналізувати основні помилки в її написанні, вивчивши їх характер; простежити, спираючись на фактичний матеріал Словацького національного корпусу, тенденції написання великої літери на сучасному етапі розвитку словацької мови.

Аналіз останніх досліджень. Досі в українській словакістиці питання тенденцій у словацькому правописі не розглядалося. Хоча окремих розвідок словацьких науковців, присвячених питанням правопису є чимало. Зокрема у 2006 році в Братиславі відбулася наукова конференція, присвячена тенденціям у словацькому правописі. Як результат її роботи було видано збірник матеріалів [2]. Проблемі написання великої літери присвячені статті М. Майтана [3] і М. Поважая [6], здебільшого про цю проблему згадують С. Ондрейович [5], К. Бузассіова [1], С. Місловичова [4] поряд з аналізом інших тенденцій. Однак жодна з них не базується на широку фактичному матеріалі Словацького національного корпусу.

Мета нашого дослідження – окреслити сучасні тенденції в написанні великої літери у сучасній словацькій мові, зокрема написання назв історичних періодів та історичних подій, різноманітних організаційних підрозділів (назви рад, комітетів, відділів, комісії, спілок, секції тощо), назв судів і органів прокуратури.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ми хочемо розглянути ті випадки неправильного написання великої літери, які зустрічаються найчастіше і викликають проблеми у пересічного носія словацької мови, не говорячи вже про іноземців. Це зокрема написання назв історичних періодів та історичних подій, різноманітних організаційних підрозділів (назви рад, комітетів, відділів, комісії, спілок, секції тощо), назв судів і органів прокуратури.

Знайомлячись з «Правилами словацького правопису» на перший погляд може здатись, що правило написання великої літери у власних назвах дуже просте: ми пишемо власні назви з великої початкової літери. Проте у цьому простому і зрозумілому правилі є одне велике «але»:

ми не завжди можемо однозначно сказати, чи є конкретне ім'я власною назвою чи ні, чи варто зараховувати його до власних імен чи ні. Тому виникають труднощі з написанням великої літери у власних назвах. Наведемо найпростіший приклад. Якщо у реченні ми використаємо словосполучення *košická univerzita* (кошицький університет) або *trnavská univerzita* (трнавський університет), тоді його написання залежить від того чи це загальна назва (тобто будь-який університет в м. Кошиці або м. Трнава) чи це власна назва конкретного університету в конкретному місці. У м. Кошиці є декілька університетів, які у своїй офіційній назві мають назву міста Кошиці: Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (*Univerzita Pavla Jozefa Šafárika (UPJŠ) v Košiciach*), Університет ветеринарної медицини і фармації в Кошицях (*Univerzita veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach*), Технічний університет в Кошицях (*Technická univerzita v Košiciach*). А ще в Кошицях у 1657 році було засновано Кошицький університет (*Universitas Cassoviensis, Košická univerzita*), спадкоємцем якої себе вважає Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях і який, як правило, називають Кошицьким університетом. Ще складнішою є ситуація з університетами в м. Трнава, адже там існує Трнавський університет у Трnavі (*Trnavská univerzita v Trnave*) та Університет св. Кирила і Мефодія в Трnavі (*Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave*). Тому для правильного написання ми повинні знати конкретні реалії, що, наприклад, у Трnavі є університет під назвою Трнавський університет, і що в цьому випадку це не просто вираження розташування університету відповідно до назви міста.

Дані Словацького національного корпусу демонструють наскільки непростим є завдання для самих носіїв мови правильно написати назви згаданих вище університетів. Отже, у текстах, де йшлося про давній Кошицький університет (1657–1922) правильне написання назви цього університету (*Košická univerzita*) зустрічається в 11 випадках, а неправильне – в 7 (*košická univerzita*). Наприклад, неправильне написання є у реченнях: *Trnavská a košická univerzita mali právo preventívnej cenzúry – právo udeľovania aprobácií – už od roku 1676 – ale len nad spismi, ktoré vychádzali v ich tlačiarňach. – Priestory na vtedajšej Leninovej ulici znamenali istý symbol a náznak tradície, voľakedy v nich sídlila stará košická univerzita.*

Щодо Трнавського університету, то тут у корпусі зафіксовано усього 1153 згадувань, серед

яких неправильно написання – у 21, де написання з малої літери – 20 випадків (*trnavská univerzita*) і «особливе» написання – *trnavská Univerzita v Trnave* – 1. Наприклад: *Po získaní finančných prostriedkov a zabezpečení vysokoškolských učiteľov (po dohode so Spoločnosťou Ježišovou) listinou vydanou v Bratislave 12. mája 1635 bola založená trnavská univerzita, jediná na území Uhorska. – Konferenciu organizuje trnavská Univerzita v Trnave, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce.*

Дуже часто, як показує наш аналіз, викликає проблеми написання назв історичних періодів та важливих історичних подій, назв різноманітних підрозділів організацій (комісії, ради, комітети, відділи, спілки, секції тощо). Правила їх написання викладені в «Правилах словацького правопису» у підпункті 1.3.3., який має назву «Názvy ľudských útvarov, pomenovania časových úsekov, dejinných udalostí, organizácií, inštitúcií, výrobov, podnikov, spolkov, politických strán, hnutí, akcií, vyznamenání a cien» («Назви людських творинь, періодів часу, історичних подій, організацій, установ, виробів, підприємств, асоціацій, політичних партій, рухів, дій, нагород та премій») [3, с. 65]. Але чітких правил немає. Тут лише говориться про те, що такі назви пишуться з великої літери, подаються приклади, а в примітках наводяться приклади, коли подібні назви пишуться з малої літери, без деталізації правил. Тому і робиться так багато помилок у їх написанні, адже чітких уніфікованих правил немає. Розглянемо декілька прикладів. Згідно «Правил словацького правопису» назви революцій та повстань пишуться з великої літери, наприклад, *Slovenské národné povstanie, Slovenské povstanie (r. 1848), Veľká francúzska revolúcia (Francúzska revolúcia), Parížska komúna, Májové povstanie českého ľudu*. Але назви типу *tridsaťročná vojna, krymská vojna, prvá svetová vojna, druhá svetová vojna, rusko-japonská vojna, napoleonské vojny, revolučné udalosti na Slovensku (slovenské revolučné udalosti), krompašská vzbura, handlovský štrajk* пишуться з малої букви. Носії мови мають проблеми з написанням цих назв. Наприклад, згідно з даними Словацького національного корпусу власні назви *Parížska komúna* зустрічається 53 рази, з них 6 – з неправильним написанням (*parížska komúna*); *tridsaťročná vojna* – усього 142 рази, з них неправильно (*Tridsaťročná vojna*) – 8; *handlovský štrajk* – усього 5 і усі 5 з неправильним написанням (*Handlovský štrajk*); *napoleonské vojny* – усього 93 рази, з них неправильно – 3 (*Napoleonské vojny*); *versailský mier* – усього 15 разів, з них неправильно (*Versailský mier*) – 6; *prvá svetová vojna* – усього 1281 рази,

з них неправильно (*Prvá svetová vojna*) – 25; *druhá svetová vojna* – усього 2198 разів, з них неправильно (*Druhá svetová vojna*) – 25; *krymská vojna* – усього 33, неправильно (*Krymská vojna*) – 11 разів, при чому у одному і тому ж популярному серйозному часописі «SME» зустрічається і правильне, і неправильне написання. Але, наприклад, сучасна назва *rusko-ukrajinská vojna* у корпусі зустрічається 5 разів і усі рази написано правильно.

Написання назв комісій, рад і комітетів також викликає проблеми. Відповідно до словацького правопису (ст. 66) з великої літери пишуться лише назви вищих та окремих комісій, рад, комітетів тощо, наприклад, *Slovenská komisia pre životné prostredie, Slovenská komisia pre vedecké hodnoty; Akreditačná komisia, poradný orgán vlády Slovenskej republiky; Legislatívna rada vlády Slovenskej republiky, Rada vlády Slovenskej republiky pre národnosti, Ústredná jazyková rada, Ústavnoprávny výbor Národnej rady Slovenskej republiky*. У Словацькому національному корпусі для словосполучення *komisia pre životné prostredie* знайдено 197 прикладів, з них з неправильним написанням – 79. Наприклад: «*Vzorky sme odobrili za prítomnosti svedkov, starostov zo zruzenia Ekológ a členov komisie pre životné prostredie. Nádoby so vzorkami sme zapečatili, urobili zápis a odoslali na rozbor;*» *vysvetlila postup Viera Tomčíková. – Okrem toho spomínaný poslanec je aj predsedom komisie pre životné prostredie pri mestskom zastupiteľstve a ako dodal, vedenie hutnickej fabriky im bude každý polrok predkladať správy o svojej činnosti. – Niektorí konzervatívci vládu a komisiu pre životné prostredie obviňujú, že hazarduje s pojmom prirodzené práva a rozširuje výhradne ľudské práva i povinnosti na zvieratá.* У корпусі можемо знайти дуже багато прикладів з неправильним написанням назв конкретних комісій, наприклад: *Do funkcie predsedu bytovej komisie poslanci schválili Petra Slašťana, v komisii pre verejný poriadok, prevenciu kriminality, drogových závislostí a sociálnych bude predsedkyňou Markéta Rusnáková. Mária Kramárová bude viesť komisiu pre ochranu verejného záujmu pri výkone funkcie verejných funkcionárov, Ladislav Valent komisiu pre životné prostredie a na predsedníčkou komisie pre mládež a šport bude Elena Burgárová. – V obci pracuje tiež 7 komisii. Sú to: finančná komisia a komisia správy majetku, stavebná komisia, sociálno zdravotná komisia, komisia ochrany verejného poriadku, komisia pre životné prostredie, komisia pre vodné hospodárstvo a komisia pre školstvo, mládež, kultúru a šport.*

Власна назва *Akreditačná komisia* у Словацькому національному корпусі зафіксована 1696 разів,

з них з неправильним написанням (*akreditačná komisia*) – 297 разів. Наприклад: *Cadmanova nemocnica poskytuje služby na základe oprávnenia, ktoré jej udelila akreditačná komisia Združenia nemocníc.* – *Zreformovať sa má aj akreditačná komisia, školy majú byť viac motivované zapájať sa do duálneho vzdelávania.* – *Rektorka Beáta Kosová verí, že splnia aj posledné kritérium, pre ktoré akreditačná komisia navrhla preradiť UMB medzi vysoké školy bez zaradenia.* – *Patrí medzi odborníkov, ktorým udelila akreditačná komisia ministerstva školstva súhlas na vykonávanie teoretickej i praktickej výučby v rámci kurzov tradičných výrobných ÚUV.*

На нашу думку, формулювання правила у цьому підпункті є досить розпливчастим і важким для розуміння пересічного словака. Як зрозуміти хто має компетенцію вирішувати, які комісії, ради, комітети є найвищими та окремими? Адже можна стверджувати, що кожна комісія, кожен комітет є унікальними, якщо вказано їхню повну назву, тобто також з назвою організації, установи, до якої вони належать.

Згідно з «Правилами словацького правопису» (ст. 67) назви судів і органів прокуратури пишуться з великої літери, якщо вони входять до складу повного найменування, тобто також із визначенням сфери компетенції, напр. *Najvyšší súd SR, Ústavný súd Slovenskej republiky, Generálna prokuratúra Slovenskej republiky.* Отже, якщо ці власні назви вживаються без розширення *SR, Slovenskej republiky,* тоді вони пишуться з малої літери. З фактичного матеріалу Словацького національного корпусу ми отримали такі дані: словосполучення *najvyšší súd* без розширення зустрічається 17844 рази, з них неправильно написання (*Najvyšší súd*) – 6153 рази, тобто майже кожен третій випадок написаний неправильно. Наприклад: *Napríklad podľa predsedu Krajského súdu v Prešove Ondreja Harazína Najvyšší súd jednostranne zvažuje zodpovednosť na krajské a ľudové súdy.* – *Ovládajú súdnu radu, Najvyšší súd a dôležité krajské súdy.* – *Úrad to odmietol, čo odobril aj Najvyšší súd.*

Приклад правильного написання наведеної вище назви суду: *V doktríne, rozhodovacej praxi súdov, ako aj v judikátornej činnosti Najvyššieho súdu SR (ďalej len «najvyšší súd»), jednoznačne prevládala preferencia širokého výkladu predmetného ustanovenia, ktorý vzťahoval právo spoločníkov v zásade na všetky informácie a doklady o korporácii.*

Словосполучення *generálna prokuratúra* без розширення зустрічається 4998 разів, з них неправильно написання (*Generálna prokuratúra*) – 1502 рази. Наприклад: *Navrhli sa zrušiť protizákonné rozsudky, čo potom vykonali Generálna prokuratúra*

a Najvyšší súd. – *Záujem prejavili aj ministerstvo vnútra, Generálna prokuratúra a Ústav pamäti národa.* – *Tu sídli všetci – Generálna prokuratúra, Najvyšší súd, ministerstvo spravodlivosti.*

Словосполучення *ústavný súd* без розширення зустрічається 51507 разів, з них неправильно написання (*Ústavný súd*) – 30912 разів. Наприклад: *Dodáva, že ak prezident zákon nevráti a plénum ho neopraví, právna norma môže skončiť na Ústavnom súde.* – *Je povinnosťou Ústavného súdu nájsť riešenie a rozhodovať takéto sporné prípady.*

Цікаво, що назви закордонних інституцій, як правило, пишуться правильно. Наприклад: *Žalobou sa zaoberá nemecká generálna prokuratúra.* – *Celým prípadom sa už začala zaoberať dominikánska generálna prokuratúra.* – *Nuž a do tretice, bolo by celkom zaujímavé vedieť, aké náklady vlastne spôsobilo Českej republike rozhodnutie českého ústavného súdu, ktoré odložilo predčasné voľby takmer o trištvrte roka.*

Враховуючи тенденції написання наведених вище власних назв, вважаємо за доцільне у «Правилах словацького правопису» доповнити правило, що наведені вище власні назви без розширень також пишуться з великої літери.

Відповідно до «Правил словацького правопису» (стор. 67) такі назви, як *miestny úrad, obecný úrad, okresný úrad, okresný súd, materská škola, základná škola, gymnázium, stredná priemyselná škola elektrotechnická, stredné odborné učilište, filozofická fakulta,* де не вказується точне місце розташування, приналежності до певної установи або місця діяльності, пишуться з малої букви як загальні назви. Хоча зустрічаються приклади, в яких пишуть такі загальні назви з великої початкової літери. Наприклад, назва *miestny úrad* в Словацькому національному корпусі без розширення зустрічається 12786 разів, з них неправильно написання (*Miestny úrad*) – 1914 разів: *Podľa hovorkyne bratislavského Starého Mesta Alexandry Obuchovej vydal tamojší Miestny úrad 1128 voličských preukazov.* – *Podmienky verejných obchodných súťaží sú zverejnené na vývesnej tabuli Miestneho úradu.* Однак частіше тут є інший тип неправильного написання: такі назви з розширенням є власною назвою і мали б писатися з великої літери, але пишуться словами з малої. Наприклад: *Kladnianska s vjazdmi do budov ministerstva hospodárstva a miestneho úradu Ružinov.* – *«Návrhy sa líšia rôznou polohou zastávk», hovorí Kvetoslava Čurná z miestneho úradu Petržalka.*

Найменування відділів, об'єднань, секцій, рад, комісій та інших подібних організаційних

чи допоміжних підрозділів установ, інститутів, управлінь, підприємств тощо не вважаються власними назвами, а тому пишуться з малої букви, наприклад, *civilnosprávny úsek odboru všeobecnej vnútornej správy Ministerstva vnútra SR, oddelenie jazykovej kultúry Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, oddelenie dopravy Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy, fyzikálny kabinet Gymnázia v Martine, komisia Predsedníctva SAV pre zahraničné styky, útvary noriem Národného centra pre informatiku*. Навіть такі назви в мовній практиці часто пишуться з великої літери. Наприклад, загальна назва *komisia Predsedníctva SAV pre zahraničné styky* в Словацькому національному корпусі зустрічається 6 разів, з них 5 з неправильним написанням: *Predsedníctvo SAV na základe zdôvodnenia návrhu vymenovalo Komisiu Predsedníctva SAV pre zahraničné styky s účinnosťou od 28. októbra 1975 v tomto zložení... – Návrh na reorganizáciu Komisie Predsedníctva SAV pre zahraničné styky predložil a zdôvodnil akademik V. Hajko, predseda SAV*. Цікаво, що усі випадки неправильного написання цієї загальної назви зустрічається у виданні Словацької академії наук.

Хочемо наголосити, що ці дані отримано зі Словацького національного корпусу, з версії, де фактичний матеріал взято з офіційних газетних і журнальних видань, офіційних повідомлень, оголошень, тобто тексти писали професійні журналісти, які б мали знати правила словацького правопису та правильне написання згаданих власних назв наведено у прикладах «Правил словацького правопису». Якщо подивитися матеріал в Інтернеті, який пишуть звичайні носії мови,

тоді ми знайдемо значно більше прикладів неправильного написання цих власних назв. У деяких випадках, на зразок вищенаведених, позанормативні відступи в уживанні великої літери можна пояснити не завжди адекватним розумінням чинних правил, але в багатьох інших випадках складається враження, що причинами таких відхилень є неухважність або й просто недбалість авторів, редакторів та коректорів у сучасному контексті загального погіршення мовної культури.

Висновки. Отже, мовці активно впливають на стан мови. Їхня мовна поведінка може зумовлювати зміни мовних норм, забезпечуючи поступальний стихійний їх розвиток. Проведене лінгвістичне дослідження дозволяє стверджувати, що орфографічні норми, закріплені в «Правилах словацького правопису», потребують змін, доповнень або уточнень. Серед тенденцій сучасного словацького правопису щодо написання великої літери, які простежуються на сучасному етапі, варто назвати такі основні напрями, як уніфікація і спрощення використання орфографічних правил користувачем; однакове написання власних назв *без* і *з* розширенням; сильна тенденція писати назви всіх історичних періодів та важливих історичних подій, назви різноманітних підрозділів організацій, установ, інститутів, управлінь, підприємств (комісії, ради, комітети, відділи, спілки, секції тощо), назви судів і органів прокуратури з великої літери. Важливо під час підготовки нової редакції «Правил словацького правопису» ґрунтовно й критично оцінити тенденції, пов'язані з написанням великої літери у власних назвах, врахувати поточну мовну практику у відповідних джерелах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Buzássyová K. Z pravopisnej problematiky Slovníka súčasného slovenského jazyka. *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise* : zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18–19. mája 2006 v Bratislave. Bratislava, 2009. S. 84–97.
2. *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise* : zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18–19 mája 2006 v Bratislave. Bratislava, 2009. 212 s.
3. Majtán M. Ešte o veľkých písmenách vo viacslovných zemepisných názvoch. *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise* : zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18–19 mája 2006 v Bratislave. Bratislava, 2009. S. 64–68.
4. Mislovičová M. Pravidlá slovenského pravopisu z hľadiska ich používateľa. *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise* : zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18–19 mája 2006 v Bratislave. Bratislava, 2009. S. 185–190.
5. Ondrejovič S. Niekoľko zásadných marginálií k Pravidlám slovenského pravopisu. *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise* : zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18–19 mája 2006 v Bratislave. Bratislava, 2009. S. 135–142.
6. Považaj M. Problémové miesta pri uplatňovaní platných pravopisných pravidiel pri písaní veľkých písmen vo vlastných menách. *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise* : zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18–19 mája 2006 v Bratislave. Bratislava, 2009. S. 175–184.

**ЯВИЩЕ ІМПЛІЦИТНОГО ЗМІСТУ В КОНТЕКСТІ
ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ****THE PHENOMENON OF IMPLICIT MEANING IN THE CONTEXT
OF STUDYING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE**

Данчишин Н.Р.,
orcid.org/0000-0001-8350-9109
кандидат філологічних наук,
науковий співробітник

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто особливості вияву імпліцитного змісту висловлювання в контексті вивчення української мови як іноземної. Важливість теми випливає з того, що кожна мова має свою унікальну картину світу, а отже й відповідно впорядковані уявлення про дійсність у межах тих чи інших концептосфер, зрозуміти які неможливо без знання глибших семантичних і лінгвопрагматичних аспектів. Пізнання особливостей певної мовної картини світу дає змогу краще зрозуміти «мову в дії», у середовищі її природного вжитку. Мовна картина світу лежить в основі світогляду питомого мовця та його аксіологічних характеристик. Детермінуючи напрямок мислення носія певної мови, вона водночас «конструює» набір головних рис його мовної та позамовної поведінки на засадничому, пресупозитивному рівні, себто передуює висловлюванню. Тому метою статті є передусім окреслити шляхи практичної реалізації тих чи інших аспектів імпліцитного змісту висловлювання через низку навчальних вправ, пропонує для використання в курсі з української мови як іноземної (йдеться про матеріали для студентів рівнів мовленнєвої компетенції B2–C1). Вивчення особливостей функціонування імпліцитного змісту в курсі української мови як іноземної має стати в пригоді студентам, щоб краще зрозуміти відповідну мовну картину світу і мати змогу краще відчитувати суб'єктивні компоненти повідомлення в художній літературі, фільмах, побутовій комунікації тощо. У статті подано приклади навчальних вправ на визначення паремій, алюзій, скорочень, фатичної комунікації, «розшифрування» пресупозицій у непрямих мовленнєвих актах. Такі матеріали сприяють глибшому розумінню української мови, культури, національної історії, що є вкрай актуальним сьогодні, адже дають відповідь на запити іноземців, які з початком повномасштабної москово-української війни захотіли дізнатися про Україну більше.

Ключові слова: українська мова як іноземна, імпліцитний зміст, пресупозиція, непрямий мовленнєвий акт, мовна картина світу.

The article examines the peculiarities of revealing the implicit content of an utterance in the context of studying Ukrainian language as a foreign language. The importance of the topic stems from the fact that each language has its own unique picture of the world, and therefore, accordingly ordered ideas about reality within certain conceptual spheres, which cannot be understood without knowledge of deeper semantic and linguopragmatic aspects. Knowing the features of a certain language picture of the world allows one to better understand “language in action” in the environment of its natural use. The language picture of the world is the basis of the worldview of a particular speaker and its axiological characteristics. Determining the direction of thinking of a speaker of a certain language, it at the same time “constructs” a set of main features of his linguistic and non-linguistic behavior at the basic, press-positive level, that is, it precedes the utterance. Therefore, the purpose of the article is primarily to outline the ways of practical implementation of certain aspects of the implicit content of the statement through a series of educational exercises proposed for use in the Ukrainian language as a foreign language course (we are talking about materials for students of speaking competence levels B2–C1). The study of the peculiarities of the functioning of implicit content in the course of the Ukrainian language as a foreign language should be useful to students in order to better understand the relevant linguistic picture of the world and to be able to better read the subjective components of the message in fiction, films, everyday communication, etc. The article presents examples of educational exercises for determining paremias, allusions, abbreviations, phatic communication, “decoding” presuppositions in indirect speech acts. Such materials contribute to a deeper understanding of the Ukrainian language, culture, and national history, which is extremely relevant today, because they answer the questions of foreigners who, with the beginning of the full-scale Moscow-Ukrainian war, wanted to learn more about Ukraine.

Kew words: Ukrainian as a foreign language, implicit meaning, presupposition, indirect speech act, language picture of the world.

Постановка проблеми. Свого часу в бесіді про переклад Андрій Содомора зазначив: «З мови на мову не переходимо, а входимо, як у море, океан. Це входження має тривати все життя, адже мовою не можна володіти. І ми є такі, в яку мову ввійшли» [7].

Звісно, існують поняття, універсальні для представників різних націй. Проте кожна з них має свої унікальні мовну та концептуальну картини світу, а отже й відповідно впорядковані уявлення про дійсність у межах тих чи інших концептосфер [5, 6], зрозуміти які неможливо без

знання глибших семантичних і лінгвопрагматичних аспектів. Почасти еманация тієї особливої, притаманної конкретній мові картини світу відбувається на рівні імпліцитних компонентів висловлювання, зокрема у формі непрямих мовленнєвих актів [див. 8, 10], пресупозицій [див. 1] тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У розрізі означеної проблематики, з-поміж інших, видається слушним розглядати праці з лінгвістичної прагматики, комунікативної та когнітивної лінгвістики. Зокрема, йдеться про роботи основоположників теорії мовленнєвих актів Дж.Л. Остина [11] й Дж. Серля [12], а також сучасних мовознавців: Ф. Бацевича [1], С. Мартінек [5], О. Шепетька [9], О. Трумко [8], Н. Плотнікової [6], І. Шуляк [10], Д. Данильчука [3] та ін.

Як відомо, теорію мовленнєвих актів (далі – МА) увів до наукового обігу Дж.Л. Остин. Згідно з нею, МА складається з трьох частин: 1) локуції – акту говоріння, вимовляння; 2) іллокуції – втілення наміру, або інтенції, комунікативної мети, що надає (с)казаному конкетного напрямку; 3) перлокуції – наслідку(-ів) впливу іллокутивного акту на певного адресата чи певну аудиторію [див.: 11].

Узвичаєно виділяють такі компоненти МА: адресант/відправник, адресат/одержувач, повідомлення, контакт, код, контекст. Водночас основними ознаками МА є інтенціональність, цілеспрямованість і конвенціональність [3, web].

Розрізняти МА прямі (безпосередні) та непрямі (опосередковані) запропонував послідовник Остина Дж. Серль [див. 12]. Причому зміст других визначається контекстом. Власне, покликаючись на Дж. Серля, Д. Вандервекена, Г. Кларка, дослідниця І. Шуляк зауважує: «Певне висловлювання може виражати не тільки те, що воно означає безпосередньо, а й передавати ширший зміст непрямим способом... Орієнтація адресата лише на семантичний зміст мовленнєвого акту не завжди дає змогу пізнати відповідний намір адресанта» [10, с. 288]. Власне, важливе не лише те, що сказав мовець, а й те, як він це сказав.

Постановка завдання. Отож пізнання особливостей певної мовної картини світу дає змогу краще зрозуміти «мову в дії», у середовищі її природного вжитку – головно студентам та іншим зацікавленим чужинцям (як-от: журналістам, науковцям, дослідникам, перекладачам). Зважаючи ж на те, що кожен іллокутивний акт є також перформативом, тобто актом, який створює у світі нову реальність, вивчення іноземної мови на глибшому рівні дозволяє стати причетним до створення таких нових явищ дійсності й нею [див. 9].

Тому **мета статті** – окреслити шляхи практичної реалізації тих чи інших аспектів імпліцитного змісту висловлювання через низку навчальних вправ, пропорованих для використання в курсі з української мови як іноземної (для студентів рівнів В2–С1).

Виклад основного матеріалу. Про доцільність розгляду вищенаведених понять у курсі української як іноземної, зокрема на прикладі непрямих мовленнєвих актів, говорить дослідниця О. Трумко. Так, вона зазначає: «Формування комунікативної компетенції, на що спрямована сучасна методика викладання української мови як іноземної, передбачає знання особливостей комунікативної поведінки в різних ситуаціях спілкування, тобто засвоєння основ реалізації у процесі спілкування різноманітних мовленнєвих актів» [8, с. 62].

Грунтуючись на Стандартизованих вимогах до рівня володіння українською мовою як іноземною А1–С2 [див: 2], О. Трумко, констатує: «Студент має вміти робити компліменти, просити вибачення, прохати чи радити, погоджуватися чи відмовлятися. Усі ці та інші, передбачені Стандартизованими вимогами, мовленнєві дії потребують знання особливостей творення непрямих мовленнєвих актів» [8, с. 63].

До речі, у цьому контексті яскравим прикладом слугує так звана «фатична комунікація». Наприклад, коли питають «Як справи?/Як життя?» і под., то зазвичай не чекають детальної відповіді про те, що відбувається в житті співрозмовника. Знання особливостей фатичної комунікації в тій чи іншій мові належить до конвенції і почасти імпліцитного вияву «ввічливості», через непрямий МА зокрема.

Отже, по суті, мовна картина світу лежить в основі світогляду питомого мовця та його аксіологічних характеристик. Детермінуючи напрямки мислення носія певної мови, вона водночас «конструє» набір головних рис його мовної та позамовної поведінки на засадничому, пресупозитивному рівні, себто передуює самому МА, або висловлюванню.

У розрізі вивчення тієї чи іншої мови як іноземної явище пресупозиції, або презумпції – один із ключових чинників успіху/неуспіху здійснюваної комунікації. На думку Ф. Бацевича, якої дотримуємося, пресупозиція – це особливий різновид логічного слідування, когнітивного виведення, спільний фонд знань учасників спілкування про світ, його організацію; спільний досвід, тезаурус. За словами вченого, пресупозиція є зоною перетину когнітивних просторів комунікантів, що актуалізується під час спілкування [1, с. 6]. Ба більше,

брак спільних пресупозицій, уважає мовознавець, унеможливує порозуміння між комунікантами: «Носії спільних пресупозицій без будь-яких ускладнень розуміють поточну інформацію, яка для представників іншої лінгвокультури може бути абсолютно «непрозорою»» [1, с. 6].

Окрім того, розрізняють семантичну та прагматичну пресупозиції. Як зазначає Ф. Бацевич, неістинність семантичного компонента висловлювання перетворює останнє на аномальне [1, с. 7]. Приміром, у повідомленні «Ріо-де-Жанейро, столиця Бразилії, приймає гостей карнавалу» пресупозиція «Ріо-де-Жанейро, столиця Бразилії» неістинна, вона стосується відношення мовних знаків до позамовної дійсності.

Натомість прагматична пресупозиція – це компонент повідомлення, пов'язаний зі суб'єктивними чинниками міжособистісної комунікації, без знання якого остання стала б недоречною [1, с. 7]. За приклад Ф. Бацевич наводить цитату з роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»: «Хіба мій батько панський був? Адже він москаль! – каже, здивувавшись, Чіпка». Учений аналізує описану ситуацію в контексті пресупозиції слова «москаль», яке «містить історико-соціальну (стосовно нашого часу) конотацію «у москалі брали чоловіків з незаможних родин»; це імпліцитне значення виступає пресупозицією для співрозмовників Чіпки; усі вони володіють спільним фондом знань і для них сумнів Чіпки зрозумілий»» [1, с. 8].

Водночас зрозуміти, що вживаний у повсякденному спілкуванні вислів «Хіба ревуть воли?» є скороченням назви класичного твору української літератури (прецедентного тексту в українській культурі), а отже алюзією на нього, можна лише знаючи відповідний контекст на пресупозитивному рівні. Без таких знань комунікація суттєво ускладнюється.

Поряд з алюзіями та ремінісценціями іншими групами імпліцитних компонентів, відчитати які неможливо без знання лінгвокультури і почасти поточної соціально-політичної ситуації певної країни на рівні пресупозиції, є зокрема паремії [4, с. 125], абрєвіатури, сленг, фатична комунікація тощо. Розгляньмо зразки використання цих груп слів і словосполучень у навчальних вправах для вивчення української мови як іноземної. Зауважимо, що виконання цих завдань потребує певної підготовки, тож рекомендуємо використовувати їх у роботі зі студентами рівнів В2 та С1.

Вправа 1. Визначити в поданих реченнях крилаті вислови. З'ясувати їхнє значення за допомогою пояснень у довідці.

Довідка: а) недоречно, недоладно або невчасно зробити, сказати що-небудь чи виступити з чимось; б) дуже багато людей, надзвичайно людно; дуже тісно; в) втратити почуття сорому, власної гідності; г) марно, даром; ні за що; г) плакати; д) на випадок крайньої скрути, про запас; е) зустріти людину, про яку шойно згадували; є) поширювати недостовірну, неперевірену інформацію; ж) Займатися чим-небудь непотрібним, безрезультатним; гаяти час; з) уживається з урочистою нагоди як побажання удачі, щастя, благополуччя; и) евфемізм до «народження дитини».

Речення: 1. Приєднуюся до привітань зі святом, шановний уродиннику! З роси й води вам!

2. О, про вовка промовка! Щойно про Олега згадували, а він уже тут.

3. На жаль, люди не завжди перевіряють інформацію – десь почують дзвін, а не знають звідки він, і розносять неправду.

4. Рок-концерт загалом був цікавим, хоч серед учасників як Пилип з конопель вистрибнув один поп-виконавець.

5. Виріс наш син нівроку, а ще, здавалося, вчора його лелека приніс.

6. На презентації нової книжки яблуку було ніде впасти.

7. На нараді ми вже обговорили всі актуальні питання, тому годі товкти воду в ступі!

8. Поверни те, що взяв! Це не твої, а мої речі! Чи ти в Сірка очі позичив?

9. Семен віддав так багато сил на попередній роботі, а, як виявилось, ні за цапову душу.

10. Фільм викликав у публіки протилежні почуття – одним було весело, а другі сміялися на кутні зуби.

11. Ці гроші покладемо до банку, знадобляться на чорний день.

Вправа 2. З'ясувати значення скорочень, використовуючи слова з довідки.

Довідка: об'єднання, центр, прізвище, головний, контрольний, повстанець, міністр, армія, надання, співвласник, ім'я, пропускний, консерваторія, кабінет, адміністративний, Українські січові стрільці, багатоквартирний, командир, український, пункт, по батькові, будинок, послуга, редактор, бригада.

1. Кабмін спростив для військовиків процедуру отримання статусу УБД.

2. Облаштуванням прибудинкової території опікується ОСББ.

3. На кордоні України з Румунією розпочав роботу новий КПП.

4. У центрі міста встановили пам'ятник на честь героїв УПА.

5. Перед вступом до конси Олена кілька років грала в джазовому оркестрі.

6. Стаття дуже сподобалася головредові, вона тиждень висіла на головній сторінці.

7. Щоб отримати замовлення поштою, вкажіть ПІБ.

8. Комбриг відповідає за велику кількість людей, за завдання, які нам ставить керівництво держави і які треба зробити правильно.

9. Громадян приймають у новому ЦНАПі – тут сьогодні дуже людно.

10. Сучасні військовики надихаються подвигами усусів.

Вправа 3. Визначити твори, про які є згадки в поданих реченнях. Для підказки можна скористатися довідкою.

Довідка: а) гімн України; б) вірш Лесі Українки; в) вірш Тараса Шевченка; г) різдвяна колядка; ґ) крилатий вислів Григорія Сковороди; д) пісня гурту «Плач Єремії»; е) вірш Івана Франка; є) пісня на слова Михайла Старицького, що стала народною; ж) пісня Володимира Івасюка.

1. Степан говорив урочисто – склалося враження, що він адресує свій виступ і мертвим, і живим, і ненародженим.

2. Боротьба йде не за якусь маленьку частину держави, а за всю Україну – від Сяну до Дону.

3. До кінця гри залишилося обмаль часу, але вболівальники все одно без надії сподіваються на успіх своїх улюбленців.

4. Усі порозбігалися по дерусифікованих містах, не дочекавшись осені.

5. Час летить – іще недавно паски святити, а вже нова радість стала.

6. Провів увесь тиждень без інтернету, хоч він ловив мене, та не спіймав.

7. Червона рута – це мрія та ідеал, до яких ми прагнемо.

8. Як би важко не було, наш дух і далі тіло рве до бою.

9. У горах сьогодні так гарно і тепло, а ніч яка місячна!

Вправа 4. Обрати доречну відповідь для кожної з наведених ситуацій, використовуючи слова з довідки.

Довідка: прошу, на здоров'я, навзаєм.

1. Кухареві подякували за приготовані страви. Як він має відповісти?

2. Дослідник дякує колезі за спільно реалізований проєкт. Як має відповісти колега?

3. Бабуся подякувала молодому хлопцеві, що поступився їй місцем у трамваї. Як має відповісти юнак?

Вправа 5. На найбільші державні та релігійні свята в Україні вітаються по-особливому. Встановити відповідності між звертанням і відповіддю на нього.

Христос Воскрес!	Славимо його!
Слава Україні!	Слава навіки!
Слава Ісусу Христу!	Героям слава!
Христос народився!	Воістину воскрес!

Висновки. Отже, вивчення особливостей функціонування імпліцитного змісту в курсі української мови як іноземної має стати в пригоді студентам, щоб краще зрозуміти відповідну мовну картину світу і мати змогу краще відчитувати суб'єктивні компоненти повідомлення в художній літературі, фільмах, побутовій комунікації тощо. Зокрема, доречними видаються навчальні вправи на визначення паремій, алюзій, скорочень, фатичної комунікації, «розшифрування» пресупозицій у непрямих мовленнєвих актах. Такі матеріали сприяють глибшому розумінню української мови, культури, національної історії, що є вкрай актуальним сьогодні, адже дають відповідь на запити іноземців, які з початком повномасштабної москово-української війни захотіли дізнатися про Україну більше.

Надалі плануємо поглиблювати дослідження в цій сфері і водночас продовжити створювати відповідне навчально-методичне забезпечення з української мови як іноземної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Бацевич Ф. Імпліцитна інформація у висловленнях і дискурсивні слова. *Мовознавство*. 2012. № 5. С. 3–12.
- Бойко Г., Мазурик Д., Антонів О., Синчак О. Стандартизовані вимоги. Рівні володіння українською мовою як іноземною А1–С2. Зразки сертифікаційних завдань. Київ : Фірма «ІНКОС», 2020. 186 с.
- Данильчук Д. Акт мовленнєвий. *Велика українська енциклопедія* : веб-сайт. URL: https://vue.gov.ua/Акт_мовленнєвий (дата запиту: 26.10.2023)
- Заїка С. Паремії як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Перекладацькі інновації* : матеріали X Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Суми, 20–21 березня 2020 р.). Суми : СумДУ, 2020. С. 125–127.
- Мартінек С. Концептосфера «Здоров'я» в українській мовній картині світу. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 70. С. 234–247.

6. Плотнікова Н. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Том 31(70). № 1. Ч. 1. С. 91–96.
7. Терещук Г. В українській мові закладена повага до громади, в російській цього немає: Андрій Содомора про вплив слова, війну і завдання для українців. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sodomora-pro-pereklad-viynu-movu-uk-zbroyu/32404570.html> (дата запиту: 26.10.2023).
8. Трушко О. Теоретико-методологічні засади викладання непрямих МА в іншомовній аудиторії. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2019. № 1(21). С. 62–66.
9. Шепетяк О. Теорія мовленнєвих актів. *Вісник факультету романо-германської філології*. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2008. Вип. 3. С. 93–105.
10. Шуляк І. Непрямий МА як мовний репрезентатив комунікативної інтенції. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. С. 287–291.
11. Austin J.L. *How to Do Things With Words*. Harvard : University Press, 1981. 169 p.
12. Searle J. *Speech Acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge, 1969.

УДК 81'33'373.233'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.4>

ПРЕЗИДЕНТСЬКИЙ ДИСКУРС ЯК ВИЯВ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

PRESIDENTIAL DISCOURSE AS A REPRESENTATION OF POLITICAL COMMUNICATION: MAIN CHARACTERISTICS

Завальська Л.В.,

orcid.org/0000-0002-6922-5844

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри прикладної лінгвістики

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті схарактеризовано президентський дискурс як різновид інституційної комунікації та розглянуто його в межах політичного дискурсу. Багатомірність цього поняття та його міждисциплінарний характер зумовлюють дискусійність терміна і потребу ґрунтовного опису президентського дискурсу. Мета дослідження – визначити президентський дискурс і схарактеризувати його основні ознаки. Поставлена мета передбачала розв'язання таких завдань: проаналізувати підходи до дефініції президентського дискурсу та схарактеризувати президентський дискурс як різновид політичного; проаналізувати основні параметри українського політичного дискурсу; окреслити систему мовленнєвих жанрів українського президентського дискурсу. Здійснено огляд теоретичних праць українських лінгвістів, присвячених президентському дискурсу та президентській риторичі. Проаналізовано основні підходи до визначення президентського дискурсу та його аналізу в межах політичної комунікації. Окреслено проблему вивчення президентського дискурсу в україністиці. Об'єктом аналізу є президентський дискурс як різновид політичного дискурсу; предмет дослідження – сутнісні характеристики українського президентського дискурсу. Визначено специфіку саме українського політичного дискурсу в аспекті системи його мовленнєвих жанрів і різновидів. Матеріалом для аналізу слугувати дефініції політичного і президентського дискурсу, основні концепції політичного дискурсу, мовні вияви українського президентського дискурсу, зокрема тексти виступів Президентів України 1991–2023 років (Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича, П. Порошенка, В. Зеленського). Результатом дослідження стала авторська дефініція президентського дискурсу, що актуалізує лінгвопрагматичні параметри поняття. Розглянуто систему мовленнєвих жанрів українського президентського дискурсу та вироблено основні підходи до їх аналізу.

Ключові слова: президентський дискурс, політична комунікація, політичний дискурс, мовленнєвий жанр, комунікативна інтенція.

The article characterizes presidential discourse as a type of institutional communication and examines it within the framework of political discourse. The multidimensionality of this concept and its interdisciplinary nature determine the debate of the term and the need for a thorough description of the presidential discourse. The purpose of the research is to define the presidential discourse and characterize its main features. The goal was to solve the following tasks: analyze approaches to the definition of presidential discourse and characterize presidential discourse as a type of political discourse; to analyze the main parameters of the Ukrainian political discourse; outline the system of speech genres of the Ukrainian presidential discourse. A review of the theoretical works of Ukrainian linguists devoted to presidential discourse and presidential rhetoric was carried out. The main approaches to defining the presidential discourse and its analysis within the framework of political communication are analyzed. The problem of studying presidential discourse in Ukrainian

studies is outlined. The object of analysis is presidential discourse as a type of political discourse; the subject of the study is the essential characteristics of the Ukrainian presidential discourse. The specificity of the Ukrainian political discourse in terms of the system of its speech genres and varieties is determined. Definitions of political and presidential discourse, basic concepts of political discourse, language manifestations of Ukrainian presidential discourse, in particular the texts of the speeches of the Presidents of Ukraine 1991–2023 (L. Kravchuk, L. Kuchma, V. Yushchenko, V. Yanukovich, P. Poroshenko) serve as material for the analysis, V. Zelensky). The result of the research was the author's definition of the presidential discourse, which actualizes the linguopragmatic parameters of the concept. The system of speech genres of the Ukrainian presidential discourse was considered and the main approaches to their analysis were developed.

Key words: presidential discourse, political communication, political discourse, speech genre, communicative intention.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Комунікативно-дискурсивний підхід до аналізу мовленнєвої діяльності зумовив виокремлення різних типів дискурсів на підставі різноманітних критеріїв, серед яких одним із засадничих є інституційний. Цей критерій актуалізує соціальні параметри дискурсу та передбачає виявлення прагматичних особливостей комунікації, зокрема соціальних і комунікативних ролей її учасників, стратегій і тактик їхньої взаємодії, скерованості комунікативних інтенцій тощо. Інституційні типи дискурсу демонструють поведінку людини в соціально зумовлених контекстах, детермінованих певними правилами, нормами та обмеженнями, оскільки мовець передусім виконує соціальну роль з оперття на соціальну функцію. Серед типів інституційної діяльності переважає професійна комунікативна взаємодія (медичний, юридичний, педагогічний, політичний та інші дискурси), проте основним параметром є соціальна значущість такої діяльності. Особливе місце серед інституційних типів дискурсу належить політичному, оскільки в ньому беруть участь як професійні учасники (політики, політичні сили, політичні експерти і журналісти), так і пересічні мовці. З огляду на це політичний дискурс є неоднорідним утворенням, він має розгалужену систему типів і жанрів (Ф. Бацевич, Р. Водак, Т. ван Дейк, А. Загнітко, Н. Кондратенко, Е. Лассан, Н. Петлюченко, Л. Славцова, М. Степаненко, А. Чудінов, О. Шейгал та ін.), кожний з яких потребує чіткого термінологічного визначення й характеристики сутнісних ознак. У межах політичного дискурсу лінгвісти виокремлюють електоральний (О. Горіна, М. Ільченко, О. Кобзева, А. Юмрукуз та ін.), виборчий (Г. Куц та ін.), передвиборчий (О. Гайкова, О. Попова, А. Прокопенко, А. Халатян), парламентський (Ю. Ганжуров, Н. Кондратенко, О. П'єцух, К. Селіна та ін.), агітаційний (О. Білінська, С. Шило та ін.) тощо. Серед типів політичного дискурсу виявлено президентський, що охоплює різні види комунікативної діяльності глави держави. Президентський дискурс не отримав достатнього висвітлення в науковій літературі як окремий тип політичного дискурсу, а його динамічний характер і важ-

ливість цього питання в умовах сучасних політичних процесів зумовлює потребу ґрунтовного вивчення в українському мовознавстві.

Мета дослідження – визначити президентський дискурс і схарактеризувати його основні ознаки. Поставлена мета передбачала розв'язання таких завдань: проаналізувати підходи до дефініції президентського дискурсу та схарактеризувати президентський дискурс як різновид політичного; проаналізувати основні параметри українського політичного дискурсу; окреслити систему мовленнєвих жанрів українського президентського дискурсу.

Об'єктом аналізу є президентський дискурс як різновид політичного дискурсу; **предмет** дослідження – сутнісні характеристики українського президентського дискурсу.

Матеріалом для аналізу слугувати дефініції політичного і президентського дискурсу, основні концепції політичного дискурсу, мовні вияви українського президентського дискурсу, зокрема тексти виступів Президентів України 1991–2023 років (Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича, П. Порошенка, В. Зеленського).

Під час дослідження президентського дискурсу було використано такі **методи**: загальнонаукові методи спостереження та узагальнення для виокремлення мовленнєвого матеріалу та його систематизації; метод дискурсивного аналізу для опису та характеристики політичного дискурсу й визначення його типів; метод лінгвопрагматичного аналізу для визначення лінгвопрагматичних параметрів президентського дискурсу.

Ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці. Дослідження політичної комунікації мають давні традиції у мовознавстві, зокрема проблеми політичної риторики (О. Алексієнко, О. Переломова та ін.) та політичної метафорики (Р. Андерсон, Е. Будаєв, Х. Дацишин, Л. Кравець, Дж. Лакофф та ін.) ґрунтовно розглянуто в зарубіжних та українських наукових розвідках. Багатовимірність і міждисциплінарність політичного дискурсу зумовила висвітлення питань його жанрової системи, політичного мовлення, політичного впливу тощо у працях

фахівців інших гуманітарних напрямів – істориків (Т. Купрій, А. Тарнавська та ін.), філософів (В. Павлуцька, І. Шамша, Д. Шевчук та ін.), політологів (С.-В. Кривенко, Л. Лукіна, Л. Нагорна, А. Найчук, Д. Яковлев та ін.), соціологів (С. Барматова, А. Битко та ін.) які надають власне тлумачення політичної комунікації. Така ж ситуація і щодо обґрунтування президентського дискурсу, зокрема І. Коваль дає комплексну характеристику цього явища [3].

Поняття президентського дискурсу як різновиду політичної комунікації належить до дискусійних проблем сучасного мовознавства з огляду на термінологічну невизначеність та складність об'єкта аналізу. В україністиці виокремлюємо два магістральних підходи до потрактування президентського дискурсу. По-перше, це ототожнення політичного і президентського дискурсів, тобто дослідження комунікативної діяльності президентів у межах аналізу політичного дискурсу загалом (Т. Євтушина, Н. Єсипенко, М. Лучак, М. Тхір, Т. Чернишова та ін.). Так, Т. Чернишова, описуючи стратегії і тактики мовленнєвого впливу у промовах В. Зеленського послуговується поняттями «президентський дискурс» і «політичний дискурс» як еквівалентними [7]. У межах цього підходу фахівці паралельно використовують обидва терміни на позначення комунікативної діяльності президентів, а президентську риторичку аналізують у межах політичного дискурсу. Також поширеним є послуговування обома термінами без термінологічного розмежування. По-друге, це виокремлення президентського дискурсу як різновиду політичного (Н. Кондратенко, А. Прокопенко, І. Савчук, І. Шевченко та ін.). Зважаючи на цей підхід, лінгвісти обмежують президентський дискурс виключно виявами комунікативної діяльності президентів та описують основні мовленнєві жанри такої діяльності – виступи на пресконференціях, промови ритуальні звернення тощо. Однією з форм реалізації такого підходу є обмеження президентського дискурсу виключно промовами очільника держави.

Викладення основного дослідження. В українському мовознавстві представлені поодинокі дефініції президентського дискурсу, проте однастайності у визначенні цього поняття немає. Ю. Денисюк наголошує на тому, що президентський дискурс «не має повного наукового опису в сучасній парадигмі комунікативно-дискурсивних мовознавчих студій, і нерідко виступає синонімом інших понять: президентська промова чи президентська риторика» [1, с. 196]. Так, Н. Кондратенко вживає терміни «прези-

дентська риторика» і «президентський дискурс» як тотожні [4, с. 316]. Зазначимо, що президентський дискурс часто ототожнюється виключно з президентськими промовами, які здебільшого мають підготовлений характер, оскільки написані спічрайтерами, тому комплексно аналізувати на цій підставі президентський дискурс неможливо. Якщо розглядати комунікативний імідж президентів, засоби вербального і невербального впливу на співрозмовників, зокрема масового аудиторію, потрібно передусім зосередитися на спонтанному (або умовно спонтанному) мовленні, що представлено в жанрах виборчих дебатів, пресконференції, інтерв'ю в прямих ефірах тощо. Крім того, важливо враховувати форми президентського дискурсу – письмову та усну, а в окремих випадках й усно-письмову, наприклад, стенограми виголошених промов, ритуальні жанри (подяки, привітання, співчуття тощо).

Загалом дискусійний характер мають і вектори наукового вивчення президентського дискурсу. Ю. Денисюк вважає, що президентський дискурс передбачає чотири виміри дослідження: «1) комунікативний вимір – взаємодія суб'єктів мовленнєвої діяльності в соціальних ситуаціях; 2) когнітивний вимір – передавання знань, інформації й уявлень; 3) мовний вимір – використання мовних засобів; 4) жанровий вимір – реалізація мовних жанрів у жанровому просторі» [1, с. 197]. З огляду на це основними пріоритетами в дослідженні є комунікативно-прагматичний, лінгвокогнітивний і мовностилістичний.

А. Прокопенко, аналізуючи промови Б. Обама, визначає президентський дискурс як «мисленнєво-комунікативний процес і результат, утілений мовними і немовними знаками та опосередкований ЗМІ; його когнітивний аспект уключає специфічні дискурсотвірні концепти-ідеологеми в рамках індивідуальної концептосфери політика, а комунікативний націлений на ідеологічний вплив – змінення концептосфери американського народу шляхом упровадження в неї політичних цінностей президента у стратегіях і тактиках його дискурсу» [6, с. 4]. Дослідниця дає ґрунтовну дефініцію, що охоплює комунікативно-дискурсивні та лінгвокогнітивні параметри президентського дискурсу, утім, скеровує визначення саме на американську політичну комунікацію. Важливим у межах цього підходу є врахування невербальних засобів комунікації та актуалізація лінгвопрагматичних особливостей дискурсивної діяльності президента.

З огляду на це витлумачуємо *президентський дискурс* як один з типів реалізації політичного

дискурсу та пропонуємо широкий підхід до його потрактування: президентський дискурс як складний когнітивно-дискурсивний феномен – це комунікативна діяльність голови держави, реалізована в мовленнєвих жанрах здійснення та утвердження влади, взаємодії з політиками, політичними силами, міжнародними партнерами і народом; сукупність мовленнєвих актів репрезентації комунікативної ролі очільника держави; комунікативна взаємодія з виборцями та опонентами у виборному процесі. В українській політичній комунікації президентський дискурс насамперед пов'язаний з діяльністю українських президентів періоду незалежності – з 1991 року.

Основним жанром президентського дискурсу є промови президентів, серед яких засадниче місце належить ритуальним виступам. Так, політичний ритуал інавгурації передбачає виголошення присяги Президента України: *Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі* (Конституція України, ст. 104). Ритуальний характер також має інавгураційна промова, що має визначену структуру і семантику, напр.: *Українську культуру, мову, національну самосвідомість історично пам'ять так довго і ретельно нищили, що треба докласти величезних зусиль, аби їх відродити* (Л. Кравчук, інавгураційна промова, 1991). Ритуальні тексти також охоплюють жанри подяки, привітання, звернення та некрологу [5, с. 134–135]. Поширеним мовленнєвим жанром президентської риторики є публічна промова усного характеру, яку Президент виголошує перед українською або зарубіжної спільнотою, напр.: *Ми не збираємося затягувати час. Україна усвідомила свою силу. Ви усвідомили нашу силу. І це наша історична відповідальність – усіх лідерів, які працюють сьогодні у Європі, – забезпечити максимальну інтеграцію України до Євросоюзу* (В. Зеленський, промова в парламенті Словенії, 2022). Промови є підготовленими виступами, вони мають приховане авторство, однак виголошуються від імені Президента України, тому репрезентують його мовну особистість.

О. Євланова, досліджуючи чеський президентський дискурс, наголошує: «Основні зав-

дання президентського дискурсу – інформування; переконання адресата в необхідності здійснення потрібної адресанту дії з одночасним провокуванням емотивного відношення до того, що відбувається; впровадження у свідомість адресата оцінки подій у країні та за її межами» [2, с. 58]. Саме ця комунікативна настанова є засадничою для президентських промов, що набули вираженого полікодового характеру. Передусім йдеться про жанр відеозвернення: Президент звертається до масового адресата, переважно до народу України, через відеоканал комунікації (телебачення або/та Інтернет), напр.: *Станом на сьогодні вже більше 20 держав приєдналися до декларації «Групи семи» щодо безпекових гарантій Україні. Наша команда працює далі. Зараз майже 30 загалом, разом із «Сімкою». Буде більше. Розпочали переговори з Канадою щодо двостороннього документа про безпекові гарантії. Раніше розпочали з Америкою та Великою Британією. Це дасть Україні значно більше можливостей. Дякую кожному й кожній, хто працює заради цього!* (Відеозвернення В. Зеленського, 26.08.2023). В українському президентському дискурсі жанр відеозвернення набув поширення саме в політичній риторичній чинності президента, а в період повномасштабного вторгнення почав виконувати й іміджеву функцію: окремі відеозвернення виходили в прямому ефірі як стрім-трансляції, що визначило їхній хронотоп. У таких випадках адресати могли переконатися у місці та часі знаходження Президента України. Цей жанр набув регулярного характеру, він компліує риси звіту та виступу, а також має виражений діалогічний характер, скерований на масового адресата. Зважаючи на це, у відеозверненнях обов'язковими елементами є звертання до адресата (*співвітчизники, друзі, українці* тощо) та граматичні форми 2-ої особи дієслів з використанням відповідних займенників.

Діалогізм президентського дискурсу реалізується не лише в прагматичній орієнтації на масову аудиторію, а також а інших політиків, напр.: *Правила дебатів прописані в законі про вибори Президента, почитайте будь ласка. Вони можуть відбуватися на базі Суспільного телебачення з трансляцією по всіх телеканалах для десятків мільйонів людей. Такі вже усталені правила. Але стадіон, так стадіон. Я чекаю на вас, Володимире Олександровичу* (П. Порошенко, відеозвернення, 2019). Під час передвиборних перегонів кандидати у президенти звертаються один до одного, зокрема перед дебатами. Пряма комунікативна взаємодія тут відсутня, але має

місце опосередкована – через відеозвернення, проте з використанням звертань і граматичних форм 2-ої особи.

Характерною рисою президентського дискурсу є настанова на консолідацію мовця та адресата: президент об'єднує себе з народом, використовуючи інклюзивне «ми», напр.: *Наш Прапор об'єднує всі регіони в єдину соборну Україну. Він об'єднує нас у великий український народ. Любімо й шануймо його як найдорогоціннішу нашу національну святиню* (В. Ющенко, виступ з нагоди церемонії підняття Державного Прапора України, 2008). Т. Чернишова називає такий тип оповіді в президентській риторичі «мидискурсом» [7, с. 121], наголошуючи на кооперативності мовленнєвої поведінки мовця. Вважаємо поєднання діалогічності *ви*-комунікації з кооперативністю *ми*-комунікації характерною рисою президентського дискурсу, оскільки мовець звертається до масового адресата, закликаючи його до спільних дій. Такий синкретизм реалізується навіть у межах одного виступу, напр.: *Сьогодні, у день головного національного свята, я готовий доповісти вам, моїм виборцям, і усім співвітчизникам про те, яку Україну ми з вами будемо* (В. Янукович, привітання з Днем незалежності, 2020). Мовець одночасно об'єднує себе з адресатами та вступає з ними в прямий діалог, послугуючись граматичними формами 1-ої та 2-ої особи та займенниками *ви* та *ми*.

До новітніх жанр українського президентського дискурсу уналежнюємо електронну петицію, що стала в 2015 році однією з форм колективного звернення громадян України до Президента, напр.: *Ураховуючи нагальну потребу у вирішенні питання прийняття до громадянства України іноземних громадян, які захищали або захищають територіальну цілісність, у разі надходження до Комісії при Президентові України з питань*

громадянства документів зазначених осіб вони будуть невідкладно розглянуті мною як Главою держави та буде прийнято рішення відповідно до законодавства (П. Порошенко, відповідь на петицію щодо надання громадянства іноземцям, які захищали і захищають Україну в зоні бойових дій, 2015). Ініціатором подання петиції є окрема особа або група осіб, а охочі її підтримати віддають свої голоси на інтернет-порталі. За умови набирання петицією понад 25 тис. голосів. Президент України повинен її розглянути і надати відповідь, що створює діалогізм цієї взаємодії, опосередкованої віртуальним простором. З опертям на чинне законодавство та враховуючи важливість порушених у петиції питань, мовець дає обґрунтовану відповідь, схвалюючи або заперечуючи прохання масового адресата. Стилїстика відповіді Президента є офіційно-діловою, проте передбачає певний рівень суб'єктивності.

Загалом український президентський дискурс репрезентує різні жанрові форми, стилїстику та мовні особливості, що визначає потребу його ґрунтового аналізу.

Висновки і перспективи дослідження. Президентський дискурс є виявом інституційної комунікації та різновидом політичного дискурсу. У лінгвістиці це поняття має дискусійний характер з огляду на його багатомірність і міждисциплінарність. Основними жанрами президентського дискурсу є виступ ритуального характеру (інавгураційна промова, привітання, подяка), інформаційне відеозвернення-звіт, передвиборні дебати, електронна петиція. Визначальними рисами президентського дискурсу є прагматична настанова на консолідації і реалізація кооперативного спілкування. Перспективи дослідження вбачаємо у створенні корпусу текстів президентського дискурсу в межах Генерального регіонально аногозованого корпусу (ГРАКу) української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисюк Ю.І. Президентський дискурс як предмет лінгвістичних досліджень. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2017. № 1(13). С. 196–201.
2. Євланова О.О. Жанрова стратифікація президентського дискурсу політичного дискурсу. *Львівський філологічний часопис*. 2022. Вип. 12. С. 54–59.
3. Коваль І.О. Президентський дискурс: сутність, структура, функції, цілі. *Стратегічні пріоритети* : науково-аналітичний щоквартальний збірник. 2012. № 3(24). С. 158–163.
4. Кондратенко Н.В. Експресивний синтаксис у Президентському дискурсі Володимира Зеленського. *Записки з українського мовознавства*. 2022. Вип. 29. С. 313–324.
5. Кондратенко Н.В., Стрій Л.І., Білінська О.С. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів: монографія / за заг. ред. Н.В. Кондратенко. Одеса : Астропринт, 2019. 236 с.
6. Прокопенко А.А. Президентський дискурс Барака Обама: когнітивно-комунікативні аспекти : автореферат дис. канд. філол. наук. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. 23 с.
7. Чернишова Т. Політичний дискурс Президента України Володимира Зеленського: стратегії & тактики мовленнєвого впливу (на матеріалі виступів першого року президентства). *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*. Вип. 46. С. 147–156.

8. Шевченко І.С. Таблюдність дискурсу американських президентів XXI століття. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2018. Вип. 87. С. 62–68.

УДК [801.8/159.9/796.3]

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.5>

УКРАЇНСЬКЕ СПОРТИВНО-ІГРОВЕ НАЗОВНИЦТВО В МОВНОМУ ПРОСТОРИ

UKRAINIAN SPORTS AND GAMING TERMINOLOGY IN THE LINGUISTIC CONTEXT

Карпець Л.А.,

orcid.org/0000-0002-4263-7806

*професор, доктор філософських наук,
завідувач кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури*

Коваленко Ю.М.,

orcid.org/0000-0002-5736-4249

*PhD,
доцент кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури*

Гнатенко К.В.,

orcid.org/0000-0001-5329-7846

*старший викладач кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури*

У статті досліджується спортивно-ігрове назовництво через вербальну та невербальну комунікацію. Залежно від ситуації та мети спілкування, комуніканти вибирають засоби вираження. Досвід показує, що ці засоби можуть бути як кодифікованими, так і некодифікованими. При аналізі професійної діяльності в галузі фізичної культури та спорту, увага була зосереджена на таких проявах компетентності, як професійне назовництво, професійний жаргон, спортивне назовництво та невербальні засоби комунікації, щоб повністю розуміти весь спектр спортивно-ігрового назовництва. Автори стверджують, що в тематичних групах слова пов'язані не мовними, а позамовними зв'язками, через реальність. У статті демонструється, що спортивні назви можуть бути розподілені за тематичним принципом, кожна має свої підгрупи та відповідні мікрогрупи. У дослідженні автори обрали найбільш поширені шари спортивних назв, які зафіксовані в лексикографічних працях. Стаття показує, що найбільш поширеними є назви видів спорту, позначення осіб на основі їхньої спортивної діяльності, назви спортивного обладнання та понять, назви спортивних дій та вправ і багато інших. Однак, мова, як основний канал інформації, може передаватись різними способами: через слова (кодифіковані та некодифіковані), різні рухи тіла (вираз обличчя, жести, пози), тощо. Було доведено, що професійна компетентність осіб, зайнятих у спорті, передбачає знання мови професії, як вербальних, так і невербальних засобів комунікації. Автори статті розкривають основні причини появи й поширення спортивних жаргонізмів. Невербальне спілкування є доповненням до словесного, а інколи й повноцінним заміником. Було доведено, що спортивна професійна комунікативна компетенція репрезентує мовні професійні вміння і навички через фахову термінологію, жаргон та невербальну комунікацію у взаємозв'язку з найрізноманітнішими їхніми складниками.

Ключові слова: вербальна та невербальна комунікація, професійне назовництво, спортивний жаргон, жести, вирази обличчя, мова професії.

This article presents the sports and game terminology through verbal and nonverbal communication. Depending on the situation and the purpose of communication, the communicants select the means of expression. Authors' experience has shown that these means can be both codified and non-codified. While analyzing professional activities in the field of physical culture and sports, the authors have focused attention on such manifestations of competence as professional terminology, professional jargon, sports terminology, and non-verbal communication means, to fully understand the entire range of sports and gaming nomenclature. The paper claims that in thematic groups, words are connected not by linguistic but via extralinguistic links, through realities expressed in them based on intralinguistic factors. The article demonstrates that sports names can be divided according to the thematic principle, each has its own subgroups and corresponding micro-groups. For the purpose of research, authors selected the most commonly used layers of sports names as recorded in lexicographic works, without resorting to a detailed analysis. The article shows that the most

widespread are the names of sports disciplines, designations of individuals based on their sports activities, names of sports equipment and concepts, names of sports actions, and exercises, among others. However, language, as the main channel of information, can be conveyed in different ways: through words (codified and non-codified), various body movements (facial expressions, gestures, postures), and so on. The article concludes that the professional competence of individuals involved in sports presupposes knowledge of the language of the profession, both verbal and nonverbal means of communication. The authors of the article reveal the main reasons for the emergence and spread of sports jargons. Nonverbal communication is an addition to verbal, and sometimes a full-fledged substitute. It has been proved that sports professional communicative competence represents language professional skills through professional terminology, jargon and non-verbal communication in relation to a variety of their components.

Key words: verbal and nonverbal communication, professional terminology, sports jargon, gestures, facial expressions, language of the profession.

Постановка проблеми. Мовна система будь-якої галузі знань формується з метою забезпечення компетентності й порозуміння. Внутрішній світ людини, її соціальний статус, заняття певним видом діяльності проявляються через мовлення. Мовний феномен споконвіку слугує людині засобом пізнання світу. Професія і мова – категорії, які демонструють набутки цивілізації, глибину і знання фахового світу, рівень мовленнєвої культури тощо. Мова професії повинна «забезпечувати точне, економне та чітке взаєморозуміння між спеціалістами у межах окремо взятої професійної сфери діяльності» [11, с. 18].

Чи може бути мовленнєво компетентною особа певного фаху, не розуміючи усього мовного простору тієї чи тієї професії? Це питання можна навіть назвати риторичним, бо професійна діяльність накладає на мову, мовленнєву компетентність свій відбиток, що виражається в різноманітних мовленнєвих практиках, як вербальних, так і кінетичних, невербальних. Залежно від ситуації і мети спілкування добираються різноманітні мовні засоби висловлення як кодифіковані, так і некодифіковані. Це, звичайно, стосується й спортивно-ігрової сфери й актуалізує проблему дослідження. Для аналізу професійної діяльності в галузі фізичної культури і спорту вважаємо за необхідне зосередити увагу на таких проявах компетентності як професійна термінологія, професіоналізми, спортивний жаргон, невербальні засоби спілкування з метою повноцінного бачення усього спектру спортивно-ігрового назовництва.

Спортивна сфера інтенсивно збагачується новими одиницями і цей унікальний феномен нині надзвичайно цікавий і важливий, тому потребує спеціального поглибленого вивчення. Саме потребою дослідження динаміки розвитку кодифікованого й некодифікованого спортивно-ігрового назовництва зумовлена *актуальність* цієї статті. Крім того, вивчення спортивного назовництва, його функцій у мові, основних типів номінації уможливить визначення місця спортивних назв у просторі української мови і відповідного встановлення загальних закономірностей

і основних тенденцій існування й функціонування як лінгвосоціального явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначаючи ступінь розробленості означуваної проблеми, передусім зазначимо, що розвитку спортивної термінології приділено увагу таких вчених, як О. Боровська, Р. Коваль, М. Кудря, О. Романчук, М. Паночко, О. Петренко, О. Породько-Лях, М. Янків та інших. Питання спортивного жаргону розглядаються у працях таких науковців, як Ю. Струганець, Т. Єщенко, Р. Трифонов, Л. Ставицька, О. Стишов та інші. Невербальне спілкування у спорті фрагментарно розглядають у наукових розвідках Олійник Н.А., Войтенко С.М. та інші. Опрацювання літератури, що стосується вузлових блоків теми дослідження, свідчить про те, що комплексний підхід вивчення спортивно-ігрового назовництва через вербальне (кодифіковане й некодифіковане) та невербальне спілкування ще не став предметом аналізу, а розглядався фрагментарно, не цілісно.

Мета наукової розвідки – продемонструвати кодифіковані й некодифіковані системи спортивно-ігрового назовництва, визначити, чи можливо через кодифіковану систему спортивного назовництва задовольнити всі потреби мовців-спортсменів, виокреслити діапазон використання та пріоритетність застосування цих номенів, а також визначити роль невербальних засобів спілкування як репрезентації фахового спілкування спортсменів.

У ході дослідження актуалізовано відповідну **методику** з використанням описового методу в поєднанні з прийомом моделювання (лінгвістичне спостереження, порівняння, узагальнення), а також здійснено типологічний, діахронний та синхронний аналізи. Матеріалом для статті слугували словники, енциклопедії, підручники, статті, наукові збірники, навчально-методичні посібники, дисертаційні дослідження тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спортивна спільнота з відповідним освітнім і професійним рівнем, витворює власний мовний світ, у якому домінують номени на позначення

реалій і понять спортивної сфери, різних людських якостей, що виявляються під час виконання дій, вправ тощо.

Спортивний термін як основний елемент спілкування спортсменів. Національна мовна система спортивної сфери неоднорідна за походженням, оскільки терміноелементи її представлені інтернаціональними, національними, іншомовними, безеквівалентними одиницями, а також іншими екстралінгвістичними компонентами.

Аналізуючи стан спортивної термінології в Україні, переконуємося, що співвідношення національного та міжнародного у різні роки формуються залежно від екстралінгвальних та інтралінгвальних чинників. Це чітко видно з появою словників і теоретичних праць, статей у засобах масової інформації, фольклорних праць тощо.

Взагалі, щоб мати повну картину розвитку спортивно-ігрового назовництва, потрібно дослідити номени, поширені в побуті, народні назви, адже сучасній науковій термінології передувала переважно народна термінологія.

Досліджуючи національно-народні форми фізичного виховання, Є. Приступа та В. Пилат підкреслювали, що «жодна система фізичного виховання, як частина фізичної культури народу, не виникає із нічого чи шляхом простого запозичення. Нові системи створюються, використовуючи спадок минулого» [6, с. 9].

Досить актуальним для системного опису української спортивної термінології є аналіз різних наукових джерел, які фіксують такі назви, зокрема й словники, що укладаються упродовж багатьох років.

Зокрема, у 1907–1909 роках у Києві з'являється «Словарь української мови» [7], де зафіксовано близько 300 народно-ігрових номенів, серед яких назв ігор – 190. Словник подає переважно назви народних ігор, до того ж не через їх тлумачення, а швидше через частковий опис гри (наприклад, *гила* «вид народної гри з дерев'яною кулею, яку б'ють палками»; *бурда* «вид народної гри з камінцями»); такий принцип пояснення термінів на позначення ігор зберігся й донині, хоча й не відповідає основам визначення терміна, його ознак тощо.

Серед зафіксованих номенів трапляються й назви гравців: *кішкарь* «назва одного із гравців у плаза», *кібець* «назва одного із гравців дитячої гри в перепелицю» тощо.

Словник подає й певні назви видів спорту і назви осіб, які займаються цими видами спорту, наприклад, *дамки* «шахи», *дамниця* «жінка, яка грає в шахи (гра в шахи була відома в Україні ще з княжих часів [7, с. 52].

У кінці XIX – на початку XX століття констатуємо появу цілої картотеки ігрового назовництва. У вітчизняному мовознавстві з'являються поодинокі праці щодо характеристики назв народних ігор. До аналізу цих назв звертається мовознавець М. Паночко, який подає словотвірну характеристику назв народних ігор, аналізуючи переважно лексико-семантичний спосіб творення, наголошуючи: «словотвірний тип іменників мотивується: іменниками (*Панас, В'юн, Баран, Воратар, Бик* та ін.); іменниковими словосполученнями (*Тісна баба, Киці-баба, Квач-доганяч* та ін.)» [5, с. 12].

Вивчаючи народні ігрові назви, як один із складників спортивної термінології, розглядаємо проблему не в якомусь вузькому аспекті (наприклад, термінологія окремого виду спорту), а у взаємозв'язку найрізноманітніших її аспектів.

Історія вивчення й систематизації спортивних номенів започатковується порівняно недавно – у 20-х роках минулого століття – й відбувається у контексті розвитку української термінології.

20–30-ті роки XX століття української наукової термінології є досить плідними. Зокрема, важливою є поява в Галичині багатьох статей у пресі, в яких розглядається проблема української спортивної термінології; з'являється низка невеликих посібників (серед них, зокрема, «Забави й гри рухові», «Копаний м'яч», «Ситківка» І. Боберського). Спираючись на закони української мови, враховуючи її словотвірні можливості, І. Боберський, зокрема, пропонує нові (авторські) терміни і вводить їх до спортивного й загальнономовного обігу. Так з'являються назви *лещтарство* «лижний спорт», *копаний м'яч* «футбол», *грач* «футболіст», *санкарство* «санний спорт», *дужання* «боротьба», *наколесництво* «велосипедний спорт», *руханка* «гімнастика», *скічня* «трамплін», *кошиківка* «баскетбол», *ситківка* «теніс» тощо.

У квітні 1937 року Б. Кобилянський у журналі «Рідна мова» започаткував словничок спортивної термінології, запропонувавши, зокрема, такі терміни, як *спортивне життя, вишколення, змагун* [4, с. 69–70]. Крім того, автор рекомендував диференціювати назвами різні види спорту: *санкування, гімнастика, сковзання, плавання, ігри у волейбол*.

Отже, на початковому етапі розвитку спортивної термінології було визначено загальні прийоми використання словотворчих засобів і словотвірних моделей. Варто зазначити, що переважав етнографічний принцип у термінотворенні.

Продовженням і певною проєкцією процесів першого періоду й започаткованих традицій

стали поодинокі праці 40-х років, які з'явилися за кордоном. Гостро постає й озвучується проблема упорядкування власного спортивного словника.

50-ті – середина 80-х років ХХ століття відзначаються спадом у розвиткові спортивної термінології. Серед поодиноких праць досить помітним став російсько-український спортивний словник, підготовлений 1973 року в Києві. Це один із словників перекладу, який був спробою систематизації української спортивної термінології. Він нараховує близько 7000 термінів із галузі спорту і фізичного виховання (перекладено значну частину загальноновживаної лексики, широко використовуваної у спортивній літературі).

80-і – 90-ті роки ХХ століття пов'язані з активізацією роботи щодо спортивного термінотворення: з одного боку, характеризується поверненням до назв, зафіксованих у 20–30-х роках минулого століття, намаганням дібрати власне українські терміни і захопленням європейською термінологією, з другого. Помічено інтенсивне збагачення української мови назвами нових видів спорту або назвами видів спорту, які не практикувалися. Серед них слід виділити такі: *стритбол* «спортивна гра в баскетбол у польових умовах за спрощеними правилами»; *біч-волейбол* «пляжний волейбол»; *дартс* «спортивна гра, яка полягає в киданні стрілок-дротиків із пір'їнами у круглу мішень»; *скейтборд* «вид спорту, що полягає в катанні на спеціальній дошці із роликами» та ін.

Упродовж багатьох років українська спортивна термінологія немовби знаходиться між дилемою: питоме і чуже, інтернаціональне й національне. У складі спортивних номенів значна кількість запозичень. Спортивна лексика запозичується найчастіше з тієї мови, де започатковано той чи інший вид спорту.

Найбільший вплив з **англійської мови**: *аут* (від англ. *out* – зовні, поза) – передача м'яча, шайби та за межу, встановлену правилами гри; *баскетбол* (англ. *basket-ball*, від *basket* – кошик і *ball* – м'яч) – спортивна гра у м'яч між двома командами, учасники якої повинні руками закидати м'яч у «кошик» (сітку), що висить на стовпі та багато інших. З **французької мови**: *пенальті* (від франц. *penalité* «кара, штраф; штрафний удар»), культуризм (франц. *culturisme* – культура тіла); **туризм** (франц. *tourisme* від *tour* – прогулянка, поїздка), **пірует** (від франц. *pirouette*, букв. дзига) – круговий поворот під час стрибка в повітрі. Значна кількість запозичень з **німецької мови**: **бліцтурнір** (від нім. *Blitz* – блискавка і *турнір*) – вид спортивного змагання (переважно в шахи, шашки) за скороченим часом, відведеним на партії та ін.

Останнім часом з'являється чимала кількість азійських назв. Серед яких, зокрема, японські назви: **джіу-джитсу** (яп. 柔術 [дзю: дзюцу] – мистецтво гнучкості) – японська боротьба, яка базується на використанні різних прийомів самозахисту та нападу без зброї; **нагинатадзюцу** (яп. або – *нагинатадзюцу*) – японське бойове мистецтво володіння *нагинатою*; *сінкэндо* (яп., англ. – *Shinkendo*) – мистецтво володіння японським мечем-катана. **Корейські запозичення**: **тхеквондо** (Taekwondo) – популярне бойове мистецтво потрапило в Корею з Окінави, адаптоване корейцями японське бойове мистецтво карате. *кьоксульдо* (кор. *Gyeoksul, Kyuksuldo*) – бойове мистецтво з Північної Кореї; *ханкіддо* (кор. *хан – об'єднання; ки – енергія, сила; то (-до) – шлях*) – корейське бойове мистецтво з елементами тхеквондо, тансудо тощо.

На початку ХХІ століття й донині спостерігаємо та фіксуємо також появу в Україні нових видів спорту (серед них і відновлених), засвоєних на українських культурних традиціях: *український рукопаш Спас, бойовий гопак, хортинг, козацький двобій, асгарда* та інші.

Враховуючи те, що певна термінологія (а також і спортивна) – це «не хаотична сукупність слів, а організована на логічному й мовному рівні система спеціальних знаків» [10, с. 245] спробуємо на прикладах продемонструвати системність спортивної термінології, що дозволяє виділити тематичні групи слів конкретної галузі, які є об'єднаннями логічного порядку з визначальним екстралінгвальним характером.

У тематичній групі слова пов'язані не мовними, а позамовними зв'язками, через реалії, які виражаються в них на основі інтралінгвальних факторів. У сучасному мовознавстві тематичний аналіз слів є одним із найпоширеніших, якщо не загальноприйнятим методом вивчення номенів.

За тематичним принципом можна поділити і спортивні назви, кожна із них має свої підгрупи й відповідні мікрогрупи. Для дослідження добираємо найуживаніші шари спортивних назв, що їх фіксують і лексикографічні праці, при цьому не вдаючися до їх детального аналізу (дотримуємося поділу тематичних груп за М. Паночком зі своїм розширенням).

Зокрема, найбільш поширені такі: **назви видів спорту**: *волейбол, баскетбол, футбол, гольф, теніс, гандбол, фігурне катання, боротьба, легка атлетика, козацький двобій тощо*; **позначення осіб за родом спортивних занять**: *фігурист(ка), волейболіст(ка), легкоатлет (ка) тощо*; **позначення назв спортивних предметів і понять**:

пенальті, дриблінг, матч, офсайд та ін.; **назви спортивних дій, фізичних вправ:** захват, ривок, поштовх, кидок, присідання, випаді вперед, ходьба та ін.; **спортивні обладнання, приладдя, інвентар:** м'яч, стійки воріт, сітки, палиці, біти, ключки, гімнастичні палиці, канат, колода тощо; **назви спортивних процесів:** тренувальний (спортивні змагання – невід'ємна частина тренувального процесу); **місця спортивних закладів, споруд:** спортивна школа, стадіон, спортивна зала, басейн тощо; **види змагань:** навчальні, відбіркові, першості, особисті, командні та особисто-командні; **спортивні розряди і звання:** розряди: третій, другий, перший юнацькі; третій, другий, перший дорослі; кандидат у майстри спорту. Після цього – спортивні звання: майстер спорту України, майстер спорту України міжнародного класу (гросмейстер України – для шахів і шашок) і заслужений майстер спорту України.; **назви спортивних команд:** Динамо, Ворскла, Шахтар, Дніпро тощо; **назви професій працівників спортивної діяльності:** виконавчий директор федерації виду спорту, завідувач спортивної споруди, завідувач бази спортивної, тренер, інструктор зі спорту, рефері тощо.

Щоб мати повну картину розвитку спортивно-ігрового назовництва, потрібно дослідити й некодифіковані назви, зокрема, професійний спортивний жаргон.

Спортивний жаргон як джерело поповнення спортивно-ігрового назовництва.

Аналізуючи появу спортивних жаргонізмів в Україні можна зазначити, що у 20–30 роки ХХ ст. характерним є фіксація жаргонових назв народних ігор і виконання в них певних дій: *гилити* «підкладати м'яча під удар коліном, бити» (К. Широцький; пор. із словником української мови Б. Грінченка «підбивати м'яч гилкою, бити палкою свинку, бити, колотити») [8, с. 283]; *сракач* «гра в м'яч, перевоз». Уже в 30–40-і роки з'являються такі номени: *дев'ятка*, *пеналь*, *буцати*. У 60–80-і роки ХХ століття масово з'являються номени утворені переважно від прізвищ відомих тоді гравців і номени на позначення прийомів, які вони виконували: *Лобан* «Лобановський», *Балерина* «футболіст збірної СРСР Валентин Іванов», *різак* «різаний, кручений м'яч» та ін.

90-і ХХ ст. – початок ХХІ століття позначені різноспрямованістю, різноматематичністю у називанні різних реалій: *анабол* «анаболічний стероїд», *бомба* «нетехнічний стрибок», *банки* «біцепси» та ін. [2, с. 208–209].

Тематичний принцип спортивної термінології придатний і для класифікації й систематизації

жаргонізмів. Однак, порівняно з класифікацією кодифікованих номенів, що її подає М. Паночко, класифікація жаргонова суттєво різниться і вже на перших (найзагальніших) щаблях ієрархії відзначається більшою деталізацією й різноманітністю самих щаблів.

Тлумачення змісту жаргонізмів ґрунтується на відповідях наших реципієнтів, до того ж ми враховуємо можливі різнотлумачення (відповідно й множинну мотивацію) і явища так званої народної етимології, різну вимову тощо.

Аналізуючи спортивний жаргон, виділяємо такі групи: **назви осіб, діяльність яких пов'язана з певними видами спорту.** В основу жаргонових спортивних найменувань осіб покладено різні мотиваційні ознаки: **види спорту:** *пробитий* «особа, яка давно займається боксом»; *бубка* «спортсмен зі стрибків із жердиною»; *горбатий* «особа, яка займається спортивним туризмом»; **місце і роль спортсмена в команді:** *нос* «гравець команди захисту, який грає проти центру»; *кум* «напарник на планері»; *легіонер* «гравець, що грає в команді зарубіжних країн».

Специфіка смислової структури жаргонних спортивних одиниць спричиняє творення значної за обсягом мікрогрупи назв **за уміннями й характерними діями:** *коник-горбунок* «спортсмен, який займається стрибками у воду»; *підносник снарядів* «футболіст, який вдало подає м'яч іншому гравцеві».

Особи **за специфічними діями під час змагань:** *лизун* «спортсмен, який наздоганяє свого суперника на біговій доріжці»; *дублер* «спортсмен, який забив за один матч декілька м'ячів у ворота суперника».

Зважаючи на те, що однією з визначальних особливостей спортсменів є їх фізичні якості, сформувалася помітна і значна за обсягом мікрогрупа жаргонізмів **за фізичними якостями й зовнішніми ознаками:** *доходяга* «худий, високий на зріст спортсмен, який не досяг значних успіхів у спорті».

Друга велика підгрупа спортивних жаргонізмів позначає **дії, процеси, явища:** *тормозун* «мокрый сніг на лижній трасі, який гальмує, не дає швидко пересуватися»; *сухар* «відсутність голів у матчі, жодна з команд не забила гол у ворота суперника» [12, с. 120].

Значну за обсягом групу становлять спортивні жаргоніми на позначення **спортивних вправ і стилів:** *страус*, *розтяжка* «вправа, під час якої відбувається розтягування певних м'язів»; *складка* «вправа для розвитку гнучкості»; *півсвічка* «вправа, під час якої, лежачи на спині, особа повільно піднімає над головою виправлені ноги,

а потім стегна»; **назви спортивного інвентаря, його особливості:** *байда* «байдарка»; *вар* «варнометр»; *анатомічка* «антропометричний рюкзак».

Серед загальних назв виділяється підгрупа **спортивних закладів, місць проведення спортивних дій:** *плювалка* «тир із примітивним оснащенням»; *качалка* «тренажерна зала, де тренуються культуристи».

Досліджуючи спортивний жаргон, переконаємося і в наявності спортивних жаргонізмів – власних назв. Вони становлять значну за обсягом номінативно-тематичну групу. Це, зокрема, антропоніми, серед яких найбільша підгрупа – прізвиська. Найпочеснішим рівнем популярності спортсмена у професійному спорті вважається наречення його прізвиськом. Наприклад, в НХЛ (NHL): Моріс Рішар – «Ракета», Бобі Халл – «Винищувач», Шульц – «Кувалда», Уейн Гретцкі – «Великий», Маріо Лемьйо – «Чаклун» [1, с. 12].

Отже, аналізуючи номінативно-тематичні групи спортивних жаргонізмів, зазначаємо, що майже всі важливі для спортсмена явища він позначає за допомогою жаргонізмів. Порівняно з дослідженими усталеними спортивними номенами спортивні жаргоніми помітно поширюються серед користувачів, бо саме вони допомагають деталізувати, конкретизувати, унаочнювати, певні спортивні явища.

Невербальні засоби спілкування як репрезентація фахового спілкування спортсменів.

Не менш важливим є і той факт, що словесні знаки досить легко можна замінити несловесними (міміка, жест, рух, поза тіла), що своєю чергою полегшує спілкування (зокрема, збільшує швидкість передавання-сприймання інформації й реагування на неї). Специфіка спортивної діяльності передбачає використання невербальних засобів спілкування, які доповнюють і уточнюють вербальну форму спілкування. Професія, пов'язана зі спортивною діяльністю, передбачає обов'язкове володіння офіційними суддівськими жестами, але, як показує практика, майже кожен вид спорту має як офіційні, так і неофіційні жести.

Серед офіційних жестів значна кількість суддівських. Наприклад, у волейболі відображення певних ситуацій передаються такими жестами: «дозвіл на подачу» – «перемістити руку, показуючи напрямок подачі»; «перерва» – «розмістити долоню однієї руки над пальцями іншої, піднятої вертикально подібно до літери «Т»; «м'яч не підкинутий при здійсненні подачі» – «підняти, витягнути руку долонею вгору» тощо [3, с. 37].

Найбільше жестів зафіксовано серед командних видів спорту. Зокрема, й у футболі, як одному

із найпопулярніших командних видів спорту. Серед яких найбільш поширеними є суддівські. Наприклад, якщо суддя піднімає свисток над головою, то удар повинен здійснюватися тільки після свистка. Підняті вгору дві руки означають, що час першого тайму або матчу вичерпано. Для продовження гри арбітр зігнутими руками в ліктях рухом угору-вниз показує, що він бачив порушення, але команда, проти якої було здійснено порушення, володіє м'ячем або отримує перевагу. Для цього жесту, арбітр може застосовувати озвучення голосом: «Грайте» або «Продовжуйте гру», це дає змогу гравцям швидше зорієнтуватися в цьому епізоді [8, с. 53].

У волейболі жести руками застосовують рідше, ніж у гандболі та баскетболі, де їх використовують для привернення уваги партнерів, які знаходяться на відстані. Ще один із поширених жестів у спорті – міміка. Зокрема, виділяємо такі рухи:

1) очима – підморгування як спосіб позначення певної комбінації (використовують при плануванні певних дій нападники), пропозиції зіграти спільно, підтвердження прийнятого повідомлення та згода з пропозицією партнера;

2) бровами – швидке піднімання брів угору як сигнал – вимогу дати високу передачу;

3) губами – положення губів, як при вимові букви «о». Це означає «здійснено обманний хід» [3, с. 37].

Отже, як бачимо, невербальна комунікація є однією з найбільш значущих форм спілкування у спорті. Додаткові засоби спілкування через «мову» тіла допомагають спортсменам більше реалізуватися, а також невербальні засоби спілкування доповнюють і уточнюють вербальну форму спілкування.

Висновки. Спорт на сьогодні є явищем, пов'язаним майже з усіма сферами життя. Він має своє місце у культурній, політичній та економічній площині. Спортом займається більшість населення, і через цей інтерес набуває високого ступеня розвитку спортивно-ігрового назовництва, яке є й основною складовою професійного мовлення.

Недостатнє володіння спортивною термінологією значно ускладнює фахове спілкування і формування майбутнього спеціаліста відповідного напряму підготовки, але, як бачимо, спортсмені намагаються розширити або заповнити лакуни недостатньої кількості термінів жаргонами.

У результаті наших досліджень установили основні причини появи й поширення спортивних жаргонізмів: неможливість через кодифіковану систему спортивного назовництва задовольнити

всі потреби мовців-спортсменів; зручність, легкість, природність у використанні спортивних жаргонізмів порівняно з кодифікованими (особливо запозиченими з інших мов); намагання наявні загальнозживані одиниці принатурити до конкретних умов спілкування; можливість через спортивний жаргон самоідентифікуватися.

Не менш важливим є і той факт, що такі словесні знаки досить легко можна замінити несловесними (міміка, жест, рух, поза тіла), що своєю чергою полегшує спілкування (зокрема, збільшує швидкість передавання-сприймання інформації й реагування на неї). Невербальне спілкування

є доповненням до словесного, а інколи й повноцінним заміном.

Невербальна система комунікації є також невід'ємним складником професійного спілкування у спорті. Саме тому можемо стверджувати, що спортивна професійна комунікативна компетенція репрезентує мовні професійні вміння і навички через фахову термінологію, жаргон та невербальну комунікацію у взаємозв'язку з найрізноманітнішими їхніми складниками.

Вважаємо, що постійне поповнення спортивних номенів спонукатимуть до подальшого вивчення цього мовного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бріскін Ю.А., Линець М.М. Економічні основи розвитку професійного спорту : лекція з дисципліни «Професійний спорт» (спеціалісти). 2015. 12 с. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/.pdf> (дата звернення: 27.10.2023).
2. Карпець Л. Спортивний жаргон як відображення соціальної структури мови. *Вісник Львівського університету. Серія філол.* 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 208–216.
3. Карпець Л.А., Бейлін М.В. Феноменологія невербального спілкування як репрезентація спортивної діяльності. *Слобожанський науково-спортивний вісник.* 2018. № 2. С. 36–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/snsv_2018_2_9
4. Кобилянський І.Ю., Кобилянська М.Ф. Елементи арго у студентському лексиконі. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови* : тези доповідей Республіканської конференції. Ужгород, 1989. С. 69–70.
5. Паночко М. Украинская спортивная лексика : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1996. 20 с.
6. Приступа Є.Н., Пилат В.С. Традиції української національної фізичної культури. Львів : Троян, 1991. 104 с.
7. Словарь української мови у 4-х т. / упор. Б.Грінченко. Київ : Наукова думка, 1996. 88 с.
8. Спортивні ігри з методикою викладання (футбол) : навч.-метод. посібник / укл. Ю.Ю. Мосейчук, С.В. Дарійчук. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 288 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4826>
9. Федорець С. Англійські запозичення у термінологічній системі «спорт». *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць. Харків, 1998. Вип.1. С. 78–85.
10. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 2-ге вид., випр. і доповнен. Київ : Альтера, 2011. 514 с.
11. Fluck H.-R. Fachsprachen: Einführung und Bibliographie / H.-R. Fluck. Tübingen. Basel : Francke, 1996. 361 s.
12. Karpets L.A., Kovalenko J.N. Ukrainian Sports Jargon as a Linguistic Phenomenon. *Modern researches in philological sciences* : collective monograph. Riga : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2020. P. 118–133. DOI: 10.30525/978-9934-588-37-2/8

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ОНІМІКОНУ ЕПІСТОЛЯРІЮ ВАСИЛЯ СТУСА

SEMANTIC AND STYLISTIC PARAMETERS OF ONYMICON THE EPISTOLARY OF VASYL' STUS

Коваль Л.М.,

orcid.org/0000-0002-4014-1858

доктор філологічних наук, професор,

*завідувач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Грабова А.Д.,

orcid.org/0009-0004-3648-397X

*здобувач освітньої програми «Українська мова та література» ступеня освіти «Магістр»
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Статтю присвячено аналізу значеннєвої структури та стилістичних функцій власних імен епістолярію Василя Стуса. Епістолярій визначено як жанровий феномен, що репрезентує біографічні факти життя митця, з одного боку, та являє собою важливий документ доби, що фіксує в своїй структурі провідні імена тогочасного суспільного, мистецького, політичного життя, з іншого боку. Корпус власних імен, ужитих у листах Василя Стуса, диференційовано за п'ятьома тематичними групами: 1) власні імена живих істот, 2) власні імена об'єктів земного простору, 3) власні імена об'єктів позаземного простору, 4) назви матеріальних об'єктів, створених людиною, 5) назви нематеріальних об'єктів. Кожну тематичну групу репрезентовано через сукупність вузких семантичних підгруп. Найчисленнішою визначено тематичну групу «власні імена живих істот», що охоплює широке коло антропонімів, побудованих за різними моделями прямої і непрямой номінації, які використовуються поетом як номінативний та апеллятивний засоби здебільшого у сфері близького спілкування, рідше використовуються в інших функціях. Частотний вияв інших тематичних груп онімів в епістолярії Василя Стуса ранжовано в такий спосіб: оніми на позначення власних імен об'єктів земного простору – 24,6%, оніми, що вказують на нематеріальні об'єкти – 11,4%, оніми, які маркують матеріальні об'єкти, створені людиною – 7,3%, оніми, що називають об'єкти позаземного простору – 3,2%. Стилiстичні функції онімів тісно пов'язані з їхньою значеннєвою специфікою. Типова функція для всіх тематичних груп онімів – номінативна. Найширший функційний спектр має група «власні імена живих істот», що зумовлено ємним смисловим навантаженням антропонімів у процесі спілкування. Крім називної, вони виконують апеллятивну, контактовоюстановлювальну, емоційну функції.

Ключові слова: епістолярій, власне ім'я, онімікон, семантична структура, стилістична функція оніма.

The article is devoted to the analysis of the meaning structure and stylistic functions of the proper names of Vasyl' Stus epistolary. The epistolary is defined as a genre phenomenon that represents the biographical facts of the artist's life, on the one hand, and is an important document of the time, which records in its structure the leading names of the contemporary social, artistic, and political life, on the other hand. The corpus of proper names used in the letters of Vasyl' Stus is differentiated according to five thematic groups: 1) proper names of living beings, 2) proper names of objects in terrestrial space, 3) proper names of objects in extraterrestrial space, 4) names of material objects created by man, 5) names of immaterial objects. Each thematic group is represented by a set of narrower semantic subgroups. The most numerous is the thematic group «proper names of living beings», which covers a wide range of anthroponyms built according to different models of direct and indirect nomination, which are used by the poet as nominative and appellative means mostly in the sphere of close communication, less often used in other functions. The frequency of other thematic groups of names in the epistolary of Vasyl' Stus is ranked as follows: onyms to indicate the proper names of objects in the terrestrial space – 24.6%, those indicating intangible objects – 11.4%, onyms that label material objects created by man – 7.3%, so-called extraterrestrial objects – 3.2%. Stylistic functions of onyms are closely related to their specific meaning. The typical function for all thematic groups of onyms is nominative. The group «proper names of living beings» has the widest functional spectrum, which is due to the capacious semantic load of anthroponyms in the process of communication. In addition to the nominative, they perform appellative, contact-establishing, emotional functions.

Key words: epistolary, proper name, onymicon, semantic structure, stylistic function of onymus.

Постановка проблеми. Вагома роль в осмисленні літературного доробку митця належить аналізу насамперед його епістолярної спадщини, що охоплює всі типи листів, включно з приватними та побутовими, де «адресант зазвичай пише не тільки про події та факти, а й супроводжує їх власними роздумами, судженнями, оцінками, емоці-

ями, експресією» [1, с. 60]. Такий підхід дозволяє цілісно виявити світоглядно-духовні наративи митця, саме тому серед сучасних філологічних студій натрапляємо на чимало фахових досліджень епістолярію українських письменників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зокрема, І. Григоренко [2] вивчає значущість

епістолярної спадщини Панаса Мирного в літературно-критичному контексті доби. Т. Заболотна [3] розглядає епістолярну спадщину В. Винниченка з позиції її адресування і стилю. А. Зіновська [4] досліджує український письменницький епістолярій в аспекті відкритого листування. Увага В. Кузьменка [5] зосереджена на опрацюванні епістолярію українських літераторів 20–50-х років ХХ століття. Л. Курило [6] аналізує листування Олесья Гончара як вияв творчої індивідуальності письменника. В. Святовець [7] досліджує епістолярну спадщину Лесі Українки.

Щодо постаті Василя Стуса, то на сьогодні вже наявні праці, у яких проаналізовано окремі аспекти його листування. У дисертаційному дослідженні Н. Глушковецької [8] інтерпретовано епістолярій Василя Стуса як синтез поетичної, літературно-критичної та перекладацької творчості. У розвідці М. Коцюбинської [9] окреслено загальні параметри епістолярної творчості поета. У працях Л. Коваль проаналізовано вербалізацію окремих емоційних та почуттєвих станів митця в його листах, зокрема стану суму [1] та почуття любові [10].

Постановка завдання. Однак незважаючи на те, що епістолярій Василя Стуса перебуває у фокусі уваги дослідників, чимало часткових питань його вивчення залишаються непроаналізованими, зокрема і проблема вживання власних імен, що є однією з найважливіших для осмислення літературно-духовної спадщини митця загалом, адже ономастикон засвідчує світоглядні, духовні, емоційні орієнтири особистості. Саме тому вважаємо, що наша праця, присвячена вивченню семантичних параметрів ономастичного простору епістолярію Василя Стуса, є **актуальною**.

Виклад основного матеріалу. У статті класифікацію власних імен епістолярію Василя Стуса здійснено на основі класифікації власних назв, розробленої В. Кам'янцем, відповідно до якої виокремлено три групи онімів:

- 1) власні імена живих істот,
- 2) власні імена об'єктів земного простору,
- 3) власні імена об'єктів позаземного простору [11, с. 12].

Зважаючи на специфіку онімікону стусівського епістолярію, цю класифікацію нами доповнено ще двома позиціями – «назви матеріальних об'єктів, створених людиною» та «назви нематеріальних об'єктів». У такий спосіб у нашій праці всю сукупність власних імен епістолярію Василя Стуса розподілено за п'ятьма основними тематичними групами: 1) власні імена живих істот, 2) власні імена об'єктів земного простору,

- 3) власні імена об'єктів позаземного простору,
- 4) назви матеріальних об'єктів, створених людиною,
- 5) назви нематеріальних об'єктів.

Матеріалом для дослідження послуговувало 1000 власних імен, дібраних з епістолярію Василя Стуса [12; 13].

Найчисельнішою з-поміж окреслених тематичних груп власних назв, ужитих поетом у листуванні, є група «**власні імена живих істот**» – 535 онімних одиниць, що становлять 53,5% від загальної кількості представлених у вибірці власних назв. Оніми цієї тематичної групи Василь Стус використовує, звертаючись, насамперед, до найближчих людей зі свого оточення – рідних, друзів, однодумців.

Повні іменні форми Василь Стус уживає переважно тоді, коли йдеться про його близьких друзів: *Дивно: шле Алена телеграму, що 5.9. післала мені листа (його я не одержав) і каже, щоб я тут поспитав* [12, с. 208]. У наведеному фрагменті, узятому з листа В. Стуса до дружини Валентини, йдеться про листування з Аленою Пашко, дружиною друга і побратима, українського дисидента В'ячеслава Чорновола. Вказівка лише на ім'я особи, про яку йдеться, без додавання прізвища, засвідчує, що Алена Пашко є близькою людиною не лише для самого Василя Стуса, але й для всієї його родини, тому поет і ділиться власними переживаннями стосовно того, що цей канал спілкування може бути перекрито.

Зменшено-пестливими формами іменування Василь Стус послуговується, дописуючи переважно до представників свого найінтимнішого кола, куди входять його дружина Валентина Попелюх, син Дмитро, сестра Марія та найближчі друзі – Маргарита Довгань, Михайлина Коцюбинська, В'ячеслав Чорновіл. Наприклад, у фрагменті: *Дмитрику! Тато має Тебе посварити, що Ти не слухаєш мамі і бабусі, я думав, що Ти допомагаєш мамі і бабусі, а Ти їм робиш прикроці* [12, с. 9] поет використовує зменшено-пестливу форму звертання до сина, аби викликати його на довірливу розмову та спонукати усвідомити хиби власної поведінки, аби надалі не засмучувати матір, змушену виховувати Дмитра самостійно. У фрагменті *Я надіслав листа в Донецьк десь 2–3 квітня, а в зв'язку з тим, що одержав пізніше листа від Марусі, міняю термін листа до Тебе* [12, с. 13] використання форми *Маруся* (похідне від повного імені *Марія*) є маркером особливої близькості й любові до сестри – Марії Семенівни, що була для нього зразком у навчанні й житті.

Номінація через форму «по-батькові» в листуванні Стуса найчастіше вказує на виявлення

особливої поваги до певної особи. Саме так в одному з листів до дружини поет іменує одного зі своїх найближчих друзів та однодумців Івана Світличного: *Як чує себе Олексійович? Шкода, що він так інтенсивно збавляє свої сили, і без того інтенсивно висмоктувані* [12, с. 87]. У період, коли було написано цей лист, Іван Світличний перебував в ув'язненні, проте активно брав участь в акціях протесту, зокрема, і в голодуваннях. Боротьба друга в умовах тоталітарного тиску вражала й захоплювала Стуса, водночас викликала суто дружнє занепокоєння за здоров'я й життя товариша. Зауважимо, що Іван Світличний був майже на десять років старшим за Василя Стуса. Отож, усі ці фактори сукупно формували особливо поважне ставлення до друга і спонукали називати його *Олексійовичем*.

Серед власних імен людей, що фігурують у листуванні Стуса, варто виокремити імена сучасників, що були як однодумцями, так і опонентами митця: *Мав од нього листа, мав вість од Ірини Калинець, Василя Овсієнка, Олени Антонів* [12, с. 222]. Цей перелік двокомпонентних онімів засвідчує, що поет не сповільнював власне культурне життя навіть у в'язничних умовах, ведучи духовний діалог із однодумцями.

На окрему увагу заслуговує використання Василем Стусом прізвищ видатних людей – представників мистецтва, науки, політики. Такий тип номінації слугує, аби ввести до діалогу зі своїми кореспондентами ідеї тих чи тих визначних особистостей, прямо вказуючи на авторів цих ідей, ознайомлюючи співрозмовників із їхніми здобутками і репрезентуючи в такий спосіб культурно-політичний контекст доби. Зокрема, в одному з листів до дружини Василь Стус зауважує, що під час його написання по радію транслюють музику видатного польського композитора Фредеріка Шопена: *По радію передають сонату Шопена, музичною рікою мерехтить мій сардонічний настрій, радість відступає ще далі, кудись за тьмавий обрій обраненої шпичаками ночі <...> Постає, будь-ласка, платівку Шопена – і краще відчуєш мій сьогоднішній повеірній настрій* [12, с. 35]. Як видно, поет не просто називає прізвище автора музики, яку почув на радіохвилях – він синхронізує із музичним твором, написаним Шопеном, власний настрій, пропонуючи і дружині прослухати платівку з цією музикою, аби повністю відчути, чим наразі живе її чоловік. Композитор, прізвище якого актуалізується Василем Стусом у листі до Валентини Попелюх, постає своєрідним провідником, що еднає розлучене подружжя на відстані.

Окреме місце в епістолярному доробку Василя Стуса посідають прізвиська. Такі оніми виконують контактовстановлювальну функцію, репрезентуючи особистісний характер номінацій, семантика яких зрозуміла лише безпосереднім учасникам листування. Їхнє використання надає спілкуванню колориту інтимності. Завершуючи лист до Михайлини Коцюбинської, датований кінцем липня 1974 року, Василь Стус пише: *А вже моя Попелюшка най поцілує Тебе* [12, с. 116]. Формалізована схема переказування вітань тут містить маркер найближчої спорідненості між М.Х. Коцюбинською та родиною Стусів, коли другові родини відомі навіть суто сімейні прізвиська, які зазвичай вкрай рідко виходять за її межі. Ідеться про сформоване на основі дівочого прізвища дружини Василя Стуса Валентини Попелюх прізвисько *Попелюшка*, співвідносно з іменем казкової героїні, тендітної та красивої дівчини, яка так само долає численні перешкоди на шляху до омріяного щастя. Бажаючи, щоб Попелюшка поцілувала від його імені Коцюбинську, Стус наголошує на тому, наскільки дорогою є для нього дружба з Михайлиною Хомівною, а також декларує максимальну близькість М. Коцюбинської до родини Стусів, яка дозволяє звертатися їй у найпоетамніших переживаннях.

Характерним для епістолярію Василя Стуса як глибокого знавця української та світової культури є широке вживання поетонімів та мітонімів.

Поетоніми, власні імена літературних та мистецьких творів, трапляються чи не найчастіше в листах до сина, у яких Стус-старший прагне прищепити Дмитрові вишуканий мистецький смак. Зокрема, вітаючи Дмитрика з Днем народження, батько бажає синові: *«Будь такий граційний, як цей Дон-Жуан Анатоля Петрицького»* [12, с. 327]. Попри те, що джерелом образу Дон-Жуана є фольклор, В. Стус актуалізує образ культурного героя на прикладі живописного полотна видатного художника.

Не менш уживаними Василем Стусом є й мітоніми, власні імена міфологічних персонажів та божественних створінь. Наприклад, захоплюючись творчістю австрійського поета Р.М. Рільке та його осмисленням античного міфу про Орфея та Еврідіку, Стус ототожнює свою дружину Валентину з міфічною Еврідікою, проводячи паралель між сюжетом із античної міфології, де ця героїня змушена чекати на свого коханого, співця Орфея, і їхньою ситуацією, коли Валентина очікує на чоловіка-поета з ув'язнення: *Цілую – побожно – крайку Твоєї сукні, Еврідіко!* [12, с. 233]. Називаючи дружину

Еврідікою, Василь Стус прагне зробити вишуканий комплімент, відзначаючи її стійкість та незрадливості у нелюдських умовах, що розлучили їхню родину.

Другою за частотністю вживання тематичною групою власних назв, ужитих в епістолярії Василя Стуса, постає група «**власні імена об'єктів земного простору**» – 246 онімних одиниць, що становлять 24,6% від загальної кількості представлених у вибірці власних назв.

З-поміж топонімної лексики поет на частіше використовує хороніми, назви географічних теренів, що об'єктивно зумовлено його численними переміщеннями, більша частина яких була здійснена, на жаль, проти волі митця. На сувереніми (назви країн) в епістолярії Василя Стуса натрапляємо не лише тоді, коли він осмислює власні поневіряння, але й у структурі роздумів історіософського та філософського характеру. Наприклад, у листі до дружини та сина, датованому червнем 1981 року, письменник викладає власні думки стосовно національного характеру українців: *Мені здається, що Україна – вся жіноча, жіночна* [12, с. 275].

Для називання природних та етнічних районів поет послуговується регіонімами, локалізуючи як точки власного перебування, так і райони, де перебуває його родина чи знайомі. Зокрема, перебуваючи на засланні, у листі до дружини та сина він запрошує їх приїхати до нього, відзначаючи, що їхнє товариство принесе йому радість навіть у суворих колимських умовах: *Буду радий провести з Вами відпустку на Колімі* [12, с. 224].

Називаючи конкретні місця свого перебування або заплановані для відвідування міста чи села, Стус уживає ойконіми (назви населених пунктів). Звертає на себе увагу факт, що в одному з листів до дружини Василь Стус просить її відвідати його батьків у Донецьку, адже розуміє, що вони дуже переживають через розлуку із сином та з його родиною. Саме в Донецьку Стус сформувався як особистість, тому це місто є практично рідним для нього: *Дуже просив би, аби Ти в літі поїхала з Дмитром у Донецьк – хай там старенькі трохи розвіють свій сум* [12, с. 12] (астеонім – Донецьк); *Зараз мама – в Рахнівці (помер чоловік тітки Ірини)* [12, с. 222] (комонім – Рахнівка).

Василь Стус також широко використовує урбаноніми (об'єкти внутрішньоміського розташування та інфраструктури), зокрема зафіксовані такі їхні різновиди – годоніми (назви вулиць), агороніми (назви площ), кварталоніми (найменування окремих мікрорайонів, кварталів та інших частин міста). У листі до дружини, написаному в березні

1976 року, Василь Стус актуалізує спільні для них обох спогади про місцевості Києва, пропонуючи разом згадати їхні давні прогулянки за визначеним маршрутом: *Прошу, розкажи мені про київську весну, про київські квіти, котики вербові, проліски, про Дніпро з Володимирської гірки, про Софію – як вона мерехтить із узвозу – від площі Калініна йдучи вгору* [12, с. 160]. Спогади про київську весну особливо дорогі для митця в умовах ув'язнення, віддаленості від рідного краю, а згадка столичних топонімів, зокрема, площі Калініна (зараз – майдан Незалежності), допомагають В. Стусові зберігати надію на повернення додому.

Ороніми, назви форм земного рельєфу, Василь Стус уживає переважно тоді, коли йдеться про гірські прогулянки, учасниками яких були члени родини поета, або ж і сам поет. Зокрема, обговорюючи родинну подорож до Карпат, здійснену дружиною та сином, В. Стус зауважує, що ті надали перевагу фотографуванню в горах, проте знехтували можливістю зібрати особливий карпатський гербарій: *Знімок Дмитра з Міжгір'я мав, але гілочки з Карпат не виявилось* [12, с. 172].

Василь Стус був затятим рибалкою, саме це, на нашу думку, пояснює використання ним гідронімів, назв водойм, як-от, у листі до Віктора Дідківського, датованому червнем-липнем 1971 року: *Одержав другого твого листа і тільки тепер відповідаю. 17 липня ми їдемо на Прип'ять* [13, с. 112].

Ще однією особливістю онімікону епістолярного доробку Стуса є використання біонімів (назв зелених насаджень), що трапляються переважно в листах до сина, із яких стає очевидним, що поет дуже любив спільні з малим Дмитриком прогулянки в лісах (дрімоніми) та в парках (дендроніми), а на момент листування прагне відновити приємні моменти, пережиті під час тих прогулянок, як у власній пам'яті, так і в пам'яті сина. Зокрема, дрімонім *Святошинський ліс* використовується В. Стусом, аби нагадати синові про зустріч із кізонькою, яка відбулася саме в цьому лісі: *Як ми ходили в Святошинський ліс – за берізки, що праворуч од дороги, за ставками, йшли далі (Ти – геть малий), поки не втрапили козичку, якій Ти сподобався зразу* [6, с. 246].

Символічно, що в часи тоталітарного тиску на релігійне життя в епістолярії Василя Стуса неодноразово актуалізуються назви культових споруд – теоніми. Для митця неважливо, існує окрема церква як фізична споруда або ж вона давно знищена – він керується духовною пам'яттю, що разом із досвідом сучасного мучеництва оживлює, здавалося б, назавжди зниклі образи. Зокрема, згадуючи своє перебування в слідчому ізоляторі

КДБ у Києві, Василь Стус подає його в листі до дружини і сина як *присмерковий неф церкви святої Ірини*, демонструючи не лише власну обізнаність із київською старовиною, але й актуалізуючи глибинні духовні підвалини цього місця, що, на нашу думку, допомогло поетові пережити тамтешні поневіряння: *Ти, певне, знаєш, що ось уже чотири тижні, як я в лікарні (відкрилася виразка, істотно дошкуляє серце, падає зір, добре натруджений у присмерковому нефі церкви святої Ірини)* [12, с. 36].

Серединна позиція за частотою вживання в епістолярії Василя Стуса належить тематичній групі «**назви нематеріальних об'єктів**», частина з яких є позапросторовими, абстрактними, а частина – створеними людьми. Це 114 онімних одиниць, що становить 11,4% від загальної кількості представлених у вибірці власних назв. Ця група в листуванні поета представлена двома підгрупами – хромоніми (назви епох, відрізків часу, свят і пам'ятних днів) та хремотоніми (назви витворів мистецтва та ЗМІ (газет, журналів) тощо): *Перед Великоднем і Першим травня мав листи – від мамі Твоєї, від Тані (дуже славного листа написала!), від бабусі Ілини* [6, с. 226]; *Бо я не знаю, чи вийшла торік збірка Ліни Костенко, де вийшла Драчева «До джерел»* [12, с. 7].

Напівпериферійне місце за частотністю вживання в епістолярії Василя Стуса посідають оніми тематичної групи «**назви матеріальних об'єктів, створених людиною**». Нами зафіксовано 73 одиниці, що становить 7,3% від загальної кількості представлених у вибірці власних назв.

Поероніми, або власні імена одиниць транспорту та їхніх маршрутів, уживаються Василем Стусом переважно у листах, де він пояснює дружині, як саме їй можна дістатися чергового місця його заслання. Як-от, у листі до дружини й сина, датованому 11 січня 1973 року, поет запрошує Валентину Попелюх приїхати до нього, вказуючи назву маршруту потягу, яким вона зможе дістатися місця призначення: *Сівши на цей поїзд «Потьма-Барашево», Ти встанеш на передостанній зупинці і звернешся в штаб до начальника табору, який дає дозвіл на побачення (це треба буде зробити одразу по приїзді)* [12, с. 5].

Ергонімами (власними назвами підприємств, заводів, організацій, магазинів, політичних партій) Василь Стус маркує назви організацій, членом яких він є, або чийми послугами користується. Зокрема, плануючи повернення до активного літературного життя, у листі до дружини підсумовує власну письменницьку діяльність, зауважуючи, що є членом *ПЕН-клубу* – міжнародної неурядо-

вої організації, яка об'єднує професійних письменників, редакторів і перекладачів: *Крім того: як би там не було, а я почав свою літературну роботу з 1958 року (коли було надруковано мою першу статтю в журналі), я є член ПЕН-клубу, маю кілька виданих збірок віршів, у тому числі й перекладних* [12, с. 324].

Окрему підгрупу тематичної групи «назви матеріальних об'єктів, створених людиною» становлять власні назви предметів домашнього вжитку, їхні марки: *Може, дістанеш люльковий набивний тютюн «Трубка мира» (фабрика ім. Урицького, Ленінград)* [12, с. 314].

Периферійною в епістолярії Василя Стуса постає тематична група «**власні імена об'єктів позаземного простору**» – 32 онімні одиниці, що становлять 3,2% від загальної кількості представлених у вибірці власних назв. Ця група включає назви планет, зірок, сузір'їв, галактик та інших космічних просторів, що фігурують переважно в листах до сина, де батько прагне навчити Дмитрика орієнтуватися в зоряному небі: *Напиши мені, так само за календарем, коли яка зірка і де з'являється на небі. Скажімо, Сіріус з'являється: на сході при сході сонця, на заході при сході сонця, на сході при заході сонця і на заході при заході сонця* [12, с. 161]; *Тоді Ти напишеш, коли рухався в Києві (чи Москві) Телець (сузір'я Плеяди), Оріон (сузір'я Бетельгейзе), Сіріус Великого Пса, Арктур Волопаса, Вега Ліри* [12, с. 161].

Висновки. Отже, онімікон епістолярію Василя Стуса репрезентовано широким спектром тематико-семантичних груп. Найчастотнішою з них постає група на позначення власних імен живих істот (53,5%). Вона охоплює широке коло антропонімів, побудованих за різними моделями прямої і непрямої номінації, що використовуються поетом як номінативний та апелювативний засоби здебільшого у сфері близького спілкування, рідше використовуються в інших функціях.

Ранжування інших тематичних груп онімів в епістолярії поета має таку відсоткову градацію за частотністю використання:

- оніми на позначення власних імен об'єктів земного простору – 24,6%,
- оніми, що вказують на нематеріальні об'єкти – 11,4%,
- оніми, які маркують матеріальні об'єкти, створені людиною – 7,3%,
- оніми, що називають об'єкти позаземного простору – 3,2%.

Кожна з цих тематичних груп містить вужчі значеннєві підгрупи онімної лексики, що виконують певні семантико-стилістичні функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коваль Л. Особливості лексичної вербалізації емоційного стану суму в епістолярії Василя Стуса. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)»*. 2021. Вип. 33. С. 59–66.
2. Григоренко І. Епістолярна спадщина Панаса Мирного в літературно-критичному контексті доби : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2010. 248 с.
3. Заболотна Т. Епістолярна спадщина В. Винниченка: адресування і стиль : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2005. 173 с.
4. Зіновська А. Український письменницький епістолярій: типологія відкритого листування : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2007. 170 с.
5. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. : монографія. Київ, 1998. 305 с.
6. Курило Л. Епістолярій Олеса Гончара і творча індивідуальність письменника : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2006. 200 с.
7. Святовець В. Епістолярна спадщина Лесі Українки: Листи в контексті художньої творчості. Київ : Вища школа, 1981. 183 с.
8. Глушковецька Н. Епістолярій Василя Стуса як синтез поетичної, літературно-критичної та перекладацької творчості : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Кам'янець-Подільський, 2014. 238 с.
9. Коцюбинська М. Листи і люди : роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і Літера, 2009. 584 с.
10. Коваль Людмила. Особливості вербалізації почуття любові в мемуарній спадщині Василя Стуса. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)»*. 2022. Вип. 35. С. 53–60.
11. Кам'янець В. Структурні, семантичні та функціональні особливості власних назв сучасної німецької мови : автореф дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2001. 18 с.
12. Стус В. Твори. У 4 т. 6 кн. Львів : Просвіта, 1994–1999. Т. 6 (додатковий). Кн. 1. Листи до рідних. 1997. 495 с.
13. Стус В. Твори. У 4 т. 6 кн. Львів : Просвіта, 1994–1999. Т. 6 (додатковий). Кн. 2. Листи до друзів та знайомих. 1997. 263 с.

УДК 808.5

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.7>**ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ І РИТОРИЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ****FORMATION OF LANGUAGE CULTURE AND RHETORICAL SKILL
OF GRADUATES OF TECHNICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION****Литвин О.Г.,***orcid.org/0000-0002-8549-5123**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови**Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті порушено проблему мовної культури та ораторської майстерності студентів технічних вишів. Мовна культура є основною ознакою освіченої людини. Сучасні інженери, науково-технічні працівники повинні активно використовувати засоби мови в професійному спілкуванні, володіти універсальними способами самореалізації та самовираження. На цих заняттях із дисципліни «Риторика» викладачі намагаються навчити майбутніх фахівців правильної мовленнєвої поведінки в різних ситуаціях спілкування, виробити вміння та навички публічного виступу, визначення його структури. Особливу увагу звертають на чітке, аргументоване висловлювання думок, щоб вплинути на слухачку аудиторію. Краса, енергетика людського слова впливають на почуття та свідомість слухачів. На цих курсах за вибором можна виховати вправного промовця, тобто сформувати риторичну компетентність майбутнього фахівця. Автор описує етапи підготовки і виголошення промови перед широкою аудиторією, звертає увагу на культуру мовлення доповідача, що допоможе ораторові-початківцю влучно та грамотно висловлювати думку, захоплювати аудиторію; показати, як вправно користуватися риторичними засобами задля продуктивної комунікації.

У дослідженні відзначені навички мовлення: лінгвістичні, які є основою комунікації (дотримання ортоепічних норм, смислова точність, багатство та різноманіття лексики, логічна послідовність думок, чіткість і виразність мовлення); фізичні (використання тону голосу залежно від теми промови); когнітивні (здатність розуміти, пізнавати, аналізувати, сприймати інформацію, зокрема від своїх слухачів; дискусії з опонентами); соціально-емоційні (побудова позитивного спілкування та утримання уваги слухачів). Аргументовано, що на заняттях із риторики працюють над розвитком риторичної компетентності, щоб майбутній фахівець зміг трансформувати опановані знання з красномовства у вирішення проблем і ситуацій повсякденної професійної діяльності, використовуючи риторичні засоби задля продуктивної комунікації.

Ключові слова: мовна культура, риторична майстерність, мова, навички володіння усною мовою, технічні заклади вищої освіти.

The article deals with the problem of language culture and oratorical skills of students of technical universities. Linguistic culture is the main feature of an educated person. Modern engineers, scientific and technical workers must actively use the means of language in professional communication, possess universal ways of self-realization and self-expression. In these classes in the discipline «Rhetoric», teachers try to teach future specialists the correct speech behavior in various communication situations, to develop the skills and abilities of public speaking, and to define its structure. Special attention is paid to clear, reasoned expression of opinions in order to influence the listening audience. The beauty and energy of human speech affect the feelings and consciousness of listeners. On these optional courses, you can educate a skilled speaker, that is, form the rhetorical competence of a future specialist. The author describes the stages of preparing and delivering a speech in front of a large audience, draws attention to the speaker's speech culture, which will help a novice speaker to express his opinion beautifully and competently, captivate the audience; show how to skillfully use rhetorical means for productive communication. The research emphasizes speech skills in relation to the theory of oratory: linguistic skills that are the basis of communication (observance of orthoepic norms, semantic accuracy, richness and variety of vocabulary, logical sequence of thoughts, clarity and expressiveness of speech); physical (use of voice tone depending on the topic of the speech); cognitive (ability to understand, learn, analyze, perceive information, in particular from one's listeners; discussions with opponents); socio-emotional (building positive communication and keeping listeners' attention). It is argued that in rhetoric classes work on rhetorical competence so that the future specialist can transform the acquired knowledge of eloquence into problems and situations of everyday professional activity, using rhetorical means for productive communication.

Key words: speech culture, art of rhetoric, language, oral communication skills, technical institutions of higher education.

Постановка проблеми. Мовна культура є основною ознакою освіченої людини, бо наше життя вимагає щоденного вміння активно використовувати українську літературну мову, її виразні засоби залежно від мети і змісту спілкування. Людина із розвиненим інтелектом володіє культурою мовлення на високому рівні. Сучасні інженери, науково-технічні працівники повинні активно використовувати засоби мови в професійному спілкуванні, володіти універсальними способами самореалізації та самовираження. У вищих навчальних закладах на першому курсі студенти вивчають курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)», де працюють над виробленням навичок культури професійного мовлення, засобів професійного спілкування, опановують норми літературної мови. На другому курсі вони мають можливість вибрати навчальну дисципліну «Риторика» або «Риторичний практикум». На цих заняттях викладачі намагаються навчити майбутніх фахівців правильної мовленнєвої поведінки в різних ситуаціях спілкування, виробити вміння й навички публічного виступу, визначення його структури. Особливу увагу звертають на чітке, аргументоване висловлювання думок, щоб вплинути на слухачську аудиторію. Краса, енергетика людського слова впливають на почуття й свідомість слухачів. На цих курсах за вибором можна

виховати вправного промовця, тобто сформувати риторичну компетентність майбутнього фахівця.

Водночас, риторика – це важлива академічна дисципліна, предметом якої є ораторське мистецтво. Риторику нині розуміють «не лише як красномовство, а як майстерність переконання та впливу задля досягнення бажаних результатів» [3, с. 26]. Щоденна наполеглива робота допоможе розвинути свої природні здібності, виробити навички комунікування, допоможе бути впевненим, легко знаходити контакти з будь-якою аудиторією, не відступати перед труднощами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування та розвиток риторичних умінь фахівців різних галузей у процесі професійної освіти досліджували, зокрема: Л. Богославець, Н. Голуб, Н. Загребельна, О. Залюбівська, М. Корчова, Т. Конівіцька, Л. Кузьміна, З. Куньч, О. Кучерук, Л. Литовченко, Х. Макович, М. Микитюк, А. Певрушина, Г. Сагач, Є. Тягнирядно, Д. Ципіна, Т. Чернишова, Н. Янц та ін. Інноваційні технології та методи вивчення риторики в ЗВО розглядали у своїх статтях А. Литвин, О. Литвин, метод конкретних ситуацій, комунікативні тренінги, риторичні практикуми описали Н. Криштоф, Г. Сагач, Ю. Швалб. Останні тенденції публічних виступів, секрети проведення успішної презентації подав А. Степура [10].

Постановка завдання. Мета дослідження – описати етапи підготовки та виголошення промови перед широкою аудиторією, звернути увагу на культуру мовлення доповідача, що допоможе ораторові-початківцю красиво та грамотно висловлювати думку, захоплювати аудиторію; показати, як вправно користуватися риторичними засобами задля продуктивної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Науковці розглядають публічний виступ як своєрідний витвір мистецтва, який став основою багатьох професій, адже уміння впевнено триматись перед аудиторією допомагає в професійному зростанні. Ораторське мистецтво розвиває низку ділових якостей особистості, зокрема культуру мислення та мовлення, культуру поведінки, що й потрібно сучасній людині для досягнення успіху, як у професійному плані, так і в особистому житті [11, с. 178]. Підтримуємо думку дослідників, що майстерність ефективної та виразної усної комунікації, безперечно, становить стрижень професіоналізму фахівців нової генерації [5, с. 183]. Наша кар'єра, прибутки, навіть сам бізнес залежать від ефективної комунікації.

Разом із тим, на думку вчених, показники мовної культури нинішніх студентів значно нижчі, ніж лінгвістичні навички їхніх попередників, тому й актуальною є робота над культурою мовлення студентів, над розвитком ораторської майстерності на заняттях у ЗВО. Доведено, що ефективним є комунікативно орієнтований метод викладання риторики, найбільш наближений до реальних умов, що допоможе підготувати сучасних фахівців, які вміють думати, спілкуватися, слухати і чути інших. Часто студентів-технарів заважає страх публічного виступу, тому саме промова перед аудиторією є поштовхом до професійного розвитку. Завдання викладача – визначити цю проблему та вчасно виправити її, доброзичливо висловлюючи свою особисту зацікавленість в успіхові здобувача освіти.

У цій статті беремо до уваги чотири категорії навичок мовлення щодо теорії ораторської майстерності, які виділяють науковці: лінгвістичні є основою комунікації (дотримання ортоепічних норм, смислова точність, багатство та різноманіття лексики, логічна послідовність думок, чіткість і виразність мовлення); фізичні (використання тону голосу залежно від теми промови, до речі, це часто посилює і жестикуляцію); когнітивні (здатність розуміти, пізнавати, аналізувати, сприймати інформацію, зокрема від своїх слухачів; дискусії з опонентами); соціально-емоційні (побудова позитивного спілкування та утримання

уваги слухачів). Варто, на нашу думку, виділити ще візуальні риторичні навички (використання графічних елементів (картинок, схем, графіків тощо)) у процесі презентації теми доповіді.

На заняттях з риторики викладач особливу увагу звертає на закономірності мовної поведінки студентів у різних ситуаціях спілкування, вказує на секрети, які допоможуть майбутнім фахівцям практично їх застосовувати в різних сферах діяльності. Ораторське мистецтво тісно пов'язане з культурою мови. Щоб уміти виступати перед людьми, потрібно враховувати комунікативні ознаки мови: правильність, ясність, точність, образність, лексичне багатство, естетику комунікації. Погоджуємось із думкою дослідників, що «риторика досліджує ті самі якості в динаміці і комбінаціях, залежно від умов і ситуацій спілкування, передбачає увесь комплекс цих якостей у видах публічного мовлення» [8, с. 17].

Зважаючи на те, що риторика – це наука про створення і виголошення промови, це мистецтво про ефективне переконування та вплив на слухачів через мовлення та письмо, викладачеві важливо стимулювати студентів до активного обговорення прослуханих доповідей. Мета викладання риторики – сформувані практичні вміння та навички у студентів створювати та укладати тексти різних типів промов, аналізувати і публічно виголошувати їх [7].

Як зазначають дослідники, методика риторичної підготовки у ЗВО є цілісною системою, яка потребує впровадження різноманітних форм, методів і технологій. При цьому доречно поєднувати різні види навчання: практично-тренінгове, кооперативне, колективно-групове та ситуативне моделювання [2, с. 216]. Вагомим напрямом удосконалення риторичної компетентності є впровадження інноваційних технологій у ЗВО. На заняттях з риторики необхідно застосовувати такі технології: мозковий штурм, проблемно-пошукові діалоги, навчальні дискусії, евристичні бесіди, кейс-стаді, ігрові, проєктні, риторичне портфоліо, практикуми, комунікативні тренінги, тренінги розвитку риторичної компетентності, тренінги публічного виступу тощо [3, с. 108]. Викладачі, які навчають ораторської майстерності студентів технічних спеціальностей, мають досконало володіти вищезгаданими технологіями, щоб залучати майбутніх фахівців до науково-дослідницької та самостійної діяльності, це робить більш індивідуалізованим як навчання, так і сприйняття риторичного мистецтва [4, с. 219].

Підтримуємо думку науковців, які вважають, що надзвичайно важливою у формуванні

риторичної компетенції є роль уроджених індивідуально-психологічних особливостей, серед яких потреба у спілкуванні, розвинені мислення та пам'ять, високий рівень сприйняття, позитивний емоційний тонус та стійка нервова система. Переконаємось у тому, що, навіть не маючи вроджених ораторських здібностей, студент може їх розвинути копіткою працею. Ораторське мистецтво залишиться на низькому рівні без практичної діяльності навіть за наявності природних даних.

Створюючи доброзичливу атмосферу на заняттях, переконуючи кожного у важливості власної думки з усіх питань, педагог заохочує студентів активніше спілкуватися, виправляти промовця, давати слухні поради, тобто допомагати одне одному. Порушуючи питання комунікативної компетенції, необхідно наголосити на важливості ораторської діяльності. Готуючи публічний виступ, студент технічного ЗВО повинен врахувати такі характеристики: структура доповіді; зміст; вербальні засоби; невербальні засоби та засоби активізації уваги слухачів. Щоб студентам цікавіше було працювати, викладач визначає студента-рецензента, який об'єктивно оцінює доповідь і поведінку оратора-початківця під час публічного виступу за всіма вищезазначеними характеристиками. Усі решта слухачі теж беруть участь в обговоренні, звертають увагу на візуальні риторичні навички промовця, яке враження на них справила презентація, чи вдало підібрані слайди, чи доповідач давав собі раду із технічними засобами (надалі працюємо на різних онлайн-платформах). Кожен студент-слухач ретельно слідкує за мовленнєвими помилками, доречністю і природністю жестів, емоційною насиченістю виступу, впевненістю промовця, на взаємодію з аудиторією.

На заняттях з ораторського мистецтва викладач, застосовуючи метод рольових ігор, моделює ситуації, які наближують студентів до майбутньої професійної сфери, водночас розширюючи їхній загальний кругозір і творчу активність. Ефективними в такій роботі також є вправи на розвиток мовлення, риторичні вправи, аналіз риторичних текстів, декламаційний практикум, дискусії, інтерв'ю, дидактичні ігри тощо [6; 9].

Як наголошує Л. Богославець, готуючись до публічної промови, майбутні фахівці переводять структуру її змісту в структуру власної свідомості, шукають відповідність між предметом промови і засобом його представлення у мисленні. При цьому вони заглиблюються в різноманітні аспекти особистісної сфери, а це дієвий засіб формування активної, мислячої особисто-

сти [1, с. 235]. Отже, промова – це завчасно підготовлений публічний виступ на актуальну тему, який виголошуємо перед аудиторією. Як правило, над промовою працюємо за таким алгоритмом: вибір теми та мета виступу; добір та опрацювання інформації (залежить від особливостей слухачів); власне саме написання тексту (план, тези); заучування; репетиція; виступ перед аудиторією й самоаналіз промови. Кожен оратор-початківець, застосувавши метод мозкового штурму, повинен подумати, як зацікавити аудиторію. А. Степура рекомендує в назві виступу використовувати цифри; слова «загадка», «таємниця», «магія»; поєднувати непоєднане, створювати парадокси; вживати трендові слова, яскраві метафори, запитання, тобто заінтригувати слухача [10, с. 42–43]. Варто звернути увагу на те, що має бути «сильний» початок, яким «завойовуємо» аудиторію, заряджаємо її, зацікавлюємо. Багаторічний досвід показує, що незамінними є формули мовного етикету, наприклад: Доброго ранку! Добрий день! Вітаю! Привіт! Слава Україні! Щоб запам'ятись слухачеві, на початку промови можна поділитись приголомшливим фактом, що свідчить про обізнаність оратора, уміння підібрати відповідну інформацію. З цією метою кожен з нас повинен читати художню літературу, ходити до театру, переглядати фільми, знатись на мистецтві. У публічному виступі дослідники риторичного мистецтва рекомендують використовувати метод самопрезентації, який підтверджує фаховість оратора. Динамізму виступу надасть влучна цитата, доречний жарт, риторичні запитання. Важливе значення для доповідача має добір переконливих перевірених доказів, як правило, саме цифри конкретизують інформацію, але й використання метафори чи аналогії є потужним методом подання нової ідеї. Студентам-технікам дуже подобається метод бізнес-презентації, бізнесових кейсів (варто розказати не тільки про свої перемоги, але й поразки), моделювання уявної ситуації. Виголошуючи промову, звертаємо увагу на такі дії: на початку виступу налагоджуємо контакт з аудиторією, захоплюємо її увагу; в основній частині аналізуємо проблему, висвітлюємо свої ідеї, аргументуємо, а в кінці промови закликаємо до дії. Успіх публічного виступу залежить від вдалого завершення. Успішні оратори наголошують, що зробити «потужний вибух» найкраще допоможуть риторичні фігури, у яких закладений ритм, наприклад, фігури додавання (анафора, епіфора, парцеляція тощо) [10, с. 75].

Як ми зазначали вище, природні здібності дуже важливі для оратора, але варто постійно

працювати над своїм голосом, над акустичними засобами спілкування (інтонація, гучність, темп, тембр, тональність). Оратори-початківці часто не вміють застосовувати усі властивості свого голосу. Отже, викладач звертає увагу студентів на техніку виголошення промови. Звучання промови, яку захочеться слухати, залежить від темпу мовлення (середній темп 100–120 слів на хвилину); гучності (врахувати величину приміщення); дикції; інтонації. Для роботи над мовленням використовують різноманітні вправи, наприклад, щоб голос був гучнішим, практикують читати виразно вголос твори, рахувати на видиху до десяти, поступово збільшуючи гучність голосу; завчати і проговорювати скоромовки, які допоможуть чітко вимовляти кожен звук, тобто працювати над дикцією.

Доповідач почувається впевнено, якщо задовлений своєю підготовкою. З цією метою доречно таке завдання: на камеру свого телефона студент записує відео, декламуючи свою улюблену поезію. Як правило, він кілька разів переписує відео, бо не завжди з першого разу вдається передати

свої емоції, розставити логічні наголоси, дотриматись темпу мовлення, використання пауз.

Висновки. Отже, формування майстерності ораторського виступу – тривалий і трудомісткий процес. На заняттях з красномовства майбутні фахівці технічних спеціальностей працюють над власною риторичною компетентністю, показником якої є вміння вправно використовувати прийоми ораторської майстерності. Красномовство підвищує ефективність публічних виступів, коли необхідно донести до слухачів і захистити свої ідеї, поділитися важливою інформацією про проєкт, спонукати до спільної роботи тощо. Фахівець зможе трансформувати опановані знання з красномовства у вирішення проблем і ситуацій повсякденної професійної діяльності, використовуючи риторичні засоби задля продуктивної комунікації, зможе успішно виступати з доповідями на диспутах, семінарах, конференціях, інших заходах. Володіння нормами української літературної мови на всіх мовних рівнях допоможе влучно та грамотно висловлювати свою думку, переконувати аудиторію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богославець Л.П. Особливості викладання риторики у технічному університеті. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2012. № 4. С. 233–236.
2. Залюбівська О.Б. Педагогічна модель формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ Фірма «Планер». 2014. Вип. 39. С. 214–219.
3. Конівіцька Т.Я. Формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів, 2020. 236 с.
4. Литвин О.Г., Литвин А.В. Інноваційні технології у риторичній підготовці майбутніх фахівців. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 39. Т. 2. С. 214–220.
5. Мамчур Л. Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. пр. Уманського державного педаг. ун-ту імені Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2013. Вип. 8. Ч. 2. С. 182–186.
6. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.
7. Онуфрієнко Г.С. Риторика : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 592 с.
8. Риторика : підручник / З. Куньч, Г. Городиловська, І. Шмілик. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2016. 496 с.
9. Риторичний практикум : навч. посіб. / З.Й. Куньч, Г.П. Городиловська, Я.Б. Турчин, О.Г. Литвин та ін. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. 199 с.
10. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро : Моноліт, 2018. 304 с.
11. Янц Н. Риторична компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний Вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 33. С. 174–183.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FEATURES OF THE FORMATION OF THE LANGUAGE PERSONALITY OF A SPECIALIST AT THE STAGE OF STUDY IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

Майборода Н.Г.,

orcid.org/0000-0002-2857-1660

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Самойленко В.В.,

orcid.org/0000-0002-7438-1294

доктор філософії,

доцент кафедри української мови

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті узагальнено зміст поняття «мовна особистість»; описано деякі особливості формування мовної особистості фахівця на етапі навчання у закладі вищої освіти, зокрема на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Серед програмних результатів вивчення цієї навчальної дисципліни – формування особистості, яка вільно володітиме національною мовою та буде спроможна використовувати її в усіх галузях виробництва, в освітньому процесі та під час написання відповідної документації. Відзначено, що мовна особистість характеризується глибокими знаннями мови, розвиненим логічним мисленням та національно свідомим ставленням до мови. Показниками сформованості мовної особистості дослідника є розвинені мовна стійкість, мовне чуття, мовний смак, що сприяють створенню власних текстів різних жанрів наукового стилю. У статті зазначено, що формування мовної особистості відбувається під впливом екстралінгвістичних чинників – національно-культурних, психологічних, соціальних чинників. Основною метою мовної освіти майбутніх спеціалістів-нефілологів є формування комунікативної компетенції, високого рівня мовної культури професійного спрямування. Для реалізації цієї мети студенти ознайомлюються з термінологічними та фразеологічними особливостями мови обраного фаху, складають та оформляють професійні тексти і документи, редагують і перекладають тексти професійного спрямування. Для продуктивного функціонування мовної особистості фахівця особливе значення має лексична компетентність, тобто рівень оволодіння лексичними засобами української мови відповідно до ситуації мовлення, дотримання лексичних норм української мови, глибоке розуміння семантики слів, усвідомлене збагачення словникового складу. Тому головною ознакою мови професійного спрямування є наявність термінології, притаманної тій чи іншій професії. Формуванню лексичної фахової компетенції сприяє робота з словниками. У статті названо словники, які можуть стати в нагоді здобувачам вищої освіти зі спеціальності «Географія». Аналіз мовної особистості фахівця допоможе в перспективі сформувати методики розвитку мовної особистості студента засобами української мови.

Ключові слова: мовна особистість, чинники формування мовної особистості, комунікативна компетенція, лексична компетенція, термінологія.

The article summarizes the concept of «linguistic personality»; describes some features of the formation of the linguistic personality of a specialist at the studying stage in a higher education institution – in particular – in Ukrainian language with professional orientation classes. Among the fundamental results of studying this academic discipline is the formation of a personality which will be fluent in the national language and will be able to use it in all spheres of production, in the educational processes, and when writing the corresponding documentation. It is noted that the linguistic personality is characterized by deep knowledge of the language, well-developed logical thinking, and a nationally conscious attitude to the language. Indicators of the completeness of the linguistic personality formation of the researcher are developed language stability, language sense, language taste, which contribute to the creation of one's own texts of various genres of scientific style. It is noted that the formation of linguistic personality occurs under the influence of extralinguistic factors – national-cultural, psychological, and social factors. The main goal of linguistic education of future non-philology specialists is the formation of communicative competence, a high level of language culture of a professional orientation through familiarization with the terminological and phraseological features of the language of the chosen profession, drafting and designing of professional texts and documents, editing and translating of professional texts. For the productive functioning of the linguistic personality of a specialist, lexical competence is of particular importance, that is, the mastery of lexical means of Ukrainian language in accordance with the speech situation, compliance with the lexical norms of the Ukrainian language, a deep understanding of words semantics, conscious enrichment of the vocabulary. Therefore, the main feature of the language of a professional orientation is the presence of terminology specific to a particular profession. Working with dictionaries contributes to the formation of lexical professional competence. The article present dictionaries that can be useful for higher education students in the «Geography» specialty. The analysis of the linguistic personality of a specialist will help in the future to form the methods of development of student's linguistic personality by means of Ukrainian language.

Key words: linguistic personality, factors of linguistic personality formation, communicative competence, lexical competence, terminology.

Постановка проблеми. Одним із актуальних напрямів сучасних наукових досліджень є спрямованість на реалізацію особистісно зорієнтованого, компетентнісного, системного підходів до навчання. Формування компетентної мовної особистості, тобто мовної особистості, яка добре знає мову, має розвинене логічне мислення та свідомо ставиться до мови – це одне із завдань курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».

Один з етапів формування такої мовної особистості – вивчення української мови у закладі вищої освіти. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово – одна із загальних компетенцій, визначених, зокрема, в освітній програмі «Географія рекреації та туризму» і «Середня освіта (Географія)».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовну особистість тривалий час досліджують фахівці з лінгвістики, соціолінгвістики, лінгводидактики, психології, філософії, культурології. Специфіку мовної особистості обґрунтовано в роботах О. Селіванової, Л. Струганець, Т. Космеди, Ф. Бацевича, Л. Мацько, особливості формування мовної особистості фахівців економічного профілю досліджували В. Гордієнко, І. Ярошук, фахівців правоохоронної сфери, юристів – Л. Барановська, І. Саражинська, фахівців гуманітарного профілю – М. Пентиліук. Про особливості становлення мовної особистості учнів та специфіку мовної особистості студентів гуманітарних спеціальностей йдеться у працях Н. Голуб, О. Горошкіної, К. Климової, Л. Мацько, А. Нікітіної, М. Пентиліук, Т. Симоненко, І. Хом'яка та ін. Аспекти розвитку мовної особистості студентів технічних напрямів підготовки розглянуто у працях Г. Бондаренко, Н. Бородіної, Л. Головатой тощо.

Постановка завдання. Мета статті – узагальнити визначення поняття «мовна особистість фахівця», схарактеризувати аспекти вияву мовної особистості фахівця у галузі географії, конкретизувати чинники, що впливають на її формування у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. «Сучасні тенденції інтеграції України у світове, насамперед європейське, співтовариство зумовлюють особливу актуальність дослідження ролі і місця української держави у світі, знання політичних, економічних і соціально-культурних аспектів світової спільноти загалом і окремих держав» [2, с. 5]. Запит сучасного ринку праці потребує конкурентоспроможних фахівців з сучасним науковим світоглядом та креативним мисленням. Це зумов-

лює підвищення вимог до спеціалістів будь-якої сфери. В освітніх програмах «Географія рекреації та туризму» і «Середня освіта (Географія)» відзначено, що набуття освіти відбувається у тому числі й «через засвоєння гуманітарних дисциплін для формування загальних компетентностей. Реалізація освітньої програми передбачає також оволодіння сучасними геоінформаційними технологіями та посилену практичну географічну та туристично-краєзнавчу підготовку» [9; 10].

Як бачимо, виконати ці завдання покликана також і навчальна дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням». Вона дозволяє не лише підтримати наявні україномовні тенденції в навчально-професійному спілкуванні, а й сприяє засвоєнню оптимальних способів оперування мовою як знаряддям досягнення успіху в професійній сфері.

Щоб досягнути професійного успіху, необхідно правильно будувати усне й писемне спілкування, створювати професійний текст, тобто мати навички оптимальної мовної поведінки у професійній сфері: уміти впливати на співрозмовника за допомоги вмілого використання різноманітних мовних засобів, володіти культурою монологу, діалогу та полілогу; уміти сприймати й відтворювати фахові тексти, знати термінологію свого фаху, послуговуватися різними типами словників. Лише в такому разі ми можемо говорити про сформовану мовну особистість фахівця.

На думку М. Пентиліук, «мовна особистість – це людина, яка не тільки знає українську мову, а й постійно використовує її в повсякденному спілкуванні, а головне – любить, шанує і дбає про її збагачення й розвиток, людина, для якої стає престижним користуватися мовою, що має давню історію й належить до найрозвиненіших мов світу» [11, с. 2]. Складником розвитку мовлення особистості є її духовне становлення, виховання любові й поваги до рідного слова, народу, усвідомлення внутрішньої потреби в пізнанні світу та спілкуванні засобами рідної мови.

Тотожне розуміння мовної особистості спостерігаємо й у поглядах Ф. Бацевича, який визначає мовну особистість як «індивіда, що володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності» [1, с. 188].

У «Словнику лінгвістичних термінів» за редакцією С. Єрмоленко мовну особистість визначено як «поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження,

вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі. Творчий підхід і рівень мовної компетенції стимулюють мовну особистість до постійного відображення в мові світоглядно-суспільних, національно-культурних джерел і пошуків індивідуально-стильових засобів мовної виразності» [4, с. 93].

Істотною ознакою мовної особистості є наявність мовної свідомості й мовної самосвідомості. Говорячи про мовну свідомість особистості, ми повинні мати на увазі ті особливості мовної поведінки індивідуума, які визначають комунікативна ситуація, його мовний і культурний статус, соціальна належність, стать, вік, психічний тип, світогляд, особливості біографії та інші константні й змінні параметри особистості.

О. Ткаченко оперує словосполученням мовна стійкість [12, с. 14–18], яке, хоч і не є термінологічним, але, на думку Л. Масенко, у перспективі може набути поширення [7, с. 5]. Його вживають для характеристики індивідуальної або групової мовної поведінки, і воно виявляється в дотриманні законів функціонування своєї мови.

У сучасному українському мовознавстві для характеристики мовної особистості послуговуються також терміном мовна, або лінгвістична, компетенція, маючи на увазі володіння мовою (С. Єрмоленко [5], Л. Мацько [8]). Лінгвісти приділяють значну увагу ролі національної мови в процесі формування мовної свідомості. Л. Мацько висвітлює поняття української мовної особистості, визначаючи її як узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури та смаку, мовних традицій і мовної моди [8, с. 27].

О. Горошкіна конкретизує носія мовної особистості в освітній сфері як випускника профільної школи, зосереджуючись на володінні українською мовою. Показниками сформованості мовної особистості дослідника є розвинені мовна стійкість, мовне чуття, мовний смак, що сприяють створенню власних текстів різних жанрів наукового стилю [3, с. 7].

А. Загнітко зазначає, що «говорити про мовну особистість потрібно з урахуванням, що вона розвивається протягом усього життя, зазнаючи різних впливів, зумовлених територією, мовним соціумом, віком, етико-естетичним розвитком, суспільнонастановними цінностями, орієнту-

ванням на аудиторію та ін.» [6, с. 15]. Під час навчання у закладі вищої освіти важливими чинниками формування мовної особистості фахівця є також індивідуальна мовна практика в науковому стилі. Отже, формування мовної особистості відбувається під впливом екстралінгвістичних чинників – національно-культурних, психологічних, соціальних.

Основною метою мовної освіти майбутніх спеціалістів-нефілологів є формування комунікативної компетенції, високого рівня мовної культури професійного спрямування. Для реалізації цієї мети студенти ознайомлюються з термінологічними та фразеологічними особливостями мови обраного фаху, складають та оформляють професійні тексти і документи, редагують і перекладають тексти професійного спрямування.

Сформувати мовленнєві і комунікативні компетенції можна: 1) поглиблюючи знання про функціонально-стилістичну систему української мови, засвоюючи норми мовленнєвої поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування та вдосконалюючи вміння і навички спілкування в науковій та офіційно-діловій сферах; 2) розвиваючи вміння і навички переконливо викладати свої думки; 3) навчившись сприймати, аналізувати, зіставляти мовні явища й факти, коментувати та оцінювати з погляду нормативності, відповідності ситуації спілкування; 4) удосконалюючи вміння і навички самостійної роботи з науковим текстом, різноманітними джерелами наукової інформації.

Вивчення літературної мови, її норм, майстерне володіння мовою в усіх практично актуальних для спеціаліста сферах спілкування – це невід’ємна частина професійної підготовки сучасної молоді до майбутньої діяльності. За умов інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу, який постійно насичує професійне мовлення новими поняттями й термінами, основним критерієм визначення рівня культури професійного мовлення є ступінь оволодіння професійною термінологією і лексикою.

Для продуктивного функціонування мовної особистості фахівця особливе значення має лексична компетентність, тобто вміння використовувати лексичні засоби української мови відповідно до ситуації мовлення, дотримання лексичних норм української мови, глибоке розуміння семантики слів, усвідомлене збагачення словникового складу, глибока повага до українського слова й свідоме прагнення обирати з наявних варіантів питоми українські лексеми.

Характерними ознаками лексичної компетентності українськомовної особистості, окрім

сказаного, є навички ідентифікації лексичних одиниць у навчальному тексті (мовленні), дотримання лексичних норм сучасної української літературної мови; ціннісне ставлення до української мови й мовлення на основі розвиненого чуття слова; вільне володіння власне українською лексикою; здатність швидко й оригінально добирати словесні асоціації, на основі яких особа програмує й реалізує власну мовленнєву поведінку в комунікативних ситуаціях.

Специфіка професійного мовлення полягає в обслуговуванні сфери виробничих, професійних відносин, потреб спілкування між представниками однієї професії. Добре знання мови фаху підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в складній професійній ситуації. Фахівець повинен володіти понятійно-категоріальним апаратом певної сфери діяльності і відповідною йому системою термінів. Тому головною ознакою мови професійного спрямування є наявність термінології, притаманної тій чи тій професії. Формуванню лексичної фахової компетенції сприяє робота з словниками, фахівцеві у галузі географії стануть у пригоді, наприклад, такі: Горпинич В.О. Словник географічних назв (топоніми та відтопоніми прикметники): Близько 25000 слів (Київ: Довіра, 2001. 526 с.); Словник рекреаційних термінів (Уклад. і гол. редактор С.С. Беляєв. Київ: Академія, 2011. 184 с.); Географія України: короткий словник термінів і понять (Уклад. і гол. редактор А.В. Масляк. Київ: Зодіак-ЕКО, 1996. 432 с.); Довгань Г.Д. Географія. Кишеньковий словник-довідник (Харків: Веста ТОВ «Ранок», 2008. 416 с.); Короткий словник географічних термінів і понять (Уклад. і гол. редактор О.Я. Скуратович. Київ: Зодіак-ЕКО, 2000. 223 с.); Янко М.Т. Топонімічний словник України: словник довідник (Київ: Знання, 1998. 432 с.).

Правильність уживання загальнонаукових термінів, а також сталих висловів офіційно-ділового та наукового стилів можна перевірити за такими словниками: Вирган І.О., Пилинська М.М. Російсько-український словник сталих виразів (Харків: Прапор, 2002. 864 с.); Непийвода Н. Практичний російсько-український

словник: найуживаніші слова і вислови (Київ: Основа, 2000. 256 с.); Українсько-російський словник наукової термінології (За заг. ред. Л.О. Симоненко. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 416 с.).

Майбутній фахівець повинен уміти не лише працювати із словниками, але й уміти правильно оформити в науковому тексті посилання на словники різних типів; уміти створювати наукові тексти, адже така необхідність постає перед здобувачами ще на етапі навчання в закладі освіти: студенти пишуть курсові, дипломні, магістерські роботи. Тому на окрему увагу заслуговує тема, присвячена науковому стилю: етапи формування наукового стилю української літературної мови, загальні риси цього функціонального різновиду, а також відповідні мовні засоби. На наш погляд, варто акцентувати на характерних морфологічних та синтаксичних (зокрема відзначити дієслівність як важливу ознаку української мови, пріоритетність активних конструкцій, уживання дієслів на -ся лише як зворотних, недопустимість конструкцій, у яких діяча названо іменником в орудному відмінку) особливостях української мови.

Висновки. Таким чином, підготовка спеціаліста у галузі географії рекреації та туризму, здатного виконувати соціально-виробничі завдання, а також сприяння його суб'єктно-особистісному розвитку, є важливим завданням закладу освіти на шляху формування здобувача вищої освіти як мовної особистості. Курс «Українська мова за професійним спрямуванням» забезпечує різні комунікативні потреби мовців у професійній сфері. Володіючи термінологічним апаратом, раціонально використовуючи терміни, знаючи особливості обраного фаху, можна досягти значних успіхів у професійній діяльності.

Аналіз мовної особистості фахівця допоможе в перспективі сформувавши методики розвитку мовної особистості студента засобами української мови, зокрема й за допомогою системи національно-культурних орієнтирів, щоб виховати висококомпетентного, конкурентоспроможного фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ Академія, 2004. 342 с.
2. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн. Київ : ВЦ Академія, 2005. 704 с.
3. Горошкіна О.М. Формування мовної особистості випускника профільної школи: лінгводидактичний аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 8. «Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)»* : зб. наук. праць / Відп. ред. Л.І. Мацько. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 3. С. 206–211.
4. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, О.Г. Тодор ; за ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

5. Єрмоленко С. Формування української мовної особистості. *Українознавство*. 2010. № 1. С. 120–123.
6. Загнітко А.П. Ідентифікованість лінгвоперсона викладача в дискурсивних практиках: мотиваційно-інтенційний вимір. *Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті* : збірник матеріалів V міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 2021 р.) / за ред. О.М. Семенов. Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2022. Вип. 5. 154 с.
7. Масенко Л.Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. Київ : Вид. дім «КМ Академія»; Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. 163 с.
8. Мацько Л.І. Мовна особистість Тараса Шевченка як чинник формування національної ідентичності. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 50. С. 8–15.
9. Освітньо-професійна програма «Географія». URL: https://www.dnu.dp.ua/view/osvitni_programy (дата звернення: 24.10.2023).
10. Освітньо-професійна програма «Географія рекреації та туризму». URL: https://www.dnu.dp.ua/view/osvitni_programy (дата звернення: 24.10.2023).
11. Пентиліук М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 2–5.
12. Ткаченко О. Проблема мовної стійкості та її джерел. *Мовознавство*. 1990. № 4. С. 14–18.

УДК 811.161.2'271.1'367

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.9>

СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТИКЕТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ДРАМАТИЧНОМУ ТВОРІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «НАЗАР СТОДОЛЯ»

SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF ETIQUETTE EXPRESSIONS IN TARAS SHEVCHENKO'S DRAMATIC WORK "NAZAR STODOLIA"

Мельничук О.М.,

orcid.org/0000-0002-1725-7270

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

Запропоноване дослідження є однією із спроб дослідження та систематизації семантичних і стилістичних особливостей етикетних висловлень у драматичному творі Тараса Григоровича Шевченка «Назар Стодоля». Ми поставили за мету проаналізувати семантико-функціональні особливості формул ввічливості, що відтворені Великим Кобзарем у п'єсі «Назар Стодоля». Для досягнення поставленої мети використано методи компонентного, функціонального аналізу граматичних одиниць, комунікативної композиції та прагматистіки. Актуальність роботи зумовлена важливістю об'єкта дослідження, неоднозначним тлумаченням лексико-семантичної та структурно-граматичної характеристики етикетних висловлень. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що запропоновано новий підхід до вивчення та систематизування етикетних висловлень з урахуванням їхніх комунікативно-стилістичних та етнопсихологічних особливостей. Здійснений аналіз дає можливість зробити певні висновки. З-поміж низки питомих ознак етикетних висловлень, зафіксованих у досліджуваному матеріалі, слід назвати такі: наявність адресанта і адресата мовлення; вживання стандартних, стереотипних етикетних висловлень; комунікативна мета та мотив для створення ввічливої тональності спілкування. Синонімічна та стилістична диференціація етикетних висловлень зумовлена характером взаємин між співрозмовниками, їхніх соціальних ознак (вік, стать, освіта, фах, місце народження та проживання тощо) місця й часу спілкування, офіційності/неофіційності комунікативної ситуації. У семантичному плані етикетні висловленні не є однорідними. Нами визначено такі основні семантико-функціональні вияви етикетних висловлень у досліджуваному матеріалі: *привітання, звертання, присягання-божба, подяка, вибачення, прохання, компліменти, побажання, прощання*. Зафіксовані у мовленні персонажів п'єси «Назар Стодоля» етикетні висловлення репрезентують невичерпний потенціал та багатство загальнонародної мови, засвідчують неповторний індивідуально-авторський стиль Тараса Шевченка, багатогранність його мовної картини світу та різноманіття системи українського мовленнєвого етикету.

Ключові слова: етикетні висловлення, конструкції ввічливості, семантико-функціональні вияви, формули ввічливості.

This study represents one of the attempts to research and systematize the semantic and stylistic features of etiquette expressions in Taras Hryhorovych Shevchenko's dramatic work "Nazar Stodoila." Our aim is to analyze the semantic and

functional characteristics of politeness formulas presented by the Great Kobzar in the play "Nazar Stodolia". To achieve this goal, we employ methods of componential and functional analysis of grammatical units, communicative composition, and pragmatics. The relevance of this work is determined by the importance of the research object and the ambiguous interpretation of the lexical-semantic and structural-grammatical characteristics of etiquette expressions. The scientific novelty of the study lies in proposing a new approach to studying and systematizing etiquette expressions, taking into account their communicative-stylistic and ethnopsychological features. The analysis conducted allows for several conclusions to be drawn. Among the numerous characteristics of etiquette expressions identified in the studied material, the following should be noted: the presence of a speaker and an addressee in the speech; the use of standard, stereotypical etiquette expressions; the communicative purpose and motivation for creating a polite tone in communication. Synonymous and stylistic differentiation of etiquette expressions is determined by the nature of relationships between interlocutors, their social characteristics (age, gender, education, profession, place of birth and residence, etc.), the location and time of communication, and the formality/informality of the communicative situation. Semantically, etiquette expressions are not homogeneous. We have identified the following main semantic-functional manifestations of etiquette expressions in the studied material: greetings, address forms, oaths and blessings, gratitude, apologies, requests, compliments, wishes, and farewells. The etiquette expressions found in the speeches of the characters in the play "Nazar Stodolia" represent an inexhaustible potential and richness of the national language, confirming the unique individual-author style of Taras Shevchenko, the multifaceted nature of his linguistic worldview, and the diversity of the Ukrainian speech etiquette system.

Key words: etiquette expressions, politeness constructs, semantic-functional manifestations, politeness formulas.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Поняття мовленнєвої культури розвивалося історично. Воно є важливим об'єктом наукових студій у сучасному мовознавстві. Виникло декілька напрямків у дослідженні цієї проблематики. До актуальних аспектів дослідження етикетних висловлень належать формально-граматичний, семантико-функціональний, комунікативно-прагматичний, психолінгвістичний, культурологічний, соціолінгвістичний, когнітивний, етнопсихологічний та лінгвостилістичний. Різні аспекти дослідження конструкцій мовленнєвого етикету відображають багатоманітність підходів лінгвістів, репрезентують значимість і актуальність, наукову перспективу таких розвідок.

По-різному називають дослідники конструкції мовленнєвого етикету, наприклад: «стилістичні формули» (М. Гудзій), «формули мовного етикету» (В. Литовченко, О. Миронюк, Н. Плющ, Я. Радевич-Винницький), «конструкції мовленнєвого етикету» (Я. Радевич-Винницький, Н. Гуйванюк, О. Кульбабська), «етикетні формули» (М. Білоус, С. Богдан, М. Стахів), «формули ввічливості» (Н. Бабиш, Н. Журавльова), «інтер'єктивні одиниці мовного етикету» (Л. Мацько), «етикетні висловлення» (Н. Гуйванюк), «етикетні вирази» (Т. Гриценко), «мовно-етикетні одиниці» (В. Бербенець), «етикетні одиниці» (Е. Ветрова) та ін.

Національно усталені етикетні висловлення є віддзеркаленням світоглядного, ментального та душевного складу української нації. А літературна спадщина Тараса Шевченка посідає особливе місце в історії вивчення мовленнєвого етикету нашого народу. Цей зумовлює актуальність нашого дослідження. У своєму науковому дослідженні «Український ренесанс у творах Тараса Шевченка» Броніслав Панасюк писав, що

«чимало відомих письменників зі світовими іменами відійшли у забуття, а Шевченко залишається назавжди» [2, с. 120]. А далі продовжує: «Подібний феномен полягає в тому, що його значення з часом зростає і історична перспектива митця ще не досягла zenіту своєї геніальності» [2, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання основних умов формування та розвитку українського мовленнєвого етикету розглядалися ще з кінця XIX століття у працях В. Шухевича, І. Свенціцького. Цій проблематиці присвячені праці сучасних мовознавців С. Богдан, Л. Мацько, М. Білоус, О. Завгороднього, І. Гамрецького, С. Караванського, Т. Панько, М. Телеки, О. Миронюк, О. Пазяк, Г. Кисіль та багато інших.

Проблематика вдосконалення мовленнєвої культури нашого народу плідно розроблялася в наукових розвідках І. Білодіда, П. Дудика, Є. Чак, Л. Мацько, Л. Масенко, Т. Панько, А. Коваль, С. Караванського, М. Білоус, С. Єрмоленко, О. Миронюк, Н. Плющ, М. Стельмаховича, О. Тараненка та інших. Як слушно зауважує українська науковиця, мовознавиця Любов Мацько, «дбаючи про культуру мови та мовлення, ми підносимемо загальну культуру суспільства, виховуватимемо шляхетність поведінки і стосунків», адже «через мову і її засоби відбувається формування особистості, прагнення до ідеалу. Поліпшуючи силове поле мови, ми поліпшуємо людину» [1, с. 30].

Дослідженням етнопсихологічних рис етикетного спілкування українців присвячені праці Н. Гуйванюк, Я. Радевича-Винницького, Н. Журавльової, Г. Татаревич, М. Скаба, В. Працьовитого, Л. Корновенко та інших.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в аналізі семантичних та стилістичних особливостей етикетних висловлень у драматичному творі Тараса Григоровича Шевченка «Назар Стодоля».

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: визначити семантичні та стилістичні особливості етикетних висловлень звертань у творі Тараса Григоровича Шевченка «Назар Стодоля»; з'ясувати етнопсихологічні особливості зафіксованих формул ввічливості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

«Концептуальність погляду на творчість генія ґрунтується на нових гіпотезах у кожному поколінні. Історичний час обумовлюється релігійно-моральними принципами, дійсність – реальністю, сучасність – як вічними проблемами існування людини, так і звичаєвими нормами життя» [5, с. 149].

Високий рівень духовності та багатогранність етнокультурного розвитку українців виражають етикетні висловлення *привітання*. У мовленні персонажів твору «Назар Стодоля» зреалізовано розмаїте поєднання традиційних та специфічних формул, які відображають живе мовлення козацької слободи.

Ситуація привітання є контактовстановлювальною. Персонажі твору найчастіше обмінюються репліками-привітаннями та репліками-відповідями з урахуванням темпорального фактора – часу їх вживання. За нашими спостереженнями, найпоширенішим є фонетичний варіант загальнозживаної етикетної конструкції «*Добрий вечір!*» – «*Добривечір!*», як-от: [Галя (весело):] *Добривечір, тату!* [4, с. 269]. [Стеха:] *Добривечір вам!* От вже й не думала й не гадала! Спасибі, спасибі! не погнушались наших слобідських вечорниць [4, с. 277].

Окрему групу становлять найдавніші привітальні висловлення зі звертанням «*Боже*». Вони засвідчують побожність та релігійність українців, яка на мовному рівні знаходить відображення в етикетних висловленнях. В аналізованому творі такі конструкції також увиразнюють фольклорно-етнографічні мотиви, наприклад, в епізоді сватання, як-от: [Сват:] *Дай, Боже, вечір добрий, вельможний пане!* [Хома:] *Добривечір і вам. Добривечір, люде добрі! Просимо сідати; будьте гостями. А відкіля се вас Бог несе? Чи здалека, чи зблизька? Може, ви охотники які? Може, рибалки, або, може, вольнії козаки?* [4, с. 270].

Фіксуємо вживання компонентів «*Боже*», «*Господи*» і власне у функції апеляції до Всевишнього, наприклад: [Галя:] *Боже мій, Боже мій!* Вони знущаються надо мною! [4, с. 272]. [Хозяйка:] *Господи, Господи!* Як подумаєш, коли ще ми дівували, зачуєш де-небудь вечерниці, так аж тини тріщать; а тепер... [4, с. 273].

З-поміж родинних звертань поширення набули традиційні загальні конструкції та вока-

тиви на власне ім'я, як-от у спілкуванні батьків та дітей: [Хома:]...Чуєш-бо, *Галю?* [4, с. 271]. [Хома:]...Галю! Чи чуєш? *Галю* [4, с. 271]. [Хома:]...Ну, годі ж тобі, дочко, посупившись стояти...[4, с. 271]. [Галя (пада між ними на коліна):] *Тату, тату! Убий, убий мене! Винна я; я прогнівила тебе...Убий же мене, таточку, та не бери з собою!* [4, с. 282].

Увиразнюють глибину батьківських почуттів поширені апелятиви, утворені за народнопоетичним зразком, наприклад: [Хома:]...*Дочко, доле моя! Серце моє!* [4, с. 284].

Найбільш продуктивними у семантичному аспекті в досліджуваному матеріалі є етикетні звертальні конструкції закоханих.

Різноманіття звертань закоханих в аналізованому творі засвідчує особливості ідіостилію письменника, який відтворює неповторний мовний дивосвіт своїх персонажів відповідно до власного та національного світосприйняття.

Серед особливостей звертань цієї групи слід відзначити широке використання інтимізуючих поширених вокативів. Вони підкреслюють близькість, ніжність та романтичність у взаєминах закоханих. Наприклад у діалозі головних персонажів драми: [Назар:]...Спочинь, *моє серденько*; поклади свої ніженьки у мою шапку. Отак тепліш, тепліш, *моє серденько*. [Галя:] *О, мій голубчику, мій сокіл ясний!* як мені тепло, як мені весело!.. Тільки я боюсь: тато мій такий сердитий. [Назар:] Не бійсь, *моя пташечко*, нічого, поки я з тобою. Не бійсь, тільки люби мене [4, с. 280].

Стилістично увиразненими постають звертання, які поширені прикладками, напр.: [Назар:]...*Галю! серце моє!* Промов мені хоть одно слово; ти не знала – за кого? Скажи: не знала? [4, с. 272].

Національний колорит створюють народно-пісенні звертання, ужиті у творі. Вони постають і як експресивний засіб спілкування. Наприклад: [Назар:]Не плач, *моє серце*. Дивись, я не журюся. [Галя:] Не журишся? А чого ж ти плакав? Ти щось знаєш, та не хочеш сказати. Скажи ж, *мій голубе, мій орле сизокрилий*, скажи, *моє серце!* [Назар:] Знаю, знаю, *моя голубко*, що я найщасливіший на світі [4, с. 282]. [Назар:] *О, доле моя! Серце моє!* [4, с. 283]. [Галя:] *Орле мій! Серце моє!* [4, с. 283]. [Назар:]...*Біденька, серденько моє, пташечко моя безприютна!* [4, с. 273]. [Назар:]...Не журись же, *моя ластівко!* [4, с. 281].

Привертає увагу поєднання традиційних привітань із архаїчною формулою «*Помагай-бі*», яка містить побажання Божої допомоги і благословення. У досліджуваному матеріалі такі конструкції

підсилюють етнографічний характер епізоду привітання колядників у Святвечір із господарями, як-от: [Назар:] *Дай, Боже, вечір добрий! Помагай-бі вам на все добре!* [Хома:] Спасибі, спасибі... Милості просимо. Просимо сідати [4, с. 271].

Оригінальним світовідчуттям мовця позначене жартівливе привітання з повтором компонента «*Свят!*», яке лунає з уст господині на вечорницях, як-от: [Хозяйка:] *Свят, свят, свят! Відкіля се, якою дорогою, яким вітром, яким шляхом занесло у мою хату?* [4, с. 274].

У досліджуваному матеріалі ми зафіксували висловлення *присягання-божбу «йй-богу»* та фонетичні варіанти цієї форми: «*от же йй-богу*» / «*йй же то богу*». «*Присяга*, и, жін. Урочиста офіційна обіцянка додержувати певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі» [3, с. 54]. Присягнути ж іменем Бога завжди означало для віруючих українців виконати обіцянку за будь-яких обставин, оскільки недотримання слова накликає велику біду на того, хто присягався.

Автор використовує ці конструкції у мовленні своїх персонажів різних прошарків козацтва та сільської громади України XVII століття. У спілкуванні героїв п'єси «Назар Стодоля» *присягання-божба* є узвичаєними «неофіційними» *присягами* в найрізноманітніших комунікативних ситуаціях. Слід зауважити, що такі формули характеризуються надзвичайною емоційністю і використовуються мовцями різних вікових груп незалежно від статі, як-от: [Стеха:] Забожіться, що женитесь, тоді, *йй-богу*, все зроблю! А без мене, кажу вам, нічого не буде, *йй-богу!* [Хома:] *От же йй-богу*, далєбі! [4, с. 268]. [Стеха:] Ай-ай-ай! Закричу, *йй же то богу*, закричу [4, с. 278].

Відтілюють гостинність та веселу вдачу українців зафіксовані самотні конструкції запрошення гостей до столу, як-от в епізоді сватання: [Хома:]...*Просимо сідати. Що там є, поїмо; що дадуть, по'ємо та побалакаєм дещо. А тим часом ти, Галю, не гуляй, в корці меду наливай та гостям піднеси хліба-солі, проси з привітом і з ласкою.* [Сват:] *Ми вам такої халепи натворили, що боїмося, щоб ви нас не потруїли... Призволяйтесь самі.* (Кланяється) [4, с. 271].

Етикетну функцію *подяки* у мовленні персонажів драми «Назар Стодоля» виконує форма *спасибі*, яка найчастіше поширюється займенниковими формами. Також така конструкція передбачає і звертання: [Кобзар:] *Спасибі тобі, дівко!* [4, с. 279]. [Сват:] ...*Спасибі й тобі, дівко*, що рано вставала, тонку пряжу пряла, придане придбала [4, с. 271]. [Назар:] *Спасибі, серце моє* [4, с. 282].

Семантику *вибачення* реалізують у досліджуваному матеріалі етикетні формули «*прости*»; «*не сердься*». Наприклад: [Гнат:] Ну годі ж, *не сердься*. Мало чого з язика не спливе! [4, с. 274]. [Назар:] *Прости мене*... [4, с. 276]. [Галя:] Ти сердися, Назаре! *Не сердься*, мій милий, мій чорнобривий [4, с. 281].

Фіксуємо самотню конструкцію «*не хмурся*» у функції етикетного вибачення в неофіційному спілкуванні приятелів, як-от: [Гнат:]...*Не хмурся*, та послухай, та роби так, як я тобі скажу, бо ти сьогодні нічого путнього не видумаєш [4, с. 275–276].

Етикетний акт *прохання* реалізують формули «*будь ласкав/будь ласкава/будьте ласкаві*», напр.: [Гнат:] Поспішаємо ще з козаками на торг. Не показуйся, *будь ласкав*, таким сумним: все зопсуєш [4, с. 278]. [Хома:] Галю! порай же, *будь ласкава*, що мені робити з оцими ловцями-молодцами [4, с. 271]. [Хозяйка:] Сідайте, *будьте ласкаві*, сідайте! [4, с. 274]. Ці конструкції засвідчують культуру, делікатність і тактовність героїв твору при висловлюванні прохання.

Архаїнізованою є конструкція прохання «*зділай милость*», як-от: [Назар:] Чи буде, чи, ні, *тільки зділай милость*, не бався тут, іди швидше [4, с. 278].

Семантика ввічливого прохання підсилюється компонентами «*Бога ради*», «*Бог з вами*», «*Христом-Богом молю*», порівняймо: [Хозяйка:] Та замовчіть же, *Бога ради!* [4, с. 279]. [Хозяйка:] Що се, *Бог з вами!* Хіба я відьма? [4, с. 274]. [Назар:]...*Христом-Богом молю*, не занастає її, бідної! [4, с. 273].

У дружній тональності персонажі п'єси розлого послуговуються етикетними конструкціями *компліментів*, таким чином підбадьорюючи свого співрозмовника, висловлюючи симпатію. Найчастіше мовці привертають увагу до позитивних інтелектуальних здібностей, духовно-моральних рис, зовнішності людини. Наприклад: [Гнат:] Так, так! *О, ти дівка розумна!* [4, с. 268]. [Гнат:] *Чудо, не дівка! Розумна і красива* [4, с. 277]. [Гнат:] *Ай да молодець! От жвавий! Що твій запорожець!* [4, с. 278]. [Назар:] *Ти певний друг!* [4, с. 276]. [В толпе:] *Ай да Стеха! От моторна: і тут успіла* [4, с. 277].

Невід'ємним складником ввічливого контактування є етикетні висловлення *побажання*. У досліджуваному матеріалі натрапляємо на окремі побажальні формули, що функціонують у різних ситуаціях спілкування. Як-от побажання при частуванні за столом: [Гнат:] *Вольному воля, а спасенному Рай. За твоє ж здоров'я!* (Випиває) (с. 276). [Хозяйка:]...*Щоб вороги мовчали й сусіде не знали!* (с. 276). Або ж побажання

нареченим за святковим столом на сватанні, напр.: [Сват (підняв чару):] Тепера так! **Пошли ж, Боже, нашим молодим щастя, і багатства, і доброго здоров'я, щоб і вників жєнити, і правників дождати...**[4, с. 271]. Такі етикетні конструкції засвідчують гостинність господарів та вдячність за виявлену увагу зі сторони запрошених, узагальнюючи мовний досвід українців.

Стереотипи ввічливості персонажів п'єси відображають і формули **прощання**, які також позначені семантикою побажання, сподіваннями про наступну зустріч. Здебільшого засвідчуємо у цій функції вислів «**Прощай/Прощайте**», який функціонує і як непоширений комунікат, і як поширене висловлення. Наприклад у спілкуванні закоханих: [Назар:]...**Прощай же, моє серце, моя голубочко!** Я знаю, що мені робить. Я знайду правду. **Прощай! Вернись, сподівайся** [4, с. 273]. [Назар:] **Прощай, моє серце, прощай! Не забаримось побачитись** [4, с. 273].

Такі формули є традиційними і для повсякденного спілкування у колі друзів, побратимів, напр.: [Гнат:] **Назарє, братє мій, друже мій! поховай мене. Прощай!** [4, с. 283]. [Гнат:]...**Прощайте, козаки! Прощайте, дівчата! Прощай, хозайко! А де ж та... Кичатого? Прощай, сердечко моє, моя розумниця, моя красавиця! Прощай!** [4, с. 278].

У творі «Назар Стодоля» Тарас Шевченко використовує формулу «**Оставайсь здоров**» у поєднанні з конструкцією «**Не згадуї лихом**», підкреслюючи давність і традиційність їх вживання. Цим висловам не притаманна маркованість (вікова, соціальна чи гендерна). Наприклад: [Хома:]...**Оставайсь**

здоров, приятелю! Не згадуї лихом. Нехай тобі присняться рушники [4, с. 283].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Творча спадщина Тараса Шевченка посідає чільне місце в історії вивчення системи українського мовленнєвого етикету і вже не одне десятиліття є предметом дослідження мовознавців. Серед проаналізованих етикетних висловлень у п'єсі «Назар Стодоля» ми виділили такі семантико-функціональні різновиди: *привітання, звертання, присягання-божба, подяка, вибачення, прохання, компліменти, побажання, прощання*. Представлені формули різноманітні за структурою: однокомпонентні, багатокомпонентні, розлогі та ускладнені конструкції. Найбільш продуктивними є багатокомпонентні формули. Неоднорідними є ці висловлення і в семантичному плані.

Етикетні висловлення є одним із експресивних засобів вираження думок мовців; надають додаткове стилістичне забарвлення тексту драматичного твору.

Охарактеризовані етикетні висловлення засвідчують суттєві етнопсихологічні риси мовленнєвої поведінки українців (доброзичливість, релігійність, щирість, гостинність, самоповагу, романтичність, свободолюбивість) у типових комунікативних ситуаціях, акцентуючи увагу на загальнонаціональній культурі та самобутності системи спілкувального етикету.

Перспективним видається аналіз етикетних висловлень у творах Т. Шевченка щодо психолінгвістичного аспекту, який висвітлює мовленнєві дії, пов'язуючи їх із психологією співрозмовників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мацько Л.І. Культура мови: Заговори, щоб я тебе побачив. Київ : Початкова школа, 1996. № 3. С. 28–30.
2. Панасюк Б. Український ренесанс у творах Тараса Шевченка. Київ : ВЦ «Просвіта», 2010. 304 с.
3. Словник української мови. У 11 томах. Т. 8. 1977. С. 54.
4. Шевченко Тарас. Усі твори в одному томі. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2006. 824 с.
5. Яковина О., Слободян О. Тарас Шевченко: істина – некомунікативна реальність. Київ : Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія», 2013. 312 с.

THE SYNTACTIC LEVEL OF THE LANGUAGE IN CATEGORICAL DIMENSIONS

СИНТАКСИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВИ В КАТЕГОРІЙНИХ ВИМІРАХ

Popova I.S.,

orcid.org/0000-0003-1423-2358

Doctor of Philological Sciences, Professor,

Professor at the Department of Ukrainian Language,

Dean of the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology and Art History

Oles Honchar Dnipro National University

The aim of the article is to show that the specificity of language is determined by its fundamental syntactic categories, at the level of which three basic concepts are derived: a syntactic unit, a syntactic connection and a syntactic model as the most important constructs of the level of language. The main research methods are descriptive, observation, analysis, synthesis, comparison, generalization, modeling, analysis of definitions of vocabulary, transformation and contextual interpretation. The fundamental categories of the Ukrainian syntax at the level of linguistic universals are the syntactic unit, the syntactic connection and the syntactic model, the relationship of which determines the specificity of this level of language. The components of this triad can be stratified as follows: the syntactic units as functionally marked and freely reproducible chains of speech or their fragments include four classes: fundamental, basic, derivative and peripheral (analytic, analytical and searching); the syntactic connections as the semantic and grammatical relations among the components of verbal chain are systemic and non-systemic (non-standard); the syntactic models as the structural or functional analogues of real constructions of language and speech in their symbolic representation are focused on word form, word combination, phrase, sentence, supra-phrase unity and text. The fundamental categories of syntax of the Ukrainian language, which include the syntactic unit, the syntactic connection, the syntactic model and reflect the specificity of this level of language, represent a systemic formation based on the unity, the interconditionality and the interdependence of the three main components.

Key words: syntactic level of language, categorical dimension, fundamental categories, syntactic unit, syntactic connection, syntactic model.

У статті поставлено за мету показати, що фундаментальні синтаксичні категорії, на рівень яких виведено три основні поняття: синтаксична одиниця, синтаксичний зв'язок та синтаксична модель як найбільш значущі конструкції цього рівня мови, – і визначають його специфіку. Основними методами дослідження є описовий, спостереження, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, моделювання, аналіз словникових дефініцій, трансформація та контекстуальна інтерпретація. Фундаментальними категоріями українського синтаксису на рівні лінгвістичних універсалій є синтаксична одиниця, синтаксичний зв'язок та синтаксична модель, взаємозв'язок яких і визначає специфіку цього рівня мови. Стратифікувати компоненти зазначеної тріади можна так: синтаксичні одиниці як функційно марковані й вільно відтворювані мовленнєві ланцюги або їхні фрагменти охоплюють чотири класи: базові, основні, похідні та периферійні (аналітичні й аналітико-пошукові); синтаксичні зв'язки як семантико-граматичні відношення між компонентами мовленнєвого ланцюга є системними та позасистемними (нестандартними); синтаксичні моделі як структурні чи функційні аналоги реальних мовних і мовленнєвих побудов у їхньому символічному поданні зорієнтовані на словоформу, словосполучення, словоз'єднання, речення, надфразну єдність та текст. Фундаментальні категорії синтаксису української мови, до яких належить синтаксична одиниця, синтаксичний зв'язок і синтаксична модель і які відбивають специфіку цього рівня мови, є системним утворенням, що ґрунтується на єдності, взаємозумовленості та взаємозалежності цих трьох основних складників.

Ключові слова: синтаксичний рівень мови, категорійний вимір, фундаментальні категорії, синтаксична одиниця, синтаксичний зв'язок, синтаксична модель.

Problem setting. Modern, up-to-date linguistics accumulates a variety of approaches to the study of phenomena of language and speech, among which it is possible to distinguish anthropocentric, cognitive, culturological, communicative and pragmatic, functional ones and some others. It provides an opportunity to comprehensively describe and emphasize the specificity of any level of language. At the same time, the most important point in the theory of language is the description of universal concepts and categories, so the language theory includes the research of linguistic universals, the language theory should study the linguistic universals as an interaction of linguistic signs with forms of thinking. The basis

of the theory of linguistics is the theory of universals: the universals represent any of the levels or tiers of language, which are the components, the autonomous mechanisms of the language system as a whole, have their own linguistic and lingual space, functional load and most importantly – their own type of units. Having it in mind, at least the phonological, lexical and grammatical (morphological and syntactic) levels can be considered, qualifying the relevant linguistic phenomena and values in the role of such units as phoneme, lexeme (word), morpheme, construction (in particular, phrase and sentence), as well as all their derivatives. Here we clearly trace the linguistic hierarchy, because the units of each subsequent

level are usually built from the units of the previous ones with the acquisition of a new quality. It is quite understandable that syntax is on the top place in this hierarchy, because, on the one hand, it is at this level that the interaction of the units of the previous language tiers is completed, and, on the other, it is the end product of the interaction – the building material (substantively or procedurally presented) for the formation of communicatively oriented constructions designed to perform all functions of language. Only in syntax do all means of language (or the unit, combination of language units of all previous levels) acquire their functional specialization, becoming a fact of speech.

Considering it, first of all, there is an urgent need to systematically describe the syntactic structures of the Ukrainian language. The system description should be effective, comprehensive and consistent, which will undoubtedly contribute to obtaining objective and, therefore, reproducible results of parsing of speech chains and their fragments. This is on the one hand. On the other hand, the built-in description system should be quite simple, the most clear and convenient in practical use for all those involved in the study and the teaching of the Ukrainian language.

The decisive factor in the construction of the outlined system may be the representation of the syntactic level of language in its categorical dimensions. In our opinion, the fundamental categories of the metalanguage of Ukrainian syntax are **the syntactic unit, the syntactic connection and the syntactic model** [1, p. 207]. The disclosure of essence of these three categories will allow comprehending the highest level of language in the most effective and consistent way, solving a number of important metalanguage problems of modern linguistics in general and the Ukrainian linguistics in particular.

In our research the named categories are defined, as a whole, as follows: the syntactic unit means the functionally marked and freely reproducible chain of speech or its fragment; the syntactic connection represents the syntactic and grammatical relations between the components of the chain of speech; the syntactic model is the structural or functional analogue of the real constructions of language and speech in their symbolic representation.

In the article we *aim* to show that the syntactic unit, the syntactic connection and the syntactic model are the most functionally and communicatively significant constructs of the syntactic level of language and comprehensively reflect its essence. This goal provides for the following *tasks*: to offer our own stratification of the components of this

triad; to clarify the definitions, the status and the relationship of the fundamental syntactic constructs; to adjust some theoretical positions of metalanguage of modern Ukrainian syntax on the general principles of formation of the system of syntactic units, construction of their models, as well as on the nomenclature of syntactic relations.

Achieving a separate goal requires an integrated approach to the interpretation of the syntactic level of the language in categorical dimensions. Considering this, in scientific intelligence, first of all, the universal method of linguistic research is used – descriptive one, as well as such general scientific and general philosophical methods as observation, analysis, synthesis, comparison, generalization. A modeling method has been introduced, in particular, to represent the author's interpretation of certain syntactic phenomena. The analysis of dictionary definitions, contextual interpretation and transformation are also used.

Analysis of recent research and publications.

There is no objection to the point of view that everything at the pre-syntactic level is essentially only a certain building material for speech chains and their grammatically significant fragments. Exactly the syntax that combinations of units of previous linguistic tiers, and even each of them separately, being functionally determined, become a fact of speech. In the general structure of scientific knowledge about the syntactic order of a language, a special place is occupied by the linguistic interpretation of the category concept, since the syntax is constantly filled with structurally and functionally significant categories of all language levels. In modern linguistics, a general category is qualified as a generic concept meaning a category of objects, phenomena, etc., or their important common feature. Since certain properties of grammatical units, their differential features also determine the actual categorical parameters of any linguistic phenomenon, then the **grammatical**, and accordingly the syntactic category, in our opinion, can be given as a general, fundamental concept, correlated with such properties of linguistic phenomena that receive a certain grammatical expression in a particular language. Given this, the concept of fundamental syntactic categories has the right to exist in Ukrainian linguistics, so three basic concepts can be derived on their level: a **syntactic unit**, a **syntactic link**, a **syntactic model**, which are the most functionally and communicatively significant constructs of this tier of the language. The stratification of the components of this definite triad suggests new ideas and approaches, which will make it possible to interpret their essence and specificity

more specifically, projecting it onto the syntactic level as a whole.

Syntactic unit. In the system of such categorical concepts as syntactic units, first of all, the issues of defining this construct, their classification, as well as grading according to the significance of the hierarchical relations between them, are being relevant.

A syntactic unit must be defined, taking into account such concepts as a speech chain (any sequence of words, including a word, if it is somehow highlighted, isolated or functionally loaded), grammatical ordering (the presence between its components of certain grammatical or semantic-grammatical coherence), functional marking (functional significance). Considering this, a syntactic unit is a functionally marked and grammatically ordered speech chain, which is an arbitrary meaningfully significant sequence of word forms, even a separate word form.

Conceptually, in special sections about the syntactic structure of language, this or that system of syntactic units is being formed, motivated and interpreted. It should be emphasized that traditionally philologists represent a variety of concepts (often far from each other), mainly in the range from one component to four or more, and also with different content of the corresponding system. In this regard, the question arises both about the essence of the phenomenon and about the terminology used. In addition, only the **main syntactic units** were considered to be a system of syntactic units. The most characteristic systems of basic syntactic units in Slavic linguistics are: one-component (sentence); two-component (word, sentence) [2], (phrase, sentence) [3]; three-component (word / minimal syntactic unit / word form, phrase and sentence) [4]; (phrase, sentence and complex sentence); four-component (word, phrase, sentence, complex sentence), (word, construction, sentence, text) [5]; five-component (word, word form, phrase, simple sentence and complex sentence) [6], (word, phrase, sentence, complex sentence, text) [7]. It is still problematic to belong to the main syntactic units such syntactic constructs such as **syntagma, syntaxeme, communications, configuration**. Not all linguists agree with the assignment to the main syntactic units of the **text**, arguing that the syntactic system of the language ends at the level of complex polynomial sentences, and the rest of the constructions and constructions refer to the speech system.

Setting objectives. It is possible to motivate any preferences of this or that construct in relation to the main syntactic units only if at least two problems of a metalinguistic nature are solved. Firstly, to

define the concept of a syntactic unit clearly and unambiguously, as proposed in the article, and secondly, to outline the criterion according to which a construction can be qualified in this way. Such a criterion is the unity of the five parameters of any syntactic construction: adequacy to the grammatical structure of the Ukrainian language; functional determination; the maximum possible generalization within the limits of the functions performed; completeness and self-sufficiency; connection with other units of the entire system [1, p. 207]. Given the proposed parameters and in accordance with the qualification aspect of the subject of syntax, the system of basic syntactic units can be filled as follows: **word form, phrase, phrase, sentence, text and superphrasal unity** [8]. In the hierarchy of syntactic units, the main ones constitute a separate subset, which is based directly on the **basic** syntactic units, which include a **word** (an elementary, minimal lexical component of a speech chain), a **construction** (a sequence of words that is one or another speech chain). Basic syntactic units are not specified either functionally or structurally (if it is a construct). They are a kind of universals that point to the subject of syntax and become the substantive basis of other syntactic units, including the main ones.

Presenting the main material. The components of the system of basic syntactic units require separate comments. In our opinion, the minimum syntactic unit should be qualified not as a word, but as a word form. Compare: in lexicology a word is a lexeme, in morphology it is predominantly a certain sequence of morphemes with the corresponding meaning and morphological characteristics (part of speech, gender, number, etc.). In syntax, the word manifests itself functionally, that is, as a syntactic unit (a component of one or another syntactic construction or as an independent formation outside its boundaries), and not as a lexeme and not as some sequence of morphemes. This becomes possible if the lexeme has grammatical parameters, in accordance with which its semantic-grammatical relations with other lexemes are marked, also as word forms in the speech chain.

Separately, the question arises about the interpretation of syntactic units in the system of basic ones at the pre-communicative level. For a long time, traditionally constructions at the pre-communicative level were qualified as one syntactic unit – a phrase. However, it is impossible to cover all constructions with this term, because the components of the phrase are interconnected by a contractual relationship. Therefore, for a construction with any other semantic-grammatical relations (compositional

connection, arrangement, semantic fit, etc.), the term **word combination** can be updated – a combination of word forms and phrases based on any other semantic-grammatical relations than contractual ones, and with wider functions than the nominative one. In this case, any construction as a structural syntactic formation can be qualified either as a phrase or as a word compound. For example, the fragment *Tired, he stopped to rest. Evening stars slowly appeared in the sky and gleamed in the waters of a small but noticeable lake*; word combinations will be the predicative foundations of both structures (he stopped, the stars appeared), as well as the constructions *he was tired, appeared and gleamed*.

At the communicative level, any word type or construction (word-group and word combination) becomes a sentence if it is functionally marked as a unit of communication. The categorical parameters of the Ukrainian sentence, therefore, are predicativity, communicativeness and functionality [9].

The word type, as well as the sentence itself or their certain combination can be a **text**, if they are functionally marked, is a normative and formally complete speech formation with pragmatically oriented information (for example, inscriptions like *Pharmacy* or *Enjoy success!* on a billboard). Similarly, a word-group or word combination may, under certain conditions, acquire the categorical parameters of the text by moving from the nomination level to the message level, i. e. becoming a sentence. For example: *Beauty and strength; Believe in people!* (inscriptions on a billboard).

Among the syntactic formations there are units that are structurally opposed to both a text and a sentence. These include **superphrasal unity** – a sequence of sentences that is not finalized as a complete speech formation or that is not such an formation objectively. The minimum superphrasal unity can consist of two individual sentences (one sentence or even one word or letter may form a text). For example, in the superphrasal unity *Winter is outdoors. It started imperceptibly, buried, covered in snow everything around*, we have a chain connection of two sentences (*winter – it*) and the parallelism of the forms of predicates of these sentences (*started, buried, covered*). It is clear that there are no sufficient grounds to qualify such a construction as a text [10].

To summarize, the basic syntactic units can be defined as follows:

Word form is a structurally minimal syntactic unit that functions either as a communicatively significant component of a certain speech chain, or as an independent syntactic formation.

Word combination is a combination of two or more content words (word types) based on a dependent relation.

Word group is a combination of two or more content words based on a coordinative or other semantic-grammatical relations that is not actually a subordination.

Sentence is a certain predicative syntactic formation that consists of a word (or its analogue) or a syntactically connected group of words (or their analogues) and performs a communicative function.

Text is a certain communicatively significant, formally and conceptually complete speech formation, construed with a certain pragmatic instruction.

Superphrasal unity is a combination of two or more sentences connected by formal linguistic means of lexical or grammatical nature and united by a common theme, instruction to the intuitive completeness of a separate communication act.

Basic syntactic units are a holistic structural and systemic formation, within which any syntactic phenomenon can be interpreted. However, from each of the basic units as a separate grammatical category due to their derivational details, different subclasses are formed that constitute a system of **derived** syntactic units [11]. These units are related to the procedure of speech chains parsing. It should be emphasized that derivatives of any of the basic syntactic units may vary in one way or another in both substantive and procedural terms, and therefore be combined into different systems, each of which will have its own aspect of studying and describing of a language syntax and application. In Ukrainian linguistics there are various systems and complexes of derived syntactic units, their nomenclature and study scope [12]. The authors of the proposed study also addressed this issue, presenting their configuration of the derived syntactic units [1]. With this in mind, we illustrate a possible system of derivatives from only one basic unit, such as text. In our opinion, it is expedient to connect these derivatives only with its character as a certain syntactic construction, i. e. with the actual syntactic level of the language structure. Therefore, the following options of text derivatives classification are possible:

1. Text correlated with the word type (*Minimarket*) (shop sign).

2. Text correlated with the construction: word combination (*Repair of watches*) (workshop sign), word group (*Dream and Hope*) (inscription on the billboard), sentence (*Peace and stability for the state*) (inscription on the billboard).

3. A text correlated with a sequence of sentences, particularly two sentences: (*Mountains are calling. They are charming*) (inscription on a billboard).

It is obvious that the system of derived syntactic units cannot complete the syntactic analysis of speech chains. Any derivative syntactic unit can, in turn, have derivatives of a more specific nature. In this way, it seems possible to distinguish two more subsets in the system of syntactic units: **analytical** units and **analytical and retrieval** units.

Analytical units arise as a result of concretization of basic and derived syntactic units within the categories of traditional formal-grammatical syntax [13]. They combine, for example, sentence members, types of subordinate clauses, types of word combinations and word groups according to the syntactic and morphological characteristics of their components [14].

Analytical and retrieval units are related to original, new, retrieval, experimental, not yet well-established concepts in syntax compared to traditional approaches (theme and rhema, constructive centers and their expanders, a set of structural schemes of simple and complex sentences, etc.).

Thus, the metalanguage of modern syntax and real factual material, analyzed in terms of this metalanguage, allow the formation of five independent syntactic units with their own specific classes: basic, principle, derivative, analytical and analytical and retrieval.

Syntactic link. The most required, obligatory component of any speech chain as a syntactic unit is a **syntactic link**. This is a fundamental category of linguistics, which can be defined as a semantic-grammatical relation between the components of a speech chain, which allows its linguistic understanding as a message or a fragment and qualify this chain as a syntactic unit [1, p. 207].

Traditionally, the system of syntactic communication covers the main types: subordinated, coordinative and predicative with their varieties such as control of concordance, contiguity, coordination, correlation. It can be assumed that this link is a closed group, and it can be called systemic according to five parameters: determination of the nature of syntactic dependence; binary of the corresponding constructive formation; identity of its components as syntactic units; implementation within one sentence; functional marking of related components. All five parameters must be implemented and can be denoted by units in the systemic link vector (11111) [1].

If zero appears in the link vector together with the units, the link loses its systemic nature and becomes **non-systemic** or **accidental**. Relevant non-systemic link vectors: (01111), (10111), (11011), (11101), (11110). In this case, the differential feature marked

with the number of this item is not implemented, and therefore, it marks accidental relations.

The most typical and common manifestation of accidental link is that which occurs due to the non-determination of the nature of syntactic dependence: bilateral, unilateral, lack of dependence. Here it is impossible to establish neither predicative, nor coordinative, nor subordinated relations. Note that if the subordinated relations are available, then within this construction it is not possible to determine the subordination of components. This group includes such accidental links as **correlation, joining, explanation, reorientation, deformation, juxtapositional link and asyndeton**. In particular, in the case of joining, there is no opposition on the basis of subordination/coordination, for example: *The work is completed and on time*. The vector (01111) corresponds to this link. By the way, if we formalize this construction as two predicative units, we will not have another vector of systematicity – going beyond one communicative unit, for example: *The work is completed. And on time*. In this case, another vector corresponds to the joining (01101).

In the Ukrainian language, a situation when a certain component of the speech chain implements its syntactic parameters in different syntagmas, i. e. it goes beyond binary relations, is quite common. This is characteristic of **restructuring, variability, laddering, cutting, segmentation, division, extrapolation**. For example, in the construction *Single light clouds in the sky* there is an omission of one of the syntagma components (*appeared, are seen, etc.*) with the preservation of dependent on it words. This is how the accidental link – the gap – with the vector (10111) occurs.

Accidental link is also a link, where syntactic units of different nature within one syntagma enter into syntactic relations. These include the **separation** and **generalization** to which the vector (11011) corresponds. In sentences with homogeneous members and a generalizing word both syntactic unit (word type) and a generalizing word enter into syntactic relations with homogeneous members (word group), i. e. another syntactic unit. Thus, the third parameter of the systemic syntactic link is missing – the identity of the components of the structure as syntactic units.

According to the fourth parameter – the syntactic links outside one communicative unit (simple or complex sentences) – there are distinguished the **connections** and **insertions**, which corresponds to the vector (11101). Insertion, in particular, occurs when one communicative unit enters another as an inserted sentence, for example: *The rain ended*

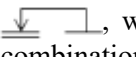
abruptly – *who would have known that in advance* – *and it was possible to move on without hindrance*. The link of the inserted sentence with the main sentence is accidental, as the existing semantic-grammatical relations are fixed between the components of different sentences.

Another group of the accidental syntactic link is related to the functional marking of components, with their functional uniqueness as members of a sentence. In such cases, the syntactic link, which determines the functional load of the components of the speech chain, is determined first and not vice versa, as is the case with normative and standard communicative situation, which clearly outlines the functions of each component of expression, and hence the nature and syntactic links with other components. According to this parameter, accidental links are **arrangement, transposition, contact, quasi-dominance, coupling**. For example, in the case of arrangement, the function of the components of the expression is determined by the sequence of their location. Cf.: *My friend is a doctor* and *The doctor is my friend*. The vector (11110) corresponds to this group of accidental syntactic links.

The above configuration of accidental syntactic links, of course, does not exhaust their diversity, as non-standard speech situations, and hence syntactic links between components of the speech chain cannot be predicted and adequately described.

Syntactic model. As already noted, the specificity of syntax is that this syntactic tier of the language structure actualizes the connecting properties of language units, which allows to generate a huge and uncontrolled number of both specific communicative constructions and constructions of the communicative level. In such a situation, the problem of adequate description of the syntactic structure of the language, including Ukrainian, is acute. This, in turn, becomes possible if we correlate a separate syntactic construction with one or another of its models, which represents all constructions of a given type. Only through a system of models filled with specific speech material, we can, in our opinion, adequately and most fully describe the real syntax, for example, of the Ukrainian language.

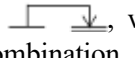
In the practice of linguistic modeling, the concept of **model** should be interpreted, firstly, as a structural or functional **analogue** of a phenomenon, secondly, as a kind of **metalanguage** (system of some rules), and thirdly, as a **linguistic unit** [1]. Both syntactic links and syntactic units are modeled in syntax, although with significant differences. In particular, it has not yet been possible to build a general model of syntactic link, as it is impossible to substantially

convey the semantic-grammatical relations between the components of the speech chain. Regarding syntactic units, the picture is different. For example, it is impossible to list all even elementary (two-component) word combinations of the Ukrainian language, but their models are both comprehensive and easy to interpret. In particular, graphically, any word combination can be represented as follows: , where \equiv – head component of a word combination, $—$ – dependent component, \downarrow – dependency direction.

It is the linguistic model as a metalanguage value of syntax that is a very effective tool for scientific research, as well as a way to present its results. There are usually a distinction between graphic models (different graphs) and analytical (letter symbols, unique images, formulas based on the mapping of set of words to a set of the classes to which these words belong).

At the pre-communicative level, based on the system of basic syntactic units, word type, word combinations and word groups are modeled; on the communicative – sentence, superphrasal unity and text. Being unable to refer in the proposed paper to the examples of construction of models of all syntactic units, we offer only models of word combination and text.

Studying, for example, simple nominal word combinations with a defining adjective and reflecting their certain features, they can be substantially presented, firstly, as specific speech constructions such as *summer day*, *autumn rain* (there are a lot of such constructions in a language), and secondly, as special terms – nominees of *noun-adjective word combination* or *combination of noun with adjective* or, finally, in the verbal form of *adjective + noun* or symbolic *Adj N*, where *Adj* – adjective, *N* – noun. Analytical model of *Adj N* is a linguistic unit, where one can display an information that is updated using indexes and other suprasegmental means such as: *Adj N. h.* (*h* – head word); *Adj N* (head word underlining); *N Adj* (preposition of the head word); *Adj I NI* (case forms of word types); *Adj → N* (arrow indicates the direction of the subordinated relation).

The graphic model of a word combination is significantly simpler than the analytical one, where the head word is usually marked, syntactic links between components (strong and weak) are differentiated, and phraseological units and idioms are fixed, if required. The graphic model of the above noun-adjective word combinations will look like , where \equiv – head component of word combination, $—$ – word combination component, \longrightarrow – subordinated relation (from the dependent component to the main one).

A text model is a symbolic image of a set of basic syntactic units, which is given with an indication of an element of this set, i. e. a symbol of the unit or a symbol of the units from which the text is constructed. Such units are:

- word type (W) – *Exit* (inscription on the door of a building);
- word combination (C) – *Grand style* (inscription on a billboard);
- word group (C) – *Style and beauty* (inscription on a billboard);
- sentence (S) – *Mountains are called* (inscription on a billboard);
- superphrasal unity (L) – *Mountains are calling. Mountains are charming. They are accessible and at the same time mysterious.*

If the model of the Ukrainian text is represented by only one of the named components, it is basic: T = (W); T = (S); T = (L). In the case of addition,

expansion of the base model such models as SS; SSL, etc. can be derived. The text model (as well as other large syntactic compound) is the maximum possible generalization in the system of basic syntactic units.

Conclusions. Thus, three basic concepts: syntactic unit, syntactic connection and syntactic model – as fundamental syntactic categories are systemic formation; the unity, mutual validity and interdependence of its components reflect the specifics of the syntactic level of language, providing its interpretation in categorical dimensions. Within the proposed system of syntactic units (basic, main, derivative, analytical, analytical and exploratory), it is possible to qualify any speech chain; the set of syntactical links (systemic and off-system) gives an opportunity to do it. In general, the real syntax of the Ukrainian language can be adequately and fully described only through the system of models (graphic and analytical).

REFERENCES:

1. Попова І.С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) : монографія. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. 453 с.
2. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 516 с.
3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
4. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ : Академія, 2004. 408 с.
5. Меньшиков І.І., Попова І.С. Речення як предикативна, комунікативна та функціональна одиниця мовлення. Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. 48 с.
6. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО»», 2011. 992 с.
7. Вихованець І.Р. Граматики української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
8. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
9. Гуйванюк Н.В. Слово – речення – текст: Вибр. праці. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. 664 с.
10. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Донецьк : ДонДУ, 2001. 662 с.
11. Кротевич Є.В., Родзевич Н.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вид-во АН УРСР, 1957. 236 с.
12. Українська мова. Енциклопедія / за ред. В.М. Русанівського, О.О. Тараненка. Київ : Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
13. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
14. Слинко І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.В. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.

ВИКОРИСТАННЯ КУЛІНАРНИХ РЕЦЕПТІВ У НАВЧАЛЬНИХ ВИДАННЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

USING CULINARY RECIPES IN EDUCATIONAL AIDS FOR UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Прокопів І.М.,

orcid.org/0000-0002-3072-7804

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри української філології для іноземних громадян

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається використання кулінарних рецептів (повних текстів чи їхніх елементів) у десяти популярних підручниках і навчальних посібниках з української мови для іноземців, призначених студентам початкового, базового, рубіжного і середнього рівнів володіння мовою (A1–B2). З'ясовуються особливості використання кулінарних рецептів та їхніх елементів у кожному з проаналізованих видань. У навчальних виданнях, орієнтованих на досягнення студентами рівнів володіння мовою A1 і A2, використовуються переважно назви страв (кулінароніми), найчастіше – назви традиційних українських страв **борщ (український борщ), вареники**, а також загальновідомі кулінароніми інших національних кулінарних традицій (**піца**) і широко розповсюджені назви без фонового компонента значення (**яєчня, риба, картопля** тощо). В усіх підручниках та посібниках цих рівнів УМІ опрацьовується лексико-граматична модель «**готувати / приготувати** + об'єкт у знахідному відмінку», яку можна вважати базовою для кулінарних рецептів (**готувати борщ, обід** тощо), а також вивчаються назви продуктів-інгредієнтів страв. У навчальних посібниках рівнів від A1 до B2 залучається й інший матеріал кулінарних рецептів – тексти на кулінарні теми, зокрема зі спрощеними чи згорнутими рецептами, діалоги у ресторанах з використанням кулінарної лексики, приклади меню закладів харчування та ін. У кількох навчальних посібниках використовуються власне кулінарні рецепти, із залученням візуалізації у вигляді ілюстрацій, малюнків, графічних елементів. Доводиться, що кулінарний рецепт має потужний лінгводидактичний потенціал у навчанні української як іноземної (УМІ) на кожному рівні володіння мовою. На основі кулінарних рецептів у більшості навчальних видань студенти розвивають навички читання, письма, говоріння та аудіювання, хоча останній вид мовної діяльності потребує більшої уваги. Використання кулінарних рецептів на заняттях з української мови як іноземної сприяє розвитку не лише загальної комунікативної компетентності студентів, але й соціокультурної, а також розвиває навички міжкультурного спілкування. Залучення рецептів української національної кухні також формує та розвиває лінгвокраїнознавчу компетентність, спонукаючи студентів виявляти більше інтересу та мотивації для подальшого вивчення української мови та культури.

Ключові слова: кулінарний рецепт, українська мова як іноземна (УМІ), навчальні видання з УМІ, лінгводидактика, компетентності.

The article examines the use of culinary recipes (full texts or their components) in ten popular textbooks and educational manuals for the Ukrainian language for foreigners, designed for beginners, students at elementary, threshold, and vantage language proficiency levels (A1–B2). The specifics of the use of culinary recipes and their elements in each of the analyzed textbooks and educational manuals were studied. In educational publications targeting students at language proficiency levels A1 and A2, the primary use of culinary terminology revolves around dish names (culinaronyms). Most commonly, these include names of traditional Ukrainian dishes such as borsch (**Ukrainian borsch**) and dumplings (**varenyky**), alongside widely recognized culinary terms from other national traditions like **pizza**. Additionally, general dish names without a specific cultural component, such as **omelette, fish, potatoes**, and so forth, are widely employed. All textbooks and manuals at these A1 and A2 levels in Ukrainian as a Foreign Language (UFL) feature the lexical-grammatical pattern «**готувати / приготувати** + object in the accusative case,» which can be considered foundational for culinary recipes (e. g., **готувати борщ**, and so on). Furthermore, the names of food ingredients are covered within these materials. In educational manuals ranging from A1 to B2 levels, other culinary content is introduced, including texts on culinary topics, simplified or condensed recipes, restaurant dialogues featuring culinary vocabulary, examples of dining establishment menus, and more. Several educational manuals even incorporate genuine simple culinary recipes, enhanced with visual aids like illustrations, drawings, and graphic elements. It is argued that the culinary recipe holds significant linguodidactic potential in teaching Ukrainian as a Foreign Language (UFL) at every language proficiency level. Based on culinary recipes, students develop reading, writing, speaking, and listening skills, although the listening requires more attention. Integrating culinary recipes into UFL classes not only fosters general communicative competence but also nurtures sociocultural and intercultural understanding. The application of recipes from Ukrainian national cuisine further cultivates linguistic and cultural awareness, sparking students' interest and motivation to delve deeper into the study of the Ukrainian language and culture.

Key words: culinary recipe, Ukrainian as a foreign language (UFL), educational aids for Ukrainian as a foreign language (UFL), linguodidactics, competences.

Постановка проблеми. Гастрономічна культура є важливою частиною загальної культури – як національної, так і спільної для всього люд-

ства. Кулінарні традиції зберігають і транслюють нашу культурну спадщину, а отже, залучення кулінарних рецептів як навчального матеріалу

при засвоєнні української мови як іноземної при-
вабливе та може бути ефективним для розвитку не
лише загальної комунікативної, але й лінгвокраї-
нознавчої компетентностей. Кулінарні рецепти
втілюють реальне використання мови. Навіть неа-
даптовані, вони містять базову активну лексику
і типові граматичні конструкції, котрі засвою-
ються легко й невимушено, за умови вираженого
методичного супроводу. Використання кулінар-
них рецептів на заняттях з УМІ стимулює студен-
тів удосконалювати свої комунікативні навички,
зокрема й навички міжкультурного спілкування,
адже вони охоче діляться своїми національними
рецептами, розмірковують про дотичні проблеми
зі сфери споживання їжі, пов'язані з цим націо-
нальні традиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнім часом активізувалися соціокультурні,
лінгвістичні, літературознавчі, перекладознавчі
дослідження кулінарного (гастрономічного, або
глютонічного) дискурсу в цілому і кулінарного
рецепта зокрема. У зарубіжному мовознавстві
навіть констатують існування кулінарної лінгвіс-
тики як окремого напрямку досліджень [1].

У вітчизняній науці соціокультурний аспект
кулінарних практик досліджують М.В. Мамич,
І. Набруско, В.В. Ніколенко, Ю.М. Половинчак.
Літературознавчий підхід до кулінарної лек-
сики у художніх творах втілено в наукових роз-
відках С.І. Ковпик, Г. Мелех, О.В. Долгушевої;
С.О. Філоненко студіює феномен «кулінар-
ної прози». Перекладацький аспект кулінар-
ного дискурсу досліджують І.О. Державецька,
Ю.В. Чернова, Т.С. Гаращенко, В. Куликова,
М. Ковальчук, Т. Стоянова, В. Шуляк, А. Корягіна,
О.С. Ковальчук. Різні аспекти лінгвістичних дослі-
джень відбивають наукові розвідки Є. Бурнос
(огляд етнографічних і лінгвістичних студій
кулінаронімів), О. Остроушко (окремі питання
семантики та граматики кулінарних рецептів).
Нарешті, з'являються публікації, де кулінарний
рецепт є об'єктом лінгводидактичного аналізу,
проте лише на англomовному матеріалі, – роз-
відки О.В. Долгушевої, М.Ю. Кочубей. Наші
дослідження, ймовірно, започатковують вивчення
кулінарного рецепта з погляду методики навчання
української мови іноземців.

Постановка завдання. Мета цієї розвідки –
проаналізувати, чи/як використовуються кулі-
нарні рецепти в підручниках та навчальних посіб-
никах з УМІ. З огляду на обмежений обсяг статті
й чималу кількість навчальних видань (за підра-
хунками Г.Д. Швець, у 2021 р. кількість підруч-
ників, посібників, програм та методичних реко-

мендацій з УМІ наближалася до 500 [2, с. 70]),
зосередимося на тих підручниках та посібниках,
які добре знають і широко використовують викла-
дачі УМІ закладів вищої освіти в різних містах
України та за кордоном і які використовуємо самі.
Цей аналіз дасть можливість висловити деякі мір-
кування щодо особливостей використання кулі-
нарних рецептів у процесі навчання УМІ.

Виклад основного матеріалу. Ми проана-
лізували десять навчальних видань з УМІ, при-
значених іноземцям від початкового до серед-
нього рівня володіння українською як іноземною
(за Загальноєвропейськими Рекомендаціями
з мовної освіти – від рівня А1 до В2) [3]. У пошу-
ках кулінарних рецептів у навчальних посібни-
ках з УМІ було з'ясовано, що в деяких виданнях
наводяться тексти, котрі містять певні елементи
рецепта, і лише в небагатьох посібниках наво-
дяться прості кулінарні приписи або ж рецепти
у спрощеному вигляді чи стислому викладі.

У більшості проаналізованих навчальних
видань для вивчення УМІ на початковому рівні
вміщено лексико-граматичну модель «*готувати/*
приготувати + іменник у знахідному відмінку
(з. в.)» (часто – із узгодженим прикметником),
що можна вважати базовою конструкцією в кулі-
нарних рецептах. Так, у посібнику «Українська
мова для іноземців. Рівень А1» за редакцією
Т.О. Дегтярьової в темі «Ресторан» є невеликий
текст із завданням скласти розповідь за анало-
гією, в якому вжито речення «*Ми разом приго-
тували обід. Я навчилась готувати український
борщ*» [4, с. 252]. Як спрощену, згорнуту інструк-
цію можна розуміти й субстантивні словосполу-
чення зі словом *смажений*, адже воно позначає
спосіб приготування страви чи продукту: (*замов-
ляли*) *смажену рибу*, (*рис*) *зі смаженою рибою*,
(*іли*) *смажену картоплю* [там само, с. 252–253].

Базова модель «*готувати* + з. в.» викори-
стана і в навчальному посібнику «Будьмо разом
(А1): Українська мова для іноземців» Мирослави
Шевченко [5]: до уроку 15, лексика якого охоп-
лює, зокрема, назви страв і напоїв, вміщено текст
«Український борщ» виразно лінгвокраїнознав-
чого характеру (*борщ* – «*справжній символ україн-
ської кухні*»), де вжито словосполучення *приго-
тувати борщ*, *борщ готують* (з *м'ясом*, ...), *його*
[борщ] готують, а також з дієсловом «варити»
(+ з. в.): *варили борщ*, *варять борщ*; вжито також
субстантивне словосполучення з *вареною карто-
плею* [там само, с. 144]. Післятекстові завдання
мають на меті не лише досягнути кращого розу-
міння цього тексту студентами, але й запам'ятати
назви овочів та інших продуктів – інгредієнтів

борщу (*буряк, капуста, морква, петрушка, кріп, цибуля, картопля, часник, перець, квасоля, сало*), розвинути уміння спілкуватися про їжу, національну кухню тощо. У цьому тексті є кілька назв продуктів та страв, а також прикметників, пов'язаних із харчуванням, для пасивного словникового запасу – вони лише згадуються в тексті, але не опрацьовуються в післятекстових завданнях (*часникові пампушки, свинина, м'ясо птиці, пастернак, кропива; вегетаріанський борщ, апетитний борщ, (не) дієтична страва*), проте зацікавлені студенти можуть використовувати й ці слова у комунікативних завданнях – обговоренні тексту, діалогах тощо. До цього уроку також вміщено уривок з реального меню закладу харчування, де наведені, зокрема, назви страв з означеннями способу їхнього приготування: *овочі тушковані з грибами, гарбуз печений з фісташками та кленовим сиропом, яблуко печене з медом і горіхами* [там само, с. 142]; зрозуміло, що частина цієї лексики на початковому рівні володіння УМІ залучається до пасивного словника (згідно з «Навчальним мінімумом з української мови для іноземців», до базової лексики належать прикметники термічної обробки чи способу приготування *варений, смажений, тушкований* [6, с. 85]). Серед страв меню – як назви, що входять до навчального мінімуму з УМІ, так і назви поза мінімумом; як назви українських страв (*вареники, деруни*), так і назви традиційних страв та продуктів інших кулінарних культур, поширені в різних країнах (*піца, спагеті, різото, бекон, моцарела, кус-кус*), і це доречно для іноземців-початківців, адже вони стикаються з багатьма різними назвами страв (кулінаронімами) у меню закладів харчування в Україні. Справжнє, невігдане меню засвідчує практичну спрямованість розглянутого навчального посібника (до того ж мотивовані учні можуть використовувати ці лексеми у вправах продуктивного типу, що підтверджує і завдання до цього меню – скласти діалог між офіціантом і клієнтом).

У навчальних посібниках рівня А2 (базового) повторюється модель «*готувати/приготувати + з. в.*». У посібнику з УМІ за редакцією Т.О. Дегтярьової опрацьовується також трикомпонентна модель з модальним словом *потрібно*: «*Дівчатам потрібно приготувати святковий обід*» [7, с. 105]; у тексті «У супермаркеті» (до однойменної теми) вжито складну форму майбутнього часу дієслова *готувати*: «*Сьогодні дівчата готуватимуть святковий обід*» [там само, с. 106]. У темі «Робота» також використано модель із залежним компонентом-інфінітивом *готувати* (*любить готувати, подобається готувати*):

«*У дитинстві Галя дуже любила їсти, а зараз любить готувати. Вона працює в ресторані: готує салати, супи, рибу, м'ясо*» [там само, с. 78], «*Ігор хоче стати кухарем, тому що йому подобається готувати*» [там само, с. 91]. Цей лексичний і граматичний матеріал мінімальний щодо кулінарної теми, проте забезпечує основні потреби мовців, згідно з вимогами до володіння базовим рівнем УМІ.

У комплексі КРОК 1 (автори О. Палінська, О. Туркевич) з УМІ рівнів А1–А2 кулінароніми містяться в лексичному матеріалі уроків «Страви і напої» і «Ти вмієш готувати!» тематичного блоку «Їжа». І в цьому виданні насамперед опрацьовується модель сполучення дієслова *готувати* з іменниками (а також і з прикметниками) у знахідному відмінку: «*На сніданок ми готуємо яєчно, молочну кашу, бутерброди*», «*На обід ми готуємо перші і другі страви. /.../ На друге переважно ми готуємо варену чи смажену картоплю з м'ясом і салат. Деколи готуємо вареники зі сметаною*» [8, с. 26]. Тут уводиться лексема *рецепт*, а також назви і спрощені рецепти приготування борщу та вареників, що узгоджується із загальною українознавчою концепцією аналізованого навчального видання: «*Ти вмієш готувати? Це не проблема! Треба тільки знати рецепт, мати потрібні продукти і посуд. Ти можеши приготувати українські традиційні страви! Наприклад, борщ. Це суп з буряком. Готувати борщ дуже просто: береш овочі, чистиш їх, ріжеш і вариш з м'ясом. Головне – борщ має бути червоний! Ну що, спробуємо?*» [там само, с. 29], «*Вареники – українська традиційна страва. Вареники дуже смачні зі сметаною. Щоб їх приготувати, потрібно знати рецепт. I. Готуємо тісто (борошно + вода + сіль + яйця). II. Варимо картоплю, додаємо сир. III. Ліпимо вареники і кидаємо у гарячу воду. На стіл подаємо зі сметаною*» [там само, с. 31]. Зрозуміло, що це не справжній кулінарний рецепт, оскільки відсутні його необхідні елементи – інструкції щодо кількості продуктів, тривалості етапів приготування тощо, проте й у такому вигляді цей матеріал занурює студентів у мовну стихію (цьому сприяють, зокрема, дієслівні форми 2-ї особи однини і 1-ї особи множини, про що детальніше далі), стимулює їх до розвитку комунікативних навичок, що підкріплюється і завданнями: записати рецепт салату з використанням лексем-назв продуктів, скласти діалог, використовуючи наведене меню ресторану [там само, с. 31, 34].

У підручнику Мар'яни Бурак «Яблуко» базового рівня УМІ лексична тема «Їжа»

опрацьовується в уроці «Смачного!» [9, с. 77–90], проте модель «*готувати їсти*» вводиться ще раніше, у темі «Моє життя» [там само, с. 52]. Як і в інших виданнях цього рівня, вводиться модель «*готувати + з. в.*» (*готувати сніданок; вона готує борщ, курку, салат, піцу, желе*). У тексті «Що їдять українці?» наводяться гіпоніми *закуска, перше, друге, гарнір, третє, десерт* та назви деяких страв, з-поміж яких – назви традиційних українських страв *борщ, вареники, голубці*. З тексту студенти довідуються про певні рецептурні особливості цих страв, а саме те, що основним інгредієнтом борщу є буряк, що вареники – це «українські равіоли», а голубці – «роли з капусти» [там само, с. 81]. Такі пояснення можуть бути незрозумілі студентам з деяких країн, тому викладач має подбати про наочність, особливо якщо студенти ще не їли й не бачили вареників чи голубців. Цікаво, що в продовженні цієї теми равіоли названі «маленькими українськими варениками» і зазначається, що вони були колись привезені з Китаю [там само, с. 85]. Видання доповнюється аудіоматеріалами, серед яких є звукозапис із завданням у підручнику: «*Послухайте рецепти приготування українських страв*» (борщу, вареників та голубців); студенти також мають позначити в таблиці, які інгредієнти потрібні для кожної страви. Аудіювання із завданням підкріплює засвоєння студентами цієї теми, так само як підсумкове комунікативне завдання розповісти, які українські страви студенти їли і які з них їм подобаються. У робочому зошиті до цього уроку вміщено мовні аналітичні вправи для формування граматичних навичок, а лексичне наповнення цих вправ охоплює деякі назви продуктів і страв, відсутні в підручнику (наприклад, *зелений борщ, варена гречка*) [10, с. 38]. Окрема частина уроку «Смачного!» присвячена кухням народів світу: тут є текст з назвами та іншими елементами рецептів різних національних страв, комунікативні завдання, серед яких розповідь про національну кухню рідної країни і улюблену страву. Отже, цей урок (як і навчальний комплекс «Яблуко» в цілому) містить матеріал для формування і українськомовної лінгвокраїнознавчої, і міжкультурної комунікативної компетентностей.

У навчальному посібнику Данути Мазурик «Українська мова для іноземців. Крок за кроком», призначеному для навчання УМІ від початкового («нульового») рівня до рівня В1, модель «*готувати + з. в.*» вживається в уроці 10 «Виконуємо вправи» (весь урок присвячено вдосконаленню граматичних навичок), де опрацьовується комунікативна тема «Наші дії» із залученням знахід-

ного відмінка іменників та прикметників: «*Кухар готує смачні страви, національну їжу*»; мікротекст проілюстровано світлиною відомого англійського шеф-кухаря Джеймі Олівера за роботою [11, с. 67]. Ця модель, ускладнена орудним відмінком для вираження спільної дії, повторюється в уроці 17: «*Чи ти з другом готуєш обід? Чи ви з другом готуєте обід?*» [там само, с. 109]. Кулінарна тема продовжується в уроці «Їжа – джерело енергії», комунікативні завдання якого передбачають вміння спілкуватися про основи здорового харчування і про національні традиції в споживанні їжі [там само, с. 183–189]. Елементи кулінарного рецепту, а саме назва страви і перелік інгредієнтів, містяться в такому діалозі: «– *Що це? – Це салат. – Як він називається? – Цей салат називається «Океан». – Що є у цьому салаті? – У салаті є риба, сир, варені яйця і майонез. – Я хочу замовити такий салат! – Будь ласка!*» [там само, с. 184]. В іншому діалозі також вживається регіонально маркована назва страви – *львівські мандрики*, і зазначається, що вони схожі на італійську піцу і їх треба обов'язково їсти з борщем. Вживаються також конструкції *зроби бутерброди з маслом і ковбасою, варити яйця дев'ять хвилин*, які можна вважати стислими приписами – інструкціями з приготування цих простих страв. У тексті «Обід у ресторані» є опис салату в грецькому стилі, де з-поміж іншого наведено словосполучення з дієприкметником *порізаний*: «*Це були дрібно порізані огірки, солодкий перець і помідори*» [там само, с. 186]. Отже, для розуміння цього дієприкметника викладачеві треба ввести в матеріал уроку й видову пару дієслів *різати / порізати*, а також звернути увагу на їхню сполучуваність з іменником у знахідному відмінку, з одного боку, і з прислівником *дрібно*, з іншого боку (детальніше дієприкметники опрацьовуються пізніше, згідно із цим посібником – в уроці 37; там же наведено «рецептурні» словосполучення *зварити картоплю, помолоти каву, кип'ятити воду, охолодити сік* із завданням утворити дієприкметники і скласти з ними речення [там само, с. 279]). У тексті також вжито лексему *страва* у таких контекстах: «*вибрали страви, замовили їх і почали чекати, поки офіціант принесе їх*», «*офіціант почав приносити страви та напої*», «*для основної гарячої страви Оксана замовила борщ*». Крім кулінаронама *український борщ*, у цьому тексті також вжито назви традиційних українських страв та продуктів *пампушки, вареники, бринза*, а також лексеми на позначення інших продуктів, що широко вживаються і в українській, і в інших національних

кухнях. Таким чином, формування загальної комунікативної компетентності поєднується і з лінгвокраїнознавчим аспектом УМІ, і з формуванням навичок міжкультурної комунікації.

У навчальних посібниках, спрямованих на формування в іноземців аспектичних навичок володіння українською мовою, здебільшого є окремі елементи рецепту – назви страв і стислі описи особливостей приготування деяких з них. Наведемо уривки з діалогів, вміщених у посібнику з усного мовлення Н.Ф. Зайченко і С.А. Воробйової [12] (видання адресується іншомовним студентам, які оволоділи лексичним мінімумом у межах 1500–2000 одиниць (що відповідає рівню А2 [3, с. 37]) і базовою практичною граматику української мови) до комунікативної теми «Кав'ярня. Ресторан»: 1) «– *На перше можу запропонувати український борщ з пампушками, а на друге печеню в горщиках. – Як це в горщиках? – Подивіться на сусідній стіл. У таких горщиках готують м'ясо з картоплею і грибним соусом*» [12, с. 85]; 2) «– *Подивись, що там нам сьогодні пропонують. – На закуску морквяний салат, рибу під маринадом, фаршироване яйце під майонезом і вітамінний салат. – Вітамінний салат? Що це таке? – Салат зі свіжої капусти й зеленої цибулі, приправлений олією*» [там само, с. 86]. Крім такої стислої характеристики страв, у цьому посібнику також вміщено назви традиційних українських страв *борщ, вареники, галушки, млинці, пампушки, холодець, юшка*, традиційних напоїв *горілка, узвар*, а також інших широко розповсюджених страв та напоїв – *каша, кисіль, котлети, млинці, пиріг, пиріжок, салат, тістечко, шашлик, шніцель, вино, какао, квас, компот* тощо. Для комунікативного завдання скласти діалог з кельнером і уточнити в нього, з чого приготовлено страви, в матеріалі для довідок наведено назви різних закусок, перших, других і третіх страв [там само, с. 88–89]. Матеріал до комунікативних тем дібрано так, щоби водночас із розвитком навичок усного спілкування (насамперед діалогічного мовлення) формувати в іноземців соціокультурну компетентність. Скажімо, в темі «Традиції. Звичаї. Свята» у тексті «Вас запросили в гості» вживається мовна модель «запросити на вареники» і пояснюються деякі особливості гостини по-українськи: «*Марія Тарасівна запросила нас на вареники. Вона так і сказала: «Запрошую вас з Марікою у неділю до нас на вареники». А я не знаю, з чим треба приходити «на вареники». /.../ в українців не прийнято приходити в гості з порожніми руками. Навіть, якщо вас запрошу-*

ють не на день народження чи весілля, а просто на чай, на каву чи «на вареники», одним словом, щоб поспілкуватися» [там само, с. 167]. Ще одна відмінність цього навчального посібника полягає в тому, що в ньому містяться й жартівливі тексти та діалоги (зокрема, й про споживання їжі), деякі з них рекомендуються для роботи на наступному етапі навчання [там само, с. 4]. Оскільки цей посібник призначений для роботи в аудиторії з викладачем, котрий може вибирати завдання і пропонувати різноманітні лексико-граматичні вправи та комунікативні завдання відповідно до інтересів студентів і потреб навчання, залучення жартів, анекдотів і гуморесок, навіть неадаптованих, виправдано з методичного погляду.

Навчальний посібник з УМІ рівня В1 авторського колективу у складі Л.В. Біденко, В.А. Завгороднього, М.С. Казанджиевої та інших, виданому в Сумах, – єдиний з проаналізованого матеріалу, де вживається словосполучення «*кулінарний рецепт*»: «*Подруга приготувала український борщ за кулінарним рецептом*» [13, с. 257] (завдання полягає в тому, щоб поставити запитання до підкреслених слів (підкреслено *український борщ*) і записати питальне речення). Урок «*Що і де їдять українці*», до якого вміщено це завдання, насичений назвами страв, ця лексика використовується і для пояснення граматичних тем (наприклад: «*Предикат у реченні може бути виражений не тільки дієсловом, а й іменником (Борщ – традиційна українська страва), прикметником (Цей борщ дуже смачний)...*» [там само, с. 254]. Також вжито назви популярних страв, які не згадуються в інших проаналізованих навчальних посібниках: *котлета по-київськи, салат «Цезар», сирники* (до останнього наведено притекстовий коментар, у якому простежуються елементи рецепту: «*Сирники – смажена страва з домашнього сиру, борошна, яєць*» (зазначено спосіб приготування – смаження – та основні інгредієнти); подібний коментар вміщено до кулінаронама *деруни*: «*Деруни – млинці з тертої картоплі*» (зазначено основний продукт і спосіб його підготовки до подальшого використання у страві – натирання) [там само, с. 260]). Серед вправ для самостійної роботи запропоновано таку: «*Знайдіть в Інтернеті рецепт приготування українського борщу*». До цієї вправи наведено ілюстрацію комбінованого характеру, що поєднує текстову інформацію – назву страви («*Матусин борщ*») та інші слова (дієслова *покласти, додати, варити* тощо) й словосполучення (*варити 5 хвилин, варити одну годину* тощо), графічний матеріал – стрілки для позначення послідовності етапів

приготування борщу, а також малюнки – зображення продуктів і кухонного начиння. Завдання супроводжується інструкцією: «Розкажіть, як готувати *«Матусин борщ»*, використовуючи поданий малюнок. Уведіть до своєї розповіді наведені дієслова» [там само, с. 267]. Така форма вправ, безперечно, цікава, опертя на візуальну основу полегшує завдання й підвищує мотивацію до говоріння, адже студент упевнений у своїй спроможності виконати завдання, до того ж матеріал розвиває лінгвокраїнознавчу компетентність.

У практикумі з УМІ рівнів В1–В2 Л. Назаревич і Н. Гавдиди [14] згадується чимало назв страв, серед яких гіпероніми (*суп, гарнір, салат, м'ясні страви / страви з м'яса, рибні страви, десерти, напої* тощо) і гіпоніми (*суп із фрикадельками, капуста, борщ, солянка, морепродукти, канапки з ікрою, овочевий суп, грецький салат, тушкована риба, млинці з родзинками і малиновим повидлом, апельсиновий фреш, томатний сік* та ін.). Лексика до теми «Ресторан» охоплює також слова *бульйон, вареники, відбивна, підливка, сало, яєшня* та інші – як з національно-культурним забарвленням, так і без нього. Післятекстові завдання до тексту «У ресторані» мають виразно комунікативне спрямування і безпосередньо стосуються кулінарних рецептів: «Розкажіть про особливості приготування їжі у вашій країні», «Детальніше опишіть страви, які вам найбільше подобаються» і особливо – «Напишіть рецепт своєї національної страви» [там само, с. 39]. Нарешті, це чи не єдиний посібник, у якому вміщено справжній кулінарний рецепт (крім тексту для аудіювання в підручнику М. Бурак [9]), а саме рецепт борщу: інгредієнти (включно з кількістю чи вагою продуктів з розрахунку на певний об'єм страви) і власне опис – алгоритм приготування. Серед особливостей цього опису – пропуск деяких прикметників, які студент повинен обрати з окремого списку і вжити у потрібній формі (у тексті вміщено запитання-підказки для вибору форми слова: наприклад, прикметник *золотистий* треба вжити у формі родового відмінка в реченні «Смажимо до (якого?) кольору»). Рецепт супроводжується ілюстраціями – малюнками окремих продуктів і процесів підготовки та теплової обробки продуктів (проілюстровано дієслова *готувати, порізати, варити, смажити*). З приємністю зазначаємо використання форми дієслів першої особи множини (*готуємо, ріжемо, відварюємо, варимо, тушуємо* тощо) і наявність заключних етикетних формул «*Їжте на здоров'я! Смачного!*» [14, с. 40]. Вважаємо доречним вживання у рецептах дієслів саме у першій

особі множини теперішнього часу, аби уникнути зайвої наказовості, що транслюють імперативи та інфінітивні конструкції, про які дослідниця Л.В. Умрихіна пише так: «Незважаючи на крайню дієвість інфінітивних конструкцій у плані вираження змісту волевиявлення, соціально визнаним сьогодні є неприйнятність використання такої жорсткої імперативної форми. /.../ У світлі сучасної комунікації адресантові необхідно зважати на соціально-етикетний бік мовлення, ураховувати свободу волі адресата, виявляючи пошану до співрозмовника» [15, с. 67]. Порівняймо словоформи наказового способу *готуйте, поріжте, відваріть* і тим більше інфінітиви у функції наказового способу *готувати, порізати, відварити*, з одного боку, і форми дієслів дійсного способу теперішнього часу в першій особі множини *готуємо, ріжемо, відварюємо* тощо, з іншого боку: в останніх втілюється властиве українській мовно-концептуальній картині світу розуміння рекомендацій як спільних дій. Навчальний посібник Л. Назаревич і Н. Гавдиди відрізняється різноманітними завданнями, з-поміж яких філворди (сітки, заповнені літерами, частина з яких утворюють графічну оболонку слів) – зокрема, «*Відишуйте назви страв*»; це завдання підкріплюється ілюстраціями, що допомагають знайти серед букв слова *піца, спагеті, шашилик* та назви інших страв [14, с. 41]. Візуалізація виявляється й у схемах і табличках, які можна використовувати по-різному відповідно до завдань, що пропонуються або які викладач може дещо змінювати для конкретних студентів, як-от завдання «*Поміркуйте*» [там само, с. 44], де наведено запитання «*Як готують їжу?*» і можливі відповіді – кулінарні дієслова у відповідній формі третьої особи множини: *варять, печуть, смажать, парять, тушкують, коптять, засолюють, маринують, квасять*. Якщо студенти цікавляться цією темою, вони можуть розповісти, які саме продукти чи страви готують тим чи іншим способом у їхній країні чи регіоні.

Висновки. Автори всіх проаналізованих навчальних видань з УМІ так чи інакше використовують кулінарні рецепти або їхні елементи, здебільшого назви страв – як традиційних українських (найчастіше – *борщ, вареники*), так і загальновідомих, розповсюджених незалежно від національних кулінарних традицій. З-поміж лексико-граматичних структур найчастіше, особливо у підручниках і посібниках рівнів А1–А2, опрацьовується модель «*готувати/приготувати* + об'єкт у знахідному відмінку». Проаналізовані видання мають безперечно комунікативне

спрямування, і кулінарні рецепти вживаються в них саме як навчальний лексико-граматичний матеріал у комунікативних ситуаціях, максимально наближених до ситуацій реального повсякденного використання мови. На основі кулінарних рецептів у більшості навчальних видань розвиваються навички читання, письма, говоріння та аудіювання, тобто втілюється інтегрований підхід до викладання УМІ [16]. Проте варто зазначити необхідність ширшого застосування аудіоматеріалів, тим більше, що така можливість є: серед великої кількості відеоресурсів та подкастів українською є й джерела, що стосуються кулінарії. Звісно, викладачеві треба уважно та обережно добирати такі джерела, адже, на жаль, у них трапляються мовленнєві помилки. Найкращим варіантом буде створення спеціальних аудіоматеріалів, перевірених викладачами-методистами і озвучених дикторами з бездоганною українською, у нормальному (не пришвидшеному) темпі мовлення для навчальних видань з УМІ. На просунутих рівнях володіння УМІ можна використовувати й неадаптовані кулінарні рецепти, зокрема з аудіо- та відеорядами, при методичному супроводі викладача-фасилітатора на заняттях чи консультаціях.

Матеріал навчальних видань з УМІ переконує, що кулінарні рецепти можуть ефективно використовуватися при викладанні української мови іноземцям, причому вже від початкового рівня, оскільки цей рівень передбачає вміння розповісти про своє хобі (а кулінарія є досить популярним

хобі), виконувати комунікативні ролі клієнта/клієнтки кафе, ресторану та гостя/гості [3, с. 8–12] (а в гостях, як прийнято в багатьох народів, частують, зокрема, стравами, приготовленими за національними рецептами). Використання кулінарних рецептів допомагає формуванню умінь слухання, письма і особливо читання й говоріння, адже іноземець уже на рівні А1 володіння УМІ повинен розуміти і прості інформаційні тексти, а також головну думку коротких простих описів, особливо якщо вони містять малюнки, що допомагають зрозуміти текст, і короткі, прості письмові інструкції, які супроводжують ілюстрації [там само, с. 9], а кулінарні рецепти і є такими простими текстами, що органічно супроводжуються ілюстраціями. На наступних рівнях володіння мовою використання кулінарних рецептів є ще більш варіативним і надає ширші можливості для розвитку іншомовної комунікативної компетентності. Вправи та завдання на основі кулінарних рецептів не лише розвивають загальні комунікативні навички іноземців українською, але й формують соціокультурну й лінгвокраїнознавчу компетентності, а також є ефективним матеріалом для розвитку навичок міжкультурної комунікації. Усе це підтверджує потужний лінгводидактичний потенціал кулінарного рецепта як навчального матеріалу з УМІ.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в з'ясуванні лінгводидактичних можливостей інших типів текстів і навчальних матеріалів у викладанні української як іноземної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Culinary Linguistics. The chef's special / edited by Cornelia Gerhardt, Maximiliane Frobenius and Susanne Ley. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2013. 347 p.
2. Швець Г.Д. Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2021. 689 с.
3. Державний стандарт «Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння та діагностика» / укладачі: Данута Мазурик, Олександра Антонів, Олена Синчак, Галина Бойко. Львів : МІОК, 2018. 143 с.
4. Українська мова для іноземців. Рівень А1 : навчальний посібник / за заг. ред. Т.О. Дегтярьової. 2-ге вид., випр. Суми : Університетська книга, 2023. 279 с.
5. Шевченко М. Будьмо разом (А1): Українська мова для іноземців : навчальний посібник. Київ : Четверта хвиля, 2017. 164 с.
6. Навчальні мінімуми з української і російської мов для іноземців / укл. Н.Ф. Зайченко, С.А. Воробйова. Київ : ІСДО, 1995. 200 с.
7. Українська мова для іноземців. Рівень А2 : навчальний посібник / за заг. ред. Т.О. Дегтярьової. 2-ге вид., випр. Суми : Університетська книга, 2023. 215 с.
8. Палінська О., Туркевич О. КРОК 1. Українська мова як іноземна (рівень А1–А2). Книга для студента. 2-е вид., випр. і доп. / за заг. ред. І. Ключковської. Львів, 2014. 104 с.
9. Бурак М. Яблуко : підручник з української мови як іноземної (базовий рівень). Вид. 3-є, випр. Львів : Видавництво УКУ, 2022. 268 с.
10. Бурак М. Яблуко : робочий зошит до підручника з української мови як іноземної (базовий рівень). 3-є вид., випр. Львів : Видавництво УКУ, 2022. 120 с.
11. Мазурик Д. Українська мова для іноземців. Крок за кроком (зі змінами і доповненнями). Харків : Фоліо, 2023. 288 с.

12. Зайченко Н.Ф., Воробйова С.А. Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення. Київ : Знання України, 2017. 324 с.
13. Українська мова для іноземців. Рівень В1 : навчальний посібник / Л.В. Біденко, В.А. Завгородній, М.С. Казанджиева та ін. Суми : Університетська книга, 2023. 363 с.
14. Назаревич Л.Т., Гавдида Н.І. Українська мова для іноземців. Практикум (Рівні В1–В2). 2-ге вид., змінене й доповнене. Тернопіль, 2017. 212 с.
15. Умрихіна Л.В. Реалізація імперативної модальності в інфінітивних конструкціях. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2019. Вип. 51. С. 59–70. DOI: 10.34142/23127546.2019.51.07
16. Василькевич Г.П., Руснак О.Р. Нові підходи до формування комунікативної компетенції під час викладання української мови як іноземної. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 10. Том 1. С. 12–16. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2019.10-1.2

УДК 811.161.2:81'35 (091)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.12>

**ДО ПИТАННЯ ПРАВОПИСНИХ НОРМ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
(ЗА ІСТОРИЧНОЮ ПОВІСТЮ ОСИПА НАЗРУКА «РОКСОЛЯНА»)**

**TO THE QUESTION OF SPELLING STANDARDS
OF UKRAINIAN LANGUAGE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY
(BASED ON THE HISTORICAL STORY BY OSIP NAZARUK “ROKSOLYANA”)**

Степанюк Г.М.,
orcid.org/0000-0002-3911-641X
приват-доцент кафедри мовної підготовки
Центру підготовки спеціалістів для зарубіжних країн
Одеської державної академії будівництва та архітектури

Думанська Л.Б.,
orcid.org/0000-0002-0933-4360
старший викладач кафедри мовної підготовки
Центру підготовки спеціалістів для зарубіжних країн
Одеської державної академії будівництва та архітектури

У статті описано та досліджено деякі правописні норми української мови 30-тих років ХХ століття на прикладі художнього твору, надрукованого саме в цей часовий період. Вибір теми дослідження зумовлений інтересом суспільства до повернення українській мові її автентичності, що вимагає досліджень художніх творів минулого як зразків вживання суто українських форм. Об'єктом дослідження став текст історичної повісті українського письменника, журналіста, публіциста Осипа Назарука «Роксоляна. Жінка халіфа й падишаха Сулеймана великого, завойовника і законодавця», надрукованої у Львові 1930 року. Аналіз досліджуваного матеріалу зроблено переважно описовим методом, який реалізовано способами класифікації та лінгвістичного спостереження за правописними нормами, що існували в Україні станом на 1930 рік і були зафіксовані в прийнятому в 1928(29) році загальнонаціональному правописі, та правописними нормами художнього твору, виданого саме в цей час на етнічних українських землях у складі Польщі. Простежено розбіжності та збіг у деяких правописних нормах, відображених у текстах Правопису та художнього твору. Проаналізовано факти існування в тексті повісті відмінних від Правопису 1928(29) року правописних норм, що відображають стан української мови на підпольській Україні. Розглянуті в статті приклади відхилень від офіційних правописних норм, затверджених в Українському правописі 1928(29) року, охоплюють різні аспекти: від фонетичних, морфологічних до суто лексичних. Отримані результати спостережень та проведений аналіз зібраного матеріалу як за текстом Правопису, так і за текстом історичної повісті підтвердили факт наявності в аналізованому художньому творі правописних норм, що суперечать затвердженому Українському правопису 1928(29) року і притаманні місцевим діалектам на етнічних українських землях у складі Польщі. Зібраний та опрацьований матеріал може бути використаний для створення загальної картини правописних норм української мови певного історичного періоду та регіону.

Ключові слова: історія українського правопису, перший загальнонаціональний правопис, правописні норми, традиції української орфографії, регіональні правописні традиції.

The article describes and examines some spelling norms of Ukrainian language of the 30s years of the 20th century on the example of a work of art, printed at that time period. The choice of the research topic is determined by the public interest in returning of Ukrainian language to its authenticity, which requires the research of the artistic works of the past as examples of the use of purely Ukrainian forms. The object of the research was the text of the historical story of the Ukrainian writer, journalist, publicist Osyp Nazaruk «Roksolyana. The wife of the caliph and the ruler Suleiman the Great, the conqueror and legislator», printed in Lviv in 1930. The analysis of the researched material was made mainly by a descriptive method, which was implemented by methods of classification and linguistic observation of the spelling norms that existed in Ukraine in 1930 and were recorded in the national spelling, adopted in 1928(29), and the spelling norms of the artistic work published at this time on the ethnic Ukrainian lands within Poland. The disagreements and coincidence in some orthographic norms, reflected in the texts of Orthography and the work of art, are traced. The facts of the existence of orthographic norms in the text of the story, different from those of the 1928 (29) Orthography, which reflect the state of Ukrainian language in sub-Polish Ukraine, have been analyzed. The examples of deviations from the official orthographic norms, approved in the Ukrainian orthography of 1928(29), considered in the article, cover various aspects: from phonetic, morphological to purely lexical. The results of the observations and the analysis of the collected material, both on the text of the Spelling and on the text of the historical story, confirmed the fact of the presence of spelling norms in the analyzed work of art that contradict the approved Ukrainian spelling of 1928(29) and are characteristic of local dialects in the ethnic Ukrainian lands that are part of Poland. The collected and processed material can be used to create a general picture of the spelling norms of Ukrainian language of a certain historical period and region.

Key words: the history of Ukrainian orthography, the first national orthography, orthographic norms, traditions of Ukrainian orthography, regional orthographic traditions.

Постановка проблеми. Тема правописних норм була і буде залишатися актуальною стільки часу, скільки буде існувати та чи інша мова, оскільки орфографія є важливим складником етнічної культури будь-якого народу. Як відзначав В. Німчук «значення стабільної орфографії для духовної культури – велетенське, адже вона забезпечує міцність норми (кодексу) літературної мови, сприяє освіті й усталенню грамотності громадян. Національна орфографія ... є важливим складником етнічної культури й невід'ємним її зовнішнім атрибутом ... Єдиний правопис консолідує національну культуру, етнос. Безладне розхитування орфографічних правил призводить до дестабілізації всіх норм літературної мови, дезорієнтує її носіїв, знижує грамотність населення, викликає елементи хаосу в словниках, у яких має бути чітко витримана правописна система» [1, с. 3].

Становлення українського правопису відбувалося понад тисячу років, починаючи з давнього українсько-руського періоду (X – чверть XIV ст.), і триває до сьогодні. Великої кількості змін зазнав український правопис саме в останній період свого існування, протягом XIX–XXI ст., коли мали місце періоди повернення до традицій української орфографії і, навпаки, періоди його навмисної русифікації.

Уся складність долі української писемної мови цього історичного періоду додатково може бути досліджена фахівцями на матеріалі правопису, що застосовувався авторами в художніх творах минулого, з якими зараз ми маємо можливість ознайомитися завдяки їхньому репринтному відтворенню.

Увага нашого дослідження прикута до одного з найцікавіших періодів в історії українського правопису. Йдеться про початок 30 років XX століття, зразу після прийняття та впровадження «скрип-

никівського» правопису 1928(29) року, який був «першою спробою сформувати єдиний, соборний орфографічний кодекс для народу, віками розділеного й гнобленого чужими державами, етносу, літературна мова якого не могла розвиватися в нормальних умовах, зазнавала принижень й утисків» [2, с. 53]. Віддаючи належне цій спробі (тим більше, що вона згодом, вже у 1933 році, була безпідставно затаврована правописною комісією НКО на чолі з А. Хвилею як націоналістична), не можна не згадати слова академіка Ю. Шевельова: «Правопис 1928–1929 років, дарма що старанно опрацьований видатними мовознавцями, був нереальний, приречений на невдачу. Від самого початку його прийняли вельми неприхильно, дотримувалися неохоче. Бажане поєднання двох правописомовних традицій не відбулося, та ледве чи й могло відбутися при збереженні їх обох у своєрідному, штучно накиненому компромісі» [3, с. 161].

Аналіз твору «Роксоляна», виданого 1930 року у Львові, дає можливість сформувати уявлення про стан правописних норм на етнічних українських землях, що входили на той час до складу Польщі. Хоча автор у припису до твору зазначав, що «повість сю писано в часі великої війни і революції, на Україні й на еміграції, у Львові, в Кам'янці на Поділля, у Благодатній на Херсонщині, у Відні й Філадельфії в Америці, в рр. 1918–1926, ..., а перероблено у Львові в рр. 1927–1929» [4, с. 302], сам факт друку цього твору саме у Львові дає нам змогу робити висновки про правописні норми, яких дотримувалися етнічні українці, що мешкали на той час за межами держави, але на етнічних українських землях, порівнявши ці норми з чинним правописом на підрадянській території.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Питання правопису через свою нестабільність завжди привертало увагу мовознавців, тривали численні обговорення, з'являлися нові думки та пропозиції щодо внесення змін. Вагомий внесок у дослідження українського правопису зробили такі вчені, як Ю. Шевельов, В. Німчук, Л. Булаховський, В. Сімович, Г. Півторак та інші. Низка обговорюваних питань та суперечливих думок вчених і пересічних громадян, пов'язаних із правописними нормами, безумовно, підкреслює актуальність дослідження теми, що стосувалася теми вироблення єдиного сталого та автентичного правопису як для тих, хто проживає на території України, так і за її межами у різні історичні періоди існування української мови та української нації.

Як зауважили автори статті «Етапи становлення українського правопису»: «формування правописної системи мови безпосередньо залежить від ставлення держави до цього процесу. Тривала бездержавність української нації зумовила те, що становлення нашого правопису, фонетики, орфографії і пунктуації було значною мірою довготривалим, складним і стихійним. Постійно постає проблема у створенні єдиної системи загальноприйнятих правописних правил, адже без загальнонаціонального правопису не може обійтися жодна літературна мова, оскільки єдиний правопис сприяє усталенню мовних норм, а отже, й піднесенню мовної та взагалі національної культури [5, с. 41].

Але саме формування цього загальнонаціонального правопису і становить проблему від давніших часів до сьогодення, навіть незважаючи на те, що ми вже маємо затверджений 2019 року Український правопис, який порівняно з попередніми зросійщеними правописами радянського і пострадянського періодів, зазнав певних змін. І ці зміни, спираючись на норми харківського правопису 1928(29) року, вже сьогодні повертають українській мові її самобутність та автентичність. Але й зараз існують різні погляди на внесені поправки, оскільки все одно зберігається розбіжність у поглядах науковців на доречність повернення до деяких «старих» норм з минулих правописів. Отже, певна біполярність поглядів на правописні норми існує сьогодні та існувала і в інші історичні періоди.

У своєму дослідженні ми зупинимося на порівнянні «скрипниківського» або харківського правопису 1928(29) року (ухваленого 1927 року шляхом голосування на Всеукраїнській правописній конференції, яка відбувалася у місті Харкові

(УРСР), але за участі представників українських земель, які тоді перебували в складі інших держав) та правопису на етнічних українських землях у складі Польщі на прикладі одного з художніх творів того ж часового відтинку з метою спостереження за фактом дотримання офіційно затверджених правописних норм саме за межами держави, на так званих, за словами Шевельова Ю., підпольських землях.

Постановка завдання. Метою наукової розвідки є дослідження правописних норм української мови, які існували станом на 1930 рік і знайшли або навпаки не знайшли свого втілення в історичній повісті Осипа Назарука «Роксоляна», 1930 року видання. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання завдань: 1) дослідити правописні норми української мови в репринтному виданні художнього твору, надрукованому у Львові 1930 року; 2) порівняти правописні норми цього художнього твору з чинним на той період Українським правописом 1928(29) року.

Матеріалом дослідження послужили правописні норми, зафіксовані в тексті Українського правопису 1928(29) р., та ті, що знайшли відображення в тексті художнього твору, надрукованому на початку ХХ століття, а саме в 1930 році.

Мета та завдання наукової праці зумовили вибір методів дослідження: описовий метод, що уможливує вибір орфографічних норм, їхню класифікацію та систематизацію; зіставний метод, спрямований на вияв спільних та специфічних рис правописних норм офіційного документу та художнього твору, метод аналізу порівнюваних правописів.

Виклад основного матеріалу дослідження**Розбіжності в правописних нормах Українського правопису 1928(29) року та тексту твору «Роксоляна», 1930 року видання.**

Кількість розбіжностей настільки вражає, що охопити їх в одній статті, не уявляється можливим. Тому зупинимося лише на деяких нормах, які найбільше привернули нашу увагу.

1. Пункт 2 параграфа 3 Правопису 1928(29) року містить правило: «В початку слова *и* ніколи не пишеться, тільки *і*: Іван, іти, іду ... інший, іноді, інколи...». [6, с. 4]

Приклади з тексту дозволяють відзначити непослідовність у дотриманні цієї норми правопису: «інакше» з початковим «і» [4, с. 166] та безліч випадків написання «инші» [4, с. 40, 78, 166] або «иньші» [4, с. 231, 256] в різних відмінкових та родових формах (инших, иньших, иньшого, иньшим, иньшої, иньшою, иньшими) з початковим «и», що підтверджує вживання автором норми,

регламентованої на офіційному рівні у правилах Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка (надалі НТШ), що знайшли своє відображення в праці «Руська правопись зі словарцем», виданій 1904 року у Львові.

2. Спостерігаємо в тексті твору повну відсутність апострофа в будь-яких позиціях, заявлених в Правописі 1928(29) року (як після губних приголосних, у деяких словах після р та після приростків, що кінчаються приголосним перед я, є, ю, ї) [6, с. 5–6]: «кровю» [4, с. 102], «беться» [4, с. 122], «камянистий» [4, с. 129], «любовю» [4, с. 136], «імя» [4, с. 174, 178, 179], «довіря» [4, с. 101], «матірю» [4, с. 124], «зіла» [4, с. 116], «зьявилася» [4, с. 126], «обьялена» [4, с. 149] тощо. Отже, автор дотримувався не правописних правил чинного на той час правопису, а знов орфографічних правил НТШ, що вийшли друком у Львові вже 1922 року. Як відзначав В. Німчук, «великою вадою правил НТШ була відсутність засобів позначення твердості приголосних перед я, ю, є, ї, отже написання (в доданому орфографічному словнику) не тільки мяти (мну, еш) і под., але й зісти (з'їсти)» [1, с. 8].

3. На відміну від правила про ступені порівняння прикметників, яке сформульоване таким чином: «У 2-му ступені прикметників пишемо -іший (а не ійший, -ший, -іщий): старіший, миліший, добріший» [6, с. 29], у творі фіксуємо усі недозволені чинним правописом форми: «суворі**щим** тоном» [4, с. 8]; «сильні**щої** волі» [4, с. 22]; тихі**щий** [4, с. 50]; «найчуткі**ще** місце» [4, с. 105]; найдурні**ща** жінка [4, с. 63]; «наймогутні**щий** сторож» [4, с. 84]; «найлюбі**ща** жінка» [4, с. 89]; «любов міцні**йша**» [4, с. 96]; «найстрашні**шого** пірата» [3, с. 62]; «наймилі**шої** части калиму» [4, с. 159]. Аналогічне явище ми спостерігаємо й у формах вищого та найвищого ступенів порівняння прислівників, вжитих у творі: «серце билося живі**ще**» [4, с. 81], «відповіла смілі**ще**» [4, с. 84], «пізні**ще**» [4, с. 124], «що раз то грізні**ще**» [4, с. 141], «сильні**йше**, приємні**йше**» [4, с. 108], «найпишні**йше** виступило» [4, с. 169]. І це є підтвердженням використання письменником норм місцевих діалектів. Для доведення цього факту наведемо цитату з підручника «Діалектологія» С.П. Бевзенка: «У ряді галицько-буковинських говірок південно-західних діалектів, зокрема в наддністрянських та західноволинських, відповідно до суфікса -іш- маємо -ійш- (< -•Биш-): мулудійший, солодійший, старійший, красн'ійший, кутн'ійший та ін.» [14, с. 114].

Так само не підтримується в творі й правило Українського правопису стосовно змін приго-

лосних при утворенні 2 ступеня прикметників (прислівників), «коли до пня додається наросток -ший (-ше,-ша), то з+ший змінюється в -жчий, а с+ший у -щий» [6, с. 17]: найтяж**ше** завдання» [4, с. 103], д**уще** [4, с. 71], «кланялися низ**ше**» [4, с. 108], «ни**ще** схилилась» [4, с. 156].

4. Форми кількісних та порядкових числівників, наведені в Правописі 1928(29) року, є сучасними й досі. У творі ж «Роксоляна», наприклад, форма числівника «один» не вживається взагалі, замість цього використовується притаманна діалектним говіркам Західної України форма «оден»: «в оден ряд» [4, с. 60], «оден намісник» [4, с. 133], «оден з євнухів» [4, с. 140], «оден рубайят» [4, с. 176], «оден з бувших учителів» [4, с. 172], «оден з яничарів» [4, с. 205], «ні оден султан» [4, с. 202], «ні оден відділ» [3, с. 268].

Як писав в газеті «Правда» ще в 1874 році М. Нетяга (Осип Барвінський): «В Галичині ж ... між народом форми «один» майже нігде не чуємо; чуємо тільки «оден» або «єден» [7].

Художній твір «Роксоляна» також містить застарілі на той час порівняно з чинним Правописом форми числівників: «чотирнайц**ятий**, п'ятнайц**ятий**, шіснайц**ятий**, сімнайц**ятий**, вісімнайц**ятий**» [4, с. 172]; «двайц**ять**» [4, с. 9], «трийц**ять**» [4, с. 162, 263], які можна зустріти в книжках авторів із зарубіжної української діаспори: в «Історії Канади» З. Бичинського, 1928 року видання [8], та у Практичному підручнику до Науки Англійської мови під назвою «Товариш», 1931 року видання [9].

5. Звернімо увагу на такі приклади займенників, наведені у Правописі 1928(29) року, як кожен, жаден (кожний, жадний). З цього переліку у повісті рідко, але вживаються форми «жаден» та «жадний»: «жаден твій син» [4, с. 267], «жаден воїн» [4, с. 280] та «жадного нащадка» [4, с. 129]. Інші запропоновані варіанти відсутні. Замість них письменник послуговується займенником «кождий»: «кождий її рух» [4, с. 60]; «кожде слово» [4, с. 73]; «в кождім» [4, с. 90]; «кождий нарід» [4, с. 178], «кожда жінка» [4, с. 199]; «кожного часу» [4, с. 252]; «рачує кожду жертву» [4, с. 267]; «кождий з нас» [4, с. 296]. Сама ця форма означального займенника належить до фонетичних діалектизмів, притаманних західним етнічним землям України.

6. Досить поширеною в тексті аналізованого твору є форма прикметника «ріжний», який знайшов своє відображення і в спільнокоренових формах іменників та дієслів: «у ріжних одягах» [4, с. 27], «ріжнобарвного мармору» [4, с. 31], «ріжними мовами» [4, с. 36], «з ріжних

земель» [4, с. 41], «ріжнисься» [4, с. 47], «без ріжниць» [4, с. 62], «ріжними-преріжними науками» [4, с. 165] тощо. Її фіксує Словарь української мови в 4-х тт. за редакцією Б. Грінченка 1907–1909 року як слово, що є синонімом до слова «різний» [10, с. 21], а також Словник лемківської говірки: «ріжно – перша частина складних слів, що відповідає слову ріжний (різний) і відрізняється від норм української літературної мови тільки тією частиною слова, напр.: ріжнобарвний, ріжновид і т. д.» [11, с. 335]. І навіть пізніше того періоду, що є предметом розгляду, наприклад, на шпальтах газети «Воля Покуття» від 7 січня 1942 року можна прочитати статтю під назвою «Різдво Христове у ріжних народів» [12], і в сучасному інтернет-виданні «Збруч» ознайомитися зі статтю Галактіона Чіпки від 25.05.1939 року «Слово те саме, а зміст ріжний» [13], що підтверджує вживання О. Назаруком форми прикметника знов же ж притаманної західним українським діалектам.

7. Український правопис 1928(29) року, маючи на меті об'єднати дві правописні традиції, зафіксував у місцевому відмінку однини в закінченнях прикметників чоловічого та середнього роду два можливих варіанти: «на білому або білім, тихому або тихім, синьому або синім» [6, с. 48]. Аналіз тексту зафіксував наявність у творі Назарчука О. лише другого варіанта закінчень: «в блискучім озері» [4, с. 1], «на м'якім, пурпуровім ложі» [4, с. 1], «у східнім напрямі» [4, с. 13], «в новім одязі» [4, с. 35], «в султанськiм огороді» [4, с. 174], що підтверджує наслідування норм західних діалектів. За дослідженнями науковців, флексію -ім спостерігаємо «у південно-західних подільсько-волинських і галицько-буковинських діалектах: на добрім, на молодім, на л'ітн'ім, на сйн'ім та ін.» [14, с. 111].

8. Привертають увагу в тексті повісті закінчення іменників у місцевому відмінку однини. На відміну від тексту Правопису, який регламентує вживання у цьому випадку незалежно від роду іменника закінчення -і: «на воді, у руці, на тітці, по землі, при статті, ... на язиці, на порозі, ... на селі, у гнізді...» [6, с. 38], автор віддає перевагу «старому» закінченню -и: «по всій землі» [4, с. 32], «в купальни» [4, с. 34], «у присутности» [4, с. 161], «в тій ціли» [4, с. 171], «на тім місци» [4, с. 180], «по смерти» [4, с. 196]. Як зазначає С.П. Бевзенко «особливо поширені форми на -и в південно-західних діалектах української мови [14, с. 96], що й знайшло своє відображення в аналізованому творі.

9. Зупинимося також на флексіях іменників середнього роду в називному та знахідному відмінках. На відміну від форм, наведених у тексті Правопису із закінчення -а/-я, у тексті повісті вищезгадані іменники мають закінчення -е/-є: вражінне [4, с. 12, 48], обличче [4, с. 13], нещасте [4, с. 16], волоссе [4, с. 34], задоволенне [4, с. 44]. Ця особливість охарактеризована С.П. Бевзенко у підручнику «Діалектологія»: «У галицько-буковинській же групі говорів у силу фонетичних причин флексія -а після м'яких приголосних видозмінилася в -є (віс'іл'є, клоч'є та ін.)» [14, с. 97]. Отже, застосування письменником саме таких форм ще раз підкреслює його прихильність до місцевих діалектів.

10. Наостанок розглянемо форми іменників чоловічого роду у давальному відмінку однини, а саме вживані в тексті твору слова: «Стефанови» [4, с. 24], «князеви Юрієви» [4, с. 32], «учителеви» [4, с. 44], «султанови» [4, с. 169, 178, 183], «мужеви» [4, с. 170], «синови» [4, с. 169], «Ібрагімови» [4, с. 161], що за твердженням науковців також є формою, притаманною саме південно-західним діалектам: «...в південно-східних діалектах зрідка тут може виступати флексія -ові (-еві) (напр.: лихові, серцеві), а в південно-західних – флексія -ови (і), -єви (і), напр., у карпатських говорах: пол'ови, мор'ови, вес'іл'ови, лист'ови» [14, с. 98].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідження правописних норм української мови на етнічних українських землях у складі Польщі станом на 1930 рік (на прикладі історичної повісті українського письменника О. Назарука «Роксоляна») дозволило зробити висновки, що мова художніх творів попри видання офіційного правопису, метою якого було об'єднати західні та східні діалекти в єдиний загальнонаціональний правопис, здебільшого зберігала риси, притаманні мові цього регіону на той час, який було розглянуто в дослідженні. Більш того, і в подальші часи, навіть сьогодні, в окремих виданнях на Західній Україні фіксуємо факт застосування правописних норм, що не відповідають нормам сучасного правопису, а зберігають вірність регіональним правописним традиціям.

Подальшою перспективою роботи вважаємо необхідність дослідити й інші художні твори українських письменників цього історичного періоду з метою порівняння та узагальнення отриманих результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Німчук В.В. Проблеми українського правопису в ХХ–ХХІ ст.ст. Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, 2002. 116 с.
2. Кліщевнікова О. Історія і сучасні тенденції вироблення норм українського правопису. *Філологічні студії*. 2019. С. 50–55.
3. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Нью-Йорк : Сучасність, 1987. 295 с.
4. Назарук О. Роксоляна. Жінка халіфа й падишаха Сулеймана Великого, завойовника і законодавця. Історична повість з 16-го століття. Львів : Репринтне відтворення видання 1930 року. 302 с.
5. Мирошніченко Д.Є., Плоха В.Л. Етапи становлення українського правопису. *Збірник наукових праць ДонНАБА*. 2016. Вип. № 3(4). С. 37–41.
6. Український правопис. Нар. комісаріят освіти УСРР. 1-ше вид. Київ : Державне вид-во України, 1929. 103 с.
7. Нетяга М. (Осип Барвінський). Дещо в справі народнього язика. *Газета «Правда»*. 1874. Ч. 2. 16(28) лютого. С. 69–72.
8. Бичинський З. Історія Канади. Вінніпег, Манітоба. Канада, 1928. С. 11–16.
9. Крет Яків Н. Товариш. Практичний підручник до Науки Англійської Мови після найновішої і найлучшої методи. Вінніпег, Манітоба. Канада : Накладом Української Книгарні, 1931. С. 13.
10. Словарь української мови. У 4-х т. / за редакцією Б. Грінченка. Київ, 1907–1909. Т. 4. С. 21.
11. Пиртей П.С. Словник Лемківської Говірки. Матеріали для словника. Легніца-Вроцлав, 2001. 461 с.
12. Автор невідомий. Різдво Христове у різних народів. *Газета «Воля Покуття»*, 7 січня 1942 р. Ч. 1. С. 2.
13. Чіпка Г. Слово те саме, а зміст ріжний. *Інтернет-видання «Збруч»*. 1939. URL: <https://zbruc.eu/node/22710> (дата звернення: 17.10.2023)
14. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.

УДК 811.161.2'243:371.321.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.13>

**КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ «ЗНАЙОМСТВО»
ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В ІНШОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ**

**COMMUNICATIVE SITUATION “ACQUAINTANCE”
AS AN OBJECT OF STUDY IN A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM**

Трумко О.М.,

orcid.org/0000-0003-3816-6164

кандидат філологічних наук,

наукова співробітниця

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

Галайчук О.В.,

orcid.org/0000-0001-8052-6616

кандидат філологічних наук,

наукова співробітниця

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті запропоновано навчально-методичну розробку модуля на тему «Знайомство» з української мови як іноземної для початкового рівня навчання. Констатовано, що відповідно до «Стандартизованих вимог до рівнів володіння українською мовою як іноземною А1–С2» темою «Знайомство» рекомендовано розпочинати вивчення української мови. Проаналізовано сучасні наукові та навчально-методичні праці з УМІ, у яких досліджено різні комунікативні ситуації. Опрацьовано спеціалізовані підручники й посібники для початкового рівня вивчення української мови, у яких представлено методичні рекомендації до вивчення теми «Знайомство». Для успішного засвоєння комунікативної поведінки під час знайомства, автори статті розробили заняття «Як вітатися і прощатися?», «Як тебе звати?», «Хто вони?», «Звідки ти?», «Ти українець?», «Скільки тобі років?», в основі яких – лексико-граматичний принцип навчання. До кожного заняття підібрано відповідну лексику – формули вітання, прощання, ввічливості,

зразки запитань і відповідей, вивчення яких допоможе іношомовцеві сформувати необхідні мовленнєві компетенції та розпочати розмову українською мовою, відповісти на привітання, познайомитися чи представити інших осіб, докладніше розповісти у діалозі про себе тощо. Для того, щоб студенти краще запам'ятали слова та фрази, автори статті пропонують виконати систему вправ і завдань: з'єднати частини слів, відтворити вивчені слова із переплутаних літер, вписати пропущені склади, заповнити пропуски та ін. Граматична частина передбачає вивчення таких категорій української мови як називний, давальний та знахідний відмінки особових займенників, родовий відмінок іменника з прийменником, узгодження кількісних числівників з іменниками *рік, роки, років*, поняття особи/неособи та число іменників. Після успішного проходження теми «Знайомство» передбачено, що іношомовці вмітимуть відповісти на запитання «Як тебе звати?», «Звідки ти?», «Хто ти за національністю?» та ін. Для закріплення вивченого матеріалу запропоновано виконати завдання: заповнити пропуски у діалогах, скласти запитання, утворити речення, заповнити таблицю за зразком, записати слова/словосполучення у правильній формі та ін. Запропонований модуль з української мови як іноземної на тему «Знайомство» може допомогти вчителю правильно побудувати заняття, із великої кількості вправ і завдань вибрати найбільш відповідні для кожного конкретного студента (застосувати індивідуальний підхід), а також стати зразком для створення аналогічних навчально-методичних розробок для наступних рівнів вивчення УМІ та на інші теми.

Ключові слова: українська мова як іноземна, початковий рівень володіння мовою, комунікативна ситуація, навчально-методична розробка, система вправ і завдань.

The article proposes the educational and methodological development of a module on the topic "Acquaintance" in Ukrainian as a foreign language for the primary level of education. It is stated that according to the "Standardized requirements: levels of proficiency in Ukrainian as a foreign language A1–C2", the topic "Acquaintance" is recommended to begin learning Ukrainian. The author analyzes modern scientific and educational works on UFL, in which different communicative situations are investigated. Specialized textbooks and manuals for the elementary level of Ukrainian language learning, that provide methodological recommendations for studying the topic "Acquaintance", have been studied. For the successful mastering of communicative behavior during acquaintance, the authors of the article have developed lessons such as "How to greet and say goodbye?", "What is your name?", "Who are they?", "Where are you from?", "Are you Ukrainian?", "How old are you?", based on the lexical and grammatical principles of teaching. For each lesson, the appropriate vocabulary is selected, along with formulas for greeting, farewell, politeness, samples of the questions and answers, that will help a foreigner develop the necessary language competencies and start a conversation in Ukrainian, respond to greetings, get to know or introduce other people, tell more about themselves in a dialogue, etc. In order for students to memorize words and phrases better, the authors of the article suggest a system of exercises and tasks: connecting parts of words, recreating learned words from mixed up letters, writing in missing syllables, filling in gaps, etc. The grammatical part involves learning such categories of the Ukrainian language as the nominative, dative and accusative cases of personal pronouns, genitive case of a noun with a preposition, agreement of quantitative numerals with the noun's *рік, роки, років*, the concept of person/non-person and the number of nouns. After successful completion of the topic "Acquaintance" provided that foreign speakers will be able to answer questions "What is your name?", "Where are you from?", "What is your nationality?", etc. To consolidate the studied material, students are asked to complete the following tasks: fill in the blanks in dialogues, make up questions, form sentences, fill in a table according to a sample, write words/phrases in the correct form, etc. The proposed module of Ukrainian as a foreign language on the topic "Acquaintance" can help teachers to organize classes properly, choose the most appropriate ones for each particular student from many numbers of exercises and tasks (apply an individual approach), and become a model for creating similar teaching and learning materials for the next levels of studying UFL and other topics.

Key words: Ukrainian as a foreign language, initial level of language proficiency, communicative situation, teaching and methodological development, system of exercises and tasks.

Постановка проблеми. Початковий рівень вивчення іноземної мови (A1) для дорослої людини вважається найскладнішим, адже саме з нього розпочинається знайомство не лише з новою мовою, а й культурою, традиціями, історією, поведінковими нормами народу, мова якого вивчається. Це нульовий рівень володіння мовою, а отже, людина розпочинає з вивчення алфавіту, правил читання і писання, відпрацьовує фонетичні навички, запам'ятовує елементарні фрази і вчиться їх застосовувати відповідно до комунікативної ситуації.

Згідно зі Стандартизованими вимогами до рівнів володіння українською мовою як іноземною A1–C2, початковий рівень «засвідчує часткове ознайомлення зі структурою і системою української мови та можливість *простого, короткого і тематично обмеженого* спілкування в про-

гнозованих повсякденних ситуаціях» [8, с. 7]. Саме тому комунікативна ситуація «знайомство» є однією із початкових тем, бо будь-яка розмова незнайомих людей зазвичай розпочинається із представлення себе або когось іншого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усі сучасні підручники з української мови як іноземної розпочинають вивчення мови із теми «Знайомство». Так, автори підручника для початкового рівня «Крок-1» пропонують роботу над нею відразу після вивчення абетки. Читаючи діалог, побудований у формі знайомства, студенти вивчають формули ввічливості, а також закріплюють свої знання, виконуючи завдання, що передбачає відповідно моделювання ситуації і дає змогу познайомитись із одногрупниками, записати їхні імена чи відтворити переплутані фрази [6, с. 12–13].

У підручнику «Яблуко», розробленому для базового (А2) рівня вивчення української мови, лексику та ключові фрази ситуації знайомства інтегровано у вступне заняття [1, с. 10–12] і логічно продовжено у наступній темі «Професія». Студенти отримують завдання прослухати і прочитати короткі діалогічні тексти, а потім відтворити їх у мовленні, застосовуючи у реальній ситуації. Водночас відбувається вивчення певних граматичних форм, знахідного відмінка особового займенника зокрема, і подано вправи на закріплення вивченого граматичного матеріалу [1, с. 12].

Тема «Знайомство» загалом представлена у всіх підручниках і посібниках, розроблених на рівень А1 [9, с. 47–65], [7, с. 104–176], [3, с. 18–24], [4, с. 10–14], зошитах-практикумах [2] та ін.

Особливості й характеристику навчально-комунікативних ситуацій в процесі вивчення української мови як іноземної у своїх працях аналізували Ю. Косенко, Т. Лях, А. Промська, О. Старова, Н. Станкевич, І. Литвин, І. Глазкова та ін.

Свої навчально-методичні рекомендації до вивчення комунікативної ситуації «знайомство» запропонувала О. Палінська. Авторка подає кілька варіантів ігор для різномовної аудиторії без використання мови-посередника на початковому етапі вивчення мови: «Власне мовний матеріал вони засвоюватимуть при цьому автоматично, як готову конструкцію. Гру можна провести таким чином: після того, як всі назвали свої імена, ведучий показує на одного зі студентів і запитує: «Хто це?» Всі інші гуртом відповідають: «Це ... (ім'я)». Той, кого назвали, стає ведучим і показує наступного. Гру проводять з наростанням швидкості, тобто поступово студенти мають відтворювати конструкцію, яку вивчають, і імена однокласників максимально швидко. Ця гра не займає багато часу, але сприяє ефективному засвоєнню як мовної конструкції та імен членів групи, так і встановленню відкритої, невимушеної атмосфери на занятті» [5, с. 188].

Постановка завдання. Проте праця О. Палінської є чи не єдиною частковою розробкою заняття на тему «Знайомство». Окремих наукових публікацій чи розширених навчально-методичних розробок на цю тему власне для початкового рівня станом на сьогодні фактично нема.

Мета нашої роботи – запропонувати викладачам і студентам, які вивчають українську мову як іноземну, власну навчально-методичну розробку занять на тему «Знайомство» для початкового рівня.

Виклад основного матеріалу. Вивчення іноземної мови, особливо на початковому її етапі,

передбачає дві складові навчання – теоретичну і практичну. Теоретичний аспект зобов'язує студента вивчити лексичний мінімум до кожної конкретної теми, ключові фрази для забезпечення комунікації, а також граматичні категорії і правила їх застосування. Практична складова передбачає розпізнавання комунікативної ситуації, розрізнення слів і фраз, уміння побудувати діалог, прочитати та написати елементарний текст. Тому важливо одночасно розвивати усі типи мовленнєвої діяльності – говоріння, аудіювання (слухання та розуміння), читання і письмо.

Ми розробили 6 розширених занять на тему «Знайомство», які складаються із підтем «Як вітатися і прощатися?», «Як тебе звати?», «Хто вони?», «Звідки ти?», «Ти українець?», «Скільки тобі років?», в основі яких – лексико-граматичний принцип навчання.

УРОК 1. Як вітатися і прощатися?

На першому занятті вивчаємо зі студентами фрази

– привітання: *Доброго ранку! Добрий день! Добрий вечір! Привіт! Вітаю!*

– прощання: *До побачення! До зустрічі! Добраніч! Бувай! Па-па!*

Наступним етапом – виконуємо вправи для закріплення вивченого і водночас актуалізуємо знання із правопису та читання.

1. Впишіть пропущені букви та прочитайте:

Д_бр_го р_нку! Пр_в_т! До_ри_е_ь! В_т_ю!
Д_п_б_чен_я! Бу_ай! До_устр_річ_!

2. Із поданих букв складіть слова.

ньед – ____, ічвер – ____, рипвті – ____, йрибдо – ____, вабуї – ____, аппа – ____.

3. Прочитайте і знайдіть зайве: 1) доброго ранку, добрий день, па-па; 2) добрий день, до побачення, доброго ранку; 3) бувай, привіт, вітаю; 4) добраніч, до побачення, добрий вечір; 5) ранок, день, бувай.

4. Заповніть пропуски у діалогах. Поміркуйте, між ким можуть відбуватися ці розмови.

1. – Доброго ранку! – _____ ранку!

2. – Доброго _____! – Привіт!

УРОК 2. Як тебе звати?

Вивчаємо ключові фрази ситуації знайомства. Обов'язково звертаємо увагу на вік співбесідників (тебе/вас) та категорію числа (тебе/вас): *Як вас звати? Як тебе звати? Мене звати...*

Виконуємо вправи.

1. Відтворіть діалог усно.

Студенти знайомляться між собою.

– Як вас звати?

– Мене звати (Марія Гнатюк).

- Як тебе звати?
- Марія.

2. Прочитайте діалог.

- Добрий день!
- Добрий день!
- Як вас звати?
- Мене звати Марія.

Для побудови наступних фраз діалогу студент вивчає особові займенники. Тож наступним завданням є сформувати відповідну компетенцію. Граматику подаємо у таблиці 1.

Особові займенники

хто?	кого?
я	мене
ти	тебе
він, вона, воно	його, її, його
ми	нас
ви	вас
вони	їх

Вивчаємо наступні фрази:

- Як його звати? – Його звати Алекс. / – Він Алекс.
- Як її звати? – Її звати Наталя. / – Вона Наталя.
- Знайомтесь, це Лео Маркес!
- Знайомся, це Алекс.
- Радий знайомству! – Рада знайомству!
- Дуже приємно!

Для засвоєння знань виконуємо завдання:

3. Заповніть пропуски.

- Привіт! Як тебе звати? – Мене звати Ірина.
- Добрий день! Як _____ звати? – Я Іван Ковальчук.

- Як _____ звати? – Мене звати Ольга Шульга.

- Як її звати? – Її _____ Оксана.
- Як його звати? – _____ звати Петро.

4. Напишіть запитання.

- Як вас звати? – Мене звати Ольга Шульга.
- _____? – Мене звати Іван.
- _____? – Я Ірина Шевчук.
- _____? – Його звати Ігор.
- _____? – Її звати Ірина.

5. Послухайте діалог.

- Привіт!
- Привіт!
- Мене звати Наталя. А як тебе звати?
- Мене звати Алекс.
- Дуже приємно! Це моя подруга. Її звати Марія.
- А я Алекс. Радий знайомству!

6. Розставте фрази відповідно до прослуханого тексту.

- _____ – Мене звати Алекс.
- _____ – Привіт!
- _____ – Мене звати Наталя. А як тебе звати?
- _____ – Дуже приємно! Це моя подруга. Її звати Марія.
- _____ – Привіт!
- _____ – А я Алекс. Радий знайомству!

7. Із поданих слів складіть речення.

1. це / Знайомтесь / Маркес / Лео. – Знайомтесь, це Лео Маркес.

2. звати / Ольга / Мене / Коваль. – _____.

3. звати / Як / вас? – _____.

4. знайомству / Рада. – _____.

УРОК 3. Хто вони?

Вивчаємо нові слова:

1) людина, чоловік, жінка, хлопець, дівчина, студент, студентка, викладач, викладачка, друг, подруга, і, та;

2) день, трамвай, офіс, комп'ютер, яблуко, сонце, ім'я, дерево.

Пояснюємо поняття особи/неособи. Наголошуємо, що до особи ставимо питання хто?, до неособи – що?

Виконуємо вправи.

1. Запишіть у дві колонки слова, відповідаючи на запитання **Хто це? Що це?:** людина, чоловік, жінка, яблуко, дерево, директор, менеджер, сайт, офіс, комп'ютер, подруга.

Вивчаємо фрази: – **Хто це?** – Це чоловік. / – **Що це?** – Це офіс. / – **Хто вони?** – Вони студенти. / – **Як їх звати?** – Їх звати Іван, Роман та Андрій.

2. Поставте запитання до слів студент, жінка, офіс, подруга, директор, сонце, дерево **за зразком:** Студент. – **Хто це?**

Вивчаємо число іменників. Для зручності викладачів і студентів правила утворення форми множини подаємо в таблиці.

Чоловічий рід	студент	+и	студенти
	дядько	+и	дядьки
	день	+і	дні
	викладач	+і	викладачі
Жіночий рід	студентка	+и	студентки
	бабуся	+і	бабусі
	лекція	+ії	лекції
Середній рід	яблуко	+а	яблука
	поле	+я	поля

Виконайте вправи.

3. А. Утворіть множину, використовуючи таблицю. Підкресліть закінчення у словах.

Чоловік – чоловіки; хлопець – _____; сайт – _____; офіс – _____; комп'ютер – _____; жінка – _____; вікно – _____; сестра – _____.

4. Впишіть *вас, ми, вони, їх, що*.

1) – Добрий день! Як *вас* звати?

Добрий день! Мене звати Ірина.

2) – Привіт! Алексе, хто ці дівчата? Як _____ звати?

– Привіт! Це Ірина та Оля. _____ студентки.

3) – Хто ви?

– _____ студенти.

4) – _____ це?

– Це сайт.

УРОК 4. Звідки ти?

Для логічного розвитку ситуації «знайомство» вивчаємо фрази: – *Звідки ти?* – *Я з України*.

Лексика: *країна, столиця, Україна, Канада, Німеччина, Словаччина, Туреччина, Угорщина, Бразилія, Велика Британія, Греція, Естонія, Іспанія, Італія, Франція, Швейцарія, Японія, Китай, Ізраїль, Нідерланди, США*.

ГраMATика: родовий відмінок з прийменником.

Що? (називний відмінок)	З чого? (родовий відмінок)
-а → -и	
Україна	з України
Канада	з Канади
Німеччина	з Німеччини
Польща	з Польщі
-ія → -ії	
Бразилія	з Бразилії
Франція	з Франції
Велика Британія	з Великої Британії
-й → -ю	
Китай	з Китаю
Парагвай	з Парагваю
- + -у	
Єгипет	з Єгипту
Кіпр	з Кіпру
Ізраїль	з Ізраїлю
-и + -ів	
Нідерланди	з Нідерландів
Не змінюються	
США	зі США (! зі Сполучених Штатів Америки)
ОАЕ	з ОАЕ (! з Об'єднаних Арабських Еміратів)
Марокко	з Марокко
Чилі	з Чилі

Для закріплення вивченого виконуємо вправи.

1. Запишіть пропущені букви.

Ук_р_аїна, _ита_, К_на_а, Ф_ан_і_, Браз_л_я, _імеч_ина, Іт_л_я, Шв_йцар_я.

2. Розставте букви правильно.

оПльаш, паїсняі, АШС, іКрп, їльІзар, иіЧл, тосЕнія.

3. Допишіть, користуючись таблицюю.

Україна – з України;
 _____ – з Канади,
 Польща – _____,
 Франція – _____,
 _____ – з Італії,
 Китай – _____,
 _____ – з Кіпру,
 Конго – _____,
 _____ – з Вірменії.

4. Послухайте діалог.

– Добрий день.
 – Привіт. Я Джулія. Як тебе звати?
 – Я Даніель.
 – Дуже приємно. А звідки ти?
 – Я з Аргентини. А це Гуто. Він із Бразилії.
 – Звідки Лі?
 – Вона з Китаю. Її країна – Китай.
 – Звідки ці дівчата?
 – Сара зі США. Тереза з Угорщини.
 – Хто ці хлопці?
 – Це студенти. Вони з Ізраїлю.
 – Звідки ти?
 – Я з України.

5. Запишіть назви країн, які ви почули у діалозі.

6. Так чи ні?

1. Джулія з України. – *Так*.
 2. Гуто з Польщі.
 3. Лі з Японії.
 4. Сара зі США.
 5. Тереза зі Словаччини.
 6. Студенти з Ізраїлю.

УРОК 5. Ти українець?

На цьому занятті вивчаємо фрази: *Хто ти за національністю? Я українець. / Я українка. / Ми українці. Ти бразилець? Так. / Ні. / Ні, я не бразилець, я українець.*

Також студенти мають запам'ятати слово *національність* та назви національностей українською мовою (на вибір викладача). Звертаємо увагу на те, як звучить назва національності залежно від статі людини.

Виконуємо вправи.

1. Заповніть пропуски.

Україна – українець, українка.
 Канада – канадець, _____.
 _____ – _____, німкеня.
 Велика Британія – _____, британка.
 _____ – австрієць, австрійка.
 Китай – китаєць, _____.
 Польща – _____, _____.

2. Відшукайте назви національностей у кросворді.

у	к	р	а	ї	п	е	ц	в	б	є	б
п	о	л	я	к	с	к	к	ф	р	г	р
ч	е	х	н	т	л	и	а	р	и	и	и
у	у	г	і	у	о	т	н	а	т	п	т
г	г	р	м	р	в	а	а	н	а	т	а
о	о	е	ц	о	а	й	д	ц	н	я	н
р	р	к	і	к	к	ц	ц	у	к	н	е
к	ц	ч	е	х	и	і	і	з	а	и	ц
а	і	е	м	і	р	а	т	к	а	н	ь
к	а	н	а	д	к	а	р	у	м	у	н

3. Утворіть речення за зразком: Вони з України. – Вони українці.

- Вони з Канади. – _____
 Вони з Австрії. – _____
 Вони з Китаю. – _____
 Вони з Польщі. – _____
 Вони з Болгарії. – _____
 Вони з Туреччини. – _____
 Вони зі США. – _____
 Вони з Чехії. – _____

4. Із поданих слів складіть речення.

Я / Німеччини / також / з. – Я з Німеччини також.

Штатів / Я / Сполучених / американка / Америки / зі / я. – _____.

- Хто/за/національністю/ти? – _____.
 Я/Німеччини/я/з/німець. – _____.
 Ми/поляки/з/Польщі/ми. – _____.

5. Послухайте діалоги та відтворіть.

- 1) – Звідки ти?
 – Я з Болгарії.
 – То ти болгарка?
 – Так.
 2) – Звідки ти?
 – Я з Туреччини.
 – То ти туркенья?
 – Ні, я українка.
 3) – Привіт!
 – Вітаю!
 – Звідки ти? Хто ти за національністю?
 – Я з Єгипту. Я єгиптянин.

6. Прочитайте текст.

Привіт! Знайомтеся! Це мої друзі. Їх звали Ігор та Омар. Вони студенти.

Цю дівчину звали Джессіка. Вона подруга Ігоря. Вона також студентка. Ігор зі столиці України – Києва. Він українець. Джессіка зі Сполучених

Штатів Америки. Вона з Вашингтона. За національністю вона канадка. Омар з Об'єднаних Арабських Еміратів. Він еміратець. Цей чоловік – викладач. Він із Великої Британії. Він британець. Його звали Генрі.

7. Продовжте речення. Розкажіть, що вам відомо про друзів Алекса.

Ігор, Омар – студенти.

Подругу Ігоря звали ...

Друзі Алекса – ...

Ігор зі ...

Джессіка зі ...

Омар за національністю ...

Генрі з ..., за національністю він...

УРОК 6. Скільки тобі років?

Наступна підтема, якої можна торкнутися під час знайомства, стосується віку співрозмовників. Саме тому пропонуємо вивчити ключові слова словосполучення, які допоможуть студентам впізнати, зрозуміти запитання і дати на нього правильну відповідь.

Фрази: *Скільки тобі років? Мені 21 рік. / Мені 35 років. / Мені 3 роки.*

Лексика: *вік, рік, роки, числівники від 0 до 20, назви десятків.*

Виконуємо вправи на знання числівника.

1. Запишіть цифрами.

Два – 2; одинадцять – ____; двадцять три – ____; тридцять п'ять – ____; сорок чотири – ____ сімдесят шість – ____; дев'яносто один – ____; вісімдесят сім – ____; сто – ____; сто сорок вісім – ____.

2. Запишіть за зразком: 21 – двадцять (20) один (1), 101 – сто (100) один (1).

23 – _____, 32 – _____, 34 – _____,
 46 – _____, 57 – _____, 58 – _____,
 69 – _____, 125 – _____, 173 – _____,
 190 – _____.

3. Запишіть словами у зошиті.

3 – *три*, 13 – *тринадцять*, 6, 20, 27, 46, 39, 74, 92, 86, 75.

Продовжуємо вивчати граматику. Узгоджуємо числівник з іменником.

рік	роки	років
1, 21	2, 3, 4, 22, ..3, ..4	5, 6, 7, 8, 9, 11–19, 20, 45, ..6, ..7, ..8, ..9

Закріплюємо вивчене, виконуючи вправи.

4. Посєднайте числівники 3, 13, 6, 20, 27, 46, 39, 74, 92, 86, 75 зі словом рік, роки, років. Запишіть словами: 3 роки.

Продовжуємо вивчення особових займенників (давальний відмінок)

Хто? Що? (називний відмінок)	Кому? Чому? (давальний відмінок)	Хто? Що? (називний відмінок)	Кому? Чому? (давальний відмінок)
однина		множина	
я	мені	ми	нам
ти	тобі	ви	вам
він вона	йому їй	вони	їм

5. Утворіть речення за зразком:

- (ти) Скільки *тобі* років? – *Мені 20 років.*
 (ви) Скільки _____ років? – _____ 41 _____.
 (ти) Скільки _____ років? – _____ 3 _____.
 (він) Скільки _____ років? – _____ 22 _____.
 (вона) Скільки _____ років? – _____ 25 _____.
 (вони) Скільки _____ років? – _____ 50 _____.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурак М. Яблуко : підручник з української мови як іноземної (базовий рівень). Львів : Видавництво УКУ, 2015. 268 с.
2. Лазаренко С.В. Українська мова як іноземна (рівень А–1) : практикум. Одеса, 2021. 53 с.
3. Мазурик Д. Українська мова для іноземців. Крок за кроком : підручник. Харків : Фоліо, 2017. 288 с.
4. Масицька Т. Українська мова як іноземна: комунікація : навч. посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 232 с.
5. Палінська О. Використання ігор на заняттях з української мови як іноземної. *Українська мова у світі* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 185–191.
6. Палінська О., Туркевич О. Крок-1 (рівень А1–А2). Українська мова як іноземна : книга для студента. 2-е вид., випр. і доповнене. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 100 с.
7. Перші кроки з українською мовою : підручник для слухачів – іноземних громадян довузівського етапу підготовки. У 4-х ч. Ч. 1: Рівень А1 володіння українською мовою як іноземною / Л.І. Васецька та ін. Запоріжжя, 2021. 228 с.
8. Стандартизовані вимоги: рівні володіння українською мовою як іноземною А1–С2. Зразки сертифікаційних завдань : посібник / Д. Мазурик, О. Антонів, О. Синчак, Г. Бойко. Київ : Фірма «ІНКОС», 2020. 186 с.
9. Українська мова для іноземців. Рівень А1 : навчальний посібник / Голованенко Є.О. та ін. 2-ге вид., випр. Суми : Університетська книга, 2021. 279 с.

Висновки. Запропонований проєкт модуля на тему «Знайомство» розроблений для підручника початкового (А1) рівня з української мови як іноземної. Представлений навчально-методичний матеріал полегшить викладачам з УМІ підготовку до проведення перших занять. Підібраний лексико-граматичний мінімум допоможе іноземцям, які вивчають українську мову з нуля, легко засвоїти нову лексику та сформувати відповідну мовленнєву компетенцію. Виконання значної кількості практичних вправ сприятиме формуванню комунікативних навичок та вміння застосувати їх у живому мовленні.

Представлений проєкт заняття у запропонованому варіанті можна застосовувати на заняттях з української мови як іноземної або використати як зразок для створення власних навчально-методичних розробок.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'42'373.612.2'276.6:339

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.14>

РОЛЬ ОНТОЛОГІЧНИХ МЕТАФОР У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ СФЕРИ ТОРГІВЛІ

THE ROLE OF ONTOLOGICAL METAPHORS IN THE CONCEPTUALIZATION OF THE ENGLISH-LANGUAGE TRADE SPHERE

Веремчук Е.О.,

orcid.org/0000-0003-2926-2090

доктор філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету

Гудзовата С.,

*orcid.org/0000-0003-3235-0235*аспірант кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету

Стаття присвячена висвітленню особливостей концептуалізації сфери торгівлі в англійській мові. Об'єктом статті є англомова торгівельна сфера, предметом дослідження виступають онтологічні метафори як засоби її концептуалізації. Метафора розглядається не лише як виразний риторико-стилістичний мовний засіб, призначений для прикрашення мовлення, але як інструмент пізнання дійсності, що було доведено в теорії концептуальної метафори, розробленої Дж. Лакоффом та М. Джонсоном. Формування онтологічної метафоричної проєкції полягає у перенесенні когнітивних рис домену-джерела на цільовий концепт, у результаті чого в останнього виникають абсолютно нові когнітивні ознаки. Матеріал дослідження складають 63 контексти з англомовного торгівельного дискурсу, в яких базові торгівельні концепти зазнають актуалізації метафоричними висловами, що взяті з корпусів англійської мови. Було встановлено, що онтологічні метафори беруть участь у концептуалізації більш складних, абстрактних ідей (продаж, реклама тощо) відносно простіших базових концептуалізованих фрагментів дійсності, якими виступають концепти, що позначають більш простий досвід взаємодії людини із довкіллям, зокрема OBJECT, VIRUS, HUNT. Зазначені концепти виступають вихідними доменами у метафоричних проєкціях, когнітивні ознаки яких формують концептуалізаційний фон цільового домену TRADE та його концептуальних парцел, зокрема SELLING, ADVERTISING. Досить частотними вихідними доменами виступають гіпоніми схематичного домену-джерела OBJECT, зокрема BALLOON, VEHICLE, RUBBISH. Було доведено, що концептуальні метафори є тригерами деривативних процесів на лексико-семантичному рівні, результатом яких є формування нових лексико-семантичних варіантів у вже існуючих одиницях, як наприклад *funnel*, *viral*, *cold*, *elasticity* тощо. Висувається ідея про кільцеву причиново-наслідкову залежність між процесами пізнання та лексико-семантичними процесами деривації.

Ключові слова: вихідний домен, когнітивна ознака, метафорична проєкція, пізнання, цільовий домен.

The article is devoted to highlighting the peculiarities of the conceptualization of the sphere of trade in the English language. The object of the article is the English-speaking commercial sphere, the subject of research is ontological metaphors as means of its conceptualization. Metaphor is considered not only as an expressive rhetorical and stylistic language tool designed to embellish speech but as a tool for learning reality, which was proven in the Conceptual Metaphor Theory developed by J. Lakoff and M. Johnson. The formation of an ontological metaphorical projection consists in transferring the cognitive features of the source domain to the target concept, as a result of which completely new cognitive features appear in the latter. The research material consists of 63 contexts from English-language commercial discourse, in which basic trade concepts are actualized by metaphorical expressions taken from English language corpora. It was established that ontological metaphors are involved in the conceptualization of more complex, abstract ideas (sales, advertising, etc.) relative to simpler basic conceptualized fragments of reality, which are represented by concepts denoting a simpler experience of human interaction with the environment. They are, in particular, OBJECT, VIRUS and HUNT, which act as source domains in metaphorical projections, the cognitive features of which form the conceptualization background of the target domain TRADE and its conceptual parcels: SELLING, ADVERTISING. Quite frequent source domains are hyponyms of the schematic source domain OBJECT, in particular BALLOON, VEHICLE, RUBBISH. It was proved that conceptual metaphors are triggers of derivative processes at the lexical and semantic level, the result of which is the formation of new lexical-semantic options in already existing units, such as *funnel*, *viral*, *cold*, *elasticity*, etc. The idea of a circular cause-and-effect relationship between cognitive processes and lexical-semantic processes of derivation is put forward.

Key words: source domain, cognitive feature, metaphorical projection, cognition, target domain.

Постановка проблеми. Сфера торгівлі є невід'ємним елементом сучасного суспільства, і вона складає основу взаємовідносин між окремими його суб'єктами, а тому вона часто потрапляє у фокус досліджень у галузях економіки, соціології, політології тощо. Однак безперечним є той факт, що будь-яка сфера людської діяльності обслуговується відповідним мовним апаратом, який бере участь у номінації її об'єктів і явищ та вербалізації усіх комунікативно-релевантних фрагментів. Тому маємо констатувати, що дослідження особливостей об'єктивності торгівельної сфери в англійській мові дозволить визначити її певні унікальні особливості, які залишаються поза дослідницькою увагою економістів, соціологів чи політологів. Одним із аспектів концептуалізації дійсності є метафоричний аспект, дослідження якого уможливило встановлення принципів пізнання «нових» абстрактних ідей відносно більш простих вже пізнаних гештальтів та концептів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми концептуалізації дійсності неодноразово потрапляли у фокус лінгвістичних досліджень, зокрема теорія концептуальної метафори викладена у [14; 13]. До останніх праць слід віднести [3; 2; 4]. Існують також дослідження, присвячені висвітленню окремих аспектів англомовного торгівельного дискурсу, зокрема [5; 1].

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, важливістю сфери торгівлі у англомовній концептуальній картині світу та її динамічним стрімко змінним характером, а з іншого, – відсутністю досліджень, які б розглядали особливості концептуалізації базових торгівельних концептів засобами онтологічних метафор

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення особливостей концептуалізації англомовної торгівельної сфери засобами онтологічних метафор. У відповідності з метою наукової праці необхідним для виконання постають наступні дослідницькі завдання:

- виокремлення контекстів, в яких наявні метафоричні засоби об'єктивності торгівельних концептів;
- характеристика перенесення ознак вихідного домену на цільовий у межах онтологічної проєкції;
- виявлення дериватогенного впливу метафоричної концептуалізації торгівельної сфери на лексико-семантичний простір англійської мови.

Матеріалом дослідження є вибірка, яка нараховує 63 контексти з англомовного торгівельного дискурсу, в яких базові торгівельні концепти

знають актуалізації метафоричними висловами. **Джерельна база** дослідження представлена словниками [9; 16] та корпусами англійської мови [8; 11].

Виклад основного матеріалу. Ще з часів Аристотеля метафора розглядалася як стилістично-риторичний виразний мовний засіб і ця тенденція була домінуючою вже понад два тисячоліття [12, с. 208]. У літературознавстві метафора визначається як заміна слова чи фрази на номінацію з іншої сфери, що додає висловлюванню образності та піднесеності стилю [7, с. 104–107]. Однак відповідно до теорії концептуальної метафори, розробленої Дж. Лакоффом та М. Джонсоном [14], працям котрих передували роботи [6] та [15], роль метафори як стилістичного прийому є вторинною, оскільки її первинною функцією є концептуалізація дійсності, що забезпечує пізнання в цілому. Тобто з позицій теорії концептуальної метафори елементами метафоричного перенесення виступають не два слова, а два концептуальні домени (дві сфери або ідеї) [2]. Автори теорії концептуальної метафори виділяють три її основні типи: онтологічні, структурні та орієнтаційні. Фокусом поданої наукової розвідки є саме онтологічні метафори. Суть цієї метафори полягає у тому, що певний абстрактний концепт усвідомлюється через знання концепту, денотатом якого виступають конкретні речі [14].

Аналіз матеріалу дослідження, отриманого шляхом аналізу корпусів англійської мови [8; 11] дозволив виділити 63 англомовні контексти з актуалізацією концептів сфери торгівлі метафоричними засобами. Це дозволило виділити ряд онтологічних метафор які беруть участь у концептуалізації англомовної торгівельної сфери, основні з яких ми пропонуємо розглянути далі. Варто наголосити, що будучи обмеженими обсягом поданої наукової розвідки, ми наведемо лише найбільш репрезентативні мовленнєві контексти основних виявлених онтологічних метафор.

BRAND IMAGE IS A VEHICLE:

Own brand packaging was also a useful vehicle for promoting a strong corporate image [11].

У загальноживаній лексиці лексема *vehicle* / *транспортний засіб* означає “*a machine, usually with wheels and an engine, used for transporting people or goods on land, especially on roads*” [16] («*машина з двигуном та колесами, яка транспортує товари та людей*»). Однак, перейшовши до сфери маркетингу, ця лексема зазнала вторинної концептуалізації, що привело до утворення значення “*a specific tool that is used to deliver an advertisement to its intended audience*” [10]

(«інструмент, що доносить рекламу до потенційного реципієнта»). Сутність онтологічної метафори полягає у тому, що когнітивна риса домену джерела VEHICLE «ability to deliver goods» переноситься на цільовий домен BRAND задяки асоціативній близькості: подібно до того як автомобіль доставляє людей та речі до пункту призначення, так і *marketing vehicle* доставляє інформацію до реципієнта.

PRICE IS RUBBISH

In addition, sugar prices in 1990–91 fell to levels described by Castro as “rubbish dump prices”, while the crisis in the Gulf caused steep increases in the price of oil [8].

Виникнення значення «*the selling of goods or services in a buying country at less than the production unit price in the selling country*» [10] («продаж товарів чи послуг за ціною, яка нижча собівартості») у лексемі *dumping* пов'язане із метафоричним переосмисленням її вихідного значення «*getting rid of something that you do not want*» [16] («позбавлятися чогось, що непотрібне»). Отже, у межах аналізованої концептуальної метафори прототипна ознака цільового домену PRICE «high» нівелюється через набуття ним ознаки вихідного домену «being useless» у ситуації коли кінцева ціна не покриває собівартості товару. Тобто продаж нижче собівартості концептуалізується як «викидання товарів у сміття».

PRICE IS A BALLOON

Well, I do hope that our public companies take into consideration inflation in the future.

Слово *inflation* / інфляція «*the process of filling something with air*» [9] («процес наповнення повітрям») в економічній термінології отримало значення «*a continuing increase in prices, or the rate at which prices increase*» [10] («тривале зростання цін»), що свідчить про те, що у результаті метафоричного перенесення роздування об'єкта повітрям асоціюється з роздуванням цін у наслідок осмислення домену PRICE відносно домену BALLOON, що передбачає перенесення прототипної ознаки останнього «ability to inflate».

FINANCIAL RISK IS A PHYSICAL RISK

Don Warters was hedging his bets this time, though noting high spirits in the team [8].

Використання лексеми *hedging* у значенні «*a mechanism to avoid the risk of a decline in the future market of a commodity, usually by entering into futures markets*» [10] («механізм, що націлений на зменшення економічного ризику шляхом входження на новий ринок») санкціоноване концептуальною метафорою, яка передбачає усвідомлення фінансових ризиків як фізичної небез-

пеки, від якої можна відгородитися. Зазначений лексико-семантичний варіант лексеми *hedging* утворений шляхом метафоричного перенесення коли твірна основа *hedge*, що має значення «*a row of small bushes or trees growing close together, usually dividing one field or garden from another*» [16] («ряд маленьких кущів або дерев, які відмежовують одну ділянку від іншої») була метафорично переосмислена як механізм захисту від фінансових ризиків. Це полягає у метафоричній кореляції фізичного захисту, який можуть надавати посаджені у ряд рослини та абстрактного (фінансового) захисту, який досягається деверсифікацією ризиків.

DEMAND IS A PHYSICAL OBJECT

Cast your minds back, last week we were looking at the relationship between price elasticity of demand and marginal revenue, and what that relationship could tell us about prices and total revenue in an industry [8].

Виникнення значення «*relationship between the demand for goods and changes in income*» [10] («відношення між попитом та змінами в доходах») на основі вихідного значення «*the ability of something to stretch and go back to its usual length or size*» [9] («здатність збільшувати та зменшувати лінійні розміри») пов'язане із концептуалізацією попиту як фізичного об'єкта, когнітивна риса якого, зокрема «ability to shrink» переноситься на цільовий домен. Це привело до того, що лексико-семантичний варіант одиниці *elasticity* «фізична еластичність» зазнав термінологізації та став позначати «еластичність доходу», тобто коефіцієнт незалежності об'єму прибутку від зміни попиту на товар.

ADVERTISING IS AN OBJECT

Calling cold on big company buyers is unlikely to be successful, however [8].

Словосполучення *cold calling* має значення «*to telephone or visit someone you have never met before and try to sell them something*» [10] («телефонувати або заходити до когось, кого ви не знаєте з метою продажу товару чи послуги»). Ця номінація утворилася шляхом переосмислення вихідного значення лексеми *cold* / холодний «*having low temperature*» [16] («той, що має низьку температуру»). Зазначене семантичне переосмислення санкціоноване наявністю онтологічної метафори де цільовий концепт ADVERTISING осмислюється відносно домену OBJECT, зокрема відносно його базової риси «temperature». Така метафора пояснюється теорією втіленого пізнання, оскільки на тілесному досвіді просторово близькі відносини між людьми (наприклад обійми) характеризуються теплообміном, що, наприклад,

в умовах екстремально сурових погодних умовах підвищувало шанси на виживання. Отже, антогоністична риса «cold» також бере участь у концептуалізації недружніх людських відносин, наприклад *They are having very cold relations because of the previous misunderstanding regarding the property issues and that sort of business* [11]. Таким чином, аналізована концептуальна метафора стала причиною семантичної деривації лексеми *cold* та її колокативним зв'язкам з лексемою *calling*, що позначає у сфері маркетингу відсторонені відносини між покупцем та продавцем коли продавець намагається нав'язати покупцеві певний товар.

ADVERTISING IS A VIRUS

Unless your customers are young, a viral marketing campaign targeting social networks may not earn a high return [9].

Словосполучення *viral marketing*, яке означає *“a type of advertising used by Internet companies in which computer users pass on advertising messages or images through email, sometimes without realizing that they are doing this relating to or caused by a virus”* [10] («тип реклами, при якому користувач комп'ютера отримує рекламні листи та переходить за посиленнями із-за комп'ютерних вірусів не усвідомлюючи цього») об'єктивує концептуалізацію процесу реклами та просування товарів відносно домену VIRUS. Зазначена онтологічна метафора стала тригером семантичних зрушень у лексемі *viral*, які дозволили їй вживатися у колокації зі словом *marketing*, позначаючи відповідний тип маркетингу. Варто наголосити, що вищеаналізована лексема зазнала вторинного семантичного розвитку і у ній з'явився новий лексико-семантичний варіант *“spreading marketing ads via social networks in geometrical progression”* [10] («розповсюдження реклами через соціальні мережі у геометричній прогресії»). Формування цієї семантики відбулося за рахунок перенесення типової ознаки домену VIRUS «ability to multiply, оскільки віруси розмножуються у геометричній прогресії».

SELLING IS HUNT

The represented marketing funnel demonstrates how quickly our customer may proceed to buying our products [8].

Термін *marketing funnel* означає *“a consumer focused marketing model which illustrates the theoretical customer journey towards the purchase of a good or service”* [10] («маркетингова модель, яка сфокусована на споживачеві, та описує його теоретичну подорож до купівлі товару»).

Вживання цього терміну у вищенаведеному контексті засвідчує концептуалізацію процесу

продажу товару відносно домену HUNT. Тобто дії покупця метафорично асоціюються з його проваллям у воронку, де кожен наступний крок наближає його до купівлі товару чи послуги.

Концептуальна метафора SELLING IS A HUNT санкціонує також наступний метафоричний вислів: *We need to unite resources and efforts so as to mousetrap as many customers as possible within the reporting period* [11]. Отже, у рамках аналізованої метафоричної проєкції процес продажів товарів чи послуг концептуалізується як «полювання» на клієнтів, зокрема заманюванні їх у пастку.

Висновки. Проведений аналіз особливостей концептуалізації торгівельної сфери в англійській мові дозволив встановити, що цей процес великою мірою ґрунтується на використанні онтологічних метафор. Це пояснюється тим, що онтологічні метафори допомагають концептуалізувати більш складні, абстрактні ідеї (продаж, реклама тощо) відносно більш простих концептуалізованих фрагментів дійсності. Такими фрагментами виступають концепти, які позначають простіший досвід взаємодії людини із довкіллям, зокрема OBJECT, VIRUS, HUNT, які виступають вихідними доменами у метафоричних проєкціях, когнітивні ознаки яких формують концептуалізаційний фон цільового домену TRADE та його концептуальних парцел, зокрема SELLING, ADVERTISING. Варто наголосити, що вихідний домен OBJECT є гіперонімічним та включає ряд гіпонімів, зокрема BALLOON, VEHICLE, RUBBISH. Продуктивність метафори як інструмента пізнання пояснюється загальнонауковим принципом пізнання, відповідно до якого нове пізнається крізь призму минулого досвіду, тобто через поняття, які є вже концептуалізованими у свідомості та частіше за все вираженими у мові. Це в свою чергу є тригером деривативних процесів на лексико-семантичному рівні, результатом яких є формування нових лексико-семантичних варіантів у вже існуючих одиницях, як наприклад *funnel, viral, cold, elasticity* тощо. Таким чином, між процесом пізнання та розвитком семантичного простору встановлюються зв'язки кільцевої причинності: пізнання нового проковує виникнення нових семантем у лексичних одиницях, тоді як нові лексико-семантичні варіанти, в свою чергу змінюють колокативні властивості одиниць, одним із наслідком чого є формування метафоричних виразів, які в свою чергу формують нові концептуальні метафори. **Перспективою** подальших досліджень може бути висвітлення структурних та орієнтаційних метафор як засобів концептуалізації англійської торгівельної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Веремчук Е.О. Гудзовата С.В. Внутрішня форма базових одиниць англомовного словника торгівельної сфери. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Гельветика, 2021. № 44. Т. 1. С. 128–134.
2. Веремчук Е.О. Метафоричний діапазон англомовного лінгвоетичного концепту DUTY. *Нова філологія*. 2022. № 85. С. 65–69.
3. Матійчак А. Метафора як інструмент концептуалізації художньої дійсності у полікодовому тексті. *Питання літературознавства*. 2020. № 101. С. 191–208.
4. Млинчик А.В., Кокіна Л.Р., Шведенко А. Ю. Функціонування концептуальної метафори у франкомовному та україномовному рекламних дискурсах. *Львівський філологічний часопис*. 2023. № 12. С. 120–125.
5. Оленюк О.В. Концепт ECONOMY та його профілювання в англомовному журнальному рекламному дискурсі на початку XXI століття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2016. № 25. Т. 2. С. 94–96.
6. Anderson J.M. *The grammar of case: Towards a localistic theory*. Cambridge : Cambridge University Press, 1971. 244 p.
7. Aristotle. *Poetics* / ed. by S. Halliwell. Cambridge : Harvard University Press, 1995. 542 p.
8. British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/>
9. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
10. Glossary of Marketing Terms. URL: <http://www.fao.org/3/W5973E/w5973e0j.htm>
11. iWeb. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/iweb>
12. Johnson M. Metaphor: An Overview / ed. by M. Kelly. *Encyclopedia of Aesthetics*. Oxford : Oxford University Press, 1998. V. 2. P. 208–212.
13. Kövecses Z. *Conceptual Metaphor Theory* / ed. by E. Semino, Z. Demjén. London, 2017. P. 13–27.
14. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press, 2003. 128 p.
15. Ortony A. Beyond literal similarity. *Psychological Review*. 1979. V. 86(3). P. 161–180. doi: 10.1037/0033-295X.86.3.161
16. Oxford Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
17. Veremchuk E.O. Ontological metaphors for moral concepts in the Bible: Introduction. *Acta Neophilologica*. 2022. T. 1–2. № 55. P. 177–191.

УДК 81`4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.15>

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ
ВИРАЖЕННЯ ВВІЧЛИВОСТІ У ТРАДИЦІЙНИХ ТА НОВИХ ЖАНРАХ
АНГЛОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ**

**REPRESENTATION OF VERBAL AND NON-VERBAL MEANS
OF EXPRESSING POLITENESS IN TRADITIONAL AND NEW GENRES
OF ENGLISH DIPLOMATIC DISCOURSE**

Кашишин Н.Є.,

orcid.org/0000-0003-0005-4685

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Львівського національного університету імені Івана Франка

Лосєва І.В.,

orcid.org/0000-0002-5822-538X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Львівського національного університету імені Івана Франка

Дипломатичний дискурс завжди був важливим інструментом для спілкування між державами та міжнародними організаціями. Відомий своєю складністю і суворою виразністю, цей вид комунікації має значну вагу в регулюванні відносин між націями та вирішенні міжнародних питань. Проте, з розвитком технологій та соціальних мереж,

дипломатичний дискурс переживає еволюцію, впливаючи на спосіб, яким представники держав і міжнародних організацій висловлюють ввічливість у своїх комунікаціях. У сучасному світі, де глобалізація та інформаційна доступність є ключовими, ефективний дипломатичний дискурс стає ще більш важливим для подолання складних міжнародних викликів. У цій статті досліджено репрезентацію вербальних та невербальних засобів вираження ввічливості у традиційних та нових жанрах англомовного дипломатичного дискурсу. Під традиційними жанрами маємо на увазі промови, договори, листування, комюніке та інші документи, які стали звичайними в цьому контексті. Але із поширенням інтернет-технологій та соціальних мереж нові жанри, зокрема такі, як офіційні сторінки дипломатів у соціальних мережах, набувають все більшої важливості. З огляду на це особливу увагу приділено аналізу популярної соціальної мережі Twitter, де дипломати виражають свої погляди та здійснюють діалог зі світом. Twitter став справжнім центром дипломатичного спілкування в інтернеті, де впливові представники держав та міжнародних організацій публікують свої офіційні позиції, а також реагують на події в реальному часі. У цьому контексті представлено приклади вираження ввічливості сучасних дипломатів, включаючи представників Великої Британії, Сполучених Штатів, а також посадовців міжнародних організацій. Ці приклади наочно продемонстрували, як різні дипломати використовують вербальну та невербальну виразність для досягнення своїх цілей у новому цифровому середовищі. Їхні приклади є цінними відомостями для вивчення та сприяють кращому розумінню тенденцій у дипломатичному спілкуванні.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, виразність комунікації, традиційні та нові жанри, ввічливість у комунікаціях, соціальні мережі, публічна дипломатія, міжнародні відносини.

Diplomatic discourse has always been an important tool for communication between states and international organisations. Known for its complexity and rigorous expressiveness, this type of communication is highly important in regulating relations between nations and resolving international issues. However, with the development of technology and social media, diplomatic discourse is undergoing an evolution, influencing the way representatives of states and international organisations express politeness in their communications. In today's world, where globalisation and information accessibility are key, effective diplomatic discourse becomes even more important for addressing complex international challenges. In this article, the representation of verbal and non-verbal means of expressing politeness in traditional and new genres of English-language diplomatic discourse is studied. By traditional genres, we mean speeches, treaties, correspondence, *communiqués* and other documents that have become commonplace in this context. However, with the advent of Internet technologies and social media, new genres, such as official pages of diplomats on social media, are becoming increasingly important. Therefore, special attention is paid to the analysis of the popular social network Twitter, where diplomats express their views and conduct dialogues with the world. Twitter has become a real centre of diplomatic communication on the Internet, where influential representatives of states and international organisations publish their official positions and react to events in real time. In this context, the examples of courtesy from modern diplomats, including representatives of the United Kingdom, the United States and officials of international organisations, are presented. These examples demonstrate how different diplomats use verbal and non-verbal expressiveness to achieve their goals in the new digital environment. Their examples provide valuable information for study and contribute to a better understanding of trends in diplomatic communication.

Key words: diplomatic discourse, expressiveness of communication, traditional and new genres, politeness in communication, social media, public diplomacy, international relations.

Постановка проблеми. Зі збільшенням впливу соціальних мереж та зміною способів спілкування дипломатичний дискурс у сучасному світі зазнає неабиякої трансформації. Традиційно дипломати використовували високий ступінь формальності та строгості у своїх комунікаціях. Однак зараз вони перебувають під впливом нових жанрів та цифрових платформ, які вимагають більшої виразності та відкритості, що, своєю чергою, може породжувати численні виклики й питання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з ключових проблем є збереження виразності та ввічливості в дипломатичній комунікації в нових умовах. Постає питання, як забезпечити адекватну репрезентацію культурних нюансів та відповідну реакцію на різноманітні події, коли дипломати використовують соціальні мережі та інші цифрові канали для взаємодії з аудиторією. Також виникає потреба у збереженні конфіденційності та запобіганні можливим загрозам у цифровому просторі.

Іншою проблемою є визначення того, як нові засоби виразності й комунікації впливають на

ефективність дипломатичного спілкування та на міжнародні відносини загалом. Варто розглянути, чи сприяють вони покращенню сприйняття повідомлень та розумінню позицій держав, чи можуть навпаки призвести до непорозумінь та конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ввічливість є фундаментальним аспектом регулювання міжособистісної взаємодії, і в сучасному контексті вона розглядається ширше, ніж просто набір стереотипних дій. Відповідно ввічливу поведінку вивчають як складну комунікативну стратегію, спрямовану на досягнення конкретних комунікативних цілей [3, с. 125]. Дослідження поняття ввічливості розпочались ще у другій половині ХХ століття, і результати цих ранніх досліджень стали основою для сучасних лінгвістичних наукових пошуків. У дослідження репрезентації вербальних та невербальних засобів вираження ввічливості у традиційних жанрах англомовного дипломатичного дискурсу важливий внесок зробили такі вчені, як Г. Грайс, Р. Лакофф, Дж. Ліч, П. Браун, С. Левінсон і Т. Ларіна. Потрібно також вказати на значущість сучасних досліджень

у цьому контексті, які проводять як зарубіжні (Е. Гуді, Дж. Хаус, Г. Каспер, Х. Арндт, А. Кашер, Р. Уотс, Б. Фрейзер), так і вітчизняні лінгвісти (Н. Кащшин, О. Мельничук, В. Литовченко, Н. Плющ, Н. Бабич, В. Шинкарук) [1, с. 17]. Наукові праці зазначених учених відіграють ключову роль у розвитку теорії ввічливості в англomовному дипломатичному дискурсі.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є ретельне дослідження та аналіз репрезентації вербальних та невербальних засобів вираження ввічливості у традиційних та нових жанрах англomовного дипломатичного дискурсу. Для досягнення цієї мети передбачаються наступні завдання: 1) аналіз традиційних жанрів дипломатичного дискурсу; 2) дослідження нових жанрів дипломатичного дискурсу; 3) аналіз використання соціальних мереж у дипломатичних комунікаціях; 4) аналіз публічних заяв і діалогів сучасних дипломатів; 5) розгляд ключових факторів і проблем у репрезентації ввічливості в цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційні жанри дипломатичного дискурсу завжди посідали важливе місце у спілкуванні між державами та міжнародними організаціями. Їх важливість полягає у здатності точно висловити позиції, укласти угоди та розв'язувати міждержавні конфлікти.

Промови є важливим елементом дипломатичного дискурсу, оскільки вони надають можливість представникам держав та міжнародних організацій виступати з офіційними заявами перед аудиторією. Промови можуть бути виголошені на міжнародних конференціях, урочистих заходах, сесіях ООН чи інших публічних подіях. Вони служать засобом для вираження позицій та ставлення держави до питань міжнародного значення.

Промови в дипломатичному дискурсі мають бути добре структурованими та аргументованими. Мова повинна бути формальною, з використанням специфічної лексики та термінів, щоб уникнути непорозуміння. Важливо також враховувати аудиторію та культурні особливості слухачів.

Розглянемо промову Джо Байдена перед 78-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН, яка відображає ключові аспекти дипломатичного дискурсу:

1. Звернення до представників ООН: Промова починається словами: *“Mr. President, Mr. Secretary-General, and my fellow leaders”* [6]. У цьому контексті «Mr. President» вказує на представника Генеральної Асамблеї ООН, «Mr. Secretary-General» – на Генерального секретаря ООН, і «my fellow leaders» – на інших лідерів

країн, представлених на засіданні. Це типовий елемент дипломатичних промов, де важливо вказувати на повагу до інших лідерів.

2. Висловлення спільних цілей: Промова наголошує на спільних цілях, наприклад, коли президент Байден зазначає: *“We seek to responsibly manage the competition between our countries so it does not tip into conflict”* [6].

3. Звернення до історичного контексту: У промові є згадки про історичні події, такі як Друга світова війна, боротьба зі зміною клімату, які вказують на важливість минулих досягнень і прогресу. Наприклад: *«After more than 50 years of progress under the Non-Proliferation Treaty»* [6] вказує на історію діяльності в рамках Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

4. Звернення до історичного контексту конфліктів: У промові обговорюється війна в Україні, коли президент заявляє: *“an illegal war of conquest, brought without provocation by Russia against its neighbor, Ukraine”* [6]. Джо Байден закликає до зупинки війни та захисту принципів територіальної цілісності й суверенітету країн.

5. Побудова партнерства: висловлюється підтримка ідеї спільного розвитку та створення партнерств між країнами та регіонами для вирішення глобальних викликів, таких як зміни клімату та інфраструктури: *“We’re creating a race to top with projects that have high standards for workers, the environment, and intellectual property”* і *“We united 21 nations in support of the Los Angeles Declaration on Migration and Protection, launching a region-wide approach to a region-wide challenge”* [6].

6. Позиція щодо Китаю: Джо Байден зазначає, що Сполучені Штати розглядають Китай як важливого партнера в розв'язанні спільних проблем, але також наголошують на необхідності визначити правила гри та захищати їх для забезпечення справедливості й вільної конкуренції: *“We are for de-risking, not decoupling with China”* та *“We will push back on aggression and intimidation and defend the rules of the road”* [6].

7. Звернення до прав людини: у промовах вказано необхідність захисту прав людини, особливо прав жінок, національних меншин: *“That Indigenous groups; racial, ethnic, religious minorities; people with disabilities do not have their potential stifled by systemic discrimination”* та *“We have to continue working to ensure that women and girls enjoy equal rights”* [6].

8. Апеляція до об'єднаної дії. У промовах нерідко є заклик для всіх країн до спільної дії, роботи та важливості співпраці: *“Let’s do this work together. Let’s deliver progress for everyone”* [6].

Загалом ця промова відображає типові елементи дипломатичного дискурсу, зокрема такі, як акцент на спільних цілях, важливості співпраці, захисті прав людини та заклик до вирішення глобальних викликів разом з іншими країнами.

Під час промови Джо Байдена було використано невербальні засоби, які доповнили та підсилили зміст промови. Тон голосу додавав емоційної насиченості та виразності промові. Міміка відіграла важливу роль у невербальному вираженні ввічливості та інших емоцій під час виступу. Наприклад, підняті брови під час обговорення напрямів розвитку сигналізували про позитивне ставлення до цієї теми [6]. Проте, коли згадувались проблеми або труднощі, вираз занепокоєння на обличчі підсилював серйозність та важливість цих питань. Ці невербальні сигнали допомогли встановити емоційний зв'язок між мовцем та аудиторією, що є важливим елементом дипломатичного спілкування.

Окрім цього, в англomовному дипломатичному дискурсі існують інші невербальні засоби вираження ввічливості, а саме:

1. Рукоштовання: Під час зустрічей і важливих подій рукоштовання є загальноприйнятою формою виразу ввічливості та поваги. Ця фізична дія вказує на готовність співпрацювати та встановлювати партнерські відносини.

2. Стиль одягу: Офіційний та діловий одяг, приділення уваги деталям, таким як краватки, брошки та годинники, є своєрідними засобами виразності та ввічливості, підкреслюючи важливість події або бесіди.

3. Повага до простору: Збереження особистого простору іншої особи є важливим аспектом ввічливого спілкування [2, с. 312].

Ці невербальні елементи додають глибини та виразності комунікації в англomовному дипломатичному дискурсі, підсилюючи роль вербального спілкування та виражаючи важливі аспекти ввічливості та поваги у відносинах між дипломатами.

Договори є ключовим елементом дипломатичного дискурсу та міжнародних відносин. Вони регулюють важливі аспекти співпраці між різними сторонами та забезпечують стабільність і взаємодію на міжнародній арені, наприклад, договір про нормалізацію відносин між Сполученими Штатами та Кубою від 2014 року.

Цей договір був укладений між Сполученими Штатами Америки та Республікою Куба з метою нормалізації дипломатичних та економічних відносин між двома країнами. Він також символізує здатність дипломатії до вирішення навіть найскладні-

ших міжнародних конфліктів завдяки ефективному використанню засобів ввічливості, а саме:

– Вживання формального мовного стилю. У тексті використано офіційний мовний стиль, що є характерним для дипломатичних документів. Наприклад, вживання «we» та інші форми множини для представлення позиції Сполучених Штатів: *“We will continue to make clear that the United States cannot impose a different model on Cuba because the future of Cuba is up to the Cuban people”* [7].

– Вживання точних термінів. У тексті використано точні та обережні формулювання для висловлення позиції. Наприклад, *“We will continue to encourage”, “We will seek to facilitate”, “We will pursue cooperation”*: *“We will seek greater Cuban government respect for universal human rights and fundamental freedoms for every individual”* [7].

– Висловлення поваги до суверенітету. У документі наголошено на повазі до суверенітету та самовизначення Куби, що є важливим аспектом дипломатичної ввічливості: *“We will work with the European Union and likeminded international organizations and countries to encourage the Cuban government to respect universal values”* [7].

– Засоби вираження готовності до співпраці: Текст включає фрази, які виражають готовність Сполучених Штатів до співпраці та діалогу, наприклад, *“We will continue high-level and technical engagement”, “We will seek opportunities”, “We will sustain private and public efforts”, “We will work with”* тощо [7].

– Використання конструкцій з «will». Для вираження зобов'язань і намірів у тексті використано конструкції з «will», що є типовим для дипломатичних документів. Наприклад, *“We will facilitate opportunities”, “We will expand dialogue”, “We will pursue cooperation”* [7].

Листування між дипломатами також є важливим засобом спілкування та обговорення міжнародних питань. Листи, ноти, телеграми та інші письмові повідомлення можуть мати різні цілі та форми, але завжди вимагають ввічливості, офіційності та уважності до деталей. Листи між дипломатами зазвичай розпочинаються зверненням та висловами ввічливості, наприклад, *“Your Excellency”, “Dear Ambassador”*. Дипломати використовують цей вид дипломатичного дискурсу для висловлення своїх позицій, думок, ставлення до конкретних міжнародних питань. У листах можуть міститися запити чи прохання щодо співпраці, надання інформації або розгляд певних питань. Для вираження вдячності чи подяки за співпрацю дипломати використовують спеціальні вирази, зокрема такі, як *“Thank you*

for your kind assistance". Лист обов'язково завершується такими фразами, як, наприклад, *"Yours sincerely"*, *"Best regards"*.

Слід зазначити, що із появою соціальних мереж та інших онлайн-платформ для спілкування, дипломатичний дискурс зазнав значних змін. Один із нових жанрів, який здобув популярність серед дипломатів та міжнародних організацій, це офіційні сторінки в соціальних мережах, зокрема на платформі Twitter.

У Twitter-повідомленнях ввічливість виявляється в тоні та стилі комунікації. Дипломати старанно добирають слова, щоб уникнути конфліктів та зберегти доброзичливі відносини з колегами, партнерами та громадськістю. Кожен пост на Twitter є публічним, тому важливо враховувати потенційну аудиторію та висловлювати свої погляди так, щоб не завдавати шкоди власним міжнародним інтересам.

Основна особливість цього жанру полягає в обмеженій кількості символів у кожному повідомленні, яка становить 280 символів для одного повідомлення. Оскільки у Twitter існує ця обмеженість, дипломати повинні бути дуже лаконічними та точними у своїх повідомленнях. Вони використовують скорочення та акроніми для економії місця та ретельно добирають слова. Важливо, щоб їхні повідомлення були зрозумілими та не залишали можливостей для двозначного трактування.

Розглянемо Tweet Домініка Рааба, колишнього міністра закордонних справ Великої Британії: *"Delighted to welcome our European friends and partners today for productive discussions on shared challenges and opportunities. GB🇬🇧EU #UK #EU #Diplomacy"* [8].

У цьому «твіті» дипломат висловлює радість від зустрічі з європейськими друзями й партнерами, називає обговорення продуктивним та використовує хештеги для зазначення важливих тем та спільних цілей між Великою Британією та Європейським Союзом.

Tweet від Антоні Тонер, колишнього речника Державного департаменту США, виражає вдячність за можливість зустрічі з союзниками та підкреслює зобов'язання Сполучених Штатів спільно працювати над подоланням глобальних викликів та сприяти міцним дипломатичним зв'язкам:

"Grateful for the opportunity to meet with our allies today. The United States remains committed to working together on global challenges and fostering strong diplomatic ties. us🇺🇸🌐 #Diplomacy #Allies" [8]. Залучено хештеги для зазначення важливих аспектів дипломатії та співпраці з союзниками.

Оскільки Twitter використовується для миттєвого спілкування, невербальні елементи обмежені. Однак фотографії, графіка, та інші візуальні елементи можуть підкреслити або доповнити вербальні повідомлення. Дипломати часто додають фотографії зустрічей, подій, чи документів, щоб підкреслити важливість своїх повідомлень.

Наприклад, фото від представника Великої Британії в ООН Фергуса Екерслі. До «твіта» додано фотографію, на якій його автор спілкується з колегами з інших країн на зустрічі в ООН [8]. Усмішка на обличчі та привітний жест руки підкреслюють доброзичливий характер дипломатичних відносин.

Висновки. Таким чином, ми дійшли висновку, що сучасний дипломатичний дискурс відрізняється від традиційного способами виразності та ввічливості. У традиційних жанрах, таких як договори, промови й листування, необхідним є високий рівень формальності та офіційності у вербальному вираженні. Це передбачає використання офіційної мови та уникнення амбівалентних висловлень.

У сучасних жанрах, зокрема таких, як соціальні медіа, виразність та ввічливість можуть виражатися менш формально. Дипломати можуть використовувати більше неформальних мовних засобів, таких як скорочення, специфічна лексика, гумор та інші елементи, що наближають спілкування до аудиторії. Однак рівень ввічливості все ще залежить від контексту.

У сучасних медіа велика увага приділяється візуальному змісту. Фотографії, відео та інші наочні елементи доповнюють вербальні повідомлення і можуть підсилювати виразність та ввічливість повідомлення. Крім того, у соціальних медіа дипломати можуть користуватися спрощеною мовною формою, що дозволяє висловити ідеї більш доступно та легко. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в подальшому аналізі впливу сучасних засобів комунікації на дипломатичний дискурс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпчук Н.П. Дипломатичне листування як засіб міжнародної комунікації. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2008. № 6. С. 17–20.
2. Кащисин Н. Особливості дискурсу та терміносистеми англomовних дипломатичних документів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки»*. 2009. Вип. 81(2). С. 312–316. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81\(2\)_79](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81(2)_79) (дата звернення: 10.10.2023).

3. Кащишин Н.Є., Іващишин О.М. Реалізація стратегій ввічливості в англomовному дипломатичному дискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31(70). № 3(1). Ч. 1. С. 125–129. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2020_31\(70\)_3\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2020_31(70)_3(1)_24) (дата звернення: 10.10.2023).
4. Forceville C., Urios-Aparisi E. *Multimodal Metaphor*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2009. 470 p.
5. Kress G., Van Leeuwen T. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London : Routledge, 2010. 212 p.
6. President Biden Delivers Remarks Before the 78th Session of the United Nations General Assembly. URL: <https://gadebate.un.org/en/78/united-states-america> 3 (дата звернення: 05.10.2023).
7. DCPD-201600699 – Directive on United States-Cuba Normalization. Office of the Federal Register, National Archives and Records Administration. 2016. URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/DCPD-201600699> (дата звернення: 05.10.2023).
8. *Twiplomacy Study*. Geneva, 2018. URL: <https://rb.gy/55ceu> (дата звернення: 05.10.2023).

УДК 821.111(94)'34'27

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.16>

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАТУСУ В МОВЛЕННЄВОМУ РЕПЕРТУАРІ АВСТРАЛІЙСЬКИХ ЖІНОК

REFLEXION OF PROFESSIONAL STATUS IN THE SPEECH REPETORY OF AUSTRALIAN FEMALES

Костроміна О.В.,

orcid.org/0000-0002-6756-7701

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови № 2

Національного університету «Одеська морська академія»

Професія людини є однією з найважливіших і найзначущих складових соціального статусу. У фокусі пропонованого дослідження – професійні особливості мовлення австралійських жінок. Метою дослідження є визначення особливостей реалізації жіночого мовлення з погляду відображення в ньому маркерів професійної належності мовця. У роботі розглянуті основні поняття соціальної лінгвістики з метою визначення характеристик типового професійного мовленнєвого репертуару австралійських жінок; описані просодичні характеристики, які можуть слугувати маркерами мовленнєвої поведінки досліджуваних інформантів. Проведений аудиторський і комп'ютерний види аналізу дає підстави виокремити в мовленнєвому репертуарі просодичні параметри професійної належності мовця. Мовленнєвий репертуар представників професій, які вимагають високого рівня володіння мовленнєвим голосом, – актриси – характеризується високою тональною варіативністю з перевагою емоційно забарвлених тонів і шкал – висхідною шкалою, висхідним та висхідно-спадним тонами. Мовленнєвий репертуар журналістки, архітектора, професія яких вимагає впевненості, високого рівня володіння мовленнєвою культурою, характеризується використанням спадної інтонаційної шкали, спадного термінального тону. Такий мовленнєвий репертуар вказує на деяку категоричність в мовленні, на вміння впливати на співрозмовника. Мовленнєвий репертуар домогосподарки має емоційно-нейтральний характер з превалюванням рівної шкали, рівного та висхідного тонів. Такий тональний малюнок вказує на деяку невпевненість, на невміння правильно розставляти акценти. Проведене дослідження професійних просодичних особливостей в мовленнєвому репертуарі австралійських жінок сприятиме більш розширеному дослідженню соціальних чинників в мовленнєвому репертуарі мовця.

Ключові слова: австралійський, мовленнєвий репертуар, інтонаційні шкали, термінальні тони, професія, просодія.

Profession is one of the most important and significant component of the person's social status. Professional social peculiarities of Australian female speech are in the focus of the present investigation. The aim of the paper is to define the realization of female speech from the point of view of the reflection in it the markers of professional belonging. General notions of social linguistics have been revealed in the paper, with the goal to define typical prosodic speech repertory of Australian females; melodic characteristics have been described, which can serve as markers of speech behavior of the investigated informants. The conducted auditory and computer types of analyses allowed to highlight in the speech repertory parametres of the speakers' professional belonging. The representatives of the profession that requires high level of speech voice quality actresses – are characterized by high tone variation with the dominance of emotionally colored Tones and Scales – Rising Head, Rising and Rising-Falling terminal tone. Speech repertory of the journalist, architect, the profession of whom requires confidence, high level of speech culture is characterized by the usage of Descending Scale,

Falling terminal tone. Such Speech repertory points at some speech categoricalness, ability to influence the interlocutor. Speech repertory of housewives is emotionally neutral, with the prevalence of Level Scale and Level and Rising terminal tones. Such tonetic picture points at some uncertainty, inability to the accent correctly. So the conducted investigation of professional prosodic peculiarities in the speech repertory of Australian females will contribute to more expanded research of social features in the speaker's speech repertory.

Key words: Australian, speech repertory, intonational Scale, terminal tone, profession, prosody.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики на перший план наукових досліджень висувається людина, її потреби, мотиви, цілі, наміри і очікування. Сьогодні можна говорити про глобальну антропоцентричну тенденцію у розвитку мовознавства, про всебічне вивчення проблеми людини в мові.

У зв'язку з цим опис мовленнєвої поведінки мовця, сферою вивчення якого є професійна належність, стає важливим аспектом лінгвістичних досліджень.

Професія людини, на думку У. Лабова, – одна з найважливіших і найзначущих складових соціального статусу. Є.В. Корнелаєва зазначає, що професійна належність мовця впливає на різні аспекти життя: «Ступінь впливу професії на мовленнєву поведінку людини тим вищий, чим більшу кількість вербального спілкування передбачає її професія» [5].

На думку вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі соціолінгвістики і соціофонетика, найбільш яскраво професійно-клішована просодія проявляється тоді, коли мовець грає ролі, що утворюють ядро соціальної сутності його статусу (Корнелаєва Є.В., П. Традгіл, У. Лабов).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомо, що мовлення людини є індикатором її статусної, професійної належності: здебільшого людина може судити про статус свого співрозмовника у перші хвилини розмови. Англійський вчений П. Традгіл зазначає, що мовець не може напряму спитати свого співрозмовника про його соціальне становище, проте у процесі бесіди він може дійти певних висновків щодо походження та соціального статусу свого співрозмовника, виходячи з того, як він говорить. Англійською це позначається одним дієсловом *to place smb.*, тобто «мовцю ставлять «діагноз» щодо його географічного та соціального походження. У цьому й полягає процес ідентифікації мовця за його вимовою» [18].

Дослідження соціального статусу людини присвячено велику кількість праць вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Багато досліджень описують просодичні особливості мовлення представників різних вікових та гендерних груп. Вітчизняні науковці надають великого значення вивченню мовленнєвого репертуару окремих професійних

груп, зазначаючи їхній вплив на загальну систему мови. Підґрунтям для вивчення професійних особливостей мовленнєвої поведінки австралійських жінок послужили наукові розробки А.А. Калити [4], О.Р. Валігури [1], Я.Р. Федорів [9], М.П. Дворжецької [3], Є.В. Корнелаєвої [5].

Постановка завдання. Спектр проблем соціальної лінгвістики пов'язаний у першу чергу із соціальною природою мови і її функціонуванням у суспільстві. Дослідження мовленнєвої поведінки окремих соціальних груп має прямий взаємозв'язок із актуальною у соціолінгвістиці стратифікаційною гіпотезою, яка спрямована на вивчення поділу суспільства на прошарки та становить собою концепцію, що відбиває нерівність у суспільстві. Теорія соціальної стратифікації мови полягає в тому, що представники різних соціальних прошарків використовують диференційний набір мовних засобів, у тому числі на рівні вимови.

«Мовлення є найважливішою характеристикою соціального статусу людини. Проблема соціальної індикації мовлення ґрунтовно розроблена в соціолінгвістиці: висвітлено горизонтальне і вертикальне членування мови на географічні і соціальні діалекти, виявлені і описані різноманітні соціолекти, визначені типи комунікативної стратегії людей в умовах ситуативної і соціальної нерівності, розроблено апарат вивчення показників соціального статусу людини, зокрема індикатори і маркери» [15].

Статус пов'язаний з сертифікаційною варіативністю мови, за якої вибір мовцем конкуруючих мовних форм зумовлений постійними, об'єктивно притаманними комунікату соціальними ознаками. У нашому дослідженні ми використовуємо визначення соціального статусу як «співвідносний стан людини в соціальній системі, що містить права, обов'язки і взаємні очікування поведінки, що звідси випливає» [15].

Представники різних соціальних і професійних груп використовують різні соціальні діалекти (соціолекти) – «різновиди мови, що асоціюються з різноманітними групами користувачів (що визначаються за ознакою територіальної належності, освіти, класової і статевої належності тощо)» [11].

Здебільшого комуніканти здатні розпізнати особливості мовлення, що відображують

соціальну стратифікацію за вертикальною шкалою – належність до високого чи низького класу. У будь-якому суспільстві високий рівень володіння мовленням чинить сприятливе враження на співрозмовника і вважається показником високого соціального статусу.

У деяких випадках людина, що має низький соціальний стан, робить спроби зімітувати престижну вимову людей більш високого класу. Традгіл зазначає, що часто це можна спостерігати при переході від неофіційного спілкування в більш формальне [18].

Зарубіжні дослідники В. Джон-Стайнер та Л. Сміт зазначають, що специфіка професійної діяльності проявляється насамперед на фонетичному рівні в різноманітних мовленнєвих ситуаціях [16; 17].

Професія людини як відмічається в роботах Є.В. Корнелаєвої впливає на багато аспектів її життєдіяльності і, як правило, яскраво відбивається на її мовленні.

Належність людини до тієї чи іншої професійної групи значною мірою впливає на формування її мовленнєвого репертуару, що містить специфічні засоби різних мовних рівнів. Вибір засобів мовленнєвого репертуару в багатьох випадках є автоматичним, тобто таким, що не усвідомлюється мовцем, і передусім це стосується засобів просодичного рівня. Внаслідок цього певні просодичні моделі та прийоми, що формуються та регулярно відтворюються в процесі спілкування, характеризують своєрідність мовців, різних за своєю професією [5].

Безперечним є той факт, що мовлення людини надзвичайно інформативне при визначенні професійної належності. У Лабов розглядає мовленнєву поведінку як одну із складових частин соціальної поведінки людини, в якій відбиваються її професійні якості мовця [15].

У пропонованій роботі зроблено спробу вивчення мовленнєвого репертуару австралійських жінок, представниць різних професій.

Метою дослідження є виявлення просодичних характеристик в мовленнєвому репертуарі австралійських жінок, представниць різноманітних професій.

До завдань дослідження входить:

- опис особливостей соціального статусу комуніканта і одного з компонентів соціального статусу – професії;
- проведення фонетичного експерименту з метою виявлення просодичних маркерів, що ідентифікують професійну належність інформантів;

- лінгвістична інтерпретація отриманих результатів.

Фонетичний експеримент мстить проведення аудиторського та комп'ютерного видів аналізу.

Виклад основного матеріалу. Автори багатьох сучасних праць з соціофонетики та інтонації говорять про можливість фонетичних засобів надсегментного рівня виступати в якості індикатора належності мовця до певної професійної групи. У цьому випадку інтонація виконує свою «індексальну» (indexical) функцію, яка полягає у здатності інтонації виступати в якості маркера особистісної і статусної належності мовця [12; 19]. Як зазначає Д. Кристал, «одним із найбільш характерних індикаторів професійної ролі є інтонація: гучність, темп, ритм та висота голосу» [12, с. 311].

На думку Д. Кристала, «існує багато професій, які можливо розпізнати, головним чином, за допомогою певних фонетичних рис надсегментного рівня, наприклад, суддя, священник, продавець, військовий, спортивний коментатор та інші професії, зв'язані з виступом на радіо і телебаченні» [13, с. 193]. Д. Кристал зазначає, що всі носії англійської мови здатні відрізнити різноманітні «тони» (tones of voice), притаманні людям, що виступають у певній професійній ролі. Так, наприклад, британці традиційно співвідносять мовлення священника з такими просодичними характеристиками, як вузький діапазон голосу, переважне вживання рівного тону, розмірний ритм, достатньо повільний темп тощо. На думку Д. Кристала, людина, яка намагається зімітувати мовлення священнослужителя, буде просодично оформлювати своє мовлення відповідно до вищенаведених характеристик [13].

Є.В. Корнелаєва зазначає, що професійна належність більше впливає на просодичну організацію мовлення людини, ніж інші компоненти її соціального статусу [5]. Згідно з результатами дослідження, проведеного М.В. Чесноковою, загальні закономірності просодичної організації мовлення, що відображують вікову належність, можуть порушуватись під впливом факторів, зв'язаних з професійною належністю мовців [10].

І.В. Сиваченко, досліджуючи мовлення спортивних коментаторів, помітила, що їх синтагми більш короткі, ніж в інших дикторів відповідних вікових груп. Отже, можна стверджувати, що просодія може виступати маркером професійної належності мовця. Певні моделі мовленнєвої поведінки (у тому числі і на рівні інтонації), вироблені і закріплені під час професійного спілкування, є дуже сталими і в багатьох випадках достатньо легко розпізнаються носіями мови [8].

Пропоноване дослідження сфокусоване на визначенні впливу професійного статусу мовця, на його мовленнєвому репертуарі.

Інформантками стали австралійські жінки, представниці різноманітних професійних груп. Всього в експерименті брали участь 10 жінок, з них три актриси, дві домогосподарки, одна менеджерка (представниця торгових організацій), одна журналістка і одна музикантка, одна модель, одна архітекторка.

Отже, у дослідженні представлений широкий спектр професійної діяльності досліджуваних інформанток.

Першим етапом дослідження є визначення номенклатури інтонаційних шкал і термінальних тонів у мовленні інформантів. **Матеріалом** дослідження слугували фрагменти спонтанного мовлення з австралійських телевізійних програм, зафіксованих в мережі Інтернет протягом 2020–2023 років.

Результати фонетичного аналізу щодо номенклатури інтонаційних шкал продемонстрували наступне: найчастотнішою інтонаційною шкалою було визначено спадну шкалу (28%), дещо менш вживаною є висхідна (26%), третє місце

посідає рівна шкала (19%), хвилеподібна – 15% і ковзна – 12%.

Наведені результати свідчать про варіативний характер мовлення австралійських жінок.

Щодо результатів професійної диференціації зазначимо, що в мовленні актрис, моделі та музикантки зафіксовано вживання висхідної шкали (37%), рівної (25%), хвилеподібної (22%) та 16% інших видів шкал (спадної – 9%, ковзної – 4% та однонаголошеної – 3%). У мовленні журналістки, домогосподарок та представниць торгових організацій переважала спадна (35%), рівна (28%) та висхідна (27%) шкали, інші види шкал склали 10% (див. Табл. 1).

Превалювання спадної шкали в мовленні журналістки та архітекторки свідчить про емоційно нейтральний характер мовлення і є типовим для британського варіанта англійської мови, який впливає на мовлення австралійців (рис. 1).

Щодо найчастотнішого вживання висхідної шкали, то цей факт можна пояснити типовістю цієї шкали для емоційно забарвленого мовлення і, як показали результати дослідження, вона вживається в мовленні актрис, моделі, музикантки, тобто тих, чия професія пов'язана з мистецтвом,

Таблиця 1

Частотність вживання інтонаційних шкал у мовленні досліджуваних інформантів

№ з/п	Професія інформантів	Види шкал (%)					
		Спадна	Рівна	Висхідна	Ковзна	Хвилеподібна	Інші види шкал
1	Актриса 1	19	22	30	15	12	2
2	Актриса 2	11	12	37	19	21	–
3	Модель	14	19	27	18	22	–
4	Журналістка	31	30	24	6	3	6
5	Музикантка	17	21	28	25	–	7
6	Домогосподарка 1	19	14	27	19	11	10
7	Домогосподарка 2	15	18	28	21	12	5
8	Архітекторка	23	21	20	15	16	5
9	Менеджерка	16	24	26	18	9	7
10	Актриса 3	11	14	32	21	22	–

Imogen Bailey, successful model, actress and animal rights activist, about 23.

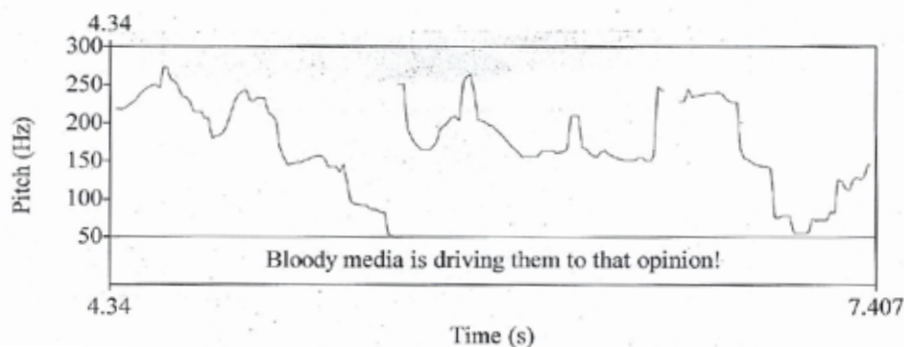

Рис. 1. Інтонаграма фрази з мовлення австралійської моделі (зразок хвилеподібної шкали)

з виступами перед аудиторією, і вимагає прояву емоцій.

Отримані результати щодо вживання в мовленні австралійських жінок, різних за професією, інтонаційних шкал, підтверджують попередні дослідження У. Лабова, О.В. Костроміної про тенденцію до часткового вживання жінками емоційно-забарвлених шкал (висхідної, ковзної), а також стандартних форм вимови (спадна, рівна шкали) (рис. 2).

Наступним етапом дослідження став аналіз частотності вживання термінальних тонів у мовленні представниць різних професійних груп (Табл. 2).

Результати проведеного аналізу щодо номенклатури термінальних тонів в мовленні австралійських жінок різних за професією, показали, що за кількістю вживання домінує висхідно-спадний термінальний тон. Це повністю узгоджується з раніше проведеним дослідженням просодичних особливостей австралійського варіанта англійської мови, де висхідно-спадний (нисхідний ВНТ) термінальний тон було визначено маркером австралійського типу вимови [6].

Загалом, мовлення австралійців можна визначити як таке, що має дуже варіатив-

ний характер, в якому представлено розмаїття термінальних тонів.

Для мовлення актрис найчастотнішими тонами є висхідно-спадний та висхідний. Такі показники свідчать про емоційний характер їх мовлення, про тембральне забарвлення голосу.

У мовленні журналістки та музикантки переважають спадні тони, що можна пояснити впевненістю в собі. У своїй кваліфікації.

У мовленні домогосподарок превалюють висхідні та рівні тони, що можливо, свідчить про деяку невпевненість, не вміння правильно ставити акценти.

Висновки. Просодія є важливим способом ідентифікації мовця і може виступати маркером професійної належності мовця. Проведене дослідження є спробою проаналізувати професійні особливості мовленнєвого репертуару австралійських жінок.

Результати комплексного аудиторського і комп'ютерного видів аналізу довели, що мовленнєвий професійний репертуар австралійських жінок, має варіативний характер, щодо використання інтонаційних шкал та термінальних тонів.

Мовленнєвий репертуар представників професій, які вимагають високого рівня володіння

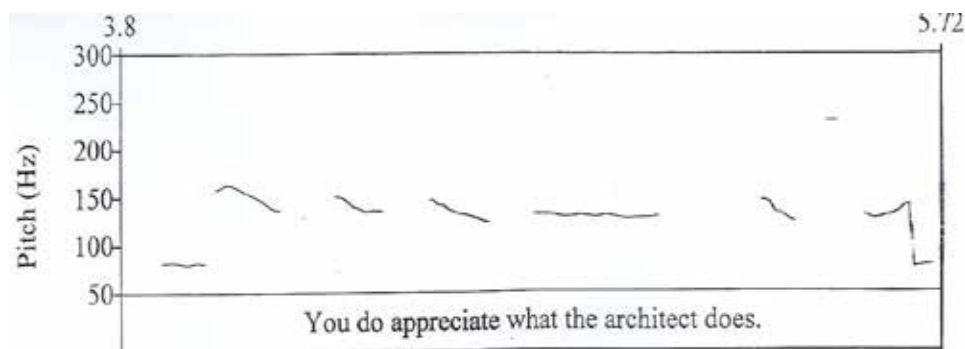

Рис. 2. Інтонаграма фрази з мовлення австралійки – архітекторки (зразок рівної шкали)

Таблиця 2

Частотність вживання термінальних тонів у мовленні досліджуваних інформантів

№ з/п	Професія інформантів	Види термінального тону (%)					
		Спадний	Висхідний	Рівний	Спадно-висхідний	Висхідно-спадний	Інші види тонів
1	Актриса 1	21	24	2	19	31	3
2	Актриса 2	20	22	6	21	28	3
3	Модель	8,5	28,5	19	7	33	5
4	Журналістка	29,5	23,5	4	12	24	8
5	Музикантка	22	32	–	15	29	2
6	Домогосподарка 1	17,5	29,5	28	6	19	–
7	Домогосподарка 2	16	32	23	9	20	–
8	Архітекторка	14	31	10	19	32	4
9	Менеджерка	15	23	9	21	30	2
10	Актриса 3	18	28	4	17	33	–

мовленнєвим голосом, – актриси – характеризуються високою тональною варіативністю з перевагою емоційно забарвлених тонів і шкал – висхідною шкалою, висхідним та висхідно-спадним тонами.

Мовленнєвий репертуар журналістки, архітектора, професія яких вимагає впевненості, високого рівня володіння мовленнєвою культурою, характеризується використанням спадної інтонаційної шкали, спадного термінального тону. Такий мовленнєвий репертуар вказує на деяку категоричність в мовленні, на вміння впливати на співрозмовника.

Мовленнєвий репертуар домогосподарки має емоційно-нейтральний характер з переважанням рівної шкали, рівного та висхідного тонів. Такий тональний малюнок вказує на деяку невпевненість, на невміння правильно розставляти акценти.

Отже, проведене дослідження професійних просодичних особливостей в мовленнєвому репертуарі австралійських жінок сприятиме більш розширеному дослідженню соціальних чинників в мовленнєвому репертуарі мовця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Валігура О.Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) : дис. ... докт. філол. н. : 10.02.04, 10.02.15. Київ, 2010. 375 с.
2. Григораш В.С. Соціолінгвістичні особливості йоркширського діалекту (інструментально-фонетичне дослідження усного мовлення) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2014. 21 с.
3. Дворжецька М.П. Фонетика англійської мови: фоностилістика і риторика мовленнєвої комунікації. Вінниця : Нова книга, 2005. 208 с.
4. Калита А.А. Система фонетичних засобів актуалізації смислу висловлювання : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 41 с.
5. Корнелаєва Є.В. Варіативність професійних просодичних особливостей мовлення (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі інтерв'ю з політиками, акторами, дикторами телебачення) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2015. 235 с.
6. Костроміна О.В. Соціофонетичні особливості австралійського варіанта англійської мови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі спонтанного мовлення) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2015. 272 с.
7. Сіваченко І.В. Просодичні особливості мовлення коментаторів спортивних програм (інструментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... докт. філософ : 035 Філологія. Одеса, 2021. 18 с.
8. Федорів Я.Р. Соціокультурні аспекти просодичної організації висловлювань-невдоволень (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ : КДЛУ, 2000. 20 с.
9. Чеснокова М.В. Просодична динаміка мовлення вікових, гендерних та регіональних груп англомовної спільноти (інструментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2016, 228 с.
10. Biber D., Finegan E. Sociolinguistic perspectives on register. Oxford University Press US, 1994. 385 p.
11. Crystal D. How language works. Penguin books, 2006. 500 p.
12. Crystal D. Prosodic and paralinguistic correlates of social categories / E. Ardener (ed.). *Social anthropology and language*. London : Tavistock Publications, 1971. P. 185–206.
13. Dvorzhetska M. News From Special Interest Group: Phonetics and Linguistics. *IATEFL-Ukraine. Newsletter*. 1998. № 12.
14. Labov W. Principles of Linguistic Change. Vol. 2. Social Factors. Oxford : Wiley-Blackwell, 2004. 572 p.
15. Smith Larry W. An interactionist approach to the analysis of similarities and differences between spoken and written language. Sociocultural approaches to language and literacy. An interactions perspective. Cambridge University Press, 1994. P. 43–82.
16. Steiner-John V. Sociocultural approaches to language and literacy. An interactions perspective. Cambridge University Press, 1994. 397 p.
17. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. London : Penguin, 2000. 240 p.
18. Wells J.C. English Intonation. An Introduction. Cambridge, 2006. 276 p.

CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ПРЕДМЕТНО-МОВНЕ ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Makukhina S.V.,

orcid.org/0000-0001-6269-8406

*Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities
Kherson State Agrarian and Economic University*

Content and Language Integrated Learning is a response to the market need for specialists with knowledge foreign language skills, ready for effective communication in an international professional or academic environment. CLIL methodology of teaching specialized subjects in a foreign language has a number of specific features, including high cognitive load that learners experience. The article discusses the goals, didactic principles and methodologies of Content and Language Integrated Learning. The author analyzes such concepts as «hard» and «soft» CLIL. It is noted that the practical application of the soft CLIL methodology in integrated classes is effective, productive and produces certain results, introduces variety and creativity into the educational process, motivates not only students, but also teachers for the further use and promotion of this methodology. In our opinion, the CLIL method significantly increases motivation for language learning, since language is not a goal, but a means of studying another subject. First of all, a foreign language is used to discuss the content of the subject being studied in order to deepen its understanding. Students learn to express themselves through a foreign language, thereby acquiring fluency and literacy. This technique allows students to develop linguistic skills and communicative competencies in a non-native language. The article discusses the competencies that teachers must have for the successful implementation of subject-language integrated learning. The use of Content and Language Integrated Learning requires thorough, labor-intensive preparation from the teacher. Moreover, this process dictates the need for constant creative search. It is noted that this approach is of interest to foreign language teachers working at universities and implementing programs for studying a professional version of a foreign language.

Key words: content and language integrated learning, foreign language, communication, competencies, motivation.

Предметно-мовне інтегроване навчання (Content and Language Integrated Learning) впроваджується у вузівські програми як відповідь на потребу ринку у фахівцях зі знанням іноземної мови, готових до ефективної комунікації в міжнародному професійному чи академічному середовищі. Викладання спеціальної дисципліни іноземною мовою за методикою CLIL має низку особливостей, однією з яких є підвищене когнітивне навантаження на здобувачів вищої освіти. У статті розглянуто цілі, дидактичні принципи та методики інтегрованого навчання за змістом та мовою. Охарактеризовано такі поняття, як «hard» та «soft» CLIL. Практичне застосування методики «soft» CLIL на інтегрованих заняттях є ефективним, продуктивним та дає певні результати, вносить різноманітність та креативність у навчальний процес, мотивує не лише здобувачів, а й викладачів до подальшого використання та просування даної методики. Доведено, що метод CLIL істотно підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови, оскільки мова – це не мета, а засіб вивчення іншого предмета. Насамперед, іноземна мова використовується для обговорення змісту предмета, що вивчається, з метою його поглиблення та розуміння. У статті висвітлено компетенції, які повинен мати педагог для успішної реалізації предметно-мовного інтегрованого навчання. Використання інтегрованого навчання за змістом та мовою вимагає від викладача ретельної та трудомісткої підготовки, диктує необхідність постійного творчого пошуку. Підкреслено, що впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання в освітній процес активізує пізнавальні якості здобувачів вищої освіти та мотивує їх до вивчення тієї чи іншої навчальної дисципліни іноземною мовою. Зазначено, що цей підхід становить інтерес для викладачів іноземної мови, які працюють у закладі вищої освіти та реалізують програми вивчення професійного варіанта іноземної мови.

Ключові слова: предметно-мовне інтегроване навчання, іноземна мова, комунікація, компетенції, мотивація.

Problem statement. In the 21st century, in the context of globalization and internationalization, economic, technological and cultural changes such as lifelong learning, student mobility and training languages are becoming increasingly important. Knowledge of a foreign language becomes urgent need of the time, helps a person to be competitive in the labor market, enriches his personal life and broadens his horizons professional opportunities. One of the most popular methods of recent years

related to language immersion teaching is Content Language Integrated Training (CLIL).

Analysis of recent research and publications. CLIL is examined in different countries by such researches as Coyle Do, Hood Philip, Marsh David, Gierlinger E., Graaff R., Koopman G., Anikina Y., Westhoff G., Mexisto P. The development of CLIL methodology, its implement and tools in the foreign countries are researched by David Lasagabaster, Yolanda Ruiz de Zarobe (Spain),

Dieter Wolff, Stephan Breidbach and Britta Viebrock (German), Movchan Larysa (Sweden), Kari Nieminen (Finland).

Setting objectives. The goal of the article is analysis of modern research conducted in the field of content, goals and methodology of Content and Language Integrated Training (CLIL).

Presentation of the main material. Integration processes in Europe in the 90s of the XX century, aimed at building a common market and removing restrictions for the movement of capital, goods, people and services, have actualized the problem of multilingual learning not only at the level realization of professional goals, but also at the level of social interaction, participation in political life. Bilingual education appeared in schools: some subjects such as mathematics, geography, history and others, begin to teach in a foreign language, most often in the official language of the European Union – English. It should be noted that the goal of Content and Language Integrated Learning (CLIL) is the acquisition of knowledge and improvement of skills in a specific subject, at the same time, language knowledge and skills are improved in the process of mastering this subject.

The specific goals of CLIL were presented by D. Coyle through four components (so-called ‘four Cs’) [2, p. 92]:

communication:

- improving the level of proficiency foreign language being studied;
- communication skills are developed by any discipline studied in the context of subject-language integrated learning, and at the same time separate types of speech develop activities (listening, speaking, reading, writing);

content:

- study of the subject, application of new knowledge and development of skills through practical tasks;

culture:

- expansion of knowledge and understanding of interacting cultures;

cognition:

- development of thinking; subject content, development language skills are consistent with existing knowledge, the experiences and needs of students;

– students analyze their academic activities, synthesize new knowledge based on the knowledge gained from studying various subjects and apply it in practice.

Foreign scientists highlight the following didactic principles defining CLIL:

1. The principle of duality (reliance on native and foreign languages);

2. The principle of integration of foreign language and subject content;

3. The principle of gradual complication of content;

4. The principle of focusing on mastering knowledge on a specific the subject using two languages (native and foreign);

5. The principle of developing motivation for the ability and willingness to use foreign language for special purposes;

6. The principle of unity of mental and speech activity in a foreign language.

It should be noted that in foreign scientific and methodological literature there are concepts such as «hard» and «soft» CLIL [3, c. 110]. When implementing a «soft» version CLIL educational process is focused on a foreign language, its study becomes one of the main tasks. This model assumes that teachers of language subjects present material through some scientific or professional context. The «Hard» version of CLIL has a dual goal for the teacher: teaching content the subject itself and teaching academic language. Both concepts are quite successfully used in educational institutions today, but in order to meet the requirements Content and Language integrated approach, the foreign language teacher, or the subject teacher needs to make changes in their methodological principles of work. Introduction of a Content and Language integrated approach to teaching, certainly has important educational potential, consisting in its cognitive and linguistic benefits. Analysis of principles and versions of the Content and Language integrated approach shows that on the initial stage of training, the most recommended is the «soft» version CLIL models [4, p. 158]. Based on the analysis of the specific features of the «soft» version, the following stages of using CLIL were identified:

– review and selection of the necessary educational and methodological material;

– distribution of means and techniques of pedagogical communication;

– direct implementation of CLIL in the learning process.

Researchers highlight the following key characteristics of Content and Language Integrated Learning:

– multiple focus learning: consolidation of language skills in classes to study the subject; studying the content of a subject in a foreign language through the integration of several subjects; organizing learning through intercultural projects with reflection on the learning process;

- stimulating educational environment: use of repeating views activities and discourse in the classroom; use of a foreign language to study the subject throughout the whole lesson; assisting students in gaining self-confidence in mastering a foreign language and subject; convenient classroom equipment that allows students to work in small groups; availability of resources; increasing the level of language competence of students;

- taking into account the interests and needs of students: providing students with the opportunity to seek help in case of occurrence of language problems; maximum consideration of the interests of students; constant consideration of the educational and life experiences of students; the opportunity to communicate with representatives of other cultures studying such the same subject in the same foreign language; use of up-to-date materials from the media and other sources;

- active teaching: students speak more in class than the teacher; students participate in goal setting; students participate in the assessment of their educational achievements; preference is given to working in pairs and small groups; discussion of language means of expressing the concepts of the subject being studied; teachers act as facilitators;

- developmental training: reliance on existing knowledge, skills, experience and interests of students; submission of new information in the form, convenient for students to understand; consideration of different teaching strategies; creating conditions for creativity and critical thinking; encouraging students to try new things;

- cooperation: joint planning and development of activities by teachers special and language disciplines;

- cooperation with stakeholders.

According to D. Marsh, A. Maltiers and A. Hartial, for the successful implementation of Content and Language Integrated Learning, teachers must have the following competencies:

language training:

- sufficient level of language training to organize training a special subject in a foreign language;

- the basic knowledge of foreign language terminology of the subject being taught;

theoretical knowledge:

- understanding the similarities and differences between learning a foreign language and mastering a foreign language;

teaching methodology:

- the ability to identify language problems of students; the ability to use communicative and interactive tasks that contribute to a better

understanding of the subject studied in a foreign language;

- the ability to correct errors that stimulate the correct use of a foreign language in speech; the ability to use such types of activities in the classroom that contribute to both the learning of the subject and development of language skills;

learning environment:

- ability to work with representatives of different cultures and different levels of language training;

- development of teaching materials: ability to adapt materials for use in the educational process;

- ability to select additional materials on a specific topic;

assessment:

- ability to create and apply assessment tools based on progress in mastering the subject and application foreign language.

K. Kelly makes the assumption that the ideal CLIL teacher must know and be able to following: know the subject being taught (not a foreign language); have a high level of foreign language competence; master the CLIL methodology; use educational materials, corresponding to the language level training of students; skillfully combine subject teaching and development of language skills; be able to plan CLIL lessons; determine the needs of students in language competencies to master the material of the subject being studied; be able to develop independently assignments in the context of CLIL; constantly develop professionally [1, p. 635; 4, p. 118].

It should be noted that CLIL teachers are moving away from traditional lectures and changing teaching methods. They use active problem-search forms of educational organization that promote independent search and understanding of information with subsequent consolidation of knowledge in practical application. CLIL Method is mainly based on interactivity and dialogism, with their help the knowledge of the subject is acquired, subject and cognitive skills are developed. This interactive technique allows you to immerse yourself in the study of a subject with the development of a foreign language. Students change their usual learning style, because as a result of Content and Language integrated learning, they gain more autonomy, learn to cooperate with other students, and participate in discussion about the choice of topics and types of activities in the classroom.

In pedagogy, Content and Language integrated learning is considered as an interdisciplinary approach implemented through various forms of education with a constant emphasis on the content of the subject and the development of foreign language competencies, which is due to the following:

- motivation to learn a foreign language increases as it is used as a tool for obtaining information;
- a foreign language is used for the specific purpose of studying a subject;
- learning a foreign language occurs more effectively under the condition that the information obtained with its help is interesting and useful.

The pedagogical potential of CLIL is revealed in the development of students' motivation and communication skills in foreign language [5, c. 215]. First of all, a foreign language is used to discuss the content of the subject being studied in order to deepen its understanding. This is very important for development such type of speech activity as speaking. Researchers claim CLIL helps change psychological climate in the student audience, since it forms in students a friendly attitude towards speakers and cultures that they represent, leads to increased motivation through interest in what is happening in the audience. Students also understand that increasing the level of foreign language communicative competence provides more opportunities to expand and deepen knowledge, satisfying your cognitive interests. Increasing the ability to understand and evaluate the content of a subject, a specific topic with complex terminology is directly related to the fact how well does the student know the foreign language.

The role of a foreign language in Content and Language integrated learning is usually considered triune:

- language of instruction – grammar, vocabulary, structures and functions;

- language for learning – helps students develop learning strategies, developing metacognitive skills;
- languagethroughlearning–incrementlinguistic knowledge and development communication skills.

It is noted that the CLIL language is characterized by a predominance of terminology; is used for searching for information, discussing and completing written assignments on the subjects being studied topics; uses cognitive skills such as definition, assessment, justification, assumption, summing up, illustration with examples, etc.; is used for critical assessment and classification of information.

Conclusions. In conclusion, Content and Language Integrated Learning one of the most widely used term in the field of language education. It is a dual-focused methodology that presupposes a language as a medium in teaching and learning of non-language content. Thus, for successful implementation of Content and Language Integrated Learning in educational programs of universities teachers need not only to have a good knowledge of the content of the discipline being taught and to speak a foreign language as means of communication at a level sufficient for conducting classes. It is necessary to set realistic goals that take into account level of preparedness of students as in the subject and in a foreign language. This approach is of interest to foreign language teachers, working at the university and implementing programs for studying the professional version of a foreign language, i. e. helping students acquire professional knowledge using intermediary language.

REFERENCES:

1. Coonan C. M. Insider views of the CLIL class through teacher self-observation–introspection. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2007. Vol. 10. No. 5. P. 625–646. DOI: 10.2167/beb463.0
2. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and language integrated learning. Cambridge, 2010. 173 p.
3. De Jong T. Cognitive load theory, educational research, and instructional design: Some food for thought. *Instructional Science*. 2010. Vol. 38. No. 2. P. 105–134. DOI: 10.1007/s11251-009-9110-0
4. Lin A.M.Y. Language across the curriculum & CLIL in English as an Additional Language (EAL) Contexts: Theory and Practice. Singapore : Springer. 2016. 256 p. DOI: 10.1007/978-981-10-1802-2
5. Mehisto P., Marsh D., Frigols M.J. Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning and Multilingual Education. Oxford, 2008. 240 p.

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

FORMATION OF MOTIVATION FOR STUDYING ENGLISH IN STUDENTS WITH NON-LINGUAL MAJORITIES

Міненко О.В.,

orcid.org/0000-0002-6674-4075

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри професійної мовної комунікації

*Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Крічкер О.Ю.,

orcid.org/0000-0002-8810-1062

кандидат історичних наук,

викладач кафедри професійної мовної комунікації

*Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Єремєєва Н.Ф.,

orcid.org/0000-0002-3691-0298

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри професійної мовної комунікації

*Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Статтю присвячено проблемі підвищення мотивації як умови підготовки лінгвокомпетентного спеціаліста сьогодні. З'ясовано фактори та умови формування мотивації до вивчення мови. Показано можливість створення мотивації як бажання виконувати певне завдання. У статті проаналізовано феномен мотивації щодо іноземних мов як об'єкт педагогічного дослідження на прикладі студентів немовних спеціальностей. Представлені різні визначення мотивації, структура та взаємозв'язок з процесом навчання. Досліджено можливі мотиви щодо іноземної мови. Розглянуто питання формування професійних мотивів студентів, а також особливості мотиваційного забезпечення навчальної діяльності студента. Основна увага приділяється ролі іноземної мови, її мотиваційного забезпечення та дидактичних умов реалізації даного об'єкта педагогічного вибору на матеріалі навчання іноземної мови. Обґрунтовано ідею про те, що мотивацію як найважливішу пружину процесу оволодіння іноземною мовою, забезпечує його результативність, а оскільки мотивацію називають стороною суб'єктивного світу учня, вона визначається його власними спонуканнями і уявленнями, усвідомлюваними їм потребами. Автор доходить висновку, що вчитель може лише опосередковано вплинути на неї, створюючи причини і формуючи підстави, в основі яких в учнів з'являється особиста зацікавленість у роботі. Акцентовано увагу на тому, що вчитель повинен уявляти весь арсенал мотиваційних засобів, всі типи і підтипи мотивації та його резерви. Було виявлено загальну структуру мотивації та простежено домінуючий основний мотив, що визначає навчальну діяльність та формування відносин до неї. Це пізнавальний мотив, тому що в його основі закладено постійне прагнення пізнання; а також має зв'язок з змістовною та організаційною стороною самої навчальної діяльності. Проаналізовано, що з метою збереження інтересу до навчальної дисципліни, викладач іноземних мов повинен розвивати у студентів внутрішні мотиви. Тому, перед учителем виникає ціла низка завдань, основні з яких полягають у використанні міжособистісних відносин та створенні емоційного благополуччя, що у свою чергу забезпечить підвищення ефективності навчання іншомовному спілкуванню. У статті узагальнено науковий матеріал про систему навчання іноземних мов як іншомовній культурі та підкреслені важливі засоби підтримки мотивації до пізнавальної, розвиваючої та виховної діяльності, що зрештою викликає у студента комунікативну мотивацію, що вивчає іноземні мови.

Ключові слова: мотивація, формування мотивації, студент, англійська мова, іноземна мова, навчання.

The article examines the problem of increasing motivation as a condition for training a linguistically competent specialist of today. Definitions of motivation are proposed. The factors and conditions for the formation of motivation to learn a language are determined. The possibility of creating motivation as a desire to perform a specific task is shown. The article analyzes the phenomenon of motivation regarding foreign languages as an object of pedagogical research on the example of students of non-linguistic departments. Various definitions of motivation, structure and relationship with the learning process are presented. Possible motives regarding the foreign language have been studied. The question of the formation of students' professional motives, as well as the specifics of motivational support of the student's educational activities, is considered. The main attention is paid to the role of a foreign language, its motivational support and didactic conditions for the implementation of this object of pedagogical choice on the material of foreign language learning. It is based on the idea that motivation, as the most important spring in the process of mastering a foreign language, ensures its effectiveness, and since motivation is called a side of the student's subjective world, it is determined by his own

motivations and ideas, his perceived needs. The author comes to the conclusion that the teacher can only indirectly influence it, creating reasons and forming grounds, on the basis of which students develop a personal interest in work. Attention is focused on the fact that the teacher must imagine the entire arsenal of motivational tools, all types and subtypes of motivation and its reserves. The general structure of motivation was revealed and the dominant main motive that determines the educational activity and the formation of relations to it was traced. This is a cognitive motive, because it is based on a constant desire for knowledge; and also has a connection with the substantive and organizational side of the educational activity itself. It was analyzed that in order to maintain interest in the academic discipline, the teacher of foreign languages should develop students' internal motives. Therefore, the teacher faces a whole series of tasks, the main ones of which are the use of interpersonal relationships and the creation of emotional well-being, which in turn will ensure an increase in the effectiveness of teaching foreign language communication. The article summarizes the scientific material on the system of learning foreign languages as a foreign language culture and highlights the important means of supporting motivation for cognitive, developmental and educational activities, which ultimately causes the student to be communicatively motivated to learn foreign languages.

Key words: motivation, formation of motivation, student, the English language, foreign language, study.

Постановка проблеми. Системі освіти в Україні приділяють значну увагу сьогодні, через розвиток та розширення міжнародних суспільно-політичних зв'язків, а також розвиток технологій. Тому зростає потреба у розвитку професійно-компетентної культурної особистості студента. Економіка будь-якої держави у своєму розвитку неможлива без якісної освіти. Відповідність освіти світовим стандартам передбачає насамперед інтеграцію до міжнародного освітнього простору. Розвивати науку, створювати нове та впроваджувати вже винайдене неможливо, не враховуючи міжнародний досвід. Відповідно до контексту вимоги до пошуку нових шляхів та умов у становленні професійної компетентності особи студента зростають. Тому необхідність вивчення іноземних мов набуває особливого характеру. Щоб влитися у міжнародний освітній простір, потрібні фахівці, які володіють іноземними мовами. Умови, які диктуються часом, вимагають вирішення проблеми у підготовці компетентних, конкурентоспроможних фахівців з високою мотивацією, які здатні нести особисту відповідальність не лише за власний добробут, а й за добробут Батьківщини. Таким чином, процес освіти у підготовці фахівців у немовних ЗВО повинен відповідати потребам суспільства, що розвиваються.

Внаслідок цього пріоритетними завданнями вищої школи на сучасному етапі є перетворення процесу навчання, основа якого передбачає реформування навчальної та професійної діяльності з підготовки та виховання спеціалістів, що передбачає високий рівень загального розвитку. Підвищувати рівень культури, розвивати творчі здібності, розширювати кругозір, здатність нестандартно мислити, володіння комунікативними здібностями, вміння адаптуватися до змінних умов і приймати самостійні рішення. Тобто формувати кадри української інтелігенції, позитивний результат, якого вплине на стрімке зростання науково-технічного прогресу,

культурно-духовних цінностей народу та в цілому на підйом економіки країни.

Володіння англійською мовою нині стає невід'ємним показником професійної компетентності сучасного фахівця будь-якого профілю. Прагнення практичного володіння мовою зростає у час, оскільки збільшуються масштаби професійної мобільності, отримав розвиток масовий туризм, посилилися процеси освітньої міграції. Але в період навчання у студентів зазвичай відсутня мотивація до вивчення мови, а можливі перспективи її використання в майбутній професійній діяльності їм поки що не зрозумілі [1, с. 25].

Слід зауважити, що студенти немовних спеціальностей передусім орієнтовані на профільні дисципліни. В одних технічний склад розуму, іншим складно даються іноземні мови та інші гуманітарні дисципліни. Тому часто студенти ставлять іноземну мову на останнє місце у списку важливих дисциплін, не надаючи йому великого значення. Однак уже на старших курсах вони починають розуміти, що англійська мова стає засобом освоєння досвіду та передових знань, необхідним інструментом професійного розвитку, а академічна мобільність – одним із способів підготувати себе до кар'єри. Отже, важливо застосовувати всі можливості, у тому числі методи та прийоми навчання іноземної мови, що мотивують студента до кращого засвоєння дисципліни, що вивчається.

Мотивація вважається одним із ключових факторів, що впливають на успіх у вивченні іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічні дослідження Л. Виготського, С. Гончаренка, Ю. Кулюткіна, М. Лазарева, В. Лозової, Н. Палехи, Н. Половнікової, С. Сисоєвої, В. Сухомлинського, Т. Шамової, Г. Щукіної та ін. вважають творчу активність, визначальною якістю творчої особистості, що розглядається як інтегративна характеристика особистості, в якій, з одного боку, представлені нові утворення в структурі особистості (мотиви,

вимоги, творчі потреби), а з іншого – знаходять свій вираз якісні зміни в діяльності, яка стає цілеспрямованою, продуктивною. Питання творчої активності як характеристики особистості сучасного фахівця досліджувалося в наукових працях Б. Ананьєва, О. Бодальова, У. Джемса, О. Ковальова, Г. Костюка, Ж. Піаже, С. Рубінштейна; сучасні вимоги до реалізації особистісно орієнтованого навчання сформульовані в працях К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, І. Беха, Є. Бондаревської, В. Давидова, С. Кульневича, В. Моляки, С. Максименка, В. Серікова, І. Якиманської; основи творчості, розвитку і ціннісної орієнтації розглядали С. Анісімов, І. Кон, А. Матюшкин; теорію мотивації – Л. Виготський, О.М. Леонтьєв і ін. Але проблема формування творчої особистості в навчально-виховному процесі залишається досі неналежно розкритою.

Постановка завдання. Метою статті є визначення мотиваційних чинників, що впливають на розвиток творчої активності учасника навчального процесу при вивченні англійської мови.

Необхідний облік специфіки професійної підготовки студентів із змістом навчання, адекватним особистим інтересам та потребам студентів, оскільки не всі студенти відрізняються позитивною професійною спрямованістю. Частина їх вибрала професію випадково, не маючи про неї повного уявлення і навіть із негативним ставленням до професії. Мотивація їх вибору обумовлена, як правило, суспільною цінністю найвищої освіти, а не зацікавленістю до конкретної професії.

Щоб навчання забезпечило студентам мотивацію, важливо добиватися активної участі студентів у пізнавальній діяльності з освоєння дисципліни. Створення мотивації вимагає, щоб навчання не було абстрактним, відірваним від життя, воно має відображати елементи майбутньої професійної діяльності, пояснювати та показувати необхідність та можливість, а також перспективи вивчення як іноземної мови, так і спеціальності [2, с. 48]. Це вкрай необхідно, оскільки не всі студенти відрізняються позитивною професійною спрямованістю.

Виклад основного матеріалу. Позитивна професійна спрямованість у комплексі із застосуванням сучасних методик та технологій, особистісного та диференційованого підходів до учнів сприяє вирівнюванню знань студентів та оволодінню ними необхідними навичками та вміннями. Потреби зароджуються у зв'язку з емоційно-чуттєвими враженнями, що викли-

каються предметами, діями, вчинками, а її гальмування з руйнуванням спонукального та оцінного компонентів. Професійна спрямованість студента складається з його привабливості різних аспектів професійної діяльності, її змісту та умов здійснення (можливість творчості, робота з людьми, відповідність здібностям та характеру, заробітна плата).

Навчальна діяльність, на думку О. Стецишиної, наповнюється професійним змістом, змістом, ставленням студентів до професії та до навчання як засобу досягнення цілей навчання та досягнення майбутніх професійних успіхів [8, с. 240].

За словами давньогрецького філософа Плутарха, «мотивація є найважливішим чинником при вивченні англійської. А учень це не посуд, який варто наповнити, а смолоскип, який треба запалити» (Плутарх). Слова Плутарха треба згадувати постійно, коли ми бачимо учнів, які не бажають вивчати іноземну мову [3, с. 15]. Як часто ми звинувачуємо дітей, їхніх батьків, суспільство в тому, що в учнів низька мотивація, але забуваємо про те, що це завдання вчителя мотивувати їх та щоразу стимулювати.

Головною умовою створення сприятливої атмосфери спілкування є облік індивідуальних і психологічних особливостей студентів. Дуже важливо, щоб цілі та завдання заняття були здійсненні, тема була цікавою та зрозумілою для учнів і щоб кожен зміг проявити себе. Також необхідно виховувати віру у свої можливості та здібності, постійно говорити, що кожен з них унікальний та талановитий, і вчити їх цінувати свої досягнення та досягнення своїх товаришів, навіть, якщо вони невеликі.

У загальній структурі мотивації навчальної діяльності можна назвати два види мотивів, тісно пов'язаних між собою. До першого виду належать соціальні мотиви, зумовлені ставленням студента до професійного та кар'єрного зростання як внутрішньої позиції студента [4, с. 117]. Другий вид формують мотиви, пов'язані зі змістовною та організаційною стороною процесу навчання, тобто пізнавальні та комунікативні мотиви навчальної діяльності. Завдання викладача полягає в обліку індивідуальних, особистісно значущих мотивів, а також у підтримці та розвитку пізнавального та комунікативного мотивів, що визначають прагнення студента до отримання знань та подальшого обміну ними з партнерами зі спілкування, що стимулюють їхнє бажання професійного та кар'єрного зростання.

Використання інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) на заняттях англійської мови є важливим засобом формування у студентів

зацікавленості до навчальної дисципліни, а стійкий інтерес – це важлива складова внутрішньої мотивації дитини. Використання ІКТ на заняттях можливе практично до будь-якої тематики. За допомогою ІКТ можна провести контроль рівня сформованості лексико-граматичних навичок [5, с. 195].

Наявність комп'ютерних навчальних програм дозволяє використовувати на занятті тести більш раціонально та заощаджує час уроку. Учні можуть дізнатися свій результат відразу після тестування. Застосування ІКТ дозволяє уникнути суб'єктивності оцінки.

Проектна діяльність, як один із важливих чинників мотивації, також займає чільне місце при вивченні іноземної мови. Це спосіб розвитку творчості, пізнавальної діяльності та самостійності. У результаті систематичної проектної діяльності, у кожної дитини не тільки формується банк творчих робіт, а й значно підвищується мотивація до вивчення мови, зростає впевненість у власних силах [6, с. 105]. У цьому виді діяльності важливим є те, щоб тема проекту була ціннісною для самого учня, а не була ретрансляцією поглядів вчителя чи іншого дорослого.

Застосування гри вважається ефективним та найдавнішим прийомом навчання. Саме гра здатна активізувати процес навчання, зробити його продуктивнішим, а також формувати та розвивати мотивацію до вивчення іноземної мови [7, с. 24].

Але варто пам'ятати, що гра проводиться не заради гри, вона завжди повинна мати певну мету та результат на виході. Використання різнома-

нітних ігор на занятті сприяє оволодінню мовою в цікавій формі, розвивати пам'ять, увагу, кмітливість, підтримує інтерес до мови, що вивчається.

Висновки. Отже, серед перших суб'єктивних чинників навчання є особистість викладача. Інтерес до особистості викладача є головним елементом в активізації інтересу до навчальної дисципліни. Вчитель має бути психологом, щоб вміти вчасно побачити, розкрити, підтримати, зацікавити, допомогти та вберегти. Тому кожен висококваліфікований викладач зобов'язаний постійно вдосконалювати свої особисті якості, підвищувати професійний рівень. Однією з найважливіших рис викладача є вміння знайти свій унікальний підхід у навчанні до кожного студента. Результативність кожного заняття великою мірою залежить від професійної підготовки викладача, від виборів методів та прийомів навчання відповідно до змісту матеріалів, що вивчаються. Розробляючи комплекс засобів у формуванні мотивації вивчення іноземної мови, необхідно враховувати індивідуальність в цілому (потреба в мові, ментальність, рівень розвитку та особисті особливості учнів). Формування мотивації вивчення іноземних мов насамперед залежить від підготовки викладача. Тільки справжній фахівець зможе побачити основні аспекти формування мотивації у вивченні іноземної мови; виявляти педагогічні умови, що сприяють формуванню позитивної мотивації; розробляти та впроваджувати комплекс педагогічних засобів, що сприяє розвитку мотивації у вивченні іноземної мови у студентів немовних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістова Н.О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний авіаційний ін-т. Київ, 2008. 248 с.
2. Гончаренко Т.Є. Мотивація вивчення англійської мови як соціальна функція освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2010. Вип. 4. С. 47–54.
3. Ефендієва С.М. Застосування найбільш ефективних інновацій в практиці викладання англійської мови на сучасному етапі в українських вишах. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Будапешт, 2017. Вип. 127(55). С. 12–15.
4. Панченко В. Інноваційні технології навчання англійської мови студентів університету. *Актуальні питання іноземної філології*. 2016. № 4. С. 115–120.
5. Пастернак Т. А. Навчання іноземним мовам у немовних вузах за допомогою електронних презентацій. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 1. С. 193–197.
6. Петрова А.І., Подзигун О.А. Навчання іноземної мови для професійного спілкування майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник Житомирського державного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. Вип. 3(81). С. 104–107.
7. Пазюра Н. Проблеми іншомовної підготовки студентів у соціально-культурному контексті: зарубіжний досвід. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*. Кіровоград, 2016. Вип. 147. С. 21–25.
8. Стецишина О.В. Мотивація в навчанні як головний чинник формування творчої активності особистості. *Наука і освіта : наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України*. 2010. № 7. С. 239–242.

ПОЛІКОМПОНЕНТНІ МЕТАФОРИ В РОМАНІ ДЖОНА ФАУЛЗА «МАГ»

POLYCOMPONENT METAPHORS IN JOHN FOWLES'S NOVEL *THE MAGUS*

Сніцар В.П.,

orcid.org/0000-0002-9553-574X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри лінгвістики та перекладу

Київського університету імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено дослідженню особливостей концептуального моделювання і функціонування полікомпонентних метафор в художньому тексті. Запропоновано типологію полікомпонентних метафор з огляду на їхні концептуально-семантичні, структурні і символічні характеристики, та виявлено функції метафор в актуалізації наративно-семіотичних кодів тексту. Матеріалом дослідження слугував текст роману Дж. Фаулза «Маг». Використовуючи аналіз, базований на теорії концептуальної інтеграції, метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу полісемантичних алюзій і метод наративно-семіотичного кодування, встановлено головні параметри полікомпонентних метафор, що за своєю структурою є двокомпонентними і чотирикомпонентними. Таксономічний ряд включає полісемантичну алюзивну метафору, алюзивну метафору із зв'язками метафоричної синонімії, контаміновану метафору, що об'єднує метафоричні компоненти з різними семантичними зв'язками, і символічно-герменевтичну метафору. Поза межами таксономії залишився тип метафори, що є складною через поєднання у джерельному просторі характеристик метафори і гіперболи, але однокомпонентною за кількістю вхідних і цільових просторів тексту. Простори блендів полікомпонентних метафор функціонують як механізми наративно-семіотичного кодування тексту, впливаючи на герменевтичний код, асоційований з мотивом ініціації героя і символічною метафорою метагри; акціональний код, що передбачає дії персонажу у спробах вивільнитися із простору гри-містифікації; символічний код в опозиціях «реальність – гра», «неясність – прозріння», «свобода – заборона», «безвихідь – визволення», «втрата – відновлення ідентичності», «ізоляція – возз'єднання»; семантичний код у конотаціях «розпач», «безнадійність» і «таємниця» та культурний код полісемантичних алюзій із багатоконпонентними донорськими просторами як вхідними джерельними просторами метафор.

Ключові слова: концептуальне моделювання, полікомпонентна метафора, полісемантична алюзія, концептуальна інтеграція, наративно-семіотичне кодування.

The article focuses on the conceptual modelling and functioning of polycomponent metaphors in literary texts. The paper proposes typology of polycomponent metaphors based on their conceptual-semantic, structural, and symbolic characteristics, while revealing the functions of metaphors in actualizing narrative-semiotic codes of the text. The material under study covers the novel *The Magus* by J. Fowles. Employing the analysis based on the theory of conceptual integration, the method of contextual-interpretative analysis of polysemantic allusions, and the method of narrative-semiotic coding, the paper has identified the main parameters of polycomponent metaphors structured as two-component and four-component and singled out their four types. The taxonomic series includes the polysemantic allusive metaphor, the allusive metaphor with connections of metaphorical synonymy, the contaminated metaphor combining metaphorical components with various semantic links, and the symbolic-hermeneutic metaphor. The type of metaphor not included in the taxonomy is complex as it combines metaphor and hyperbole in the source domain but is single-component concerning the number of its input and target spaces. The blended spaces of polycomponent metaphors function as mechanisms of narrative-semiotic coding of the text, affecting its hermeneutic code associated with the motif of the hero's initiation and the symbolic metaphor of metagame; the proairetic code referring to the character's actions in the attempts to free himself from the space of the game-mystification; the symbolic code signifying the binary oppositions, such as "reality – game", "obscurity – insight", "freedom – prohibition", "hopelessness – liberation", "loss – restoration of identity", "isolation – reunification"; the semantic code in the connotations of "despair", "hopelessness", and "mystery"; and the cultural code of polysemantic allusions with multi-component donor domains as input source spaces of metaphors.

Key words: conceptual modelling, polycomponent metaphor, polysemantic allusion, conceptual integration, narrative-semiotic coding.

Постановка проблеми. Дослідження полікомпонентних метафор є маловивченим аспектом сучасної лінгвістики. Полікомпонентні метафори вивчалися з погляду метафор-комполітів, у яких один або обидва компоненти є метафорично переконаними [5, с. 251], утворюючи комплекси, які складаються з декількох метафор, що вказують на складне джерело походження. До проблематики полікомпонентної метафори дотичними є дослідження з метафоричної багатоконпонент-

ної алюзії [14], з поняттям якої корелює концепт полісемантичної алюзії [11] як засіб інтертекстуальності, який поєднує два або більше факультативно декодованих смислів завдяки їх асоціації з більш ніж однією прецедентною вихідною ситуацією, текстом, феноменом тощо [11, с. 1917].

Проте під час дослідження художнього тексту обсяг поняття полікомпонентної метафори може бути значно ширшим, якщо усвідомлювати комплексність таких метафор у різних ракурсах: із

врахуванням структурної характеристики метафори – об'єднання в метафоричному контексті кількох метафор; концептуально-семантичної особливості метафори, зокрема, виділення полісемантичних метафор з кількома вхідними джерельними просторами; символічної складності метафори, яка набуває додаткових смислових інтерпретацій у символічних і герменевтичних кодах тексту. В останньому ракурсі, а саме зв'язку з наративно-семіотичними кодами [3], метафори, в тому числі полікомпонентна, є найменш дослідженою.

Усе вищесказане визначає дослідницький фокус статті, присвяченій аналізу полікомпонентних метафор у романі Дж. Фаулза «Маг» [7] з точки зору їхньої концептуальної структури та функцій у наративно-семіотичному кодуванні тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя статті інтегрує три дослідницькі вектори і асоційовані з ними методи дослідження, а саме: вивчення і моделювання концептуальної метафори, алюзії в художньому тексті, в тому числі полісемантичних, і поняття наративно-семіотичного кодування (за концепцією Ролана Барта) [3].

Зокрема, у статті використано здобутки теорії концептуальної інтеграції [8], що базується на концепції чотирипросторової ментальної моделі, яка включає три когнітивні операції: композицію, завершення та розробку. Ця модель охоплює вхідний простір-джерело (надалі ВПД) або декілька таких просторів; вхідний цільовий простір / простори (надалі ВЦП); простір спільних ознак вхідних просторів (надалі ПСОВП); змішаний простір інтеграції, або простір бленду (надалі ПБ). Простір спільних ознак вхідних просторів утворюється на основі процесу композиції з атрибуцією зв'язків між елементами вхідних просторів і застосуванням механізму компресії у таких відношеннях, як частина-ціле, час, простір, причина-наслідок, тощо. Спільний простір відтворює концептуальну структуру, спільну для двох чи більше вхідних просторів, сполучних ланок організації ментального простору [8, с. 92]. Простір бленду (змішаний простір) інтегрує вибрані елементи з вхідних просторів у проекції на фоніві знання, які зберігаються у довготривалій пам'яті, що відповідає процесу завершення, а також передбачає розвиток певного сценарію, пов'язаного з процесом розробки. Змішаний простір часто генерує нову власну структуру (*emergent structure*), яка може додатково інтегруватися з іншими ментальними просторами – як змішаними, так і вхідними, що призведе до появи іншого змішаного простору.

Дослідження метафор у ракурсі теорії концептуальної інтеграції привертало увагу численних науковців, що, насамперед, фокусувалися на моделюванні когнітивних метафор і їхньому функціональному потенціалі у художньому тексті [1; 4; 9; 13].

Другим ракурсом досліджень, що формує теоретичне підґрунтя статті, є вивчення метафоричної багатокомпонентної алюзії, що визначається як прийом, «актуалізований в одній прецедентній ситуації в її різних компонентах, які входять у спільний простір метафоричного бленду та взаємно посилюють значення результируючої метафори» [14, с. 69].

Дотичним до усвідомлення підходу, обраного у статті, є також концепт полісемантичної алюзії [11], яка може утворювати підґрунтя для складної метафори. Зокрема, така алюзія може утворювати «однокомпонентну, двокомпонентну та багатокомпонентну структуру, у якій кожен структурний компонент здатний створювати додаткові алюзивні конотації у своєму розгортанні в подальшому контексті» [11, с. 1917]. Полісемантична алюзія передбачає кілька рівнів семантичної інтерпретації з різним ступенем імпліцитності алюзивних значень, «які виводяться, інтерпретуються та переосмислюються із залученням до оптимально релевантного контексту, інтегруючи текстову та когнітивно-пресупозиційну базу» [11, с. 1917].

Висуваючи гіпотезу про те, що полікомпонентна метафора сприяє наративно-семіотичному кодуванню тексту, стаття спирається на концепцію кодів, які конструюють семіотичний простір тексту [3]. Р. Барт виділяє систему кодів для сприйняття й інтерпретації тексту: акціональний, або проайретичний код, який пов'язаний з тими елементами, які створюють напругу в сюжеті та передбачають дії персонажів; семантичний код, що розкривається через конотації, актуалізовані метафорами [2, с. 151]; герменевтичний, або енігматичний код [12], як код загадки і утаємничення, пов'язаний із «закодованими» у тексті ключовими мотивами; символічний код бінарних опозицій [3]; культурний, або референційний код [3, с. 20], що транслює імпліцитні смисли, закодовані в інтертекстуальних алюзіях.

Постановка завдання. Завданням наукової розвідки є ідентифікація і концептуальне моделювання полікомпонентних метафор і їхнього функціонального потенціалу у наративно-семіотичному кодуванні тексту роману Дж. Фаулза «Маг».

Виклад основного матеріалу. Аналіз роману Дж. Фаулза «Маг» дозволив виявити чотири типи полікомпонентних метафор: полісемантичну алюзивну метафору; алюзивну

метафору, пов'язану з метафоричною синонімією, полікомпонентну метафору, утворену контамінацією – об'єднанням метафоричних компонентів з різними семантичними зв'язками, і символічно-герменевтичну метафору.

Прикладом полісемантичної алюзивної метафори є висловлювання основного антагоніста роману Кончіса, звернене до головного героя: *You are an island that has not sunk* [7, с. 139].

За донорським простором полісемантична алюзивна метафора належить до класу географічних метафор. Водночас метафора містить конотативні компоненти, пов'язані з її алюзивною природою, на основі асоціації з романом Ернеста Хемінгуея «По кому подзвін» та проповіддю англійського поета та священика XVII століття Джона Донна [6], уривок з якої став епіграфом до роману Хемінгуея: «No man is an *Island*, intire of it selfe; every man is a peece of the *Continent*, a part of the *maine*; if a *Clod* bee washed away by the *Sea*, *Europe* is the lesse, as well as if a *Promontorie* were, as well as if a *Mannor* of thy friends or of *thine owne* were; any mans *death* diminishes me, because I am involved in *Mankind*; and therefore never send to know for whom the *bell* tolls; It tolls for *thee*» [10].

Проаналізуємо структуру полісемантичної алюзивної метафори, базуючись на методі побудови мереж концептуальної інтеграції ментальних просторів: ВПД 1 – частина землі, оточена з усіх сторін водою»; ВЦП 1 – «протагоніст»; ПСОВП 1 – «ізоляція від своєї країни та людей, самотність»; ВПД 2 – «потонути»; ВЦП 2 – «втрата власної ідентичності»; ПСОВП 2 – «зникнення (острова та людини як цілісної особистості)». На етапі розвитку бленду залучається сценарій, пов'язаний з герменевтичним кодом тексту: самотність протагоніста – це необхідний етап його ініціації для трансфігурації, духовного відродження та возз'єднання з іншими людьми.

Прикладом структурно складної алюзивної метафори, пов'язаної з метафоричною синонімією, є характеристика протагоністом самого себе, наявна у його психонаративі: *I was the Eumenides, the merciless Furies* [7, с. 472]. Синонімічна метафора імпліцитно порівнює протагоніста з давньогрецькими та давньоримськими богинями помсти. Метафора має один вхідний цільовий простір, у який проєктуються характеристики двох донорських, або вхідних просторів-джерел, виходячи з яких вона відноситься до класу міфологічних метафор.

Моделювання метафори дозволило виявити такі ментальні простори: ВПД 1 – «богині помсти у давньогрецькій міфології (Eumenides)»;

ВПД 2 – «богині помсти в римській міфології (Furies)»; ВЦП – «почуття протагоніста»; ПСОВП – «помста та муки совісті»; ПБ – атрибути, спільні для вхідних просторів, на основі когнітивної операції завершення, що базується на контекстуальній інформації, активують сценарій розвитку, що прогнозує дії протагоніста щодо тих, хто піддає його духовному експерименту, духовному «розп'яттю» у чийсь метагрі. У цьому сенсі простір бленду впливає на акціональний код роману, що створює напругу й виступає своєрідним тригером розвитку сюжету.

Наступна категорія метафор представлена полікомпонентними метафорами, утвореними контамінацією, тобто об'єднанням в одній метафорі компонентів метафор, побудованих на різних семантичних зв'язках. У таких метафорах кілька вхідних просторів та асоційованих з ними спільних ознак проєктуються у простір одного бленду, наприклад: *Still in love, yet chained to opposite walls, facing each other for eternity and for eternity unable to touch* [7, с. 145]. Це висловлювання містить одночасно дві концептуальні метафори: НЕПОРОЗУМІННЯ – ЦЕ СТИНА і ЛЮБОВ – ЦЕ КАЙДАНИ / ПУТА. Відповідно до сфери-джерела обидві метафори є артефактними, в яких предмети та явища представлені в зв'язку зі світом речей, які створила людина. ПСОВП 1 (що поєднує ознаки вхідних просторів «штучна перешкода» та «відсутність розуміння») містить спільну для обох вхідних просторів ознаку «віддалення, роз'єднання (як через стіну-перешкоду, так і нерозуміння)».

Спільні елементи «почуття любові» та «закутий в кайдани» вхідних просторів утворюють ПСОВП 2, у який у процесі метафоричного конструювання проєктується спільна для обох просторів ознака «позбавлення свободи».

Простір бленду, інтегруючи обидва спільні простори в значенні «непорозуміння позбавляє закоханих свободи висловити свої почуття і бути разом», отримує розвиток завдяки гіперболі *facing each other for eternity and for eternity unable to touch*, посилюючи конотативні значення «розпач», «безнадійність» і «таємниця», асоційовані з лексемою *eternity*, які підтримують семантичний код тексту.

Полікомпонентною в аспекті поєднання метафоричного компонента та гіперболи є метафора, яка пов'язує ВПД «Час» та ВЦП «Стан» і містить у джерельному просторі характеристику, що гіперболізує стан/відчуття персонажа: ... *insufferably bored, decades of boredom* [7, с. 155].

У ПСОВП в процесі метафоричного конструювання проєктуються спільні ознаки

з обох просторів, такі як «монотонність», «відкладання справ», «відсутність динаміки», що асоціативно пов'язані з темпоральною характеристикою (*decades*).

У бленді здійснюється концептуальна інтеграція вхідних ментальних просторів, що запозичує семи із загального простору, утворюючи структуру з новим значенням «стан нудьги» (коли фокусом уваги стає перебіг часу з відчуттям його розтягування на десятиліття).

Метафора, що є полікомпонентною в аспекті її символічних характеристик, представлена у висловлюванні, що містить численні алюзії як основу метафоричних перенесень, інтегрованих у символ Лабіринту: *Now I was Theseus in the maze; somewhere in the darkness Ariadne waited; and the Minotaur* [7, с. 297]. У складному символічному коді тексту метафора має кілька вхідних просторів-джерел, кожен з яких може так само утворювати метафору з цільовими просторами: ВДП 1 – «давньогрецький герой Тесеї»; ВЦП 1 – «лімінальні відчуття протагоніста, залученого до незрозумілої йому гри-ініціації»; ВДП 2 – «Ариадна, донька критського царя Міноса, яка подарувала Тесею клубок ниток, що вивів його з лабіринту»; ВЦП 2 – «персонаж Лілі, кохання до якої стає для протагоніста надією виходу з лімінального стану»; ВДП 3 – «міфологічне чудовисько, яке мешкало в Кносському лабіринті і пожирало там людей»; ВЦП 3 – «внутрішнє Его протагоніста, через яке він потрапляє в гру-ініціацію»; ВДП 4 – «Кносський лабіринт»; ВЦП 4 – «метагра, в якій через випробування та ініціацію протагоніст повинен пізнати самого себе і в яку залучені всі інші персонажі, які моделюють випробування головного героя».

Концепт МЕТАГРА є ключовим у герменевтичному коді роману, актуалізуючись його сильними позиціями. Інтерпретація алюзивної полікомпонентної метафори, що пов'язана з герменевтичним кодом тексту, залучає складний простір спільних ознак з усіх цільових та вхідних просторів: складність лабіринту та пошуку себе; непередбачуваність і лімінальність відчуттів протагоніста; його завдання (як Тесея) вбити Мінотавра – внутрішнє чудовисько в собі; передчуття радості виходу з лабіринту-метагри завдяки зустрінутій любові – Лілі-Ариадні.

Основним джерельним простором, що об'єднує у просторі бленду всі ментальні простори та їх спільні ознаки, є Метагра – Метатеатр антагоніста Кончіса. Весь сюжет роману побудований як метатеатр з метаігровою структурою, де головний герой грає нав'язану йому роль і одночасно усві-

домлює, що знаходиться всередині гри, прагнучи вирватися з цього ігрового лімінального простору. Простір спільних ознак вхідних просторів у концептуальній моделі метафори МЕТАГРА – ЦЕ ЛАБІРИНТ включає такі компоненти: (а) складність та заплутаність лабіринту та метагри, в якій головний герой стикається з несподіваними ситуаціями, складними правилами, суперечливими цілями та розмитою межею між містифікацією і реальністю; (б) невизначеність та неясність лабіринту та правил гри; (в) пошук виходу у спробах розгадати таємниці гри; (г) усвідомлення героєм при виході з лабіринту своєї значущості у власній духовній «подорожі», своєї ролі у грі та ролі для нього самої гри, з досягненням нового рівня розуміння себе та своєї ідентичності.

Спроектвані у бленд спільні ознаки із загальних просторів набувають розвитку через взаємодію з фоговою контекстуальною інформацією, пов'язаною з сильними позиціями тексту: лімінальність світу, що оточує протагоніста, та його лімінальні відчуття у цьому світі; заплутана метагра, в яку протагоніст залучений для проходження своєї ініціації; необхідність випробувань як етап ініціації для виходу з психологічного лабіринту. Простір бленду взаємодіє з герменевтичним кодом, пов'язаним з мотивом ініціації героя та асоційованими з нею випробуваннями, з акціональним кодом, що стимулює дії героя у пошуку виходу, пізнання себе та сенсу метагри, символічним кодом в опозиціях «реальність-гра», «неясність-прозоріння», «свобода-заборона», «безвихідь / розпач – вихід / визволення». Крім цього, бленд, на етапі його розробки, залучає культурний код завдяки алюзіям на давньогрецьку міфологію, наявним у наративі протагоніста.

Висновки. У статті ідентифіковано чотири типи полікомпонентних метафор: полісемантичну алюзивну метафору; алюзивну метафору, пов'язану з метафоричною синонімією, полікомпонентну метафору, утворену контамінацією, тобто об'єднанням метафоричних компонентів з різними семантичними зв'язками, і символічно-герменевтичну метафору. За структурним критерієм виявлено двокомпонентні і чотирикомпонентні метафори. Також визначена складна метафора, що є однокомпонентною за кількістю вхідних і цільових просторів, але полікомпонентною за поєднанням стилістичних прийомів, оскільки містить у своєму джерельному просторі характеристику, що перетворює її на метафору-гіперболу.

З погляду функцій у наративно-семіотичному кодуванні тексту полікомпонентні метафори

у просторі блендів актуалізують герменевтичний код, асоційований з мотивом ініціації героя і символічною метафорою метагри, з акціональним кодом, що прогнозує дії героя у пошуку виходу із простору містифікації і гри, символічним кодом в опозиціях «реальність-гра», «неясність-прозоріння», «свобода-заборона», «безвихідь-визволення», «втрата-відновлення ідентичності», «ізоляція-возз'єднання», семантичним кодом

у конотаціях «розпач», «безнадійність» і «таємниця» та культурним кодом, актуалізованим полісемантичними алюзіями, що утворюють метафори завдяки своїм багатоконпонентним донорським просторам.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з вивченням полікомпонентних метафор у зв'язку з іншими стилістичними прийомами і як засобу актуалізації транстекстуальних зв'язків тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Beyond Cognitive Metaphor Theory: Perspectives on Literary Metaphor / Fludernik M. (Ed.). New York : Routledge, 2011. 324 p.
2. Barry P. Beginning theory: An introduction to literary and cultural theory. 2-nd ed. Manchester : Manchester University Press, 2002. 290 p.
3. Barthes R. S/Z: An Essay / Translated by R. Miller. Oxford : Blackwell Publishing, 1974. 282 p.
4. Brandt L. Literary Studies in the Age of Cognitive Science. *Cognitive Semiotics*. 2008. № 2. P. 6–40.
5. De Knop S. Die Rolle des Textes bei der Interpretation von metaphorischen Neubildungen. *Deutsche Sprache: Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation*, 2003. № 31(3). S. 250–262.
6. Donne J. Meditation XVII. *Devotions Upon Emergent Occasions*. URL: <https://www.luminarium.org/sevenlit/donne/meditation17.php> (дата звернення: 28.08.2023).
7. Fowles J. The Magus. London : Vintage, 2004. 656 p.
8. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2003. 464 p.
9. Freeman D. "Catch[ing] the nearest way": Macbeth and cognitive metaphor. *Journal of Pragmatics*. 1995. № 24. P. 689–708.
10. Hemigway E. For Whom the Bell Tolls. London : Vintage/Ebury, 1999. 496 p.
11. Kravchenko N., Chaika O., Blidchenko-Naiko V., Davydova T. Polysemantic allusion in a polycultural dimension: Definition, structure and semantics (based on Pratchett's Discworld). *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2021. № 17(4). P. 1907–1919.
12. Selden R., Widdowson R. & Brooker P. A reader's guide to contemporary literary theory. 5th ed. London : Pearson Education / Longman, 2005. 302 p.
13. Werth P. Extended metaphor: A text-world account. *Language and Literature*. 1994. № 3. P. 79–103.
14. Zhykharieva O.O, Stavtseva V.F. Allusive-based metaphorical nominations in the political discourse. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. № 27(2). P. 69–73.

УДК 81'42'44

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.20>

ЕВОЛЮЦІЯ НОВИННОГО ДИСКУРСУ: ВІД ГЛАШАТАЇВ ДО БЛОГЕРІВ

THE EVOLUTION OF NEWS DISCOURSE: FROM TOWNCRIERS TO BLOGGERS

Талавіра Н.М.,

orcid.org/0000-0002-5600-5893

кандидат філологічних наук, доцент,

докторантка

Київського національного лінгвістичного університету

Метою пропонованої розвідки є дослідження модифікацій новинного дискурсу у діахронічній перспективі. Розвиток новинного дискурсу охоплює три стадії, які ураховують характер інтеракції між адресантом та аудиторією: безпосередня, опосередкована з одностороннім і двостороннім зв'язком. Безпосередня взаємодія імплікувала проголошення глашатаєм останніх новин і законів перед публікою у добу Середньовіччя. Опосередкований односторонній контакт ґрунтується на інформуванні адресатів за допомогою певних технологій – друкарського верстата,

радіо чи телебачення – про останні події, реакція на які може бути лише через певний проміжок часу у вигляді листування. Друкований новинний текст з'явився у XVII столітті у вигляді памфлетів, які висвітлювали конкретну ситуацію чи явище та виступали засобом пропаганди, і газет, що були регулярними й інформували читачів про останні події. У XVIII столітті новинні тексти висвітлювали місцеві та закордонні події, але уникали аналізу та перевірки фактів, їхня структура була хронологічною. На початок XX століття друковані ЗМІ почали інтерпретувати події, переконувати аудиторію у певних ідеях та зосереджуватися на проблемах пересічних людей. Новини були неупередженими за змістом, структуровані секціями, заголовками, підзаголовками, параграфами та ілюстровані фотографіями. Поява конкурентів – радіо та телебачення – повернула новинам голос і зображення відповідно, а також уможливила швидку та збалансовану подачу інформації, проте згодом новини поступилися розважальним жанрам, які залучали більше адресатів. Глобалізаційні зміни у світі та поява інтернету зумовила кардинальні трансформації новинного дискурсу, який характеризується опосередкованою взаємодією з двостороннім зв'язком. Новинний текст став колективним продуктом, який доступний і оновлюється цілодобово, часто за рахунок непрофесійних журналістів, котрі аргументують правдивість власних повідомлень. Як наслідок, розвинулися конвергентні тексти, що поєднують традиційні і нові методи інформування аудиторії, та дифузні, котрі мають розмиті границі між жанрами в аспекті структури та формату.

Ключові слова: новинний дискурс, новинний текст, газета, радіо, телебачення, інтернет.

The article analyzes the development of news discourse, which covers three stages that take into account the nature of the interaction between the addresser and the audience: direct, mediated with unilateral and bilateral contact. The direct interaction took place when the towncrier announced latest news and proclamations in the settlement of the Middle Ages and the public had a possibility to give an immediate response. Mediated unilateral contact is based on informing the addressee with the help of certain technologies – a printing press, radio or television – about recent events, when the feedback can be given in the form of correspondence after a certain period of time. The printed news text appeared in the 17th century in the form of pamphlets, which covered a specific event and acted as a means of propaganda, and newspapers, that were regularly printed informing readers about the latest events. In the 18th century, news texts covered local and foreign events, but avoided analysis and fact-checking, their structure was chronological. At the beginning of the 20th century, print media began to interpret events, convince the audience of certain ideas and focus on the problems of ordinary people. The news was impartial in content, structured by sections, headings, subheadings, paragraphs and illustrated with photographs. The emergence of competitors – radio and television – brought, respectively, voice and image back to news and enabled a quick and balanced presentation of information, but eventually news lost ground to entertainment genres that attracted more audiences. Global changes in the world and the emergence of the Internet led to radical modifications in news discourse, which is characterized by indirect interaction with bilateral contact. The news text has become a collective product that is available and updated around the clock, often at the expense of non-professional journalists who argue for the veracity of their own messages. As a result, there have appeared convergent texts combining traditional and new methods of informing the audience, and diffuse texts blurring the boundaries between genres in terms of structure and format.

Key words: news discourse, news text, newspaper, radio, television, internet.

Новинний дискурс, який потрактовують як «репортаж та обговорення стану справ і подій, які для сучасників будуть характеризуватися суттєвою новизною» [11, с. 589], зазнає докорінних змін під тиском технологій, за рахунок яких новий контент репрезентований не лише в новинних текстах чи репортажах, але й у твітах блогерів та активістів, повідомленнях у Фейсбуці чи Інстаграмі [6, с. 6]. Інформація подається цілодобово, може бути запрограмована на автоматичну доставку і сортування з урахуванням персональних уподобань, але відомості не підтверджені надійними джерелами. Крім того, все більша кількість населення уникає традиційних ЗМІ унаслідок низького рівня довіри до журналістів та створених ними повідомлень [24, с. 1854]. Зростаюча конкуренція серед постачальників новин за глобальне і миттєве висвітлення подій призвела до того, що «економічно затратна і глибока розслідувальна журналістика є менш затребуваною сьогодні» [4, с. 7]. Як наслідок, деякі журналісти та лінгвісти б'ють на сполох: новини як текст і жанр у небезпеці [15, с. 1]. Інші мовознавці стверджують, що зміни є невід'ємною частиною будь-якого

процесу чи явища, а новинний дискурс вже зазнавав модифікацій під впливом телеграфу, телебачення чи інтернету [11, с. 589]. Кожна інновація трансформує сутність і призначення новинного тексту, впливає на його форму, зміст та структуру, а тому робить **актуальним** наше дослідження.

Мета запропонованої розвідки – охарактеризувати зміни новинного дискурсу у діахронічній перспективі. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: розглянути еволюційні етапи новинного тексту; описати його особливості та тенденції функціонування.

Новинний дискурс відображає усі події та зміни у суспільстві за останню добу. При цьому поняття «новина» є неоднозначним та потрактовується як повідомлення або звіт про нещодавні події у країні або світі, висвітлені у газетах, на радіо, телебаченні [18]. Як бачимо, дефініції указують лише на новизну інформації, не акцентуючи її тематику. Новини в ЗМІ викликають загальний інтерес, оскільки репрезентують політичні та економічні події, катастрофи, злочини, спорт та життя відомих людей [11, с. 588]. Варто зазначити, що наведені теми співзвучні тим, які були актуальні

в минулому, зокрема в англійських газетах XVIII століття: війна, політика, соціальне життя, комерція і торгівля, розваги, нещасні випадки і катастрофи, злочини та оголошення [25, с. 212]. Ці списки тем також акцентують базову журналістську дихотомію: інформація – розвага, котра лежить в основі протиставлення жорсткі – м'які новини, яке акцентує високий рівень значимості перших і низький рівень змістовної інформаційної цінності других [16, с. 119]. Жорсткі новини повідомляють про внутрішню і зовнішню політику, економіку, національну безпеку [21, 2022], апелюючи до логіки та раціонального мислення читачів, тоді як м'які новини інформують про сенсаційні події, злочини, спорт, секс, плітки, заграючи з емоціями адресата [5, с. 317].

Дискурс новин як лінгвістичний феномен протікає в режимі реального часу і представлений у формі новинного тексту, завдяки якому «необроблена інформація» стає новим продуктом. «Під час цього перетворення відбуваються процеси відбору тієї інформації, яка стане новинами, її редагування, посилення, деформація і викривлення, подекуди й маніпуляція нею» [1, с. 48]. Важлива характеристика новинного дискурсу – масова комунікація, котра виявляється у доступності публіці; періодичності публікацій; великій, різноманітній та анонімній аудиторії; асиметричному процесу комунікації, без зворотного зв'язку; виробництві організаціями за допомогою технологій та медіа [11, с. 589]. Ці всі атрибути, притаманні сучасному новинному тексту, формувалися у процесі його генези під впливом технологічних, інфраструктурних, політичних та соціально-демографічних змін у суспільстві [ibid: 587].

Розвиток новинного дискурсу охоплює три стадії, що ґрунтуються на характері взаємодії між адресантом та аудиторією: безпосередня та опосередкована, остання з яких поділяється на односторонній та двосторонній зв'язок.

При безпосередньому контакті англосаксонські глашатаї проголошували офіційні прокламації та останні новини на вулицях населених пунктів та могли отримати миттєву реакцію на своє повідомлення [9, el. ref.].

Опосередкована взаємодія здійснювалася за допомогою технічних засобів. Односторонній зв'язок з аудиторією підтримувався за рахунок газет, радіо та телебачення, коли автори повідомлення могли отримати лише відкладену реакцію на новини, при чому час міг варіюватися від декількох годин до навіть тижнів.

Друкований формат новинних текстів та поява періодичних видань датується

XVII століттям [8, с. 7]. І хоча до цього публікувалися новинні памфлети, вони не претендували ні на періодичність, ні на різноманітність новин, зосереджуючись на одній чи двох нещодавніх ситуаціях [ibid]. При цьому новинні памфлети не лише повідомляли про події, часто анонімно, але й переконували читача у правильності тієї чи іншої точки зору, спонукали до політичних чи соціальних дій, тобто виступали засобом пропаганди і впливу на масову аудиторію [10, с. 2]. Натомість газети виходили регулярно, щотижнево, були орієнтовані на продаж та використовувалися для розповсюдження нової інформації, реклами або пліток, особливий інтерес викликали злочини та судові процеси [19, с. 29]. Новинний текст за формою був репортажем, що фокусувався на запитаннях «хто», «що», «де» і «коли», без уваги до «чому», оскільки журналісти не інтерпретували та не оцінювали новини [8, с. 7; 11, с. 601]. Авторами публікацій часто були редактори перших газет, які висвічували новину у декількох випусках підряд [8, с. 8], користувалися відносною свободою творчості, але водночас виступали джерелом самоцензури, тоді як влада контролювала газети шляхом ліцензування та видання офіційних контрактів [ibid]. Новини при цьому виступали інструментом інформування анонімною адресата, яких належав до середнього або вищого класу і вмів читати [19, с. 30].

Зміни в газетах бути запроваджені вже у XVIII столітті. По-перше, збільшилася періодичність випусків: з'явилися щоденні, ранкові і вечірні видання. По-друге, популярністю користувалися новини, особливо написані літературними діячами або впливовими людьми, хоча більшість текстів були анонімними, непослідовними та часто копіювалися іншими виданнями [7, с. 25, 30]. За змістом новинні повідомлення висвітлювати як місцеві події, так і закордонні, але при цьому містили багато неточних і неперевіраних фактів, не аналізували відомості та виключали фонову інформацію [19, с. 31]. По-третє, новинному тексту була притаманна хронологічна структура, за якої події подавалися послідовно за часом [8, с. 37]. По-четверте, новинні тексти групувалися тематично та отримали заголовки [11, с. 601].

Трансформації преси у XIX столітті виявляються у диверсифікації та популяризації. Перше спричинило появу нових різновидів новинних текстів –репортажів та передових статей, коли редактори і журналісти висловлювали свою точку зору і аналізували причини та наслідки подій [7, с. 87]. Крім того, новинні тексти отримали оцінний та персуазивний компоненти,

впливаючи на громадську думку [11, с. 602]. Популяризація друкованих ЗМІ полягала в тому, що редакції видань орієнтувалися на пересічних громадян, повідомляли про їхні проблеми, друкували їхні листи. При цьому пропагувалася об'єктивність, неупередженість новин і відсутність пропаганди, проголошувалася активна роль журналіста як захисника суспільних інтересів та інтерпретатора подій [7, с. 89]. Зміни стосувалися і структури текстів: з'явилися підзаголовки; чітке графічне розділення параграфів, чия довжина повільно зменшувалася; перехід до композиції перевернутої піраміди, коли найбільш релевантні факти повідомляють на початку, а найменш важливі – в кінці; ілюстрація статей малюнками та фотографіями; сортування новин по спеціальним секціям – все це покращило сприйняття інформації читачами [23, с. 63].

XX століття було свідком кардинальних змін у новинному дискурсі. По-перше, радіо повернуло голос журналістам і стало найбільш надійним джерелом швидких, точних та об'єктивних новин, які транслювали в реальному часі, аналізували та доставляли цільовій аудиторії у найвіддаленіші куточки [12, с. 2, 8]. По-друге, телебачення повернуло зображення не лише адресанта, але й показувало самі події та їх учасників. Новинний дискурс отримав досить широкий, детальний та збалансований огляд найбільш важливих подій [22, с. xiii]. По-третє, друковані новинні тексти були зосереджені на сенсаційності, політичні переконання переважали в роботі журналіста, що викликало сумнів стосовно можливості подачі дійсно «нейтральних» новин [19, с. 45]. Поступово падіння тиражів та диверсифікація аудиторії були поєднані з засобами мінімізувати витрати, зменшуючи кількість місцевих та закордонних кореспондентів [13, с. 151, 153]. Як результат, у змістовому аспекті видання стали менш зацікавлені у представленні новин, які були непідтверджені та неперевірені, та більше фокусувалися на авторських колонках, знаменитостях, а у структурному плані робили акцент на дизайні, використовуючи великі літери, графіки, фотографії, менші за обсягом тексти [ibid]

Серед причин, які призвели до занепаду друкованих, радійних та телевізійних різновидів новинного дискурсу, були намагання загравати з публікою, гонитва за високими рейтингами та прибутками, і, як наслідок, поява «інфортейнменту», коли жорсткі новини репрезентуються у розважальній формі, нестандартних методах і прийомах подачі інформації [22, с. xi]. Крім того, новинний дискурс погіршився у змістовому

аспекті, оскільки журналісти просто передрукують новини з інших видань чи соціальних мереж, не піклуються про баланс думок, точку зору експертів чи збалансованість тексту, посиляючись на одне-два джерела інформації.

Опосередкована взаємодія між автором та аудиторією з можливістю двостороннього зв'язку представлена онлайнним різновидом новинного дискурсу, для якого притаманні 24-годинні новинні цикли, цивільний журналізм і зв'язки з громадськістю, що розмивають межі між традиційними формами новинного журналізму та публічною комунікацією до такого міри, що новини в XXI столітті тепер є «колективним та організаційним продуктом» [17, с. 1857]. Створення новинного тексту не є більше прерогативою журналістів, адже пересічні люди відіграють все більш активну роль в інформуванні глобальної аудиторії, доставляючи новини та ділячись ними по всьому світу миттєво. Інтернет подає на екрани користувачів будь-які факти і відомості, тому правила традиційної журналістики та вплив можновладців на контент та способи його репрезентації не витримують тиску соціальних мереж, незалежних продуцентів повідомлень і вимог суспільства. Як наслідок, новинний дискурс повертається до своїх ранніх часів, коли автори були власними редакторами і цензорами та не залежали від всеохоплюючої потреби збільшити тираж [13, с. 195].

Під впливом глобалізаційних інформаційних процесів, пошуку нових форм поширення інформації [20, с. 44] новинний дискурс збагатився різновидами. Деякі з них є наслідком злиття традиційних медіа з їхніми електронними аналогами, коли у результаті процесу конвергенції збігається медійний контент, поширюваний сучасними технологіями [14, с. 15]. Прикладом можуть слугувати чисельні новинні сайти, котрі дублюють інформацію поширювану через друковані видання, радіо чи телебачення [ibid]. При цьому завданням новинного тексту стає не тільки власне інформування, а аргументація правдивості повідомлюваного [3, с. 64].

Інші різновиди новинного дискурсу є дифузними, з тенденцією до постійних трансформацій їхньої структури і формату. Серед таких інтегрованих форм ознайомлення аудиторії з актуальними фактами та подіями виділяють, зокрема, стрічку новин, соціальні мережі, стріми, подкасти, блоги. Останні відзначаються швидким та періодичним оновленням інформації, розміщенням публікацій за хронологічним порядком, вільним висловленням думок та суджень,

суб'єктивним характером повідомлень та інтерактивністю [4, с. 240]. Новинні блоги можуть керуватися як професіоналами (популярними газетами або незалежними журналістами), так і пересічними громадянами. Цей різновид текстів гнучкий і вільний за формою та диверсифікований за змістом [13, с. 194–195].

Таким чином, у процесі свого розвитку новинний дискурс установив канони, до яких зараховують періодичність, об'єктивність та неупередженість, апеляцію до масової аудиторії, чітку структуру викладу та орієнтацію на інформу-

вання адресатів. Останнім часом спостерігається руйнування цих правил, зумовлене глобалізацією як самого суспільства, так і засобів інформації, перенасиченістю фактів, подій і явищ, можливістю пересічної людини репрезентувати власний контент. Модифікації як жанру новин, так і новинного тексту є невід'ємними, вони викликані уподобаннями адресатів, їхніми очікуваннями і вимогами ринку. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у синхронічному порівнянні новинних текстів різних жанрів, зіставленні їхньої композиції та лінгвального втілення ідей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зернецька О. Політична комунікація та політичні ефекти новин. *Новини vs. Новини. Виборча кампанія в новинах телепрограм* / за ред. Н. Костенко, В. Іванова. Київ : Центр Вільної Преси, 2005. С. 47–63.
2. Лавриш Ю. Жанрова палітра нових медій: специфіка і креативність. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2018. Вип. 44. С. 239–245.
3. Потапенко С.І. Тексти англомовних новин: руйнування жанрового канону? *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2019. Вип. 70. С. 64–77.
4. Сірінюк-Долгарьова К.Г. Глобальний новинний дискурс: тенденції функціонування англомовних інтернет-медіа : монографія. Київ : ЦВП, Запоріжжя : ЗНУ, 2012. 183 с.
5. Baum M. A. Circling the wagons: soft news and isolationism in American public opinion. *International Studies Quarterly*. 2004. Vol. 48. P. 313–338.
6. Bednarek M., Caple H. *The Discourse of News Values: How News Organizations Create Newsworthiness*. Oxford : Oxford University Press, 2017. 302 p.
7. Black J. *The English Press: A History*. London : Bloomsbury Publishing, 2019. 200 p.
8. Brownlees N. The beginning of periodical news (1620–1665). *News as Changing Texts: Corpora, Methodologies and Analysis* / ed. R. Facchinetti, N. Brownlees, B. Bös, U. Fries. Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2015. P. 5–48.
9. Castelow E. The town crier. URL: <https://www.historic-uk.com/CultureUK/The-Town-Crier/> (дата звернення 27.10.2023).
10. Cecconi E. *News-Reporting and Ideology in 17th-Century English Murder Pamphlets: From Paratext to Text*. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2023. 260 p.
11. Claridge C. News discourse. *Handbook of Pragmatics: Historical Pragmatics* / ed. A. Jucker, I. Taavitsainen. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2010. P. 587–620.
12. Cox J. *Radio Journalism in America: Telling the News in the Golden Age and Beyond*. Jefferson : McFarland, Incorporated, Publishers, 2013. 272 p.
13. Facchinetti R. News writing from the 1960s to the present day. *News as Changing Texts: Corpora, Methodologies and Analysis* / R. Facchinetti, N. Brownlees, B. Bös, U. Fries. Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2015. P. 145–198.
14. Gnach A., Weber W., Engebretsen M., Perrin D. *Digital Communication and Media Linguistics: with case studies in journalism, PR, and community communication*. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. 245 p.
15. Harcup T. *What's the Point of News? A Study in Ethical Journalism*. Cham, Switzerland : Palgrave MacMillan, 2020, 158 pp.
16. Hoey M., O'Donnell M. B. Examining associations between lexis and textual position in hard news stories, or according to a study by... *Grammar and Discourse* / ed. N. Groom, M. Charles, S. John Corpora. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2015. P. 117–144.
17. Lams L. Newspapers' narratives based on wire stories: facsimiles of input? *Journal of Pragmatics*. 2011. Vol. 43. P. 1853–1864.
18. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата звернення 27.10.2023).
19. McQuail D. *McQuail's Mass Communication Theory*. London : SAGE Publications Ltd., 2005. 624 p.
20. Miller C., Kelly A. *Emerging Genres in New Media Environments*. London : Palgrave Macmillan, 2017. 326 p.
21. Ngai J. *Evaluation Across Newspaper Genres: Hard News Stories, Editorials and Feature Articles*. London : Routledge, 2022. 242 p.
22. Ponce de Leon C.L. *That's the Way It Is: A History of Television News in America*. Chicago : University of Chicago Press, 2016. 352 p.

23. Pöttker H. The News Pyramid and its Origin from the American Journalism in the 19th Century. A Professional Approach and an Empirical Inquiry. *Diffusion of the News Paradigm, 1850–2000* / ed. S. Høyer, H. Pöttker. Göteborg : Nordicom, 2005. P. 51–64.

24. Steiner L. Solving journalism's post-truth crisis with feminist standpoint epistemology. *Journalism studies*. 2018. Vol.19(13). P. 1854–1865.

25. Studer P. Historical Corpus Stylistics. Media, Technology and Change. London, New York : Continuum, 2008. 280 p.

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.21>

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙ В ТЕКСТІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

LINGUAL MEANS OF CREATING EMOTION IN FICTIONAL TEXTS

Тихоніна С.І.,

orcid.org/0000-0001-6289-0529

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови № 2

Національного університету «Одеська морська академія»

Антропоцентричні тенденції в сучасному мовознавстві сприяють появі численних праць, присвячених дослідженню емоцій та їх репрезентації в текстах художніх творів. Останні є невичерпним джерелом для вивчення через розмаїття зображуваних обставин, що викликають різні емоції у персонажів. Відтворення лінгвальними засобами емоційного стану діючих осіб через опис їхньої зовнішності, поведінки, зовнішніх обставин, на тлі яких розгортаються певні події, природних явищ, часопростір, художніх деталей, представляється головною метою нашого дослідження. Матеріалом дослідження обрано фрагменти з художніх творів А. Мердок «Замок на піску» та Д. Лоуренс «Запах хризантем», що репрезентують емоції персонажів через опис. Серед методів дослідження, використаних для проведення дослідження, виділимо описовий та контекстуально-інтерпретаційний метод. Спочатку проаналізовано композиційно-мовленнєву форму «опис» та виділено її різновиди – портрет, пейзаж та інтер'єр. В сукупності вони знайомлять читача із зовнішніми ознаками діючої особи та обстановкою дії. Портрет є одним із засобів індивідуалізації персонажу. Окрім зовнішніх фізичних характеристик, портрет «передає» відомості про зачіску, одягу, манери, аксесуари, звички персонажів, таким чином, створюючи його індивідуальність. Пейзаж реалізує міфопоетичну та символічну функції. Як правило, стан природи відображає емоційний стан персонажу. Невідповідність між станом природи та емоціями персонажів утворює контраст. В зображенні інтер'єру спостерігаємо художню деталь, яка передає емоційну насиченість. Серед лінгвальних засобів відтворення емоцій зафіксовано вживання емотивної лексики, лексем, що номінують певну емоцію, різні синтаксичні конструкції, художню деталь.

Ключові слова: емоція, інтер'єр, композиційно-мовленнєва форма, опис, пейзаж, портрет.

Anthropocentric tendencies in modern linguistics contribute to the emergence of numerous works devoted to the research of emotions and their representation in fictional texts. The latter serve an inexhaustible source for study due to the variety of depicted circumstances that arise different emotions in characters. Reproduction of the characters' emotional state through the description of their appearance, behavior, external circumstances that serve as the background for certain events, nature, space-time and fictional detail, is set as the main goal of our research. Episodes from A. Murdoch's «The Sandcastle» and D. Lawrence's «The Odour of Chrysanthemums» representing the characters' emotions through description have been chosen as the research material. To conduct the investigation the descriptive and contextual-interpretive methods have been used. First, the compositional narrative form «description» has been analyzed and its types such as «portrait», «landscape» and «interior» have been distinguished. Together, they help the reader get acquainted with the characters' appearance and traits as well as with the background for certain events to unfold. Portrait is one of the means of character individualization. Besides the obvious physical traits, portrait «transmits» information about the characters' hairstyle, clothes, manners, accessories, and habits, thus, creating their individuality. Landscape realizes mythopoetic and symbolic functions. As a rule, the state of nature reflects and conveys the emotional state of the character. The discrepancy between the state of nature and the characters' emotions creates contrast. Fictional detail in interior description conveys emotional tension. As for the lingual means used to represent the characters' emotions in fictional texts, we have singled out the most common ones: The use of evaluative vocabulary, lexemes nominating certain emotions, different syntactic constructions, and fictional detail have been fixed as the most commonly used among all the lingual means to represent emotions in fictional texts.

Key words: compositional narrative form, description, emotion, interior, landscape, portrait.

Постановка проблеми. Антропоцентричність в сучасній лінгвістиці сприяє прояву цікавості вчених до емоційної сфери людини й до проблем мовленнєвого відтворення емоцій, адже саме останні є одним з механізмів регуляції психічної діяльності людини та її поведінки. Звернення до текстів художніх творів є виправданим через те, що саме вони є невичерпним джерелом для вивчення різноманітних проявів емоцій персонажів за різних обставин. Засоби вербалізації емоційного стану людини є невичерпним джерелом для наукового дослідження, що зумовлює **актуальність** нашої роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження лінгвальних засобів відтворення емоцій в текстах художніх творів є одними з найважливіших в сучасному мовознавстві. Як правило, вони проводяться під різним кутом зору й на матеріалі різних мов (Н.С. Ярошко, Н.А. Березовська-Савчук, Т.І. Бондарчук, М.Д. Марінашвілі, Т.В. Весна, І.Б. Морозова, Н.В. Романова, І.А. Свідер, Л.І. Тараненко, М.М. Мілова, І.І. Мац, А.М. Манзій, С.М. Мандер ін.).

Попри велику кількість праць, присвячених дослідженню вербалізації емоцій в художніх творах, залишається багато проблем, пов'язаних із цим питанням, зокрема, відтворення емоційного стану персонажів через опис їхньої зовнішності, поведінки, зовнішніх обставин, на тлі яких розгортаються певні події, природні явища, часопростір, наявність художніх деталей, що впливають на емоційний стан персонажа.

Постановка завдання. **Об'єктом** дослідження обрано емотивні фрагменти з текстів художніх творів, **предметом** – лінгвальні засоби репрезентації емоцій в текстах художніх творів.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні лінгвальних засобів відтворення емоцій у тексті художнього твору, а саме А. Мердок «Замок на піску» та Д. Лоуренс «Запах хризантем». Для досягнення мети було виконано наступні **завдання**:

- проаналізовано визначення композиційно-мовленнєвої форми «опис»;
- визначено різновиди композиційно-мовленнєвої форми «опис»;
- описано лінгвальний інструментарій відтворення емоцій у портретному описі;
- окреслено мовні засоби передачі емоційного стану персонажів в пейзажному описі;
- встановлено функцію художньої деталі як засобу експлікації емоцій.

Матеріалом дослідження обрано емотивні фрагменти з художніх творів А. Мердок «Замок на піску» та Д. Лоуренс «Запах хризантем».

Методи дослідження, використані для проведення дослідження: *описовий метод*, що уможливує виявлення інваріативних характеристик досліджуваних фрагментів художніх текстів; *контекстуально-інтерпретаційний метод*, що дозволяє окреслити експліковані та розкрити імпліковані емоції персонажів.

Виклад основного матеріалу. Композиційно-мовленнєва форма «опис» представляє собою двустороннє мовленнєво-розумове утворення в межах завершеного тексту, що представляє собою фрагмент монологічного авторського повідомлення. Головною функцією опису вважаємо відтворення лінгвальними засобами предметно-образного ряду художньої розповіді, а також інформування читача про номенклатуру і характеристики елементів зображеного світу. Іншими словами, сутність опису полягає у відтворенні учасників сюжетних подій й простору, в якому вони розгортаються [6, с. 67].

Опис є статичною композиційно-мовленнєвою формою. Традиційно, різновидами композиційно-мовленнєвої форми «опис» є портрет, пейзаж та інтер'єр, які знайомлять читача із зовнішніми ознаками діючої особи та обстановкою дії. *Портрет* є одним із засобів індивідуалізації персонажу. Окрім зовнішніх фізичних характеристик, портрет «передає» відомості про зачіску, одяг, манери, аксесуари, звички персонажів, таким чином, створюючи його індивідуальність. На відміну від пейзажу, портрет визначає й соціальну приналежність персонажу, входить до темпорального континууму тексту, бо в костюмі знаходить своє відображення і епоха, і пора року, і час доби [5, с. 142].

В першу чергу саме за допомогою портретного опису можна судити про емоції персонажів [4, с. 276]. Основними лінгвальними засоби репрезентації емоцій через портрет є дескриптивна оцінка, символ, метафора, синтаксичні конструкції афекту, емотивна лексика, безпосередня номінація емоцій. Проілюструємо прикладом, в якому наведено опис не тільки зовнішності, а й поведінки юнака Дональда, який не знаходить спільної мови з батьком:

He stood perfectly still, clutching his book and watching in a glassy way to see whether Mor would go into Library or pass round the far side of the building. <...> Donald looked at him, and looked away at once <...> He had Mor's crisp dark hair, his crooked nose and lop-sided smile. His eyes were darker though, and more suspicious [8, с. 31].

У наведеному уривку відчувається настороженість Дональда (*stood perfectly still, clutching his*

book, watching in a glassy way). Вираз обличчя та очей (*lop-sided smile, more suspicious eyes*) доповнюють опис напруги, інтенсифікований порівняльною формою прикметника *more suspicious*. Дескриптивна оцінка зовнішності персонажу (*crisp dark hair, crooked nose, eyes were darker though*) дозволяє дійсно дозволяє відчутти внутрішній напружений стан юнака через пануючу холодність у стосунках з батьком. Портретний опис, в свою чергу, слугує потужним механізмом асоціацій, який і забезпечує сприйняття читачем емоцій Дональда.

Портрет персонажу може показувати позитивну динаміку емоцій. Наприклад:

She looked up, squeezing his arm, bright-eyed and confident [8, с. 158].

Зміна емоційного стану героїні, про що свідчить зміна в її погляді, супроводжується потисканням руки *squeezing his arm*. Героїня щаслива та радісна. Дієприкметниковий зворот, за яким слідує прикладка, сприяють цілісному й миттєвому сприйняттю портретного опису.

Особливу роль у відтворенні емоцій персонажу відводиться пейзажному опису. Стан природи виконує міфопоетичну та символічну функцію [3, с. 182]. У свідомості людей існують певні стереотипні асоціації, що закріплюють за явищами природи конкретні ідеї, емоції, почуття. Сприйняття природи завжди емоційне. Символічні образи створюють емотивне тло твору чи його фрагментів. Символ є важливою категорією художнього твору, який забезпечує єдність образу і переживання. Він поєднує у собі образ природи та художнє переживання. Символ уподібнює різноманітні явища на основі асоціативного зв'язку між ними. Він близький до метафори, адже передає сенс речі на основі образності [2, с. 42]. Розглянемо уривок, в якому складна гама емоцій та почуттів солдата передається за допомогою пейзажного опису:

When at last he turned, looking down the long, bare grove whose flat bed was already filling dark, he saw the mountains in a wonderlight, not far away, and radiant. Behind the soft grey ridge of the nearest range the further mountains stood golden and pale grey, the snow all radiant like pure, soft gold. So still, gleaming in the sky, fashioned pure out the ore of the sky, they shone in their silence [Lawrence, P.O.: 103].

Гірські вершини, вкриті снігом, є символом недосяжного героєм щастя; темний гай – символ страху, який герой відчуває; світло та тиша разом символізують спокій. Інтенсивність емоцій персонажу передається за допомогою протиставлення (*dark – radiant, nearest – further*). Цілісність

образу забезпечують синонімічні повтори (*wonderlight – radiant – gleaming – shone, grey – pale grey, still – silence*). Одномоментність сприйняття передається за допомогою синтаксичних конструкцій, а саме: дієприкметникові звороти, інверсії, емфатичні визначення. Стан природи відповідає емоційному стану персонажа.

Якщо спостерігається невідповідність між станом природи та емоціями персонажів, то інтенсивність емоцій посилюється через контраст, як у наступному прикладі:

It was raining steadily <...> “Tea at Fortnum and Mason,” Rain decreed.

Tea at Fortnum and Mason! Mor was suddenly filled with a deep and driving joy which furrowed through his body with such force that he did not at first know that it was indeed joy that shook him so. She had decided. He had decided too. He could do no other. “Rain,” he said. <...> “I know,” she said.

The rain began to fall faster. “I’ll tell you something,” said Mor. “I’m not sure that I could really live outside England, not all the time, not even most of the time.”

“Dear Mor, then we’ll live in England!” said Rain.

She clutched his arm more tightly. The rain began to pelt down with spitting violence. They started to run as quickly as they could in the direction of Fortune’s [8, с. 158].

Емоції героїв настільки сильні, що вони самі не можуть їх одразу зрозуміти та виразити. Їх охоплює щастя, але при цьому йде дощ (*raining steadily, rain began to fall faster, rain began to pelt down with spitting violence*). Ніж ближче закохани до рішення бути разом, тим сильнішим стає дощ. Дощ символізує смуток, віщує розлуку. Навіть ім'я героїні є «промовистим» та перекладається як *дощ* (Rain) [1]. Це незвичайне ім'я молодій художниці не відповідає її життєрадісному характеру. Але лише наприкінці твору розкрито значення зловісного дощу, який супроводжує побачення закоханих: дощ не є випадковістю, адже таємний роман розкрито, відносини Мора та Рейн зруйновані, наче замок на піску від дощу, що вже закладено в назві *The Sandcastle*. Таким чином, символ «дощ» і заголовок пов'язують весь твір й відтворюють його загальну емотивну тональність.

Репрезентація емоції персонажів може реалізуватися через опис інтер'єру, предметів, деталей. Проаналізуємо наступний уривок:

The kitchen was small and full of firelight: red coals piled glowing up the chimney mouth. All the life of the room seemed in the white, warm hearth and the steel fender reflecting the red fire. The cloth was lad for tea; cups glinted in the shadows [7, с. 21].

У наведеному прикладі є художня деталь – накритий стіл, який символізує нетерпіння господині. Вогонь і розпечене вугілля є символом занепокоєння, червоний колір і тіні символізують страхи. У творі Д. Лоуренса символічну функцію виконує й назва «Запах хризантем». Жовті хризантеми за традицією кладуть у голову загиблого шахтарю. Цей символ лиха з'являється на початку твору та посилює відчуття тривоги, яке зберігається протягом усього часу. Таким чином, хризантеми як символ забезпечують емоційну насиченість та напруженість. Квіти виконують функцію зв'язку ланки, поєднуючи в одному творі цілий діапазон негативних емоцій, що переживає героїня в різні періоди свого життя (невдоволення сімейним життям, конфлікт з чоловіком, важкі соціально-побутові умови,

складні відносини з батьком, пияцтво чоловіка, довге очікування чоловіка з роботи та, нарешті, його загибель у шахті).

Висновки. Проведена лінгвістична розвідка дозволяє зробити наступні висновки: композиційно-мовленнєва форма опис, а саме такі її різновиди як портрет, пейзаж та інтер'єр, є способом передачі емоцій персонажу автором художнього твору. Останній демонструє багатство лінгвальних засобів вираження емоцій: дескриптивна оцінка, символ, метафора, синтаксичні конструкції афекту, емотивна лексика, безпосередня номінація емоцій, художня деталь. Їх сукупність сприяє чіткому розумінню стану персонажу читачем, незважаючи на статичність композиційно-мовленнєвої форми «опис».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козачкова А. В. «Промовисті» імена та прізвища у перекладі: етимологія, морфологія, стиль. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2011. Вип. 33. С. 282–286.
2. Мандер С.М. Емоції та їх вербальна репрезентація в українській та американській лінгвокультурах. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50(2). С. 42–48.
3. Мац І.І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Житомир : Вид-во ЖДПУ ім. І. Франка, 2003. Вип. 11. С. 181–183.
4. Свідер І.А. Основні особливості емотивного тексту. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Вип. 33. С. 275–278.
5. Селіванова О.А. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
6. Kukhareno V.A. A Book of Practice in Stylistics. Vinnytsia : Nova Knyga, 2000. 160 p.
7. Lawrence D.H. Odour of Chrysanthemums : Short Story. UK : Harper Perennial Classics, 2013. 26 p.
8. Murdoch I. The Sandcastle. London : Vintage Classics, 2012. 318 p.

**ÜBER DIE ZUKUNFT MAL ANDERS:
INDUZIERUNG DES TEMPORALADVERBIALS DURCH
DIE LEXIKALISCHE SEMANTIK DER DEUTSCHEN EINSTELLUNGSPRÄDIKATE**

**ABOUT THE FUTURE IN A DIFFERENT WAY: INDUCTION OF THE ADVERB
OF TIME BY THE LEXICAL SEMANTICS OF THE GERMAN ATTITUDE VERBS**

Tkachuk N.O.,

orcid.org/0000-0002-0668-7953

Doktor der Philosophie,

*Dozentin am Lehrstuhl für deutsche Philologie
der Nationalen Wasyl Stefanyk Vorkarpaten-Universität*

Monolatii T.P.,

orcid.org/0000-0002-9336-0819

Doktor der Philologie,

*Dozentin am Lehrstuhl für deutsche Philologie
der Nationalen Wasyl Stefanyk Vorkarpaten-Universität*

Im Beitrag werden die Einstellungsprädikate des Deutschen betrachtet, deren lexikalische Semantik ein Temporaladverbial induziert, das wir implizites Temporaladverbial nennen, um es vom expliziten Temporaladverbial zu unterscheiden. Zu den genannten Prädikaten gehören solche Gruppen der Einstellungsprädikate: kommissive Prädikate, direktive Prädikate, Prädikate der Vorbereitung, Prädikate des Entschließens und Prädikate des Vorhabens. Zu den Einstellungsprädikaten, um die es im Beitrag geht, zählen wir Verben, Substantive und Adjektive, beschränken uns aber nur auf die Beispielsätze mit den Verben und den Adjektiven. Das durch die lexikalische Semantik der Einstellungsprädikate induzierte (implizite) Temporaladverbial wird als eines der Mittel der temporalen Interpretation von Sätzen, in denen dieses Prädikat einen Infinitivsatz selegiert. Unter der temporalen Interpretation verstehen wir die Spezifizierung der Zeit des eingebetteten Satzes relativ zu der Zeit des Matrixsatzes. Die Einstellungsprädikate der oben genannten Gruppen induzieren das implizite Temporaladverbial *moRgen*. Die Induzierung dieses impliziten Temporaladverbials bestätigen wir durch die Testsätze mit dem Vorkommen der expliziten Temporaladverbiale, und zwar, beispielsweise, mit dem Adverbial *gestern*, dessen mögliche Vorkommen die temporale Interpretation "Zeit des eingebetteten Satzes ist vor der Zeit des Matrixsatzes", beispielsweise, mit dem expliziten Temporaladverbial *gerade*, dessen mögliche Vorkommen die temporale Interpretation "Zeit des eingebetteten Satzes ist gleichzeitig zu der Zeit des Matrixsatzes" voraussieht, und, beispielsweise, mit dem expliziten Temporaladverbial *morgen*, dessen mögliche Vorkommen die temporale Interpretation "Zeit des eingebetteten Satzes ist nach der Zeit des Matrixsatzes" ermöglicht. Die grammatische Richtigkeit des Vorkommens vom expliziten Temporaladverbial *morgen* oder des der Temporaladverbiale *demnächst*, *bald*, *nächstes Jahr* ist für uns ein Indikator des impliziten Temporaladverbials *moRgen*, das durch die lexikalische Semantik der Einstellungsprädikate induziert wird, die im Beitrag analysiert werden. Die Analyse der Beispielsätze mit den von den Einstellungsprädikaten selegierten Infinitivsätzen beinhaltet die Beschreibung der Testsätze, die in der Bestätigung der Induzierung vom impliziten Temporaladverbial besteht.

Schlüsselwörter: Induzierung, Temporaladverbial, lexikalische Semantik, Einstellungsprädikate, Tests zur Induzierung, explizit, implizit, temporale Interpretation.

У статті розглядаються предикати ставлення в німецькій мові, лексична семантика яких індукує прислівник часу, який ми називаємо імпліцитним прислівником часу, щоб відрізнити його від експліцитного прислівника часу. До вище названих предикатів належать такі групи предикатів ставлення: комісивні предикати (kommissive Prädikate), директивні предикати (direktive Prädikate), предикати підготовлення (Prädikate der Vorbereitung), предикати вирішення (Prädikate des Entschließens), предикати наміру (Prädikate des Vorhabens). До предикатів ставлення, про які йдеться в статті, відносимо дієслова, іменники та прикметники, однак обмежуємося тільки прикладами речень з дієсловами та іменниками. Індукований лексичною семантикою предикатів ставлення імпліцитний прислівник розглядається як один із засобів часової інтерпретації речень, в яких цей предикат селегує інфінітивне речення. Під часовою (темпоральною) інтерпретацією розуміємо специфікацію часу підрядного речення (Zeit des eingebetteten Satzes) відносно до часу головного речення (Zeit des Matrixsatzes). Названі вище групи предикатів ставлення індукують імпліцитний предикат *заВтра* (*moRgen*). Індукацію цього імпліцитного прислівника підтверджуємо тестовими реченнями з експліцитними прислівниками часу, а саме, наприклад, з прислівником *вчора* (*gestern*), можливість вживання з яким показує часову інтерпретацію «час підрядного речення передре часу головного речення», з, наприклад, прислівником *саме* (*gerade*), можливість вживання з яким показує часову інтерпретацію «час підрядного речення одночасний з часом головного речення» та, наприклад, з прислівником *завтра* (*morgen*), можливість вживання з яким показує часову інтерпретацію «час підрядного речення після часу головного речення». Граматична правильність вживання в підрядних реченнях експліцитного прислівника *завтра* (*morgen*), або прислівників *demnächst*, *bald*, *nächstes Jahr*, є для нас індикатором імпліцитного прислівника часу *заВтра* (*moRgen*) який індукується лексичною семантикою предикатів ставлення, які розглядаються в статті.

Аналіз прикладів інфінітивних речень після предикатів ставлення включає опис тестових речень, який полягає в підтвердженні індукції імпліцитного прислівника часу.

Ключові слова: індукція, обставина часу, лексична семантика, предикати ставлення, тестування індукції, експліцитний, імпліцитний, темпоральна інтерпретація.

The article examines attitude predicates in German whose lexical semantics induce an adverb of time, which we call an implicit adverb of time to distinguish it from an explicit adverb of time. The above-mentioned predicates include the following groups of attitude predicates: commissive predicates (kommissive Prädikate), directive predicates (direktive Prädikate), preparation predicates (Prädikate der Vorbereitung), resolution predicates (Prädikate des Entschließens), predicates of intention (Prädikate des Vorhabens). Attitude predicates discussed in the article include verbs, nouns, and adjectives, but we limit ourselves to examples of sentences with verbs and nouns. An implicit adverb induced by the lexical semantics of attitude predicates is considered as one of the means of temporal interpretation of sentences in which this predicate selects an infinitive clause. By time (temporal) interpretation we understand the specification of the time of the subordinate sentence (Zeit des eingebetteten Satzes) relative to the time of the main sentence (Zeit des Matrixsatzes). The above-mentioned groups of attitude predicates induce an implicit predicate *toMorrow (moRgen)*. We confirm the induction of this implicit adverb with test sentences with explicit adverbs of time, namely with the adverb *yesterday (gestern)*, the possibility of use with which shows the temporal interpretation «the time of the subordinate clause precedes the time of the main clause», with the adverb *just (gerade)*, the possibility of use with which shows temporal interpretation «the time of the subordinate clause is the same as the time of the main clause» and with the adverb *tomorrow (morgen)*, the possibility of use with which shows the temporal interpretation «the time of the subordinate clause after the time of the main clause». The grammatical correctness of the use of the explicit adverb *tomorrow (morgen)* or *soon (bald)*, *next year (nächstes Jahr)* in subordinate clauses is for us an indicator of the implicit adverb *toMorrow (moRgen)*, which is induced by the lexical semantics of the attitude predicates considered in the article. Analysis of examples of infinitive sentences after attitude predicates includes a description of test sentences, which consists in confirming the induction of an implicit adverb of time.

Key words: induction, adverb of time, lexical semantics, attitude predicates, induction testing, explicite, implicite, temporal interpretation.

Problemstellung. Im Beitrag soll die Analyse vorgeschlagen werden, nach der die lexikalische Semantik der Einstellungsprädikate als Mittel dazu dient, die temporale Interpretation von Sätzen zu leisten. Dabei wird auf die Relation der Nachzeitigkeit der Zeit des eingebetteten Satzes relativ zu der Zeit des Matrixsatzes beschränkt. Die Grundlage der vorgeschlagenen Analyse bildet die These über die Induzierung eines Temporaladverbials durch die lexikalische Semantik der Einstellungsprädikate, das in der Zusammenwirkung mit den anderen Mitteln der temporalen Interpretation (temporale Konstruktion und das explizite Temporaladverbial) zur temporalen Interpretation von Sätzen beiträgt. Die Induzierung des Temporaladverbials wird durch die Tests mit den expliziten Temporaladverbialien gezeigt.

Analyse des aktuellen Forschungsstandes. Traditionell wird der Zukunftsausdruck in der deutschen Gegenwartssprache in der Beschreibung der Bedeutungen des Futurs I und des Futurs II dargestellt. Die anderen Bezeichnungen für das Futur I und das Futur II sind das Futur und das Futurperfekt. Erwähnenswert ist in erster Linie der in der Fachliteratur umstrittene Stellenwert der Konstruktion *werden*+Infinitiv im Hinblick auf die Dimensionen “Zeit” und “Modalität”. In der Duden-Grammatik werden die drei Funktionen des Futurs dargestellt: (i) das Futur als Tempusform für den Zukunftsbezug, (ii) das Futur als modales (epistemisches) Futur für den Gegenwartsbezug und (iii) das Futur als Tempusform, die der Vorschau von einem vergangenen Zeitpunkt aus

dient [2, S. 508–509]. Die Beschreibung des Futurs ist einerseits platziert bei der Beschreibung der sechs Tempora des Deutschen, wobei die Tempora das Futur I und das Futur II dargestellt werden, und andererseits ist die Beschreibung des Futurs bei der Darstellung der Relation zwischen Tempus und Modalkonstruktion platziert, was parallel zur Beschreibung des Präsensperfekts bei der Darstellung der Relation zwischen Tempus und Aspekt erfolgt [5, S. 112–115]. Bezüglich der Einstellungsprädikate, die im Beitrag behandelt werden, so finden sich unter den linguistischen Forschungen u. a. die Forschungen der lexikalischen Struktur dieser Verbgruppen. Solche Beschreibung bietet z.B. der zweite Teil des Handbuchs der deutschen Kommunikationsverben, der sich auf die Untersuchung der Sprechaktverben im engeren Sinne beschränkt, also die Assertive, Repräsentative, Direktive, Kommissive und Expressive. Im Band werden die Lexikalisierung kommunikativer Konzepte, paradigmatische Relationen sowie semantische, lexikalische und syntaktische Eigenschaften der Prädikate beschreiben [4, S. 10ff.]. In [1, S. 28ff.] werden die intensionalen Infinitivergänzungen des Englischen beschrieben, wobei ihnen eine futurische Interpretation zugeordnet wird. Diese Interpretation entsteht durch das Zusammenspiel der “futurisch orientierten” Verben (*future verbs*) und des eingebetteten Tempus. Diese Verben bestehen in zwei Gruppen – die *promise*-Gruppe (die *versprechen*-Gruppe) und die *predict*-Gruppe (die *vorhersagen*-Gruppe).

Zielsetzung. Im Beitrag soll die Induzierung des impliziten Temporaladverbials mithilfe der Tests mit den expliziten Temporaladverbialien in den eingebetteten Sätzen nach den Einstellungsprädikaten nachgewiesen werden. Dabei wird auf die Induzierung des Temporaladverbials *moRgen* beschränkt, das als (eines der) Mittel der temporalen Interpretation "Zeit des eingebetteten Satzes ist nach der Zeit des Matrixsatzes" betrachtet wird und durch die lexikalische Semantik folgender Einstellungsprädikate induziert wird: kommissive Prädikate, direktive Prädikate, Prädikate der Vorbereitung, Prädikate des Entschließens und Prädikate des Vorhabens. Zu den Testsätzen gehören die Testsätze mit dem expliziten Temporaladverbial *gestern*, das auf die temporale Interpretation "Zeit des eingebetteten Satzes ist vorzeitig relativ zu der Zeit des Matrixsatzes" hinweist, und die Testsätze mit dem expliziten Temporaladverbial *gerade*, das für die temporale Interpretation "Zeit des eingebetteten Satzes ist gleichzeitig relativ zu der Zeit des Matrixsatzes" (mit)verantwortlich ist.

Darlegung des Hauptmaterials. Des Weiteren analysieren wir die Spezifizierung der Zeit von eingebetteten Infinitivkonstruktionen nach kommissiven und direktiven Prädikaten, sowie nach Prädikaten der Veranlassung, der Vorbereitung, des Entschließens und nach Prädikaten des Vorhabens. Zu den Faktoren, die zur temporalen Interpretation von eingebetteten Sätzen nach diesen Prädikaten beitragen, gehört immer das implizite Temporaladverbial *moRgen*. Sein Beitrag besteht darin, Prädikat über die Zeit des eingebetteten Infinitivsatzes (t_{IK}) als Zeit zu sein, die nach der Zeit des Matrixsatzes (t_M) liegt. Das implizite Temporaladverbial *moRgen* beeinflusst die temporale Interpretation von Infinitivkonstruktionen im Zusammenspiel mit der semantischen Leistung des infiniten Präsens bzw. infiniten Präsensperfekts und einem expliziten Zeitadverbial beim infiniten Präsens oder beim infiniten Präsensperfekt, falls diese Temporaladverbiale in der Infinitivkonstruktion vorkommen.

Als Erstes schauen wir uns die Sätze nach kommissiven Prädikaten. Die Tests zur Induzierung des impliziten Temporaladverbials ergeben Folgendes:

(1) *Man therapiert einen Menschen, der unter Verfolgungswahn leidet, auch nicht, indem man ihm zusichert, zu prüfen, ob er wirklich verfolgt werde.*

(1') a. ? *Man therapiert einen Menschen, der unter Verfolgungswahn leidet, auch nicht, indem man ihm zusichert, gerade zu prüfen, ob er wirklich verfolgt werde.*

b. *Man therapiert einen Menschen, der unter Verfolgungswahn leidet, auch nicht, indem man ihm zusichert, bald zu prüfen, ob er wirklich verfolgt werde.*

c. ? *Man therapiert einen Menschen, der unter Verfolgungswahn leidet, auch nicht, indem man ihm zusichert, vor kurzem geprüft zu haben, ob er wirklich verfolgt werde.*

(2) *Man einigte sich dann, den Aufruf ohne Boykott zu verabschieden.*

(2') a. ? *Man einigte sich dann, gerade den Aufruf ohne Boykott zu verabschieden.*

b. *Man einigte sich dann, bald den Aufruf ohne Boykott zu verabschieden.*

c. ? *Man einigte sich dann, gestern den Aufruf ohne Boykott verabschiedet zu haben.*

(3) *Die Ankündigung von Bundeskanzler Kohl bis zum Jahr 2000 die Arbeitslosigkeit halbiert zu haben, sei reine Illusion.*

(3') a. ? *Die Ankündigung von Bundeskanzler Kohl, die Arbeitslosigkeit jetzt gerade zu halbieren, sei reine Illusion.*

b. *Die Ankündigung von Bundeskanzler Kohl, die Arbeitslosigkeit bald zu halbieren, sei reine Illusion.*

c. ? *Die Ankündigung von Bundeskanzler Kohl, die Arbeitslosigkeit vor kurzem halbiert zu haben, sei reine Illusion.*

Die unakzeptablen Sätze (a) in den Tests haben gezeigt, dass kommissive Prädikate mit Gleichzeitigkeits-Adverbialen nicht kompatibel sind. Mit Nachzeitigkeits-Adverbialen sind kommissive Prädikate kompatibel, was aus den akzeptablen Sätzen (b) folgt. Mit Vorzeitigkeits-Adverbialen verbinden sich kommissive Prädikate nicht, wie die unakzeptablen Sätze (c) zeigen. Die Induzierung eines impliziten Temporaladverbials *moRgen* liegt vor.

Die zweite Gruppe der Einstellungsprädikate, deren lexikalische Bedeutung zur temporalen Interpretation "Zeit des eingebetteten Infinitivsatzes nach der Zeit des Matrixsatzes" beiträgt, sind direktive Prädikate. Die Test zur Induzierung des impliziten Temporaladverbials ergeben das Folgende:

(4) ... *sodass wir die Personen ... bitten, den "normalen Vorverkauf" zu nutzen.*

(4') a. ? ... *sodass wir die Personen ... bitten, gerade den "normalen Vorverkauf" zu nutzen.*

b. ... *sodass wir die Personen ... bitten, "morgen den "normalen Vorverkauf" zu nutzen.*

c. ? ... *sodass wir die Personen ... bitten, vor kurzem den "normalen Vorverkauf" genutzt zu haben.*

(5) *Deswegen habe Architekt Daners den Auftrag, die neue Kostenschätzung zu erstellen.*

(5') a. ? *Deswegen habe Architekt Daners den Auftrag, gerade die neue Kostenschätzung zu erstellen.*

b. *Deswegen habe Architekt Daners den Auftrag, demnächst die neue Kostenschätzung zu erstellen.*

c. ? *Deswegen habe Architekt Daners den Auftrag, vor kurzem die neue Kostenschätzung erstellt zu haben.*

(6) *Ein Soldat befiehlt uns, sofort zu verschwinden, denn das Dorf wird verteidigt.*

(6') a. ? *Ein Soldat befiehlt uns, jetzt gerade zu verschwinden, denn das Dorf wird verteidigt.*

b. *Ein Soldat befiehlt uns, in paar Minuten zu verschwinden, denn das Dorf wird verteidigt.*

c. ? *Ein Soldat befiehlt uns, gestern verschwunden zu sein, denn das Dorf wird verteidigt.*

Die unakzeptablen Sätze (a) verweisen auf die Inkompatibilität direkter Prädikate mit Gleichzeitigkeits-Adverbialen. Aus den akzeptablen Sätzen (b) geht die Kompatibilität mit Nachzeitigkeits-Adverbialen hervor. Mit Vorzeitigkeits-Adverbialen sind direkte Prädikate nicht kompatibel, was an den unakzeptablen Sätzen (c) zu sehen ist. Es wird das Temporaladverbial *moRgen* induziert.

Noch eine Gruppe der Prädikate, deren lexikalische Semantik als einer der Faktoren betrachtet werden kann, die zur temporalen Interpretation "Zeit des eingebetteten Satzes ist nach der Zeit des Matrixsatzes" beitragen, sind Prädikate der Vorbereitung. Dies wird durch die Tests zur Induzierung des impliziten Temporaladverbials *moRgen* gezeigt.

(7) *Am vergangenen Samstagmorgen staunte so mancher Hundehalter, dass sich um acht Uhr Taucher entlang des Alten Rheins bereits vorbereiteten, ins Wasser zu steigen.*

(7') a. ? *Am ... Samstagmorgen staunt so mancher Hundehalter, dass sich um acht Uhr Taucher entlang des Alten Rheins bereits vorbereiten, gerade ins Wasser zu steigen.*

b. *Am ... Samstagmorgen staunt so mancher Hundehalter, dass sich um acht Uhr Taucher entlang des Alten Rheins bereits vorbereiten, in paar Minuten ins Wasser zu steigen.*

c. ? *Am ... Samstagmorgen staunt so mancher Hundehalter, dass sich um acht Uhr Taucher entlang des Alten Rheins bereits vorbereiten, vor kurzem ins Wasser gestiegen zu sein.*

Aus der Unakzeptabilität der Sätze (a) folgt die Inkompatibilität der Prädikate der Vorbereitung mit Gleichzeitigkeits-Adverbialen. Die akzeptablen Sätze (b) verweisen darauf, dass die Kompatibilität mit Nachzeitigkeits-Adverbialen vorliegt. Mit Vorzeitigkeits-Adverbialen sind Prädikate der Vorbereitung nicht kompatibel, was die unakzeptablen Sätze (c) zeigen. Es liegt die Induzierung des impliziten Temporaladverbials *moRgen* vor.

Eine weitere Gruppe der Einstellungsprädikate, die zu den oben dargestellten Prädikaten gehören, die die temporale Interpretation "Zeit des eingebetteten Satzes ist nach der Zeit des Matrixsatzes" gewährleisten, sind Prädikate des Entschließens. Durch die Interaktion des impliziten Temporaladverbials *moRgen* mit der semantischen Leistung der temporalen Konstruktionen infinites Präsens und infinites Präsensperfekt und eines expliziten Zeit-Adverbials beim infiniten Präsens oder beim infiniten Präsensperfekt wird die Spezifizierung der Zeit von Infinitivkonstruktionen als nachzeitig zur Matrixzeit geleistet. Dies kann durch die Tests mit den expliziten Temporaladverbialen gezeigt werden.

(8) *Dann habe er aber beschlossen, die Entscheidung darüber dem Kollegium der Kardinäle zu überlassen.*

(8') a. ? *Dann beschließt er aber, gerade die Entscheidung darüber dem Kollegium der Kardinäle zu überlassen.*

b. *Dann beschließt er aber, demnächst die Entscheidung darüber dem Kollegium der Kardinäle zu überlassen.*

c. ? *Dann beschließt er aber, vor kurzem die Entscheidung darüber dem Kollegium der Kardinäle überlassen zu haben.*

(9) *Die Entscheidung, zu ihren sportlichen Wurzeln zurückzukehren, ist vor diesem Hintergrund mehr als verständlich.*

(9') a. ? *Die Entscheidung, gerade zu ihren sportlichen Wurzeln zurückzukehren, ist vor diesem Hintergrund mehr als verständlich.*

b. *Die Entscheidung, bald zu ihren sportlichen Wurzeln zurückzukehren, ist vor diesem Hintergrund mehr als verständlich.*

c. ? *Die Entscheidung, vor kurzem zu ihren sportlichen Wurzeln zurückgekehrt zu sein, ist vor diesem Hintergrund mehr als verständlich.*

(10) ... *vielleicht kann sie sich jetzt entschließen, mich zu heiraten.*

(10') a. ? ... *vielleicht kann sie sich jetzt entschließen, mich gerade zu heiraten.*

b. ... *vielleicht kann sie sich jetzt entschließen, mich bald zu heiraten.*

c. ? ... *vielleicht kann sie sich jetzt entschließen, mich vor kurzem geheiratet zu haben.*

Die unakzeptablen Sätze (a) verweisen auf die Inkompatibilität der Prädikate des Entschließens mit Gleichzeitigkeits-Adverbialen. Aus den akzeptablen Sätzen (b) geht die Kompatibilität der Prädikate mit Nachzeitigkeits-Adverbialen hervor. Mit Vorzeitigkeits-Adverbialen sind Prädikate des Entschließens nicht kompatibel, was die

unakzeptablen Sätze (c) zeigen. Das Ergebnis zeigt, dass das Temporaladverbial *moRgen* induziert wird.

Die letzte Gruppe der Einstellungsprädikate, die zur temporalen Interpretation "Zeit des eingebetteten Satzes nach der Zeit des Matrixsatzes" beitragen, sind Prädikate des Vorhabens. Wiederum möchten wir mithilfe der Tests die Induzierung des impliziten Temporaladverbials *moRgen* durch Prädikate des Vorhabens zeigen. Dieses Temporaladverbial ist der zweite nach der semantischen Leistung der infiniten temporalen Konstruktionen Faktor der temporalen Interpretation von eingebetteten Infinitivkonstruktionen. Der dritte Faktor sind die Zeit-Adverbiale beim infiniten Präsens oder die Referenzzeit-Adverbiale beim infiniten Präsensperfekt, wenn solche in der Infinitivkonstruktion vorkommen.

(11) ... *haben wir ausdrücklich unsere Absicht erklärt, Einnahmen zu erzielen, um die entstehenden Kosten zu kompensieren.*

(11') a. ? ... *haben wir ausdrücklich unsere Absicht erklärt, jetzt gerade Einnahmen zu erzielen, um die entstehenden Kosten zu kompensieren.*

b. ... *haben wir ausdrücklich unsere Absicht erklärt, bald Einnahmen zu erzielen, um die entstehenden Kosten zu kompensieren.*

c. ? ... *haben wir ausdrücklich unsere Absicht erklärt, vor kurzem Einnahmen erzielt zu haben, um die entstehenden Kosten zu kompensieren.*

(12) *Man werde den Plan des Berliner Senats nicht akzeptieren, nur einen Pflicht-Werteunterricht einzuführen.*

(12') a. ? *Man werde den Plan des Berliner Senats nicht akzeptieren, gerade nur einen Pflicht-Werteunterricht einzuführen.*

b. *Man werde den Plan des Berliner Senats nicht akzeptieren, bald nur einen Pflicht-Werteunterricht einzuführen.*

c. ? *Man werde den Plan des Berliner Senats nicht akzeptieren, vor kurzem nur einen Pflicht-Werteunterricht eingeführt zu haben.*

(13) *Ich bin mehr wie ein Mann, der sich vornimmt, alles zu schaffen.*

(13') a. ? *Ich bin mehr wie ein Mann, der sich vornimmt, gerade alles zu schaffen.*

b. *Ich bin mehr wie ein Mann, der sich vornimmt, bald alles zu schaffen.*

c. ? *Ich bin mehr wie ein Mann, der sich vornimmt, vor kurzem alles geschafft zu haben.*

(14) ... *und beabsichtigen, zum Jahresende den Betriebszweig zu schließen.*

(14') a. ? ... *und beabsichtigen, gerade den Betriebszweig zu schließen.*

b. ... *und beabsichtigen, bald den Betriebszweig zu schließen.*

c. ? ... *und beabsichtigen, gestern den Betriebszweig geschlossen zu haben.*

Bei den Tests konnten wir sehen, dass Prädikate des Vorhabens mit Gleichzeitigkeits-Adverbialen nicht kompatibel sind. Das zeigen die unakzeptablen Sätze (a). Aufgrund der akzeptablen Sätze (b) können wir von der Kompatibilität der Prädikate des Vorhabens mit Nachzeitigkeits-Adverbialen reden. Mit Vorzeitigkeits-Adverbialen sind Prädikate des Vorhabens nicht kompatibel, was aus den unakzeptablen Sätzen (c) hervorgeht. Wir haben einen bestandenen Test und zwei nicht bestandene Tests. Die Induzierung eines impliziten Temporaladverbials liegt vor. Aus dem Ergebnis lässt sich schließen, dass durch Prädikate des Vorhabens das implizite Temporaladverbial *moRgen* induziert wird.

Aufgrund der Kompatibilität der Prädikate des Vorhabens mit Nachzeitigkeits-Adverbialen beim infiniten Präsens ist das infinite Präsensperfekt mit einem Referenzzeit-Adverbial nach diesen Prädikaten möglich. Dies sehen wir in folgenden Sätzen.

(15) ... *und beabsichtigen, zum Jahresende den Betriebszweig geschlossen zu haben.*

(16) *Sie hat vor, die alte Wohnung morgen Mittag verlassen zu haben.*

Bei der Annahme, dass das durch die lexikalische Semantik der Einstellungsprädikate induzierte implizite Temporaladverbial ein Faktor der temporalen Interpretation von Sätzen ist, ergibt sich die temporale Interpretation von eingebetteten Infinitivkonstruktionen, die durch die Interaktion von drei Faktoren geleistet wird. Wir können behaupten, dass beim infiniten Präsens nach Prädikaten, die das Temporaladverbial *moRgen* induzieren, die Spezifizierung von t_K als nachzeitig zu t_M nur von zwei Faktoren getragen werden kann, nämlich der semantischen Leistung des infiniten Präsens und des impliziten Temporaladverbials, während diese Spezifizierung beim infiniten Präsensperfekt von drei Faktoren geleistet werden muss, zu denen die semantische Leistung des infiniten Präsensperfekts, das implizite Temporaladverbial und ein Referenzzeit-Adverbial gehören.

Zusammenfassung. Der vorliegende Beitrag beinhaltet die Beschreibung der lexikalischen Semantik der deutschen Einstellungsprädikate, die das Temporaladverbial "moRgen" induzieren und zur temporalen Interpretation von eingebetteten Infinitivkonstruktionen nach diesen Einstellungsprädikaten beitragen. Das induzierte Temporaladverbial kann als zweitwichtigster Faktor der temporalen Interpretation von Infinitivkonstruktionen nach der semantischen Leistung des infiniten Präsens bzw. infiniten Präsensperfekts betrachtet werden.

VERWEISE:

1. Abusch D. On the Temporal Composition of Infinitives / Abusch D., J. Lecarue (eds.). *The Syntax of Time*. MIT PRESS, 2004. P. 27–53.
2. Duden. Die Grammatik. 8., überarbeitete Auflage. Mannheim et al. Dudenverlag, 2009. Band 4. 1343 p.
3. Engelberg S. Verben, Ereignisse und Lexikon. *Linguistische Arbeiten* 414. Tübingen, Niemeyer, 2000. 370 p.
4. Harras G., Winkler E., Proost K. *Handbuch deutscher Kommunikationsverben; 2: Lexikalische Strukturen*. Berlin : de Gruyter, 2007. 445 p.
5. Heinold S.B. *Tempus, Modus und Aspekt im Deutschen : ein Studienbuch*. Tübingen : Narr Verlag, 2015. 198 p.
6. Kusumoto K. *Tense in embedded contexts : Ph. D. Dissertation / Department of Linguistics*. University of Massachusetts at Amherst, 1999. 297 p.
7. Ogihara T. *Tense, Attitudes and Scope*. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1996. 273 p.

УДК 811.112.2'3:636.09(083.7)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.23>

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
НІМЕЦЬКОЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

**STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES
OF GERMAN VETERINARY TERMINOLOGY**

Хауха Ю.О.,

orcid.org/0009-0004-0123-1035

*студентка II курсу магістратури гуманітарно-педагогічного факультету
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Ольховська Н.С.,

orcid.org/0000-0002-7678-6885

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

У даній статті представлено лінгвістичний аналіз німецької ветеринарної термінології, описано її особливості та охарактеризовано способи словотвору. Це дослідження має на меті представити лінгвістичний аналіз німецької ветеринарної термінології та зосереджується на історичному розвитку німецької ветеринарної термінології та її особливостях. Німецька ветеринарна термінологія формувалася та розвивалася разом із тваринництвом протягом століть. Слова грецького походження позначали різні органи, хвороби та діагнози. Слова латинського походження часто зустрічаються в анатомії та фізіології тварин. У статті розглядається питання детермінізму та його зв'язку з номенклатурою та термінологією ветеринарної науки. Вивчили вузькоспеціальні терміни, які відповідають сучасним вимогам науково-технічної термінології оскільки вони займають особливе місце в термінології та загальноживаній лексиці, які завжди взаємопов'язані. У статті розглядається класифікація, структурна характеристика та функції ветеринарної термінології. В статті також розглядається питання термінологічного стандартизації ветеринарної мови в Німеччині. Спрощення та уніфікація термінології мають важливе значення для ефективної комунікації між фахівцями, а також для запобігання можливих недорозумінь у лікуванні та діагностиці тварин. Німецька ветеринарна термінологія відображає ситуацію у відповідних науках і сільському господарстві Німеччини, однієї з найрозвиненіших країн світу. Терміни, які використовуються у цьому контексті, детально вивчені та відзначаються високою точністю та узгодженістю. Результати цього дослідження є цінними для вивчення німецької лексики та німецької ветеринарної термінології в інших окремих країнах. Це допоможе краще зрозуміти можливі функції окремих слів-термінів, що вживаються в контексті ветеринарної термінології. Усе це підкреслює важливість дослідження ветеринарної термінології для покращення спілкування та розвитку сучасної ветеринарної науки, яка впливає на здоров'я та добробут тварин, а також на людей через продукцію тваринного походження та взаємодію з домашніми тваринами.

Ключові слова: термін, термінотворення, ветеринарна лексика, ветеринарна медицина, хвороби, тваринництво.

The article presents a linguistic analysis of German veterinary terminology, examines the origin of German veterinary terminology, describes its features and characterizes word formation methods. The focus is on the definition and nomenclature of these terms, as well as their relationship to technical terms. This study aims to present a linguistic analysis

of German veterinary terminology and focuses on the historical development of German veterinary terminology. German veterinary terminology has been shaped and developed along with animal husbandry over the centuries. A range of Greek-origin terms has been utilised to refer to organs, diseases and diagnoses. Words of Latin origin commonly feature in animal anatomy and physiology. This article examines the question of determinism and its connection with nomenclature and terminology. Highly specialized terms should be systematically studied, as they occupy a special place in terminology and commonly used vocabulary, which are always interconnected. This article deals with the classification, structure and functions of veterinary terminology. Moreover, it discusses the need for standardised terminologies in the field of veterinary science in Germany. Consistent terminologies are critical for successful exchange of information among experts and minimising the chance of incorrect treatment or diagnosis of animals. German veterinary terminology reflects the situation in the relevant sciences and agriculture in Germany, one of the most developed countries in the world. The terms used in this context have been extensively researched and are characterised by high precision and consistency. The results of this study are valuable for the study of German vocabulary and German veterinary terminology in specific countries. It will help to better understand the possible functions of certain words-terms used in the context of veterinary terminology.

Key words: term, term formation, veterinary vocabulary, veterinary medicine, diseases, animal husbandry.

Постановка проблеми. Німецька ветеринарна термінологія (наразі налічує близько 170 000 медичних і ветеринарних термінів, у тому числі 80 000 назв ліків, 10 000 назв частин тіла та 6000 назв хвороб) є підсистемою загальнонаціональної літературної мови. Сучасна німецька ветеринарна термінологія формувалася протягом століть і розвивалася разом із тваринництвом, саме тому необхідно постійно аналізувати склад та структуру цієї фахової мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінологія – це мовне значення понять, що входять до понятійної системи певної спеціалізованої галузі знань [4, с. 105]; термінологічними питаннями займалися такі мовознавці, як Г. Винокур, А. Реформатський та О. Ахманова. В українському науковому просторі німецька термінологія тваринництва була предметом дисертації І. Котеленець [4]; Н. Ольховська структурно-семантичні особливості німецької та англійської екологічної терміносистеми [5]; М. Дмитрук присвятив своє дослідження формуванню української ветеринарної термінології; М. Козловський та М. Козловська працювали над термінологією української ветеринарної професії [4, с. 105].

Методологія та методи дослідження. Під час роботи використовувались методи і прийоми лінгвістичного аналізу, які передбачають комплексний аналіз зібраного мовного матеріалу. За допомогою методу дескриптивного аналізу було інвентаризовано одиниці мови і пояснено особливості їх будови та функціонування в мовному середовищі. Також в роботі використано структурно-семантичний метод для виявлення системних відношень, виділення семантично об'єднаних класів ветеринарної лексики, лексико-семантичних та тематичних груп. За допомогою дедуктивного та індуктивного методів було зроблено висновки щодо результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ветеринарна лексика є однією з частин словникового складу мови, що найшвидше розвивається, що пов'язано

зі стрімким розвитком ветеринарної науки та міжнародною науковою інтеграцією в цій галузі знань. Усе це підтверджує важливість проблеми термінології на сьогодні та необхідність її вивчення.

Основною причиною дослідження корпусу мовного матеріалу є зацікавленість сучасного мовознавства у вивченні окремих терміносистем з метою визначення загальних закономірностей їх розвитку, нерозробленість багатьох теоретичних і практичних питань загального та спеціального термінознавства, пов'язаних зі змістом і функціями термінологічних одиниць, а також недостатня кількість досліджень термінологічних одиниць, що існують у галузі ветеринарної науки.

Сферою існування ветеринарної медицини та становлення є наукова та навчальна ветеринарна література. Слід зазначити, що майже всі терміни, які використовуються у сфері ветеринарної практики, входять до наукового ветеринарного словника, тоді як не всі доктринальні терміни відображені у спеціальних ветеринарних документах [8, с. 371].

Сьогодні сучасні дослідники детально вивчають процеси становлення та розвитку ветеринарної термінології, лексико-семантичні особливості ветеринарної термінології та функціональні особливості ветеринарних текстів, а також пропонують типології ветеринарних терміносистем та описують методологічні підходи до їх вивчення. У науковій сфері активно створюються і паралельно функціонують різні дефініції для вираження тотожних понять, які мають різне значення і можуть доповнювати одна одну. Це стосується і мови ветеринарної медицини. Синоніми використовуються майже в усіх галузях клінічної медицини, особливо в назвах хвороб та їхніх симптомів і (частково) у фармакології.

Важливою особливістю ветеринарної лексичної системи є її різноманітність. Вона включає характерні морфологічні утворення і процеси на різних стадіях розвитку тваринного організму в нормі і патології; хвороби і патологічні

стани тварин, їх перебіг і форми прояву; збудників і переносників хвороб; хірургічні втручання і хірургічні операції; організаційні форми, прилади, інструменти та інші технічні засоби надання лікувально-профілактичної допомоги тваринам.

Специфіка спеціалізованої підмови ветеринарної медицини відображається у виборі термінотворення з усіх мовних засобів, наявних у цій мові [2, с. 20].

Основною причиною дослідження цього корпусу мовного матеріалу є інтерес сучасного мовознавства до вивчення окремих термінологічних систем з метою визначення загальних закономірностей їх розвитку, нерозробленість багатьох теоретичних і практичних питань загального та спеціального термінознавства, пов'язаних зі змістом і функціями термінологічних одиниць, термінологізація, зумовлена недостатністю досліджень існуючих термінологічних одиниць.

На лексико-семантичному рівні синонімічні ветеринарні терміни можна поділити на еквівалентні та інтерпретаційні за ознакою тотожності чи відмінності. До першого типу синонімів відносить дослідник Ю.Г. Рожков. Цей тип синонімів є звуковим комплексом, у якому одна мотивуюча ознака відтворюється і закріплюється різними коренями слів або словотворчими 7 елементами з однаковим або близьким значенням [8, с. 373]. На його думку, другий тип синонімів відображає ознаки різних мотивів у звуковому оформленні [8, с. 374].

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу термінології ветеринарної підмови, слід наголосити, що ветеринарна термінологія є одним з особливих шарів лексики і відрізняється від загальноживаних слів особливостями своїх структурних, семантичних, словотвірних і стилістичних особливостей, займаючи таким чином особливе положення в лексичній системі мови [3, с. 3]. Ветеринарна термінологія – це унормована система дефініцій, що ґрунтується на відношеннях між названими поняттями, які виявляються під час комунікативно-пізнавальної діяльності в цій науковій галузі.

Термін – це слово або підслово, яке має спеціальне значення, виражає і формує спеціальне поняття, що використовується в процесі розпізнавання і засвоєння наукових і професійних об'єктів та їхніх відношень [6, с. 50]. На думку Є.Ф. Скороходька, значення терміну визначається, з одного боку, особливостями даного класу предметів, з іншого боку, позицією цього терміну в системі мови і можливістю доведення до свідомості поняття цього класу предметів, під якою слід розуміти співвідношення між формою терміну і особливостями класу предметів [9, с. 34].

При визначенні поняття «термін» лінгвісти наголошують на структурно-морфологічних властивостях лексичних одиниць терміносистеми, вказуючи, що вони можуть бути однозначними та багатозначними одиницями іменного та дієслівного характеру, односкладовими та багатоскладовими одиницями, високою інформативністю, компактністю та розпливчастістю, короткими заміниками детального опису та визначення споріднених понять, що підкреслюють специфічність об'єкта. Слід зазначити, що кожне визначення терміна поділяє думку про те, що він містить такі ознаки, як зв'язок з поняттями, реаліями, предметами та явищами певної галузі, яку він репрезентує.

Завдяки своїм структурним особливостям більшість термінів старшого покоління є похідними. Більшість з них є фразеологізмами, які також є термінами, утвореними різними способами словотвору (суфіксами, префіксами, складними словами).

Таким чином, ветеринарні терміни за структурною характеристикою можна класифікувати таким чином:

1) прості (складаються з одного слова): *Endemie* – ендемія, *Larve* – личинка, *Huf* – копита;

2) складні (складаються з двох слів): *Trächtigkeituntersuchung* – обстеження на вагітність, *Vogelgrippe* – пташиний грип, *Wurmbefall* – інвазія черв'яків;

3) терміни-словосполучення (складаються із кількох компонентів):

– прості словосполучення, тобто «синтаксично організовані і семантично цілісні сполучення двох повнозначних слів, які виражають єдине складне значення» [4, с. 8]: *Blauer Fleck* – синяк, *Offener Bruch* – відкритий перелом., *Weißes Fieber* – біла гарячка;

– складні словосполучення, які є результатом поширення: *Chronische Atemwegserkrankung* – хронічне захворювання дихальних шляхів, *Infektiöse Bronchitis der Hühner* – інфекційний бронхіт курей.

В силу історичних обставин терміни та словотворчі елементи латинсько-грецького походження широко використовуються в більшості мов світу. Такі мови називають інтернаціональними. Найбільш систематичного і всебічного розвитку інтернаціональні мови набули у ветеринарній медичній термінології.

Таке явище як скорочення або аббревіатури також досить поширене у ветеринарії. В науковій літературі виділяють, як правило, чотири моделі утворення аббревіатур: ініціальна аббревіація, усічення,

стягнення, змішана аббревіація. Для сучасної ветеринарної термінології на матеріалі німецької мови характерні такі типи аббревіатур:

1. Однозначні скорочення: *C (Chirurgie)* – хірургія, *P (Pathologie)* – патологія, *R – (Radiologie)* – радіологія.

2. Двозначні скорочення: *AB (Antibiotikum)* – антибіотик, *BT (Bluttest)* – аналіз крові, *BB (Blutbild)* – гемограма.

3. Тризначні скорочення: *AKB (Arterieller Kreislauf)* – артеріальний кровообіг, *VNS (Vegetatives Nervensystem)* – вегетативна нервова система, *FIV (Felines Immundefizienz-Virus)* – вірусний імунodefіціт.

4. Чотиризначні скорочення: *LKZB (Leukozytenzahl im Blut)* – кількість лейкоцитів у крові, *EDUD (eating, drinking, urinating and defecating)* – прийом їжі і рідини, сечовипускання і дефекація в нормі.

Не менш важливу роль у процесі перекладу відіграє семантична природа ветеринарної медичної термінології. Проблема семантичної термінології в основному полягає у встановленні відповідності між термінами та відповідними їм поняттями.

Перш ніж розглядати значення ветеринарного терміна, необхідно визначити його словникове значення. В.С. Виноградов визначає, що лексичне значення слова – це «предметно-матеріальний зміст, який утворюється за граматичними законами даної мови і є елементом загальної семантичної системи лексики цієї мови».

Лінгвісти, визначаючи поняття «термін», наголошують на структурно-морфологічних характеристиках лексичних одиниць термінологічної системи, які можуть бути одиницями номінативної та дієслівної природи, як моносемантичними, так і полісемантичними, їхній інформативності, компактності та чіткості, лаконічності як альтернативи детальним поясненням і визначенням понять. Слід зазначити, що кожне визначення терміна поділяє думку про те, що він включає в себе такі ознаки, як зв'язок з поняттями, реаліями, предметами та явищами певної галузі, яку представляє термін.

До сучасної науково-технічної термінології висувають кілька вимог. Найважливіші з них такі:

1) термінологія повинна відповідати правилам і нормам даної мови;

2) термінологія повинна бути системною;

3) термінологія повинна бути зрозумілою; кожному терміну зіставляється чітке, індивідуальне визначення, яке фокусує увагу на відповідному понятті;

4) терміни відносно незалежні від контексту;

5) термін не повинен бути багатозначним (тут слід уточнити важливий момент);

6) термін не містить синонімів, які перешкоджають взаєморозумінню;

7) термін нейтральний у плані вираження, але тут правильніше говорити про силу тих чи інших семантичних елементів, а не про значущість терміна або виразу [3, с. 12–13].

Для ветеринарної термінології характерні такі ознаки: наявність дефініцій, максимальна абстрактність, моносемія, відсутність експресивності чи емоційного забарвлення, стилістична нейтральність, співвідношення зі спеціальними поняттями та логічність.

Висновки. Німецька ветеринарна термінологія відображає сучасний стан німецької науки та сільського господарства. Відповідна термінологія добре розвинена і характеризується відносно високою точністю використовуваних термінів. Результати цього дослідження є особливо цінними для вивчення німецької лексики та німецької ветеринарної термінології. Воно допоможе краще зрозуміти можливі функції певних слів/термінів, що використовуються в контексті ветеринарної термінології.

Відповідно до проведеного аналізу можна зробити висновок, що ветеринарна лексика – це лексика ветеринарної галузі, яка використовується для спілкування в різних ситуаціях та в наукових дослідженнях, пов'язаних з ветеринарною медициною. Особливості ветеринарної лексики є предметом дослідження багатьох науковців.

Отже, можна зробити висновок, що поняття ветеринарної термінології є дуже новим, значною мірою через те, що ветеринарна медицина як наука сформувалася наприкінці 19 – на початку 20 століття. Ветеринарна термінологічна система поповнилася новими термінами і тому потребує більш ретельного вивчення. Для того, щоб адекватно відтворити оригінальний термін українською мовою, слід звернути увагу на його структурні та семантичні особливості при перекладі. За структурною класифікацією більшість ветеринарних термінів є похідними та складними. Найпоширенішими способами перекладу ветеринарних термінів є транскодування, калькування, транспозиція та описовий переклад.

Характеризуючи структуру ветеринарної термінології, було виявлено, що її можна поділити на прості, складні та алегоричні терміни. Ще однією особливістю ветеринарної термінології є використання синонімів та близьких за значенням слів.

Отже, можна зробити висновок, що ветеринарна термінологія включає в себе термінологію, яка використовується у сфері ветеринарної практики та наукових досліджень,

пов'язаних з ветеринарною медициною. Сучасні лінгвісти вважають, що особливостями ветеринарної термінології є, насамперед, її різноманітність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амеліна С.М. Особливості перекладу ветеринарної лексики з німецької та англійської мов українською. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки»*. 2015. С. 130–135. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2023).
2. Боцман А.В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англомовних інструкцій до вживання лікарських препаратів) : автореферат. Київ, 2006. 20 с.
3. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти, 2000. 218 с.
4. Котеленець І.В. Про особливості синонімів у термінології тваринництва німецької мови. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Германська філологія»*. 2000. № 84. С. 101–107.
5. Ольховська Н.С., Худжіна Ю.В. Структурно-семантичні особливості німецької і англійської екологічної терміносистеми. *Міжнародний філологічний часопис*. 2016. № 257. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Filol/article/view/11203> (дата звернення: 29.09.2023)
6. Павлова О.І. Основи термінознавства : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Рівне : Волинські береги, 2011. 200 с.
7. Пилипенко О.П. Історичний огляд формування німецької ветеринарної лексики з аналізом її словотворчих формантів. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного ун-ту*. 2016. № 215. С. 110–117.
8. Рожков Ю.Г. Термін та термінологія. Ветеринарна лексика. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1(40). С. 371–386.
9. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). 2006. 98 с.

UDC 81'324:8181'276.6:62

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.24>

IMPLEMENTATION OF VERB FORMS IN THE TEXTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ У ТЕКСТАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ

Tsapenko L.E.,

orcid.org/0000-0002-5088-2393

Candidate of Philological Sciences, PhD,

Associate Professor at the Foreign Languages Department

Odessa National Polytechnic University

Lebedeva E.V.,

orcid.org/0000-0002-5088-2393

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department

Odessa National Polytechnic University

Gvozd O.V.,

orcid.org/0000-0001-9882-8890

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department

Odessa National Polytechnic University

The goal of the article is to perform and describe a comparative analysis of verb units functioning in the text corpora "Heat engineering" and "Acoustics" in various aspectual and voice forms at the statistical level and determine the degree of implementation of the aspectual verbal paradigm in the texts of the two engineering specialties. As a material the text corpora of the specialties relating to scientific and technical discourse, namely – "Heating Engineering" and "Acoustics" –

are used. They were compiled on the basis of the texts taken from British and American scientific and technical journals: IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems, IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing, The Journal of the Acoustic society of America, and others. To achieve the goal mentioned it was necessary to complete the following tasks: to create frequency lists (probabilistic and statistical models) of the linguistic units used in the texts "Heating Engineering" and "Acoustics"; to extract from the probabilistic and statistical models of the two specialties mentioned all verbal word forms and organize them into two lists, corresponding to each sublanguage. The following methods are used in the course of research: the method of continuous sampling to generate probabilistic and statistical models of the two sublanguages; the method of quantitative calculations of speech units to determine the frequency of their usage and the level of their occurrence in the texts; the method of the comparative analysis. Comparative description of tense, aspect and voice categories of the verbs extracted from the probabilistic and statistical models of "Heating Engineering" and "Acoustics" subject areas in which they function, allows us to determine the integral and differential characteristics of two different text corpora as to the degree of verbal paradigm implementation. Despite the fact that both specialties belong to scientific and technical discourse they have significant differences in grammar and statistics which depends on the field of knowledge they describe.

Key words: finite verb form, frequency list, quantitative calculation, specialty, synthetic and analytical forms, text corpus.

Метою статті є здійснити та описати на статистичному рівні порівняльний аналіз дієслівних одиниць, що функціонують у текстових корпусах «Теплотехніка» та «Акустика» в різних видових і заставних формах, а також визначити ступінь реалізації видової дієслівної парадигми у текстах двох технічних спеціальностей. В якості матеріалів були використані текстові корпуси за спеціальностями, які відносяться до науково-технічного дискурсу, зокрема – «Heating Engineering» та «Acoustics». Вони були складені на основі текстів за спеціальностями з Британських та Американських наукових журналів: IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems, IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing, The Journal of Acoustic Society of America та ін. Щоб досягти запланованих результатів, було необхідно виконати наступні завдання: створити частотний список (ймовірнісно-статистичну модель) мовних одиниць які використовуються у текстах спеціальностей «Heating Engineering» та «Acoustics»; вилучити з ймовірнісно-статистичних моделей двох спеціальностей всі дієслівні форми і організувати їх в двох частотних списках для кожної спеціальності. Наступні методи використовуються в ході досліджень: методи суцільної вибірки, щоб створити ймовірнісно-статистичні моделі двох спеціальностей; метод кількісного розрахунку частоти функціонування, щоб визначити величину їх використання і рівень їхньої зустрічальності у текстах; метод порівняльного аналізу. Порівняльні характеристики часових, видових і залогових категорій дієслів, виділених із ймовірнісно-статистичних моделей предметних галузей «Теплотехніка» та «Акустика», у яких вони функціонують, дозволяє визначити інтегральні та диференційні характеристики двох різних текстових корпусів що відносяться до ступеня реалізації вербальної парадигми. Як приклад можна згадати той факт, що текстовий корпус «Теплотехніка» та текстовий корпус «Акустика» демонструють домінування синтетичних форм і в обох випадках найуживанішими виявилися форми Present Indefinite Active. Незважаючи на те, що обидві спеціальності належать до науково-технічного дискурсу, вони мають значні відмінності в граматиці та статистиці, які залежить від галузі знань, яку вони описують.

Ключові слова: фінитна форма дієслова, частотний список, кількісний розрахунок, спеціальність, синтетичні та аналітичні форми, текстовий корпус.

Analysis of the latest research and articles.

The verb and its linguistic properties are described in sufficient detail in the literature on theoretical grammar (Curm, Fromkin, all theorists). It may seem that further research is not necessary. But the consideration of the most diverse aspects of English verbs continues, certainly from the modern positions. For example, the development of corpus linguistics [4; 5; 6; 7; 8] and its directions – theoretical and applied linguistics – allows to carry the following research: problems of describing the semantic structure of verbal lexicon [9], the issue of studying grammatical and semantic characteristics of the modal verb constructions in the texts of scientific and technical discourse [10; 11; 12], comparative analysis of verbal word forms in three types of different discourses involving linguistic-statistical methods [13]. We can also mention the area of linguistic cognitive science [14] with its conceptual frame approach to the description of verbal phenomena in language and speech as well as a fairly large number of works devoted to the comparative analysis of verbs and created on the basis of several languages [15; 16].

Formulation of the problem. Despite the wide variety of research topics of verbal word units represented in these works, some peculiarities of their functioning in the text corpus were not touched. First of all, it can be applied to the factors that appear when comparing the verbal forms. In one of the works mentioned [13] a comparative analysis of the verbal word forms in three functional styles – scientific, fiction and journalistic – is carried out on a statistical, semantic and grammatical levels.

The purpose of this work is to compare verbal forms that occur in different text corpora of exclusively scientific and technical discourse. This approach provides the following possibilities: 1) to analyze the grammatical phenomenon "in breadth", to build a more specific, detailed picture of the implementation of the verb forms paradigms in the texts of scientific communication; 2) due to the results of the analyses of technical text corpora to determine if the realization of the verb forms paradigms depends on the topics of the analyzed areas. This is the novelty and topicality of this article.

As a material the authors use the text corpora of the specialties relating to scientific and technical discourse,

namely – “Heating Engineering” and “Acoustics”. They are formed on the basis of the texts taken from British and American scientific and technical journals: IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems, IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing, The Journal of the Acoustic society of America, and others.

The selection of text corpora areas of knowledge, which belong to the same scientific style, but based on different scientific subjects not connected with each other, depended on necessity to determine the possible correlation between the complex of the verb forms used in the texts and the subject area of the text corpora.

The subject of the article is the verbs functioning in the texts of scientific communication “Heating Engineering” and “Acoustics”; the object is word forms of verbs studied. Word forms are seen here as speech units used in the text corpora with the characteristics of different grammatical categories (set of homogeneous grammatical phenomena) – form, tense, voice.

Goal of the article is to perform and describe a comparative analysis of verb units functioning in the text corpora “Heat engineering” and “Acoustics” in various aspectual and voice forms at the statistical level and determine the degree of implementation of the aspectual verbal paradigm in the texts of the two specialties.

To achieve the goal mentioned it was necessary to complete the following tasks:

– to create frequency lists (probabilistic and statistical models) of the language units used in the texts “Heating Engineering” and “Acoustics”;

– to extract from the probabilistic and statistical models of the two specialties mentioned all verbal word forms and organize them into two lists, corresponding to each specialty.

The following methods are used in the course of research: the method of continuous sampling to generate probabilistic and statistical models of the two sublanguages; the method of quantitative calculations of speech units to determine the frequency of their usage and the level of their occurrence in the texts; the method of the comparative analysis.

Base material. In accordance with the list of tasks the first step was to make up frequency lists of the word forms found in the text corpora of “Heating Engineering” and “Acoustics” specialties. Then they were brought to a common dictionary unit, and so-called basic lists were formed, which included two thousand most frequently used words of the named sublanguages. The verbal units that operate in the texts of the sublanguages with the highest frequency were picked out, and the verbal lexemes frequency list was compiled. All tense and voice verbal forms of the most frequently used verbs were picked out from the initial lists of word forms and a basic frequency list was organized.

The following table shows the number and percentage of each of the finite verb forms functioning in the text corpora “Heating Engineering” and “Acoustics”.

Statistical characteristics of voice and tense forms of verbs found in the text corpora “Heating Engineering” and “Acoustics”

№	Finite Verb Form	Heating Engineering		Acoustics	
		Absolute frequency, F	Percentage of the whole verb list, %	Absolute frequency, F	Percentage of the whole verb list, %
1	Present Indefinite Active	2070	41.4 %	3457	53.4 %
2	Present Indefinite Passive	930	19 %	1669	26 %
3	Past Indefinite Active	570	11.1 %	298	4.6 %
4	Present Perfect Active	420	8.3 %	281	4.3 %
5	Past Indefinite Passive	330	7 %	211	3.2 %
6	Present Perfect Passive	270	5.4 %	491	8 %
7	Present Continuous Active	150	3 %	18	0.36 %
8	Future Indefinite Active	120	2.2 %		
9	Future Indefinite Passive	62	1 %	88	0.14 %
10	Present Continuous Passive	58	1.1 %	–	–
11	Past Perfect Active	19	0.2 %	–	–
12	Past Continuous Active	9	0.1 %	–	–
13	Present Perfect Continuous Active	5	0.09 %	–	–
14	Future Continuous Active	4	0.08 %	–	–
15	Past Perfect Passive	4	0.08 %	–	–
16	Future Perfect Active	–	–	–	–
17	Past Continuous Passive	–	–	–	–
		5021		6513	

2640 finite verb forms formed synthetically were found in the texts of “Heating Engineering”, which makes 52.6% of all word forms of verbal corpus. Present Indefinite dominates among the synthetic Indefinite forms. Their quantity is 2.070 word forms, that is 78% of all Indefinite forms, for example: *responds, enables, allow*. Only 570 units function in the form of the Past Indefinite of the verbal text, that is only 22% of all Indefinite forms, for example: *used, compared, required*.

The domination of synthetic Present forms over Past ones can be explained with the help of general tendency of scientific communication texts, in which the past tense is rarely used when a phenomenon, a research object or a device and its functioning are presented or described, for example: *Equation 21 describes a noncoherent detection process ...*

The quantity of finite verb forms of analytical type in “Heating Engineering” corpus makes 2393 units, that is 48% of all verbal word forms. The Present Indefinite Passive group turned to be the most quantitative among the analytical forms. This group includes 930 units, nearly 39% of all analytical forms of the verbs, for example: *are determined, is followed, is discussed*, etc. The considerable quantity of cases with the passive forms can be based on absolutely natural for scientific texts orientation on the object and lack of the description of the doer.

The second place as to the frequency of usage are occupied by the verbal Present Perfect Active word forms. This group has 420 units, that is 18% of all analytical forms of “Heating Engineering” corpus, for example: *have produced, has accomplished, has provided*, etc. They are followed by Past Indefinite Passive forms (330 units, i. e. 14% of all analytical forms, such as: *was described, were shifted, was increased*, etc. Present Perfect Passive forms are represented by 270 units (11%), for example: *have been shown, has been implemented, have been developed*, etc.; Present Continuous Active has 150 word forms (6%), for example: *is remaining, are operating, is causing*; Future Indefinite Active has 120 word forms (5%), such as: *will lead, will support, will change*, etc.

The rest 6.8% of the analytical verbal words include the following:

- Future Indefinite Passive, only 62 units, i. e., 3%, for example: *will be employed, will be taken, will be achieved*;
- Present Continuous Passive, 58 units, i. e., 2%, for example: *are being brought, are being made, are being used*;
- Past Continuous Active, 9 units, i. e., 0.4%, for example: *was coming, was operating, were heating*;

- Future Continuous Active, 4 units, 0.2%, for example: *will be rising*;

- Past Perfect Active, 19 units, 0.8%, for example: *had become, had increased, had taken*;

- Past Perfect Passive, 4 units, 0.2%, for example: *had been developed*;

- Present Perfect Continuous Active, 5 units, 0.2%, for example: *has been coming*.

Thus, quantitative calculations showed that the most frequently used finite verb form in the texts of “Heating Engineering” is a form of active voice of both synthetic and analytical type, that is 3348 verbal word forms. They include the verbs possessing the following characteristics: Present Indefinite Active, Past Indefinite Active, Future Indefinite Active, Present Continuous Active, Past Continuous Active, Future Continuous Active, Present Perfect Active, Past Perfect Active, Present Perfect Continuous Active. The verbs in the passive form are used two times less (1654 units): Present Indefinite Passive, Past Indefinite Passive, Present Perfect Passive, Past Perfect Passive.

If we distribute the word forms analyzed due to the temporal criteria we will get the following. Most word forms are used in the present tense: Present Indefinite Active, Present Indefinite Passive, Present Continuous Active, Present Perfect Active, Present Perfect Passive, Present Perfect Continuous Active. Their total number is 3903 verbal word forms. The next group of most frequently used verbs includes the forms of the past tense: Past Indefinite, Past Indefinite Passive, Past Continuous Active, Past Perfect Active, Past Perfect Passive. They can be found 913 times in the text corpus of “Heating Engineering” specialty. Finally, the verbs in the future tenses forms were use in the Future Indefinite Active, Future Indefinite Passive, Future Continuous Active for 186 times.

If to speak about aspectual characteristics of a verb we can mention that all three types are represented in the texts on “Heating Engineering”. The most frequently used are Indefinite forms – there are 4082 units. Less common forms of verbs are Perfect – there are 713 units. The least frequently used forms are Continuous – there are only 221 units. The form of the Present Perfect Continuous Active was also found, it was used only 5 times.

As it has already been mentioned the dominance of the Indefinite forms is a common feature of the scientific and technical type of discourse as this type states the facts in the narration. This is the most comfortable and natural form of the description of scientific and technological objects. A significant amount of Perfect Forms may seem rather surprising, as they are often used in colloquial speech style. The

same can be said about the forms of Continuous. Nevertheless, the facts accumulated in the course of a continuous survey of the text corpora certainly indicate the presence in the texts of linguistic phenomena that are represented by Perfect and Continuous verb forms.

The description of finite verb forms functioning in the text corpus “Acoustics” shows the dominance of synthetic type forms as well; there are 3755 units, which make 54% of all verb forms. Text corpus “Acoustics” shows dominance of the Present Indefinite forms among other synthetic Indefinite forms; there are 3457 units, which make 92%, for example: *The generalization involves a description of target impulse response that includes dedifferentiated and integrated impulses*. As to the Past Indefinite only 298 items were found, that is, 8% of all synthetic forms, for example: *laid down, increased, agreed*.

The units of the analytical type can be found not so often; there are 3194 of them and they make 46%. The most frequently used units of this type are forms of the Present Indefinite Passive; there are 1669 of them, i. e. a little bit more than a half of all analytical verb forms, for example: *is selected, are concerned, is made*. Then we can observe a sharp decrease in the quantitative markers and the Present Perfect Passive forms are coming next; there are 491 units, i. e. 15%, for example: *have been developed, has been recognized, has been heard*; the Present Perfect Active follows them; there are 281 units, i. e. 9% of all analytical forms, for example: *has led, has contributed, have facilitated*; then the Past Indefinite Passive presents 211 units (7%), for example: *were commenced, was set up, were assimilated*; the Future Indefinite Passive is represented by 88 units (3%): *will be achieved, will be controlled, will be remained*; the Present Continuous Active comes the last in the list with 18 units, 0.6%, for example: *is becoming*.

The analysis of word forms which can be met in “Acoustics” texts, revealed the most frequently used units. They turned to be the active voice verb forms of both structural types – synthetic and analytical: Present Indefinite Active, Past Indefinite Active, Present Perfect Active, Present Continuous Active. They were met in the text corpora for 4054 times. The units which have a form of the passive voice – Present Indefinite Passive, Present Perfect Passive, Past Indefinite Passive, Future Indefinite Passive – are used 2459 times, which is, almost two times less than the active voice word forms.

Speaking about the temporal characteristics of the verbs functioning in “Acoustics” texts, then, as can be seen from the submitted forms, the majority of them relates to the present tenses: Present Indefinite

Active, Present Indefinite Passive, Present Perfect Passive, Present Perfect Active, Present Continuous Active. These forms are used 5916 times. Speaking about the past tenses we can say that Past Indefinite Active, Past Indefinite Passive are used 509 times. The forms of the Future Indefinite Passive are used only 88 times.

The final point of the research is the analysis of word forms of “Acoustics” as to their aspect. The largest number of verb forms is realized in the form of Indefinite – 5723; a much smaller number of them in the form of Perfect – 772, and the lowest position is occupied by the Continuous verb forms – only 18.

Conclusions. Comparative description of tense, aspect and voice categories of the verbs extracted from the probabilistic and statistical models of “Heating Engineering” and “Acoustics” subject areas in which they function, allows us to determine the integral and differential characteristics of two different text corpora as to the degree of verbal paradigm implementation.

The integral characteristics include the following.

1. The text corpus “Heating Engineering” and the text corpus “Acoustics” show the dominance of synthetic forms and the most frequently used in both cases turned out to be forms of the Present Indefinite Active.

2. As the obvious peculiarity of the texts of scientific communication is the focus on the object and the absence of the doer of the action, quantitative calculations of voice forms in both text corpora show that the most frequently used form is the active voice, as the devices described in the texts (turbine systems, computers) are able to operate themselves and to be not only the objects but also the subjects of the production processes.

3. An analysis of word forms as to their tense criteria determines the most frequently used tense forms. They turned out to be the forms of the present tenses. They made the majority of the units in both text corpora. The second place is occupied by the past tense forms, and the third by the future tense forms.

4. Quantitative analysis of different types of verb forms shows that in both cases the majority of the verb forms belong to the Indefinite group, a much smaller number of verb forms refers to the Perfect group, and the third place is taken by the Continuous group.

Despite the fact that both specialties belong to scientific and technical discourse they have significant differences in grammar and statistics.

1. There are significant differences in the implementation of the tense and voice paradigms in both cases. If “Heating Engineering” texts uses almost

all possible verb forms (14 units), the “Acoustics” texts uses only 8 of them.

2. As to the statistics, both text corpora reveal the difference in the numerical values. As the number of tokens in both cases is the same, the lack of grammatical forms in text corpus “Acoustics” is compensated by large numerical quantity in the analyzed text corpus. Compare: synthetic forms in “Heating Engineering” texts contain 2640, and 3755 word forms can be found in the “Acoustics” texts; analytical forms of “Heating Engineering” corpus make 2393 units, and there are 3194 of them in “Acoustics” texts. Word forms that are part of synthetic and analytical verb units have, respectively, lower (in “Heating Engineering” text corpus) and higher (in “Acoustics”) frequency of usage.

The results of the comparative analysis leads us to the conclusion that the texts which belong to the same type of discourse have not only common but also the distinctive characteristics that depend on the field of knowledge, which they describe.

Observations of the text corpora in the area of scientific communication [8; 9; 10; 11; 12] have showed that all text elements are interrelated and dependent on each other, and grammatical features can be explained from the standpoint of lexical meanings of the text units under research. It determines the next stage of the analysis of the verb forms described in the article where it will be possible to trace the dependence of the integral and differential parameters from the lexical peculiarities of verb forms in the text corpora of “Heating Engineering” and “Acoustics” specialties.

REFERENCES:

1. Curme G.O. English Grammar. N.Y. : Barnes and Noble Inc., 1957. 308 p.
2. Long R.B., Long D.B. The System of English Grammar. London : Scott, Foreman And Co., 1971. 531 p.
3. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. An Introduction to Language. 8th edition. Thomson Wadsworth, 2007. 586 p.
4. Sinclair J. Corpus typology – a framework for classification. *Studies in Anglistics*. Stockholm, 1995. P. 17–33.
5. Renouf A. Corpus development / Sinclair, J. (ed.). London : Collins, 1987. P. 1–40.
6. Church K., Hanks P. Word Association Norms, Mutual Information and Lexicography. *Computational Linguistics*, 1990. № 16(1). P. 22–29.
7. Housen A. A corpus-based study of the L2-acquisition of the English verb system / S. Ganger et al. (eds.), 2002. P. 77–116.
8. Borisenko T.I., Kudinova T.I., Petrova E.I., Tomenko M.G. The role of the homogeneity/inhomogeneity criterion in determining the statistical reliability of a frequency dictionary (on the basis of the frequency dictionary “Radioelectronics”). *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : УДУ, 2019. Вип. 8. Т. 2. С. 164–168.
9. Dyachenko G.F., Tsinovaya M.V., Sirotenko T.V. The verbs of common lexical layer in the texts of scientific style “Acoustics and ultrasonics”. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Vol. 1. No. 9. P. 60–65.
10. Борисенко Т.І. Англійські модальні дієслівні конструкції в підмовах техніки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 1989. 180 с.
11. Tsinova M.V. Lexical component of the second constituent of modal verb constructions in the texts of scientific-technical communication. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Харків, 2014. № 1125. Вип. 79. С. 47–54.
12. Tsinova M.V. The interaction between grammatical and lexical features of the constituents of modal constructions with the verb *с а n* (on the material of sublanguages of scientific and technical discourse). *Молодий вчений*. Херсон, 2015. № 2(17). Ч. V. С.132–136.
13. Luchak M.M. The Use of Tenses in Modern English (based on three functional styles). Manuscript : Thesis for the degree of the Candidate of Sciences in Philology : 10.02.04 / Odesa Ill`ia Mechnikov National University, Odesa, 2003.
14. Ділай І. Когнітивні дієслова в лексико-семантичній системі англійської мови: історія та перспективи дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. Львів, 2022. С. 28–37.
15. Ханикіна Н.В. Мотиваційна основа дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах : дис. канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2017.
16. Коренькова А.А. Лексико-семантична класифікація дієслів гностичного психічного стану в українській, німецькій та англійській мовах. *Studia Linguistica*. Київ, 2018. Vol. 13. С.123–133.

ADJECTIVES-TERMS IN THE SPECIALTY “ELECTRICAL ENGINEERING” TEXTS

ПРИКМЕТНИКИ-ТЕРМІНИ В ТЕКСТАХ
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ЕЛЕКТРОТЕХНІКА»

Shapa L.M.,

*orcid.org/0000-0002-3502-4577**Candidate of Philological Sciences, PhD,**Associate Professor at the Foreign Languages Department**Odessa National Polytechnic University*

Vorobyova K.V.,

*orcid.org/0000-0003-3474-502x**Senior Lecturer at the Foreign Languages Department**Odessa National Polytechnic University*

Duvanska I.F.,

*orcid.org/0000-0002-9863-3564**Senior Lecturer at the Foreign Languages Department**Odessa National Polytechnic University*

The purpose of the work is to describe the adjectives that function in the text corpus “Electrical Engineering” from the perspective of the process of their terminologization. The material for the study was a text corpus based on one of the technical fields of knowledge – “Electrical Engineering”. The text corpus was compiled on scientific articles taken from the journals “Electrical Engineering”, IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems and other foreign English-language publications on the subject of “Electrical Engineering”, and processed using the continuous sampling method. On the basis of this corpus a probabilistic-statistical model of this technical specialty was formed from which the list of adjectives-terms analyzed in this work was extracted. The results of the research demonstrate that adjectives which were affected by the process of terminologization initially belonged in almost equal quantities to both the commonly used and general scientific layers of lexis. Grammatical analysis showed that of the studied lexemes 6 can form the degrees of comparison (three in each lexical layer) before the process of terminologization occurred, and only 2 units ‘low’ and ‘high’ retained this ability, becoming the part of the terminological combination. Along with the adjectives, the type of meaning of which could more or less likely be attributed to a certain degree of terminology, in the text corpus “Electrical Engineering” there are adjectives-terms that cannot be attributed to any type of meaning mentioned in the generally accepted classification of terminology meanings: ‘direct, transient, symmetrical, short’. Adjectives of this group have no functional and semantic dependence on the nouns associated with them. On the contrary, it is they that determine the degree of terminology of the entire combination denoting the scientific concept of electrical engineering. Determining the type of meaning of the formed adjectives-terms gave the following results. The first type of meaning which represents the adjective-term as an intersystem homonym certainly included 7 adjectives. The adjective ‘short’ which could be attributed to the same type of meaning has a characteristic that shows that in the terminological combination ‘short’ lost its dependence on the noun, i. e. a feature inherent mainly in intersystem homonym adjectives.

Key words: probabilistic-statistical model, polysemy, semantic structure, lexical layer, word combinations.

Мета роботи – описати прикметники, що функціонують у текстовому корпусі «Електротехніка», в аспекті процесу їх термінологізації. Матеріалом для дослідження послужив текстовий корпус за однією з технічних галузей знань – «Електротехніка». Текстовий корпус складено на основі наукових статей, взятих із журналів «Electrical Engineering», IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems та інших зарубіжних англомовних видань з теми «Electrical Engineering», та оброблених методом суцільної вибірки. На основі цього корпусу сформовано ймовірно-статистичну модель даної технічної спеціальності, з якої виділено перелік прикметників-термінів, які аналізуються в цій роботі. Результати дослідження свідчать, що прикметники, яких торкнувся процес термінологізації, спочатку майже в однаковій кількості належали як до загальнонавчального, так і до загальнонаукового шарів лексики. Граматичний аналіз показав, що з досліджуваних лексем 6 можуть утворювати ступені порівняння (по три в кожному лексичному шарі) до того, як відбувся процес термінологізації, і лише 2 одиниці «низький» і «високий» зберегли цю здатність, увійшовши до складу термінологічного поєднання. Поряд із прикметниками, тип значення яких з більшою чи меншою вірогідністю можна було б віднести до певної міри термінології, у текстовому корпусі «Електротехніка» є прикметники-терміни, які не можна віднести до жодного типу значення, зазначеного в загальноприйнятій класифікації термінологічних значень: «прямий, перехідний, симетричний, короткий». Прикметники цієї групи не мають функціонально-семантичної залежності від пов’язаних із ними іменників. Навпаки, саме вони визначають ступінь термінології всієї сукупності, що позначає наукове поняття електротехніки. Визначення типу значення утворених прикметників-термінів дало такі результати. Перший тип значень, що репрезентує прикметник-термін як міжсистемний омонім, безперечно включав 7 прикметників. Прикметник «короткий», який можна було б віднести до такого ж типу значення, має ознаку, яка свідчить про те, що в термінологічному сполученні «короткий» втрачено залежність від іменника, тобто ознаку, притаманну переважно міжсистемним прикметникам-омонімам.

Ключові слова: ймовірно-статистична модель, полісемія, семантична структура, лексичний шар, словосполучення.

Formulation of the problem. Review of the latest research. The description of terms that function in scientific and technical texts has long become one of the topics most often presented in linguistic literature since firstly, specialized lexis makes up the majority of the lexical contents of languages of various specialties and its description has serious practical significance, and, secondly, it is the most dynamically developing part of this type of discourse.

A review of the literature on terminology has showed that the process of studying terminological units can be divided into certain stages: from the very beginning in scientific articles they were presented as units of one of the lexical layers – a terminological layer formed on the basis of expert assessment or comparative analysis of various frequency dictionaries [1; 2; 3; 4]. At the same time, promising studies of term systems in various fields of knowledge were carried out with the widespread use of a system-structural approach and field theory or the theory of kernel construction of thematic groups of term systems [5].

However in all these works we were talking about the final result of terminology, about the meaning of already formed terminological units. The study of modern scientific literature demonstrates that a new task facing linguists is to study the mechanism for transforming the commonly used (or general scientific) meaning of a lexeme into a terminological one or determinologization of terms [6; 7; 8; 9; 10]. Its solution lies, first of all, in the analysis of the underlying processes occurring in the semantic structure of a word. Thus, the semantics of terms becomes one of the leading research issues.

However despite the extremely representative list of works devoted to the most diverse areas in which the process of terminologization of lexis is present, and the aspects from the standpoint of which this process is described, terminological units are described in a general group, without highlighting individual parts of speech, and grammatical analysis, i. e. the description of units of specific parts of speech undergoing the process of terminology is presented rather poorly. The practical absence of such studies thus explains the appearing of this article in which adjectives are an object of analysis.

The main reason why adjectives are used here as the object of study is the special ability of units of this part of speech for lexical transformation, which they possess to a much greater extent than any other part of speech, due, first of all, to their semantic dependence on the nouns that are connected with them.

The purpose of the work is to describe the adjectives that function in the text corpus “Electrical

Engineering” from the perspective of the process of their terminologization.

Base material. The material for the study was a text corpus based on one of the technical fields of knowledge – “Electrical Engineering”. The text corpus was compiled on scientific articles taken from the journals “Electrical Engineering”, IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems and other foreign English-language publications on the subject of “Electrical Engineering”, and processed using the continuous sampling method. On the basis of this corpus, a probabilistic-statistical model of this technical sublanguage was formed, from which the list of adjectives analyzed in this work was extracted.

The linguists note that the determining factor that underlies the phenomenon of terminologization is polysemy, polyfunctionality of lexical units, which makes it possible to express several meanings at once with one and the same word. At the same time scientists proceed from the fact that in order to remove the linguistic ambiguity of a word, one should rely on the context (in our case, on nouns combining with the adjectives being described), since an important factor for the study is the differentiation of such concepts as the semantic structure of word that has developed in the language system, and the semantic structure of the word form functioning in the context. The presence of the text corpus “Electrical Engineering” in the work allows, when analyzing terminologized adjectives, to turn directly to speech and determine both the reasons for converting them into terms and the typology of semantic changes occurring in the process of terminologization.

The analysis of adjectives-terms will be carried out in this article at the following levels: lexical (determining the original lexical layer to which the terminologized adjective belonged), grammatical (determining the ability of the original and terminologized units to form), semantic (to determine the types of semantic changes of adjectives in the process of terminologization). At the same time the authors used differential analysis as the main principle when analyzing terms, when a term is contrasted with a commonly used (or general scientific) word.

Here are the examples of the parallel use of adjectives in free word combinations functioning in the language system and terminological combinations found in the text corpus “Electrical Engineering” and originally related to the general scientific or commonly used layers of lexis (information about the frequency of occurrence of adjectives in the text corpus is given in brackets):

1) commonly used adjectives: *high* ($A=744$) *high building* – *high voltage* “; *low* ($A=500$) *low*

structure – low voltage; direct (F=281) direct effect – direct current; transient (F=178) transient event – transient resistance; total (F=144) total loss – total current; open (F=46) open window – open circuit; characteristic (F=45) characteristic data – characteristic impedance short (F=638) – short bar – short circuit;

2) general scientific adjectives (met practically in any field of knowledge of scientific and technical discourse): **electric (electrical)**(F=304) *electric iron – electric current; critical (F=111) critical conditions – critical flashover (voltage); primary (F=90) primary analysis – primary coil; practical (F=84) practical consideration – practical circuit; negative (F=78) negative viewpoint – negative charge; positive (F=105) positive viewpoint – positive charge; natural (F=56) – natural growth – natural frequency; neutral (F=50) neutral position – neutral cable; symmetrical (F=43) symmetrical system – symmetrical transistor; secondary (F=34) secondary method – secondary coil.*

The grammatical analysis of the characteristics of adjectives-terms is devoted to the classification of commonly used and general scientific adjectives from which they originated into qualitative and relative, i. e. into those capable of forming or not having forms of degrees of comparison, as well as the description of terminologized adjectives that have retained their original ability to form degrees of comparison even after the process of terminologization.

So among the adjectives of the commonly used layer of lexis there is a slight predominance of lexemes that are unable to create the forms of degrees: ‘total, transient, direct, open, characteristic’, over those that are capable of forming: ‘low, high, short’. In the process of terminology of commonly used qualitative adjectives, two of them ‘low’ and ‘high’ retain their formative potential after joining the noun term ‘voltage’, since voltage can change in magnitude and be less or more. As for the adjective ‘short’, as a result of terminology its ability to form in the phrase ‘short circuit’ is not preserved.

From the list of adjectives included in the general scientific layer of lexis, 7 relative adjectives are identified: ‘electric (electrical), primary, symmetrical, secondary, practical, negative, positive’ and 3 qualitative adjectives: ‘natural, neutral, critical’. From the above examples it is clear that qualitative adjectives of this lexical layer can create forms of degrees of comparison in combination with nouns of common or general scientific vocabulary but with term nouns their ability to form is lost.

The following analysis determines the degree of development of the terminological meaning of

adjectives of common and general scientific layers under the influence of terminology. Here we are making an attempt to identify using a generally accepted scale that determines the degree of terminologization of a meaning [Васковец], what the meaning of a terminologized adjective is, whether it is: 1) the meaning of an intersystem homonym when the same adjectives are used in different lexical layers, i. e. the formation of a new synonymous meaning, but the use of the word in another area of the language takes place; 2) a special terminological meaning or a special lexical-semantic variant, in which the synonymous relations of the adjective that have developed within the framework of the original lexical-semantic group are realized, and at the same time, in the semantic structure of commonly used (general scientific) words and terms there are integrating features and characteristics that distinguish these meanings; 3) meaning formed through metaphorical or metonymic transfers.

Strictly speaking the dependent nature of adjectives predetermines their functioning in parallel in two or more lexical layers, as demonstrated by the examples given above and which allows them to be immediately classified as intersystem homonyms. However, the process of terminologization has so complicated their nominative-definitive function that terminologized adjectives have acquired the characteristics of independent units capable of influencing the nouns combined with them.

Contextual analysis and consultations with electrical specialists helped determine the similarities and differences in the semantics of adjectives used in the common language and in the scientific text of the “Electrical Engineering” specialty, i. e. in the so-called “free phrases” and terminological combinations denoting concepts included in the system of scientific concepts of electrical engineering. Moreover, discussions with experts showed that the above generally accepted classification system for assessing the degree of terminology of a word and determining the type of meaning is not sufficient to describe adjective terms of the sublanguage “Electrical Engineering”, because they have intermediate meaning types or types not specified in the semantic system.

And one more note that needs to be presented in advance. Since in addition to the nominative function the term also has a definitional function, it can represent a replacement for a definition, which, in turn, consists (both explicit and implicit) of a set of statements. Indeed, both the types of terminological meanings indicated in the system and the intermediate types identified by the authors showed that the more

terminological the meaning of an adjective is, the more it requires a special description or explanation of the electrical concept that it (the adjective) denotes, i. e. all adjectives-terms contain the hidden or unexpressed descriptions of objects and processes.

So the first point which, in accordance with the type of meaning, defines the adjective as an intersystem homonym, includes 5 adjectives: 'low (low voltage)', 'high (high voltage)', 'short (short circuit)', 'negative (negative charge)', 'positive (positive charge)', 'primary (primary coil)', 'secondary (secondary coil)'. Adjectives 'low, high, short' function freely as commonly used lexemes and are not perceived as special terms, i. e. they are used both in colloquial speech and in scientific texts. The point of view by A.V. Kryzhanovskaya and L.O. Simonenko is confirmed here: "Regardless of all the diversity of methods used to create new terms the most important internal regularity is the long-standing tradition of creating new terms based on words that exist in literary language. The essence of terminology lies in the semantic change already evident in our results from the method of creating a new term" [7].

In the adjectives 'negative' and 'positive' one can detect the nature of intersystem homonyms functioning simultaneously in the commonly used and terminological lexical layers since, according to electrical specialists, the names 'negative' and 'positive' were given to these electrical concepts by chance to designate something opposite in nature to simply differentiate them. Similarly they could be called "white" and "black".

The adjective 'electric (electrical) (electric current)' stands out separately. Although this adjective may well be called an intersystem homonym since it is widely used in both scientific and everyday speech, it, at one time, went through the process of determinologization, i. e. came into colloquial speech from scientific prose and not vice versa.

The terminological combinations 'primary coil', 'secondary coil' contain adjectives that can be attributed to units with a more terminological meaning, i. e. to an intermediate type of meaning. The adjectives 'primary' and 'secondary', when attached to noun terms, form combinations used to describe the operation of transformers that convert voltage of one value into voltage of another value, and in them (transformers) there is a coil to which the converted voltage is connected – it is called 'primary', and from which the converted voltage is removed – 'secondary'. These adjectives can certainly be classified as intersystem homonyms. However they function simultaneously not in everyday and scientific

speech (like the previous three adjective terms), but mainly in scientific speech – the general scientific and terminological layers of vocabulary, i. e. they are used to describe abstract objects and phenomena found in almost any area of scientific communication (and quite rarely in everyday speech) – 'primary analysis', 'secondary method', and at the same time denote concepts that are included in the system of scientific concepts of electrical engineering science.

The second type of meaning terminologization is observed in adjectives in which, in combination with noun terms, they realize, though terminological but synonymous in nature, meanings included in the semantic structure of the original, non-terminologized units within the framework of polysemy. Often in such phrases a common categorical-lexical seme is preserved. Below there are examples of terminological phrases that function in the text corpus "Electrical Engineering": 'total current' – in this combination the general seme "summation" is preserved since the total current forms the geometric sum of the active and reactive components of the current; 'characteristic impedance' is a resistance, the very value of which determines (characterizes) the properties of a four-terminal network or line, i. e. the adjective 'characteristic' certainly expresses its synonymous meaning in combination with the term 'impedance' (compare with the example already given, where it is used with the commonly used adjective 'characteristic data'); 'critical flashover (voltage)' – this is the maximum possible voltage for the circuit, above which, as a rule, something burns out in the circuit, thus the general categorical lexical seme "condition" is preserved; 'practical circuit' – an actually existing, "real" circuit, as opposed to an "ideal" circuit, which uses "idealized" elements necessary to simplify the analysis, i. e. in this adjective attached to a noun-term, the synonymous meaning taken into account in its (adjective) semantic structure is realized; 'natural frequency' – frequency of oscillations physically inherent in a given electrical circuit since each circuit with a certain set of elements has only its own frequency, therefore the use in this terminological combination of this precise adjective, which has the meaning "inherent", which is included in the semantic structure of the word 'natural' is quite justified.

The meanings of adjectives-terms in the terminological combinations 'direct current', 'transient resistance' and 'symmetrical transistor' can be attributed to a type of meaning that is not taken into account at all in the classification presented above. They do not contain synonymous relations of the adjective that have developed within the framework

of the original lexical-semantic group which are mandatory in meanings of the second type, or metaphorical (metonymic) shift, characteristic for the meanings of the third type. Thus in the combination 'direct current' the adjective 'direct' joining the term 'current' forms a terminological combination that expresses one of the basic concepts of electrical engineering – 'direct current'.

Although the combination contains the word 'current' and the combination itself denotes a certain type of current (direct current), the adjective 'direct' does not refer to the electrical phenomenon itself but to a graph that shows that type of current and which is represented by a straight line unchanged in magnitude and direction. This explains the presence of the adjective 'direct' in the combination. The second combination – 'transient resistance' – denotes the ratio of the voltage at the circuit input to its current in transient mode (the resistance value is determined by the ratio of voltage to current). It has the dimension of resistance, which explains the name. In this electrical engineering concept there is no direct indication of resistance but only of the ratio of voltage to current, as a result of which a sharply increasing active resistance is obtained. That is, one adjective term 'transient' denotes an entire electrical engineering process for the formation of the electrical engineering concept of resistance of a certain type. In these two combinations it is the adjectives that contribute to the formation of scientific concepts included in the system of electrical engineering concepts, because they are the ones that point to hidden, implicit processes or objects. And finally, 'symmetrical transistor' – this phrase is used to describe a semiconductor device with three zones, the central one is called the "base", and the other two, located symmetrically on the sides of the base, respectively the "emitter" and "collector", and namely because of the symmetrical arrangement of these two zones the transistor is called symmetrical, here also the adjective 'symmetrical' takes on the description of almost the entire device and explains the reason for its name.

Although the adjective 'short' was already mentioned in the article in the list of intersystem homonym adjectives, because it is used both in everyday speech and in terminological combinations ('short circuit'), its terminological meaning does not seem so evident. The fact is that the phenomenon of a short circuit (known to everyone for its destructive properties) is explained by electrical specialists as a rather complex process in which the adjective 'short' carries the main semantic load. It (adjective) denotes a short path for the action of current, i. e. in

the event of a short circuit, the current flows along the shortest path through the least resistance which is dictated by physical laws. Thus it is the adjective-term that includes the entire explanation of this electrical phenomenon. The role of the adjective 'short' in the terminological combination 'short circuit' allows it to be added, in addition to the group of intersystem homonyms, also to the group of adjectives-terms 'direct, transient, symmetrical'.

And finally, a group of adjectives in the meaning of which during terminologization a certain semantic shift has occurred and they are used in a figurative, metaphorical or metonymic meanings: 'neutral cable' ('linear cable') – these are the terms with which the transmission of electrical energy is described. At present it is carried out via a cable with four wires, three of which transmit current (linear cables), and the fourth, which plays an auxiliary, passive role in the transmission process, since it does not take part in the process of energy transfer, is conventionally called 'neutral', which demonstrates in this context the metaphorical nature of the meaning of the adjective 'neutral'; 'open circuit' is an electrical circuit that has a break that prevents the flow of current, electricians imagine such a circuit as a loop from which a piece has been cut out, conditionally an "open" ring is obtained, here the adjective term 'open' has a connotation of a metaphorical figurative meaning describing a circuit through which no current flows.

Conclusions. Having considered examples of terminological adjectives in the text corpus "Electrical Engineering" we can come to the following conclusion.

1. Adjectives which were affected by the process of terminologization initially belonged in almost equal quantities to both the commonly used and general scientific layers of lexis.

2. Grammatical analysis showed that of the studied lexemes 6 can form the degrees of comparison (three in each lexical layer) before the process of terminologization occurred, and only 2 units 'low' and 'high' retained this ability, becoming the part of the terminological combination.

3. Determining the type of meaning of the formed adjectives-terms gave the following results. The first type of meaning which represents the adjective-term as an intersystem homonym certainly included 7 adjectives – 'low, high, negative, positive, electric (electrical), primary, secondary'. The adjective 'short' which could be attributed to the same type of meaning has a characteristic that shows that in the terminological combination 'short' lost its dependence on the noun, i. e. a feature inherent

mainly in intersystem homonym adjectives. The second type of meaning is found in 5 adjectives-terms that have synonymous meanings within the framework of polysemy with the original common or general scientific lexemes and form a common seme with nouns included in the general terminological combination. The third type of meaning which involves the emergence of a metaphorical or homonymous shift in the meaning of an adjective term during the process of terminology, is noted in 2 adjectives – ‘neutral’ and ‘open’.

4. Along with the adjectives, the type of meaning of which could more or less likely be attributed to a certain degree of terminology, in the text corpus “Electrical Engineering” there are adjectives-terms

that cannot be attributed to any type of meaning mentioned in the generally accepted classification of terminology meanings: ‘direct, transient, symmetrical, short’. Adjectives of this group have no functional and semantic dependence on the nouns associated with them. On the contrary, it is they that determine the degree of terminology of the entire combination denoting the scientific concept of electrical engineering.

Limitations in the size of the article did not allow us to analyze the problem of the possible interaction of lexical, grammatical and semantic features of adjectives before, during and after the process of terminologization which requires continuation of the research described in this article.

REFERENCES:

1. Shapa L., Petrova E., Duvanskaya I. Adjectivation of attributive participles in the scientific-and-technical discourse texts (on the material of the text corpus “Electrical engineering”). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2022. № 56. С. 135–141.
2. Tsinova M.V. Lexical component of the second constituent of modal verb constructions in the texts of scientific-technical communication. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Харків, 2014. № 1102. С.155–159.
3. Дьяченко Г.Ф. Дослідження семантики дієслова в англійських текстах підмов техніки : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.04. Одеса, 1984. 16 с.
4. Tsinova M.V. The interaction between grammatical and lexical features of the constituents of modal constructions with the verb *с а n* (on the material of sublanguages of scientific and technical discourse). *Молодий вчений*. Херсон, 2015. № 2(17). Ч. V. С.132–136.
5. Томасевич Н.П. Термінологічна лексика англійської підмови автомобілебудування та її взаємодія з іншими лексичними верствами : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.04. Одеса, 1984. 16 с.
6. Васковець Л. Термінологізація та детермінологізація в казначейській терміносистемі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Проблеми української термінології*. Львів, 2013. № 765. С. 87–90.
7. Крижанівська О.В., Симоненко Л.А. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології. Київ : Наук. думка, 1987. 162 с.
8. Мацюк Г.П. Про термінологізацію одиниць загальнонавчальної лексики. *Мовознавство*. Київ, 1984. № 5. С. 68–71.
9. Струганець Л.В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України ; Ін-т укр. мови. Київ, 2002. 36 с.
10. Чорновол Г.В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань): автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2004. 23 с.

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81-133

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.26>

ФАХОВА МОВА ЯК СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

PROFESSIONAL LANGUAGE AS A WAY OF EXPRESSING

Клюфінська І.М.,

*orcid.org/0000-0003-2872-8557**доцент кафедри філології та перекладу**Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

Статтю присвячено дослідженню проблем викладання фахових мов та набору підходів, позначених типом спеціалізованої комунікативної ситуації, що характеризуються особливими, специфічними рисами, такими як предмет, тип співрозмовника та комунікативна ситуація. Розглянуто проблему побудови дидактики мов і культур спеціальності, що передбачає низку етапів, серед яких визначення мов, доменів і спільнот спеціальності, характеристика мов спеціальності, методичний опис різних аспектів і, нарешті, дидактична транспозиція. Досліджено етапи дескриптивного шляху, за яким вивчаються мови за професійним спрямуванням у тому вигляді, в якому вони використовуються членами спеціалізованої спільноти у спілкуванні, дискурсі та культурі. Зроблено спробу дослідження створення спеціалізованих мовних ресурсів, що часто є важливою передумовою для лінгвістичного аналізу та моделювання, а також для використання їх у навчанні. Звернено увагу на необхідність створити освітній ресурс як об'єкт, цифровий або інший, що використовується в процесі викладання, навчання або освіти. Лінгвісти та вчені-дидакти часто стикаються з нестачею вже створених ресурсів, і навіть коли такі ресурси існують, вони не обов'язково адаптовані до лінгвістичних і дидактичних цілей, що переслідуються. Оскільки спеціалізованих галузей нескінченно багато, вони також виражаються в мовах нескінченно різноманітними способами. Ця різноманітність пояснює, чому певні способи вираження спеціалізації можуть бути присутніми в одних спеціалізованих мовах, але відсутні в інших, і чому вони є більш чи менш розвиненими залежно від конкретного випадку. Деякі спеціалізовані мови мають високоструктуровані термінологічні системи, тоді як інші задовольняються простою спеціалізованою лексикою. Аналогічно, фразеологічні, стилістичні, культурні та інші аспекти різних спеціалізованих мов можуть суттєво відрізнятися.

Ключові слова: фахова мова, дидактика мови і культури, методологічний підхід, термінологічні системи, лінгвістичний аналіз.

The article is devoted to the study of the problems of teaching professional languages and a set of approaches marked by the type of specialised communicative situation characterised by particular, specific features such as the subject, type of interlocutor and communicative situation. The research has considered the problem of building a didactics of professional languages and cultures, which involves a number of stages, including the definition of professional languages, domains and communities, characterisation of professional languages, methodological description of various aspects and, finally, didactic transposition. The stages of the descriptive pathway, which defines the study of professional languages as they are used by members of the specialised community in communication, discourse and culture, have been investigated. An attempt to study the creation of specialised language resources, which is often an important prerequisite for linguistic analysis and modelling, as well as for their use in teaching, has been made. The attention is drawn to the need to create an educational resource as an object, digital or otherwise, which is used in the teaching, learning or educational process. Linguists and educational scientists often face a lack of already created resources, and even when such resources exist, they are not necessarily adapted to the linguistic and didactic goals pursued. Since there are infinitely many specialised fields, they are also expressed in languages in infinitely diverse ways. This diversity explains why certain ways of expressing specialisation may be present in some specialised languages but absent in others, and why they are more or less developed in each case. Some professional languages have highly structured terminological systems, while others are content with a simple specialised vocabulary. Similarly, the phraseological, stylistic, cultural and other aspects of different specialised languages can vary considerably.

Key words: professional language, didactics of language and culture, methodological approach, terminological systems, linguistic analysis.

Аналіз досліджень і публікацій. Ми завжди виходимо з того, що існує глобальна мова, спільна для лінгвістичної спільноти, в якій є загальна мова та спеціалізована мова. Загальна мова – це підмножина мови в її глобальному розумінні, яка склада-

ється з набору правил, одиниць (морфологічних, фонологічних, лексичних тощо) та обмежень, які є частиною знань більшості носіїв цієї мови, і яка використовується в ситуаціях, не позначених жодною соціальною спеціалізацією [1, с. 58]. Кабре

показує три сторони, які обертаються навколо загальної мови та спеціалізованих мов:

По-перше, спеціалізовані мови – це лінгвістичні коди, які відрізняються від загальної мови, оскільки мають дуже специфічні правила.

Другий підхід вважає, що спеціалізовані мови є просто варіантами загальної мови. Спеціалізована мова використовується для спілкування між фахівцями в певній науковій або технічній галузі, зазвичай у професійній ситуації:

– спеціалізована мова не є окремою мовою: вона використовує ресурси (морфологічні, синтаксичні, лексичні) загальноживаних мов, мобілізовані для спеціалізованого вираження певної сфери людської діяльності. У зв'язку з цим Кюзен-Берш [3, с. 42] зазначає, що «не існує такої речі, як технічна мова на противагу стандартній мові, а радше дискурсивне і лексичне використання, специфічне для кожної сфери діяльності». Тому її можна визначити як «використання природної мови для технічного викладу спеціалізованих знань» [4, с. 20];

– вона не зводиться до жаргону чи термінології [4, с. 21]: вона використовує спеціалізовані позначення (терміни), включно з нелінгвістичними символами, у висловлюваннях, які мобілізують звичайні ресурси даної мови;

– спеціалізовані мови змушують надавати пріоритет лінгвістиці письмового слова, розширюючи поняття «графічної полісистеми» [4, с. 29];

– думка фахівця в цій галузі є останньою інстанцією для підтвердження спеціалізованого чи неспеціалізованого характеру висловлювання, терміна тощо, як зазначає Лера [4, с. 47]: «Зрештою, критерієм критеріїв є думка фахівця, від якої не можна розумно намагатися відмовитися»;

– нарешті, спеціалізовані мови є (переважно прагматичними) підмножинами глобальної мови.

Це останнє розрізнення ближче до підходу Кабре. На основі цієї диференціації ми передбачаємо такі характеристики спеціалізованих мов, як лексичні, синтаксичні та семантичні обмеження, дуже специфічна тематика, текстова структура та використання конкретних символів.

З лінгвістичної точки зору варто пам'ятати, що спеціалізовані мови не є автономними лінгвістичними підсистемами, як зазначає Лера [4]: повинна існувати чітка спадкоємність із загальними референтними мовами та їхніми ресурсами. Спеціалізовані мови – це мультисистеми, які, згідно з Лера, характеризуються:

– складною морфологією, відкритою для чергування морфем, запозичень та складних формул, що включають загальний та специфічний лексичний матеріал...;

– синтаксисом, який дуже схожий на синтаксис референтних мов, але з особливостями вимови (наприклад, відомий безособовий стиль науки) та професійної фразеології (наприклад, стереотипні формули урядових відомств)...;

– лінгвістикою письмового слова ...;

– потенційною універсальністю науково-технічних понять [4, с. 20–47].

Постановка проблеми. Різноманітні зміни, що відбуваються на ринку праці, роблять використання мов вектором продуктивності та створення доданої вартості. Державна політика у сфері професійної підготовки та працевлаштування дедалі більше усвідомлює важливість професійної мовної підготовки для задоволення зростаючих потреб ринку, який став більш вимогливим до мовних навичок людських ресурсів. Здійснюючи свої прерогативи, різні гравці підприємницької екосистеми постійно стикаються з мовними питаннями, щоб відповісти на різноманітні виклики роботи, співпраці та конкурентоспроможності.

Відкритість університетів до соціально-економічного середовища стала яскраво вираженим соціальним запитом, як з боку самих студентів, так і з боку економічних гравців. Було запроваджено програму оновлення та реструктуризації дисциплін, галузей та дипломів, щоб йти в ногу з динамікою ринку праці, особливо в контексті енергоефективності та сталого розвитку. Різні державні та приватні гравці були однотайні у своєму бажанні розвивати університетську експертизу в підготовці висококваліфікованих людських ресурсів.

Різноманітне походження та вибір освітніх програм студентів для навчання означає, що вони мають неоднорідну обізнаність та знання про сталий розвиток. Університети мають метою допомогти учасникам інтегрувати концепції сталого розвитку у свою професійну та особисту діяльність, у свій професійний та особистий життєвий вибір.

Професіоналізація університетських курсів і зосередженість на студентах та їхніх потребах ведуть до того, що викладання іноземних мов орієнтоване на спеціалізоване використання. Спеціалізовані мови (вживаються у множині, оскільки однина не відображає розмаїття галузей) також перебувають у центрі дидактичних проблем, як на спеціалізованих курсах, де викладання іноземних мов безпосередньо пов'язане з дисциплінами, так і в секторі мов для спеціалістів в контексті енергоефективності та сталого розвитку.

Усі обговорення обертаються навколо одного питання: як зробити спеціалізовані мови та їхні

різні особливості (лінгвістичні, соціокультурні, інтерактивні тощо) доступними для студентів? З точки зору викладача, як ці дискурси зі спеціалізованих сфер можуть бути перетворені на об'єкти викладання? Зрозуміло, що ці питання все ще залишаються актуальними у сфері викладання мов. Існує багато різноманітних контекстів викладання/навчання, в яких студенти, що прагнуть інтегруватися на ринку праці, стикаються зі спеціалізованими мовними засобами. Викладачі іноземних мов іноді відчують себе розгубленими, коли їм доводиться виконувати цю роботу з дидактичної транспозиції, яка вимагає володіння методологією дискурс-аналізу або навіть інструментами для відбору, виявлення та визначення повторюваних лексичних чи синтаксичних одиниць, які є визначними або специфічними для певної спеціалізованої галузі.

Постає питання спеціалізованих мов з точки зору конструювання ресурсів, моделювання даних для аналізу з метою впорядкування та дидактичної транспозиції. Дидактичну транспозицію можна розглядати як процес, під час якого об'єкт знання перетворюється на об'єкт викладання (після інституційної акліматизації) і, нарешті, стає об'єктом викладання після того, як знання підготовлені для викладання. Таким чином, кожен транспозитивний процес передбачає зміну сфери, перехід від «попереднього знання» до «знання, яке потрібно викладати» [8, с. 20].

Виклад основного матеріалу. У світлі вищесказаного, одна особливість здається важливою, оскільки вона кидає виклик загальноприйнятому в лінгвістиці розмежуванню між письмовим і усним мовленням. Очевидно, що спеціалізовані мови надають перевагу письмовому слову. Зрозуміло, що термін «спеціалізована мова», який частіше використовується для опису письмової академічної мови, навряд чи може бути використаний у цьому контексті.

До спеціалізованої лексики існує кілька різних підходів. Перш за все, слід зазначити, що перенесення одиниць зі спеціалізованих мов у загальну мову пов'язане зі складністю розмежування слів (лексичних одиниць загальної мови) і термінів (одиниць спеціалізованих мов). У багатьох сферах діяльності терміни відіграють життєво важливу роль. Для фахівця термін – це одиниця, яка дає змогу передати знання, специфічні для його сфери діяльності. Із запровадженням французької мови як фахової (1963–1973 рр.) були розроблені спеціалізовані словники. Починаючи з 1970 року, запропоновано читання спеціалізованих текстів інструментальною французькою мовою. Лексика

була розроблена в першу чергу як мовний інструмент. Основна мета полягала в тому, щоб ознайомити студентів з текстами та розібратися в їх різноманітності. Рівень мови не настільки важливий, як контакт зі спеціалізованими текстами. Функційна французька вчить конкретному використанню мови. Це той момент, коли «функційний» протиставляється «загальному, повсякденному та культурному». Йдеться про «викладання, де є явна потреба в оволодінні певним способом використання мови в конкретній сфері, з метою інформації та документації, зазвичай пов'язаній зі школою, університетом або професійною діяльністю» Жерар Він'єр [9, с. 20–21]. З 1990 року з'явилися такі видання, як «Французька мова підприємництва» (1991), «Французька мова готельного та ресторанного бізнесу» (1992), «Французька мова туризму» (1993) та «Французька мова права» (1999), що відображали досвід викладачів за кордоном. У 1995 році П'єр Лера написав книгу «Les Langues Spécialisées», в якій чітко розмежував поняття «спеціалізована мова» і «фахова мова», надаючи перевагу останній, оскільки вона «стосується мовної системи для вираження і професії для набуття навичок» [4, с. 11–12].

Термін «Французька мова професійного спрямування» з'явився у сфері викладання мови у 2006 році. У сфері французької дидактики ця дисципліна мала іншу номенклатуру:

– французька наукова та технічна мова (1960): цей вираз стосується як різновидів мови, так і тих, хто навчається;

– французька як фахова мова (1963–1973): її сильними сторонами є специфічний лексичний і синтаксичний відбір, а також оволодіння технічною лексикою (відмінною від лексики загальної французької мови);

– інструментальна французька: цей термін з'явився в Латинській Америці і стосується викладання, спрямованого на науково-технічну комунікацію, що базується на навчанні читання спеціалізованих текстів. Він охоплює як природничі, так і гуманітарні науки;

– функційна французька: термін, який зосереджується на специфічних характеристиках цільових груп та їхніх потребах (гранти на стажування, навчальні курси тощо), іншими словами, на засобах досягнення поставлених цілей. Він відповідає комунікативним потребам учня на роботі;

– французька для спеціальних цілей: цей термін стосується не засобів, а цілей, яких потрібно досягти. Це варіант французької мови для конкретних цілей або французької мови для конкретних об'єктів;

– спеціалізована французька: метою є не певна методика, а цільова аудиторія, зацікавлена в конкретному навчанні: французька для туризму, французька для юриспруденції, французька для медичних цілей і т. д.

Поняття спеціалізованої мови значно еволюціонувало з часу перших визначень, наданих педагогами, лінгвістами [4; 5; 6] та термінологами. Кабре [1, с. 57] запропонувала визначення спеціалізованих мов залежно від того, яка точка зору прийнята – лінгвістична чи прагматична. Концепція спеціалізованої мови, також присутня сьогодні в описовій лінгвістиці, зокрема в корпусній лінгвістиці (дослідження в галузі опису лексичних, синтаксичних та дискурсивних характеристик наукового дискурсу).

Усі ці назви, що використовуються для опису викладання, вплинули на методичні тенденції у викладанні французької мови як іноземної, породивши дуже специфічні підходи до викладання. Фундаментальна французька слідує методиці, яка зосереджується переважно на лексичній. Цільова аудиторія – професіонали. Інструментальна французька мова дотримується «методу читання». Вона орієнтована на студентів та дослідників. Функційна французька дотримується комунікативного підходу, а саме системного аналізу. Спеціалізована французька використовує спеціалізований дискурс, дотримуючись комунікативного підходу. Французька для професійного спілкування, яка також дотримується комунікативного підходу, базується на мовленнєвих актах у різних робочих ситуаціях. Цільова аудиторія така ж, як і для спеціалізованої французької мови. Нарешті, посткомунікативний підхід до французької мови професійного спрямування розширюється, щоб включити інший вимір, окрім дидактики.

Загальна французька та французька для спеціальних цілей може бути «необхідною» для їхньої майбутньої сфери діяльності. На курсі «Французька мова за професійним спрямуванням» студенти повинні вивчати та використовувати мову для своїх майбутніх проєктів. Саме професійний попит підштовхує їх до вивчення мови. Це стосується студентів-дослідників та професіоналів у певній галузі. Тому перспективи відрізняються, як і викладання, до такої міри, що ми говоримо про «неспеціалістів у французькій мові» або «специфічні аудиторії».

Французька для спеціальних цілей орієнтована на «неспеціалістів» французької мови, які розглядають мову як засіб для досягнення своєї професійної мети. Спеціалізована французька, в свою чергу, належить до професійної галузі в широ-

кому сенсі, тоді як французька для спеціальних цілей має справу з роботою за фахом, прагнучи отримати професійну кваліфікацію.

Професійна французька мова орієнтована на людей, яким необхідно практикувати свою професію повністю французькою мовою. Цільова група не є досвідченим професіоналом, що дозволяє певною мірою вдосконалити мову. Це вдосконалення залишається дуже широким. Викладач не може викладати дуже детально, як це робить викладач-предметник або технічний тренер.

Стратегія навчання, безсумнівно, пов'язана з мовними потребами студентів. Враховуючи, що професійні курси французької мови тривають 90–120 годин, викладач зобов'язаний докласти зусиль у виборі методу навчання, щоб студенти могли досягти прийнятного рівня підготовки і були здатні зіткнутися з реальною комунікативною ситуацією у своєму професійному середовищі. Не всі теми можуть бути охоплені, оскільки кожна професія має свої мовні потреби, і кожна комунікативна ситуація повинна розглядатися індивідуально.

Першим кроком є інвентаризація комунікативних ситуацій, з якими студенти стикатимуться в процесі своєї професійної діяльності. Аналіз потреб полягає у складанні переліку комунікативних ситуацій, в яких студенти повинні будуть діяти. Спочатку цей аналіз можна провести за допомогою навичок: «навички суб'єкта – це організований набір репрезентацій (концептуальних, соціальних і організаційних) і організаторів діяльності (схем, процедур, міркувань, прийняття рішень, координації), доступних для досягнення мети або виконання завдання» [7, с. 490–507].

Брак навчальних матеріалів з певних спеціальних дисциплін – це реальність, з якою стикаються багато викладачів іноземних мов. У більшості випадків викладач повинен розробляти все: від визначення цілей до їхнього втілення на практиці в класі, беручи за відправну точку всі документи, що стосуються його спеціальності, які є матеріалізацією спільної сфери діяльності. Фактично, можна сказати, що викладач мови професійного спрямування зобов'язаний транспонувати наукові знання, оскільки його робота полягає, серед іншого, у перетворенні, адаптації та спрощенні наявних у його розпорядженні теоретичних елементів таким чином, щоб предмет, який він викладає, був не лише об'єктом передачі, а й об'єктом концептуалізації.

У цьому контексті ми звертаємося до поняття дидактичної транспозиції як складного процесу адаптивних перетворень, за допомогою яких

наукове знання стає об'єктом для викладання, який згодом трансформується в об'єкт викладання [2, с. 90]. Ми розглядаємо дидактичну транспозицію як інструмент для спостереження, аналізу, формулювання гіпотез, їх корекції та оцінки шляху між теорією і практикою, між експліцитним вираженням і розумінням намірів акту викладання-навчання.

Беручи до уваги ці міркування, стає зрозуміло, що лінгвістичні ресурси та їх аналіз не можуть бути використані в класі або в цифровому навчальному середовищі в їх нинішньому стані. Дійсно, у конструктивістському підході до викладання-вивчення мови професійного спрямування дидактична транспозиція об'єкта пізнання (у цьому випадку спеціалізованих різновидів різних мов, описаних лінгвістами) в об'єкт, що вивчається, має на меті дати можливість студентів конструювати свої знання через взаємодію з об'єктом викладання в його присутності, щоб привласнити їх. Крім того, спеціалізовані мови мають бути описані як компетентності, якщо вони мають бути передані студентам.

Висновки. Спеціалізована мова з'являється тоді, коли спеціалізована галузь розвиває відно-

сини з мовою, щоб використовувати її для своїх цілей. Вираження спеціалізації в мові має багато різних форм. Базуючись на визначенні спеціалізованої іноземної мови, можна стверджувати, що різні способи вираження спеціалізації в мові можна розділити на три основні групи: лінгвістичні, дискурсивні та культурні.

Лінгвістична група включає, серед іншого, вираження спеціальності за допомогою засобів, пов'язаних з функціонуванням мови на інфрафразовому рівні (нижче речення), таких як вимова, лексика, термінологія тощо.

Дискурсивний набір включає вираження спеціальності на надфразовому рівні (за межами речення) за допомогою фразеологічних, стилістичних і риторичних засобів або специфічних дискурсивних жанрів.

Культурний набір включає вираження спеціальності в мові через професійну та/або предметну культуру, соціальні репрезентації, історію та цивілізацію, що передаються мовою.

Кожна з цих модальностей є предметом окремого дослідження, яке становить «підхід» до спеціалізованої мови, що розглядається в цьому конкретному підході.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cabré M.T. Terminologie: théorie, méthode et applications, Les presses de l'Université d'Ottawa, Armand Colin, 1998. *L'Information Grammaticale*. 2001. No. 89. P. 57–58. URL: www.persee.fr/doc/igram_0222-9838_2001_num_89_1_2720_t1_0057_0000_3 (дата звернення: 28.09.2023).
2. Chevallard Y. La Transposition didactique: du savoir savant au savoir enseigné. *Revue française de pédagogie*. 1986. Vol. 76. P. 89–91. URL: https://www.persee.fr/doc/rfp_0556-7807_1986_num_76_1_2401_t1_0089_0000_1 (дата звернення: 26.08.2023).
3. Cusin-Berche F. Langue et discours spécialisés. *Revue française de linguistique appliquée*. 2001. Vol. VI. No. 2. URL: https://liseo.france-education-international.fr/index.php?lvl=notice_display&id=16964 (дата звернення: 24.09.2023).
4. Lerat P. Les langues spécialisées. coll. "Linguistique nouvelle". 1996. Vol. 41. No. 1. URL: <https://id.erudit.org/iderudit/002817ar> (дата звернення: 30.09.2023).
5. Mangiante J.-M. & Parpette C. Le français sur objectif spécifique : de l'analyse des besoins à l'élaboration d'un cours. URL: <https://gerflint.fr/Base/Monde8-T1/mangiante.pdf> (дата звернення: 14.10.2023).
6. Monique Mémet, "Florence Mourlhon-Dallies, Enseigner une langue à des fins professionnelles", ASp [En ligne], 56 | 2009, mis en ligne le 10 décembre 2009, consulté le 22 octobre 2023. URL: <http://journals.openedition.org/asp/72> (дата звернення: 17.10.2023).
7. Perrenoud P. La transposition didactique à partir des pratiques : des savoirs aux compétences. *Revue des sciences de l'éducation*. No. 24(3). P. 487–514. URL: <https://www.researchgate.net/publication/238707418> (дата звернення: 03.10.2023).
8. Schlemminger G. L'enseignement des langues au défi de la transposition didactique. *Spirale. Revue de recherches en éducation*. No. 16(3). P. 147–168 (дата звернення: 07.08.2023).
9. Vigner G. Enseigner le français comme langue seconde. Paris : CLE international, 2001. 128 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Enseigner_le_fran%C3%A7ais_comme_langue_seco.html?id=bfyTQgAACAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 12.10.2023).

РОЗДІЛ 4 МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.581.11

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.27>

ВПЛИВ КЛАСИЧНОЇ КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ КОРЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ: ПОШУКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

THE INFLUENCE OF CLASSICAL CHINESE LITERATURE ON THE FORMATION OF KOREAN LITERARY TRADITION: EXPLORING NATIONAL IDENTITY

Костанда І.О.,*orcid.org/0000-0002-2144-5421**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри китайської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

Стаття є спробою глибокого аналізу впливу китайської літератури на літературну еволюцію та культурну ідентичність Кореї. У контексті українського сходознавства та міжнародних культурних відносин, дане дослідження набуває актуальності, підкреслюючи важливість вивчення культурних зв'язків між азійськими країнами та їх вплив на формування сучасної культурної та літературної ідентичності. Метою цього дослідження є детальний аналіз впливу китайської літератури на корейську літературну традицію на різних етапах історичного розвитку. Для досягнення цієї мети були сформульовані наступні завдання: проаналізувати етапи формування китайської та корейської літературної традиції, дослідити ієрархію системи жанрів в Китаї та Кореї, оцінити значення цього впливу для корейської культурної ідентичності. Дослідження виявляє, що вплив класичної китайської літератури на Корею був тривалим, адаптуючись та трансформуючись протягом різних історичних періодів. Китайські літературні елементи, такі як структура оповіді, літературні мотиви, символи та образи, знайшли своє місце в корейських творах, при цьому зберігши свою унікальність і структуру. Це дослідження також підтверджує, що вплив китайської літератури мав суттєвий вплив на формування корейської культурної ідентичності, збагачуючи її різноманітністю та надаючи значущість. Акцент на впливі китайської літератури на корейську літературну спадщину підкреслює важливість вивчення культурних зв'язків та міжкультурного обміну для належного розуміння еволюції культурної і літературної ідентичності. Отже, дана наукова робота становить важливий внесок у наше розуміння культурних зв'язків і їх впливу на формування літературної традиції і культурної ідентичності, а також акцентує на актуальності вивчення впливу класичної китайської літератури на корейську літературну спадщину в рамках глобальних культурних відносин. Тим самим, дане дослідження сприяє нашому заглибленому розумінню культурних зв'язків і їх ролі у формуванні літературної традиції.

Ключові слова: веньянь, давньокорейська література, давньокитайська література, механізми мислення, крос-культурна взаємодія, літературна традиція.

The research titled "The Influence of Classical Chinese Literature on the Formation of Korean Literary Tradition: Exploring National Identity" represents an in-depth analysis of the impact of Chinese literature on the literary evolution and cultural identity of Korea. Within the context of Ukrainian sinology and international cultural relations, this study gains significance by highlighting the importance of studying cultural connections between Asian nations and their influence on the development of contemporary cultural and literary identities. The objective of this research is to conduct a detailed analysis of the influence of Chinese literature on Korean literary traditions across different historical periods. To achieve this goal, the following tasks were formulated: to examine the stages of the formation of Chinese and Korean literary traditions, investigate the hierarchy of genre systems in China and Korea, and assess the significance of this influence on Korean cultural identity. The study reveals that the impact of classical Chinese literature on Korea has been enduring, adapting and transforming across various historical periods. Chinese literary elements such as narrative structure, literary motifs, symbols, and imagery have found their place in Korean works while retaining their uniqueness and structure. Furthermore, this research confirms that the influence of Chinese literature significantly contributed to the formation of Korean cultural identity, enriching it with diversity and significance. Emphasizing the impact of Chinese literature on Korean literary heritage underscores the importance of studying cultural connections and cross-cultural exchanges for a comprehensive understanding of the evolution of cultural and literary identity. In conclusion, this scholarly work represents a significant contribution to our understanding of cultural connections and their impact on the formation of literary traditions and cultural identities. It also underscores the relevance of studying the influence of classical Chinese literature on Korean literary heritage within the framework of global cultural relations,

thereby enhancing our in-depth comprehension of cultural connections and their role in shaping literary traditions and cultural identities.

Key words: *nyenan*, ancient Korean literature, ancient Chinese literature, thinking mechanisms, cross-cultural interaction, literary tradition.

Постановка проблеми. Літературна спадщина Китаю та Кореї відображає багатий процес взаємодії, який протягом століть відбувався між культурами цих двох країн. Нашу увагу ми зосредили на впливі китайської класичної літератури на формування корейської літературної традиції. Ця стаття присвячена вивченню і аналізу ключових аспектів цього впливу, відкриваючи перед нами багатий світ культурної обміну та спільного розвитку літератури обох народів. Паралельно з цим, ми також розглядаємо формування та пошуки ідентичності в корейській літературі, яка відзначалася своєрідністю і неповторністю під впливом китайських текстів. Ці пошуки ідентичності є важливим аспектом корейського літературного розвитку і відображають багатогранну сутність корейської культури, яка, з одного боку, позичала елементи від Китаю, а з іншого – формувала власний літературний голос. Поглибивши наше розуміння цього процесу, ми розкриємо не лише вплив китайських творів на корейську літературу, але й неперевершену майстерність корейських письменників у створенні своєї унікальної літературної спадщини.

Актуальність теми походить з потреб українського сходознавства у вивченні та розумінні східних культур, які знаходяться на перетині різних історичних, соціокультурних і геополітичних процесів. Розуміння культурних зв'язків в Азії, розвиток академічних досліджень, сприяння культурному обміну та збагачення культурного діалогу – ці аспекти виокремлюють актуальність вивчення впливу китайської літератури на корейську літературну традицію для українського сходознавства. Становлення та розвиток корейської літератури віддзеркалює неперервний процес культурної трансформації та саморозуміння корейського народу. Дослідження історії літературної традиції Кореї, її ієрархії жанрів, формування ідентичності та механізмів мислення стає дуже актуальним у сучасному контексті. В контексті глобалізації та розширення культурного впливу, розуміння та збереження власної літературної спадщини та ідентичності стає завданням критичного переосмислення для корейського суспільства. Поєднуючи аналіз літературних текстів із вивченням культурних, історичних та філософських контекстів, дослідження цієї теми допомагає краще розуміти структуру і розвиток корей-

ської культурної самосвідомості та її вплив на сучасне суспільство.

Постановка завдання. Вплив китайської літературної традиції на становлення корейської літератури та її національної ідентичності досягається розв'язанням таких завдань:

- проаналізувати етапи формування корейської літератури, зокрема вплив на неї китайської літературної традиції у різні періоди;
- визначити ієрархію жанрів у корейській літературі та їхню роль у визначенні національної ідентичності;
- проаналізувати розвиток механізмів мислення в корейській літературі та їх відображення у жанрах різних рівнів;
- висвітлити ключові висновки щодо взаємодії китайської та корейської літературної спадщини та її впливу на корейську національну ідентичність та механізми мислення.

Ця стаття пропонує новий погляд на формування корейської літератури, зосереджуючись на ключовому аспекті її розвитку – впливі китайської літературної традиції. Основною новизною є глибокий аналіз ролі китайського впливу на формування корейської національної ідентичності та розвиток механізмів мислення в різних періодах і жанрах корейської літератури. Стаття також намагається вирізнити унікальність корейської літературної традиції в контексті азійської культури та специфіки її розвитку, порівнюючи її з китайською літературою. Окрім того, вона вказує на еволюцію корейської ідентичності та її відображення в жанрах літератури на різних рівнях, від «вищої» поезії до «нижнього» рівня простонародних повістей та новел. Загалом, новизна статті полягає в глибокому та комплексному дослідженні впливу китайської літературної спадщини на становлення корейської літературної та культурної ідентичності, а також у виокремленні ключових аспектів механізмів мислення, що сприяли розвитку корейської літератури на різних її етапах.

Методи дослідження включають історичний метод, порівняльний аналіз та соціокультурний аналіз. Перший метод дозволяє вивчити історичний контекст та події, що вплинули на розвиток корейської літератури та формування ідентичності. Другий метод спрямований на порівняння корейської та китайської літера-

турних традицій для визначення спільних рис та впливу китайської літератури на корейську. Соціокультурний аналіз дозволяє досліджувати соціокультурний контекст і вплив національних та релігійних факторів на розвиток корейської літератури та формування ідентичності.

Виклад основного матеріалу.

1. Етапи формування класичної літературної традиції Китаю.

У глибоку давнину, особливо у період до VI–V ст. до н. е., на території Китаю виникла своя власна писемна літературна традиція, про що свідчать найдавніші філософські та історичні пам'ятки, датовані саме цим періодом. Поступово відбувалося накопичення та розвиток наративних елементів у різних жанрах, таких як історична, географічна та інша проза, що призводило до створення робіт, які ми можемо віднести до категорії «стародавні оповідання». На час перед династією Цинь (秦朝, 221–206 рр. до н. е.) та під час її правління були закладені основи класичної китайської культури, включно з канонічними текстами та філософськими трактатами (відомі як «经书» та «诸子»), а також розвиток поезії у формі «诗» (з відомими жанрами, такими як «诗经», «雅» та «颂») [6].

За династії Хань (漢朝, 206 р. до н. е. – 220 р. н. е.) відбулося прийняття конфуціанства як офіційної ідеології, що сприяло активному розквіту літературного мистецтва. За періоду Хань розкривалися різні літературні форми, такі як «乐府», «诗», «章», «表», «书», та «记» [4, с. 106]. У III ст. н. е. замість «стародавніх оповідань» стають популярними короткі міфологічні оповідання, що розповідають про зустрічі людини з духами, історичні легенди та анекдоти про відомих особистостей.

До VII ст. спостерігається народження жанру літературної новели, що виявляє потенціал наративних можливостей, які розкриті в оповіданнях про надзвичайні події та біографічних нарисах. Важливо відзначити, що літературна новела використовує літературну мову веньянь, яка відзначається своєрідністю та відмінністю від розмовної мови того періоду.

У VI ст. був скомпільований видатний літературний збірник, відомий як «Венсюань» («文选») або «Чжаомін венсюань» («昭明文选»), який включав поезію і, особливо, видатну безсюжетну прозу. Укладач цього збірника, князь Сяо Тун (萧统, 501–531 рр.), включив до зібрання твори, що відзначалися глибоким вмінням обробляти тематику та мету із вираженням словесної вишуканості [8]. Сяо Тун поділив всі твори за жанрами та встановив жанрову ієрархію, починаючи

з більш художніх і менш пов'язаних із справами (і, відповідно, менш функціональних), і закінчуючи жанрами, що відображали справи та обрядовий контекст. Ця система жанрів поступово розвивалася протягом наступних століть і узагальнилася до IX ст., залишаючи свої основні принципи незмінними.

Літературний ландшафт Китаю VII–X ст. продовжував еволюціонувати паралельно з розвитком жанрів прози та існуючими вже з давніх часів їх безсюжетними формами. Серед цих прозових жанрів були записи видатних та пам'ятних подій, біографії відомих особистостей, вихвалання та осуди, послання та листи співчуття, релігійні та обрядові промови, а також повідомлення, адресовані самому правителю, включаючи відомості про оголошення війни та укази.

Отже, можна сказати, що це була відокремлена система жанрів, яка відображала складну ієрархію феодального суспільства. Ця ієрархія проявлялася у використанні спеціальних зразків та термінів для різних типів біографій, а також у формах виразу співчуття та суму, які залежали від віку та соціального статусу померлого – чи був він старший за автора чи, навпаки, молодший і таке інше. Загалом, існувало понад двісті спеціальних жанрових термінів, які використовувалися в середньовічній китайській безсюжетній прозі.

Кожен із цих жанрів мав власну поетику, і часто вимагав особливого ритму та навіть рими у написанні текстів. Важливо відзначити, що китайці дуже рано розпочали розглядати критерії художності, і цей аспект був осмислений у творчому процесі. Наприклад, за часів династії Тан (唐朝, 618–907 рр.), особливу увагу приділяли поетичним формам (вірші «诗») і публіцистичній літературі [3, с. 91]. Досліджуючи розвиток китайської літератури упродовж історичних епох, необхідно враховувати вплив різних династичних періодів на форму та жанрове розмаїття літературних творів. Аналізуючи цей процес, ми бачимо динаміку та зміни у китайській літературі під час різних династичних періодів, зокрема династії Сун, династії Юань, династії Мін та династії Цін.

За часів династії Сун (宋朝, 960–1279 рр.), був помітний розквіт жанру «ци» (词), що відзначався високою поетичною майстерністю та включав короткі вірші-пісні, які часто виражали почуття кохання. Також за цього періоду активно розвивалися жанр «хуабень» («话本») – розповіді та новели, а також розширювалися публіцистичні форми літератури [5, с. 70].

Період династії Юань (元朝, 1271–1368 рр.) вирізнявся популярністю жанру «цюй» (曲) та

«сіцюй» (戏曲), якими відзначались музичні вистави та театральні виступи. Ці жанри стали важливою частиною театральної літератури та вплинули на розвиток драматичного мистецтва [2, с. 150].

За часів династії Мін (明朝, 1368–1644 pp.), виникли такі жанри, як «складна п'еса» («杂剧») та «роман» («小说»), що відображали різноманіття творчості цього періоду. Також розвивалися публіцистичні форми літератури, сприяючи утворенню різноманітних жанрів і стилів [2, с. 172].

Часи династії Цін (清朝, 1644–1911 pp.) були періодом розквіту жанрів «ши» (诗) та «ци» (词), «сіцюй» (戏曲) та «сяошо» («小说», романи), що охоплювали різні теми та масштаби творчості [2, с. 194]. Також спостерігався подальший розвиток публіцистичних форм літератури.

Ця історична динаміка розвитку літературних жанрів у Китаї свідчить про складність та різноманітність китайської літературної спадщини, яка формувалася під впливом культурних та соціальних змін впродовж віків. Кожен династичний період зробив свій внесок у розвиток літератури та створив унікальні умови для формування різних літературних жанрів та стилів.

2. Етапи формування класичної літературної традиції Кореї.

В давній Кореї література набувала свого вираження через різноманітні форми, такі як казки, міфи і пісні, що передавалися в усній формі. На початку нашої ери, за часів правління династії Хань у Китаї, китайська писемність була інтегрована на території Кореї. Це призвело до розвитку поезії відомої як «ханмун» класичною китайською мовою, і з'явилася поезія «хянга», яка була записана на «іду» (поетичний запис), а також початку розвитку прозових форм. У Кореї, Японії та В'єтнамі використання китайської ієрогліфіки було пов'язано з поширенням етико-релігійних учень, таких як конфуціанство і буддизм. Поширення буддизму в Кореї спочатку було пов'язане з Китаєм, і багато раних проповідників буддизму були китайцями. Упродовж III–VI ст. у Китаї з'явилися збірки розповідей про дива, цілями яких було доведення існування духів або ілюстрації буддистської ідеї винагороди за гріхи мали цілком прагматичний характер. З IV по XIV століття, буддизм став офіційною державною релігією в Кореї і набув значної популярності [7, с. 64].

Щодо Японії, то до неї буддизм потрапив з Кореї, і корейці відіграли важливу роль у поширенні цієї релігії в цій країні. Цей обмін культурними впливами між Китаєм, Кореєю, і Японією мав великий вплив на розвиток літератури та

релігійних поглядів у регіоні. Буддизм справив значний вплив на культурний розвиток Далекого Сходу, як на сферу поезії, так і на наративну прозу. Важливо зазначити, що ця релігійна течія не лише вплинула на літературні твори, але й внесла унікальну концепцію взаємодії між людиною та природою, яка стала однією з характерних рис східної поезії і прози. Ідеї карми, як системи винагороди за добрі та негідні вчинки живих істот у їхніх різних перевтіленнях, стали не лише ідеологічною основою, але й сюжетним джерелом раних літературних оповідей на Далекому Сході. Буддистські погляди на земне життя, зокрема тлінність матеріального світу, розуміння кожного відчуття як джерела страждань і ілюзорність життя людини – все це знайшло своє відображення в особливому структуруванні сюжету. Сюжети про життя героїв з усіма їхніми перипетіями та долею були структуровані так, щоб переконати читачів у марність всіх світських бажань і пристрастей, і підкреслити важливість духовного розвитку.

Слід відзначити, що на початку XV ст. народжується новий етап в розвитку літератури в регіоні, пов'язаний із зародженням «хангиль» – корейської фонематичної абетки. Літературні твори, написані корейською мовою сприяли подальшому розквіту національної літератури.

Також у XV ст. в Кореї на світ з'явилася важлива літературна праця, створена Сон Хеоном під назвою «Східний літературний збірник». Цей твір відзначається високим рівнем словесності та піднесеного стилю, проте на його вершині стояв жанр описових поем-фу (赋) [1, с. 190]. Належить зазначити, що в усіх народів цієї частини Азії розвиток повістей траплявся у поетичних формах, зокрема, у формі сюжетних поем. У Кореї, цей жанр розвивався особливим чином, а народна повість, яка складалася з таких поем, відрізнялася від китайських аналогів більш епічним і казковим сюжетним змістом. Література Кореї, пройшовши унікальний культурний шлях розвитку, включала в себе різноманітні жанри, починаючи від повсякденних та побутових оповідань і закінчуючи епічними творами. Ця різноманітність робила її винятковою серед літературних традицій Далекого Сходу. В період формування високої словесності в Японії і Кореї також велике значення приділялося буддистським текстам, раним видам молитовних звернень і філософським роздумам на теми буддизму. Ця впливова релігія також знайшла своє відображення в літературі, вносячи свої унікальні теми та ідеї у культурний контекст регіону.

У XVI–XVII ст. у Кореї, як і у Китаї виникає жанр роману. Романи цього періоду в основному зосереджені на відображенні приватного життя та стають демонстрацією ідей буддистської карми. Прикладами таких романів є «Підстилка з плоті» китайського прозаїка і драматурга XVII століття Лі Юя (李漁, 1610–1680 pp.) та «Сон дев'яти у хмарах» корейського автора Кіма Манджуна (김만중, 1637–1692 pp.) [1, с. 253]. Оскільки ці письменники віддавали перевагу буддистській концепції сприйняття світу, вони намагалися якомога переконливіше ілюструвати свої ідеї, інколи зображуючи людські пристрасті відкрито, а навіть гіпертрофовано та гротескно.

На основі казок, новел та усної народної традиції, у XVII–XVIII ст. у Кореї виник жанр народних повістей. Цей жанр, можливо, мав більшу схильність до епічних та казкових сюжетів, ніж до побутових, як у Китаї. Однак побутові елементи стали переважати у цих творах, імовірно, пізніше, наприкінці XVIII – початку XIX століть. Літературний процес в Кореї був дуже різноманітним та багатограним завдяки впливу різних чинників і історичних періодів. На початку свого розвитку, вплив китайської писемності та культурних традицій створив основу для розвитку літератури, а поява буддизму в Кореї відіграла важливу роль у формуванні літературної ідеоло-

гії. Загалом, корейська література відзначалася своєю унікальністю серед літератур Далекého Сходу та містила як повсякденні оповідання, так і епічні твори, відображаючи різноманітні аспекти культури та суспільства.

3. Ієрархія жанрів китайської літератури та її вплив на корейську літературну традицію.

Первісно корейська література функціонувала двома мовами, і на ранніх етапах розвитку твори, написані корейською та китайською мовами, вважалися рівнозначними та не розрізнялися за ступенем їхньої вишуканості і «благородства». Ця різниця в уявленнях про мову виникла пізніше: тексти, написані корейською мовою, стали розглядатися як «низькі», у той час як ті, що були написані китайською, – як «високі» (табл. 1). Тут існували тільки певні передбачені мовні привілеї для різних жанрів творів, наприклад, корейська мова використовувалася для текстів, пов'язаних з місцевою культурою, тоді як китайська мова використовувалася для офіційних історичних творів. Зневажливе ставлення до рідної мови, вважаючи її «вульгарною», з'явилося значно пізніше, лише за часів правління династії Чосон (조선, 1392–1897 pp.).

За цього періоду серед ученого стану поширилася думка, що писати корейською мовою можуть тільки простолюдини, а справжня література

Таблиця 1

Категорії літератури в Китаї та Кореї

Розподіл літератури в Китаї	Розподіл літератури в Кореї
<p>1. «Висока література» <i>Загальні характеристики:</i> мовою веньянь (文言), без зображення кохання та побуту, головними функціями літератури були:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вивчення та підтримання державної ідеології (конфуціанські канони та коментаторські тексти): «Канони» (经书) і «коментарі» (注) – це примітки та пояснення для слів та фраз, вони реалізуються у таких формах тексту, як «опис» (传), «примітка» (笺), «пояснення» (解), «стаття» (章), збереження та коментування історії, обслуговування законодавчого апарату («справжня історія» (正史), «каталог літописів» (编年), «реєстровий літопис» (纪事本末), «альтернативна історія» (杂史), «історична критика» (史评), «накази та доповіді» (诏令奏议), «життєпис» (传记), «історичний витяг» (史钞), «хронологічні записи» (载记), «реєстр сезонів» (时令), «географія» (地理), «книжки з управління» (政书), «табелі рангів» (职官), «каталоги» (目录); • висловлення «високих почуттів» в канонічній формі вірша (поезія форми 诗: від канону «Книга Пісень» (дослівний переклад «Канон віршів» «诗经») до поезії доби Тан (唐诗), у формі віршів «фу» (赋, ода, сюжетного типу), «юефу» (乐府); • висловлення критики віршів та обміркування цінності та значущості літератури (есе). <p>2. «Низька література» <i>Загальні характеристики:</i> мовою байхуа (простонародна мова конкретного історичного періоду) (白话), зображення кохання та побуту, призначення літератури – розважати («низька мета»), види:</p> <ul style="list-style-type: none"> • записи про надзвичайне; • новели доби Сун (宋话本) • драми(戏曲, 杂剧) • романи (小说) 	<p>1. «Вища» (елегантна) проза та поезія ханмуном (汉文) В жанровому відношенні повністю співпадає з китайською класифікацією, включаючи буддистську літературу.</p> <p>2. Пхесоль (白说) ханмуном (汉文) Антипод «вищої літератури» китайською мовою.</p> <p>3. Література рідною мовою:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «верхній рівень»: поезія (корейський тривірш <i>сиджо</i>, поеми <i>каса</i>). • «Середній рівень»: власна висока проза (щоденники і романи). • «Нижній рівень»: простонародна наративна література (корейські повісті і новели).

може бути створена лише китайською мовою. Проте після появи національного письма, особливо у другій половині правління династії Чосон, багато письменників почали створювати твори як китайською, так і корейською мовами. Деякі навіть звинувачували своїх колег у служінні іншій писемній мові та закликали звернутися до творчості власного народу.

4. Порівняльний аналіз формування і розвитку двох літературних традицій.

У розвитку літературних традицій Китаю та Кореї можна відзначити декілька схожих і відмінних рис. Спочатку обидві країни мали важливі усні літературні традиції, в рамках яких літературні твори передавалися у вигляді казок, міфів та пісень. Проте наступний етап розвитку літератури мав відмінності. Вплив династії Хань з Китаю на Корею призвів до впровадження китайської писемності і сприяв розквіту поезії китайською мовою. Водночас, в Кореї набули розвитку унікальні літературні жанри, відмінні від китайських аналогів.

У Кореї буддизм став офіційною релігією і суттєво вплинув на літературний контекст, сприяючи збільшенню духовності, тоді як Китай переживав періодичні кризи та спади в літературі.

Висока література в Китаї використовує мову веньянь (文言), в Кореї висока література також використовує мову ханмун (漢文), яка ідентична китайській. В обох країнах висока література використовувалася для вивчення та підтримання державної ідеології, збереження історії, обслуговування законодавчого апарату та висловлення «високих почуттів».

Низька література в обох країнах писалася простонародною мовою. У Китаї це була байхуа (白話), а в Кореї – корейська мова. Низька література в обох країнах зазвичай включала зображення кохання та побутові теми. Вона була спрямована для розваги і розповідала про повсякденне життя. Також, слід зазначити, що в Кореї категорія низької літератури рідною мовою була розподілена на декілька рівнів. Розподіл літератури на рівні «верхнього», «середнього» і «нижнього» рівня в корейській літературі може бути пояснений історичним, культурним та соціальним контекстом. Так, як Китай, у ті часи, відіграв важливу роль у культурному розвитку Кореї, китайська літературна традиція та китайська мова були домінуючими в азійському регіоні, тому корейці були під сильним впливом китайської літератури. Це призвело до утворення «верхнього рівня» літератури, який включав твори, що були схожі на класичну китайську літературу. Соціальний

статус авторів і види літературних творів також грали роль у розподілі. На «верхньому рівні» були твори вищого статусу, такі як поезія корейських тривіршів сиджо і поеми кася. «Середній рівень» включав «свою» високу прозу, таку як щоденники і романи, які теж мали значення, але не були такими формальними, як «верхній рівень». «Нижній рівень» об'єднував простонародні повісті та новели, які зазвичай розглядалися, як розважальна література. Також, велике значення мали функції літературних жанрів. «Верхній рівень» був спрямований на вираження високих ідей та значущих цінностей, таких як поезія, яка відображала важливі моменти в історії і культурі. «Середній рівень» може бути спрямований на більш особисті і розповідні аспекти. «Нижній рівень» літератури був розважальним і призначався для масової аудиторії.

Специфічним жанром корейської літератури можна вважати пхесоль (白說), цей вид літератури можна вважати «проміжним» між високою та низькою літературою на ханмуни (класичній китайській мові) [1, с. 302]. Поява цього жанру виконувала важливі функції: так тексти творів жанру пхесоль були написані ханмуном, проте зміст текстів відображав корейську культуру. Твори пхесоль часто містили літературні роздуми, вірші, критику літературних творів, філософські відомості та ін., що відіграло важливу роль у розповсюдженні знань, ідеалів і філософських думок серед населення. Такі тексти створювали можливість обговорення та рефлексії над різними культурними та соціальними аспектами, що допомагало визначати корейську національну ідентичність.

Пошуки корейської національної ідентичності в літературі представляють собою складний та багатоплановий процес, що охоплює своєрідну історію розвитку корейської культури. Становлення національної ідентичності в Кореї можна вивчати, спостерігаючи за цією ієрархією жанрів у літературі. Кожен рівень цієї ієрархії відображає конкретні аспекти і фази еволюції корейської ідентичності, що робить цей процес ще більш заплутаним та захоплюючим вивченням.

Так, категорія «вища» література ханмуном та буддистська література були майже ідентичними з китайською літературою, оскільки використовували китайську мову та відзеркалювали китайські літературні конвенції. Хоча буддистська література могла мати специфічні корейські риси, головним чином вона відзеркалювала традиції і вчення з Китаю. Тому рівень ідентичності в цих жанрах менший порівняно з іншими рівнями. Обидва жанри використовували китайську мову,

що призвело до високої ступеня ідентичності з китайською літературою. Китайська мова була інструментом вираження, спільним для Китаю і Кореї. Буддистська література віддзеркалювала власну доктрину та вчення, які мали свої коріння в Індії та Китаї. Це призводило до відчуття спільності із сусідніми культурами і мало обмежений простір для вираження корейської національної ідентичності.

Жанр пхесоль (ханмуном) відзначався своєю відмінністю від китайської літератури, акцентуючись на корейській мові та культурній специфіці. Цей жанр був антиподом китайської класичної літератури, і краще віддзеркалював корейську ідентичність і специфіку. Пхесоль висвітлював питання, специфічні для корейської культури, такі як корейські міфи і легенди, історія та традиції. Це робило його більш ідентичним з корейською культурою.

Література рідною мовою, яку представлено на вищому рівні (поезія), відзначається використанням корейської мови, такої як корейські тривірші сиджо та поеми каса. Ці тексти відображають корейську лексику та граматику та виражають специфічні теми та культурні аспекти Кореї. Це сприяє більш ефективному вираженню корейської ідентичності через літературу на рідній мові. Іншими словами, поезія на корейській мові використовує мовні та культурні особливості Кореї для вираження корейської ідентичності, що робить її надзвичайно важливою для корейців.

«Середній рівень» (вища проза), така як щоденники та романи, написана корейською мовою, надавала авторам можливість висловлювати свої унікальні голоси та погляди, одночасно залишаючи коріння в корейській мові та культурних темах. Це призводило до більшої ідентичності, але меншої специфічності. З мовної точки зору, вища проза також використовувала корейську мову, проте вона могла бути більш відкритою для впливів інших культур завдяки різноманітній тематиці та стилістичним прийомам. Щодо ідентичності, рівень ідентифікації у вищій прозі був помірним, оскільки вона включала специфічні корейські елементи, але також могла вражати іншими культурними впливами.

«Нижчий рівень» літератури, який охоплює проstonародну повість та новели, ретельно досліджує корейський побут, життєві теми і соціальні структури. Це є надзвичайно важливим аспектом вираження корейської національної ідентичності через словесну творчість. За засобами виразності, проstonародна література спирається на корейську мову, що робить її найбільш ідентичною для

корейського читача. Вона не лише створює живописні портрети корейського побуту і життя селян, але й відображає різні аспекти корейської культури. Таким чином, оцінка рівня ідентичності для проstonародної літератури є високою, оскільки вона на найкращий спосіб передає корейську національну культуру та менталітет.

Висновки. Пошуки національної ідентичності у корейській літературі відображають процеси адаптації до різних культурних впливів та спроби знайти спільні цінності та унікальність корейського суспільства. Ці пошуки ідентичності відбувалися з використанням різних механізмів мислення, таких як філософія, мова, мистецтво і релігія, що в результаті сприяло створенню багатогранної та багатогранної корейської літературної традиції.

На підставі аналізу ролі китайського впливу в процесі формування ідентичності в корейській літературі можна зробити наступні конкретні висновки:

1. Китайський вплив на корейську літературу:

- На ранніх етапах розвитку корейської літератури, особливо в період династії Хань в Китаї, корейська література сильно спиралася на китайську літературну традицію. Це включало в себе використання китайської писемності та жанрів.

- Буддизм, вперше порاپив в Корею з Китаю, також приносив з собою китайські текстові структури та ідеї, що вплинули на корейську літературу.

2. Роль китайського впливу в формуванні ідентичності:

- Китайський вплив надав корейцям доступ до багатьох аспектів вищої китайської культури та літератури. Проте це також призвело до питання про власну національну ідентичність корейського народу.

- Національна ідентичність корейців формувалася через взаємодію та діалог з китайським впливом. Корейська література виступала як засіб вираження корейських цінностей, традицій і ідентичності попри сильний китайський вплив.

3. Жанрова ієрархія та китайський вплив:

- Корейська літературна ієрархія включала в себе категорії, які були схожі на китайські жанри вищого стилю, але вони пристосовувалися до корейської мови та тематики, відображаючи унікальні аспекти корейської ідентичності.

- Поступово корейська література розвивалася в унікальному культурному контексті, де вищі стилі китайської літератури поєднувалися з корейськими традиціями та цінностями.

4. Формування ідентичності через механізми мислення:

- Механізми мислення, такі як раціональний, асоціативний та бінарний типи мислення, використовувалися у корейській літературі для вираження різних аспектів корейської ідентичності.

- Китайський вплив сприяв впровадженню раціонального мислення та ідеї про винагороду за добро і зло, що стали ключовими аспектами корейської літературної рефлексії.

Отже, китайський вплив в корейській літературі відіграв важливу роль у формуванні корейської національної ідентичності, але ця ідентичність розвивалася в контексті діалогу та взаємодії з китайською культурою та літературною спадщиною. Корейська література стала унікальним виразом корейської ідентичності та спадщини, де різні культурні традиції були використані для вираження багатогранних аспектів корейської культури та суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. A History of Korean Literature / Lee Peter H. (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 580 p.
2. The Columbia History of Chinese Literature / Mair Victor H. (Ed.), New York: Columbia University Press, 2010. 1368 p.
3. 周成华. 唐朝文学观止. 吉林: 吉林大学出版社, 2010. 473 页.
4. 周成华. 汉朝文学观止. 吉林: 吉林大学出版社, 2010. 420 页.
5. 孙望, 常国武. 宋代文学史. 北京: 人民文学出版社, 1996. 280 页.
6. 沈海波. 略论秦代文学发展的进程与特点. 河南社会科学. 2010. 3. 頁 26–32.
7. 邱明洲. 中国佛教史略. 四川: 四川省社会科学院出版社, 1986. 183 页.
8. 黄庚. 《文心雕龙》与《昭明文选》中诂文的选文比较. 鞍山师范学院学报. 2016. 18(1). 頁 45–51.

РОЗДІЛ 5

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.14'02'

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.28>

ОКАЗИОНАЛЬНА СУБСТАНТИВАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ ТА ДІСПРИКМЕТНИКІВ У РОМАНІ ЛОНГА «ДАФНІС І ХЛОЯ»

OCASIONAL SUBSTANTIVATION OF PARTICIPLES AND ADJECTIVES IN LONG'S NOVEL "DAPHNIS AND CHLOE"

Савчук Г.О.,

*orcid.org/0000-0003-2808-718X**викладачка кафедри мовознавства**Івано-Франківського національного медичного університету*

Мета. Дослідження процесів транспозиції частин мови займає важливе місце у лінгвістичній науці. Особливий інтерес до цієї проблеми зумовлено переміщенням центру уваги світової лінгвістики на мову у процесі функціонування. У статті на матеріалі давньогрецького роману Лонга «Дафніс і Хлоя» здійснено комплексне дослідження оказіонально субстантивованих прикметників та дієприкметників з описом усіх семантико та морфолого-синтаксичних особливостей аналізованих одиниць. У вступній частині наведено визначення оказіональної субстантивації прикметників та дієприкметників та виділено критерії виокремлення оказіонально субстантивованих дієприкметників та прикметників. Перший розділ присвячений аналізу семантичної структури оказіонально субстантивованих дієприкметників та прикметників (далі ОСД та ОСП відповідно). **Методи дослідження.** Семантичну структуру ОСП та ОСД ми досліджуємо шляхом компонентного аналізу, виокремлюючи архісему, диференційні та оказіональні або ж контекстуальні семи з урахуванням приналежності кожного оказіонального субстантивата до лексико-граматичних категорій, зокрема, істот, неістот, збірні та абстрактні поняття. При цьому семантична структура ОСП та ОСД порівнюється з семним набором відповідних одиниць поза межами контексту. У другому розділі розглянуто морфолого-синтаксичний статус оказіональних субстантиватів, оскільки при оказіональній субстантивації прикметники та дієприкметники зазнають не тільки лексико-семантичних змін, але й морфологічних і синтаксичних. **Результати** роботи сприяють теоретичному і практичному дослідженню тексту давньогрецького роману та є внеском у розвиток сучасної мовознавчої науки. Ми прийшли до висновку, що авторські новотвори здатні пов'язувати не лише окремі тематичні відрізки, але й акумулювати у собі основну проблематику твору, в силу чого виступають зв'язувальними компонентами усього твору. Головні підсумки розвідки підведені у висновках.

Ключові слова: оказіонально субстантивовані прикметники та дієприкметники, античний роман.

Purpose. The study of the processes of transposition of parts of language occupies an important place in linguistic science. Of particular interest in this problem is due to the movement of the focus of world linguistics to the language in the process of functioning. An article in the material of the ancient Greek novel by Long "Daphnis and Chloe" conducted a comprehensive study of occasional-substantivated participles and adjectives with a description of all semantic-stylistic and morphological-syntactic features of the analyzed units. The introductory part defines the occasional substantivation of participles and adjectives and highlights the criteria for distinguishing occasional-substantivated participles and adjectives. The first section is devoted to the analysis of the semantic structure of occasional-substantivated participles and adjectives (hereinafter OSP and OSA, respectively). **Research methods.** We study the semantic structure of the OSP and the OSA by component analysis, distinguishing between the archisema, differential and occasional or contextual sema, taking into account the affiliation of each occasional substantivated participles and adjectives to lexico-grammatical categories, in particular, beings, non-creatures, collective and abstract concepts. At the same time, the semantic structure of the GSP and the OSA is compared with a seventh set of appropriate units outside the context. The second section discusses the morphological-syntactic status of occasional substantivated participles and adjectives, because in occasional substantivation, participles and adjectives undergo not only lexico-semantic changes, but also morphological and syntactic. **The results** of the work contribute to the theoretical and practical study of the text of the ancient Greek novel and are a contribution to the development of modern linguistics. We have come to the **conclusion** that author's innovations are able to connect not only individual thematic segments, but also to accumulate the main problems of the work, due to which they act as binding components of the whole work. The main results of our work are summarized in the conclusions.

Key words: occasional substantivated participles and adjectives, ancient novel.

Вступ. Серед процесів транспозиції особливо продуктивним у багатьох індоєвропейських мовах є субстантивація прикметників та дієприк-

метників, зокрема оказіональна, яка дотепер на матеріалі давньогрецької мови залишалась поза увагою дослідників, хоча це явище згадується

у фундаментальних граматиках (Швіцер Е., Сміт Г.В., Гудвін В.В.).

Ми вважаємо, що субстантивацію слід розглядати як морфолого-синтаксичний тип словотворення. При оказіональній субстантивації слово набуває граматичних категорій іменника, але на відміну від узуальних субстантиватів, оказіональні володіють цими категоріями лише в межах певного контексту. Оказіональна субстантивація прикметників та дієприкметників – процес переходу прикметників/дієприкметників, зумовлений вживанням даних одиниць у нетипових для них синтаксичних функціях.

Відомо, що оказіонально субстантивовані прикметники та дієприкметники (далі ОСП та ОСД відповідно) набувають особливого значення в межах авторського використання даного слова у непрямій номінації. Відповідно до цього метою нашої розвідки є встановлення специфіки вживання ОСД та ОСП у романі Лонга «Дафніс і Хлоя», шляхом дослідження семантичної структури та морфолого-синтаксичних функцій аналізованих одиниць.

На основі проаналізованого матеріалу ми прийшли до висновку, що в давньогрецькій мові субстантивація у більшості випадків відбувається завдяки вживанню артикля. Також важливим критерієм оказіональної субстантивації у давньогрецькій мові є те, що пропущені іменники досить часто фігурують або в тих самих чи сусідніх реченнях, інколи еліптовані іменники знаходимо у тих самих чи сусідніх розділах. Проаналізувавши випадки вживання оказіональних субстантиватів в аналізованому романі, ми дійшли висновку, що значення ОСД та ОСП зазвичай уточнюється і розкривається саме в контексті.

1. Семантична структура ОСД та ОСП

При вивченні впливу контексту на формування значення оказіональних субстантиватів вважаємо за доцільне досліджувати семантичну структуру ОСП та ОСД шляхом компонентного аналізу, виокремлюючи архісему (далі АС), диференційні (далі ДС) та оказіональні (далі ОС) або контекстуальні семи (далі КС) з урахуванням приналежності кожного субстантивата до лексико-граматичних категорій, зокрема, істот (переважно людини), неістот, речовини, збірних та абстрактних понять. При цьому під АС ми розуміємо родову інтегруючу сему, характерну для всіх одиниць певного класу, вона відображає їхні загальні категоріальні властивості й ознаки. За допомогою ж ДС описуються відмінності одиниць семантичного поля. Крім сем, що забезпечують стійкість смислової структури слова, в його

значенні виділяють також КС, які відображають різноманітні асоціації, пов'язані з предметом, що описується, чи явищем. КС виникають у певних ситуаціях вживання слова.

Серед ДС та ОС ми виділяємо також семи різних рівнів впливу контексту на оказіональну субстантивацію дієприкметників, які об'єднані АС «істота». У романі Лонга «Дафніс і Хлоя» фіксуємо 24 випадки вживання ОСД з такою АС. Для виявлених ОСД притаманні такі семи: 1) інтелектуальна діяльність (**ὁ φρονῶν** (2.26.5) тут і далі усі цитати наводяться з видання Longos. *Hirtengeschichten von Daphnis und Chloe. Griechisch und deutsch von Otto Schönberger. Berlin: Akademie-Verlag, 1973. 215 S.*) – *той, що думає* (будь-який мітемієць); 2) мовленнєва діяльність (**οἱ ἀντιφωνοῦντες** (3.22.3) – *ті, які відгукувались* (люди); **οἱ λεγομένοι** (3.25.3) – *ті, про яких говорили* (наречені і Напа); 3) переміщення, орієнтоване стосовно вихідного пункту (**τὰ ἀποπλανώμενα** (1.10.1) – *ті, що заблукали* (вівці); 4) відношення з позитивною оцінкою (**ὁ ἐρώμενος** (4.17.4); **ὁ ἐρασθεὶς** (1.4 (двічі); 2.8.2 (у формі множини) – *закоханий* (Дафніс); 5) приєднання (**οἱ παραγεγόνενοι** (3.31.4) – *ті, хто прибули* (люди з міста); 6) виконання (**ὁ συρίττων** (2.29.3) – *той, хто грав* (Пан); 7) суб'єктне переміщення (**ὁ διώκων** (1.12.1; 1.12.2) – *той, хто переслідував* (цап; Дафніс); **οἱ παραπλέοντες** (4.3.1) – *ті, хто пропливали* (люди на човні); **ὁ ὑπεκφεύγων** (1.12.2) – *той, хто втікав* (цап) та ін.

Проаналізуємо наступний приклад: Ἀλγεῖ Δάφνις περὶ τῷ κέρατι καὶ τῇ θρασύτητι ἀχθεσθεὶς τὴν καλαύροπα λαβὼν ἐδίωκε τὸν διώκοντα (1.12.1) – *Дафніс страждає через ріг і розгніваний зухвалістю, взявши пастушу палицю, переслідував того, хто переслідує*. ОСД τὸν διώκοντα має АС людина/тварина, ДС I рівня – «чоловіча стать», II – «дія», III – «суб'єктивне переміщення». У наведеному уривку йдеться про те, що два цапи зчепились у бійці, від сильнішого удару в одного цапа зламався ріг. Переможений цап почав втікати, але переможець не відступав і далі продовжував переслідувати слабшого. Опираючись на контекст ми виділяємо ОС I рівня «тварина», II – «свійська тварина», III – «об'єкт суб'єктивного переміщення» (переслідування), IV рівня – «причина переслідування» (зламаний ріг та зухвалість).

Приклади з ОСП трапляються 14 разів з наступними семами: 1) власна ознака – вік (**ἡ πρεσβυτάτη** (2.23.2) – *найстарша* (німфа); **οἱ ἀπαλοὶ** (1.9.2) – *юні*; **οἱ νέοι** (1.9.2) – *молоді* (Дафніс і Хлоя);

2) відношення до місця проживання (**οἱ ἀγροῖκοι** (2.14.4; 2.17.1; 2.13.1) – *селяни*); 3) гідна поведінка (**αἱ ἄρισταί** (1.27.3) – *найкращі* (корови)); 4) пригнічений емоційний стан (**ὁ ἄθλιος** (1.30.2; 3.15.5 (у формі множини) – *нещасний* (Дафніс)); 5) безстрашна поведінка (**αἱ θρασύτεραι** (2.13.4; 1.10.1; 2.2.1) – *найвідважніші* (коза; жінки з сусідніх сіл)); 6) ознака порушення законів моралі (4.17.3); 7) здатність/нездатність до продукування/народження (4.2.4).

В продовження розглянемо один з прикладів детальніше: ἐλθοῦσαι πρὸς τὴν ναῦν **αἱ θρασύτεραι** αὐτῶν τὴν λόγον τὴν χλωράν, ἣ ἐδέδετο ἡ ναῦς, ἀπέφαγον (2.13.4) – *найвідважніші з них прийшовши до корабля з'їли зелену лозу, якою був прив'язаний корабель*. У семантичній структурі ОСП **αἱ θρασύτεραι** виділяємо АС «істота», ДС I рівня «жіноча стать», II – «динамічна ознака», III – «соціальна поведінка (рішучі дії, без страху)», IV – «якість вище норми», ОС I рівня «тварина», оскільки з попереднього контексту стає зрозумілим, що мова йде про кіз, ОС II рівня «свійська тварина» (коза), III – «дія», IV – «суб'єктивне переміщення», V – «фізіологічна дія» (з'їли лозу).

У романі Лонга знаходимо приклад з ОСП: ἔπειτα **ἡ πρεσβυτάτη** λέγει ἐπιρρωννύουσα (2.23.2) – *потім найстарша каже, підбадьоривши*. У семантичній структурі ОСП виділяємо ту ж АС, ДС I рівня «жіноча стать», II – «власна ознака», III – «вік». Завдяки контексту можна виділити конкретизуючу ОС I рівня «ірреальна істота» (німфа), II – «дія», III – «мовленнєва діяльність», IV – «мовленнєвий вплив».

Не менш важливу роль відіграє контекст для розкриття значення ОСП та ОСД на позначення неживих предметів. Знаходимо вісім прикладів з таким значенням, сім з них – з ОСП та один – з ОСД **αἱ ἡβῶντες** (4.5.2) – *ті, які дозрівають* (винорадні грона). Виявлено ОСП з таким значенням: 1) темпоральність (**ἡ χθιζῆ** (3.11.1) – *вчорашня* (здобич)); 2) приналежність до сфери цивільної чи військової організації (**τὸ εἰρηνικόν** (2.30.3) – *мирна* (сиринга); **τὸ πολεμικόν** (2.30.3) – *військова* (сиринга)); 3) якість вище норми (2.13.3); 4) локалізація з уточнюючою семою *той, що знаходиться вверху/внизу* (2.1.3); 5) приналежність до певного соціального прошарку (4.2.1); 6) відсутність вологи (4.4.1).

Проаналізуємо вплив контексту на ОСД та ОСП-номінанти збірних понять, які, як правило, виступають у множині, що зумовлено їхньою багатооб'єктністю. Категорія збірності семантично і формально пов'язана в індоєвропейських мовах з абстрактним іменем. ОСП та ОСД цього

типу номінують збірні поняття, підкреслюючи якісний бік (однорідність) сукупності певних явищ (дій, вчинків, процесів, справ). У Лонга виявлено 21 приклад зі збірним значенням, з них 17 – з ОСД та чотири – з ОСП. Фіксуємо ОСД з такими семами: 1) об'єкт мовленнєвої діяльності (**τὰ λεγόμενα** (4.36.3; 4.20.2; 3.27.1) – *казане*; **τὰ εἰρημένα** (3.20.1) – *казане*); 2) об'єкт візуального сприйняття (**τὰ ὀφθέντα** (1.6.2) – *те, що було побачене* (годування козою дитини); **τὰ βλέπομένα** (1.9.2) – *те, що було побачене* (поведінка ягнят на пасовищі)); 3) об'єкт акустичного сприйняття (**τὰ ἀκουόμενα** (1.9.2) – *те, що було почуте* (спів пташок)); 4) здійснення події (2.26.5 (нечувані дива); (3.2.3; 2.9.2 (поцілунки і обійми Дафніса і Хлої)); 2.14.4 (поїдання козами зеленого пруття, яким було прив'язано човен); (4.9.3); 5) позбавлення життя живої істоти (3.6.5); 6) об'єкт пошуку (1.6.2); 7) приведення об'єкта у стан неспокою (3.4.2); 8) об'єкт негативного ставлення (2.9.2); 9) залишення (1.3.2).

В аналізованому романі Лонга фіксуємо вісім прикладів, об'єднаних АС «ідеальний об'єкт», по чотири випадки з ОСП та з ОСД відповідно. Для виявлених прикладів з ОСД притаманні наступні семи: 1) здійснення події (**τὸ πραττόμενον** (3.22.1); **τὸ πρακτέον** (3.18.4); **τὸ ἐνεργόν** (3.8.2) – *те, що робиться/здійснюється*); 2) об'єкт мовленнєвої діяльності (**τὸ λεχθέντων** (4.15.1) – *те, що сказано*).

Зафіксовано ОСП з такими семами: 1) відповідність/невідповідність уявленню про звичне, загальноприйняте, характерне, нормальне (**τὸ σύνηθες** (4.26.3) – *звичне*; **τὸ ἀφελές** (2.39.2) – *те, що властиво*; **τὸ νόμιον** (4.15.2) – *те, що властиво пастухам*); 2) відповідність якості вище норми (**τὸ καινότερον** (3.30.3) – *найдивніше*).

Отже, проведений аналіз показує, що семантична структура ОСП та ОСД, об'єднаних АС «істота» відрізняється від семантичної структури відповідних прикметників і дієприкметників субстантивованих поза контекстом. Головною відмінністю ОСД та ОСП від звичайних СП та СД є поява в середньому трьох-чотирьох, а в окремих випадках – п'яти ОС різних рівнів. Тобто саме завдяки контексту значення ОСД та ОСП конкретизується та розкривається у повній мірі. Семантична структура ОСД та ОСП на позначення збірних понять також зазнала деяких змін завдяки оказіональній субстантивації. Завдяки контексту у ОСД та ОСП з'являються переважно дві або ж одна ОС. АС «істота/неістота», у відповідного ОСД чи ОСП у межах контексту переходить у АС «сукупність вчинків/дій», при цьому ДС I та II рівня у СП/СД та у відповідних ОСП чи

ОСД можуть співпадати. Головною ж відмінністю okazіоналізмів від звичайних субстантиватів є поява ОС, тобто наявність ОС дає змогу уточнити значення ОСП та ОСД.

2. Морфолого-синтаксичні особливості ОСД та ОСП

При okazіональній субстантивації прикметники та дієприкметники зазнають не тільки лексико-семантичних змін, але й морфологічних і синтаксичних. Граматичні категорії ОСП та ОСД з залежних перетворюються у контексті на самостійні, і тоді ОСП та ОСД отримують морфологічні ознаки, притаманні для іменників. Тобто okazіоналізми набувають предметного значення, яке має спорадичну самостійність роду, числа і відмінка.

Зазвичай в чоловічому роді вживаються ОСП та ОСД на позначення людини за різними ознаками, оскільки співвідносяться з іменниками *ὁ ἄνθρωπος* (людина), *ὁ ἀνὴρ* (муж, чоловік), *ὁ στρατιώτης* (воїн, солдат). Однак, у романі Лонга засвідчено три випадки okazіональної субстантивації дієприкметників та один – прикметника, у яких субстантивація відбувається внаслідок пропуску іменників чоловічого роду з іншими значеннями, еліптовані іменники легко відновлюються, оскільки вони зустрічаються в межах одного речення. В першому реченні – це іменник *ὁ ἰχθύς* (риба): *Ὁ μὲν οὖν Δάφνης ... ποτὲ δὲ τῶν ἰχθύων τοὺς ἐνδινεύοντας ἐθήρα* (1.23.2) – *Дафніс ... інколи полював на тих з риб, що бавились біля нього*; у наступному – *ὁ ὄρνις* (пташка): *Αὐτίκα οὖν ἐκ τῆς πήρας προυκόμιζε μελιτώματα πολλὰ καὶ τοὺς θηραθέντας δὲ τῶν ὀρνίθων* (3.9.3) – *тоді він витягнув з сумки багато медових плячків і впольованих з пташок*.

Випадків okazіональної субстантивації у формі жіночого роду у досліджуваному тексті є лише сім. ОСП жіночого роду тричі вживаються для позначення тварин (кіз та корів): *πολλάκις δὲ ἡ Χλόη τὰς θρασύτερας τῶν αἰγῶν ἀπὸ τῶν κρημνῶν κατήλαυνεν* (1.10.1; 2.13.4; 1.27.3) – *Часто Хлоя зганяла зі схилів найзухваліших з кіз*. Також тричі ОСП вжито для номінації осіб жіночої статі. У наступному реченні ОСП позначає збірне поняття (здобич): *εἰσέδραμον, πολὺ περιττοτέραν τῆς χθιζῆς* θήραν κομίζοντες (3.11.1) – *вони побігли, несучи здобич більшу за вчорашню*. *ἐν ταῖς εὐκαίροις* φαινόμεναι τῶν ὀδῶν ἐλινωστάτου (2.13.3) – *розставили пастки на найбільш придатних, як їм здавалось, з доріг*. У наведеному прикладі ОСП називає абстрактне поняття зі значенням *просторова орієнтація* (дорога). *τῶν ἀμπέλων δὲ τὰς ταπεινότερας* ἀπετρύγα (2.1.3) – *обрізала найнижчі з виноградних лоз*.

Щодо середнього роду слід зазначити, що у досліджуваному творі можна зустріти два види ОСД та ОСП середнього роду. З одного боку – це ОСП та ОСД, які виражають конкретні, визначені предмети чи поняття: *τὰ εὐνομότατα* (4.4.4); *τὰ ἄκαρπα* (4.2.4); *назви музичних інструментів* (*τὸ πολεμικὸν καὶ τὸ εἰρηρικὸν* (2.30.3)). З іншого боку в формі середнього роду вживаються ОСД та ОСП, що мають збірне значення, при цьому ОСД називають сукупність однорідних фактів та предметів, які відображають: *мовленнєву діяльність* (*τὰ εἰρημένα* (3.20.1); *τὰ λελεγμένα* (4.20.2)); *здійснення подій* *τὰ γινόμενα* (2.26.5). Зауважимо, що було зафіксовано ряд прикметників та дієприкметників, які субстантивувались у формі кількох родів (переважно у формі чоловічого та середнього родів): *τοὺς θηραθέντας* (3.9.3) і *τὰ θηραθέντα* (3.6.5).

Як було зазначено в одній з наших попередніх публікацій [1, с. 47], виявлення синтаксичних функцій okazіональних субстантиватів, особливо, типових і з певною семантичною метою може сприяти встановленню синтаксичних умов, які зумовлюють субстантивацію.

Розглянемо послідовно вживання okazіональних субстантиватів у функції виявлених членів речення, адже okazіональне вживання могло бути першим етапом до перехідного, амбівалентного вживання прикметника/дієприкметника то у функції іменника, то прикметника/дієприкметника, а в наступному привести до узуальної субстантивації.

У функції підмета у формі множини чоловічого роду фіксуємо приклади з ОСД: *ἦχθοντο μὲν εἰ ποιμένες ἔσονται οἱ τύχην ἐκ σπαργάνων ἐπαγγελλόμενοι* κρείττονα (1.8.1) – *вони (Дріас і Ламон) засумували, що будуть пастухами ті, яким з дитячих пелюшок передбачена краща доля*; *Ἀλγοῦσιν οἱ ἐρώντες* (2.8.2) – *страждають ті, що кохають* (див. інші приклади 3.31.4; 4.3.1).

ОСП чоловічого роду у функції підмета в множині виявлено двічі: *οἱ ἀπαλοὶ καὶ νέοι* μιμηταὶ τῶν ἀκουομένων ἐγίνοντο καὶ βλέπομένων (1.9.2) – *юні і молоді (Дафніс і Хлоя) стали наслідувачами почутого і побаченого*.

ОСП жіночого роду у формі однини і множини у функції підмета було виявлено також двічі: *ἐλθοῦσαι* πρὸς τὴν ναῦν *αἱ θρασύτεραι* αὐτῶν (2.13.4) – *найвідважніші з них (з кіз) прийшли до корабля*; *ἔπειτα ἡ πρεσβυτάτη* λέγει ἐπιρρωννύουσα (2.23.2) – *потім найстарша (німфа) каже, підбадьоривши*.

ОСД середнього роду у формі множини у функції підмета констатуємо один раз: *Συνετὰ*

μὲν οὖν πᾶσιν ἦν τὰ γινόμενα τοῖς φρονοῦσιν ὀρθῶς (2.26.5) – *було зрозуміло усім, хто правильно думав про те, що сталося.*

Підмет, виражений ОСП середнього роду у формі однини, простежуємо тричі: Τοσοῦτον δὲ ἄρα τῆ Χλόη τὸ ἀφελὲς προσῆν ὡς κόρη (2.39.2) – *наскільки простота була властива Хлої як дівчини; Οὕτως δὲ ἄρα τὸ σύνηθες ξενιζούσης εὐδαιμονίας τερπνότερόν ἐστιν (4.26.3) – настільки звичне є приємнішим за дивовижне багатство; τὰς τε αἴγας ἐπήνει καὶ συρίσαι τὸ αἰπολικὸν ἠξίωσε (4.11.3) – він похвалив кіз і попросив зіграти пастишу (пісню).*

В продовження розглянемо вживання субстантиватів у функції прямого додатку, тобто у формі знахідного відмінка, головним чином зовнішнього об'єкту. ОСД чоловічого роду у цій функції фіксуємо п'ять разів: ἐδίωκε τὸν διώκοντα (1.12.1) – *переслідує переслідувача (того, хто переслідував); τὸν συρίττοντα* ἔβλεπεν οὐδεὶς (2.29.3, див. інші приклади: 4.13.5; 4.17.4; 1.4.1) – *того, хто грав на сиринзі ніхто не бачив.* З ОСП лише один приклад: θάπτουσι τὸν ἄθλιον (1.30.2) – *ховають нещасного.*

ОСД чоловічого роду у формі знахідного відмінка множини фіксуємо частіше: проукόμιζε τοὺς θηραθέντας (3.9.3) – *витягнув впольованих; ζητοῦσα τοὺς ἀντιφωνοῦντας (3.22.3) – шукаючи тих, що відзукувались; διηγῆται, τοὺς μνηστευομένους (3.25.4) – розказала про тих, що сватались; τοὺς ἠβῶντας ἀφαιροῦντες (4.5.2) – видаляючи ті, які дозрівають; τοὺς ἐνδινεύοντας ἐθήρα (1.23.2) – полював на тих, що бавились біля нього.* Приклад з ОСП виявляємо двічі: ἰκέτετε τοὺς ἀγροίκους (2.14.4; 2.17.1) – *благав селян.*

Один раз трапляється прямий додаток, виражений ОСД середнього роду однини: εἰδὼς τὸ πραττόμενον (3.22.1) – *знаючи те, що робиться.* У формі множини фіксуємо вісім прикладів: τὰ μὲν συνεκτεθέντα κρύπτουσι (1.3.2) – *вони ховають те, що було залишене (біля дитини); διηγῆται τὰ ὀφθέντα, δείκνυσι τὰ εὐρεθέντα (1.6.2, див. інші приклади: 1.10.1; 3.6.5; 3.20.1; 3.27.1; 4.20.2; 4.36.3) – він розказує про побачене і показує знайдене.*

Фіксуємо чотири приклади з ОСП середнього роду у формі множини: τὰ ξηρὰ ἀποτέμνων (4.4.1) – *сухі (гілки) відрізаючи; ἀνεζήτει τὰ εὐνομώτατα (4.4.4) – знаходив найбагатші на пасовища; αἱ δὲ τὰ ὀρεινὰ καταλιποῦσαι (2.13.4, див. також 4.18.2) – вони (кози) залишили гірські (узвишся).*

У формі однини виявляємо шість прикладів: τῷ δὲ Η δὲ αὐτῷ κατέλεξε πάντα...τὰ συρίγματα ἀμφότερα, τὸ πολεμικὸν καὶ τὸ εἰρηρικὸν (2.30.3;

див. інші приклади: 3.8.2; 3.18.4; 4.15.2; 1.30.2) – *вона йому розповіла все...і про обидві сиринги, військову і мирну.*

ОСД жіночого роду у формі знахідного відмінка множини виявляємо тричі: τὰς θραυστέρας κατήλαυνεν (1.10.1) – *зганяла найзухваліших з кіз; τὰς ἀρίστας ἀπεβουκόλησεν (1.27.3) – найкращих переманивши; τῶν ἀμπέλων δὲ τὰς ταπειντέρας ἀπετρύγα (2.1.3) – (Хлоя) обрізала найнижчі з виноградних лоз.*

Один раз знаходимо ОСД у функції родового відмінка прямого додатка: οὐδὲν ἴσασι Μυτιληναῖοι τῶν γεγεννημένων (3.2.3) – *жоден мітіленець не знав того, що сталося.*

У значенні родового часткового відмінка подибуємо чотири приклади (по два з ОСД та ОСП): καὶ ἓνα τῶν μνωμένων αὐτὸν ἠρίθμει (3.26.1) – *рахував себе одним з тих, хто добивався руки Хлої; πρεσβυτάτος τε γὰρ ἦν τῶν παρόντων (2.15.1) – він був найстарішим з присутніх; Τῶν δὲ τις ἀγροίκων ἐς ἀνολικὴν λίθου θλίβοντος τὰ πατηθέντα βοτρυδία χρήζων σχοίνου ... κρύφα ἐπὶ τὴν θάλατταν ἐλθὼν (2.13.1) – хтось з селян потребуючи канат для підйому каменя, що давить розчавлені ногами виноградні грона ... потайки зішшов до моря; καὶ τις τῶν θραυστέρων καὶ ἐφίλησε καὶ τὸν Δάφνιν παρῶξυνε (2.2.1) – і якась з найзухваліших цілувала і збуджувала Дафніса.*

Двічі знаходимо Genetivus obiectivus: Πάλιν οὖν νῦν ἀγρυπνίαν ἔχουσα καὶ ἔννοιαν τῶν γεγεννημένων καὶ κατάμεμψιν τῶν παραλελειμμένων (2.9.2) – *і знову... ніч, яка мала безсоння і думки про те, що сталося, і докори за знехтуване.*

Вживання давального відмінка у власній функції (три випадки), коли він означає особу або предмет, на які переноситься дія виражена присудком, або для яких щось існує чи відбувається, обумовлено дієсловами зі значенням: **θέλω** (зачаровувати) – *ὁ δὲ Δρύας ποτὲ μὲν ἐθέλγετο τοῖς λεγομένοις (3.25.3) – Інколи Дріяч зачаровувався (засліплявся) тими, що говорили (залицьяльниками Хлої); συναλγέω (співчувати) – Συναλγήσασα δὲ τοῖς ἀθλίοις (3.15.5) – пожалівши нещасних (Дафніса і Хлою); παρεσκευάζω (готувати) – ἡ δὲ τροφήν παρεσκευάζε τοῖς τρυγῶσι (2.1.3) – вона (Хлоя) готувала їжу тим, хто збирає в полі виноград.*

У наступному реченні знаходимо неузгоджене означення, виражене ОСД у формі родового відмінка множини зі значенням приналежності: Ὁ δέ, οἷα πᾶσαν ἐρωτικὴν μυθολογίαν ἐν τοῖς τῶν ἀσώτων συμποσίοις πεπαιδευμένος (4.17.3) – *він (Гнатон) же знав усі любовні розмови, навчившись на бенкетах розпусників.*

Неузгоджене означення, виражене Genetivus obiectivus: οἱ ἀπαλοὶ καὶ νέοι μμηταὶ τῶν ἀκουομένων ἐγίνοντο καὶ βλέπομένων (1.9.2) – *юні і молоді (Дафніс і Хлоя) стали наслідувачами почутого і побаченого.*

Двічі подибуємо Genetivus subiectivus: Οἷα δὲ τοῦ μὲν ὑπεκφεύγοντος, τοῦ δὲ ὀργῆ διώκοντος οὐκ ἀκριβῆς ἦν τῶν ἐν ποσὶν ἢ πρόσοψις, ἀλλὰ κατὰ τοῦ χάσματος ἄμφω πίπτουσιν (1.12.2) – *Оскільки і той, що втікав, і той, що в гніві переслідував, не дивились під ноги, обоє падають в яму.*

Один раз виявлено ОСП жіночого роду у функції Genetivus comparationis: εἰσέδραμον, πολὺ περὶ τὸ τέραν τῆς χθιζῆς θήραν κομίζοντες (3.11.1) – *вони побігли, несучи здобич більшу за вчорашню.* Як бачимо, ОСД та ОСП вживаються у всіх відмінках, але не з однаковою частотою. Найчастіше субстантивати вживаються в знахідному відмінку, друге місце за частотою вживання посідає називний відмінок.

Висновки. В результаті проведеного аналізу було встановлено, що у романі Лонга «Дафніс і Хлоя» переважає використання ОСД на позначення істот (найпоширенішими є семи «відношення з позитивною оцінкою», «міжособистісні відносини»), Лонг часто вживає оказіональні субстантивати для номінації збірних понять (об'єктів мовленнєвої діяльності, акустичного та візуального сприйняття тощо). Аналіз ОСД та ОСП щодо номінативної функції вказує на переважно антропоцентричний характер номінації, можливою причиною такого вживання, на нашу думку, є те, що Лонг усю свою увагу зосереджує на змалюванні внутрішнього світу, душевних переживань і почуттів Дафніса і Хлої.

Дослідження дозволяє встановити, що завдяки контексту в ОСД та ОСП АС «істота» (людина/тварина) уточнюється ОС I рівня «конкретна

людина» (Дафніс), «конкретні люди» (наречені, родичі), «людина» (особи, що належать до певної історичної спільноти людей). В окремих випадках – «ірреальна істота» (німфа). Було зафіксовано приклади, в яких значення ОСД та ОСП конкретизується АС «тварина» (вівця, цап). При цьому було з'ясовано, що для ОСД найбільш притаманною є ОС II рівня «відношення спорідненості». У семантичній структурі ОСП, об'єднаних АС «істота» не вдалось виокремити превалюючої ознаки. Слід зазначити, що семи, в свою чергу, зумовлені фоновими знаннями слухачів, глядачів, читачів, учасників комунікації переважно у формі мікропресупозиції. Це дає змогу констатувати, що ОС відіграють визначальну роль у формуванні значень ОСП та ОСД, сприяючи їхній однозначності. Для ОСП та ОСД на позначення істот у всіх творах характерною є наявність у семантичній структурі переважно трьох ДС.

Щодо родового оформлення ОСД та ОСП очевидно є перевага у вживанні форм чоловічого та середнього родів, субстантивація у формі жіночого роду загалом не є характерною для давньогрецької мови.

Проведене дослідження дало змогу констатувати, що найчастіше ОСД та ОСП виступають у функції прямого додатка та підмета, що підтверджує роль суб'єктних та об'єктних відношень як домінуючого семантико-синтаксичного підґрунтя оказіональної субстантивації прикметників та дієприкметників у давньогрецькій мові

Виступаючи тематичним центром логічної єдності тексту, ОСД та ОСП співвідносяться з його темою (фрагменту чи цілого розділу) і, функціонуючи в межах якогось змістового відрізку, сприяють розкриттю, уточненню, конкретизації основної теми тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савчук Г.О. Синтаксичні фактори оказіональної субстантивації прикметників та дієприкметників в давньогрецькій мові. *Науковий журнал "Молодий вчений"*. Видавничий дім "Гельветика", 2014. № 10(13). Ч. II. С. 47–52.
2. Goodwin W.W. Greek Grammar. Boston : Ginn&Company, 1900. 451 p.
3. Longos. Hirtengeschichten von Daphnis und Chloe. Griechisch und deutsch von Otto Schönberger. Berlin : Akademie-Verlag, 1973. 215 S.
4. Schwyzer E. Griechische Grammatik. Syntax und syntaktische stilistik / Eduard Schwyzer. München : C.H. Beck'sche verlagsbuchhan Dlung, 1975. 714 p.
5. Smyth H.W. A Greek Grammar for Colleges. New York : American Book Company, 1920. 784 p.

РОЗДІЛ 6 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.112.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.29>

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

PARADIGMATIC RELATIONS IN THE TERM SYSTEM OF THE GERMAN LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES OF SOCIAL WORK

Дужа-Задорожна М.П.,*orcid.org/0000-0003-4813-3294**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»***Іванюк О.Ю.,***orcid.org/0009-0001-4061-8601**студентка II курсу магістратури кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»*

Статтю присвячено аналізу особливостей німецької фахової мови соціальної роботи та її терміносистеми, зовнішніх і внутрішніх зв'язків, які існують між окремими термінологічними одиницями, зокрема вияву таких парадигматичних відношень, як синонімія, антонімія, гіпонімія та гіперонімія. Для проведення нашого дослідження було використано «Німецько-український/українсько-німецький словник соціальної педагогіки/соціальної роботи». Встановлено, що у мовному середовищі соціальної роботи між термінологічною та загальною лексикою не існує чіткої межі через постійні процеси детермінологізації і термінологізації. З'ясовано, що терміносистема зазначеної сфери має добре розвинені зовнішні зв'язки і відзначається поєднанням вузькогалузевих соціальних термінологічних одиниць із загальною лексикою та елементами термінологічних систем соціальної педагогіки, соціології, загальної педагогіки, психології, медицини, політики, юриспруденції. Це вказує на пов'язаність соціальної роботи з вказаними науковими галузями та суміжними практичними сферами та характеризується появою в її термінологічній системі похідних термінів і термінологічних сполук. У статті зроблено висновок, що між термінами соціальної роботи існують гіперо-гіпонімічні відношення, що допомагає термінологічним одиницям об'єднуватися в тематичні та лексико-семантичні групи і поля. Не зважаючи на те, що до термінології ставлять вимогу щодо уникання синонімії, у фаховій мові соціальної роботи зустрічаємо синонімічні ряди різних типів, часто доповнені запозиченнями з інших мов, що не завжди є негативним явищем і має свої виправдані переваги. Наявність явища антонімії в німецькій фаховій мові соціальної роботи на рівні парадигматичних відношень є важливою ознакою системної організації термінів, що вказує на постійний розвиток, збагачення та впорядкування її термінологічної системи.

Ключові слова: терміносистема, соціальна робота, фахова мова, парадигматичні відношення, синонімія, антонімія.

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the German language for specific purposes of social work and its term system, external and internal relations that exist among individual terminological units, in particular, the manifestation of such paradigmatic relations as synonymy, antonymy, hyponymy, and hyperonymy. "The German-Ukrainian/Ukrainian-German Dictionary of Social Pedagogy/Social Work" was used for our research. It has been established that there is no clear boundary between terminological and common lexis in the language environment of social work due to the constant processes of determinization and terminologicalization. It has been found that the term system of this field has well-developed external relations and is characterized by a combination of narrowly focused social terminological units with commonly used lexis and elements of the terminological systems of social pedagogy, sociology, general pedagogy, psychology, medicine, politics, and law. This indicates the connection of social work with these scientific fields and related practical areas and is characterized by the appearance of derivative terms and terminological compounds in its term system. The article concludes that there are hyper-hyponymic relations between social work terms, which helps terminological units to unite into thematic and lexical-semantic groups and fields. Even though the terminology is required to avoid synonymy, in the language for specific purposes of social work, we find a series of various types, often supplemented by borrowings from other languages, which is not always a negative phenomenon and has its justified advantages. The presence of the phenomenon of antonymy in the German language for specific purposes of social work at the level of paradigmatic relations is an important feature of the systematic organization of terms, which indicates the constant development, enrichment, and organizing of its term system.

Key words: term system, social work, language for specific purposes, paradigmatic relations, synonymy, antonymy.

Актуальність проблеми. Бурхливий інформаційно-технологічний, політичний, економічний та культурний розвиток суспільства, який характеризується все більш швидким оновленням і заміною попередніх знань, спричинив потребу поглибленого вивчення фахових мов, особливостей виникнення, формування та закономірностей функціонування їхніх терміносистем. Насамперед це стосується такої нової для України галузі знання як соціальна робота, терміносистема якої знаходиться на стадії формування й ще не повністю окреслена. Не зважаючи на те, що в країнах Західної Європи, зокрема в Німеччині соціальна робота виникла ще в ХІХ ст. і має повністю сформовану фахову мову, представлену особливою терміносистемою, що містить різноманітний масив специфічних термінів, між якими існують різні типи зовнішніх та внутрішніх зв'язків, її дослідженню практично не приділялася увага. Виходячи з вище сказаного, вважаємо дослідження на зазначену тему актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з аналізом наукових джерел, можемо стверджувати, що фахові мови та їх термінологічні системи в цілому, а також окремі галузеві термінології завжди були і залишаються об'єктом уваги як українських, так і зарубіжних лінгвістів, зокрема таких як І. Асмукович (фахова мова авіації) [1], Т. Кияк [4], І. Кочан [5], І. Лісогуб (фахова економічна мова) [6], А. Міщенко [7], Н. Школьна (фахова мова промислової автоматизації) [8], Л. Гоффманн (L. Hoffmann) [9], та багато інших. Німецьку терміносистему соціальної педагогіки, спорідненої з соціальною роботою аналізували Г.-Й. Іпфлінг (G.-J. Ipfiling) (в межах дослідження педагогічної фахової мови) [10] та Р. Мертен (R. Merten) [12]. Однак поза увагою дослідників залишилася німецька фахова мова соціальної роботи, зокрема парадигматичні відношення в межах її терміносистеми.

Мета дослідження. З урахуванням вище сказаного, мета нашої статті – виявити та описати особливості німецької терміносистеми соціальної роботи, охарактеризувати такі парадигматичні відношення в її межах як синонімію, антонімію, гіпонімію та гіперонімію.

Для нашого дослідження було використано «Німецько-український / українсько-німецький словник соціальної педагогіки / соціальної роботи» [13].

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальній роботі, як галузі науки, притаманна своя фахова мова, що базується на сукупності термінологічних одиниць, між якими утвори-

лися певні понятійні зв'язки та відношення. Тому не підлягає сумніву той факт, що для повноцінного спілкування фахівців не достатньо знання та розуміння поодиноких вузькогалузевих термінів соціальної сфери, оскільки, фахова мова не є проблемою окремих лексичних одиниць, а насамперед проблемою передачі певних контекстів [11, с. 172].

Особливе зацікавлення вчених німецькою фаховою мовою зумовлене тим фактом, що концепцію «фахова мова» було вперше використано саме в німецькій мові. Це поняття містило в собі те, що сьогодні прийнято називати термінологією. Проаналізувавши дослідження українських та зарубіжних науковців можна стверджувати, що більшість із них послуговується визначенням фахової мови, що було запропоноване німецьким ученим Л. Гоффманном, який визначає фахову мову як сукупність усіх мовних засобів, що застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері [9, с. 53].

На думку А. Міщенко, на сьогодні не існує єдиної дефініції поняття «фахова мова», проте численні дефініції цього терміну дозволяють виокремити основне завдання фахових мов, яке полягає у створенні точного та економного знакового інструментарію для забезпечення взаєморозуміння про предметну галузь або сферу діяльності. Таким чином, вона розглядає фахові мови як мовні знакові системи, які мають інструментальний характер й слугують насамперед для забезпечення потреб фахової комунікації [7, с. 15].

У німецькому суспільстві на сучасному етапі між науково-теоретичною та практично-діяльнісною сферами як соціальної педагогіки, так і соціальної роботи, відбувся розподіл пов'язаний з відмінністю завдань, які вони виконували. А соціальна робота, яку до певного часу не вважали наукою, а лише сферою діяльності, тільки в останнє десятиліття ХХ ст. із зародженням теорії соціальної роботи отримала статус нової галузі наукового знання. Все це сприяло появі нових термінологічних одиниць, необхідних для формування наукових теорій, а також процесу мовної диференціації в теоретичній та практичній сферах. Тому в межах однієї фахової мови соціальної роботи спостерігаємо як реалізацію фахової комунікації в академічно-інституційному середовищі професіоналів, які розглядають соціальну роботу як науку та навчальну дисципліну, так і специфічне її використання в процесі діяльності практикуючих соціальних працівників [3, с. 148].

Як підкреслює Т. Кияк, об'єктом дослідження фахових мов є особливості мови конкретної галузі науки, при цьому фахова мова до певної міри протиставляється загальнонавчальній, хоча словниковий запас першої бере початок саме з другої [4, с. 138].

Особливою мірою це стосується фахової мови соціальної роботи, оскільки у мовному середовищі соціальної роботи між термінологічною та загальнонавчальною лексикою не існує чіткої межі через постійні процеси детермінологізації і термінологізації, що призвело до функціонування в її терміносистемі цілої низки загальнонавчальних понять поряд з вузькогалузевими термінологічними одиницями. Окрім цього, серед соціальних термінів часто можна зустріти поняття з соціальної педагогіки, соціології, загальної педагогіки, психології, медицини, політики, юриспруденції тощо, що вказує на пов'язаність соціальної роботи з вказаними науковими галузями та суміжними практичними сферами [2, с. 61].

Для того щоб позначити конкретне спеціальне поняття соціальної роботи, існує певна лексична одиниця, тобто термін, який згідно з твердженням більшості українських науковців може існувати лише як елемент терміносистеми. У системі терміни відрізняються один від одного своїм матеріальним складом, що свідчить про різноманіття та неоднорідність складових системи. Разом з тим між окремими термінами соціальної сфери виникають певні понятійні зв'язки та відношення, які надають терміносистемі соціальної роботи цілісності, тобто такої її властивості, яка виникає внаслідок взаємодії всіх елементів, а кожен елемент залежить від своєї функції та місця в цій системі [6, с. 78].

У процесі дослідження було з'ясовано, що німецька терміносистема соціальної роботи відзначається добре розвиненими зовнішніми зв'язками, тобто поєднанням вузькогалузевих соціальних термінів із загальнонавчальною лексикою та елементами термінологічних систем соціології, педагогіки, психології, медицини, юриспруденції, політики, що характеризується появою похідних термінів та термінологічних сполук, наприклад: загальнонавчальне поняття *die Hilfe* – 1) допомога, підтримка; 2) матеріальна допомога; 3) допоміжний засіб; – утворює такі похідні терміни: *die Drogenhilfe* (допомога наркозалежним), *die Flüchtlingshilfe* (допомога біженцям) *die Jugendberufshilfe* (допомога молоді при її адаптації у професійне життя), *die Bewährungshilfe* (допомога умовно засудженим), *die Wohnhilfe* (допомога з житлом (бездомним)), *die Integrationshilfe* (допомога при інтеграції в колектив), *die*

Jugendgerichtshilfe (допомога молодим людям, які відбувають покарання), *die Sozialhilfe* (соціальна допомога) [13].

В німецькій терміносистемі соціальної роботи функціонують терміни, які можуть утворювати по п'ять, шість, а то й більше словосполук. Так, наприклад, виявлено, що загальнонавчальне поняття *die Hilfe* має аж 18 похідних сполук, серед яких:

Hilfe für Personen mit besonderen sozialen Schwierigkeiten (допомога особам з особливими соціальними труднощами)

Hilfe in besonderen Lebenslagen (допомога в особливих життєвих ситуаціях)

Hilfe zum Aufbau oder zur Sicherung der Lebensgrundlage (допомога у створенні або збереженні джерела засобів для життя)

Hilfe zum Lebensunterhalt (допомога на утримання)

Hilfe zur Arbeit (допомога в пошуку роботи)

Hilfe zur Überwindung besonderer sozialer Schwierigkeiten (допомога у подоланні особливих соціальних труднощів)

ambulante Hilfe (амбулаторна допомога)

berufsbezogene Hilfe (допомога з урахуванням конкретної професії)

nachgehende Hilfe (відновлювальна допомога)

persönliche Hilfe (індивідуальна допомога) [13, с. 83].

У результаті нашого дослідження було встановлено, що терміни соціальної роботи можуть позначати як більш загальні поняття, так і пов'язані з ними менш загальні, які називають видовими поняттями. Співвідношення між цими двома групами термінів характеризують їх ієрархію, тобто підпорядкованість видових елементів більш загальним. Такі родо-видові (гіперо-гіпонімічні) відношення, які відображають ієрархію понять певної галузі знань і на основі яких термінологічні одиниці об'єднуються в тематичні та лексико-семантичні групи і поля, мають особливе значення для термінологічних систем. Наведемо приклади гіперо-гіпонімічних груп в німецькій терміносистемі соціальної роботи, де гіперонімами виступають терміни *die Pflege* – догляд, нагляд, піклування, турбота та *die Rehabilitation* – 1) реабілітація, відновлення працездатності; 2) відновлення прав) [13]:

Pflege: *Pflegedienst* – *Pflegegericht* – *Pflegebedarf* – *Pflegeversicherung* – *Pflegezentrum* – *Pflegestellenvermittlung* – *Pflegschaftsrecht* – *Pflegezulage*

Rehabilitation: *Rehabilitationsmaßnahmen* – *Rehabilitationseinrichtung* – *Rehabilitationsberater* –

Rehabilitationssport – Rehabilitationsrecht – Rehabilitationsträger – Rehabilitationsangleichungsgesetz.

Як показало наше дослідження, терміносистемі соціальної роботи притаманна також синонімія. Це явище хоча і не є бажаним в термінології, проте уникнути його не можливо, оскільки термінологічні одиниці формуються як слова загальноживаної мови і не можуть існувати ізольовано. Як вважає дослідник І. Кочан, синоніми й варіанти в термінології цілком реальне явище, яке сприяє унормуванню фахової мови, тому що з часом одна з термінологічних одиниць починає домінувати, відтісняючи іншу на другий план [5, с. 14].

Н. Школьна підкреслює, що паралельне використання термінів-синонімів у фахових текстах має підстави для тривалого існування, оскільки воно зумовлене саме функціональними засадами наявності синонімів у мовленні – урізноманітнення викладу, уникнення монотонності, повторів. На її думку, навіть суто науковий текст, не може бути перенасичений тими самими словами, тому з огляду на стиль викладу автори шукатимуть можливостей вживати дублетні форми [8, с. 123].

Не зважаючи на те, що до термінології ставлять вимогу щодо уникання синонімії, у фаховій мові соціальної роботи наявні синонімічні ряди різних типів. Наведемо приклади повних синонімів (дублетів), які цілком тотожні за своїм семантичним складом: *die Ursprungsfamilie – die Herkunftsfamilie* – сім'я походження; *die Entziehungerscheinungen – die Entzugserscheinungen* – абстинентні явища; *der Bereitschaftsdienst – der Notdienst – die Nothilfe* – аварійна служба; *die Entsittlichung – die Lasterhaftigkeit – die Sittenwidrigkeit – die Sittenlosigkeit – die Unzüchtigkeit* – аморальність; *die Gewalt – die Gewaltsamkeit – die Gewalttat – die Gewalttätigkeit – die Vergewaltigung* – насильство; *die Befürwortung – die Bittgesuch – die Bittschrift – das Ersuchen – das Gesuch* – клопотання; *die Altersgebrechlichkeit – die Altersschwäche – die Gebrechlichkeit* – немічність; *die Beigabe – die Beihilfe – die Zuschussung* – дотація; *die Besinnungslosigkeit – die Betäubung – der Ohnmachtsanfall* – непритомність [13].

У результаті нашого дослідження було встановлено, що в німецькій фаховій мові соціальної роботи паралельно функціонують запозичені латинські, грецькі або англійські й суто німецькі терміни, наприклад: *die Massenverelendung = der Pauperismus (лат.)* – павперизм (масове збідніння населення в період індустріалізації); *die Fehlleistung = die Dysfunktion*

(лат.) – дисфункція (мед.) (порушення діяльності); *der Aufgabenbereich (der Aufgabenkreis, der Geschäftsbereich, die Zuständigkeit) = die Kompetenz (лат.)* – компетенція; *die Schätzung (die Einschätzung, die Wertschätzung) = die Evaluation (лат.)* – оцінювання; *die Psychiatrie des Alterns = die Gerontopsychiatrie (грец.)* – геронтопсихіатрія (розділ геронтології, що займається вивченням психіки людей похилого віку); *die Strafaufhebung (der Straferlass, die Straffreiheit) = die Amnestie (грец.)* – амністія; *die Abweichung = die Devianz (лат.)* – девіація (поведінка особистості, яка не відповідає загальному стандарту); *der Definitionsansatz (der Etikettierungsansatz) = Labeling Approach (англ.)* – дефінітивний підхід; *die Steuerung (die Verwaltung) = das Controlling (англ.)* – керування [13].

Як можемо зауважити з наведених прикладів, дуже часто синонімічний ряд німецьких термінологічних повних синонімів зі сфери соціальної роботи доповнюється запозиченим терміном з іншої мови. Це явище, на нашу думку, можна пояснити тим, що процес формування термінології вимагає особливо точної передачі понять. Введення та використання запозичених термінів у сучасній німецькій фаховій мові ведуть до збідніння та витіснення національної термінології, переобтяження її іншомовними компонентами. Проте, як підкреслює Н. Школьна, деякі терміни є інтернаціональними і тому їхнє входження до німецької терміносистеми має свої виправдані переваги [8, с. 126].

Як вважають більшість науковців, термінологічним системам різних фахових мов характерне також явище антонімії, яке використовується для глибшого усвідомлення понять та систематизації термінології, оскільки між науковими поняттями постійно виникають відношення протиставлення. В залежності від контексту розрізняють контекстуальні антоніми (протилежність виявляється тільки в контексті) та мовні (протилежне значення наявне в ізольованому вигляді). Проведене дослідження показало, що явище антонімії наявне і в термінології німецької фахової мови соціальної роботи, проте представлене воно значно вужче, ніж явище синонімії. Здебільшого терміни-антоніми належать тут до однієї лексикограматичної категорії, наприклад,

іменникові: *die Ablehnung* (невизнання, несприйняття) – *die Anerkennung* (визнання, схвалення); *die Abwertung* (девальвація, знецінювання) – *die Aufwertung* (оцінка, ревальвація); *die Chancengleichheit* (рівність шансів, можливість) – *die Chancenungleichheit* (нерівність шансів,

можливостей); *die Eheschließung* (укладення шлюбу, одруження) – *die Ehescheidung* (розірвання шлюбу, розлучення); *die Bevölkerungsabnahme* (скорочення чисельності населення) – *die Bevölkerungszunahme* (приріст населення);

прикметникові: *endogen* (ендогенний, внутрішнього походження) – *exogen* (екзогенний, унаслідок зовнішніх причин); *autoritär* (авторитарний, тоталітарний) – *antiautoritär* (антиавторитарний); *geschäftsunfähig* (недієздатний) – *geschäftsfähig* (дієздатний) [13].

Оскільки в німецькій терміносистемі соціальної роботи засобом представлення термінів найчастіше є іменник, а дієслова зустрічаються не часто (у нашому словнику – всього 17 термінів), було виявлено лише одну антонімічну **дієслівну** пару: (*brechen* (порушити (договір)) – *einhalten* (дотримуватися (договору)).

Найчастіше антонімічні відношення спостерігаємо серед термінологічних словосполук, в яких одне слово є загальноживаним, а інше – носієм протилежного значення, наприклад:

selbstverschuldete Armut (бідність з власної вини) – *unverschuldete Armut* (бідність, спричинена незалежними від людини обставинами);

eheliches Kind (дитина, що народилася у шлюбі) – *außereheliches Kind* (позашлюбна дитина);

inkongruente Kommunikation (неузгоджена комунікація) – *kongruente Kommunikation* (узгоджена комунікація);

sittliche Lebensführung (поведінка, яка відповідає суспільним моральним нормам) – *unsittliche Lebensführung* (поведінка, що суперечить нормам моралі, аморальна поведінка);

akuter Konflikt (гострий конфлікт) – *verdeckter Konflikt* (прихований конфлікт) [13].

Антонімічні відношення можуть також утворюватися за рахунок протиставлення певних (зазвичай перших) елементів слів, напр.:

Kleinfamilie (мала сім'я) – *Großfamilie* (велика сім'я);

Inklusion (процес включення людей з особливими потребами в активне суспільне життя) –

Exklusion (процес виключення людини або групи людей з певної системи соціальних відносин);

kurzfristig (короткостроковий) – *langfristig* (довгостроковий);

leistungsschwach (слабкий (за успішністю)) – *leistungsstark* (сильний (за успішністю)) [13].

Наявність антонімічних відношень між термінами фахової мови соціальної роботи, серед яких велику кількість антонімічних пар утворюють терміни-словосполуки, підтверджує, що терміносистема зазначеної термінологічної галузі добре упорядкована та структурована.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, наше дослідження показало, що соціальна робота в Німеччині, як окрема галузь наукової й практичної діяльності, має повністю сформовану фахову мову, представлену термінологічною системою, що містить різноманітний масив термінів, пов'язаних між собою різними типами зовнішніх та внутрішніх зв'язків. Терміносистема зазначеної сфери відзначається поєднанням вузькогалузевих соціальних термінологічних одиниць із загальноживаною лексикою та елементами інших термінологічних систем, що призвело до появи похідних термінів та термінологічних сполук. Між термінами соціальної роботи існують гіперо-гіпонімічні відношення, що допомагає термінологічним одиницям об'єднуватися в тематичні та лексико-семантичні групи і поля. Не зважаючи на те, що до термінології ставлять вимогу щодо уникання синонімії, у фаховій мові соціальної роботи зустрічаємо синонімічні ряди різних типів, часто доповнені запозиченнями з інших мов, що не завжди є негативним явищем і має свої виправдані переваги. Наявність явища антонімії в німецькій фаховій мові соціальної роботи на рівні парадигматичних відношень є важливою ознакою системної організації термінів, що вказує на постійний розвиток, збагачення та впорядкування її термінологічної системи.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в аналізі особливостей інших проявів парадигматичних відношень в німецькій фаховій мові соціальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асмукович І.В. Прагмалінгвістичні особливості англійської авіаційної фахової мови (на матеріалі нормативно-технічної документації ІКАО). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія «Германська філологія»*. 2013. Вип. 653. С. 156–163.
2. Дужа-Задорожна М.П. Особливості укладання галузевих словників (на прикладі німецько-українського словника соціальної педагогіки/соціальної роботи. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. Вип. 16. С. 59–64.
3. Дужа-Задорожна М.П., Задорожний В.В. Особливості функціонування німецької фахової соціально-педагогічної лексики у науковій та практичній сфері. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2020. Вип. 9(77). С. 147–150.

4. Кияк Т.Р. Фахові мови як новий напрям лінгвістичного дослідження. *Іноземна філологія*. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2009. Вип.121. С. 138–142.
5. Кочан І.М. Варіанти і синоніми термінів із міжнародними компонентами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 14–19.
6. Лісогуб Л.І. Функціонування запозичених англійських термінів економічної терміносистеми у німецькій мові. *Вісник Запорізького державного університету*. 2002. №1. С. 77–81.
7. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2013. 448 с.
8. Школьна Н.О. Німецька фахова мова промислової автоматизації: структура, семантика і функціонування : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2019. 316 с.
9. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Berlin : Akademie Verlag, 1987. 308 S.
10. Ipfling G.-J. Grundbegriffe der pädagogischen Fachsprache. München : Ehrenwirth. 1974. 338 S.
11. Luhmann N. Unverständliche Wissenschaft. Probleme einer theorieeigenen Sprache. *Soziologische Aufklärung 3. Soziales System, Gesellschaft, Organisation*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1993. S. 170–177.
12. Merten R. Verständigungsprobleme? Die Sprache der Sozialpädagogik im Spannungsfeld zwischen wissenschaftlicher und professioneller Praxis. *Zeitschrift für Pädagogik*. Frankfurt am Main 1999. No. 45(2). S. 195–208.
13. Duzha-Zadorozhna M., Müller M. Wörterbuch der Sozialen Arbeit: Deutsch-Ukrainisch / Ukrainisch-Deutsch. Berlin : Verlag des Deutschen Vereins für öffentliche und private Fürsorge, 2014. 384 S.

УДК 81-13:81'1:81'23

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.30>

МЕТОДИКИ ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ У СУЧАСНОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

METHODS OF LINGUOCONCEPTUAL ANALYSIS IN MODERN DOMESTIC SCIENTIFIC DISCOURSE

Мільо А.В.,
orcid.org/0000-0001-5152-5972
PhD з філології,
співробітниця
Служби безпеки України,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики
Ужгородського національного університету

Статтю присвячено аналізу методик досліджень концепту у системі українських лінгвістичних знань. Актуальність лінгвоконцептуальних досліджень обумовлена поглибленням розуміння мови, культури та способів сприйняття світу через мову в умовах сучасних глобальних викликів. Зміна лінгвокультурного ландшафту світу трансформує систему усталених смислів у концептуальних картинах світу носіїв мов. Авторкою статті проаналізовано методики українських лінгвістів, які у своїх наукових працях діяльно формують галузь лінгвістичної концептології. Виокремлено автентичні методи і методики лінгвоконцептуального аналізу, що останнім часом витворюються у низці наукових шкіл України. Окрему увагу у статті авторка приділила аналізу конвергентного підходу методики дослідження концепту, впровадженій науковою школою Національної академії Служби безпеки України (керівниця – Л. Компанцева). Поняття *триангуляції* у цій методиці передбачає використання в межах одного дослідження взаємодоповнювальних методів якісного та кількісного аналізу задля отримання ймовірних результатів. Авторкою продемонстровано аналіз методики дослідження концепту *БІЖЕНЕЦЬ* у німецькій, угорській та українській лінгвокультурах (на матеріалі міжнародних і національних законодавчих документів та нових медіа), а також алгоритм її реалізації. У статті зроблено висновок, що в українській лінгвоконцептології активно формується методологічний апарат дослідження концептів, спостерігається тенденція до уніфікації і збігу, водночас витворюється розбудова парадигми творчих авторських теорій. Ці методики демонструють лінгвістичні практики прикладного застосування концепту та сприяють збагаченню когнітивної науки¹.

Ключові слова: конвергентний підхід, концепт, лінгвоконцептуальний аналіз, методи дослідження, методика, триангуляція.

¹ У статті використано наукові результати, що виголошені у дисертаційному дослідженні авторки [24].

The article is devoted to the analysis of concept research methods in the system of Ukrainian linguistic knowledge. The relevance of linguoconceptual research is determined by the deepening of understanding of language, culture and ways of perceiving the world through language in the face of modern global challenges. Changes in the linguistic and cultural landscape of the world transform the system of established meanings in the conceptual worldviews of native speakers. The author of the article analyzes the methods of Ukrainian linguists who actively form the field of linguistic conceptology in their scientific works. Authentic methods and techniques of linguoconceptual analysis, which have recently been developed in a number of scientific schools in Ukraine, have been highlighted. In the article, the author paid special attention to the analysis of the convergent approach to the methodology of concept research, introduced by the scientific school of the National Academy of the Security Service of Ukraine (headed by L. Kompantseva). The notion of *triangulation* in this methodology involves the use of complementary methods of qualitative and quantitative analysis within one study in order to obtain probable results. The author provides the analysis of the research methodology of the concept *refugee* in German, Hungarian and Ukrainian discourses (case study of international and national legislative documents and new media) as well as the algorithm for its implementation. The article concludes that the methodological apparatus for the study of concepts is being actively formed in the Ukrainian linguoconceptology, and there is a tendency towards unification and coincidence. At the same time, the development of a paradigm of creative author's theories is being produced. These methods demonstrate linguistic practices of applied use of the concept and contribute to the enrichment of cognitive science².

Key words: convergent approach, concept, linguoconceptual analysis, research methods, methodology, triangulation.

Постановка проблеми. Вплив сучасних глобальних викликів, зумовлених розвитком сучасного світу, знаходять відголос й у трансформації лінгвокультурного ландшафту світу. Ці виклики переформатовують систему усталених смислів у концептуальних картинах світу носіїв досліджуваних мов, тому лінгвоконцептуальні пошуки набувають особливої актуальності. Дослідження концепту у системі лінгвістичних пошуків сприяють розширенню нашого розуміння мови, культури та способів, якими люди сприймають світ через мову. Останнім часом термін *концепт* стає трендом у системі наукового знання – активним «переосмисленням структури й семантики мовних одиниць у вимірах етно-, соціо- і (суб)культурних категорій» [30, с. 12]. Він пройшов шлях від семантичного трикутника німецького логіка і математика G. Frege до парадигми «виявлення та окреслення концептуальних засад і настанов політичного мислення, на основі якого може бути побудоване стратегічне бачення реалій сучасного світу» [25, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активні наукові розвідки щодо уніфікації методик лінгвоконцептуального аналізу у сучасній вітчизняній лінгвістиці набувають особливої уваги. Упродовж років з'явилася низка праць, у яких узагальнено ці методики (Т. Вільчинська [4; 37], С. Голик [7], О. Горченко [9], Г. Заньковська [12], А. Кошова [17], Н. Плотнікова [26], Е. Розвод [31], М. Слободан [36], Н. Слухай [37], О. Снитко [37]). Всі автори виокремлюють лінгвопоестологічний (Л. Белехова [2], О. Воробйова [5; 6]), лінгвокультурологічний (А. Загнітко, І. Голубовська, І. Корольов [8], А. Приходько [29]), когнітивно-дискурсивний (А. Мартинюк [21–23], І. Шевченко [39]), когнітивно-семантичний (А. Андрус [1], М. Положин [28],

О. Селіванова [33]) й інтегративний / інтегральний – Н. Плотнікова [26], Ж. Краснобаєва-Чорна [18; 19]) напрями. Застосовуючи провідні методики, українські лінгвісти роблять вагомий внесок у розвиток вітчизняного наукового дискурсу, тим самим діяльно формують галузь лінгвістичної концептології.

Постановка завдання. Своє завдання вбачаємо у намаганні узагальнити та проаналізувати низку наукових підходів у дослідженні концепту, що сформувалися у наукових лінгвістичних школах України. На меті – продемонструвати креативні авторські методики лінгвоконцептуальних досліджень у сучасному українському науковому дискурсі, зокрема, виокремити комплексну методику дослідження концепту *БІЖЕНЕЦЬ* у німецькій, угорській та українській лінгвокультурах (на матеріалі міжнародних і національних законодавчих документів та нових медіа), що базується на триангуляційному підході й позиціонує конвергентне розуміння концепту в поєднанні когнітивного, лінгвокультурного, фреймового, психолінгвістичного, дискурсивного підходів.

Виклад основного матеріалу. В українській лінгвоконцептології останніми роками сформувалася низка наукових шкіл, де апробуються автентичні методи й методики концептуального аналізу, зокрема:

- *метод семантико-аксіологічного поля* Т. Вільчинської уможливує дослідження семантико-конотативних особливостей концептів. Він містить такі кроки: 1) визначення етимології слів-репрезентантів концепту, їхньої внутрішньої форми; 2) лексико-семантичну актуалізацію концептів: виокремлення усталених дефініцій у філософії, міфології, теології, психології, лінгвістиці, що виявляють себе на рівні наукового узусу та їх індивідуально-авторську

² The scientific results presented in the author's dissertation are used in the article [24].

інтерпретацію в художніх текстах, де вони нерідко об'єктивуються на рівні семантичних okazіоналізмів; 3) установлення мовних механізмів реалізації оцінної складової концепту, що співвідноситься з національним менталітетом, із національною шкалою моральних цінностей і проявляється як у лексикографічних значеннях слів-вербалізаторів, так і в авторських тлумаченнях; 4) виявлення дистрибутивних відношень, передусім різних атрибутивних та апозитивних синтагм із відповідними лексемами як свідчення індивідуально-авторського світобачення; 5) словотвірний аналіз слів-вербалізаторів концептів, що знаходить своє підтвердження в художніх текстах; 6) визначення місця й ролі концептів у авторських картинах світу, що експлікують національну мовно-концептуальну картину світу українського етносу [4, с. 103];

- *метод логіко-семіотичної рамки, запропонований Н. Слухай*, передбачає ідентифікацію суб'єктно-об'єктної позиції певного актанта мегаситуації в художньому творі згідно з формулами: «А є Х ...» (суб'єкт осмислення), «А як Х ...» (суб'єкт зіставлення) і «Х ... як А» (об'єкт зіставлення)» [37, с. 173–174]. Цей метод дає змогу глибше заглибитися в семантику концепту-образу, зокрема того, що актуалізується в поетичних текстах як частина художнього світу письменника [37, с. 173–174];

- *методика О. Селіванової* передбачає рух у напрямі «від думки до слова» на відміну від семантичного, що здійснюється в напрямі «від слова до думки» [35, с. 21]. Кореляції конкретних структур знань позиціонуються в методиці як базова одиниця лінгвоконцептуальних пошуків. «Семантичний аналіз може мати характер нелінійної репрезентації, не простого переліку сем, а моделі їхніх зв'язків у структурі значення» [34, с. 421].

Досліджуючи фразеологічні одиниці, О. Селіванова визначає мотивацію як «наскрізну в процесі породження номінативної одиниці (деривата, композита, складеної назви, фразеологізму) лінгвопсихоментальну операцію представлення в ономазіологічній структурі знаку певних зв'язків компонентів концепту як відповідника значення та структури знань про позначуване в етносвідомості» [33, с. 17];

- *моделивання «фразеологічної» частини концепту* представлено в методиці О. Левченко, що ґрунтується на паралельному дослідженні – «від знака вербального рівня до концепту та від концепту до вербального знака, що вимагає відповідного опрацювання фактичного матеріалу.

По-перше, фразеологічні одиниці згруповано за спільним опорним словом; по-друге, визначено, які саме фразеологізми вербалізують той чи інший концепт. У межах першої процедури будуємо фреймову модель концепту, позначеного опорним словом (зокрема символом). Під час другої процедури визначаємо метафоричні та метонімічні принципи, за якими вербалізовано концепт. З одного боку, варіантність опорного слова у фразеологізмі в межах однієї мови демонструє пошук «кращого зразка» (прототипу) в певній ТГ для вираження того чи іншого значення, що свідчить про тривалість існування фразеологізму та його значущість для мовців. З іншого боку, певні ТГ символів пов'язують з певними концептами. Йдеться вже не про аналіз фразеологічних одиниць з однаковим опорним словом, а про дослідження фразеологізмів із різними опорними словами, але такими, які є синонімами з погляду метафоричності, переважно факультативними знаками» [20, с. 67];

- *конвергенцію структурного та концептуального аналізів* обґрунтовано в методиці Т. Космеди. На думку дослідниць, таке поєднання дасть змогу за деякої суб'єктивності методів дійти до більш об'єктивних висновків [16, с. 44]. В основі цієї методики лежить ідея щодо аналізу вербалізації певної частини знань, що закріплюється в конкретних структурах (образних схемах, картиноподібних репрезентаціях) за допомогою концептуального аналізу, і врахування всіх значень слова, його зв'язків і відношень з іншими лексемами – за допомогою семантичного. «Концептуальний аналіз передбачає включення в систему понять різних когнітивних категорій – предметності, означуваності й процесуальності, входження імені в предикатне оточення стає визначальним чинником опису й імені концепту» [16, с. 47];

- *методика дослідження нарративного концепту С. Жаботинської*. Дослідниця нарративний концепт розуміє як такий, що «включає інформацію, яка вилучається із численних даних – текстових повідомлень (присутніх в них дескрипцій) за конкретною темою, позначення якої стає іменем концепту. Інформація, отримана із всього масиву текстових повідомлень і яка конструє концепт, є чимось на зразок мета-тексту, наділеним референціальною і реляційною когерентністю: у ньому фігурує, повторюючись, певний набір текстових референтів (актантів), що вступають між собою у певні відносини в рамках певних подій, визначених у просторово-часових межах» [10, с. 94].

С. Жаботинська доводить, що «у складі нарративного концепту його тематичні сегменти

позначаються мемами, що мають референтне цільове значення, тобто об'єктивують безпосередньо тему концепту ... Одна частина мемів безпосередньо позначає певні тематичні сегменти нарративного концепту, друга є корелятивною – вони залучаються для опису явищ, не пов'язаних з темою концепту. Вивчатися ці меми потрібно в комплексі» [10, с. 95]:

- *семантико-когнітивна методика А. Мартинюк* вивчення концептів як ментальної репрезентації дійсності. Методика ґрунтується на об'єктивістському підході, згідно з яким «людина сприймає дійсність за допомогою органів чуття та відображає суть речей у ментальних репрезентаціях – концептах» [22, с. 81]. Методологія охоплює сукупність методів, зокрема: *компонентний аналіз*, що має на меті виокремлення ключових сем; *дефініційний аналіз* на основі лексикографічних джерел, що дозволяє виділити слова-ідентифікатори та синонімічні до них одиниці; *когнітивний аналіз*, мета якого – дослідити структури знань, закодзовані в мовних формах;

- *методика І. Колегаєвої конструювання номінативного поля вербалізованого концепту* містить такі кроки: 1) вилучення з репрезентативних лексикографічних джерел номінативних одиниць, що семантично споріднені з ключовою (зазвичай іменною) лексичною одиницею-назвою концепту (семем, усталених і фразеологічних словосполучень і паремій); 2) дефініційний аналіз номінативних одиниць із метою виокремлення ключових сем, якщо в різних словниках можуть бути виражені кількома неідентичними дефініційними ознаками; 3) аранжування ключових сем за їхнім смисловим потенціалом: *ЩО* називається, *ЯК* характеризується, *ЯКІ* трансформації відбуваються в межах досліджуваного поля; 4) структурування поля на ядро, медіальну зону і периферію; 5) етимологічна розвідка ядерних семем [13, с. 125–126].

Отже, в українській лінгвоконцептології активно формується методологічний апарат дослідження концептів, спостерігається «тенденція до конвергенції і злиття, але більшість методів усе ще демонструє креативні можливості авторських теорій» [37, с. 171].

Прикладом конвергентного підходу є й методика дослідження концептів, що впроваджена науковою школою Національної академії Служби безпеки України (керівниця – Л. Компанцева) [14, с. 125–131]. Для визначення сутності цієї методики дослідники користуються поняттям *триангуляції* (лат. *Triangulatio* – покриття трикутником), що передбачає викорис-

тання в межах одного дослідження різних типів даних, участь кількох дослідників, звернення до різних підходів та методів. «Усі знання про об'єкт аналізу, одержані в межах триангуляційного підходу, уважаються достовірними, такими, які доповнюють один одного й не потребують додаткової інтерпретації, що приводить до еклектики» (цит. за: [14, с. 102–103]).

Цю методику апробовано в дисертаційних працях Н. Васюкової [3], І. Пожидаєвої [27], Т. Храбан [38], Л. Юдко [40], А. Мільо [24]. Вона охоплює такі кроки: 1) семантичний аналіз ключового слова, що номінує цей концепт; 2) лексико-семантичний аналіз системних зв'язків: синонімії й антонімії; 3) етимологічний аналіз ключового слова й деяких лексем із синонімічного ряду; 4) семантичний аналіз прямих (слово в прямому значенні) і непрямих (слово в переносному значенні) номінацій; 5) визначення семантичних відношень концептів з іншими поняттями віртуальної культури; 6) інтерпретативний семантичний аналіз гіперпопозитивів, де ключовим словом виступає номінація концепту; 7) інтерпретативний семантичний аналіз контекстів, у яких вжито концепти віртуальної реальності; 8) інтерпретативний аналіз асоціацій, пов'язаних із розглянутим концептом (на матеріалі даних асоціативного експерименту, асоціативного словника та ін.); 9) інтерпретативний аналіз паремій, пов'язаних із розглянутим концептом; 10) аналіз ключових ідей, що визначають розглянутий концепт, відіграють значну роль у формуванні концептосфери віртуального простору [14, с. 126–127].

У дослідженні концепту *БІЖЕНЕЦЬ* у німецькій, угорській та українській лінгвокультурах (на матеріалі міжнародних і національних законодавчих документів та нових медіа) [24] цю методику доповнено *дискурс- і контент-аналізом*, проведених із використанням технології «Великих даних» за допомогою таких інструментів, як «Attack Index», «Google Trends», «Advego». Застосування можливостей «**Великих даних**» (англ. *Big Data*) – «структурованих та неструктурованих даних величезних обсягів і значного розмаїття, що можна ефективно оброблювати горизонтально масштабованими програмними інструментами» [15, с. 225]. Як зазначає Л. Компанцева, «Великі дані» мають виконувати такі операції:

1. Обробляти великі обсяги даних інформації.
2. Уміти працювати з даними, що надходять регулярно з великою швидкістю, що постійно прискорюється.

3. Уміти працювати зі структурованими й слабо структурованими даними паралельно в різних аспектах.

Контент-аналіз за технологією «Великі дані» із застосуванням інформаційно-аналітичного сервісу «Attack Index», дозволяє обробляти великі обсяги інформації відкритих джерел інтернету [42], зокрема:

- соціальні мережі: «Фейсбук», «Інстаграм», «Живий журнал», «Телеграм», «Твіттер», «Ютуб», «Редіт», «Вейбо», «Мендіум», «Арксів»;
- 10 000+ вебсайтів – ЗМІ, блоги, форуми;
- ТВ і радіо;
- підтримка російської, української і англійської мов [42].

Сервіс надає можливості пошуку повідомлень за темами, що становлять інтерес у глобальних мережах; відстеження інформаційних потоків (історій), відповідних тем, подій і процесів; визначення динаміки інформаційних потоків; побудови динаміки тональності публікацій; установлення аномального і критичного у визначений момент у динаміці тематичних інформаційних потоків; визначення основних подій і об'єктів тематичного потоку інформації; візуалізації відносин об'єктів моніторингу; прогнозування розвитку ситуації.

«Google Trends» – додаток, що показує, як часто певний термін шукають щодо загального обсягу пошукових запитів у різних регіонах світу і різними мовами. На горизонтальній осі основного графіка представлено час (починаючи з певного моменту в 2004 р.), а на вертикальній – як часто термін шукали щодо загальної кількості пошукових запитів в усьому світі. Під основним графіком відображено розподіл популярності за регіонами, містами й мовами. Аналіз пошукових трендів також дозволяє порівнювати обсяг пошукових запитів за двома або більше пошуковими фразами. Додаткова особливість «Google Trends» полягає в його здатності демонструвати новини, пов'язані з пошуковими фразами, накладаючи їх на графік, що показує, як нові події впливають на пошукову популярність [43].

«Advego» – сервіс для проведення кількісно-семантичного аналізу текстів (статистика слів і словосполучень) [41], за його допомогою можна визначити щільність ключових слів, відсотки ключових фраз; частотність слів; кількість стоп-слів; обсяг тексту: кількість символів з / без пропусків; кількість слів: унікальних, значущих, разом; обсяг води в тексті (у відсотках).

Методику аналізу концепту *БІЖЕНЕЦЬ* у німецькій, угорській та українській лінгвокуль-

турах (на матеріалі міжнародних і національних законодавчих документів та нових медіа) у [24] реалізовано у такому алгоритмі:

I. Аналіз концепту *БІЖЕНЕЦЬ* у досліджуваних лінгвокультурах:

1. Зіставний аналіз лінгвокультурної історії концепту *БІЖЕНЕЦЬ*:

а) етимологічна реконструкція лексем *Flüchtling / menekült / біженець*;

б) компонентний та лексикографічний аналізи слів, що номінують концепт *БІЖЕНЕЦЬ* (за даними лексикографічних джерел);

2. Психолінгвістичний аналіз концепту *БІЖЕНЕЦЬ*:

а) інтерпретативний аналіз асоціацій сприйняття концепту реципієнтами експерименту, проведеного на матеріалах німецько-, угорсько- та українськомовних інтернет-ресурсів та через анкетування;

б) інтерпретативний аналіз асоціацій сприйняття концепту носіями зіставлюваних лінгвокультур на основі лексикографічних дефініцій;

в) інтерпретативний аналіз результатів рецептивного експерименту щодо тлумачення носіям досліджуваних мов лексем *Flüchtling / menekült / біженець*;

г) зіставлення результатів рецептивного експерименту з даними лексикографічних джерел;

II. Дискурс- і контент-аналізи міжнародних і національних законодавчих документів з питань біженства та дискурсів офіційних нових медіа і соціальних мереж, де позиціонований концепт *БІЖЕНЕЦЬ*:

1. Порівняльний аналіз розбіжностей у позиціонуванні концепту *БІЖЕНЕЦЬ* у дискурсах офіційних нових медіа і соціальних мереж країн, мова яких вивчається.

2. Контент-аналіз із використанням технології «Великих даних» за допомогою таких інструментів, як «Attack Index», «Google Trends», «Advego» наративів, тематичних груп і лінгвістичних маркерів, що позиціонують концепт *БІЖЕНЕЦЬ* у дискурсах офіційних нових медіа і соціальних мереж країн, мови яких досліджуються.

3. Прагматичний аналіз дискурсивної поведінки представників урядових структур та громадянського суспільства, що формується навколо концепту *БІЖЕНЕЦЬ*.

III. Узагальнення результатів дослідження та висновки про спільні та специфічні особливості позиціонування концепту *БІЖЕНЕЦЬ* у досліджуваних лінгвокультурах із застосуванням загальнонаукових методів аналізу та синтезу.

Таким чином, методологічною основою дослідження концепту *БІЖЕНЕЦЬ* визнано

триангуляційний підхід, що дозволяє звернутися до взаємодоповнювальних методів якісного та кількісного аналізів задля отримання ймовірних результатів. У дослідженні запропоновано комплексну методика дослідження концепту *БІЖЕНЕЦЬ*, що базується на триангуляційному підході й позиціонує конвергентне розуміння концепту в поєднанні когнітивного, лінгвокультурного, фреймового, психолінгвістичного, дискурсивного підходів.

Висновки. В українській лінгвоконцептології активно формується методологічний апарат дослідження концептів, вистежується тенденція до уніфікації і збігу, водночас витворюється розбудова парадигми творчих авторських теорій. Ці методики демонструють лінгвістичні практики прикладного застосування концепту, сприяють збагаченню когнітивної науки, оскільки це поняття стає ключовою одиницею когнітивних / семантичних / концієнтальних вимірів глобалізаційних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусь А.Ф. Семантико-когнітивний підхід у сучасних лінгвокогнітивних пошуках. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2015. № 4. С. 12–16.
2. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії). Київ : КНЛУ, 2002. 368 с.
3. Васюкова Н.В. Лінгвокультурологічні та лінгвопрагматичні риси інтернет-реклами військової сфери (на матеріалі англійської, російської, української, французької мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2014. 20 с.
4. Вільчинська Т.П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.
5. Воробйова О.П. Когнітивний аспект зіставної семантики художнього тексту. *Проблеми романо-германської філології* : матеріали міжнар. наук. конф. (25–26 вер. 2000 р.). Ужгород : УжНУ, 2000. С. 208–211.
6. Воробйова О.П. Концептологія в Україні : здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2011. Т. 14. № 2. С. 53–64.
7. Голик С.В. Концепт : у пошуках алгоритму аналізу. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2019. Вип. 17. С. 154–160.
8. Голубовська І.О., Корольов І.Р. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики : курс лекцій. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 223 с.
9. Горченко О.А. Концептуальний аналіз у дослідженні художнього тексту : напрями, методика, перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2018. Вип. 1. Т. 1. С. 18–21.
10. Жаботинська С.А. Наративний мультимедійний концепт : алгоритм аналізу (на матеріалі інтернет-мемів про COVID-19). *Cognition, communication, discourse*. 2020. № 20. С. 92–117.
11. Загнітко А.П. Лінгвокультурологія : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
12. Заньковська Г.Д. Методи дослідження концептів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. № 19(2). С. 102–104.
13. Колегаєва І.М. Конструювання номінативного поля концепту : етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. 2018. № 1. С. 121–127.
14. Компанцева Л.Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж : підручник. Київ : НА СБ України, 2018. 329 с.
15. Компанцева Л.Ф., Левченко К.Б. Російська агресія крізь призму антигендерних груп. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія / В. Азарова та ін. ; за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ : НА СБ України, 2021. С. 224–273.
16. Космеда Т.А. Аспекти, методика вивчення слова у контексті зміни лінгвістичних парадигм. *Мовознавство*. 1999. № 1. С. 44–49.
17. Кошова А.В. Концептуальний аналіз : перспективи і переваги при вивченні художнього тексту. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2013. Т. 26(65). № 1. С. 122–126.
18. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту *ЖИТТЯ* в українській фраземіці). *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41–52.
19. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Сучасна концептологія : концепт *ЖИТТЯ* в українській фраземіці : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2009. 201 с.
20. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 265 с.

21. Мартинюк А.П. Когнітивно-дискурсивний напрям дослідження концептів у сучасній лінгвістиці. *Проблеми романо-германської філології*. 2006. С. 92–107.
22. Мартинюк А.П. Лінгвістична концептологія : методологічні платформи, методики аналізу, перспективи розвитку. *Науковий Вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. 2012. № 23(248). С. 81–88.
23. Мартинюк А.П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009. № 837. С. 14–18.
24. Мільо А.В. Концепт *БІЖЕНЕЦЬ* у німецько-, угорсько- та українськомовному дискурсах (на матеріалі міжнародних і національних законодавчих документів та нових медіа) : дис. ... д-ра філософії : 10.02.15 / Нац. акад. СБУ; Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2021. 472 с.
25. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл* : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
26. Плотнікова Н.В. Алгоритм аналізу лінгвокультурного концепту. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2013. № 1. С. 165–170.
27. Пожидаєва Н.П. Лексичні та граматичні особливості англійської як міжнародної допоміжної мови (на матеріалі текстів адміністративних документів Європейського Союзу) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Горл. держ. пед. ін-т інозем. мов. Горлівка, 2011. 222 с.
28. Полюжин М.М. Про синкретичні теорії концепту. *Проблеми романо-германської філології*. 2006. С. 5–22.
29. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
30. Приходько А.М. Концептивна проекція семантики. *Studia philologica*. 2013. Вип. 2. С. 11–16. URL : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil201323> (дата звернення: 10.10.2023).
31. Розвод Е. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження концепту. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 61–67.
32. Плотнікова Н.В. Теоретичні засади лінгвоконцептології як науки про концепти. *Publishing House "Baltija Publishing"*. 2020. С. 415–433. DOI: 10.30525/978-9934-588-56-3.2.6
33. Селіванова О.О. *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)* : монографія. Київ, Черкаси : Брама, 2004. 246 с.
34. Селіванова О.О. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми* : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
35. Селіванова О.О. *Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
36. Слободян М.В. Методика концептуального аналізу у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Мовознавство*. 2009. Вип. 17. С. 105–115.
37. Слухай Н.В., Снитко О.С., Вільчинська Т.П. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навч. посіб. Київ, 2011. 367 с.
38. Храбан Т.Є. Концепт *ЖІНКА* в інтернет-комунікації (на матеріалі англійської, португальської, російської, української мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2019. 358 с.
39. Шевченко І.С. Підходи до аналізу концепту у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник ХНУ*. 2006. № 725. С. 192–195.
40. Юдко Л.В. Концепт *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* у дискурсі спецслужб (на матеріалі англійської, німецької, російської, української мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2016. 270 с.
41. Advego. URL: <https://advego.com/text/seo/>
42. Attackindex. URL: <https://attackindex.com/ru/glavnaya/>
43. Google Trends. URL: <https://trends.google.com/trends/?hl=ru&geo=US>

МОВА, МОВЛЕННЯ ТА МИСЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

LANGUAGE, SPEECH AND THINKING: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF FUNCTIONING

П'ятничка Т.В.,

orcid.org/0000-0001-7597-1897

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

Стаття розглядає теоретичні та практичні аспекти функціонування мови, мовлення та мислення. Виділяються три підходи щодо тлумачення та співвідношення зазначених категорій. У цьому дослідженні мова розглядається як система знаків, що використовуються для передачі інформації, мовлення трактується як передача інформації, а мислення сприймається як спосіб обробки інформації та формування нових знань. Мова забезпечує основу для думок окремої людини, а також для суспільства, цінностей і вірувань. Мова, якою людина розмовляє, впливає на її розум і те, як вона бачить світ. Підкреслюється, що мови формують і урізноманітнюють людське мислення, оскільки кожна з них містить індивідуальний лексикон і поняття для вираження ідей, думок, змісту і значення, а також пропонує різні моделі граматичної та синтаксичної організації і, як наслідок, особливі форми вираження думки. Зазначається, що вплив мови на мислення набагато глибший, ніж просто передача та генерація інформації, він знаходить свій відбиток у способах сприйняття культурних норм і цінностей, які, природно, досить різні для носіїв різних мов. Дослідження обґрунтовує та доводить, що студенти-перекладачі як майбутні лінгвісти повинні володіти не лише ґрунтовними знаннями іноземної мови, а й набути навичок нового способу мислення, притаманного носіям мови, переключитися на ментальний конструкт їх бачення, вираження та сприйняття світу та зв'язків, що структуруються в ньому. У статті також висвітлено психолінгвістичну концепцію перекладу, яка є актуальною та розглядає діяльність перекладача як певний психічний творчий процес, який впливає на співвідношення мови та критичного мислення, розкриває психологічні особливості аналітичного мислення рідною та цільовою мовами. Кожна мова має свої унікальні граматичні, лексичні та стилістичні особливості, тобто ментальну модель, яку слід пізнати, усвідомити та засвоїти перекладачу, через те, що саме вона є тим посилом і визначаючим фактором, який впливає на спосіб сприйняття, розуміння та передачі змісту.

Ключові слова: мова, мовлення, мислення, ментальний конструкт, переклад.

The article deals with theoretical and practical aspects of language, speech and thinking functioning. Currently, scientific researches distinguish three approaches to the interpretation and correlation of these categories. Language provides the framework for an individual's thoughts, as well as for society, values, and beliefs. The language a person speaks has an influence on their mind and how they view the world. In this study, language is considered as a system of signs used to transmit information, speech is interpreted as the transmission of information, and thinking is perceived as a way of processing information and forming new knowledge. It is emphasized that languages shape and diversify human thinking, since each of them contains an individual lexicon and concepts for expressing ideas, thoughts, content and meaning, and also offers various models of grammatical and syntactic organization and, as a result, specific forms of expression. It is noted that influence of language on thinking is much deeper than just the transmission and generation of information, it finds its mark in the ways of perceiving cultural norms and values, which are naturally quite different for speakers of different languages. Due to this, it is grounded and proved that student-translators as future linguists must possess not only thorough knowledge of a foreign language, but also acquire skills of a new way of thinking that is inherent for native speakers, switch to the mental construct of their vision, expression and perception of the world and connections structuring in it. The article also highlights the psycholinguistic concept of translation, which is relevant and considers translator's activity as a mental creative process that affects correlations of language and critical thinking, reveals psychological features of analytical thinking in native and target languages.

Key words: language, speech, thinking, mental construct, translation.

Постановка проблеми. Питанням взаємозв'язку мислення та мови, їх нерозривній єдності й водночас неординарній полярності функцій присвячено сотні досліджень як у царинах логіки, психології, соціології, так і мовознавчої науки, перекладознавства й теорії штучного інтелекту. Філософи, антропологі, лінгвісти, психологи, когнітивісти намагаються науково обґрунтувати діалектичну єдність мови, мовлення та мислення,

а також висвітлити істотні відмінності природи їхнього функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день у науці вирізняються три підходи щодо трактування, співвідношення мови, мовлення та мислення. Перша група вчених розглядає мову як інструмент мислення, як засіб вираження думок, які складають основу мислення та сприяють розвитку когнітивних процесів.

Стверджується, що мова впливає не лише на функціонування мисленневих процесів, але також і на розвиток мовлення, що формує диференційні форми мислення. Іншим відомим теоретиком у цій області є Н. Чомський, який інтерпретує мову як вбудовану в людський генетичний код функцію та вважає, що мовлення і мислення мають спільний корінь. Тобто людина народжується з певними вбудованими знаннями про мову, які допомагають їй розвивати мислення.

Однак, не всі науковці погоджуються з цими теоріями. Окремі дослідники вважають, що мовлення та мислення можуть розвиватись незалежно одне від одного, і що існують інші фактори, які впливають на розвиток мислення, крім мови. Експериментальні дослідження засвідчують, що діти, які виростили в середовищі з обмеженим доступом до мовлення, все ж можуть розвивати комплексне критично-аналітичне мислення. Оскільки рівень розвитку мислення залежить ще від здібностей особистості, навчання, досвіду, соціального середовища тощо.

Доцільно зауважити, що ми підходимо до розуміння мови як системи знаків, які використовуються для передачі інформації, мовлення трактуємо як трансляцію інформації, і мислення розглядаємо як процес обробки інформації та формування нових знань. Поділяємо думку мовознавців про те, що процес мислення є комплексним і багатограним, він прив'язаний до мови та безпосередньо пов'язаний з нею. Мислення є однією з важливих форм діяльності свідомості і тому воно не може бути адекватно описане і зрозуміле поза мовою, що визначається як інструмент й знаряддя цього виду діяльності. Мови формують та урізноманітнюють мислення людини, оскільки кожна з них містить індивідуальний лексикон і концепти для вираження ідей, думок, змісту та смислу, а також пропонують варіативні моделі граматично-синтаксичної організації й відповідно своєрідні форми висловлювання. Вплив мови на мислення є набагато глибший ніж просто передача інформації, він знаходить свій відбиток у способах сприйняття культурних норм та цінностей, що природньо є цілком відмінними для носіїв різних мов. Таким чином, питання співвідношення мови та мислення є складним та багатограним, і продовжує досліджуватись вченими різних наукових напрямків.

Мета. У нашому дослідженні ми намагаємось показати і довести, що студенти-перекладачі як фахівці-мовознавці повинні володіти не лише ґрунтовними знаннями іноземної мови, а й набути навички нового способу мислення, що прита-

манні носіям тієї чи іншої мови, переключитись на ментальний конструкт їхнього бачення, вираження та сприйняття інформації про світ й структурування зв'язків у ньому.

Виклад основного матеріалу. Глобалізаційно-інформаційні виклики цифрової епохи зумовлюють нові підходи до опанування знаннями, професійно-орієнтованими видами й технологіями діяльності, що теоретично, змістовно та функціонально пов'язано з розвитком мислення людини, утворенням цілісної наукової картини світу, теоретико-методологічним упорядкуванням пізнання. Проблеми мислення є актуальними не лише з погляду методології науки, а й філософії освіти [7, с. 188]. Загалом філософія освіти перекладача полягає в постійному самовдосконаленні та навчанні, розвитку ерудиції й поглибленні гуманітарних, природничо-філософських знань, умінь і навичок, що формують основу загальних та фахових компетентностей.

Велика кількість наукових праць щодо мови і мислення, а також проблем перекладу зокрема та цього роду діяльності загалом, свідчать про подальшу **актуальність проблеми** особливо в плані того як зрозуміти перекладачеві яким чином і чому словесні мови, які є матеріальними форматами вираження, відбирають відмінні чи спільні лінгвістичні засоби та способи для інтерпретації мислення про об'єктивний світ, структурування й організацію інформації. Адже зміст та смисл не пов'язані безпосередньо з мовою у загальному розумінні, вони пов'язані з певною, конкретною мовою, яка є засобом спілкування і знаряддям передачі чи обміну людських думок у соціумі [2].

Відтак, науковець Тільбе Гоксун, досліджуючи складні відносини між мовою та мисленням, наголошує на трьох аспектах їх взаємодії: «мислення без мови», «мислення перед мовою» та «мислення за допомогою мови», пропонуючи наступну аргументацію свого підходу, по-перше, існування мови як когнітивного процесу впливає на систему мислення; по-друге, мислення виникає перед мовою, а вивчення мови взаємодіє з концептуальним процесом, який формується до використання мови; по-третє, кожна мова може впливати і впливає на систему мислення [10].

На сьогодні актуальною є психолінгвістична концепція перекладу, яка розглядає діяльність перекладача як певний психічний творчий процес, що торкається кореляцій мови та критичного мислення загалом, а також виявляє психологічні особливості аналітичного мислення рідною й іноземною мовами, і прослідковує способи реалізації

та своєрідність функціонування визначених особливостей при перекладі.

До прикладу, механізми перекладацького мислення у сфері художнього перекладу моделює С. Засекін, аналізуючи психолінгвістичні універсалії та визначаючи спільні особливості мовленнєво-мисленнєвої діяльності перекладачів. Ми ж у нашому дослідженні фокусуємо увагу на відмінностях, що мають місце при вираженні понять, змісту думки носіями широкого мовного розмаїття та різних лінгвістичних середовищ, і котрі, без сумніву, необхідно враховувати як складову професійної компетенції [3].

Важливим моментом при перекладі з однієї мови на іншу, який потрібно усвідомлювати і розуміти, є можливість вираження одного і того ж смислу думки неоднаковими засобами у різних мовах. Тобто переклад як вид діяльності вимагає з психологічної точки зору перемикання мислення людини з однієї мовної парадигми на базове підґрунтя іншої мови.

Так, мовознавчі розвідки засвідчують різноманітні системи підрахунку і лічби предметів. У французькій мові 92 означає «*quatre-vingt douze*» або «чотири двадцяті і дванадцять». Для англійської мови 92 – це просто «*dev'яносто два – ninety two*», тоді як у китайській мові, де зв'язок між десятками та одиницями дуже чіткий, 92 пишеться «*jiū shí èr*», що перекладається як «дев'ять десять два». Інший приклад стосується розуміння чисел. Племя Піраха в Амазонії використовує обмежену кількість слів, які описують числа. Його представники використовують спеціальні слова для позначення 1, 2 і 3, а будь-яке число більше 3 трактується як «багато». Проведені експерименти показують, що члени племені стикаються з труднощами як у числових тестах, так і при розв'язуванні задач із багатозначними числами. Таким чином, позбавлення системи числення в мові впливає на процеси обчислення, а отже і саме мислення про кількість, міру й вимірювання, про що неодмінно слід пам'ятати перекладачу, проводячи різного роду комунікації.

З точки зору теорії лінгвістичної відносності, трактування та бачення навколишнього світу безпосередньо залежить від мови, якою мовець говорить про нього. Іншими словами люди сприймають аспекти об'єктивної реальності лише у той спосіб, який мовна система здатна описати засобами свого лінгвістичного арсеналу, тому надзвичайно важливим для перекладача є вміння диференціювати відмінності і, як результат, вдало інтегрувати їх у простір цільової мови для адекватного вираження змісту та смислу.

До прикладу, дослідження, проведене групою іноземних науковців, пояснює факт як представники та носії різних мов і культур сприймають синій колір. Люди з англословних країн не помічають поступову зміну кольору від світлого до темно-синього. Проте, українці без особливих труднощів вирізняють різноманітні відтінки, світлотіньові та кольорові переходи. Причина в тому, що українська мова репрезентує широкий арсенал лексики для позначення синьо-блакитної гами (аквамарин, бірюза, лазур, маренго, ціан, незабудка, електрик і т. д.) і передає більш точний ступінь глибини при описі відтінків цього кольору, на відміну від того, щоб зводити їх усіх до одного слова як в англійській мові. Прикметник «синій» утворено від давньослов'янського іменника «синь», яке схоже на дієслова «сяяти», «блищати». Саме таким наші предки уявляли небо, на якому сяло сонце. Слово «блакитний» походить від слова «голуб» і означає «колір пір'їн на шийці голуба». Отже, носії мови, зосереджують увагу на суб'єктах, об'єктах чи діях залежно від преференцій мови. Вони виражають думку керуючись вимогами структурної та комунікативно-функціональної організації мови, мовлення та мислення. Відтак, люди, які володіють двома, а то і більше мовами, змушені диференційно мислити та сприймати кольори, оскільки різні мови мають у своєму розпорядженні відмінний інструментарій для опису їх діапазону. На нашу думку, можна, навіть, припустити, що мова є чинником, який заставляє презентувати зміст, наповнення та розуміння про поняття «колір» у неоднаковий спосіб, оскільки колір це не лише барви світлової хвилі, але і психологічний, емоційний та культурний фактор за допомогою якого у мистецтві передається емоційний стан людини, її риси характеру, різні соціальні та культурні явища, а також менталітет, мислення, соціальні та культурні риси життя народу [4].

Процеси мислення однакові для всіх людей світу, незважаючи на те, якою мовою вони розмовляють. Вони реалізуються в логічних формах понять, суджень, висновків. Вираження мислення у кожній мові своєрідне і залежить від специфіки, внутрішніх ознак певної мови [5].

Кожна мова має свої унікальні граматичні, лексичні та стилістичні особливості, тобто ментальну модель, яку слід пізнати, усвідомити та засвоїти перекладачу, через те, що саме вона є тим посилом і визначаючим фактором, який впливає на спосіб сприйняття, розуміння та передачі змісту.

Порівняємо два способи інтерпретації ідентичного змісту (розбити вазу) в англійському та

іспанському варіантах. In English, it's obligatory to say «He broke the vase». In the Spanish language, you might be more likely to say, «The vase broke» or «The vase broke itself» [12]. Англійська мова вимагає зазначити підмет – виконавця дії: «Він це зробив; він розбив вазу». У той час як іспаномовні носії швидше запам'ятають, що це був нещасний випадок – «Ваза розбилася» або «Ваза розбилася сама». Отже, двоє людей спостерігають один і той же випадок, стають свідками тієї ж події, але в підсумку запам'ятовують різні речі про неї. Таким чином доходимо висновку, що мова керує нашими міркуваннями щодо ситуації, події чи середовища комунікації. У даному випадку для перекладача немаловажливим є етап мисленнєвої адаптації, який виражається в усесторонньому усвідомленні й комплексному розумінні спільного і відмінного у структурно-функціональній організації різних мовних систем, та який забезпечує вибір відповідних засобів для передачі рівнозначного смислового контексту.

Логіка мовлення та функціональна організація кожної мови взаємозалежні від розумового мислення і культурного світогляду людей. Так, питання розрізнення іменників щодо граматичної категорії роду відіграє важливу роль у багатьох мовах і культурах. Іменники у німецькій, італійській, іспанській, українській мовах визначають чоловічий, жіночий і середній рід, а не нейтральні терміни. Наприклад, в італійській мові слово «пиво» – «Birra» – є іменником жіночого роду. Вино в італійській мові «vino» – є іменником чоловічого роду. Дослідження показують, що опис предметів, речей та напоїв, залежить від роду іменника. Наприклад, «vino» характеризують як «міцне» і «насичене», що є більш чоловічими властивостями. «Birra» – «легкий» і «пузирчастий» трактується як жіночі характеристики. Отже, очевидним є факт, що мова має глибокий вплив на те, як ми думаємо, описуємо та відчуваємо світ. Перекладач, у свою чергу, повинен критично мислити та відчувати мовні нюанси щодо вибору засобів, які описують властивості та ознаки предметів, станів та явищ у різних мовних системах та іншомовних цільових середовищах.

Вивчаючи ази мови, перекладач не лише засвоює граматичні, морфологічні, термінологічні й синтаксичні норми цих мов і уміння їх застосовувати, а й переймає нові для себе способи структурування висловлювання та ментальної організації думки. Доречно було б зауважити той факт, що спосіб сприйняття про торово-часових відносин людьми залежить від специфіки вираження часу у різних мовах. Так, англійська мова

зобов'язує мовців зазначати чітку диференціацію часового простору, яка виражається самим контекстом чи лексичними маркерами в інших мовах. Розповідаючи про вечерю з друзями чи знайомими, можна не згадувати стать людей, проте обов'язковим є посилення на час події, вибір відповідної видо-часової форми дієслова: we dined, have been dining, are dining, will be dining and so on. З іншого боку, китайська мова не зобов'язує своїх носіїв вказувати точний час дії, таким чином одна і та ж форма дієслова може використовуватися для минулих, теперішніх або майбутніх дій. Знову ж таки, це не означає, що китайці не можуть розрізняти часові сфери та їх кореляції, але засвідчує той факт, що немає потреби думати про темпоральність кожного разу, повідомляючи про дію, подію або стани. Якщо направленість часової осі в англійській мові зазвичай організовується з ліва на право, в китайській мові час дієслова сприймається центрично, то в порівнянні з арабською мовою темпоральна пряма рухається справа наліво по аналогії з письмом. Отже, коли функціональна організація мови зобов'язує її носіїв акцентувати увагу на конкретно визначеній інформації та умовах це навчає та змушує перекладачів враховувати всі аспекти відмінного світосприйняття і пізнання, що притаманні конкретно визначеній мові, на які носіям інших мов, можливо, не потрібно фокусуватися весь час. І оскільки такі мовленнєві звички культивуються з самого раннього віку, цілком природно, що вони входять в розумові звички, які виходять за межі самої мови, впливаючи на досвід, сприйняття, асоціації, почуття, спогади та орієнтацію в світі.

Пізнання як розумова діяльність також різниться залежно від культури та мови народу, оскільки саме ці складові визначають форму мислення, судження, міркування та спосіб організації змісту думки, на що неодмінно слід звертати увагу перекладачу як мовному посереднику для забезпечення ефективного та точного перекладу. Впродовж останніх десятиліть проводилося вивчення того, як люди в усьому світі бачать реальність і приймають рішення. Усі ці дослідження показують міжкультурні відмінності та те, як досвід, який ми отримуємо, виростаючи в певному культурному середовищі, може впливати на наше мислення. Навіть якщо ми цього не усвідомлюємо, культура впливає на те, як ми бачимо світ і які рішення приймаємо. Культура впливає не лише на сприйняття, але й на більш складні процеси мислення, такі як вирішення проблем і прийняття динамічних рішень. Понад 500 студентів з Бразилії,

Індії, Філіппін (це колективістські країни, які більше цінують групу, сім'ю тощо), Німеччини та Сполучених Штатів (індивідуалістичні країни, які більше цінують особисті цілі та незалежність) працювали над двома змодельованими на комп'ютері сценаріями проблеми. Перед екраном комп'ютера учасники експерименту віддавали накази своїм пожежним підрозділам, наприклад, куди їм іти, яким чином гасити пожежу, як доставляти воду, чи потрібно рубати дерева, щоб запобігти поширенню пожежі. Працюючи над симуляцією, вони вголос озвучували свої дії, які автоматично записувались: «Ммм, вогню немає. Ні, я бачу, що одна пожежа починається. О ні, це недалеко від міста. Що мені робити? Гаразд, відправляю вантажівку і гелікоптер гасити пожежу...». Проаналізувавши протоколи, вчені з'ясували важливі факти. У ситуаціях, коли приходиться приймати рішення, люди відчувають емоції – негативні та позитивні. По-друге, дослідники виявили відмінності між людьми з різних культур. Індійські та філіппінські учасники частіше описували проблемну ситуацію (наприклад, «Сталася пожежа») і шукали інформацію (наприклад, «Чи є вантажівки? Недостатньо води»). Німецькі учасники, навпаки, частіше говорили про плани та цілі (наприклад, «Спочатку я відправляю на пожежу вантажівку № 5, а потім відправляю гелікоптер до міста, щоб він був у стратегічно вигідній позиції») і рідко виражали емоції. Американці частіше ставили цілі та проявляли позитивні емоції («Чудово! Я добре попрацював!»). Бразильці, порівняно з усіма іншими учасниками, найчастіше висловлювали негативні емоції (наприклад, «Ой, я ніколи не буду хорошим командиром пожежної служби») [9]. Результати практичного експерименту засвідчують, що цінності культурного середовища, в якому ми зростаємо, мовленнєві аспекти, на яких фокусуємо увагу в момент прийняття рішень, впливають на стиль поведінки при вирішенні проблемних завдань [9]. Культури, які цінують важливість власних цілей і незалежність кожної людини, демонструють прийняття більшої кількості рішень і їх детальне планування порівняно з культурами, які цінують важливість групи та інших членів спільноти. Психолог Ци Ван, провівши ряд експериментів, дійшла висновку, що американські діти в порівнянні із азіатськими дітьми можуть згадувати більше особистих подробиць про життєві події та частіше говорити про свої особливості. Проте, вони менше інформують про взаємини з іншими людьми і групову діяльність. Це результат зосередженості на автономії, індивідуальній унікальності, який притаманний західним культурам [8].

Таким чином, мислення, мова і культура – взаємопов'язані й нероздільні, це інструменти категоризації та концептуалізації реальності, засоби інтелектуального сприйняття та інтерпретації об'єктивної дійсності, форми, які визначають специфіку пізнання та відмінності ментальної організації думки у процесі комунікації як усної, так і письмової. Отже, перекладачі як посередники та представники різних мовно-культурних просторів і соціально-мовленнєвих середовищ повинні володіти широким науковим-освітнім кругозором, мати знання з суміжних наук, проявляти нестандартне та оригінальне мислення, оскільки їм часто доводиться працювати в складних умовах й досить швидко мобілізувати ресурси своєї пам'яті, а також ерудиції й кмітливості.

Варто зауважити, що на численну кількість підводних каменів наштовхуються у своїй діяльності перекладачі синхроністи. Проблемну ситуацію здатний створити порядок слів у деяких реченнях німецької мови, оскільки негативна частка *nicht* («не») може вживатись у самому кінці речення. До прикладу, перекладач стверджує щось з ентузіазмом, і раптом доповідач вимовляє: «Nicht». Досвідчений фахівець, який бездоганно володіє мовою й навиками продуктивного критичного мислення, спроможний інтуїтивно відчутти негативну інтонацію та передбачити хід думок мовця, і, як результат, точно передати зміст інформації, що транслюється на публіку. В іншому випадку, перекладач повинен миттєво реагувати і виправляти допущену помилку, що, знову ж таки, вимагає миттєвої реакції та прояву нестандартного й оригінального мислення для усунення недоречності. Таким чином, поки доповідач говорить, перекладач мусить зрозуміти сенс повідомлення однією мовою і водночас, сформулювати те саме повідомлення, використовуючи ментальний конструкт цільової мови. Процес вимагає надзвичайно складної і синхронної взаємодії сенсорних, моторних та когнітивних навичок [1].

Висновки. Мова і мислення є невід'ємними компонентами діяльності перекладача. Останній повинен володіти не лише глибокими знаннями вихідної і цільової мов, а й набути здатності розуміти культурні та історичні контексти, які впливають на розуміння смислу. Таким чином, ми можемо стверджувати, що мова, якою ми розмовляємо, не тільки полегшує мисленнєве спілкування, але й формує та урізноманітнює мислення. Як результат, діяльність перекладача – це новий погляд на навколишню дійсність, нова форма бачення та сприйняття світу, новий спосіб мислення про об'єктивну реальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воттс Дж. Дивовижний мозок перекладача-синхроніста. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2016/02/160210_vert_fut_the_ultimate_multi_taskers_vp
2. Голенко В.М. Мова і мислення. URL: http://www.rusnauka.com/7_NMIV_2010/Philologia/60053.doc.htm
3. Засєкін С.В. Психолінгвістичні універсалиї перекладу художнього тексту. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 274 с.
4. Коліп. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%80>
5. Петухова А. Зв'язок між мовою і мисленням. *Перекладацькі інновації* : матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Суми, 12-13 березня 2015 р.). Суми : СумДУ, 2015. С. 36–38.
6. Постригань А.В. Мова як інструмент міжкультурної комунікації для формування особистості. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/43282981.pdf>
7. Черепанова С.О. Філософія освіти: західне та східне мислення в координатах культури. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofiya-osviti-zahidne-ta-shidne-mislennya-v-koordinatah-kulturi/viewer>
8. Cross Cultural Differences in Cognition: A Study on How Culture Affects the Way We Think. URL: https://www.researchgate.net/publication/342786192_
9. Fire and ice: testing a model on cultural values and complex problem solving. URL: <https://escholarship.org/uc/item/194595pw>
10. Göksun T. The bases of the mind: the relationship of language and thought. URL: <https://medium.com/kocuniversity/the-bases-of-the-mind-the-relationship-of-language-and-thought-a0bf30375528>
11. How Culture Affects the Way We Think. URL: <https://www.psychologicalscience.org/observer/how-culture-affects-the-way-we-think>
12. How language shapes the way we think. URL: <https://englishonline.org.ua/materials/20009>

УДК 811.161.2'276.6:070

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.32>

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ БІЗНЕСУ
ЯК ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ**

**LINGUISTIC ANALYSIS OF UKRAINIAN TERMINOLOGY
OF BUSINESS AS AN INTEGRATED SYSTEM**

Шелепкова І.М.,

orcid.org/0000-0001-9431-4868

*старший викладач кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

Формування самостійної галузі знання та визнання її науковою дисципліною передбачають створення категоріального апарату, інструменту у пізнанні дійсності, тобто спеціальної термінології. Термінологія є підсистемою лексичної літературної мови, що найбільш активно розвивається, оскільки саме вона забезпечує сучасні процеси нашого життя. Лінгвістичний підхід у вивченні термінології бізнесу передбачає визначення семантичної та формальної структури термінів та відповідних понять з використанням семантичного, морфемного, синтаксичного та лінгвістичного аналізу значень цих одиниць. Відкритість економіки, перехід до регульованого ринку спричинила появу нової сфери діяльності – бізнесу. Одним із чинників, що підтверджують відносну самостійність терміносистеми бізнесу, є, на наш погляд, її чітка тематична організація. Українська термінологія бізнесу виявляє яскраво виражену тенденцію до впорядкування свого понятійного і термінологічного апарату. Інтенсивний розвиток українських ринкових відносин водночас є причиною відкритості та рухливості тематичних кордонів досліджуваної термінології. Враховуючи те, що ресурси мови нескінченні, терміносистема бізнесу виявила цікаві тенденції з генетичної точки зору. Одним із суттєвих моментів у її становленні стала переорієнтація термінології, активне запозичення готових термінологічних одиниць із західноєвропейських мов, особливо англійської. Натомість продуктивним джерелом поповнення спеціальних найменувань стала загальнолітературна лексика. Термінологія зароджується та еволюціонує на ґрунті конкретної мови, а творці термінології є носіями цієї мови. Ось чому при формуванні термінологічного апарату залучалися словотворчі засоби та моделі, способи терміноутворення, як зазначено у роботі, типові для української мови. У зв'язку з означеним можна визначити й основну проблематику дослідження термінології бізнесу: співвідношення семантичної та словотвірної структури, особливостей семантичного розвитку термінів, можливості передачі засобами номінації системності одиниць, а також усе це становить певний практичний інтерес.

Ключові слова: термін, термінологія, українська термінологія бізнесу, запозичення, лінгвістичний аналіз, засоби термінологічної номінації, лінгвістичні явища (гіпонімія, полісемія, омонімія, синонімія, антонімія).

The formation of an independent field of knowledge and its recognition as a scientific discipline presupposes the creation of a categorical apparatus, a tool in the knowledge of reality, that is, a special terminology. Terminology is the subsystem of the vocabulary of the literary language that is most actively developing, since it ensures the modern processes of our life. The linguistic approach in the study of business terminology involves determining the semantic and formal structure of terms and corresponding concepts using semantic, morpheme, syntactic and linguistic analysis of the meanings of these units. The openness of the economy, the transition to a regulated market led to the emergence of a new field of activity – business. In our opinion, one of the factors confirming the relative independence of the business terminology is its clear thematic organization. Ukrainian business terminology shows a pronounced tendency to organize its conceptual and terminological apparatus. The intensive development of Ukrainian market relations is at the same time the reason for the openness and mobility of the thematic boundaries of the studied terminology. Given that the resources of language are endless, the terminology of business has revealed interesting trends from a genetic point of view. One of the essential moments in its formation was the reorientation of the established terminology, the active borrowing of ready-made terminological units from Western European languages, especially English. Instead, the general literary vocabulary became a productive source of replenishment of special names. Terminology is born and evolves on the basis of a specific language, and the creators of terminology are native speakers of this language. That is why word formation tools and models were involved in the formation of the terminological apparatus, the methods of term formation, as indicated in the work, are typical for the Ukrainian language. In connection with the above, it is possible to define the main problems of the study of business terminology: the relationship between the semantic and word-forming structure, the peculiarities of the semantic development of terms, the possibility of conveying the systematicity of units by means of nominations, and all this is of certain practical interest.

Key words: term, terminology, Ukrainian business terminology, loan, linguistic analysis, means of terminological nomination, linguistic phenomena (hyponymy, polysemy, homonymy, synonymy, antonymy).

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На етапі розвитку науки термінознавство є невід'ємною частиною загального мовознавства. Тому дослідження окремих терміносистем сприяє подальшому вдосконаленню термінології та виявленню загальних тенденцій розвитку термінологічних одиниць у складі лексики сучасної української мови.

На сьогодні розвиток суспільства пов'язаний зі зміною економіки країни, із процесом розвитку ринкових відносин, збільшенням впливу фінансів та кредиту. І звідси випливає, що економічна реформа пов'язана з переглядом термінології – появою нових, актуалізацією та зміною значень старих термінів.

Отже, термінологія, що відноситься до сфери бізнесу, має всі характеристики та параметри, що визначають функціонування живої мови, і це дає можливість вважати, що результати дослідження можуть бути поширені на загальноживану лексику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Проблемі вивчення термінології в різних аспектах присвячена велика кількість праць зарубіжних й українських науковців. Зокрема, погляди на походження терміна, його основні ознаки, відмінність від загальноживаних слів висвітлені в наукових працях таких українських дослідників, як: І.К. Білодід, Т.Р. Кияка, Т.І. Панько, І.М. Кочан, А.В. Крижанівська та інших. Особливості опрацювання термінологічної лексики в лексикографічних джерелах (зокрема й у 11 загальномовних словниках) досліджували: Л.С. Паламарчук, В.О. Винник, В.В. Жайворонок, В.О. Балог, Л.О. Симоненко, Л.М. Полюга, Л.Г. Боярова та інші.

Загальним теоретичним питанням термінології, дослідженню окремих галузевих терміносистем присвячено праці українських науковців: Т.І. Панько, Л.О. Симоненко, М.П. Годованої, Л.В. Іващенко, Л.В. Туровської, Г.В. Чорновол, І.А. Ярошевич, Л.А. Халіновської, Н.Л. Краснопольської та інших.

Системність термінології визнається багатьма мовознавцями й завжди розглядалася як одна з її найважливіших ознак (І.М. Кочан, Т.І. Панько та інші). «Одним із показників системності, – наголошує І.М. Кочан, – є наявність тематичних чи лексикосемантичних груп» [3, с. 25].

На думку вчених, термінології властива універсальна системність, оскільки вона:

- 1) належить до загальної мовної системи, підпорядковуючись усім її законам (на семантичному, фонетичному, граматичному рівнях);
- 2) виражає систему понять окремо взятої галузі знання;
- 3) відбиває й обслуговує окремі ділянки й сторони системного світу.

Термінологія сучасної української літературної мови дуже багата й розгалужена відповідно до наявних у сьогоденні знань.

В.М. Русанівський усю термінолексику поєднав у такі групи: 1) наукова; 2) суспільно-політична; 3) суспільно-економічна; 4) юридична [5, с. 169].

На сьогодні у вітчизняному термінознавстві досліджено понад сто терміносистем: авіаційну (Л.А. Халіновська), археологічну (С.М. Локайчук), видавничу (М.Р. Процик), економічну (Г.В. Чорновол), електротехнічну (Л.В. Козак), комп'ютерну (А.О. Ніколаєва), маркетингову (Д.П. Шапран), мовознавчу (В.В. Захарчин), психологічну (Л.М. Веклинець),

фізичну (І.Р. Процик, І.В. Волкова), юридичну (М.Б. Вербенец, А.Г. Рижков) тощо.

Дослідники термінології А.В. Крижанівська, Л.О. Симоненко, Т.І. Панько у своїх працях звертають увагу на те, що термін є одиницею мови, яка покликана виражати поняття науки, техніки та інших спеціальних галузей, яка є невід'ємною частиною лексичної системи природної мови, що сприяє виконанню її пізнавально-інформативної функції, пов'язаної з фіксуванням і збереженням нагромаджених людством знань [6, с. 21].

Наприклад, дослідниця Л.Г. Боярова вважає, що настанова подавати тільки широковживані спеціальні мовні одиниці не може бути на сьогодні визначальною для кодифікування термінологічної лексики в загальномовному словнику. Проаналізувавши реєстри багатьох новітніх словникарських праць тлумачного типу, Л.Г. Боярова дійшла до висновку, що терміни добирають і фіксують за критерієм їхньої поширеності в багатьох випадках суб'єктивно й непослідовно: термінологічні мовні одиниці, які одні лексикографи вважають часто вживаними й такими, що їх треба подати в словнику, інші розглядають як вузькоспеціальні [1, с. 13–24].

Отже, основні визначення термінології формують уявлення про специфіку цієї лексики як сукупності понять, що відбивають науковий світогляд; низки спеціальних найменувань різних галузей знань; групи взаємопов'язаних термінів; підсистеми словникового складу літературної мови; штучно сформованого лексичного пласту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Актуальність дослідження термінології бізнесу визначається важливістю поглибленого вивчення цього процесу у зв'язку з тим, яку роль ці лексичні одиниці відіграють в економічному житті країни. Необхідно комплексне дослідження терміносистеми бізнесу, що має науковий інтерес, а саме: співвідношення семантичної та словотвірної структури, особливостей семантичного розвитку термінів, можливості передачі засобами номінації системності одиниць, а також усе це становить певний практичний інтерес.

Дослідження термінології як підсистеми лексики загальнолітературної мови поглиблює уявлення про лексичну систему, яка є комплексом сукупностей певного рівня, що відрізняються за складністю свого об'єкта у структурі та цілісності.

Необхідність вивчення термінології бізнесу викликана не тільки вимогою розвитку та функціонування цієї галузі знання, а й практикою

викладання. Терміни, що матеріалізують поняття, є інструментом пізнання та інформативно значущою частиною лінгвістичного забезпечення комунікативних потреб студентів.

Об'єктом дослідження є сучасна українська термінологія бізнесу, яка на цей момент сформувалася, має власний набір лексичних одиниць, словотвірних засобів, моделей, способів номінації та розглядається як частина загальнолітературної мови.

Постановка завдання. Основною метою в роботі є лінгвістичний аналіз термінології бізнесу як цілісної системи, а саме: визначити тематичні групи (підсистеми) термінології бізнесу; встановити походження термінології бізнесу; виявити основні та продуктивні засоби термінологічної номінації; проаналізувати структурно-граматичну організацію термінів бізнесу та виявити найбільш актуальні для вищезгаданої термінології структурні моделі та граматичні категорії, а також способи та закономірності їх мовного оформлення; дослідити лінгвістичні явища (гіпонімію, полісемію, омонімію, синонімію, антонімію).

Виклад основного матеріалу дослідження. Термінологічна лексика бізнесу (як і терміносистеми інших наук) має як подібні, і відмінні риси щодо загальноновживаної лексики. Їх розрізняє наявність певного набору відповідної галузі лексичних одиниць. Це може бути підставою для підтвердження думки щодо відносної самостійності термінології. Термін, як правило, не є елементом загальноновживаної мови, поки його зміст не стає широко відомим.

У тому випадку, якщо поняття, що позначається терміном, виходить за межі системи спеціальних понять, то термін входить у мову і стає загальним, але залишаючись, як і раніше, терміном у термінологічній системі. Якщо розглядати термінологію бізнесу з цієї точки зору, то можна з'ясувати, що, відповідно до реалій сьогодення, терміни, наприклад:

• *«оренда – наймання, тимчасове користування будівлями, земельною ділянкою, обладнанням, виробничими площами, машинами і т. ін. на договірних засадах.*

Безстрокова оренда – різновид орендних відносин, при яких об'єкт передається в оренду наймачу до кінця його життя.

Оренда в портфелі – орендна угода, що її укладає спеціальна лізингова компанія на свій рахунок та зі своїм інвестуванням.

Чиста оренда – орендна угода, за умовами якої орендар оплачує усі витрати» [1, с. 854];

- «інфляція – надмірне проти потреб товарообігу збільшення кількості паперових грошей і швидке їх знецінення.

Вбудована інфляція – інфляція, яка характеризується середнім рівнем за певний період часу.

Відкрита інфляція – інфляція за рахунок зростання цін споживчих товарів та виробничих ресурсів.

Галопуюча інфляція – інфляція, яка розвивається швидкими темпами.

Експортована інфляція – інфляція, що переноситься з одних країн в інші через механізм міжнародних економічних відносин.

Імпортована інфляція – інфляція, викликана впливом зовнішніх чинників: надмірним притоком в країну іноземної валюти та підвищенням імпортних цін.

Індукована інфляція – інфляція, обумовлена впливом зовнішніх чинників.

Інфляція витрат – інфляція, що проявляється у зростанні цін на ресурси, чинники виробництва, внаслідок чого зростають витрати виробництва.

Інфляція попиту – інфляція, яка проявляється у перевищенні попиту над пропозицією.

Кредитна інфляція – інфляція, зумовлена надлишковою кредитною масою грошей у грошовому обігу.

Повзуча інфляція – інфляція, що розвивається повільними темпами.

Прихована інфляція – інфляція, яка виникає внаслідок товарного дефіциту, який супроводжується прагненням державних органів стримувати ціни на попередньому рівні.

Соціальна інфляція – зростання цін внаслідок зростання витрат у зв'язку з новими громадськими вимогами до якості продукції, охорони довкілля» [1, с. 503];

- «бізнес – економічна, комерційна, біржова або підприємницька діяльність, спрямована на отримання прибутку.

Бізнес-клас – місця підвищеної комфортності та сервісу в літаку.

Бізнес-операція – сукупність дій, процедур, що складають зміст одного акту бізнес-діяльності; угода.

Бізнес-план – програма дій підприємства, бізнес-операції.

Бізнес-центр – місце організації ділової діяльності, надання послуг бізнесменам.

Венчурний бізнес – підприємницька діяльність невеликих творчих груп новаторів, які отримують дохід завдяки впровадженню нових ризикових винаходів.

Інформаційний бізнес – комерційна діяльність з метою отримання доходу в сфері інформаційного обслуговування.

Малий бізнес – економічна діяльність, що дає прибуток на малих та середніх підприємствах.

Технологічний бізнес – різновид підприємницької діяльності в сфері нових технологій» [1, с. 80] тощо цілком можна віднести до загальноновживаної лексики, оскільки ці лексичні одиниці безпосередньо позначають найактивніші прояви сучасного життя.

При цьому необхідно зазначити, що, проникаючи в мову, ці одиниці проте залишаються власне термінами в межах спеціальної галузі знання.

Однак у термінології бізнесу функціонують терміни, які продовжують залишатися вузькоспеціальними, та коло осіб, які використовують цю лексику, обмежене фахівцями відповідної сфери:

- «лоро (лоро-конто):

1. Рахунок, відкритий банком своєму кореспондентові для внесення сум, що надходять на його користь.

2. Рахунок іноземного банку в місцевому банку-кореспонденті» [1, с. 627];

- «трасат: особа, яка має сплатити за переказним векселем» [1, с. 1470].

При цьому слід зазначити, що постійно у мові спостерігається процес запозичення нових термінів, який спричинений розвитком нових сфер діяльності. Поповнення термінології бізнесу відбувається насамперед на позначення нових лексем у терміносистемах або на позначення тих лексем, коли відсутній відповідник слова в українській термінології, що є в іноземній термінології. Іноді запозичуються цілі термінологічні пласти, якщо в мові-джерелі та чи інша система розроблена краще і повніше.

Системність термінів бізнесу проявляється у загальнономовних лексико-семантичних зв'язках, а близькість досліджуваної термінології до лексики загальнолітературної мови робить ці процеси найбільш наочними.

Поширеним видом парадигматичних відносин у термінології бізнесу є *гіпонімія*, яка проявляється у підпорядкуванні понять та побудові на цій основі ієрархічної системи термінів бізнесу.

Як показує матеріал, більшість термінів бізнесу, об'єднаних формально-семантичними гіпонімічними відносинами, утворюються за допомогою приєднання до гіперонімів узгоджених і неузгоджених означень, у ролі яких найчастіше виступають прикметники або іменники в непрямих відмінках. Наприклад, *авуари: блоковані, ліквідні; відсоток: банківський, позичковий або закладами, за позиками.*

Власне семантичні зв'язки в термінології бізнесу представлені меншою кількістю, класифікаційний зв'язок ґрунтується на одній або кількох ознаках. Наприклад, *цінний папір – акція, вексель, облигація, сертифікат*.

Термінології бізнесу властива *полісемія*, яка має закономірний характер і обумовлюється зв'язком предметів та явищ об'єктивної дійсності. У цьому термін може набувати як нових сем, стаючи багатозначним, або, навпаки, втрачати ті чи інші семи, оскільки вони можуть відповідати сучасному тлумаченню поняття, як, наприклад, термін «спекуляція»:

• *«спекуляція: 1. Скуповування та перепродаж цінностей (цінних паперів, товарів, майна і т. ін.) з нестійким курсом для одержання зиску на різниці в курсі, цінах. || Незаконне скуповування та перепродаж товарів за підвищеними цінами для наживи.*

Біржова спекуляція – фінансова операція, що полягає в скуповуванні та перепродажу біржових цінностей для одержання зиску на різниці в курсі; біржова гра на підвищення або пониження курсу цінних паперів.

Валютна спекуляція – операції з іноземними валютами з метою отримання прибутку на різниці курсів.

2. Розрахунок, намір, що ґрунтується на використанні чогось з корисливою метою» [1, с. 1363].

У термінології бізнесу зафіксовано явище *омонімії*. Ми виділили два основних типи термінів-омонімів:

– міжгалузеві (*реміз, редуція, конгломерат*), що утворюються від латинських лексем;

– міжсистемні (*актив, куліса, такса*), у яких зафіксовано семантичні зв'язки між ними.

Терміни-синоніми в термінології бізнесу, як і в інших терміносистемах, становлять опозицію тотожності. При аналізі явища субституції терміна в парадигматичному аспекті було встановлено, що терміни-синоніми співвідносяться з тим самим поняттям, характеризуючи різні його властивості та якості. Тому це явище було визначено нами як термінологічна дублетність.

Прояв *термінологічних дублетів* у термінології бізнесу обумовлюється, зазвичай, паралельним вживанням рівнозначних українських і запозичених спеціальних позначень, наприклад:

• ввезення – імпорт:

«ввезення (увезення) – дія за значенням ввезти і ввозити.

Безмитне ввезення – імпорт товарів без сплати мита.» [1, с. 114];

«імпорт – увезення в країну товарів з-за кордону; експорт.

Непрямий імпорт – імпорт комплектуючих виробів або напівфабрикатів.

Спеціальний імпорт – імпорт товарів для внутрішнього вжитку» [1, с. 493].

• пропозиція – оферта:

«пропозиція – те, що пропонується чий-небудь увазі, виноситься на обговорення, розгляд і т. ін. Те, що пропонується кому-небудь замість чогось або на вибір як угода, умова і т. ін.» [1, с. 1164].

«оферта – пропозиція про укладення угоди з детальним зазначенням її умов.

Вільна оферта – оферта, яку з метою попереднього вивчення ринку продавець пропонує кільком покупцям.

Тверда оферта – оферта, яку продавець, обумовивши термін дотримання свого зобов'язання, пропонує одному потенційному покупцеві» [1, с. 868].

При розгляді варіантності засобів вираження поняття бізнесу у *синтаксичному аспекті* у статті були розмежовані морфологічна, семантична та денотативна (ситуативна) форми субституції. Наприклад, в аналізованому матеріалі подано семантичну субституцію, що характеризується рівнозначністю понять:

• частка – пай:

«частка – частина спадкового майна, яка по праву припадає на члена сім'ї при розподілі» [1, с. 1594];

«пай: 1) Частка, що вноситься в капітал якого-небудь товариства (кооперативного, акціонерного і т. ін.) кожним його членом або випадає кожному в разі його розподілу.

2) Частка, яку вносить у що-небудь спільне окремий учасник або яка припадає на когонебудь» [1, с. 875].

У *структурно-семантичних типах антонімів* виділимо два типи:

– власне-семантичний (*вигода/збиток, зниження/підвищення*);

– формально-семантичний (*акцепт/неакцепт, рентабельність/нерентабельність*).

Активність використання формально-семантичного типу антонімів ми пояснюємо тим, що більшість термінів бізнесу запозичені з інших мов, і найпростішим утворенням антонімів є частка *не-*.

Активну участь у створенні понятійних опозицій взяли структурно-граматичні типи складових термінів, наприклад:

«Мертвий капітал – це не інвестований або вкладений у недохідні інвестиції капітал.

Обіговий капітал – частина виробничого капіталу, яка переносить свою вартість на знову

створений продукт повністю і повертається до виробника у грошовій формі» [1, с. 521].

Так, семантичний спосіб утворення термінологічних одиниць ґрунтувався на переосмисленні мовних одиниць із сфери загального вжитку. Натомість дефіцит афіксального терміноутворення, порівняно невелика кількість словотвірних елементів сприяють розвитку синтаксичного способу терміноутворення, а саме утворенню складних термінів та термінологічних словосполучень.

Між компонентами таких терміносполучень немає обов'язкового зв'язку, кожен із термінів може поєднуватися декілька разів і характеризуватися концептуальною цілісністю, стійкістю лексико-семантичної структури, що проявляється у фіксації складу елементів, відтворюваністю. Спостереження над складними бізнес-термінами, крім того, показали, що найбільш продуктивними є двокомпонентні терміни, хоча граматичні моделі, за якими утворюються термінологічні словосполучення цієї системи, можуть поєднувати до десяти компонентів. Трикомпонентні структури є проміжною ланкою між двокомпонентними і багатокомпонентними термінами.

Полікомпонентні терміни утворюються внаслідок розширення складу трикомпонентних термінів, але більшість виникають як результат еліпсису термінологічних словосполучень, що мають логічну структуру та виконують однакову синтаксичну функцію.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Проаналізована нами термінологія виявила активну тенденцію до лексико-семантичних процесів (гіпонімії, полісемії, омонімії, антонімії).

Найбільш значущими у конструкції термінології бізнесу є гіпонімічні процеси, які представлені формально-семантичним та власне-семантичним

різновидом. Основні функції гіпонімічних процесів – це систематизація та тлумачення, що реалізуються в узагальненні та конкретизації.

Екстралінгвістичною причиною розвитку полісемії є еволюція поняття, що спричиняє появу нових значень та відтінків значень у термінологічних одиниць, а також наукове ставлення дослідника до змісту поняття, зафіксованого у терміні (авторська багатозначність).

Основна риса термінів-омонімів у тому, що це факти різних семантичних полів, а отже і факт існування омонімів не може бути перешкодою для правильного розуміння тексту. Омонімія стосовно термінології бізнесу може бути охарактеризована як міжгалузєва (це терміни різних терміносистем) та міжсистемна (терміни лексико-семантичного способу утворення, які є омонімами до загальнолітературних лексем).

На відміну від загальноновживаних слів для термінів-синонімів має важливе значення співвіднесеність з тим самим поняттям. Аналіз матеріалу дозволяє виділити терміни-дублети українського та іншомовного походження, синтаксичні синоніми, терміни-синоніми з різними словотвірними афіксами. У контекстах термінів-синоніми сфери бізнесу виконують функції уточнення, тлумачення, спеціалізації та узагальнення.

Наявність антонімів у термінології бізнесу обумовлено природою пізнання дійсності та мовними засобами вираження. У структурному плані серед антонімів цієї термінології виділяються структурно-семантичний та формально-семантичний тип.

Отже, досліджуючи різні процеси в межах конкретної терміносистеми, ми переконалися у суворій внутрішній системності термінів, яка, у свою чергу, узгоджується із системою загальнолітературної мови та сучасними тенденціями її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боярова Л. Термінологічна лексика в загальномовному тлумачному словнику. *Лексикографічний бюлетень*. 2008. Вип. 17. С. 13–24.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, 2009. 1736 с.
3. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Львів, 2004. 520 с.
4. Панько Т.І. Від терміна до системи. Львів, 1979. 146 с.
5. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ, 1988. 240 с.
6. Склад і структура термінологічної лексики української мови / Крижанівська А.В. та ін. ; за ред. А.В. Крижанівської. Київ, 1984. 196 с.

**ДИНАМІКА ВИКОРИСТАННЯ СИНОНІМІВ
ТА ЇХ ВЗАЄМОЗАМІНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
(НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)**

**DYNAMICS OF THE USE OF SYNONYMS AND THEIR INTERCHANGE
IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON PUBLICISTIC TEXTS)**

Шумило Д.В.,

orcid.org/0009-0005-9092-2846

*студентка II курсу магістерського рівня вищої освіти
Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Дружбяк С.В.,

orcid.org/0000-0001-8971-9852

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»*

У дослідницькій статті розглянуто семантичні відтінки синонімів в межах одного синонімічного ряду та їх вплив на можливість їх взаємозамінності без втрати смислового навантаження чи певного відтінку в тексті. Дослідження є корпусобазованим, джерелом емпіричного матеріалу слугувала газета «День», що входить до складу генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК-16). В результаті аналізу встановлено, що синоніми в межах одного синонімічного ряду можуть мати різні семантичні відтінки, конотації та аспекти, які вони підкреслюють. Виявлено, що ці відмінності зумовлені їхнім контекстуальним вживанням та метою автора. Вони безпосередньо впливають на парадигматичні зв'язки та в багатьох випадках унеможливають взаємозаміну у певному контексті, адже цей процес може змінити висловлювання та, як наслідок, впливати на коректну інтерпретацію тексту. Акцентовано на значущості чіткого та ретельного підбору синонімів у текстах, враховуючи їх призначення та стилістичні особливості. За допомогою статистичного аналізу прослідковано динаміку вживання синонімів на матеріалі газети «День» та виявлено зміни у частоті вживання синонімів у публіцистичних текстах протягом останніх двадцяти років, що є наслідком еволюції лексичної системи, змін тенденцій та особливостей публіцистичного стилю. Встановлено, що не менш важливим фактором є також вплив різних чинників: соціального, культурного, політичного та інших. Вказано на важливість ролі синонімів у мовленні, зокрема у публіцистичних текстах, та ретельності їх підбору для коректного відображення мети, смислового навантаження та відтінків, які мають значний вплив на правильну інтерпретацію поданої інформації. За допомогою аналізу різних аспектів та особливостей синонімії, а також визначення змін у різні періоди часу розкрито динаміку мовної еволюції, що сприяє коректному поданні інформації в сучасному суспільстві.

Ключові слова: синонімія, синонім, синонімічний ряд, корпусний підхід, статистичний аналіз, відносна частота вживання синонімів, динаміка еволюції вживання синонімів.

The research article examines the semantic shades of synonyms within one synonymous series and their influence on the possibility of their interchangeability without losing the semantic load or a certain shade in the text. The research is corpus-based, the source of empirical material was the newspaper "Den", which is part of the general regionally annotated corpus of the Ukrainian language (GRAK-16). As a result of the analysis, it was found that synonyms within the same synonymous series can have different semantic shades, connotations and aspects that they emphasize. It was found that these differences are due to their contextual use and the author's purpose. They directly affect paradigmatic connections and in many cases make interchangeability impossible in a certain context, because this process can change the utterance and, as a result, affect the correct interpretation of the text. Emphasis is placed on the importance of clear and careful selection of synonyms in texts, taking into account their purpose and stylistic features. With the help of statistical analysis, the dynamics of the use of synonyms in the material of the newspaper "Den" was followed and changes in the frequency of use of synonyms in journalistic texts during the last twenty years were revealed, which is a consequence of the evolution of the lexical system, changes in trends and features of the journalistic style. It was established that the influence of various factors is also an equally important factor: social, cultural, political and others. It is pointed out the importance of the role of synonyms in speech, in particular in journalistic texts, and the carefulness of their selection for the correct reflection of the purpose, semantic load and nuances, which have a significant impact on the correct interpretation of the presented information. By means of the analysis of various aspects and features of synonymy, as well as the determination of changes in different periods of time, the dynamics of language evolution is revealed, which contributes to the correct presentation of information in modern society.

Key words: synonymy, synonym, synonym series, corpus approach, statistical analysis, relative frequency of synonym use, dynamics of evolution of synonym use.

Постановка проблеми. Мова – засіб соціального спілкування, що потребує постійного розвитку й удосконалення. Необхідність цих змін визначають поступальний рух суспільства та супутні екстралінгвістичними чинники, а також закономірності розвитку самої мови як гнучкої динамічної системи. Потреби людського спілкування, розвиток суспільства, запити у вираженні складних відношень і зв'язків між об'єктами дійсності сприяють безперервному поповненню мови новими одиницями, що знаходять своє втілення також і у виникненні синонімії.

Незважаючи на велику кількість досліджень у цій царині, синонімія залишається однією з найбільш дискусійних лінгвістичних проблем. Задля більш достеменного вивчення особливостей вживання синонімів, важливо проводити велику кількість практичних досліджень, базованих на реальних мовленнєвих ситуаціях. Пропоноване дослідження спрямоване на аналіз частоти вживання синонімів, їх відмінностей у семантичних відтінках в межах одного синонімічного ряду у публіцистичних текстах та прослідковування динаміки еволюції цих лексичних одиниць залежно від екстра- та інтралінгвальних факторів з метою кращого розуміння їхнього вибору та вживання в мовленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прагнення надати точне та конкретне визначення синонімії викликає багато труднощів і дилем. Лінгвістичні школи по-різному пояснюють і визначають цей смисловий зв'язок між синонімами через його складну природу та сутність їхніх взаємних стосунків. Питання синонімії привертало увагу як закордонних, так і українських мовознавців, серед яких: І.К. Білодід [1], М.А. Жовтобрюх [2], О.Д. Пономарів [3], Л.А. Лисиченко [4], Дж. Лайонз [5], А. Круз [6], Дж. Ліч [7] та інші.

В сучасній лінгвістиці існує велика кількість визначень синонімів. Словник Української мови (СУМ) подає визначення цієї мовної одиниці, як слова, тотожного або близького значенням до іншого, але відмінного від нього звуковою формою [8]. А ось М.А. Жовтобрюх та І.К. Білодід беруть до уваги саме семантичний аспект, у своїх працях вони стверджують, що синоніми – це лексичні одиниці, що означають назву одного поняття, проте відрізняються між собою значеннєвими відтінками або забарвленням [1; 2]. Алан Круз зазначив, що синонімію не слід розглядати просто як однаковість значення, оскільки аналіз ідентичного значення є непотрібним і зайвим [6]. Лайонс стверджує,

що багато теорій семантики обмежують поняття синонімії тим, що він називає описовою або когнітивною синонімією, яка є характеристикою описового значення [5].

Суперечливою темою для мовознавців є також і мотиви виникнення синонімів. Це питання розглядала представниця Харківської філологічної школи Л.А. Лисиченко [4].

Проте проблема синонімії, значення синонімів та вплив різних чинників на їх динаміку еволюції залишаються актуальними, і потребують подальшого вивчення та опрацювання, що свідчить про **актуальність** обраної теми.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз синонімів в українській мові. Досягнення завдань передбачає розв'язання таких завдань як визначення динаміки їх еволюції протягом останніх десятиліть, виявлення факторів, що впливають на частотність вживання лексичних одиниць у межах одного синонімічного ряду, а також дослідження їх кореляції та сполучення з іншими частинами мови.

Основою для аналізу послуговував генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК-16), у якому було створено підкорпуси випусків із газети «День», опублікованих у 1997 та 2022 роках.

Для досягнення об'єктивних та репрезентативних результатів дослідження використано такі дослідницькі методи:

- корпусний підхід – для дослідження поданого у корпусі матеріалу;
- статистичний аналіз – для визначення частоти вживання синонімів у різні часові періоди;
- порівняльний аналіз – зіставлення семантичних відтінків синонімів та особливостей їх вживання;
- контекстуальний аналіз – для відбору та аналізу синонімів залежно від контексту, у якому вони подані;
- описовий аналіз – для детального опису синонімів.

Виклад основного матеріалу. Синонімія є не лише індикатором парадигматичних зв'язків у словниковому складі, але безмежним джерелом стилістично різноманітних виразів у мові [9]. Синоніми дозволяють мовцям вибирати різні варіанти виразу залежно від контексту, мети спілкування та власних стилістичних уподобань. Використання різних синонімів може додати тексту кольору, виразності та стилістичного різноманіття.

За ознакою належності до єдиного спільного поняття синоніми виділяють в синонімічні ряди.

В основі синонімічного ряду лежить домінанта, вона визначає найзагальніші значення всього ряду синонімів і втілює основні характеристики, що спільні для всіх слів у ряду. У синонімічному словнику це слово використовується як основний орієнтир. Одночасно воно є найбільш вживаним серед усіх інших слів у ряду і саме тому воно найбільше підходить для збірки всіх інших слів навколо нього [10]. Синонімічні ряди формуються зі словами, що мають однакове лексичне значення та належать до однієї лексико-граматичної категорії.

Синонімічний ряд з домінантою «конфлікт» становлять такі лексичні одиниці: *конфлікт* – *сутичка, суперечка, колізія, зіткнення, інцидент, ворожнеча, розладдя, незгода, сварка, чвара* (Онлайн-бібліотека «Горох»). Слова які входять в цей ряд різняться певними відтінками, ступенем агресії, а також аспектом конфлікту, який вони підкреслюють, та можливістю фізичної конфронтації. У цьому синонімічному ряду синоніми відображають різні аспекти конфлікту. *Колізія* та *зіткнення* вказує на конфлікт інтересів: *З іншого, «зовнішнього» – зіткненням інтересів у сфері економічної конкуренції і нестикуванням структур розвинутого ринкового й трансформаційного господарств* (Газета «День» 1997); *ворожнеча* підкреслює особливо негативне ставлення до опонента: *До того ж взаємною ворожнечю маніпулювали німці, а наприкінці війни й НКВС (невідомо, які загони були справді з ОУН чи з АК, а які створили переодягнені енкаведисти)* (Газета «День» 1997). *Незгода* означає певну розбіжність думок чи переконань, але не завжди така відмінність спричинює словесну перепалку чи фізичну конфронтацію, як-от: *З достовірного джерела відомо, що причиною того, що так вирішив Омельченко, стала незгода з партією «Реформи й порядок» стосовно включення до першої п'ятірки її голови Віктора Пинзеника* (Газета «День» 1997).

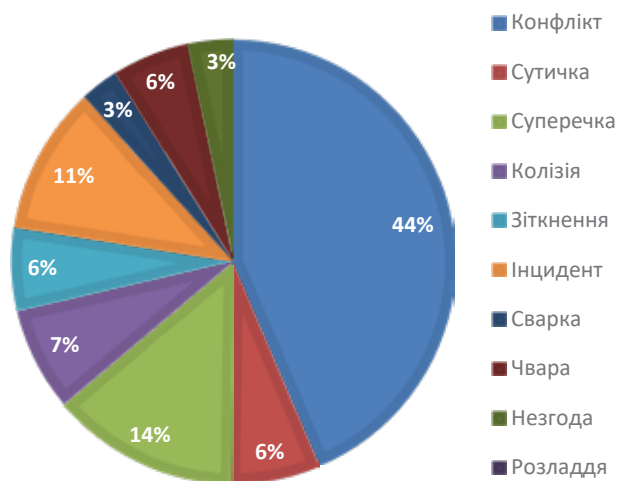
У свою чергу *інцидент* позначає певну конфліктну ситуацію, яка, як правило, відбувалась у минулому, напр.: *Є фото та відео цього інциденту* (Газета «День» 2022).

Власне, відмінність у відтінках та аспектах вживання впливають на взаємозамінність синонімів у межах синонімічного ряду. Розглянемо лексичні одиниці *суперечка* та *ворожнеча*. *Суперечка* означає наведення певних аргументів задля досягнення певної мети чи знаходження консенсусу і не включає фізичну конфронтацію. *Ворожнеча* ж надає атрибуту жорстокості, ворожості та вказує на відверте негативне ставлення. Такі сино-

німи не можуть бути взаємно заміненими у більшості контекстах. А ось лексичні одиниці *чвара* та *сварка*, можуть замінювати один одного практично в усіх ситуаціях, адже вони обоє описують словесну перепалку між людьми.

Фактом, який впливає на визначення належності слова до певного синонімічного ряду є також значення слова та контекст в якому воно вживається. Розглянемо речення: *Релігійна нетерпимість, зіткнення політичних інтересів дорого обійшлися Європі – Чехія втратила дві третини свого населення, Німеччина та Австрія – половину*. В поданому реченні зіткнення можна замінити словом *конфлікт*, і така заміна лексичних одиниць не вплине на розуміння контексту чи відтінок. Проте, *зіткнення* є багатозначним словом, і якщо ми подивимось на його вживання в іншому контексті – *Внаслідок зіткнення постраждало 14 хлопців та дівчат, які дістали травми різної важкості*. Виділене слово, позначає певну аварійну ситуацію на дорозі. В такому випадку воно не може бути замінено словом *конфлікт*, адже нестиме зовсім інше смислове навантаження, як от травми від фізичного насилля спричиненого непорозумінням між сторонами.

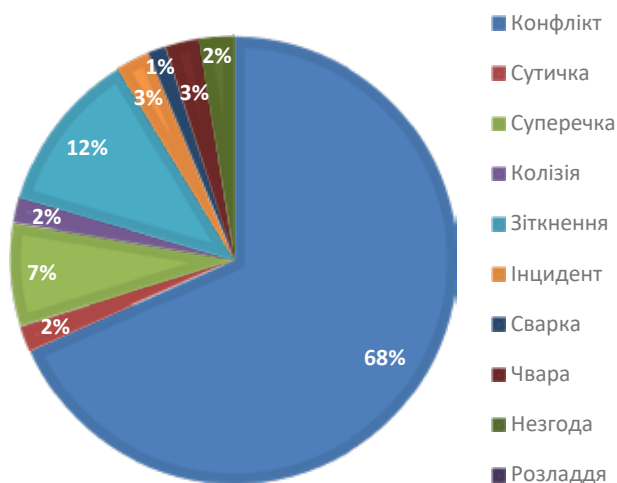
З точки зору сталості складу слів синонімічні ряди характеризуються відносною відкритістю. Вони можуть змінюватися та доповнюватися, що зумовлено постійним процесом розвитку всієї лексичної системи [11, с. 34]. Діаграми 1 і 2 ілюструють частоту вживання синонімів у газеті «День» 1997 та 2022 рр.

Діаграма 1. Частота вживання синонімів у газеті «День» 1997 р.

Як видно з діаграм, частота вживання поданих лексичних одиниць дещо видозмінилась за останні 20 років. Найперше варто зазначити, що

лексема «конфлікт» в 1997 році вживалось найчастіше (44%) у порівнянні з іншими представниками синонімічного ряду. Це зумовлено тим, що ця лексична одиниця відрізняється своєю універсальністю, адже може бути застосована у різних сферах і зрозуміла для широкого загалу людей, при цьому вона не відображає негативного ставлення автора до певної ситуації. У 2022 році ця лексична одиниця стала ще більш вживаною (68%). Такий факт пов'язаний із екстралінгвістичним фактором, а саме, із повномасштабною війною Росії проти України.

Діаграма 2. Частота вживання синонімів у газеті «День» 2022 р.

Суперечка та *зіткнення*, також відносяться до нейтральних слів і є досить поширеними у сфері публіцистики, за 2022 рік їх відносна частота становить 0.0000175944 і 0.0000278578 відповідно.

Лексичні одиниці «сварка», «чвара» і «незгода» не були часто вживаними і в 1997, і в 2022 роках, їх відносна частота і надалі продовжує зменшуватись. Такі статистичні дані напряду пов'язані із фактом, що ці слова є стилістично забарвлені. Тому такі слова рідко використовуються у публіцистиці, адже цей стиль характеризується поданням інформації в нейтральному руслі, і як наслідок, можливістю для читачів формувати своє особисте судження та бачення висвітленої події. Такі лексичні одиниці, як правило, притаманні художньому стилю, де автор виражає свою думку та бачення події, надає їй позитивний або негативний обрис, як-от: *Вони певні, що чвари між властями й гангстерами тривати довго не можуть* (Журнал «Перець», 1954). Окрім цього, часто такі слова вживаються лише у контексті сімейного конфлікту, тому для широкого загалу є неприйнятними.

Слововживання *розладдя* абсолютно не використовується у досліджуваних публіцистичних

текстах. Ця лексична одиниця також притаманна виключно художньому стилю і вживається для позначення незгоди, напр.: *Трохи та помалу хатнє розладдя вляглося, серце в Параски стихало* (Панас Мирний, IV, 1955, 117).

Незважаючи на той факт, що англіцизми стають все більш популярними (на прикладі лексичної одиниці *конфлікт*), у випадку із словом *інцидент* спостерігається доволі різке зменшення частотності вживання. У 1997 відносна частота становила 0.0000256944, а вже у 2022, це число зменшилось до 0.0000058648. При цьому значення слова зовсім не помінялось за останні два десятиліття, напр.: *Львівська прокуратура порушила кримінальну справу з інциденту з прапорами у Львові, але керівництво УНА-УНСО переконане, що справа захрясне* (Газета «День», 1997). *Після інциденту з крейсером «Москва», його безславної долі й українських тактичних контратак під Харковом почався приліт чорних лебедів* (Газета «День», 2022). Можна відзначити, що це слово стало менш вживаним у зв'язку із його заміною на лексичну одиницю *подія*, яка є більш звичною для українських читачів: *Звичайно всі ці події нівелюють стратегічні запити українського суспільства* (Газета «День», 2022).

Значний вплив на динаміку частоти вживання певних синонімів мають різні культурні, соціальні та політичні чинники. Культурні зміни, зокрема, можуть спричинити зміни популярності певних слів або виразів, які відображають нові цінності та тенденції в суспільстві. Соціальні та політичні перетворення також можуть впливати на мовлення, змінюючи акценти та підкреслюючи певні аспекти, що може відобразитися у виборі синонімів у комунікації. Одним з найбільших факторів впливу на лексичну систему стало широкомасштабне вторгнення Росії на територію України, яке відбулось 24 лютого 2022 року (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Відносна частота вживання синонімів в газеті «День» у 1997 р.

Війна	0,0003064363
Борня	0,0000000000
Двобій	0,0000131958
Наступ	0,0000131958
Кровопротиття	0,0000014662
Ворожнеча	0,0000029324
Битва	0,0000307903
Боротьба	0,0004413270
Агресія	0,0000117296

Таблиця 2
Відносна частота вживання синонімів
в газеті «День» у 2022 р.

Війна	0,0027388664
Борня	0,0000000000
Двобій	0,0000014662
Наступ	0,0001319582
Кровопролиття	0,0000102634
Ворожнеча	0,0000058648
Битва	0,0000601143
Боротьба	0,0002111332
Агресія	0,0002961729

За результатами аналізу синонімічного ряду з домінантою «війна» можна зробити висновок, що практично усі складові цього синонімічного ряду стали більш вживаними саме у 2022 році. Особливо яскраво це виражається на прикладі слововживання *війна*, відносна частота якого збільшилась у більш ніж 8 разів. Синоніми *наступ*, *битва*, *агресія*, *ворожнеча* та *кровопролиття* також почали значно частіше зустрічатись у газетах, адже усі вони описують актуальні події, які відбуваються в державі.

Проте, не всі частини синонімічного ряду стали широкоживаними. Двобій стало менш вживаним у 9 разів. Загалом, це слово *двобій* стало архаїчним з точки зору військового протистояння і використовується здебільшого в історичних творах *Сухий брязкіт зброї провіщає, що вороги зійшлися .. в останньому смертельному двобої* (Яків Качура, Вибр., 1947, 156). В сучасній публіцистиці ця лексична одиниця вживалась

переважно для позначення спортивного матчу, як-от: *Перший тайм цього напружуд напруженого двобою завершився з нетиповим для регбійних матчів рахунком – 0:0* (Газета «День», 1997). У 2022 році висвітлення новин про спорт було витіснено більш важливими подіями.

Синонім *борня*, не був знайдений у публіцистичних текстах, адже він є нетиповим для публіцистики і вживається у художній літературі.

Висновки. Незважаючи на той факт, що в синонімічні ряди входять слова, що мають однакове лексичне значення та належать до однієї лексико-граматичної категорії, в більшості випадків вони значно відрізняються стилістичним відтінком, що унеможлиблює їх заміну без втрати певного зображення чи навіть сенсу. Крім того, вибір синонімів залежить від багатьох факторів, як от подій в країні, різних соціальних, культурних та політичних чинників. Таким чином, відносна частота вживання синонімів змінюється з плином часу, відображаючи зміни у суспільних цінностях та мовленнєвому стилі.

Завдяки аналізу частоти вживання синонімів, динаміки еволюції та семантичних відтінків синонімів у публіцистичних текстах, ця робота підкреслює важливість ретельного підходу до вибору синонімів у публіцистиці та сприяє кращому розумінню питання синонімії в мовленні. Перспективою наступних розвідок вважаємо дослідження синонімічних колокацій з досліджуваними детермінантами на основі корпусів сучасної української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жуковська В.В. Основи теорії та практики стилістики англійської мови : навч. посіб. Житомир : Видавн. ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 240 с
2. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української мови. Київ, 1985. 422 с.
3. Білодід І.К. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Київ : Наукова думка, 1973. 438 с.
4. Cruse A. Meaning in Language. Oxford : Oxford University Press, 1986. 512 p.
5. Holder R.W. A dictionary of euphemism. New-York, 2003. 410 p.
6. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура мови. Харків : Вища школа, 1977. 271 с.
7. Leech G. Semantics: The Study of Meaning. Harmondsworth : Penguin, 1981. 407 p.
8. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/synonym> (дата звернення 20.10.2023).
9. Сога Л.В. Підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до визначення синонімії. *Науковий огляд*. 2016. № 1(22). С. 3.
10. Бублик Л.М. Теоретичні засади синонімії в українській мові. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 35. С. 89–93.
11. Summers D. Longman dictionary of contemporary English. England : Pearson Education Limited, 2003. 1949 p.

РОЗДІЛ 7 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.34>

ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО «Я» КРИЗЬ ОНІРИЧНИЙ АСПЕКТ ТВОРУ «КНИГА КЛАДОВИЩА» НІЛА ГЕЙМАНА

THE FORMATION OF OWN “I” THROUGH THE ONEIRIC ASPECT OF THE “GRAVEYARD BOOK” BY NEIL GAIMAN

Газуда О.,

*orcid.org/0000-0003-1399-6006**аспірант кафедри теорії та практики перекладу**Державного вищого навчального закладу**«Ужгородський національний університет»*

У статті кризь призму оніричного аспекту подано авторське бачення формування власного «Я» ключового персонажу твору «Книга кладовища» Ніла Геймана. Досліджено поетапність становлення особистості Ніка як головного героя фентезійного роману, де він зростає в реальному й потойбічному середовищі з непередбачуваними й неочікуваними ситуаційними явищами. Звідси – визначальна роль містичних, психо-емоційних і оніричних елементів. Виявлено, що в процесі формування власного «Я» Нік вчиться пізнавати довкілля в його багатомірності, усвідомлюючи необхідність побудови цілісної уяви щодо прийняття самостійних рішень під впливом зовнішнього середовища. Відмічено, що перманентний процес його виживання спонукає хлопчика до психологічного переосмислення й свідомого ставлення до самого себе та навколишнього середовища з більшою відповідальністю. Водночас у процесі свого становлення Нік стає повноправним громадянином кладовища. За допомогою оніричних візій автор твору описує відчуття персонажів «Книги кладовища», при цьому ніби навчаючи маленького хлопчика всім перлам життєвої мудрості й багатьох постулатів реального світу з переходом в ірраціональне. Ніл Гейман увиразнює, що таке справжня дружба, безкорисливі взаємовідносини між друзями, що започатковуються на довірі, власних симпатіях й взаємодопомозі. Крім цього, засобом ностальгічних навіювань, які огортали Скарлет – подругу Ніка, відтворюючись у її сновидіннях з плетивом уявних фантазій і приємних думок, автор твору відображає події у позитивних барвах з прекрасними спогадами про дружні відносини між ними. У процесі викладу фентезійного роману застосовано авторський творчий підхід, який базується на застосуванні структурної складової (гештальт-теорії) до розкриття поведінкових властивостей маленького хлопчика, що підлягають як зовнішнім, так і внутрішнім впливам. Так, становлення й пізнання Ніком власного «Я» й навколишнього світу, виходить передусім із власних можливостей і потреб, однак він має головну перевагу стосовно мешканців кладовища, оскільки він – живий. Н. Гейман окреслює безперервний процес потенційного розвитку дитини, зображаючи його через як супротив неможливості досягнення мети, або ж омріяної цілі. Ця надана людині можливість є реально існуючим внутрішнім її станом, який за достатності передумов видозмінюється в імовірність реалізації.

Ключові слова: формування власного «Я», оніричний аспект, Ніл Гейман, фентезійний роман, оніричні візії, ностальгічні навіювання, поетапність становлення особистості.

The article presents the author's vision of the formation of his own "I" of the key character of Neil Gaiman's "Graveyard Book" through the prism of the oneiric aspect. The step-by-step development of Nick's personality as the protagonist of a fantasy novel is researched, where he grows up in a real and otherworldly environment with unpredictable and unexpected situational phenomena. Here comes the decisive role of mystical, psycho-emotional and oneiric elements. It was revealed that in the process of forming his own "I", Nick learns to learn about the environment in its multidimensionality, realizing the need to build a coherent imagination for making independent decisions under the influence of the external environment. It is noted that the permanent process of his survival prompts the boy to psychological rethinking and a conscious attitude towards himself and the environment with greater responsibility. At the same time, in the process of its formation, Nick becomes a full-fledged citizen of the cemetery. With the help of oneiric visions, the author of the work describes the feelings of the characters of "Cemetery Book", at the same time, as if teaching a little boy all the pearls of life's wisdom and many postulates of the real world with a transition to the irrational. Neil Gaiman clarifies what the true friendship is, selfless relationships between friends based on trust, mutual sympathy and mutual help. In addition, the author of the work reflects the events in positive colors with beautiful memories of friendly relations between them, using the means of nostalgic suggestions that enveloped Scarlett – Nick's friend, reproducing in her dreams with a weave of imaginary fantasies and pleasant thoughts. In the process of presenting the fantasy novel, the author's creative approach is applied, which is based on the application of a structural component (gestalt theory) to reveal the behavioral properties of a small boy, which are subject to both external and internal influences. Thus, Nick's formation and knowledge of his own "I" and the world around him comes primarily from his own capabilities and needs, but he has the main advantage over the inhabitants of the cemetery, since he is alive. N. Gaiman outlines the continuous process of a child's potential

development, portraying it through opposition to the impossibility of achieving a goal, or a dream goal. This opportunity is given to a person as a real internal state of the person, which, if the prerequisites are sufficient, is transformed into the probability of realization.

Key words: formation of own "I", oneiric aspect, Neil Gaiman, fantasy novel, oneiric visions, nostalgic suggestions, step-by-step development of personality.

Постановка проблеми. Фентезійний твір Н. Геймана «Книга кладовища» містить непередбачувану й неочікувану сюжетну канву, в якій переплетено багатогранність життєвих і нежиттєвих ситуацій, містичних історій, сновидіннєвих психологічних і емоційних відчуттів. В такому середовищі зростає головний герой твору Нік, який проходить всі етапи пізнання навколишнього світу – як реального, так і ірреального. При цьому пізнання виступає вищою формою відображення об'єктивної реальності, тією здатністю свідомості пізнавати довкілля в його багатомірності, що значною мірою формує власне «Я», індивідуум в його цілісності й самостійності прийняття будь-яких життєвих рішень.

Аналіз досліджень. Вагомість окреслення особистісного підходу у творі Н. Геймана «Книга кладовища» відзначив Тревор Карлсон (Trevor Carlson). При цьому увагу акцентовано на певних настановах головному персонажу, зокрема: "Go out into the world. Create your own life. Be the hero of your story. Make mistakes and get back up. Those who raised you have already lived their lives. Now...it is your turn. Good luck" [1] / «Виходь у світ. Твори своє власне життя. Будь героєм своєї історії. Роби помилки та повертайся. Ті, хто виростив тебе, вже прожили своє життя. Тепер... твоя черга. Успіхів» [переклад – О. Г.].

Утаємниченість і пікантність фентезійного роману «Книга кладовища», де поступово в процесі викладу літературно-художнього сюжету розплітається ланцюжок подій, пов'язаних зі становленням власного «Я», підкреслює авторитетне видання «The Independent»: "This brief, dark, savoury adventure deserves to become a modern classic of children's writing: it has more mystery, excitement and wisdom in a single chapter than all the soap-operatic dilemmas, empty acrobatics and moral dogmatism in those thousands of pages of Potter franchise" [2] / «Ця коротка, похмура, пікантна пригода заслуговує на те, щоб стати сучасною класикою дитячої літератури: у ній більше таємниці, хвилювання та мудрості в одному розділі, ніж у всіх дилемах мильної опери, порожній акробатиці та моральній догматиці на тих тисячах сторінок «Поттера» [переклад – О. Г.].

Різноманітність сюжетної лінії опирається на складній сукупності складових ментальної структури героя, крізь призму якої читач може

прослідкувати психочуттєвомисленевий процес опису причинно-наслідкових зв'язків, розкриваючись у певній послідовності. Основний персонаж твору Нік проходить всі етапи становлення власної індивідуальності під впливом зовнішнього середовища і непередбачуваних життєвих ситуацій. Це те бачення взаємопов'язаних і багато в чому взаємодоповнюючих подій і явищ – як реальних, так і вигаданих, що проявляються у смутку, радості, або ж навіть страшних і моторошних життєвих подіях. Такий контекст відмічено і в «Kirkus Reviews»: «Сумний, дотепний, мудрий – і моторошний. Це повинен прочитати кожен, хто є або колись був дитиною» [3]. Подібна оцінка міститься й у «Publishers Weekly»: «По-справжньому страшно» [4].

Елементи становлення особистісного підходу виокремила Голлі Блек, співавторка книги «Хроніки Спайдервіка» («The Spiderwick Chronicles»): "The Graveyard Book is endlessly inventive, masterfully told and, like Bod himself, too clever to fit into only one place. This is a book for everyone. You will love it to death" [2]. «Книга кладовища» нескінченно винахідлива, майстерно розказана і, як і сам Бод, надто розумна, щоб її можна було вмістити лише в одному місці. Це – книга для кожного. Ви будете любити це до смерті» [переклад – О. Г.].

Мета статті. Метою дослідження є вивчення питання формування власного «Я» в контексті оніричного аспекту фентезійного твору «Книга кладовища» Н. Геймана.

Виклад основного матеріалу. Психологічний підтекст процесу становлення власного «Я» головного героя Ніка в його чуттєво-емоційному аспекті проходить низку поетапних перетворень під впливом різноманітних чинників. Насампочаток йде поступовий процес формування й становлення Ніка під впливом неперервності й зміни життєвих обставин. Перманентний процес виживання спонукає хлопчика до психологічного усвідомлення й переосмислення свого ставлення до самого себе та навколишнього середовища з більшою відповідальністю. У процесі перетворень, перевтілень маленький Нік повинен оволодіти всіма властивостями потойбіччя, подеколи притаманними тільки привидам. Такі властивості – нові для нього: бачити в темноті, ходити тими дорогами, які недоступні для живих людей,

бути невидимим для них, проходити крізь стіни, навідуватися у сні живих. Опанувавши примарні якості, Нік в змозі їх використати, коли необхідно розчинитися у просторі, застосувати ковзання як спосіб пересування, перебувати у сомнамбулічному стані.

Автор фентезійного роману створює для головного героя неочікувані ситуації, піддаючи його різним випробуванням. Так, потрапивши у незвіданий, захопливий, але моторошний світ потойбіччя, шалапутний Нік у процесі дорослішання пізнає справжню стародавню історію Англії, про яку відають тільки привиди. Виключно у цьому світі й водночас будучи громадянином кладовища, можна потоваришувати з юною відьмою – Лізою Гемпсток, яка мешкає за межами цвинтаря на неосвяченій землі Гончарного поля, де ховають тих, хто вмирає без покаяння (самогубців, злочинців і відьом). Попри це, Ліза мріє мати місце власного поховання з надмогильною плитою. За сюжетом фентезійного роману Нік проникається співчуттям до відьми Лізи, і допомагає їй у досягненні мети.

Н. Гейман ніби навчає маленького Ніка всім перлам життєвої мудрості. Так, життєвий досвід Сайласа, вчителя Ніка, стосується багатьох постулатів; зокрема, він підкреслює важливість особистісного аспекту, оскільки, незважаючи на те, що люди інколи думають, що в іншому місці вони будуть більш щасливіші, але куди б людина не подалася від себе все одно не втечеш “...*the people who believe they'll be happy if they go and live somewhere else, but who learn it doesn't work that way. Wherever you go, you take yourself with you*” [3, с. 104] / «...люди, які вірять, що будуть щасливі, якщо підуть жити в інше місце, але хто пройшов через це, знають, що це не так. Куди б ви не пішли, ви всюди берете себе з собою» [переклад – О. Г.].

Засвоївши філософські життєві постулати, Нік Оуенс стає повноправним громадянином кладовища. Незважаючи на зазначене, покидати межі цвинтаря Ніку в жодному разі не можна через те, що вбивця Джек все ще полює на нього. Водночас Нік не втрачає надію побачити світ за межами кладовища, набути близьких і вірних друзів, відвідувати школу.

Ніл Гейман крізь оніричні візії художньо майстерно описує відчуття персонажів «Книги кладовища». Так, вагомою віхою у житті маленького хлопчика стає дружба, ті безкорисливі взаємовідносини між друзями, що започатковуються на довірі, власних симпатіях й взаємодопомозі. Важливою для Ніка стала безкорислива дружба

зі Скарлет, побудована на довірливих взаємовідносинах двох добрих друзів. Справжній друг, який не є тінню, як на перший погляд, уві сні здалося Скарлет: “*At first I thought you were a shadow or something. But you look like you did in my dream. You sort of came into focus*” [3, с. 225] / «Спочатку я подумала, що ти якась тінь. Але ти виглядав справжнім у моєму сні. Ти ніби попав у фокус» [переклад – О. Г.]. Її пам'ять надовго зберегла хороші й яскраві спомини про дружбу з Ніком, відтворюючи мимоволі солодкі події її життя, коли Скарлет відвідувала кладовище: “*Scarlett was thinking about the afternoon's events as she lay in bed that night ... She had been there, in that graveyard, when she was little. That was why everything had seemed so familiar*” [6, с. 218] / «Того вечора Скарлет думала про вечірні події, лежачи у ліжку ... Вона була на кладовищі малою. Ось чому все здавалося таким знайомим» [переклад – О. Г.].

Оніричні візії проявилися в ностальгічних навіюваннях, переплітаючись водночас з уявними фантазіями й приємними думками, які огортали Скарлет, відтворюючись у її сновидіннях: “*In her mind she imagined and she remembered, and somewhere in there she fell asleep, but in sleep she still walked the paths of the graveyard*” [3, с. 218] / «Деся поміж думок, уявляючи і згадуючи, вона заснула, і уві сні й досі гуляла доріжками кладовища» [переклад – О. Г.]. Навіть уві сні відчувалося, що спогади були надзвичайно світлі й безмежно позитивні, ніби все було білим днем, а не у нічний час: “*It was night, but she could see everything as clearly as if it were day*” [3, с. 218] / «Була ніч, але вона бачила все так, нібито був день» [переклад – О. Г.]. Так, крізь сновидінневі почуття Н. Гейман змальовує першу зустріч Ніка зі Скарлет, коли він не відразу збагнув, хто це, і він подумки себе запитав: чи Скарлет сноходить? І справді, вона, вагаючись, підтвердила: “*Are you Dreamwalking? I think I'm dreaming, she agreed*” [3, с. 218] / «Ти ходиш уві сні? – Думаю, що так, сноходжу, погодилася вона [переклад – О. Г.]. Таким чином, сновидіння переплітаються з оніричною реальністю, і складно зрозуміти чи це сон, чи справжня реальність.

Авторський творчий підхід базується на застосуванні структурної складової (*гештальт-теорії*) до розкриття поведінкових властивостей маленького хлопчика, що підлягають як зовнішнім, так і внутрішнім впливам. У процесі пізнання власного «Я» і навколишнього світу Нік виходить передусім із власних можливостей і потреб. При цьому, він має значну перевагу перед мешканцями

кладовища, оскільки він – живий: *“You’re alive, Bod. That means you have infinite potential. You can do anything, make anything, dream anything. If you change the world, the world will change”* [6, с. 173] / «Нік, ти – живий. І це означає, що в тебе є необмежені можливості. Ти можеш робити й творити будь-що, мріяти про будь-що. Якщо ти змінюватимеш світ, він зміниться» [переклад – О. Г.].

Н. Гейман окреслює безперервний процес потенційного розвитку дитини, зображаючи його через як супротив неможливості досягнення мети, або ж омріяної цілі. Ця надана людині можливість є реально існуючим внутрішнім її станом, який за достатності передумов видозмінюється в імовірність реалізації: *“Potential. Once you’re dead, it’s gone. Over. You’ve made what you’ve made, dreamed your dream, written your name. You may be buried here, you may even walk. But that potential is finished”* [6, с. 173] / «Можливості. Якщо ти помреш, тобі це – не потрібно. Кінець. Ти зробив все, що міг, омріяв мрії, записав своє ім’я. Ти можеш бути похованим тут, можеш і прокинутись. Але ж усім можливостям настане кінець» [переклад – О. Г.]. Таким чином, мова йде про можливості, які надаються кожній людині в житті для досягнення поставленої цілі, мети, мрії, тобто зробити все що, намічено. Автор зумовлює завершеність життєвого циклу, виконання певної життєвої місії як результат життєвого шляху. Однак, залишається надія на те, що одного разу, після поховання, людина може прокинутися, але можливості її вже покинуть.

Поступове становлення власного «Я» розкриває особистість Ніка, він дорослішає, поступово розкриваючи психологічну картину навколишнього світу й формуючи комплексну організаційну систему особистих асоціативно-чуттєвих переживань. Перебуваючи в особливому психологічному просторі, під впливом різноманітних подій і ситуацій Нік формує власну поведінку. Накопичуючи знання й життєвий досвід завдяки пізнанню навколишнього світу, Нік вчиться взаємодіяти з ним, з людьми, які його оточують. Відтак, вийшовши одного разу за межі кладовища, хлопчик змушений змінюватися.

Психологічні переживання Ніка в шкільному періоді важливі, оскільки вони пов’язані з новим етапом становлення «Я – особи». Відмічені переживання проявляються у сновидіннях, коли йому наснився піратський корабель, де він був його капітаном, тобто лідером, де все було чудово й надзвичайно, зі слухняною командою корабля, вродливими дівчатами. Проте раптово все змінюється на гірше. Нік у своєму сні опиняється під

впливом чогось загрозливого й небезпечного, де відчувається тривога, його власний панічний страх перед чимось моторошним, що втілюється в чужому погляді блідого, як мрець, чоловіка: *“And then, in the way of dreams, he was standing on the black deck of the new ship, and someone was looking down at him”* [6, с. 188] / «А згодом, як це буває у снах, він стояв на чорній палубі нового корабля, і зрозумів, що хтось дивиться на нього» [переклад – О. Г.].

Гнітючість ситуації відчувається як у характеристиці самої палуби, оскільки вона була не просто палуба, а забарвлена у чорний колір, так і в порівнянні з блідим кольором обличчя мерця. При цьому цей чоловік навіював на Ніка не тільки тривогу, а й якийсь жахливе відчуття страху: *“Nick looked up. He was scared, in his dream”* [6, с. 188] / «Нік глянув догори. Йому було страшно у власному сні» [переклад – О. Г.]. Певна невизначеність окреслюється у стані, в якому опинився Нік, він не знає цього чоловіка, називаючи його «цей хтось». Проте цей невідомий чоловік не забарився дати настанови Нікові: *“... change. Turn over a new leaf. Reform. All that. Or things will get very bad for you”* [6, с. 188] / «...змінитися. Перегорнути сторінку. Переформатуватися. Зробити це. В іншому випадку все буде кепсько для тебе» [переклад – О. Г.]. Важливо, що події відбуваються саме в школі, переживання пов’язані зі шкільними подіями, оскільки уві сні Король Піратів перевтілюється в однокласника Ніка, а місце події швидко змінюється з корабля на шкільний коридор.

Символічно-алегоричним підходом автор зображує катастрофічність ситуації, порівнюючи її з бурею, яка все ще не втихомирилася, оскільки підлога під ногами Ніка гойдалася, що супроводжувалося ніби хвилюваннями у відкритому морі. Водночас Нік розуміє, що це відбувається уві сні, це ж підтверджує і його однокласник: *“This is a dream, Nick said. Of course it’s a dream, said the other boy”* [6, с. 188] / «Це – сон, – мовив Нік. Звичайно ж, це – сон, – відповів інший хлопчина» [переклад – О. Г.]. У своїх роздумах Нік набуває впевненості у своїй безпеці, бо уві сні йому не може загрозувати небезпека. Нік осмислює власну хоробрість і безстрашність: *“What can you do to me in a dream? asked Nick. I’m not afraid of you”* [6, с. 188] / «Що ти можеш зробити мені уві сні? – запитав Нік. Я не боюся тебе» [переклад – О. Г.]. В процесі переосмислення Нік зважає на всі обставини, і страх відступає.

Чуттєво-емоційні переживання маленького хлопчика Ніка проявляються у сновидінневих

візіях під впливом Сноходіння: *“He was exhilarated and exhausted: he had felt barely in control of the Dreamwalk, had been all too aware that there was nothing else in the dream but Nick”* [3, с. 189] / «Він був одночасно щасливий і виснажений. І ледь-ледь відчував контроль над Сноходінням, і розуміючи, що уві сні не було нікого, крім нього і Ніка» [переклад – О. Г.]. У контексті зазначеного читач розуміє, що уві сні часто вирішуються різні проблемні життєві ситуації. Зважаючи на це, Нік відчуває певне полегшення й задоволення собою – йому вдалося уві сні вирішити проблемне питання, на яке складно було знайти відповідь.

Існування в межах власного феноменального поля на кожному з етапів розвитку маленького хлопчика формує потік відчуттів і уявлень. Так, автор крізь призму зовнішнього оточення змально-

вує внутрішній світ дитини у межовій ситуації. Незважаючи на негативність оточуючого середовища на кладовищі, Нік поступово набуває навичок і вмій виживати в ньому, знаходити вихід з положення, вчиться виживати в умовах постійних змін, балансувати на межі живого й мертвого світів.

Висновки. Таким чином, у фентезійному романі «Книга кладовища» Н. Гейман розкриває поетапний особистісний процес становлення й розвитку маленького хлопчика, який пізнає світ крізь чуттєво-емоційні барви у його багатогранності, непередбачуваності й неочікуваності явищ і процесів, позитивних і негативних впливів на формування особистості людини на шляху до омріяної мети. При цьому Нік набуває досвіду, вмій і знань, що й допомогло йому подолати нелегкі випробування долі, сформуватися як особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Trevor C. The Graveyard Book, in his audio book. The Formula Podcast with Trevor Carlson. URL: <https://podcasts.apple.com/us/podcast/the-formula-podcast-with-trevor-carlson/id1267588749>
2. The Independent review about the Graveyard book. URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/the-graveyard-book-by-neil-gaiman-1803231.html>
3. Kirkus Reviews (starred review). A starred review is the top of the top, a prestigious, Holy Grail that highlights books of “exceptional merit”. URL: <https://www.kirkusreviews.com/book-reviews/neil-gaiman/the-graveyard-book/>
4. Publishers Weekly (starred review). Review about the Graveyard book. URL: <https://b0f646cfbd7462424f7a-f9758a43fb7c33cc8adda0fd36101899.ssl.cf2.rackcdn.com/teaching-guides/TG-9780060530938.pdf>
5. Holly Black the author of The Spiderwick Chronicles. Murray, Rebecca (October 29, 2008). “Interview with Holly Black and Tony DiTerlizzi on The Spiderwick Chronicles”. URL: About.com
6. Gaiman N. The graveyard book. 2008. 306 p.

УДК 811.11'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.35>

КЛЮЧОВІ СЛОВА В ПРОЦЕСІ ОПАНУВАННЯ НАВИЧОК УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

KEY WORDS IN THE PROCESS OF MASTERING INTERPRETING SKILLS

Головащенко Ю.С.,

orcid.org/0000-0003-0224-5565

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Сандецька М.В.,

orcid.org/0009-0007-7725-7559

асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Пропонована стаття присвячена проблемі формування навичок та умінь усного перекладу в студентів, які навчаються за цією спеціальністю. У статті обумовлено необхідність використання різних типів вправ для формування навичок та умінь усного перекладу з огляду на попит на таких фахівців на сучасному українському та міжнародному ринках праці. Розглянуто особливості використання вправ для розпізнавання смислових опорних пунктів у тексті

оригіналу, а саме пошук ключових слів і виокремлення рядів ключових слів. Ключові слова ідентифіковані з огляду на, по-перше, показники частоти вживання в тексті оригіналу: чим частіше вживається або повторюється слово, тим важливішим воно видається з міркувань тематичної єдності тексту. По-друге, в статті зауважено, що ключові слова демонструють питому смислову вагомість у формуванні його змісту – одне ключове слово може транслювати кілька смислових обертонів. Відтак, пошук ключових слів у тексті оригіналу активує процеси осмисленого прочитання або прослуховування повідомлення, його смисловий аналіз та декомпозицію на кілька смислових опорних пунктів. Із метою розвитку вище перелічених навичок студентам пропонувалися вправи на безпосередній пошук ключових слів у кореляції з цими темами. Надалі студенти реферували зміст прочитаного тексту мовою оригіналу і зрештою перекладали його. Виявлено, що останній тип завдання на пошук рядів ключових слів допомагає ефективніше запам'ятовувати зміст тексту оригіналу, оскільки у студентів сформувалася тематична структура сприйнятого тексту і, з опорою на неї, вдалося реферативно відтворити основний зміст із важливими деталями мовами оригіналу і, далі, мовою перекладу. У перспективі роботи планується з'ясування ефективності інших типів вправ для формування навичок та умінь усного перекладу безпосередньо на заняттях з усного перекладу.

Ключові слова: усний переклад, ключові слова, смисл, текст оригіналу, мова оригіналу.

The article under consideration is dedicated to the issue of developing skills and abilities of interpreting among students who are interpreters-to-be and studying in this speciality. The article brings forward the need to utilize different types of activities for developing skills and abilities of interpreting with regard to the fact that this kind of specialists are in high demand in modern Ukrainian as well as international labour markets. Some peculiarities of utilizing activities for searching for sense-related building blocks in the source language text, i. e. discovering key words and classifying rows of key words, are given further exploration. Key words are identified, firstly, with reference to frequency occurrence of their usage in the source language text; the more frequently they occur, the more essential the word is from the perspective of text thematic unity. Secondly, the article advocates the conception that key words have specific semantic value and play an instrumental role in construction of subject matter. One key word can convey a few sense-related aspects. Therefore, discovering key words in the source language text can activate the processes of mindful reading or listening of the message, its semantic analysis as well as decomposition of its main sense-related building blocks. In order to develop the above-mentioned skills and abilities, students have been given activities that encouraged them to discover key words in the source language text. The material of activities was selected as a publicist text of the interview with the President of Ukraine, which reflects present-day war situation and its perception of the western world. The activity included two variations, i. e. (1) reading and discovering key words, and (2) reading, recognizing micro themes of the text message and pinpointing key words that correlate with these themes. Subsequently, students summarised the main idea of the text using the source language and, eventually, gave an interpretation of it. It has been concluded that the latter variant of the activity helped to remember the source language text more effectively, since students succeeded in shaping the thematic structure of the perceived message. Thus, based on that, they managed to reproduce in a summarised way the content of the message in the source language and, later on, interpret it. The next step of this research will focus on determining effectiveness of other types of activities for developing skills and abilities of interpreting directly during practical sessions in interpreting.

Key words: interpretation, key words, sense, a source language text, a source language.

Постановка проблеми. Роль перекладу в сучасному світі важко переоцінити. Видається, що увесь процес глобалізації опирається на можливість ефективної та результативної міжмовної взаємодії, основну роль у якій відіграє переклад як процес і продукт діяльності. Ба більше – враховуючи реалії сьогодення в українському вимірі, необхідність міжкультурної і міжнародної комунікації має неабияке значення в успіху національно-визвольної війни українського народу проти країни-агресора. Зустрічі, конференції і наради з світовими колегами відбуваються в присутності фахівців-перекладачів. Відтак, опанування професійних знань і навичок усного перекладу є чи не найбільш зосередженим напрямом у підготовці спеціалістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження *перекладу загалом* в українському науковому колі триває вже кілька десятків років. Зокрема, увага дослідників спрямована на:

- особливості художнього перекладу, а саме відтворення колоритної палітри виражально-

експресивних засобів мови оригіналу мовою перекладу (В. Бялик [1]);

- реалії в перекладі прозових творів у стилістичному світлі (Р. Зорівчак [7]);

- теоретичні аспекти процесу перекладу та його практичне застосування майбутніми фахівцями (Т. Кияк, А. Науменко, О. Огуй [8], І. Корунець [9]);

- проблеми викладання перекладу як спеціальності, що потребує врахування психологічних, перекладознавчих, психолінгвістичних, лінгвістичних і методичних аспектів, а також зміст і формування фахової компетентності (Л. Черноватий [15]);

- студії перекладацьких функцій – соціальної, комунікативної, когнітивної, загальнокультурної, оцінно-виховної (Г. Кузенко [11]).

Щодо царини *усного перекладу*, важливі точкові розвідки присвячені:

- взаємодії коротко- та довгострокової пам'яті безпосередньо в процесі усного перекладу (О. Герасименко [3]);

- чіткому розмежуванню особливостей кожного виду усного перекладу – з аркуша, послідовного і синхронного – та формулюванню кінцевої мети навчання кожного із видів усного перекладу (Л. Гончаренко [4; 5], М. Писанко [13; 14]);

- зверненню до психологічних механізмів, що «вмикаються» в ході всіх видів усного перекладу (О. Кочубей [10]);

- системах вправ для навчання різних видів усного перекладу (Н. Зінукова [6], Л. Чернової [15]).

У викладанні та навчанні усного перекладу дуже важливо провести демаркаційну лінію між навичками та вміннями, спільними для всіх видів усного перекладу, та вміннями і навичками, необхідними для кожного окремого типу усного перекладу – послідовного, синхронного чи з аркуша [15, с. 282–300]. Серед навичок та умінь, спільних для всіх видів усного перекладу, нашу увагу привертає навичка вибіркової стратегії сприймання тексту оригіналу, що супроводжується розпізнаванням смислових опорних пунктів у тексті оригіналу [15, с. 282–283]. Іншими словами, в арсеналі професійних умінь майбутніх фахівців-перекладачів повинна активно спрацьовувати смислова конденсація текстового повідомлення мови оригіналу шляхом фокусу на його найбільш значущих лексичних одиницях – ключових словах. Існує декілька варіацій вправ на пошук ключових слів у тексті оригіналу, але їх практична ефективність досі не отримала прицільної уваги в наявних розвідках.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити роль ключових слів в усному перекладі; обґрунтувати необхідності опанування принципу смислової конденсації тексту оригіналу як вміння у процесі усного перекладу; з'ясувати найбільш ефективні варіації практичних завдань для пошуку ключових слів і смислової компресії тексту оригіналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У чому ж полягає непересічна роль ключових слів у сприйнятті текстового повідомлення загалом і тексту оригіналу в процесі усного перекладу? Цілком очевидно, що поняття «ключове слово» характеризується метафоричністю – ключ слугує засобом отримання доступу до замкнених отворів. Екстраполюючи цю думку на текст оригіналу, ключові слова дають змогу виявити рекурентні текстові структури, приховані концептуальні структури та лексико-семантичні засоби формування текстуальності як важливого аспекту текстової цілісності та єдності [16, с. 4, 7]. Ще один погляд на сутність ключових слів витлумачує їх

як засоби привернення уваги (*attention-seeking devices / ASD*), які слугують стилістично-експресивними маркерами вираження смислу в межах дискурсу [17, с. 24]. Очевидно, що найбільш уживаними засобами привернення уваги є одиниці лексичного рівня.

У ході усного перекладу – враховуючи значне ментальне навантаження на перекладача з паралельними процесами сприйняття, мислення і відтворення мовою перекладу та максимальною концентрацією уваги – ключові слова є сенс ідентифікувати з огляду на кількісночастотні показники їх уживаності в тексті оригіналу. У такому світлі вони виступають детермінантами змістово-смислової цілісності тексту, що характеризуються за квантитативним і статистичним критеріями [16, с. 23–26]. Повторення ключових слів у межах тексту оригіналу свідчить про логічне продовження заданої теми, дає можливість перекладачеві окреслити смислову структуру цього тексту й окреслити свого роду опори для фокусу на деталі трансльованого повідомлення.

Проаналізуємо фрагмент інтерв'ю президента України Володимира Зеленського з журналістами відомого американського видання *Washington Post*. Нижче наведемо уривок із їхньої бесіди у форматі запитання – відповідь. Виділені жирним шрифтом – це орієнтовні ключові слова, на яких, як буде аргументовано далі, тримається змістово-смислова єдність відповіді президента.

Q: Ukraine has been planning a counteroffensive for many months. Can you tell us about any specifics? What do you need to succeed?

*A: Thank you very much for your question. First of all, we don't plan a counteroffensive for months. This is a priority **issue** for us, so we had to be prepared in advance with our plans. And this is the truth. Our partners understand this as well. There are **issues** in a number of areas. The first **issue** is, of course, **ammunition**. I say this as a priority – not because I want to complain, but because it is a **resource** without which a **counteroffensive** is impossible. But I want to clearly say that without this **resource**, the defense of the state is impossible. It's not just an **issue** with regards to the **counteroffensive**. The **issue** is to have a **counteroffensive** and to not lose the territories that we have. Despite the fact that we are stronger – I think we are **more motivated** than Russia. But nevertheless, we have to prepare everything and be **stocked with weapons** and **motivated people** in order not to lose our own people. Therefore, the most important thing we need are **resources** for the plans that have already been made. To be honest, this is also influenced by the weather. This is an absolute fact*

because, let's just say, the ground has to be suitable for **our weapons**. We don't have such a wide range of **armored vehicles**. Yes, it's difficult for our enemy as well, these weather conditions. But they will be on the defense in this scenario. I believe that they have failed in their **offensive**. They have failed, probably partially. They are trying to – we see that from time to time they are making attempts to attack, but, nevertheless, they are bogged down in the mud of their decisions. In the mud of the **lack of motivation** of their military personnel. And of course, now you see what **tactics** they have chosen. They **destroy** places completely. So, they don't have a military **tactic**. They realized that they can't enlist **motivated** people, and they started the ... powerful **tactic** of using Wagner [fighters] because their own military personnel are incapable. And they shoot [their own] Wagner [troops] if they retreat. So that's how they choose to operate. As for any reasonable **operations**, we do not see their side engaging in them on the battlefield, so they adopted other **tactics**. They could not go around us one by one, nor could they encircle us, nor could they assault. Everywhere they achieved only partial successes, or successes for a limited time, and then they were **pushed back** again by our troops. And so, they came to the **tactics** that they used at the beginning of the war in some small villages. Now they don't care whether it's a small village or a big one. [That tactic] is the complete **destruction** of everything, of all infrastructure, buildings, civilians, etc. What we see in Bakhmut, if you look at it from the sky, if you have some kind of satellite capabilities to look at these images, you will see that absolutely everything is **destroyed**. ... As soon as the delivery of **weapons** that were agreed upon with our partners is completed, we will be ready for a **counteroffensive**, of course taking into account the changes in weather. And the goal remains the same – the **de-occupation** of our territory [18].

У поданому уривку можна виділити кілька логічних рядів ключових слів, що співвідносяться з темами, яких торкається президент України Володимир Зеленський у відповідь на запитання про контрнаступ:

1) issue (5) – тобто основне питання контрнаступу, що обговорюється, та суміжні до цього проблеми;

2) counteroffensive (5) – offensive – operations – tactic(s) (5) – de-occupation – тема контрнаступу означає визначення й імплементація певної тактики, що передбачає проведення військово-наступальних чи оборонних операцій і зрештою приведе до деокупації захоплених територій;

3) motivated (3) – motivation – президент зауважує велику різницю у мотивації українських

і російських військовослужбовців. Солдати країни-агресора мають низький рівень мотивації до бойових дій, тому це призводить до провалу тактики ворога загалом;

4) ammunitions – weapons (3) – armored vehicles – resource(s) (4) – Володимир Зеленський наголошує на необхідній кількості озброєння для здійснення контрнаступу – без важкої зброї початок будь-яких наступальних операцій є неможливим;

5) destroy (2) – destruction – російська армія залишає цілковиту руйнацію за собою на тих землях, куди ступала її нога, – будинків, інфраструктури, мирних жителів.

Вищезгаданий уривок було запропоновано студентам на занятті з практики усного перекладу – спершу в формі індивідуального прочитання, далі в формі групового обговорення. Виокремивши ряди ключових слів, студенти могли вільно перекласти англійською мовою зміст меседжу президента України. Це свідчить те, що ключові слова уможливили формування домінантних смислових опор у прочитаному повідомленні і сприяли його смислового узагальненню студентами.

Проаналізуємо ще один уривок із цієї ж бесіди журналістів The Washington Post із президентом України. Наступний уривок стосується оприлюднення деяких таємних документів Пентагону, що вказують на прослуховування телефонних розмов Володимира Зеленського американськими секретними службами. Нижче також наведемо виокремлені ряди ключових слів, які відображають узагальнену смислову картину відповіді президента України на запитання журналіста.

Q: We came to talk to you about this. It is clearly sensitive for you and your country.

A: [In English] It is not sensitive. If I answer you that it's sensitive, it means that these are real documents. Please, stop playing games with me. I am the president of a war country, a country in war. I said about my reaction to these documents, I said that it's not good for our people. You know, I am not playing "Counter-Strike." We are preparing a counteroffensive. You know, these are different things – that's why I said all of the details from me you will hear. And of course, we are thankful for your work, your help when you support Ukraine in this war. You did a big job. And now I am saying about these documents ... I don't recognize it as documents. I didn't see that. That is the first thing. I don't know how you've got it and my question was to you: "Why are you continue doing that?" Okay. You are free. I mean, you will do what you want, but I don't want to speak about it with details. Because I don't know

about what I am speaking. It's something with some information. And I said that I didn't have any contact with the White House about these documents. Or not documents. About these papers. Or not papers. About this platform. Or a fake platform. ... I didn't have before, now, and, I don't know, maybe in the future. I just say the same message very publicly and very open. I said it to you, with some journalist and to a lot of leaders. When they asked me about this, I said it's not good for us. What can I say? It's not good. I don't know if it was fake or what a percent – I don't know what it is. And I don't know who needs it and what is the game. I don't know what for. That's it. For me, it's not serious. It sounds like somebody said, somebody heard something ... [18].

Прочитавши уривок інтерв'ю, можемо виділити кілька думок президента, які пронизують його репліку, і ряди ключових слів, які ці думки вербалізують:

1) documents (6) – papers (2) – information – details (2) – президент України займає чітку позицію, не визнаючи достовірність так званих документів чи інформації, що опинилися на шпальтах засобів масової інформації. Володимир Зеленський не висловлює бажання коментувати ці деталі з огляду на питання їх істинності;

2) sensitive (3) – fake – президент України впевнено відповідає журналістові, що оприлюднена інформація є надзвичайно вразливою для українського інформаційного простору і може зіграти негативну роль на підготовку контрнеступу України. Володимир Зеленський не виключає, що вона може бути недостовірною;

3) the White House – leaders – journalists – президент Зеленський заявляє, що скандальний витік інформації жодним чином не скомпрометував чи погіршив взаємовідносини між США чи іншими світовими лідерами;

4) a game (2) – to play (2) – на думку Володимира Зеленського, гучні новини, оприлюднені відомими американськими мас-медіа, не приносять користь війні в Україні, оскільки перетворюють її на своєрідну комп'ютерну гру. Попри попередню інформаційну підтримку України, винесення на

загал такої інформації виглядає як «брудні» ігри, що мають на меті підірвати фундамент дружніх відносин країн заходу з Україною.

Пропонований уривок також був опрацьований студентами на заняттях з усного перекладу. Спочатку студенти виокремили ключові слова в форматі групової роботи – в результаті, всі учасники лише перелічили ключові слова з уривку й аргументували свою точку зору. Згодом студенти отримали завдання виділити ряди ключових слів, щоби знайти кореляції слів із мікротемами уривку. У результаті виконаної роботи вони змогли вільно переказати уривок бесіди англійською та українською мовами, згадавши всі деталі і сповна відтворивши зміст вихідного повідомлення.

Висновки. Виконання різноманітних вправ для розвитку навичок та умінь із усного перекладу є запорукою успішної підготовки фахівців. Із методичного погляду підготовчий етап є досить важливим, оскільки він дозволяє сформувати необхідний інструментарій «hard skills» для подальшого введення тренувальних вправ із перекладу. Зокрема, вправи з пошуку ключових слів активують процеси смислової обробки почутої інформації, сприяють її ефективному узагальненню й адекватній смисловій компресії. Ключові слова, за умови співвіднесення з мікротемами повідомлення, складають у пам'яті перекладача певний тематичний план, з опорою на яких видається можливим точна передача вихідного змісту та збереження основних деталей. Такий ґрунтовний підхід до смислової обробки повідомлення дозволяє сформувати у студентів навички активного сприйняття та його миттєвої тематичної декомпозиції.

Перспективою роботи вважаємо практичний аналіз інших перекладацьких вправ на розвиток умінь та навичок усного перекладу, з'ясування труднощів в опануванні певних навичок та умінь усного перекладу шляхом виконання різних вправ, апробація існуючих перекладацьких вправ для визначення найбільш ефективних і результативних на заняттях з усного перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бялик В. Лінгвокультурні аспекти міжмовної комунікації. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2021. Вип. 193. С. 84–92.
2. Бялик В. Роль знання та інформації у процесі перекладу. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Германська філологія»*. 2015. Вип. 74–741. С. 259–262.
3. Герасименко О.Ю., Назарян А.М. Роль пам'яті у процесі усного перекладу. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. Вип. 4. С. 22–28.
4. Гончаренко Л.О. Види усного перекладу в теорії та практиці. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1(69.1). С. 62–65.
5. Гончаренко Л.О. Мета навчання усного перекладу. *Science and Education a New Dimension. Series "Philology"*. 2019. Vol. VII(59). Iss. 195. С. 19–21.

6. Зінуківа Н. Система вправ для навчання усного послідовного професійно орієнтованого перекладу. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. Вип. 36. С. 111–122.
7. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во при ЛНУ, 1989. 214 с.
8. Кияк Т., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Вінниця, 2006. С. 9–20.
9. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова книга, 2008. 512 с.
10. Кочубей О. С. Загальні психологічні засади усної перекладацької діяльності у процесі підготовки студентів-філологів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. Вип. 24. С. 62–66.
11. Кузенко Г. М. Перекладацькі функції та їхня роль у діяльності перекладача. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2016. № 6. С. 84–86.
12. Ніколаєва Т. Особливості здійснення послідовного перекладу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2018. С. 130–140.
13. Писанко М. Л. Навчання синхронного перекладу студентів перекладацьких спеціальностей закладів вищої освіти. *Вісник КНЛУ. Серія «Педагогіка та Психологія»*. 2019. № 31. С. 95–102.
14. Писанко М. Навчання усного перекладу з аркуша студентів перекладацьких спеціальностей закладів вищої освіти. *Іноземні мови*. № 3. 2020. С. 3–11.
15. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник для студ. вищих закладів освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.
16. *Keyness in Texts* / edited by Maria Bondi and Mike Scott. Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2010. 251 p.
17. *Lexical Creativity, Texts and Contexts* / edited by Judith Munat. Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2007. 294 p.
18. Zelensky interview transcript: 'Ukraine must win'. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/05/13/zelensky-washington-post-interview-transcript/> (дата звернення 15.09.2023).

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВЕТЕРИНАРНОЇ ЛЕКСИКИ
З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ****PECULIARITIES OF TRANSLATION OF VETERINARY VOCABULARY
FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN****Дзюбинська Х.А.,***orcid.org/0000-0001-8413-6017**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми**Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***Бурковська З.Є.,***orcid.org/0000-0001-9579-5982**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми**Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***Бінкевич О.М.,***orcid.org/0009-0009-0539-5762**старший викладач кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми**Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***Ваврін Н.П.,***orcid.org/0009-0001-9895-9994**старший викладач кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми**Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

Стаття присвячена дослідженню особливостей перекладу ветеринарної лексики з англійської мови на українську. Актуальність статті зумовлена тим, що термінологічні словники посідають дедалі важливіше місце у ветеринарній професійній освіті та культурі, відображаючи розширення термінології у зв'язку з розвитком ветеринарної науки та соціальними змінами. Вони спричиняють появу нових термінів та/або перебудову вже сформованого понятійного апарату описуваної галузі знань шляхом уточнення та переінтерпретації раніше зафіксованих термінологічних одиниць. Автори зазначають, що завдання лінгвістів полягає у тому, щоб керувати виникненням великої кількості, іноді неорганізованих, термінологічних одиниць. У цьому контексті видається методологічно важливим та необхідним активізувати термінологічну діяльність експертів. Цій діяльності насамперед сприяє створення вузькоспеціалізованих термінологічних словників, які, з одного боку, відображають особливості розвитку наукових знань в окремих галузях ветеринарії, а з іншого – не перевантажують загальну лексику спеціалізованими лексичними описами і загальними словниками. На думку авторів статті, спеціалізовані термінологічні словники є не тільки засобом фіксації та зберігання знань, а і надійним інструментом для розуміння того, які знання стоять за термінологічною одиницею, тобто її лінгвістизації. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей перекладу ветеринарної лексики з англійської мови на українську, адже ветеринарна термінологія є однією з найпрогресивніших у мові, що зумовлено насамперед бурхливим розвитком ветеринарної науки та міжнародною науковою інтеграцією в цій галузі знань. Перелічені чинники підкреслюють актуальність термінологічної проблеми та необхідність її вивчення, адже спеціальна лексика галузі ветеринарії відіграє важливу роль у професійній комунікації між фахівцями та в їхній роботі з тваринами. У статті розглянуто основні проблеми вивчення термінів ветеринарної медицини як об'єкта міждисциплінарного дослідження. Окреслено проблеми дослідження семантики англійської ветеринарної термінології та шляхи їх вирішення, приділено увагу структурі ветеринарної лексики, її ролі у професійній сфері та важливість для забезпечення здоров'я тварин. Окрім того, окреслено специфіку перекладу, важливі терміни та концепти, а також вплив сучасних тенденцій на процес перекладу ветеринарної лексики.

Ключові слова: англійська мова, ветеринарна термінологія, ветеринарний переклад, семантика, термінологічний словник.

The article is devoted to the study of the peculiarities of translating veterinary vocabulary from English into Ukrainian. The relevance of the article is due to the fact that terminological dictionaries are becoming increasingly important in veterinary professional education and culture, reflecting the expansion of terminology due to the development of veterinary science and social changes. They lead to the emergence of new terms and/or restructuring of the already formed conceptual apparatus of the described field of knowledge by clarifying and reinterpreting previously recorded terminological units. The authors point out that the task of linguists is to manage the emergence of a large number of, sometimes disorganized, terminological units. In this context, it seems methodologically important and necessary to intensify the terminological activity of experts. This activity is primarily facilitated by the creation of highly specialized terminological dictionaries, which, on the one hand, reflect the peculiarities of the development of scientific knowledge in certain branches of veterinary medicine, and on the other hand, do not overload the general vocabulary with specialized lexical descriptions and general

dictionaries. According to the authors of the article, specialized terminological dictionaries are not only a means of capturing and storing knowledge, but also a reliable tool for understanding what knowledge is behind a terminological unit, i. e., its linguization. The purpose of the study is to identify the peculiarities of translating veterinary vocabulary from English into Ukrainian, since veterinary terminology is one of the most advanced in the language, which is primarily due to the rapid development of veterinary science and international scientific integration in this field of knowledge. These factors emphasize the relevance of the terminological problem and the need to study it, since the special vocabulary of the veterinary field plays an important role in professional communication between specialists and in their work with animals. The article deals with the main problems of studying the terms of veterinary medicine as an object of interdisciplinary research. The problems of researching the semantics of English veterinary terminology and ways to solve them are outlined, attention is paid to the structure of veterinary vocabulary, its role in the professional field and its importance for animal health. In addition, the specifics of translation, important terms and concepts, as well as the impact of current trends on the process of translating veterinary vocabulary are outlined.

Key words: English language, veterinary terminology, veterinary translation, semantics, terminology dictionary.

Постановка проблеми. Вивченню наукової мови останніми роками приділяється дедалі більша увага у зв'язку з тією роллю, яку вона відіграє в лінгвістичній діяльності. Категорії та поняття будь-якої галузі знання є результатом осмислення й узагальнення явищ, фактів і процесів, що вивчаються певною науковою дисципліною і фіксуються у відповідних термінах. Це результат багатоступеневої еволюції мови конкретної науки, причому з кожним наступним етапом ступінь термінологічного впорядкування зростає. З іншого боку, термінологія відображає прагнення людини до більш раціонального спілкування, як усного, так і письмового [1; 2].

Науковці різних спеціальностей зацікавилися термінологією через те, що бурхливий розвиток науки і техніки останніми роками призвів до появи великої кількості понять, які потребують чіткого формулювання. У лексикографії послідовність термінів як чітка система завжди була проблемою через відсутність раціональної та чіткої організації термінів. Це ускладнює стандартизацію лексичного матеріалу, який є інструментом наукового мислення.

Складання вузькоспеціалізованих словників залишається одним із найважливіших завдань термінології і є дидактичним матеріалом для вивчення ветеринарної термінології студентами, аспірантами та ветеринарними лікарями. У зв'язку з цим особливого значення набуває розробка та впровадження двомовних словників в освітній процес підготовки здобувачів вищої освіти, сприяючи навчанню майбутніх спеціалістів у галузі ветеринарії до міжнародного співробітництва. Як відомо, засвоєння вузькоспеціалізованої термінології ґрунтується на процедурах, що пояснюють знання, які лежать в основі термінології, або шляхом тлумачення терміна, або шляхом його перекладу [2; 3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Будучи однією з найдавніших сфер людської діяльності, ветеринарна термінологія неодноразово ставала об'єктом уваги лінгвістів.

Фаховою ветеринарною термінологією займався чимало українських та зарубіжних науковців. Зокрема А.В. Боцман вивчав структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів на матеріалі англomовних інструкцій до вживання лікарських препаратів [4]. С.В. Вострова присвятила свої розвідки лінгвокогнітивним та комунікативно-прагматичним особливостям сучасного англomовного медичного дискурсу [5]. Ветеринарна лексика та труднощі її перекладу з англійської мови на українську розглянуто у роботах Ю.Г. Рожкова [6–8]. Зі свого боку, М.В. Дмитрук вивчає формування української ветеринарної лексики [9; 10].

Перекладачам можуть стати у нагоді такі англomовні енциклопедії та словники, як *Encyclopedia and Dictionary of Medicine, Nursing, and Allied Health* [11], *Anatomy of the Horse* [12], *Veterinary Medical Terminology* [13], *Lingvo-Cognitive Approach to the Studying of Veterinary Terminology* [14], *Vet & Veterinary Terms* [15] та ін.

Попри значну кількість розвідок, присвячених ветеринарній термінології, потребують розгляду особливості перекладу ветеринарної лексики з англійської мови на українську та укладання сучасного двомовного словника ветеринарної лексики, що динамічно розвивається та постійно поповнюється новими одиницями.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей перекладу ветеринарної лексики з англійської мови на українську, адже ветеринарна термінологія є однією з найпрогресивніших у мові, що зумовлено насамперед бурхливим розвитком ветеринарної науки та міжнародною науковою інтеграцією в цій галузі знань. Перелічені чинники підкреслюють актуальність термінологічної проблеми та необхідність її вивчення.

Виклад основного матеріалу. Зростаюча потреба в термінології як важливій одиниці наукового спілкування та обміну інформацією визначає необхідність співпраці лінгвістів і фахівців різних галузей. У кожній мові існують тисячі ветеринарних термінів, які постійно оновлюються

та доповнюються новими назвами, наприклад, у галузі методів дослідження та діагностики захворювань. Загалом ветеринарна термінологія розгалужується на кілька вузьких галузей, усередині яких існує дуже вузька підсистема термінології, для правильного перекладу якої необхідно володіти відповідними знаннями або залучати спеціалістів у галузі медицини.

Більшість ветеринарних термінів в англійській мові – це латинські та грецькі запозичення. Фахівцям у галузі ветеринарії відомо, що саме Гіппократ заклав основи медичної та ветеринарної термінології. Окрім того, він придумав назву для такої хвороби, як «рак», яка є загальноприйнятою і сьогодні. Гіппократ використав медичний термін «карцинома», що походить від латинського «cancer» та означає «рак» або «краб».

Зі свого боку, Аристотель вперше запропонував класифікацію тварин, чим зробив значний внесок у розвиток ветеринарної термінології. Л. Русій на початку XIV ст. написав «Гіппіатріку», яка була видана в Константинополі [14; 15]. Ця книга містить праці в галузі ветеринарної медицини, переважно грецьких дослідників. Тривалий час нею послуговувалися для лікування тварин по всьому світі.

Слід зазначити, що на сьогодні досить докладно вивчено процеси формування та розвитку ветеринарної термінології, лексико-семантичні особливості ветеринарної термінології та функціональні особливості ветеринарних текстів, запропоновано типології ветеринарних термінологічних систем і визначено методологічні підходи до їх вивчення [4; 5; 9; 11]. У науковому спілкуванні активно формуються різні терміни, які паралельно функціонують для позначення одного й того самого поняття. Це стосується також мови ветеринарної медицини. Синоніми використовуються практично в усіх галузях клінічної медицини, зокрема, в назвах хвороб та їхніх симптомів, а також (частково) і у фармакології.

На лексико-семантичному рівні синоніми можна поділити на еквівалентні та інтерпретовані слова залежно від тотожності або відмінності ознак у мотивації [16]. До еквівалентних належать синоніми, в яких звуковий комплекс відтворює ознаки одного мотиву, закріплені різними коренями слів або словотвірними елементами з однаковим чи близьким значенням [6]. Інтерпретовані синоніми демонструють у своєму звуковому оформленні різні мотивувальні ознаки [16]. Відомо, що головною особливістю термінологічної системи є різноманітність.

Фахівці, які досліджували ветеринарну лексику, зазначають, що термінологічна система

включає морфологічні утворення, характерні для нормальних і патологічних організмів та процесів на різних етапах їхнього розвитку; хвороби та патологічні стани, їхній перебіг і симптоматичні форми; збудники й переносники хвороб; оперативні втручання та хірургія; організаційні форми лікувально-профілактичної допомоги; прилади та інші технічні засоби [10, с. 8]. Ветеринарна лексика складається з численних термінів, назв і понять, які визначають клінічні аспекти догляду за тваринами, діагностику, лікування та профілактику їхніх захворювань. Складові ветеринарної лексики постають терміни, назви органів та систем тваринного організму, поняття та процедури, назви хвороб і патологічних станів.

У межах цієї термінологічної системи виокремлюють анатоно-гістологічну термінологію, патологоанатомічну термінологію, патофізіологічну термінологію, клінічні термінологічні комплекси та фармакологічну термінологію [3; 5; 9; 10]. Окрім того, сьогодні лінгвісти говорять про неологізацію у ветеринарії [12, с. 78].

Вчені стверджують, що «англійська мова ветеринарної галузі розширюється за рахунок не тільки номінацій інструментів, процедур, діагностів, видів терапії, а й змін у самій сфері ветеринарії» [4; 7; 10]. На думку лінгвістів, «субмова ветеринарії як одне зі спеціальних відгалужень функціональних стилів, що обслуговують різноманітні сфери науки, вирізняється з-поміж інших фахових субмов когнітивними характеристиками, які охоплюють величезний комплекс понять» [12, с. 23]. Науковці стверджують, що «специфіка професійної субмови ветеринарії відбивається у виборі термінологічних новоутворень з усіх наявних у мовленні мовних засобів» [10, с. 5]. Англійська ветеринарна термінологія, як і будь-яка інша галузь знання, має свою специфіку, яку потрібно враховувати при перекладі ветеринарної лексики.

Відомо, що переклад – це мистецтво та наука одночасно, яке вимагає від перекладача глибокого розуміння не лише мови, але й контексту та теми перекладу [1; 8; 13]. Переклад ветеринарної лексики з англійської на українську – це одна з таких складних галузей перекладацького мистецтва, яка вимагає спеціалізованих знань та особливого уважного ставлення до деталей.

Ветеринарна медицина – це галузь науки та медицини, яка займається діагностикою, лікуванням та профілактикою хвороб тварин. Вона є необхідною для забезпечення здоров'я тварин та захисту від заразних хвороб, які можуть передаватися і на людей. Таким чином, ветеринарна

лексика має велике значення як для фахівців у цій галузі, так і для всіх, хто стикається з домашніми або сільськогосподарськими тваринами. У цьому контексті переклад ветеринарної лексики стає важливим завданням, коли мова йде про обмін інформацією між ветеринарами, власниками тварин, фармацевтами та іншими зацікавленими сторонами. Оскільки ветеринарна мова має свої особливі терміни та вирази, правильний переклад стає ключовим фактором у забезпеченні якості медичної допомоги тваринам.

Однією з основних особливостей перекладу ветеринарної лексики є потреба в термінологічній точності. Багато термінів та виразів в цій галузі мають чітко визначені значення, і неправильний переклад може призвести до серйозних непорозумінь та навіть загрози для життя тварини. Наприклад, англійське слово «vaccination» перекладається як «вакцинація» в українській мові. Однак важливо не лише перекласти слово, а й забезпечити правильне розуміння процесу вакцинації, включаючи дозування, тип вакцини та спосіб введення.

Переклад ветеринарної лексики також пов'язаний з культурними відмінностями між англійськими та українськими мовними спільнотами. Деякі терміни та вирази можуть мати різні конотації в різних країнах або регіонах. Наприклад, поняття «pet insurance» (страхування для домашніх тварин) може бути менш поширеним в Україні порівняно з країнами, де ця послуга добре відома та популярна. Також важливо враховувати культурні відмінності в усвідомленні та ставленні до тварин. У деяких культурах тварини можуть мати особливий статус або значення, і це може впливати на вибір слів та виразів у перекладі.

Сучасний розвиток ветеринарної медицини пов'язаний з постійними науковими дослідженнями та технологічними інноваціями. Це також відображається в лексичі цієї галузі. Перекладачам доводиться вивчати та оновлювати свої знання щодо нових методів лікування, лікарських засобів та медичних пристроїв. Зокрема, англійська мова часто використовує аббревіатури та англійські назви ліків та препаратів, які можуть бути незрозумілими для українського читача. У таких випадках перекладач повинен знати відповідні українські еквіваленти та пояснювати їх значення.

Перекладачам слід звертати увагу на те, що ветеринарний переклад пов'язаний з етичними питаннями. Зважаючи на це, необхідно дотримуватися професійних стандартів та зберігати конфіденційність медичної інформації про тварин. Також важливо уникати використання негативних

виразів, які можуть образити власників тварин або інших фахівців у цій галузі.

Ветеринарна лексика англійської мови складається з різноманітних термінів та словосполучень, які використовуються у процесі лікування, обслуговування та діагностики тварин.

Основні складові ветеринарної лексики включають:

1. Назви тварин, які використовуються в сільському господарстві, домашньому утриманні та дослідженнях: *dog (собака), cat (кіт), horse (кінь), cow (корова), chicken (курка), sheep (вівця), pig (свиня)*;

2. Медичні спеціалізовані терміни для опису стану та лікування тварин: *veterinary surgery (ветеринарна хірургія), vaccination (вакцинація), parasitology (паразитологія), radiology (рентгенологія), dermatology (дерматологія), pathology (патологія)*;

3. Ліки та препарати для тварин: *antibiotics (антибіотики), painkillers (знеболюючі), vaccines (вакцини), dewormers (засоби від глистів), topical treatments (зовнішні засоби), prescription medication (рецептурні ліки)*;

4. Медичне обладнання: *stethoscope (стетоскоп), X-ray machine (рентгеннапам), ultrasound (ультразвук), scalpel (скальпель), thermometer (термометр), suture kit (набір для швів)*;

5. Процедури та діагностика: *blood test (аналіз крові), dental cleaning (чищення зубів), surgery (операція), physical examination (фізичний огляд), endoscopy (ендоскопія)*.

Фахівці у галузі ветеринарії повинні точно розуміти та використовувати ці терміни для правильного діагнозу та лікування. Крім того, знання ветеринарної лексики корисно і для власників тварин, які мають можливість спілкуватися з ветеринарами та розуміти їхні рекомендації. Розуміння медичних термінів допомагає власникам тварин бути більш інформованими та бережливими стосовно здоров'я своїх домашніх улюбленців.

Однією зі специфічних рис перекладу ветеринарної термінології є те, що «ветеринарна наука взаємодіє з багатьма іншими галузями знань, зокрема з генетикою, біологією та біохімією (наприклад, biocycle – біоцикл, aglycosilation – агликозилювання), що необхідно враховувати перекладачам» [14, с. 74]. При цьому диференціація лексики різних галузей знань можлива «завдяки формуванню нових наук із власними термінами в точках дотику, таких як біохімія, гістологія, травматологія і токсикологія, а інтернаціоналізація – завдяки термінам, що ґрунтуються на грецькій і латинській мовах (наприклад,

automatic ventilating machine – апарат для штучної вентиляції легенів» [6, с. 80]. Зі свого боку, «уніфікація досягається в результаті такої діяльності, як термінологія і стандартизація, а економія – за рахунок аббревіатур і введення умовних позначень та формул (наприклад, IT (immunotherapy) – імунотерапія)» [14, с. 75].

Англійська ветеринарна термінологія поповнюється за допомогою традиційних англійських словотвірних засобів (морфологічних, синтаксичних і семантичних), що спираються на наявну термінологію та загальноживану лексику. Під час перекладу ветеринарної лексики слід зважати на те, що морфологічні способи (subcostal – підреберний, dentition – природні зуби) характеризуються високою продуктивністю серед словотвірних засобів. Ветеринарні терміни «за їхньою структурою можна поділити на такі типи: «прості, які складаються з одного слова (babesiosis, Nutrition, Spraying/Neutering, ichthyosis) [11; 13; 17]; складні, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс (Gram-positive, foot-and-mouth disease, nurse-technician, X-ray machine, cul-de-sac, egg-laying, even-toed ungulates) [16; 17]; терміни-словосполучення, що складаються з кількох компонентів (internal cardiac massage, pet insurance, parasite control, emergency care, coronary heart disease, foreign substance, low-pathogenic avian influenza, administration of a medicinal substance)» [11; 17].

Існує окрема класифікація термінів-словосполучень: «терміни-словосполучення, компонентами, яких є самостійні слова, що можуть використовуватися окремо та зберігають своє значення (ischemic heart disease); терміни-словосполучення, одним із компонентів яких є медичний термін, а іншим – слово загальноживаної лексики, цей спосіб утворення медичних термінів є продуктивнішим, аніж той, в якому два компоненти є самостійними термінами (X-ray viewing box); терміни-словосполучення, обидва компоненти яких є словами загальноживаної лексики, а лише поєднуються з ними (X-ray viewing box); терміни-словосполучення, обидва компоненти яких є словами загальноживаної лексики» [14].

Як демонструють приклади, англійська ветеринарна термінологія включає численні терміни-словосполучення, які завдяки своїй складній, багатоконпонентній структурі надають оптимальну номінацію професійного ветеринарного поняття.

Перекладачам слід звертати особливу увагу на аббревіатури та скорочення у ветеринарній медицині під час перекладу ветеринарної лексики.

Деякі аббревіатури ветеринарної медицини позначають різні частини тіла. Часто це запозичення з латинської мови. Аббревіатури, що позначають очі, фактично збігаються з тими, які можна побачити в рецепті на окуляри. Буква «O» означає «oculus», що в перекладі з латинської означає «око».

- OD: Oculus Dextrus для правого ока,
- OS: Oculus Sinister для лівого ока,
- OU: Oculus Uterque для обох очей ветеринар може використовувати таке позначення, як «OD», якщо тварина влучила іграшкою в праве око.

Якщо є підозра на очну інфекцію або катаракту, що вражають обидва ока, то використовується аббревіатура «OU» як частина діагнозу.

Подібно до аббревіатур для очей, аббревіатури для вух засновані на латинських термінах. Буква «A» означає auris, що перекладається як «вухо».

- AD: Auris Dextra – праве вухо,
- AS: Auris Sinistra – ліве вухо,
- AU: Auris Uterque – обидва вуха.

Якщо, наприклад, у тварини кліщі в обох вухах, то ветеринар відмічає «AU» у записах, а якщо вушна інфекція, наприклад, у лівому вусі, то в картці тварини це може бути зазначено як «AS». Якщо тварина хвора або захворіла, ветеринарний лікар рекомендує різні діагностичні тести, які допоможуть з'ясувати, що відбувається з вихованцем. Правильний діагноз – це перший крок до складання плану лікування, який допоможе тварині одужати. Слово «діагноз» позначається аббревіатурою «Dx».

До загальноприйнятих скорочень для діагностичних тестів тварин належать такі, як:

- PE: Physical Exam HR: частота серцевих скорочень,
- BP: артеріальний тиск,
- BPM: число ударів або дихань за хвилину,
- Bx: біопсія,
- ECG або EKG: ЕКГ або ЕКГ: електрокардіограма,
- RR: частота дихання,
- UA: аналіз сечі,
- US: УЗД.

Якщо ветеринарний лікар не бачить нічого поганого за результатами конкретного діагностичного тесту, то він робить запис у карті – NAF (No Abnormal Findings) або WNL (Within Normal Limits).

Після постановки діагнозу ветеринарний лікар може рекомендувати план лікування, який допоможе тварині одужати. Можливо, знадобиться хірургічне втручання, яке іноді позначається

аббревіатурою «Sx». За необхідності введення рідини або лікарських препаратів, які можуть вводитися безпосередньо у вену, тоді використовується аббревіатура «IV» або пишеться слово «intravenous», при внутрішньом'язовому введенні препарату використовується аббревіатура «IM» або пишеться слово «intramuscular».

Під час призначення ліків тваринам також використовують скорочення. Якщо тварині потрібні ліки, то використовуються також скорочення, наприклад, рецепт позначається аббревіатурою «Rx». До інших важливих аббревіатур належать:

- Ac: перед їжею,
- BID: двічі на день,
- EOD: кожен другий день,
- PRN: у міру необхідності,
- Q: щоразу (q4hrs означає кожні 4 години),
- QD: кожен день.

Іноді тварина не повинна нічого приймати, оскільки вона щойно перенесла операцію або за станом здоров'я. У цьому випадку вживається аббревіатура «NPO», що означає «Nothing by Mouth».

Існує безліч різних видів травм і захворювань, які можуть вражати тварин. Нижче наведено скорочення для деяких найпоширеніших станів і симптомів, на які слід звертати увагу перекладачам ветеринарної термінології.

- AF: фібриляція передсердь,
- CV: серцево-судинна система,
- DDD: дегенеративне захворювання дисків,
- DJD: дегенеративне захворювання суглобів,
- FeLV: вірус котячої лейкемії,
- HVC: потрапляння під машину,
- HD: дисплазія тазостегнового суглоба,
- HW: серцевий черв'як,
- URI: інфекція верхніх дихальних шляхів,
- UTI: інфекція сечовивідних шляхів.

Скорочення трапляються також у ветеринарних дипломах. Наприклад, аббревіатура «DVM» означає «Doctor of Veterinary Medicine» (доктор ветеринарної медицини). Як правило, ветеринарні лікарі здобувають вищу освіту протягом чотирьох або більше років, включно з вивченням біології, хімії, фізики, математики, зоотехнії та інших предметів. Після цього вони проводять ще чотири або більше років у ветеринарній школі, де поглиблено вивчають різні види тварин і системи їхнього організму. Окрім того, студенти-ветеринари проходять клінічну практику, де під керівництвом досвідчених наставників отримують безпосередні знання з догляду за хворими тваринами.

Усі медичні заклади вищої освіти використовують однаковий латинський формат для позначення своїх ступенів.

Наприклад, стоматологам у стоматологічній вищій школі присвоюється ступінь «Dentariae Medicinae Doctoris» (DMD). Випускники ветеринарних університетів Великої Британії отримують звання MRCVS, що розшифровується як «Member of the Royal College of Veterinary Surgeons».

Особливістю англійської ветеринарної термінології є наявність великої кількості термінів-епонімів. Значна частина ветеринарної термінології виходить за межі свого застосування в цій галузі та поширюється на різні сфери життя. Зокрема, багато ветеринарних термінів мають надзвичайно широкий спектр застосування в політичній та економічній сферах, які тісно переплітаються один з одним. Наприклад, термін «адаптація» у ветеринарній царині означає пристосування організмів, органів і систем до зовнішніх подразників, а в політичній та економічній – адаптацію економіки країни або окремого підприємства як самостійного господарюючого суб'єкта до умов глобальної конкуренції, відкритих ринків тощо» [16].

Термін «therapy» у ветеринарії у сфері означає «полегшення, зняття або усунення симптомів і проявів захворювання» [17], водночас в політико-економічному житті існує поняття «шокова терапія», що означає «комплекс заходів, спрямованих на розв'язання фінансових проблем підприємств, найчастіше завдяки введенню жорстоких обмежень, лімітів, бюджетної економії» [16]. Термін «immunity» у медицині трактується як «сукупність захисних механізмів, що допомагають організму боротися з чужорідними факторами (бактеріями, вірусами), а в політико-економічному аспекті – здатність органів влади ефективно виконувати покладені на них функції, навіть за умови нестабільності вищих органів законодавчої або виконавчої гілок влади» [17]. Слово «donor» у медичній галузі позначає «людей, які здають кров або органи для пересадки реципієнту» [15], а в економіці так називають «людей або організації, які вносять або виділяють кошти на певні цілі» [17].

Роль ветеринарної лексики є надзвичайно великою, адже вона забезпечує точність та однозначність комунікації між ветеринарами та дозволяє уникнути непорозуміння і допомагає фахівцям розуміти один одного, обговорюючи стан та лікування тварин. Окрім того, ветеринарна лексика є невід'ємною частиною професійної освіти ветеринарних лікарів. Вона допомагає студентам набутися знань та розуміння у галузі ветеринарної медицини.

Ветеринарна термінологія використовується в лікарняних картках та наукових дослідженнях

для опису стану тварин, результатів обстежень і проведених процедур, її використовують для встановлення діагнозу, призначення лікування та лікування захворювання, забезпечення належного догляду і профілактики. Без цієї спеціалізованої лексики ветеринарна медицина втратила б свою ефективність і надійність.

Ветеринарна лексика відображає глибокі знання та досвід ветеринарних фахівців і сприяє подальшому розвитку цієї важливої галузі. Тому, вивчення та правильне використання цієї лексики є необхідними для всіх, хто працює або навчається в сфері ветеринарії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Мова завжди відображає культурні та соціокультурні особливості суспільства, а також його потреби та специфіку. Ветеринарна лексика англійської мови є істотною складовою мовного фонду та відображає важливий аспект людської діяльності – турботу про домашніх тварин та їхнє здоров'я.

Ветеринарна лексика англійської мови відіграє важливу роль у ветеринарній медицині та сприяє якісному догляду за тваринами. Розуміння цих

термінів є обов'язковим як для ветеринарів, так і для власників домашніх тварин, щоб забезпечити їхнє здоров'я та добробут.

Переклад ветеринарної лексики з англійської мови на українську – це важлива та відповідальна робота, яка вимагає спеціалізованих знань, термінологічної точності та уважного ставлення до культурних та етичних особливостей. Перекладачам у цій галузі слід постійно вдосконалювати свої знання та відстежувати останні досягнення ветеринарної медицини. Тільки так можна забезпечити якісний та ефективний обмін інформацією між фахівцями та допомогу тваринам у потребі.

У результаті проведеного дослідження було виокремлено ключові характеристики англійських ветеринарних термінів. Результати можуть бути використані для розгляду термінологічних систем інших галузей людської діяльності, а також при створенні словників ветеринарних термінів.

Перспективу подальшої роботи з ветеринарною термінологією англійської мови вбачаємо в укладанні англо-українського ветеринарного термінологічного словника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
2. Рожков Ю.Г. Конститутивні характеристики наукового дискурсу. *Молодий вчений*. 2015. № 11(1). С. 111–114.
3. Thornborrow J. Power talk: Language and interaction in institutional discourse. London, UK : Pearson Education, 2002. 145 p.
4. Боцман А.В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англійських інструкцій до вживання лікарських препаратів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 20 с.
5. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англійського медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
6. Рожков Ю.Г. Термінологія ветеринарної медицини: когнітивний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. С. 203–205.
7. Рожков Ю.Г. Термін та термінологія. Ветеринарна лексика. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1(40). С. 368–371.
8. Рожков Ю.Г. Труднощі перекладу ветеринарної лексики з англійської на українську мову (на матеріалі довідників з анатомії свійських тварин). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2019. № 41(1). С. 137–140.
9. Дмитрук М.В. Українська ветеринарна лексика 20-30-тих років ХХ століття. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 86. С. 97–99.
10. Дмитрук М.В. Формування української ветеринарної лексики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Запорізький державний університет, Запоріжжя, 2001. 23 с.
11. Miller-Keane Encyclopedia and Dictionary of Medicine, Nursing, and Allied Health / ed. by B.F. Miller, C.B. Keane, M.T. O'Toole. Seventh Edition. Philadelphia : Saunders, 2005. 2304 p.
12. Budras K.-D., Sack W.O., Röck S. Anatomy of the Horse. Schlütersche Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. : Hannover, 2009. 200 p.
13. Veterinary Medical Terminology. URL: http://www.vspn.org/Library/Misc/VSPN_M02371.htm
14. Rozhkov Y. Lingvo-Cognitive Approach to the Studying of Veterinary Terminology. *Cogito-Multidisciplinary research Journal*. 2017. № 3. P. 72–77.
15. Vet & Veterinary Terms. URL: <https://www.petmd.com/veterinaryterms>
16. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press, 1997. 495 p.
17. Glossary Of Terminology. URL: <https://vethospital.tamu.edu/small-animal/oncology/glossary-of-terminology/>

**МЕТАФОРА ЯК НАЦІЄТВОРЧИЙ ОБРАЗНИЙ ЗАСІБ
У РОМАНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «СОБОР»
ТА ЇЇ РОСІЙСЬКОМОВНИЙ ПЕРЕКЛАД**

**METAPHOR AS A NATION-BUILDING FIGURATIVE MEANS
IN OLES' HONCHAR'S NOVEL "THE CATHEDRAL"
AND ITS RUSSIAN TRANSLATION**

Жижомо О.О.,

orcid.org/0000-0002-7589-4761

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та слов'янської філології

Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»

Шевчук Н.М.,

orcid.org/0009-0006-9742-1216

студентка II курсу магістратури соціально-гуманітарного факультету

Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»

Дана розвідка присвячена особливостям перекладу російською мовою метафор, виявлених у романі О. Гончара «Собор», через призму особливостей традиції митця, його особистого бачення мовної картини світу. Простежується роль авторської метафори в межах опосередкованої взаємодії між мовою та мовленням, що сприяє створенню особливого контексту з набором окремих рядків із власним значенням. Досліджується статус індивідуально-авторських метафор у мові оригіналу, порівнюється рівень збереження їх образності, варіанти іншої інтерпретації у мові перекладу. З'ясовано, що індивідуально-авторська метафора виконує роль позначення високого образного та асоціативного рівня, що відображає світогляд автора, який є суто особистим, зважаючи на проблеми, що виникають при точному перекладі. За допомогою методу зіставного аналізу визначено системний рівень ненавмисного перенесення метафор іншою мовою з урахуванням їх структурно-семантичної природи. Під час дослідження було підтверджено, що цей троп використовувався в тексті як окрема сутність, яка переносить назву з одного об'єкта на інший, а не як угода про найменування. У роботі простежується, як метафоричні прийоми, застосовані одним автором для конкретного контексту, виявляються домінуючими одиницями, які допомагають обіграти різного роду ситуації реальності; розглядається зумовленість попереднього використання компонентів метафор та їх контекстуальні зв'язки з іншими елементами художньої інтерпретації, їх необмежений асоціативний потенціал. Аналізується, як, розширюючи авторську метафору, перекладач або намагається зберегти образ для вираження і збереження унікальності авторського стилю, у випадках, коли метафора спирається на зображення експресивно-творчого «живого» контексту, або обирає зовсім іншу стратегію і відмовляється від збереження авторського образу. Пояснюються найважливіші способи перекладу індивідуально-авторських метафор з урахуванням модифікації семантики метафоричного виразу шляхом додавання до складу лексичних елементів або їх вилучення та зміни на рівні граматичної (морфологічної чи синтаксичної) зміни. Аналізуються різні способи метафоричного перекладу, розглядаються у мові перекладу різні випадки збереження, додавання чи видалення метафор з урахуванням особливостей загального тексту, де перекладач повинен враховувати образ подій, свідком і учасником яких ймовірно був автор.

Ключові слова: метафоричні одиниці, індивідуально-авторська метафора, образність, образні засоби, семантична структура слова, зіставний аналіз.

This study is devoted to the peculiarities of the Russian translation of metaphors revealed in O. Honchar's novel «Cathedral» through the prism of the artist's tradition peculiarities, his personal vision of the linguistic picture of the world. The role of the author's metaphor within the indirect interaction between language and speech is traced, which contributes to the creation of a special context with a set of individual lines with their own meaning. The status of individual-author metaphors in the original language is investigated, the level of preservation of their imagery or variants of another interpretation in the target language is compared. It is found that the individual-author metaphor serves as a designation of a high figurative and associative level, reflecting the author's personal worldview, considering the challenges arisen in accurate translation. The systemic level of unintentional transfer of metaphors into another language, taking into account their structural and semantic nature, is determined using the method of comparative analysis. The study has confirmed that this trope was used in the text as a separate phenomenon that transfers the name from one object to another, but not as a naming convention. The work traces how metaphorical techniques used by an author for a particular context turn out to be dominant units that help to play out various reality situations; it considers the conditionality of the previous use of metaphor components and their contextual connections with other elements of artistic interpretation, their unlimited associative potential. The author analyzes how the translator, by expanding the author's metaphor, either tries to preserve the image to express as well as the uniqueness of the author's style, in cases where the metaphor is based on the image of an expressive and creative «live» context, or chooses a completely different strategy and refuses to preserve the author's image. The most important ways of translating individually-authored metaphors are explained, taking into account the modification of the metaphorical expression semantics by adding or deleting the lexical elements and changing them at the level of grammatical (morphological or syntactic) changes. The article analyzes various methods of metaphorical translation, considers various cases of preserving, adding or deleting

metaphors in the target language, considering the peculiarities of the general text, where the translator should take into account the reflection of events that the author was probably a witness of and participant in.

Key words: metaphorical units, individually-authored metaphor, imagery, figurative means, semantic structure of the word, comparative analysis.

Постановка проблеми. Художня література є символічним відображенням дійсності, де у характерологічних та ілюстративних цілях використано всі можливі переносні значення зі стилістичним забарвленням. І кожен автор по-своєму змальовує світ, враховуючи плеяду фільтрів, залежно від подій часу, кола спілкування, створює свій особистий стиль, власний спосіб викладу та організації своїх ідей відповідно до смаку читача та існуючих літературних традицій. Індивідуальність письменника виявляється у виборі ключових слів, синтаксичних конструкцій і стилістичних прийомів, які, безумовно, відіграють дуже важливу роль у створенні образної канви твору. Одним із таких методів є використання індивідуально-авторської метафори, як вагомого художнього текстового елемента, який формує загальне тло оповідання, пропонує нетривіальний погляд на дійсність, працює разом з іншими образотворчими прийомами як важливий засіб персоналізації тексту, а тому є важливим елементом індивідуального стилю автора.

Дослідження універсальних образних систем української та російської мов свідчить не стільки про їхню близькість, а швидше про національну своєрідність. На спільність систем переносних значень в мовах вказує типологія процесів метафоризації, особливості метафоричних переносів взагалі, семантична структура окремих споріднених слів, а на відмінність – властивості переносного вживання слів, продиктовані національним чинником, який зумовлює ускладненість організації семантичної структури метафори як вагової складової контексту, відмінностями в кількості та характері значень і образних форм, своєрідністю співвідношення між словами в системі значень, рівнем змісту й образності кожного метафоричного руху, ефективністю використання в конкретній мовленнєвій ситуації.

Питання перекладу метафоричних одиниць попри велику кількість проведених досліджень, досі залишається не достатньо вивченим, оскільки, незважаючи на відомі способи їх відтворення, майже всі перекладачі роблять свій внесок у загальну теорію, додаючи деякі зміни та нові методи. Вважаємо, що доцільно було б розглянути це питання на матеріалі роману О. Гончара «Собор».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загадка метафори приваблювала до себе видатних лінгвістів, велика кількість наукових робіт присвячена цьому питанню. Зокрема, пробле-

мами вивчення метафоричних одиниць займалися Р. Хофман, Н.Д. Арутюнова, І.Р. Гальперін, Р. Уеллек, Н.В. Складчикова, функції метафор досліджували Б.А. Ларін, В.В. Виноградов, Ю.М. Лотман, причини появи метафор описані у роботах Е. Маккормака, А. Хилі, А. Ортоні. Студіювали переклад метафоричних одиниць сучасні дослідники Т. Казакова, П. Ньюмарк, М. Антонівська, І. Арнольд, О. Кондратьєва та інші.

Попри достатню кількість наукових розвідок вивчення перекладу індивідуально-авторської метафори у зіставному аспекті на конкретному матеріалі залишається малодослідженою, але при цьому надзвичайно перспективною цариною сучасної лінгвістики, що й зумовило **актуальність** даного дослідження.

Постановка завдання. Вибір матеріалу дослідження аргументується тим, що художня манера О. Гончара характеризується пильною увагою до зовнішнього боку дійсності, до форм, у яких ця дійсність існує і через які виявляє свій зміст. Дослідження структурно-семантичних особливостей індивідуально-авторських метафор Олеса Гончара та їх переклад російською мовою дозволяє вирішити окреслені завдання: ознайомитись із поняттям індивідуально-авторської метафори та її структурно-семантичними особливостями на конкретному матеріалі, проаналізувати індивідуально-авторську метафору як чинника національно-образного мислення, провести зіставний аналіз її перекладу російською мовою.

Метою статті є окреслення ознак індивідуально-авторської метафори, її комплексного аналізу, а також вирішення проблем адекватності перекладу з української мови на російську.

Виклад основного матеріалу. Переклад художнього твору є одним із найбільш затребуваних видів перекладу і, можливо, одним з найскладніших, унікальність якого полягає в створенні естетичного впливу на читача за допомогою візуальних та емоційних засобів, адже, як слушно зауважив В. Коптілов, художній переклад має бути релевантним контексту оригінального твору [1, с. 3]. Тому перекладачу слід враховувати не тільки мову перекладу, але й характерний стиль автора, характер тропів і частоту їх використання.

Труднощам перекладу метафоричних виразів на сьогодні присвячено багато праць, поглиблено і досліджено вплив культурних особливостей, виявлено трансформації в перекладі, відібрано

перекладацькі можливості загальноновживаних і поширених в обох мовах одиниць. Але коли справа доходить до індивідуальних стилів написання, з'являється мотивація і необхідність більш ретельного і глибокого аналізу, тому що авторські метафоричні одиниці є найскладнішими при перекладі, бо обслуговують конкретну мовленнєву ситуацію, підкреслюють індивідуальність автора, його стиль, іншими словам, привносять в текст образ самого митця. Тому, перекладаючи такі одиниці, варто враховувати широкий контекст (макроконтекст), який допоможе краще зрозуміти авторську інтенцію, і ту думку, образ, який письменник хоче донести реципієнту. Точне налаштування ширшого контексту визначити неможливо: це може бути контекст групи речень, абзацу, розділу чи навіть цілого твору (наприклад, оповідання чи роману) [2, с. 169]. Часто лише завдяки аналізу контексту, ситуації, в якій перебувають герої, перекладачеві вдається зрозуміти й доступно передати це художнє середовище читачеві, не втрачаючи зв'язку із задумом автора тексту, з текстом першотвору.

У роботі, враховуючи когнітивний аспект, виявлено різні види метафоричних одиниць, які, виступаючи вагомим тропом художнього тексту, формують індивідуальний стиль письменника, є віддзеркаленням національно-образного мислення, адже художня метафора є результатом творчої думки, витвором автора, що як наслідок поповнює поетичні парадигми певного народу [3].

Якщо говорити про види метафоричних одиниць – заміну мовного знаку одного концепту іншим, з огляду на відсоток їх усталеності в мовній та культурній спадщині народу, то загальноприйнятою є лексико-семантична класифікація, яка передбачає розподіл метафор на загальноновживані, образні та індивідуально-авторські (оказіональні). Але, оскільки даний мовний троп має величезні образні можливості, бо будується на незвичайних уподібненнях, то у сучасних лінгвістичних розвідках метафори класифікуються за різними принципами, які враховують: поширеність у мові; структуру (розрізняють метафору-лексему, метафору-сполучення, метафору-речення, метафору-текст); тематичну належність; частиномовну належність головного слова (іменникові, дієслівні, прислівникові метафори) та його цільове призначення; ступінь змістової віддаленості вихідного та цільового значення; ступінь цілісності внутрішньої форми; способи ускладнення вторинного значення слова; функціональні ознаки; кількість одиниць-носіїв метафоричного образу; присутність у метафорі відмінка;

подібність предметів, явищ чи властивостей, на основі яких формуються метафори. Спираючись на попередні розвідки щодо класифікації метафоричних одиниць, виділимо й проаналізуємо види метафор за способом їх становлення й існування в конкретному тексті роману Олеся Гончара «Собор»: **1) фіксовані (загальноновживані)** тобто ті, які через постійне вживання почали сприйматися як висловлювання з прямим значенням, так звані мертві, сухі метафори, які втратили свою внутрішню форму та двоплановість змісту в процесі використання [3, с. 8]: *заводи дають плавку, відблиски неба грають..., вималювався ще один обрис, серед текучих віків, ясна річ, небо тоді смердить, Дніпро і в заводах неспокійний, вінуло лісовим духом, здоров'ям; вовчий білет; вода його лоскотала; гулі справляти; гріти чуба; розірватися надвоє; у грудях гадюки смочуть; книга життя тощо;* **2) образна метафора** – це спосіб через словесний образ уявити уривок дійсності позамовної, особливий прийом передачі змісту, якщо предметно-понятійний план значення виражається у слові через фільтр асоціативно-образної структури його значення. В таких тропях уявлення про об'єкт, що називається, інтерпретується на основі уявлень про об'єкти, які стають схожими на позначуваний; до того ж образна метафора наділяє контекст новим описовим значенням і семантичними відтінками та є засобом розширення синонімічних рядів. Іншими словами, образні метафори – це метафори, зміст якої ми одразу розуміємо: *помугикати до зірок; собор чатує зачіплянські сні й сновидіння, «...послухає собор, його мовчання, послухає оту не кожному доступну «музику сфер»» «... над її тихими вуличками панує тільки червона сторожкість неба та спокійна ясність собору», «Собор слухав, мовчав...» «... вона розтанула в сутіні кімнати...»; Шпачиху так і стрельнула догадка!; ...густа смаглявість лица...; ...життя кругом цвіте; собор слухав, мовчав; місяць дививсь; життя кругом цвіте; батька наче ошпарило це слово; світило червоніє... холоне, гасне, тоне; кругом усі були свободою п'яні; небо горіло від спеки; п'янка краса; душа славна, чиста; душа горіла болем; золоточолі соняхи; сіяє блакиттю; акації ждуть ночами нового цвіту тощо;* **3) індивідуально-авторська метафора** – це вже більш високі метафоричні образи, за допомогою яких ми переживаємо різноманітні стани. Індивідуально-авторські метафори характеризуються несподіванкою, новизною і мають найбільший ступінь виразності. Подібні тропи є важливою складовою конструкції художнього тексту, яка здатна суттєво вплинути на загальний

фон оповідання та передати нетривіальне образне бачення дійсності. Виступаючи спільно з іншими образотворчими тропами контексту, авторські метафори є важливим засобом суб'єктивізації оповідання, несуть значне експресивно-емоційне навантаження, мають особливе смислове наповнення на відміну від загальномовних чи образних метафор, стають вагомою складовою ідіостилю письменника. Це ніби особистий підпис самого автора на художньому мольберті тексту. Розглянемо приклади деяких авторських метафор та їх переклад російською мовою: *на скалки розбризане сонце – ... в осколки разбрызганным солнцем; весь світ для неї повитий Іваном – весь мир для неї – в Иване; як ви мені вбрунькались – осточертели своим бреньканьем; ляцало, барложилось, вихлюпувалось... його смагляве дитинство – от избытка радости визжало его ясноглазое детство, барахталось в песке да в воде будтыхалось; небо осені обвалюється на степи важкою мрякою – небо осені наваливается на степь тяжелой изморосью; ухрюкалась мені ваша ферма – вхрюкалась мне ваша ферма; вітер воду вівсюжить – ветер воду рябит; небо ... скаламутилось рудою завією тьми, і вітру, й тривоги – небо теперь замутилось завесой клубящейся тьмы, и ветра, и тревоги...; білокорі осокори на берегах закудлатились листям – ... белокорые осокры на берегу взлохматились листьями...; прозоро-синя мла відстані – прозрачно-синяя дымка расстояния; весен триста провеснувати – весен триста прожить; бенкет розкошующого літа – пир ликующего лета; очі... змигнули розсіяним сміхом – глаза его, всегда чуть шельмоватые, как-то насмешливо стрельнули в сторону; ...лісовим повітрям насмакуватись – лесным воздухом насытится...; захмарилось чоло – нахмурил лоб...; некуча потьмареність – внезапная подавленность; собори души – соборы души; патлате полум'я обіймає казанок – лохмотое пламя обнимает чугунок тощо. Наведені приклади свідчать, що переклад авторських метафор часто пов'язаний із серйозними практичними проблемами, хоча й має велике теоретичне значення. Як правило, такі метафоричні одиниці мають складові з різним семантичним та стилістичним значення, що поєднуються в різних мовах зі словами такої ж семантики, але тільки практичний переклад здатен виявити специфіку цієї мовної комбінації, яка б інакше і не переглядалася б. Спостереження міжмовних взаємодій у галузі заміни образів, які створюються індивідуально-авторськими метафорами, є одним із актуальних напрямів вивчення реальних аспектів перекладу.*

Зазначимо, що в цьому випадку характер сприйняття образних засобів при їх перекладі може не відповідати оригінальному. Тому при перекладі метафор узагальнюються і чітко розкриваються всі проблеми і завдання, характерні для перекладу в цілому і для кожного окремого виду перекладу. Велике відповідальне завдання стоїть перед перекладачем: зробити все можливе, щоб читач максимально наблизився до рідної мови автора і зрозумів всю глибину смислів і асоціацій, що виникають у зв'язку з даною образною картиною. Перекладач може оцінити свою спробу перекладу лише в тому випадку, якщо читач перекладу не тільки усвідомить абсолютно необхідний сенс, а коли відчує повний емоційний вплив на тому ж рівні, як від тексту першотвору відчув сам перекладач. Оказіональні метафори є засобом передачі складної інформації, тому їх необхідно перекладати так, щоб зберегти повноту їхнього значення, весь об'єм інформації, інакше є ризик втратити семантичну складність тропа, тобто саму метафору. Повинна відчуватися добірність метафори, щоб передача багаторівневості емоцій з однієї мови в іншу була адекватна мові оригіналу.

Досягти успіху в перекладі метафоричних одиниць – це спроба підібрати еквівалент в такий спосіб, щоб не було жодного непорозуміння чи незрозумілих наслідків іншомовному читачеві. Але складність полягає ще в тому, що в самій метафорі передусім вже закладена двозначність. До того ж метафора як потужний лінгвоментальний інструмент виникає в момент вирішення проблемної когнітивно-номінативної ситуації, коли формуються нові образи і смисли [4, с. 39]. Часто зустрічаються поміж індивідуально-авторських метафор одиниці, які містять домінуючу ідіостилю метафоричного значення, воно вкорінене в лексичне значення виразу, а в деяких випадках навіть виступає його основним, центральним значенням. Складність такого перекладу підтверджується ще й тим, що метафора, як відомо, викликає певний ланцюжок асоціацій у свідомості, що виникає з основного уявлення. Перекладач повинен дібрати лексичні прийоми, які виведуть із основної картини у перекладі низку асоціацій, передбачені автором оригіналу. Можливо, це стане викликом, але не через відмінності культурно-історичних традицій, а через недостатність лексико-семантичного об'єму слів в обох мовах, який, банально, може не співпадати. Тут постає проблема наступного рівня: проблема лексико-семантичної сполучуваності, яка, як відомо, призводить до появи нових значень, що мають відповідати контексту. Найважливішим

фактором є, звичайно, правильний лексико-стилістичний відбір необхідної семантики, який створює компоненти іміджу. Абсолютний вплив на силу зображення надається шляхом абсолютної ідентифікації, ніж у випадку додавання подібних слів в перекладі. Продемонструємо вище сказане через приклади, відібрані з перекладу роману Олеса Гончара «Собор», зробленого І. Новосельцевою: **«На коні чи під конем? На Заціплянці це зветься – вхопити облизня.»** Для передачі сенсу «ти або переможець, або програв» письменник вживає ідіоматичний вираз. При перекладі всі ці нюанси зникають, а троп замінюється поясненням: *«С этим и был выпровожен из кабинета. Бывает, правда, что и такого масштаба работники попадают в немилость...»*; **«Захід ще повен світла»** – переважає двозначність метафоричного образу, нібито (навіть в темряві є світло; ще не вечір тобто завжди знайдеться час...). А ось в перекладі метафора знову перетворюється на банальне пояснення, але при цьому підкреслюється образ загадковості: *«Зашло солнце, опускаются сумерки, синие, мягкие»; «Тільки чистий метал, коли летється, дає оті мерехтючі сузір'я»*. При перекладі на російську мову образність метафори тьмяніє, що заважає уявити красоту події і перетворюється на опис самого процесу: *«Только чистый металл, когда летится, искрами бьет во все стороны»*.

Як було сказано вище, одним із найскладніших моментів у перекладі метафори є необхідність вловити всі найтонші нюанси і значення та виразити мовою перекладу або передати головне зображення: *лісовим повітрям насмакуватись – лесним воздухом насититься...; захмарилось чоло – нахмурил лоб...; пекуча потьмареність – внезапная подавленность*. В російському варіанті ця іконографія відсутня, оказіональність метафори втрачається.

Через те, що метафоричні вирази можуть представляти різний рівень мотивації, відкритості внутрішнього формату та національних особливостей, частина з яких, у разі необхідності, вимагає тактичного підходу від перекладачів, ті, в свою чергу, буквально, або винаходять серію довгих ігор слова, щоб досягти бажаного, або дають переклад, близький до буквального значення метафор чи метафоричних одиниць: *«...ляцало, барложилось, вихлюпувалось... його смагляве дитинство – от избытка радости визжало его ясноглазое детство, барахталось в песке да в воде будтыхалось», очі... змигнули розсіяним сміхом – глаза его, всегда чуть шельмоватые, как-то насмешливо стрельнули в сторону»* або *«...Я тоже незрячей бываю!»*

засмеялась она тогда и подхватив его под руку, отбиваясь от всех шутками, сама бестыжже потащила его под звезды ночные в кучегуры...», де текст оригіналу звучить: *«Я зараз теж невидюща! – засміялася вона тоді і, підхопивши його, відбиваючись від усіх жартами, сама безсоромно потягла його в кучугури...»*. В другому прикладі відповідним чином через тонкощі своєї мови перекладач вживає вираз *«я зараз теж невидюща»* як «і я нічого не бачу, коли вип'ю, і що з того» (мається на увазі саме зараз, в цей момент), затим що дослівний переклад *«я сейчас слепая»* у російській мові буде недоречним. А ось метафоричний вираз *«я тоже незрячей бываю»* несе у собі геть інакше стилістичне забарвлення, ніж оригінальний вираз *«невидюща»*, адже ці слова різні за значенням, тому в українському варіанті метафора є більш емоційною, яскравою, поетичною.

Через лексико-семантичну схожість української та російської мов, яка є наслідком певної багатовікової свідомої політики москви по відношенню до української мови, чимало метафоричних виразів у творі оригіналу знаходить еквіваленти у перекладі частково або повністю, що, безсумнівно, сприяє практично аналогічній репродукції емоційно-експресивного та стилістичного сприйняття тексту. Там, де в оригінальному тексті вбачається національна специфіка метафоричних одиниць в перекладі є розбіжності. Розглянемо це на прикладі, коли у перекладі не збережена початкова образність звукопису вислову: *«З сяючих висот повертаємся в усталену звичність, у грюкоти та грюкоти цехів»* – *«С белоснежных, надпланетных высот снова возвращаешься в будни, в привычность цехов, в их несмолкаемый грохот»* або: *«коли метафора зовсім опускається: «Коли не ми, то хто? Ось ти все наголошуєш на гіршому, на отих «уклінностях», що й мені відворотні, особливо коли їх одягають у сучасну горохову одягу...»* – *«Если не мы, то кто же? Вот ты все акцентируешь на худшем, на том, что и мне претит, особенно если это лишь декоративность и показуха...»*. Використовується і дослівний переклад для передачі релевантної оригіналу реакції у читача: *ухрюкалась мені ваша ферма – вхрюкалась мне ваша ферма, патлате полум'я – лохматое пламя*.

Іноді в перекладах метафор стаються часткові заміни образності порівняно з метафоричним виразом оригіналу, що, практично, міняє значення виразу-оригіналу: *«Місто виростає перед юнаком»* – *«И все же город чем-то привлекает...»*. *«Обдавала їх плавня зеленими чарами, зливами солов'їними»* – *«Дарили им плавни зеленые чары, целые ливни соловьиных трелей»*.

Висновки. Результати дослідження засвідчують, що перекладач не завжди використовує різні прийоми збереження оригінального образу при перекладі окремих метафор О. Гончара. Особливо важко дається переклад індивідуально-метафоричних одиниць. Однак спостерігається загальна тенденція до намагання зберегти лексичне та граматичне оформлення оригінальної метафори чи самого образу на випадок, якщо є різниця в лексичному оформленні, хоч і ціною розширення тексту в деяких випадках. Проте бувають випадки, коли перекладач обирає інший спосіб подачі метафоричного образу: використо-

вує прийом заміни частини метафоричного виразу додаванням або вилученням лексичних елементів із композиції, тим самим відмовляючись від збереження індивідуально-авторського образу на користь розуміння загального змісту контексту. Представлений у дослідженні аналіз перекладу метафоричних одиниць відкриває перспективи для порівняльно-зіставних розвідок у сфері метафорики близькоспоріднених мов. Подальшого вивчення заслуговує студіювання особливостей передачі оказіональних метафор О. Гончара російською мовою, виявлених у інших текстах автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коптілов В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження. Київ : Дніпро, 1972, 215 с.
2. Гуцуляк Т.Є. Художня метафора як джерело формування синонімічних засобів української мови. *Наукові записки Ніжинського національного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Кн. 1. С. 54–50.
3. Грабовська З. Багатогранність мовної метафори. *Українська мова і література*. 1997. № 12.
4. Кравець Л.В. Метафора як лінгвоментальний феномен. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 1(111). С. 39–42.
5. Гончар О.Т. *Собор* : роман. Для ст. шк. віку / Передм. І.С. Бокого ; іл. В.Є. Перевальського. 2-ге вид. Київ : Веселка, 1993. 286 с.

УДК 81'23'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.38>

КОНТЕКСТНИЙ ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНУ ГЛАДІАТОР В АНТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

CONTEXTUAL TRANSLATION OF THE TERM GLADIATOR IN ANCIENT LITERATURE

Калько Р.М.,

orcid.org/0000-0002-7895-7078

кандидат педагогічних наук,

професор кафедри українознавства та іноземних мов

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Максименко О.В.,

orcid.org/0000-0002-3384-9743

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри українознавства та іноземних мов

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Пакулова Т.В.,

orcid.org/0000-0002-0251-684X

старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті розглядається питання контекстного перекладу терміну «Гладіатор» в античній літературі. Акцентовано увагу на особливостях перекладу античної літератури та взаємодії терміну «Гладіатор» з лінгвокраїнознавчим контекстом, завдяки чому для сучасників висвітлюється приховане значення терміну. Автори вказують, що у такому контексті сучасна наука часто звертається до витоків певної проблеми або ідеї. Для модерної філології це буде зверненням до класичних мов античної спадщини тісно пов'язаних із загальносуспільними цінностями. У римському суспільстві такою безумовною цінністю був феномен гладіаторських боїв. У сучасному перекладознавстві

дослідження мови стає неможливим без паралельного звернення до психолого-мисленневих, культурно-естетичних та філософсько-світоглядних феноменів як окремого індивідуума, так і його суспільно-етнічної спільноти, глобальним поворотом до лінгвістичного антропоцентризму. Метою статті є дослідження контекстного перекладу терміну «гладіатор» в античній літературі. Завдання полягає у виявленні адекватного для модерного суспільства контексту перекладу терміну через проведення історично-культурної розвідки першоджерел античної літератури. Досліджено, що у античній літературі (Светоній та інші) термін «гладіатор» практично не використовується окремо від «Пояснювального слова». Схарактеризовано, що у античній літературі термін «Гладіатор» здебільшого вживається у нейтральному контексті для опису подій суспільного життя римського суспільства за умови пояснювального слова, яке розкриває особливості спорядження, тактики та характеру сценічного бою. Окреме вживання терміну «Гладіатор» щодо історичної конкретної особи несе винятково негативний контекст, наприклад, вислів Светонія про Калігулу. Судові промовці (Цицерон та інші) використовують термін «Гладіатор» переважно в негативному значенні як означення механізму нелегітимної зміни влади, що юридично засуджується від Закону Петелія до Закону Тулія. Християнські автори (Блаженний Августин та інші), продовжуючи у Канонічному праві традиції Римського права, використовують термін «Гладіатор» винятково в негативному значенні.

Ключові слова: гладіатор, контекстний переклад, антична література, класичні мови, гладіаторські бої.

The article deals with the issue of contextual translation of the term "gladiator" in ancient literature. The article focuses on the peculiarities of translation of ancient literature and the interaction of the term "gladiator" with the linguistic context, which reveals the hidden meaning of the term for contemporaries. The authors point out that in this context, modern science often turns to the origins of a particular problem or idea. For modern philology, this will be an appeal to the classical languages of the ancient heritage closely associated with universal values. In Roman society, such an unconditional value was the phenomenon of gladiatorial fights. In modern translation theory, the study of language becomes impossible without a parallel appeal to the psychological and mental, cultural and aesthetic, philosophical and ideological phenomena of both the individual and their social and ethnic community, a global turn towards linguistic anthropocentrism. The purpose of the article is to study the contextual translation of the term "gladiator" in ancient literature. The task is to identify the context of the term's translation that is adequate for modern society through historical and cultural research of the primary sources of ancient literature. It has been proved that in ancient literature (Suetonius and others) the term "gladiator" is practically not used separately from the "Explanatory word". It has been pictured that in ancient literature the term "gladiator" is mostly used in a neutral context to describe the events of the social life of Roman society, provided that the explanatory word reveals the peculiarities of equipment, tactics and nature of the stage fighting. Separate use of the term "gladiator" in relation to a historical figure bares an exclusively negative context, for example, Suetonius' statement about Caligula. Judicial speakers (Cicero and others) use the term "gladiator" mainly in a negative sense as a mechanism of illegitimate change of power, which is legally condemned from the Law of Petelius to the Law of Tullius. Christian authors (Blessed Augustine and others), continuing the traditions of Roman law in the Canon Law, use the term "gladiator" exclusively in a negative sense.

Key words: gladiator, contextual translation, ancient literature, classical languages, gladiatorial fights.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві дослідження мови стає неможливим без паралельного звернення до психолого-мисленневих, культурно-естетичних та філософсько-світоглядних феноменів як окремого індивідуума, так і його суспільно-етнічної спільноти, глобальним поворотом до лінгвістичного антропоцентризму. У цьому контексті сучасна наука часто звертається до витоків певної проблеми або ідеї. Для модерної філології це буде зверненням до класичних мов античної спадщини тісно пов'язаних із загально-суспільними цінностями. У римському суспільстві такою безумовною цінністю був феномен гладіаторських боїв. При перекладі античної літератури важливе значення має взаємодія згаданого терміну з лінгвокраїнознавчим контекстом, завдяки чому для сучасників висвітлюється приховане значення терміну. Антропоцентричний підхід до мови передбачає осмислення мови не тільки як інструмента комунікації, але як знаряддя мислення й пізнання завдяки уявленню про семантичний код мови як систему для шифрування відкритим ключем зовнішньої та внутрішньої інформації суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під терміном «Гладіатор» або «Гладіаторська гра» у європейських мовах найчастіше розуміється «Бійка без обмежень», що є найкращим відповідником сучасного безкомпромісного суспільного життя. Тому, починаючи із картини Дж.-Л. Жерома «Pollice verso» (1872) гладіатори впевнено входять у візуальну культуру європейського суспільства, включаючи кінематограф. Найбільш відомий гладіатор Спартак (Σπάρτακος) став героєм наступних фільмів: «Спартак» (Р. Фред 1952 р.), «Спартак» (С. Кубрік 1960), «Спартак та десять гладіаторів» (Н. Ностро 1964), «Спартак» (Р. Дорнхельм 2004) та серіалів: «Спартак: Кров та Пісок», «Спартак: Боги арени», «Спартак: Помста», «Спартак: Війна проклятих» (С. Де Найт 2010–2013 р.). Подібний феномен теоретично пояснюється наступним чином. На думку М. Куррег «Гладіатори були спортивними героями Давнього світу» [1]. П. Джонс вважає традиційні гладіаторські змагання давньоримським еквівалентом визначної суспільної події [2, с. 228]. П. Пласс констатує, що у сучасному суспільстві уявлення про «Кровавий спорт» обмежується травмами футболістів на полі або

боксерів на рингу. У Давньому Римі значення спорту було настільки значним, що результат змагань визначав не тільки життя та смерть окремої особистості, але і подальший розвиток політичного життя суспільства [3, с. 3].

Як свідчать історичні джерела, до XIX століття терміни «Гладіатор» або «Гладіаторський бій» вживались виключно у негативному контексті. Вже згаданого митця Дж.-Л. Жерома Jean-Léon Gérôme (1824–1904) та його послідовників сучасники глузливо називали Помпьеристами (дослівно «Пожежники» *Pompier* (фр.) або «Закохані у гладіаторські шоломи»), тому що аж до розпаду I Світової війни шоломи в арміях світу використовувались виключно як декоративні, наприклад, шкіряний німецький Пікельгельм *Pickelhaube*, а перші металеві армійські шоломи у французькій армії були модифікованими пожежними касками (Каска Адріана M1915). Потім у європейських мовах від «*Pompier*» з'являється так само негативний вираз «*Style pompier*».

Римський історик Светоній, описуючи негідні вчинки імператорів, розкриває їхній моральний занепад, в тому числі, і за допомогою описів гладіаторських боїв. Клавдій (Claudius): «На *гладіаторських боях*, власних або інших, він кожен раз наказував вбивати навіть тих, хто падав випадково, особливо ретінарів» [4]. Калігула (Gaius Julius Caesar Augustus Germanicus): «Мірмиллон з *гладіаторської школи* бився з ним на дерев'яних мечях та навмисно впав перед ним, а він вбиває його залізним кинджалом та з пальмовою гілкою у руці біжить коло переможця» [там само]. «*Гладіаторам*-мірмиллонам він обмежив озброєння; а коли один з них, на прізвисько Голуб, здобув перемогу, але був легкопораненим, він власноручно приклав до рани отруту та пізніше називав її «голубиною» – зокрема, саме так вона фігурує у реєстрі його отрут» [там само]. Доміціан (Domitianus) був завзятим фаном гладіаторів Мірмиллонів, тому стратив опонента, який невдало пожартував про те, що інший гладіатор Фракієць поступається Мірмиллону не тому, що сам він слабший, а тому, що імператор захоплюється мірмиллонами [там само]. Апофеозом нищівної критики Калігули є пряма назва імператора терміном «Гладіатор»: «*Гладіатор* та візник, співак та танцюрист, він бився бойовою зброєю, виступав візником у наново побудованих цирках, а співами та танком так захоплювався, що навіть на публічних видовищах не міг стриматись, щоб не підспівувати трагічному актору та не повторювати у всіх на очах рухам хореографа, схвалюючи їх та виправляючи [там само].

Негативний контекст терміну «Гладіатор» також можна спостерігати у патристичній літературі. Так навіть Блаженний Августин (Aurelius Augustinus Hippoensis) який пише, що гладіатори Спартака безперечно користувались допомогою з Небес та завдяки цьому із стану розбійників піднесли до стану Держави, яка нажахала сам Рим. Боротьбу гладіаторів та їхню жертвну смерть на хресті Августин вважав передвісником Розп'яття за гріхи Світу Христа, але жодного разу не згадує імені Спартака. Так само Ієронім Стридонський (Εὐσέβιος Σωφρόνιος Ἱερώνυμος) у своїх творах пише про «Гладіаторську війну у Кампанії» (*Bellum gladiatorum in Campania*), але так само не згадуючи провідника повстання [5]. Вищевказане пов'язане з уявленнями християн про гладіаторів як про акторів (мімів). Вже Апостольське послання Святого Іполита Римського (170–235 р.), проголошувало анафему гладіаторам, їхнім наставникам, мімам та візникам.

Вибаглива римська публіка у той час насамперед сприймала як *гладіаторів* так і *мімів* як частину поховальної церемонії на честь померлого: «Головний мім, промовляв, за звичаєм, в масці та наслідував словам та справам покійного...» [4]. Закриті бойові шоломи гладіаторів, які бились із ворогом та чудовиськами, щоб померлий здобув кращу долю у потойбічному світі, також нагадували глядачам театральні маски. Гладіатор Андабат (Andabata) взагалі бився в шоломі з єдиним прорізом для очей, а потім і без прорізу фактично всліпу. Шоломи гладіаторів Мірмиллонів, Фракієців також сильно обмежували огляд і тому не використовувались римською армією, де домінуючими були відкриті шоломи легіонерів. Саме тому християнські апологети сприймали гладіаторські бої як криваву жертву поганським богам, наприклад, Тертуліан, в трактаті «Про видовища» (XII, 2) пояснює виникнення гладіаторських боїв як наслідок античного поховального ритуала-спокути із метою задовольнити жертвою спрагли душі померлих. Так само, свідчить інша маловідома назва гладіаторських змагань «*Munus*» із архаїчним значенням «Обов'язок» як прощення кривди в пам'ять про померлого.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження контекстного перекладу терміну «гладіатор» в античній літературі. Завдання полягає у виявленні адекватного для модерного суспільства контексту перекладу терміну шляхом проведення історично-культурної розвідки першоджерел античної літератури.

Виклад основного матеріалу. Светоній та інші античні автори рідко вживають термін

«Гладіатор» (дослівний переклад «людина озброєна мечем Гладіусом (Gladius)» окремо від амплуа «актора», який міг бути озброєним іншими видами зброї, а тип гладіатора Цестус (Cestus, Caestus) взагалі бився голіруч. Сучасний дослідник Ф. Паолуччі [6] згадує наступні види гладіаторів у античних першоджерелах. Бестиарій (Bestiarius) гладіатор, який б'ється із хижаками (від Bestia – «звір», «тварина»). Веліт (Veles) – гладіатор, озброєний дротиками (Hastae Velitares). Гопломах («οπλομάχος» – «озброєний воїн» або «воїн із щитом-гаплоном»). Галл (Gallus) – тип гладіаторів доби Республіки, які у I ст. до Р.Х. трансформувались в Мурмілонів. Мірмілон (Murmillo) або Фракієць (Thraex). Дімахер (Dimachaerus) гладіатор озброєний двома шаблями (Διμάχαιρος). Еквіти (Eques) – тип гладіатора, який бився верхи. Прямий переклад «вершник». Провокатор (Provocator). Секутор (Secutor – переслідувач). Ретиарій (Retiarius – «воїн з сіткою»). До мало-відомих типів гладіаторів належали Андабати (Andabata), Гладіатриса (Gladiatrix) (жінки-гладіатори), Есседарії (Essedarius), Крупеларії (Crupellarius), Лаквеарії (Laquearius) «озброєні арканом», Пегніарії (Paegniarius) від грец. παίγνιον «комічна вистава», Сагитарії (Sagittarius) озброєні луком (Arcus) та стрілами (Sagittae), Самніти (Samnis), Скісори (Scissor) або Арбелас (Arbelas) та інші.

Назви «сценічних амплуа» гладіаторів несли античній аудиторії додаткову контекстну інформацію про тип озброєння, тактику та особливості гладіаторського бою. Так назва Скісор (Scissor) або Арбелас (Arbelas) є однокореневим із лат. Scindo («різу») та грец. ἄρβηλος, що буквально означало «ніж у формі молодого місяця», схожий на сучасний ескімоський Улу. Це пов'язують із екзотичною зброєю цього типу гладіатора, яка використовувалась замість щита. Вона складалась із металевого протеза, який одягався на ліву руку та був увінчаний лезом у формі півмісяця загостреного із усіх боків. Цією допоміжною зброєю (основна Гладіус у правиці) наносились незначні, але неприємні рани, кровотеча з яких послаблювала супротивника аж до загибелі. Так само важкоозброєний Secutor у протистоянні з легкоозброєним Retiarius для перемоги обирав тактику повільного та неухильного наступу, постійно переслідуючи супротивника з метою його цілковитого виснаження.

Про те, що гладіатори брали участь у кривавій, але все одно виставі, і їх мистецтво стояло ближче до сценічного видовищного бою, ніж до реального бою на смерть говорять Пегніарії (Paegniarius)

гладіатори, покликані розважати публіку. Назва походить від грецького слова παίγνιον («іграшка», «забавка», «комічна вистава»). Пегніарії були озброєні дерев'яними мечами (Rudis), хлистами або іншою несправжньою зброєю (Arma Lusoria). Захисне спорядження складалося із дерев'яного щита та дерев'яних щитків на руках і ногах замість поручів та поножів, а замість шолома вони обмотували голову тканиною. Пегніарії вчиняли жартівливі двобої. На відміну від інших гладіаторів, вони могли прожити довге життя: відома епітафія Пегніарію Секунду (Secundus), яка повідомляє, що він прожив 99 років, 8 місяців та 18 днів. Звичними для гладіаторів були такі епітафії: «Македону, фракійцю, новобранцю з Александрії, весь загін фракійців. Жив 20 років, 8 місяців, 12 днів». Надгробний напис з Флоренції оповідає про іншого гладіатора, який провів тринадцять боїв та загинув у віці 22 років, залишивши дружину з двома дітьми. Ще один гладіатор, Главкон, загинув на восьмому двобою, проживши 23 роки. Подібна контекстна інформація була важлива для античних читачів, але часто вводила в оману істориків. Так тривалий час дослідники вважали Спартака фракійцем (народженим у провінції сучасної Греції), хоча це безперечно не етнічна належність, а «сценічне амплуа» гладіатора.

В античній літературі терміни «Гладіатор» або «Гладіаторський бій» використовуються при описі як внутрішніх так і зовнішньосупільних подій. Так Тацит описує крупелларіїв як гладіаторів, набраних з рабів-галлів, і споряджених за традиціями воїнів Лугдунської Галлії. Вони взяли участь повстанні треверів під проводом Флора та Сакровіра у 21 році: «Частина рабів проходила *гладіаторську підготовку*. Закуті у залізо за звичаєм їхнього народу, ці крупелларії, як їх звали, були надто незграбні для наступальних дій, проте, були непохитні в обороні. Піхота здійснила лобову атаку. Галльські лави подалися назад. Броньовані воїни затримали наступ: вони були невразливі для мечів та дротиків» (Тацит, «Аннали», III) [7].

Таким чином, у античній літературі термін «Гладіатор» здебільше вживається у нейтральному контексті для опису подій суспільного життя римського суспільства за умови пояснювального слова, яке розкриває особливості спорядження, тактики та характеру сценічного бою. Окреме вживання терміну «Гладіатор», щодо історичної конкретної особи, несе виключно негативний контекст, наприклад, вислів Светонія про Калігулу. На думку авторів, подібна антична традиція пов'язана із негативним відгуком про найбільш відомого гладіатора Спартака у виступі Цицерона

проти змови Катіліни (Lucius Sergius Catilina), в яких промовець називає опонента «цим гладіатором» (Ego si hoc optimum factu iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari, unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Я вважав це найкращим вчинком, якби отці (консули) визнали, що Катіліну слід стратити, то я б не дав би цьому гладіаторові жодної години на прожиття) [8, I–XII] та зазначає, що гіпотетична перемога змовників фактично означала перемогу гладіаторів: (Quodsi iam sint id, quod summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere urbis et in sanguine civium, quae mente conscelerata ac nefaria concupiverunt, consules se aut dictatores aut etiam reges sperant futuros? Non vident id se cupere, quod si adepti sint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse?) «Хіба вони не бачуть, що ... якби навіть вони стали консулами, диктаторами або царями, вони все одно були б змушені поступитись владою невірному-втікачу, або навіть гладіатору» [9, II–XIX]. Подібна нищівна критика заколотників Цицероном, була пов'язана з історичним фактом, що Публіпор, один із заступників Спартака та єдиний із провідників повстання, який вижив у Битві при Лукановому озері у 71 р. до Р.Х. підтримує Катіліну та приєднується до заколотників у 63 р. до Р.Х. [10].

В античній літературі Цицерон відомий у першу чергу як судовий промовець, який підтримує суспільне обвинувачення, тобто виконує функції прокурора. Тому не може бути дивним, що згаданий автор у своїх виступах розкриває проголошену ним негативну оцінку терміну «Гладіатор», щодо конкретної особи (Катіліни).

[24] Et primum gladiatori illi confecto et saucio consules imperatoresque vestros opponite; deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum florem totius Italiae ac robur educate. ... Neque ego ceteras copias, ornamenta, praesidia vestra cum illius latronis inopia atque egestate conferre debeo.

І спочатку, покінчивши з *тим гладіатором*, протиставте своїх власних консулів та імператорів; тоді проти ворожої ослабленої руки виросте цвіт і сила всієї Італії. ... Також мені не слід порівнювати решту ваших військ, прикрас і оборонних споруд із потребами *того розбійника*.

[9] Atque ut eius diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior qui se non intimum Catilinae esse fateatur, nemo in scaena levior et nequior qui se non eiusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum et scelerum exercitatione adsuefactus frigore et fame et

siti et vigiliis perferendis fortis ab istis praedicabatur, cum industriae subsidia atque instrumenta virtutis in lubricitate audaciaque consumeret. І щоб ви могли по-іншому сприймати його різноманітні пошуки, немає нікого в *гладіаторській грі* більш сміливого на вчинок, хто зізнався, що він не близький Катіліні, ніхто на сцені не є легшим і слабшим, хто пам'ятає, що він не був близьким сподвижником Катіліни. І все ж той самий чоловік, який звик до *практики твалтувань і злочинів*, був визнаний ними могутнім, так як зміг витримати холод, голод, спрагу та напруження, але при цьому він тільки паплюжив чесноти інших заради власної хтивості та зухвалості. [7] quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiecto, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor iuventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quae caedes per hosce annos sine illo facta est, quod nefarium stuprum non per illum?

хто в усій Італії – *чаклун*, хто – *гладіатор*, хто – *розбійник*, хто – *убивця*, хто – *батьковбивця*, хто – *фальшувальник заповітів*, хто – *обрізаний*, хто – *шахрай*, хто – *бідний родич*, хто – *перелюбник*, хто *безчесна жінка*, хто *розбещувач дітей*, хто *розпусник*, хто *загублений*, кого можна знайти, хто визнає, що він жив не в найкращих стосунках з Катіліною? Яка *бійня* була вчинена за ці роки без нього, яке *лихе звалтування* не було через нього?

Цицерон у своїх виступах будує логічний ланцюжок у якому *Гладіатор* є синонімічним до *Розбійника*, а *Гладіаторська гра* розуміється як *Практика твалтувань і злочинів*. Далі ці моральні та кримінальні злочини конкретизуються (*чаклун, гладіатор, розбійник, убивця, батьковбивця, фальшувальник заповітів, перелюбник, безчесна жінка, розбещувач дітей, розпусник*) і показується їхня суспільна загроза (Яка *бійня* була вчинена за ці роки без нього, яке *лихе звалтування* не було через нього) та відповідний суспільний захист (Я вважав це найкращим вчинком, якби консули визнали, що Катіліну слід стратити...). Для тогочасного римського суспільства, у якому плебе у суспільному житті керувався гаслом «Panem et circenses» (Хліба та видовищ) гладіаторські бої стають засобом політичної корупції, що дозволяло тогочасним нововладцям мати гарантовану підтримку перед виборами, а у випадку програшу виборів (як Катіліна програв Цицерону) гладіатори є силовою основою нелегітимної зміни або захоплення влади.

Автори підкреслюють, що сам Цицерон використовує терміни «Гладіатор» «Гладіаторська

гра» в негативному контексті обмежено (у перших двох промовах Проти Катіліни з чотирьох), аж поки гладіатори не припиняють підтримувати заколотників.

[26] *Coloni omnes municipesque vestri certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinae facile urbes suas finesque defendent; gladiatores, quam sibi ille manum certissimam fore putavit, quamquam animo meliore sunt quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur.*

Усі ваші колоністи та муніципалітети, поінформовані мною про цей нічний напад Катіліни, зможуть захистити свої міста та кордони; виявилось, що *гладіатори*, які, як він вважав, будуть для нього найвірнішою силою, мають кращий розум, ніж деякі патриції, до того ж їх стримає наша сила.

У подальшому на основі подібних обвинувачень приймається Закон Тулія проти зловживань (*Lex Tullia de ambitu*) (63 р. до Р.Х.) [11], який прямо забороняє претендентам на виборні посади влаштувати для виборців гладіаторські бої у термін два роки перед виборами. Він став продовженням тривалої боротьби із подібним засобом політичної корупції починаючи від Закону Петелія (*Lex Poetelia de ambitu*) (358 р. до Р.Х.), який обмежує можливість кандидатам на магістерські посади агітації шляхом організації безкоштовних виступів для виборців [там само]. Подібна практика була і у політичному житті українського суспільства у вигляді *феномена тітушек*.

Висновки. У античній літературі (Светоній, Тацит та інші) термін «Гладіатор» практично не використовується окремо від «Пояснювального слова». Якщо це Бестиарій (*Bestiarius*), Веліт (*Veles*), Гопломах (*οπλομάχος*), Галл (*Gallus*), Мірміллон (*Murmillio*), Фракієць (*Thraex*), Дімахер (*Dimachaerus*), Еквіт (*Eques*), Провокатор (*Provocator*), Секутор (*Secutor*), Ретіарій (*Retiarius*), Андабат (*Andabata*), Гладіатриса (*Gladiatrix*), Есседарій (*Essedarius*), Крупеларій (*Crupellarius*), Лаквеарій (*Laquearius*), Пегниарій

(*Paegniarius*), Сагитарій (*Sagittarius*), Самнит (*Samnis*), Скісор (*Scissor*) та інші термін нейтральний та означає варіант міма у сценічній виставі із обов'язковим зазначенням амплуа актора. Якщо «Пояснювальне слово» «Власне ім'я» Клавдій (*Claudius*), Калігула (*Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus*) та інші термін негативний та означає варіант «нелегітимної влади» здобутої шляхом політичної корупції або прямого захоплення «римськими тітушками». Судові промовці (Цицерон та інші) використовують термін «Гладіатор» переважно у негативному значенні як означення механізму нелегітимної зміни існуючої влади, що юридично засуджується від Закону Петелія до Закону Тулія. Християнські автори (Блаженний Августин, Св. Ієронім Стридонський та інші), продовжуючи у Канонічному праві традиції Римського права, використовують термін «Гладіатор» виключно у негативному значенні. Тільки К. Маркс, теоретично осмислюючи революційне (нелегітимне) захоплення влади організованою меншістю став використовувати термін «Гладіатор» у позитивному значенні. Автори констатують, що традиційно термін «Гладіатор», як синонім «силового захоплення влади тітушками» використовується у негативному значенні аж до XIX ст. Тому, відомий вислів Цицерона проти Катіліни (*Ego si hoc optimum factu iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari, unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem*). Слід перекласти: «Я вважав це найкращим вчинком, якби отці (консули) визнали, що Катіліну слід стратити, то я б не дав би цьому *тітушці* (який прагне силою найманців узурпувати владу) жодної години на прожиття».

Наведений приклад показує, важливість використання юридичних понять у античній літературі та вимагає переосмислити деякі переклади римських авторів у контексті Римського права, так само як термін «Гладіатор» був перекладений як «Тітушка» в контексті Закону Тулія проти зловживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kupper M., Jones H. Gladiators' graveyard discovered. 2017, May 05. URL: <https://www.historyfiles.co.uk/FeaturesMiddleEast/RomanAnatolia01.htm> (дата звернення 25.11.2023).
2. Jones P.V. Vote for Caesar. Orion, 2008. 264 p.
3. Plass P. The game of death in ancient Rome: arena sport and political suicide. Madison, 1998. 296 p.
4. C. Svetonivs Tranquillvs. De vitis caesarum. Gaius. 2003. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.cal.html> (дата звернення 25.11.2023).
5. Möllendorff P. von, Simonis A., Simonis L. Historische Gestalten der Antike. Rezeption in Literatur, Kunst und Musik. Metzler, 2013. 1183 p.
6. Paolucci F. Gladiatori dannati dello spettacolo. Giunti Editore S.P.A, 2006. 128 p.
7. Корнелій Тацит. Анналі. Київ : Український письменник, 2013. 700 с.
8. M. Tvlli Ciceronis. (2003) Oratio in L. Catilinam prima. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/cat1.shtml> (дата звернення 25.11.2023).

9. M. Tvlli Ciceronis. (2003) Oratio in L. Catilinam secundo. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/cat2.shtml> (дата звернення 25.11. 2023).
10. Strauss B. The Spartacus War. Simon and Schuster, 2009. 288 p.
11. The Roman Law Library. URL: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr> (дата звернення 25.11.2023).

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.39>

ФУНКЦІОНУВАННЯ СЮРВЕЙЄРСЬКИХ ТЕРМІНІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

FUNCTIONING OF SURVEYING TERMS IN MARITIME INDUSTRY: TRANSLATION ASPECT

Москалюк О.В.,

*orcid.org/0000-0003-4956-7238**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри філології**Одеського національного морського університету*

Смаркалова А.К.,

*orcid.org/0000-0002-8631-2915**старший викладач кафедри експлуатації портів і технологій вантажних робіт**Одеського національного морського університету*

В умовах сучасної лінгвістичної глобалізації спостерігається особливий інтерес до вивчення функціонування різних термінів, що у свою чергу зумовлює затребуваність досліджень у морській галузі. У зв'язку з цим, питання щодо морської термінології, в тому числі й сюрвейерської, набуває все більшого значення і детального огляду. Зазначена стаття висвітлює теоретичні відомості про терміносистему морської галузі засобами англійської мови, визначає види й функції спеціальної термінології та професіоналізмів у сучасній англійській мові; аналізує підходи щодо перекладу термінологічних одиниць сфери сюрвейерської діяльності. Проаналізувавши ряд відповідних вузькопрофільних термінів, пропонуються найбільш поширені способи їх перекладу, як транскодування, виявлення еквіваленту терміну, семантична конвергенція, калькування, запозичення, використання інтернаціоналізмів і переклад термінів описовою конструкцією. Відповідно, коли словник не дає точного еквівалента відповідному терміну або коли застосування однієї з перелічених перекладацьких трансформацій недоречно, можливими також є інші прийоми перекладу, а саме: спосіб компресії при перекладі багатоконпонентних термінів, тобто опущення семантично незначного елемента або поєднання декількох слів в одне. Вибір способу перекладу термінів визначається рядом факторів, серед яких можна виокремити логіко-предметний, термінологічний, стилістичний, фактор нормативності та лінгвістичні фактори. Слід зазначити, що варіанти використання кількох прийомів перекладу одночасно найбільш вірогідно на практиці, тому у процесі перекладу вузькоспеціалізованих морських термінів, таких як сюрвейерські термінологічні одиниці, перекладачу необхідно опиратися на контекст та враховувати особливості морської спеціалізації.

Ключові слова: терміносистема, морська галузь, сюрвейерські терміни, особливості перекладу, науково-технічний переклад.

The given article is devoted to the functioning of surveying terms in maritime industry and the peculiarities of their translation. There is a special interest in studying the functioning of various terms due to modern linguistic globalization. This requirement determines the demand for research in the maritime field including survey terminology. This fact takes importance and a detailed review. Thus, theoretical information about the terminology system of the maritime industry has been highlighted, the types and functions of special terminology and professionalism have been defined in the modern English, and approaches to the translation of the terminological units in the field of surveying have been analyzed. After analyzing a number of relevant narrow-profile terms, the most common methods of their translation have been proposed, such as transcoding, finding the equivalent of a term, semantic convergence, tracing, borrowing, using internationalisms, and translating terms using a descriptive construction. Accordingly, when the dictionary does not provide an exact equivalent for the corresponding term or when the application of one of the listed translation transformations is inappropriate, other methods of translation are also possible. Take for instance, the method of compression when translating multi-component terms, i. e. omitting a semantically insignificant element or combining several words into one. The choice of the translation methods has been determined by a number of factors which can be logical-objective, terminological, stylistic, normative and linguistic factors. It should be mentioned that options for using several methods of translation are the most likely in practice. Therefore, in the process of translating highly specialized

maritime terms, such as surveyor terminological units, a translator should rely on the context and take into account the peculiarities of maritime specialization.

Key words: terminology system, maritime industry, surveyor's terms, peculiarities of translation, scientific and technical translation.

Постановка проблеми. Враховуючи специфіку Одеського регіону, в фокусі наукових розвідок перспективними залишаються питання пов'язані з актуальним на сьогодні вивченням механізмів перекладу технічних текстів морської галузі й аналіз функціонування відповідних лексичних одиниць. У зв'язку з цим, питання щодо морської термінології, в тому числі й сюрвейерської, набуває все більшого значення і детального огляду. Відомо, що переклад текстів фахового напрямку не обмежується передачею термінологічних одиниць цільовою мовою, адекватний переклад все ж неможливий без знання етимології термінів, способу їх утворення та особливостей перекладу.

Слід зазначити, що терміносистема морської галузі наразі досліджена достатньо, але наукові праці щодо стратегій перекладу з англійської на українську мову спеціальної термінології та професіоналізмів сфери сюрвейерської діяльності майже відсутні. Таким чином, висвітлення найпродуктивніших трансформацій, що застосовуються під час перекладу відповідної лексики з англійської мови на українську обумовлюють актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічну основу наукового дослідження складають роботи вчених-лінгвістів: Н.М. Абабілова, О.В. Бондаренко, Н.В. Долусова, В.Л. Плотко, Н.М. Пріміна, М.С. Смірнова, Л.М. Філюк, Д.В. Фурт, С.В. Шепітько.

Морська термінологія відрізняється від загального поняття наукових термінів тим, що її елементи не відповідають таким вимогам, як однозначність, відсутність синонімів і омонімів. Навпаки, багато з них виникли в результаті семантичних змін. Важливим є факт, що морська термінологія сповнена запозичених слів. Окрім того, виконує номінативну функцію і представлена, як внутрішніми (простими та складними термінами, термінологічними сполученнями, абривіатурами), так і зовнішніми засобами найменувань понять (запозиченнями), а також ідентифікаційну функцію, тобто виступає засобом вияву належності до однієї спільноти, певного ототожнення [3].

Як вже було зазначено, морська термінологія – це сукупність моногалузових і полігалузових спеціальних найменувань, що співвідносяться з конкретними поняттями та реаліями морської сфери, утворюють відповідну терміносистему та охоплюють великий пласт словникового

складу, який використовується в сфері морської справи. Важливим є те, що морська термінологія належить до літературної мови і представлена текстами письмовими та усними [8]. Морська лексика в мовному спілкуванні представлена термінами і лексичними одиницями розмовної мови, що увійшли у загальний мовний зворот. До письмових матеріалів з наявною морською термінологією зазвичай відносять художні матеріали, публіцистичні і політичні матеріали, наукові та технічні тексти, акти управління (різні документи). До «морських матеріалів» прийнято відносити науково-технічні та акти управління, пов'язані з життям і діяльністю судна, екіпажу й відповідних установ.

Постановка завдання. Основним завданнями дослідження є висвітлення теоретичних відомостей про терміносистему морської галузі засобами англійської мови; визначення видів і функцій спеціальної термінології та професіоналізмів морської галузі в сучасній англійській мові; аналіз підходів щодо перекладу термінологічних одиниць сфери сюрвейерської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Всі «морські матеріали» відрізняються від будь-яких інших матеріалів насиченістю спеціальною лексикою, широким використанням термінології, стійких словосполучень, характерних тільки для «морської» сфери спілкування, великою кількістю номенклатури спеціальних скорочень і умовних позначень, що використовуються тільки в морських матеріалах, з точки зору синтаксису – широким використанням клішованих конструкцій (особливо в документації), невеликою кількістю часових дієслівних форм, стислою формою висловлювання, використанням всередині одного речення численних паралельних конструкцій, виражених інфінітивними і прикметниковими зворотами. Все це пов'язане з певним функціональним навантаженням, що характеризує сферу спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність, що забезпечує логічну послідовність та структурність викладу, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації.

Таким чином, під морським терміном розуміється стійка одиниця синтетичної або аналітичної номінації, закріплена за відповідним поняттям у функціональній системі певної предметно-тематичної групи, а саме: значення відповідно

до значення інших термінів у лексичній системі мови. Відповідно, морським терміном може бути будь-яка лексична одиниця мови, якщо вона набуває термінологічної функції.

В процесі інтенсифікації обміну науково-технічною інформацією актуалізується питання науково-технічного перекладу, тобто поєднання знання іноземної мови зі знаннями у галузях науки і техніки [2, с. 205]. Як відомо, переклад терміна – це точне відтворення оригінальної лексичної одиниці засобами іншої мови за умови збереження змісту й стилю. Для повної передачі поняття оригіналу слід не лише знаходити в мові перекладу адекватні терміни та відповідні лексичні одиниці, але й відбирати необхідні граматичні форми й стилістичні чинники [6].

Характер відповідності між термінами різних мов – головна проблема двомовної термінологічної лексикографії. Для термінологічної практики актуальною постає міжмовна уніфікація термінів. Підбір терміноелементів однієї мови відповідно до термінів іншої мови дає можливість зіставити семантично адекватні та неадекватні терміни. У процесі перекладу термінів вирішуються практичні питання використання інтернаціональної та іншомовної термінології [4, с. 93–96].

Велика кількість вузькоспеціалізованої термінологічної лексики в англійській мові дає можливість при перекладі найбільш точно, чітко й доречно викладати зміст певного поняття, предмета й, найголовніше, забезпечує правильне розуміння сутності питання

Так як під час роботи з науково-технічними і спеціалізованими технічними текстами особлива увага надається перекладу не тільки загальнонаукових, але й вузькопрофільних термінів, термінологічні одиниці сфери сюрвейерської діяльності морської галузі англійської мови а також їхні відповідники українською мовою складають неабиякий інтерес для вивчення філологами.

Історія сюрвейерської діяльності налічує сотню років і на сьогоднішній день представляє собою незамінну, в міжнародній практиці, сферу послуг [5, с. 32]. Цей вид послуг затребуваний в міжнародній торгівлі, а також в більшості галузей матеріального виробництва, основним з яких можна виділити транспорт загалом, а для України, як для морської держави – морський транспорт.

Інспектування – це здійснення контролю або процес перевірки правильності виконання встановлених норм, правил, інструкцій або вказівок. В свою чергу сюрвей, як вид діяльності – це комплекс послуг різної спрямованості якісної та/або кількісної експертизи конкретних об'єктів,

предметів або явищ, що надаються незацікавленою стороною.

Відлік існування саме інспектування як окремого виду діяльності в транспортному процесі розпочалася у 1878 році, а розгалужена система спеціалізацій у інспектуванні розвилася у процесі довгого становлення сюрвею як специфічного виду діяльності у морській галузі.

Історично склалося так, що сюрвей як вид діяльності з'явився на теренах української держави тільки з набуттям Україною незалежності у зв'язку з бурхливим розвитком морської сфери діяльності держави. Відповідно, існуюча та розгалужена морська терміносистема української мови значно розширилася, і як результат, з'явилися нові запозичені терміни пов'язані з допоміжними роботами на морі. Відповідно, постало питання використання міжмовних трансформацій під час перекладу даної термінології.

Для таких вузькопрофільних термінів як термінологічні одиниці сфери сюрвейерської діяльності пропонуються найбільш поширені способи перекладу термінів, як транскодування, виявлення еквіваленту терміну, семантична конвергенція, калькування (як семантичне так і структурне), запозичення, використання інтернаціоналізмів та переклад термінів описовою конструкцією. Відповідно, коли словник не дає точного еквівалента тому чи іншому терміну, або ж коли застосування однієї з перелічених перекладацьких трансформацій недоречне, можливими також є інші прийоми перекладу, такі як переклад професіоналізмами або спосіб компресії при перекладі багатоконпонентних термінів, тобто опущення семантично незначного елемента або поєднання декількох слів в одне [1, с. 126]. Використовується також і повна відмова від перекладу терміна.

Вибір способу перекладу термінів визначається рядом факторів, серед яких можна виокремити логіко-предметний фактор, термінологічний фактор, стилістичний фактор, фактор нормативності та власне лінгвістичні фактори. Важливо зазначити, що під час перекладу термінів з англійської мови українською лінгвісти передусім намагаються знайти лексичний еквівалент – постійну лексичну відповідність, яка точно збігає зі значенням слова [7, с. 272–281]. Завдання перекладача полягає саме у вірному виборі того чи іншого прийому в ході процесу перекладу, щоб як найточніше передати значення будь-якого терміну.

Для проведення аналізу щодо підходів до перекладу термінологічних одиниць сфери сюрвейерської діяльності нами було обрано ряд відповідних термінів, які широко використовуються на

практиці в процесі сюрвейерської діяльності та відносяться до морської терміносистеми, а саме: inspector, surveyor, inspection, survey, protection and indemnity club (P&I), nomination, trader, Superintendent, Supervisor, draft survey, weighing, ullage survey, sounding survey, mine survey, tally count, LCI (loading compartment inspection), cleaning regime, sampling, analysis, visual inspection, loading supervision, on-hire survey, off-hire survey, BQS (bunker quantity survey), pre-shipment inspection, safety inspection, hospital clean, grain clean, normal clean, shovel clean, load on top, lot, composite sample, increment sample, bulk aggregate sample, contractual sample, analysis sample, shoretank sample, first-drop sample, first-foot sample, shoreline sample, bottom sample, cone sampling cup, single tube trier, stream sampling cup, hand-scoop, multiple-slot divider, simple weighted sample can, cargo disinfection, certificate of conformance [9].

Слід зазначити, що в процесі аналізу нами було отримано наступні результати:

– способом *транскодування* можливо перекласти такі терміни: (P&I club – пі енд ай клуб, superintendent – суперінтендант, supervisor – супервайзер, draft survey – драфт сюрвей, ullage survey – аледж, sounding survey – саундінг, sampling – семплінг, loading supervision – супервізія, pre-shipment inspection – прешіпмент, composite sample – композит, cargo disinfection – дезінсекція) [3];

– за допомогою прийому виявлення еквіваленту терміну можливо перекласти терміни: (mine survey – маркшейдерська зйомка, sampling – відбір проб, increment sample – точкова проба або виїмка, composite sample – репрезентативна проба або представницька проба, bulk aggregate sample – об'єднана проба, contractual sample – контрактна проба, analysis sample – аналітична проба, shoretank sample – резервуарна проба або проба берегового сховища, cone sampling cup – конічний пробовідбірник, single tube trier – списоподібний пробовідбірник, simple weighted sample can – пробовідбірник простий важкий);

– методом *калькування* можливо перекласти такі термінологічні одиниці: weighing – переважування, sampling – пробовідбір, tally count – тальманський рахунок, visual inspection – візуальна інспекція, lot – лот, first-drop sample – проба «першого струменя», first-foot sample – проба «першого фута», shoreline sample – трубопроводна проба, bottom sample – донна проба, certificate of conformance – сертифікат відповідності, pre-shipment inspection – передвідвантажувальний сюрвей; Серед обраних термінів іншими способами можливо перекласти 4 терміни;

– методом *запозичення* можливо перекласти терміни як (inspector – інспектор, surveyor – сюрвейер, inspection – інспекція, survey – сюрвей);

– за допомогою прийому *використання інтернаціоналізмів* можливо перекласти 1 термін (nomination – номінація);

– переклад термінів *описовою конструкцією* може бути також застосованим (P&I club – клуб взаємного страхування, draft survey – визначення кількості завантаженого вантажу методом драфт сюрвею або визначення кількості завантаженого вантажу за допомогою зняття осадоку, ullage survey – визначення кількості наливного вантажу методом виміру пустот/взливів, sounding survey – визначення кількості наливного вантажу методом виміру взливів, LCI (loading compartment inspection) – інспекція придатності вантажних приміщень та люкових закриттів до навантаження, visual inspection – інспекція з підрахунком дефектів, weighing – визначення маси вантажу методом зважування, cleaning regime – методи зачистки трюмів, analysis – лабораторний аналіз, loading supervision – спостереження за навантаженням 24/7, on-hire survey – освідчення судна при передачі судна в чартер, off-hire survey – освідчення судна при прийманні судна з чартету, pre-shipment inspection – передвідвантажувальний сюрвей, BQS (bunker quantity survey) – визначення кількості палива (бункера) на судні, safety inspection – огляд та перевірка стану суден, hospital clean – «виключна чистота» трюмів, grain clean – чистота трюмів «високого рівня», normal clean – чистота трюмів нормального рівня, shovel clean – «дозволений» рівень чистоти трюмів, load on top – низький рівень чистоти трюмів, single tube trier – списоподібний пробовідбірник для відбору проб з мішків, simple weighted sample can – пробовідбірник простий важкий для наливних вантажів, cone sampling cup – конічний пробовідбірник для відбору проб з рідин або сипучих матеріалів). Деякі з представлених термінів можливо також перекласти з використанням інших перекладацьких трансформацій.

Відповідно, нами було виявлено, що переклад термінів описовою конструкцією є найбільш вірогідним методом для використання при перекладі сюрвейерських термінів морської галузі, адже виключно таким методом можна перекласти 28% проаналізованих термінологічних одиниць. Метод калькування може бути ефективним при перекладі 14% термінів, тоді 12% – ефективно перекладаються за допомогою методу виявлення еквіваленту терміну. Окрім того, можливо використання методу транскодування та метод

запозичення, які ефективно застосовуються при перекладі – 8%. За допомогою методу використання інтернаціоналізмів можливо перекласти лише 2% термінів сюрвейерської діяльності. 28% із обраного переліку дають можливість використовувати декілька методів перекладацьких трансформацій під час аналізу зазначених термінологічних одиниць.

Висновки. Таким чином, нами було розглянуто особливості перекладу сюрвейерських термінів морської галузі та визначено необхідні прийоми, які залучаються при перекладі сюрвейерської термінології, а саме: до перекладацьких прийомів віднесли переклад термінів описовою констук-

цією, прийомом калькування, методом виявлення еквіваленту терміну, прийомом транскодування, методом запозичення та за допомогою використання інтернаціоналізмів. Необхідно додати, що із обраного переліку були визначені терміни, які можна перекладати, застосовуючи більше ніж один вид перекладацьких трансформацій.

Слід зазначити, що варіанти використання кількох прийомів перекладу одночасно найбільш вірогідно на практиці, тому у процесі перекладу вузькоспеціалізованих морських термінів, таких як сюрвейерські термінологічні одиниці, перекладачу необхідно опиратися на контекст та враховувати особливості морської спеціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абабілова Н.М., Білокамінська В.Л. Особливості перекладу термінів українською мовою. *Молодий вечний*. 2015. № 2(6). С. 126–128.
2. Грушко С.П. Науково-технічний переклад у професійному дискурсі. *Література та культура*. 2016. С. 205–210.
3. Долусова Н.В., Плотко В.Л. Лінгвістичні особливості англomовного тексту конвенції про працю в морському судноплаванні (MLC). The 7th International scientific and practical conference *Modern directions of scientific research development* (03-04 грудня 2021 р.). Chicago, USA, 2021. С. 45–51.
4. Пріміна Н.М. Мовні та соціокультурні особливості англomовного морського дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 32(2). С. 93–96.
5. Смаркалова А.К. Сутність та організація діяльності інспекційних підприємств на морському транспорті. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2021. № 4(77). С. 32–47.
6. Смірнова Т.В. Лексичні прийоми перекладу термінологічних одиниць транспортної галузі. 2014. 87 с.
7. Фурт Д.В. Способи перекладу термінів українською мовою з англійської. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2018. С. 272–281.
8. Шепітько С.В., Смирнова М.С., Панова Я.Є. Лінгвоперекладацькі характеристики морської термінології. 2019.
9. Gafta Approved Register of Superintendents. *GAFTA*. URL: <https://www.gafta.com/Superintendents> (дата звернення: 14.10.2023).

УДК 81-116

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.40>

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

LINGUISTIC ASPECTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Овчаренко Л.М.,

orcid.org/0000-0002-1152-3582

викладач кафедри української та іноземних мов

Національного університету фізичного виховання і спорту України

Овчаренко В.П.,

orcid.org/0009-0007-8161-300X

кандидат історичних наук

У пропонованій статті авторами зроблена спроба розглянути лінгвістичні проблеми міжкультурної комунікації у комплексному плані: проаналізувати деякі ключові питання її історичної еволюції, а головне – показати сутнісні прояви міжкультурної комунікації у сучасну епоху глобальної інформатизації суспільств. У статті висвітлюються вузлові питання актуалізації нового наукового напрямку і в органічному зв'язку з цим новітньої освітньої дисципліни –

«міжкультурна комунікація» у контексті сучасної лінгвістики. Водночас, розглядаються механізми і чинники, які мають визначальний вплив на якість і результативність спілкування представників-носіїв різних мовних і духовних культур світової спільноти. У статті аналізуються також проблеми, які виникають у процесі міжмовної, міжкультурної комунікації і пропонуються шляхи і методи подолання труднощів у цій делікатній сфері спілкування. Автори у ході викладення матеріалу статті побіжно торкаються досліджень провідних зарубіжних вчених з питань поставленої проблеми. З урахуванням їх результатів та, спираючись на значний доробок українських фахівців-вчених-лінгвістів, у нашій публікації пропонується розглянути проблему під ракурсом основної лінгвістичної мети процесу міжкультурної комунікації. Тут мається на увазі дотримання ідентичності змістів обох текстів, так би мовити «об'єкту і результату» такої комунікації, а саме: того тексту, чи усного викладу інформації, з якого здійснюється переклад (письмовий чи усний), і того тексту (в письмовому або усному його виконанні), який, власне, подається як готовий продукт-результат перекладу. У статті розглядаються деякі методи та засоби досягнення зазначеної мети. Всі ці питання цілком актуальні, особливо для нинішнього часу- часу тотальної, всеохоплюючої глобалізації, коли незмірно зросли масштаби і діапазон міжкультурних зв'язків міжнародного рівня. І в цій царині залишається ще багато невирішених належним чином проблем, які вимагають особливої до них уваги і зусиль для їх ефективного, результативного розв'язання.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, глобалізація культури, комунікативна невпевненість, багатомовність світової спільноти, комунікаційна лінгвістика, етнонаціональні аспекти перекладу, вихідна мова (об'єкт перекладу), мова перекладу.

In the proposed article, the authors made an attempt to consider the linguistic problems of intercultural communication in a comprehensive way: to analyze some key issues of its historical evolution, and most importantly – to show the essential manifestations of intercultural communication in the modern era of global informatization of societies. The article highlights key issues of the actualization of a new scientific direction and, in organic connection with it, the newest educational discipline – «intercultural communication» in the context of modern linguistics. At the same time, the mechanisms and factors that have a decisive influence on the quality and effectiveness of communication between representatives of speakers of various linguistic and spiritual cultures of the world community are considered. The article also analyzes the problems that arise in the process of interlinguistic, intercultural communication and suggests ways and methods of overcoming difficulties in this delicate area of communication. In the course of presenting the material of the article, the authors briefly touches on the researches of leading foreign scientists on the issues of the given problem. Taking into account their results and relying on the significant work of ukrainian experts-scientists-linguists, our publication proposes to consider the problem from the perspective of the main linguistic goal of the process of intercultural communication. This refers to the observance of the identity of the contents of both texts, so to speak, the «object and result» of such communication, namely: the text or oral presentation of information from which the translation (written or oral) is carried out, and that text (in written or its oral performance), which, in fact, is presented as a finished product-result of translation. The article considers some methods and means of achieving this goal. All these questions are quite relevant, especially for the modern time – the time of total, all-encompassing globalization, when the scale and range of intercultural ties at the international level have increased immeasurably. And in this area, there are still many unresolved problems that require special attention and efforts for their efficient, effective solution.

Key words: intercultural communication, globalization of culture, communicative insecurity, multilingualism of the world community, communicative linguistics, ethno-national aspects of translation, source language (object of translation), language of translation.

Постановка і сутнісний зміст проблеми.

Тлумачення поняття, «міжкультурна комунікація» у сучасній лінгвістичній науці в найбільш узагальненому вигляді означає і безпосередній, і опосередкований обмін відповідною інформацією між носіями різних лінгвокультур. Цей різновид контактування на відміну від публічної, міжособистісної, групової або професійної комунікації не є просто однією із сфер «комунікації» як такої. Вірніше буде стверджувати, що міжкультурна комунікація – це вже «*parexcellence*» (рівень досконалості), оскільки в ній у сконцентрованому вигляді мають прояв усі суттєві, вузлові проблеми такої комунікації. Зокрема, найважливіша з них – це проблема «контекстуалізації», якщо можна так висловитися, та належного реконструювання смислу тексту перекладу в межах комунікативного акту.

Найбільш вдалим і по-науковому виваженим, на нашу думку, визначенням терміну «міжкультурна комунікація», яке за точністю суті і лако-

нічністю змісту максимально об'єктивне, є визначення, подане в «Українській дипломатичній енциклопедії»: «... – це особлива форма вербального та невербального спілкування людей, що належать до різних мовно-культурних та національних спільнот». Так само важливе і продовження та доповнення до цього визначення: «... – це адекватне взаєморозуміння двох (і більше) учасників комунікативного акту, що є приналежними до різних національних культур» [7].

На нинішньому етапі інтенсивної глобалізації людських суспільств-спільнот у всьому світі розвиток міжнародного співробітництва – взаємодії у багатьох соціальних сферах набуває максимальної значущості. Причому, як засвідчує практика, здійснювати міжкультурну комунікацію, тобто провадити діалог різномовних партнерів, на якісному рівні в змозі тільки професіонали, які володіють іноземними мовами, а також здатні компетентно орієнтуватися в духовно-культурній сфері інших народів і держав.

Практика засвідчує, що за першого контакту з чужоземною культурою людина володіє ще дуже незначним обсягом інформації про нове для неї культурне середовище. Вона ще не має чітких уявлень про прийняті в даній мовній культурі норми поведінки і тому або недооцінює або, навпаки, переоцінює дії оточуючих. В таких ситуаціях виникають, як правило, три основних типи невизначеності:

– пізнавальна невизначеність, яка полягає в тому, що людина не може точно знати про уявлення і установки свого іншомовного партнера по спілкуванню;

– поведінкова невизначеність, коли людина не в змозі передбачити поведінку свого партнера;

– емоційна невизначеність, як психологічний стан, за якого людина буде відчувати занепокоєння, що її невірно зрозуміють, негативно оцінять, завдадуть їй шкоди.

Тут – у всьому, викладеному вище, закладене широке поле для нових творчих пошуків наших науковців лінгвістів. Переконливим доказом цього служать спеціальні дослідження зарубіжних вчених питань комунікаційної невпевненості. Отримані ними результати дозволили встановити деякі її основні наслідкові особливості. Це надзвичайно цікаві і цінні, можна із впевненістю твердити, стрижневі закономірності людських відносин у даній сфері. Варто, хоча б коротко, зупинитися на двох основних із них, щоб показати їх значущість. Так, якщо комунікаційна невпевненість буде занадто великою, то люди стануть або уникати спілкування, або турбуватися, передусім, про враження, яке вони можуть справити на співбесідника, тоді вони перестають належним чином думати про сам акт комунікації. Разом з тим, досвід засвідчує, що коли стурбованості не буде зовсім, то люди перестануть осмислювати суть спілкування, не звертаючи увагу на партнера і втрачаючи необхідні стимули для нормальної комунікації. Тоді люди, зазвичай, спираються на відомі їм стереотипи і невірно сприймають поведінку і сказане партнерами по спілкуванню. Отже, як це не парадоксально, але доведено, що ефективній міжкультурній комунікації має бути властивий певний оптимальний рівень невпевненості. Тому звести свою таку невпевненість в оптимально доцільне русло питомого спілкування – це важливе завдання кожного комуніканта [9, р. 193]. Цього необхідно наполегливо навчати студентів-лінгвістів і всіх, хто причетний до активної міжкультурної комунікації.

На думку провідних вітчизняних фахівців, «міжкультурна комунікація», як соціальне явище,

поняття, практичний процес перебуває в органічному взаємозв'язку з багатьма галузями знань, зокрема: мовознавством, фольклористикою, культурологією, історією, етнологією, соціологією, психологією. Однак, все ж таки, провідну позицію вона посідає у системі мовознавства та суміжних з ним наукових дисциплін, до яких, у першу чергу, слід віднести: лінгвокультурологію, етнолінгвістику, соціолінгвістику. Різні напрямки і аспекти цієї проблематики активно досліджують у своїх працях як українські науковці і працівники освіти та вищої школи України, зокрема: Г. Барилова і К. Глуховцева [2] Ф. Бацевич [3], Т. Гончаренко і Т. Нетецька [4], В. Жайворонок [6], О. Кучмій [7], В. Манакін [8], П. Мігірін [10], С. Наумкіна і Ю. Ткачук [11], П. Осипов [13], Я. Радевич-Винницький [14], Б. Слющинський [15], так і ряд відомих зарубіжних вчених-фахівців: В. Barber [1], J. Edwards [5], I. Martin and Nakayma Fh [9], J. Nye [12].

Мета статті. Авторами ставиться завдання проаналізувати головні особливості міжкультурної міжмовної комунікації, основні історичні передумови та чинники її розвитку. Але хотілося, передусім, означити деякі ключові аспекти висвітленої проблеми. І, насамперед, повернути до них увагу всіх, хто професійно займається мовнокультурною комунікацією, в тому числі – перекладацькою діяльністю. Автори намагаються довести, що для подолання негативного впливу деяких соціально-культурних чинників на якість перекладу і міжкультурної комунікації в цілому, необхідно оволодіти достатнім обсягом знань та інформації про різні народи і держави, характерні особливості їхнього менталітету, духовної культури, психології, які склалися історично. Переконати, що без цього важко, а то й неможливо, встановити належний рівень міжкультурних, міжмовних, міжетнічних, а в кінцевому результаті – і міждержавних відносин.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до аналітичного розгляду проблеми міжкультурної комунікації, необхідно чітко визначити її як особливу форму спілкування двох чи більше осіб – носіїв різних етнонаціональних мовних культур, у результаті чого здійснюється взаємобмін інформацією та духовними здобутками цих культур. Отже, термін «міжкультурна комунікація» цілком тотожний поняттю «діалог культур», широко вживаному як в науковій літературі, так і в публіцистиці.

Як ми вже зазначали, міжмовна комунікація являє собою сукупність різноманітних форм і методів спілкування між окремими індивідами

чи навіть цілими групами осіб, що належать до різних національних культур. Тут слід врахувати той момент, що при перших контактах з чужою культурою кожна людина, зазвичай, не володіє достатнім обсягом інформації про нове культурне середовище. І ця обставина створює проблеми для повноцінно адекватного перекладу з іноземної (чужої) мови. Через це перекладач, часто не маючи чітких уявлень про прийняті у даній культурі норми поведінки в ході спілкування, втрачає змістову точність мовлення, що перекладається, чи аналогічно – тексту, який є предметом перекладу. У таких ситуаціях виникає комплекс невпевненості перекладача та ціла низка невизначеностей, а то й хибних помилок при перекладі. Західні вчені встановили, що коли професійна невпевненість виявляється занадто високою, то об'єкти комунікування будуть або уникати активного спілкування, або турбуватися про враження, яке вони справляють на співрозмовника, перестаючи тоді думати про адекватну якість перекладу.

Прикметно, що в останні два десятиліття у сфері міжкультурної комунікації виокремилися нові напрямки її розвитку – комунікації в контексті глобалізації культури, а також – опосередкована і суто масова міжкультурна комунікація, базована на електронних ЗМІ та Інтернеті. Безсумнівно, глобалізація радикально впливає на усталені уявлення про культуру, як про щось успадковане – те, що йде з «історичних глибин» і «поширюється в сучасності». А в сьогоденній дійсності культура, а разом з нею і міжкультурна комунікація стають породженням стрімкого процесу політичних змагань. В результаті останніх виникають новітні глобальні та локальні (регіональні) соціокультурні гібриди. І вони складаються часто, як це не парадоксально, з несумісних елементів-частин, вкрай нестабільних – таких, що суперечать традиційним уявленням [11, с. 123–125].

Що стосується суто сфери культури, то тут найбільш типовою відповіддю на негативні глобалізаційні тенденції стає повернення народів до своїх духовних джерел з акцентом на національні традиції [12, р. 81, 98]. Багато вчених-лінгвістів, які досліджують проблеми співвідношення мови і суспільного життя у всій його цілісності, звертають увагу на ту нинішню особливість, що у сучасному світі зростає протиріччя між двома основними тенденціями у цій сфері. Перша з них – це глобалізація культури, яка за посередництвом мови маніфестує себе як домінуюча у середовищі невеликої кількості міжнародних мов. І друга тенденція, яка завжди існувала і існує

нині, але в сучасних умовах ще й підживлюється самою ж глобалізацією, – це прагнення зберегти і захистити свою власну культуру і мову [5, р. 33]. Тут ніби діють одночасно два протилежних вектори – «tribalism and globalism», дві протилежні сили (відцентрова і доцентрова), які демонструють собою характерні ознаки лінгвополітичної ситуації у сучасному світі [1, р. 53].

Наочним прикладом у цьому плані може слугувати колишній СРСР, у якому після його розвалу настав період суперечок і гострих дискусій з мовного питання та лінгво-культурних комунікацій як між колишніми республіками, а тепер самостійними незалежними державами, так і внутрішніх загострень у деяких з цих держав щодо вирішення актуальних проблем у зазначеній сфері. Подібні події можна було також спостерігати в такому державному утворенні, як колишня Югославія, яка внаслідок дії цілого комплексу чинників суспільно-політичного і міжнародно-правового характеру розпалась на декілька самостійних держав. Конституційна криза в Канаді, що знайшла свій прояв у спробі франкомовного і англomовного населення перебудувати свої відносини, також служить прикладом дії вищезгаданих тенденцій у міжкультурній комунікації на лінгвістичному підґрунті [5, р. 54].

В самостійну наукову дисципліну і в самостійну освітянську галузь у сфері міжкультурної комунікації впевнено виділився і виокремився її лінгвістичний напрямок. І це закономірно, адже результативна міжкультурна комунікація є обов'язковою умовою успішності спілкування за допомогою перекладу. При цьому, необхідно враховувати і те, що навіть коли люди володіють однією і тією ж мовою, вони далеко не завжди можуть вірно зрозуміти один одного, і причиною тут часто є розходження саме їхнього культурного рівня. Оскільки духовна культура народу виражається у мові, то система і норми мови здійснюють, в свою чергу, комплексний вплив на цю культуру [2, с. 8–10].

Як вже остаточно констатовано – і не тільки фахівцями, а й суспільним загалом – у сучасну епоху, на відміну від усіх попередніх, багатогранно активізувалися спілкування людей, що належать до різних етнонаціональних і лінгвокультурних спільнот. Суттєвим чином це прискорила новітня науково-технічна революція, пов'язана з нестримним розвитком комп'ютерних технологій. Але якими б модерними засобами не забезпечувався процес такого спілкування, він так само вимагає від людей чітко висловлюватися і уважно слухати, вірно сприймати специфічні смисли, які виражають та інтерпретують

учасники «міжкультурної комунікації». Тому цю наукову дисципліну ввели у свої освітні програми більшість університетів світу. [8, с. 8].

У нинішніх умовах у процесі викладання іноземних мов зросла потреба використання мови як засобу реального спілкування з носіями інших культур. Студенти сьогодні бажать не просто знати мову, а практично використовувати її. Через це докорінно змінюється ставлення до викладання іноземної мови у бік концентрації уваги на посилення міжкультурної комунікації. Тому основним завданням у викладанні іноземних мов сьогодні є навчання їх функціональної сторони – більш прикладне (практичне) застосування іноземної мови, що вивчається. Практикою доведено, щоб підготувати фахівців до іншомовного професійного спілкування, зокрема у галузі спорту, слід допомогти студентам усвідомити себе невід'ємними частинами – суб'єктами міжкультурної взаємодії. Тут потрібно кардинально змінювати підходи до викладання не тільки іноземних мов, а й до вивчення країнознавства та основ соціальної комунікації. Для цього необхідно переходити до створення конкретних практичних тренінгів і включати їх у програми вивчення іноземних мов [13].

Стосовно психологічних аспектів проблеми міжкультурної комунікації, то найближче до психології із розроблених лінгвістичних тем, на наше переконання, знаходиться вивчення різноманітних комунікативних стилів в їхньому використанні всередині і так само – за межами своєї групи. Так, психологічне поняття «акомодація» (простіше – «пристосування») застосовується при регулюванні таких параметрів комунікації, як темп мови, вибір відповідної лексики при спілкуванні з іноземцем, спрощена або ускладнена граматична структура. Спрямованість акомодатії при спілкуванні носіїв різних культур залежить, кажучи про вклад відповідного культурного компонента, від того, яким чином одна група ставиться до іншої [15, с. 228].

Доведено, що незнання менталітету носіїв чужої (іноземної) мови, неповне розуміння її змісту, символіки, міміки та інших елементів «чужомовлення» часто призводить до спотвореного розтлумачення смислу. Надійним і ефективним виходом з подібних негативних ситуацій служать «стереотипи», які допомагають сформулювати судження, припущення і оцінку у таких критичних ситуаціях. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі існують різноманітні підходи і точки зору на сутність стереотипів. Ми більше поділяємо позицію тих фахівців-лінгвістів, які розглядають стереотип як схематичний, стан-

дартизований образ або уявлення про соціальну подію чи об'єкт, зазвичай емоційно забарвлений і такий, що володіє стійкістю, виражає звичне ставлення людини до якого-небудь явища, яке склалося під впливом соціальних умов і попереднього досвіду [3; 6; 14].

Слід відзначити, що завдяки своїй цілісності, усталеності, особливому консерватизму (традиційності) мовні (лінгвістичні) стереотипи виконують різноманітні функції, серед яких, на наш погляд, особливе значення для процесу міжкультурної комунікації мають наступні з них: захист традицій, звичаїв та звичок своєї культури; забезпечення представників своєї суспільної спільноти відповідними моделями поведінки; передбачення різноманітних форм поведінки партнерів по комунікації; пояснення дій і вчинків людей їхніми специфічними соціокультурними особливостями [6, р. 193].

Отже, як ми бачимо, за допомогою стереотипів людина ніби оволодіває тими чи іншими рисами і якостями, орієнтуючись і спираючись на які партнер по спілкуванню зможе спрогнозувати її поведінку і дії, що значно полегшує міжкультурну комунікацію. Дана обставина повинна враховуватися в навчальних програмах тих вузів, де вивчаються іноземні мови, соціальні комунікації, менеджмент, міжнародні відносини, туризм, культурологія, тобто дисципліни, в яких важливими складовими є лінгвістичні (мовні) аспекти застосування.

Не потребує доведення та істина, на якій ще раз наголошуємо, акцентуючи на ній увагу, що ключовою умовою успішності як суто ділових, так і міжкультурних відносин із зарубіжними партнерами чи колегами є володіння іноземними мовами. Та практика свідчить, що на сьогодні цього замало для повноцінної комунікації. Фахівці вказують, що суттєвою перешкодою для якісного спілкування з іноземцями виступає недостатній рівень знань про їхні духовно-культурні та етнонаціональні особливості. Тому ми вважаємо, що саме «Міжкультурна комунікація», як самостійна навчальна дисципліна, і покликана подавати рекомендації щодо способів і методів усунення непорозумінь чи конкретного нерозуміння у спілкуванні з іноземцями.

Висновки. Підводячи підсумки нашого наукового повідомлення, можна зробити такі висновки. Насамперед, необхідно сконцентрувати увагу на актуальності і серйозності проблеми міжкультурної комунікації у будь-якій діяльності, спрямованій на вивчення, надання і збереження культурно-значущої інформації на мовах народів світу. Головними завданнями міжкуль-

турної комунікації є формування міжкультурної компетенції, накопичення необхідних знань та інформації про різні нації і держави, особливості їхніх культур та звичаїв з метою запобігання міжетнічних і міжкультурних напруженостей, конфліктогенності та створення сприятливих умов для взаємодії у різноманітних сферах соціального буття.

У нинішню епоху наука, культура, політика, бізнес, спорт, інші галузі людської діяльності потребують навчання іноземним мовам у найширшому контексті і тісному зв'язку із культурною самобутністю тієї людської спільноти (нації чи народності), мову якої ми вивчаємо.

Тому, насамкінець, необхідно наголосити, що при вивченні іноземної мови повинно бути передбачено:

- неодмінне оволодіння знаннями про культуру, історію, психологію, традиції і реалії народу, мова якого вивчається;
- обов'язкове залучення до діалогу культур як іноземної, так і нашої -рідної мови;
- усвідомлення студентами суті мовних явищ і особливостей, в тому числі – психологічних, іноземної мови, що вивчається, у порівнянні з рідною мовою.

Тільки за таких умов можуть бути досягнуті належні позитивні результати і забезпечені успіхи у міжкультурній комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Barber B. Jihad vs Mc World. Atlantic Monthly, 1992.
2. Барилова Г.К., Глуховцева К.Д. Українська етнолінгвістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. 228 с.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2009. 376 с.
4. Боднар А.Я., Верещагіна Т.О. Проблеми міжкультурної комунікації у викладанні іноземної мови у ВНЗ. *Наукові записки. Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота»*. Т. 71. Київ : Національний університет «Кієво-Могилянська академія», 2007. С. 15–19.
5. Edwards J. Multilingualism. Harmondsworth : Routledge, 1995. P. 33–57.
6. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 263 с.
7. Кучмій О.П. Міжкультурні комунікації. *Українська дипломатична енциклопедія*. У 2-х т. / редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
8. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : Академія, 2012. 288 с.
9. Martin J., Nakayama Th. Interkultural Communication in Contexts. *Mountains View*. 2000. 498 p.
10. Мігірін П.І. Мова, як засіб міжкультурної комунікації. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Харків, 2012. Вип. 24. С. 275–279.
11. Наумкіна С., Ткачук Ю. Глобалізація: тенденції інтеграції, універсалізації та поляризації сучасного світу. Київ: Політичний менеджмент. 2005. №6. С.123–126.
12. Nye J.S.Jr. The Paradox of American Power. Why the Worlds Only Superpower Can't It Alone. N.Y. : Oxford University Press, 2002. Vol. XVIII. 222 p.
13. Осипов П.І. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/zbirniku/7/8.pdf>
14. Радевич-Винницький Я. Соціолінгвістика і лінгвонаціологія: український варіант взаємодії. Київ : Мова і суспільство. 2012. Вип. 3. С. 31–37.
15. Слющинський Б.В. Міжкультурна комунікація як феномен сучасної культури. Київ : Нова парадигма. 2004. Вип. 37. С. 223–232.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF LEGAL TERMINOLOGY IN OFFICIAL BUSINESS SPEECH

Одінцова О.О.,

orcid.org/0000-0001-5644-3394

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Міщенко І.Ю.,

orcid.org/0000-0002-7058-3630

*асистент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Стаття присвячена важливому аспекту перекладу – юридичній термінології в офіційно-діловому мовленні. Актуальність дослідження зумовлена зростаючим обсягом міжнародного бізнесу та міжнародної торгівлі, що призводить до потреби перекладу юридичних документів, контрактів та угод між різними юрисдикціями та мовами. У цьому контексті правильний переклад юридичної термінології є важливим для забезпечення юридичної відповідності та врегулювання конфліктів в міжнародних відносинах. Мета статті полягає у виявленні особливостей перекладу юридичної термінології в офіційно-діловому мовленні. Юридична мова відзначається своєю великою точністю та специфічністю термінів, що створює значні виклики для перекладачів та інтерпретаторів. Автори статті проаналізували особливості перекладу юридичних термінів, надали приклади та рекомендації з урахуванням контексту офіційно-ділового мовлення. У роботі досліджується важливість збереження точності та належної інтерпретації юридичних термінів при перекладі, оскільки неправильний переклад може призвести до непорозумінь, помилкових рішень та юридичних наслідків. Також розглядається вплив правових особливостей кожної мови на переклад юридичних термінів. Автори статті надають конкретні поради щодо вибору правильних еквівалентів для перекладу юридичних термінів на українську мову, враховуючи специфіку офіційного документа чи ділової кореспонденції. Крім того, у статті досліджено можливі варіанти транслітерації іноземних юридичних термінів, щоб досягти максимальної ясності та зрозумілості в тексті. У статті запропоновано корисні інструменти та підходи для успішного перекладу юридичної термінології, які забезпечать точність та зрозумілість мовлення в міжнародному та міжмовному контексті.

Ключові слова: кліше, переклад, термін, юридична термінологія, фразеологічна одиниця.

The article is devoted to an important aspect of translation: legal terminology in official business speech. The relevance of the study is due to the growing volume of international business and trade, which leads to the need to translate legal documents, contracts and agreements between different jurisdictions and languages. In this context, the correct translation of legal terminology is important for ensuring legal compliance and resolving conflicts in international relations. The purpose of the article is to identify the peculiarities of translating legal terminology into official business speech. The legal language is characterized by its great precision and specificity of terms, which creates significant challenges for translators and interpreters. The article analyzes the peculiarities of translating legal terms and provides examples and recommendations, taking into account the context of formal business speech. The paper explores the importance of maintaining accuracy and proper interpretation of legal terms in translation, as incorrect translation can lead to misunderstandings, erroneous decisions, and legal consequences. The author also discusses the impact of the legal peculiarities of each language on the translation of legal terms. The authors of the article provide specific advice on how to choose the right equivalents for legal terms in another language, taking into account the specifics of an official document or business correspondence. In addition, the article explores possible options for transliteration of foreign legal terms to achieve maximum clarity and comprehensibility in the text. Thanks to this article, translation specialists and anyone working with official business documents will find useful tools and approaches for successful translation of legal terminology, ensuring accuracy and clarity of speech in an international and interlingual context.

Key words: cliché, translation, term, legal terminology, phraseological unit.

Постановка проблеми. Розширення міжнародних зв'язків і співробітництва зумовлює необхідність своєчасного і безпомилкового обміну інформацією, що дає змогу здійснювати ефективну міжкультурну комунікацію та координувати спільну діяльність на міжнародному рівні. Офіційно-діловий стиль використовується в таких текстах, як закони, укази, накази, розпорядження, директиви, договори, угоди,

акти, відомчі ділові повідомлення та юридичні довідки. Згідно з різними трактуваннями, офіційні тексти являють собою сукупність мовних засобів, призначення яких полягає в обслуговуванні сфери офіційно-ділових відносин, що виникають у процесі виробничої, економічної, дипломатичної та правової діяльності державних органів і підвідомчих їм органів, організацій і приватних осіб.

Як основні особливості офіційно-ділового стилю виділяють: «зміст, у якому унеможливлено будь-яку двозначність і різночитання; високу регламентованість мовлення, до якої належать певний запас лексичних засобів і способи побудови речень; офіційність, що характеризується суворістю викладення, тобто слова вживаються зазвичай у своїх прямих значеннях, а образність і тропи рідко використовуються; безособовість, тобто офіційно-ділове мовлення не має нічого особистого» [11; 17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Юридичним текстам завжди приділялася увага не лише з боку фахівців відповідної галузі, але й з боку лінгвістів, про що свідчить низка наукових розвідок. Юридичну термінологію досліджували такі вітчизняні вчені, як М. Любченко [4], Н. Яцишин [10], Л. Швелідзе [1] та ін. В українських наукових колах все більше робіт присвячується перекладу юридичних текстів. Серед досліджень у галузі юридичного перекладу варто згадати розвідки Н. Іщенко та В. Гончарової [8], І. Клименко та І. Зоренко [3], І. Шумило та Т. Сніци [9]. Зі свого боку, О. Ходаковська вивчала стратегії перекладу англomовного юридичного дискурсу [7]. Попри достатню кількість розвідок, присвячених вивченню юридичної лексики, вони завжди залишатимуться у центрі уваги мовознавчої спільноти, адже правильний переклад текстів цього типу є запорукою вдалих правових рішень. Водночас пошук дієвих шляхів перекладу юридичних термінів потребує постійної уваги, що зумовило актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у виявленні особливостей перекладу юридичної термінології в офіційно-діловому мовленні. Задля досягнення поставленої мети необхідно з'ясувати специфіку офіційно-ділового мовлення; розглянути особливості юридичної термінології та виявити способи перекладу юридичних текстів з англійської мови на українську.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розгляду офіційно-ділового стилю, який реалізується зокрема і юридичною термінологією, присвячено значну кількість праць науковців, які зазначають, що «офіційно-діловий стиль характеризується своєю стабільністю, традиційністю, замкнутістю, стандартизованістю, офіційністю» [12]. Очевидно, що вищезгадані особливості відтворюються при виборі лексико-граматичних засобів мови. Особливістю текстів офіційно-ділового стилю на лексичному рівні є така «стильова риса мовлення, як точність, що виявляється насамперед у вживанні спеціальної термінології, фразеологічних сполучень і кліше» [17].

Термін є мовним знаком і покликаний виконувати низку умов. Насамперед він має бути «семантично цілісною одиницею мови, значення якої не виводиться безпосередньо зі значень її компонентів» [13, с. 254]. Значення терміна має також «співвідноситися з будь-яким поняттям, виконувати сигніфікативну функцію, тобто бути знаком-інформантом» [15, с. 43].

Розглянемо термінологію, фразеологічні поєднання та кліше, притаманні використанню в юридичних документах, на конкретних прикладах:

letter of recommendation – рекомендаційний лист;

terms and conditions – умови;

notwithstanding – незважаючи на;

other conditions – інші умови;

legal entity – юридична особа;

physical entity – фізична особа;

the above mentioned – вищезгаданий;

on behalf of – від імені;

negotiable – той, який може бути предметом переговорів;

provided that – за умови якщо/якщо тільки;

provisional agenda – попередній порядок денний;

draft resolution – проєкт резолюції [2].

Такого роду фразеологічні поєднання та окремі терміни трапляються у звітах, статутах, законах, нотах, причому кожна сфера має свою специфічну термінологію.

В юридичних документах часто трапляються такі терміни та поєднання, які має знати кожен перекладач такого роду текстів:

the international court of justice – Міжнародний суд);

casting vote – вирішальний голос;

judicial organ – судовий орган;

to deal with a case – вести процес, справу;

summary procedure – сумарне судочинство;

committal for trial – передання справи до суду;

to hear a case – слухати справу;

as laid down in – як установлено;

on the proposal of the court – за поданням суду;

right of appeal – право апеляції.

Мові ділових паперів притаманний традиційний характер засобів вираження, що прискорює утворення словесних одиниць, характерних для даного стилю. Традиційність засобів вираження зумовлює й іншу особливість стилю англійських офіційних документів, зокрема юридичних, а саме «наявність значної кількості архаїчних слів і виразів, як-от: *beg to inform* (повідомляти, сповіщати); *hereby* (цим; при цьому); *henceforth* (відтепер, надалі); *aforsaid* (вищевикладений, вищезгаданий)» [16].

Для юридичного ділового стилю характерні різноманітні скорочення, аббревіатури, складноскорочені слова, значення яких необхідно знати кожному перекладачеві: *NATO* (*North Atlantic Treaty Organization*), *pmt* (*Parliament*), *UN* (*United Nations*), *MP* (*Member of Parliament*), *gvt* (*government*), *DAS* (*Department of Agriculture, Scotland*), *HMS* (*His Majesty's Steamship*), *DAO* (*Divisional Ammunition Officer*), *DoD* (*Department of Defense*), *EEC* (*European Economic Community*), *ANC* (*African National Congress*), *BE* (*Bank of England*), *EU* (*European Union*) [14].

Під час перекладу цього типу лексики, слід керуватися деякими правилами. По-перше, під час перекладу аббревіатури українською мовою спочатку вказується аббревіатура у вихідному тексті, потім вона перекладається українською мовою повністю, після чого слідує усталена аббревіатура мовою перекладу, якщо така наявна, або, якщо усталеного еквівалента немає, то дається власне розшифрування та переклад аббревіатури вихідного тексту. Аббревіатура має бути розшифрована і перекладена повністю. Якщо аббревіатура не може бути розшифрована, то вона залишається мовою оригіналу, і робиться позначка про те, що розшифрувати аббревіатуру не вдалося.

По-друге, аббревіатури фірмових найменувань машин, приладів, устаткування тощо зазвичай не розшифровують і зберігають в оригінальному написанні в перекладі: *BORAX* – реактор *BORAX*.

По-третє, літерні аббревіатури назв установ та організацій слід писати з великої літери без лапок. Якщо розшифровка аббревіатури неможлива, її слід писати мовою оригіналу або писати українською відповідно до усталеної практики. Наприклад, *CNN* – компанія «Сі-ен-ен», *VOLVO* – фірма *ВОЛЬВО* або фірма «Вольво». Крім того, під час перекладу аббревіатур з української мови на іноземну необхідно слідувати нормам мови перекладу та уникати немилозвучних і незрозумілих буквосполучень у цій мові. У багатьох випадках бажано розшифрувати такі аббревіатури, щоб вони були зрозумілі одержувачу перекладу.

Для юридичної мови характерне використання деяких латинських і французьких слів та виразів, які набули свого роду термінологічного забарвлення в мові юридичних документів, як-от:

Ad litteram / Ad verbum (лат.) – дослівно, буквально, слово в слово;

De facto (лат.) – де-факто, фактично;

De jure (лат.) – де-юре, юридично, в силу закону;

Ib / Ibid / Ibidem (лат.) – там же, в тому ж місці;

Mutatis mutandis (лат.) – з відповідними необхідними змінами;

Ordre du jour (фр.) – порядок денний;

Pas (фр.) – крок, вчинок, прецедент;

Persona grata (лат.) – особа, яка користується особливою увагою [2].

На підставі теоретичних досліджень і порівняльного аналізу емпіричного матеріалу можна дійти висновку, що для перекладу лексики цього типу необхідно знайти еквіваленти в мові перекладу. При цьому необхідно визначити та порівняти лексичне значення перекладу і знайденого еквівалента, щоб переконатися в еквівалентності перекладів. Якщо еквівалент у перекладі відсутній, то необхідно використовувати прийоми, які застосовують для перекладу так званих безеквівалентних лексичних термінів. Розглянемо основні способи перекладу на прикладі фразеологічних одиниць, що використовуються в текстах юридичного стилю. Такі тексти характеризуються високим ступенем стандартизації. Фразеологічні одиниці використовуються в прямому і точному значенні, що не допускає двоякого тлумачення.

З перекладацького погляду англійські фразеологічні одиниці поділяються на дві групи: фразеологічні одиниці, що мають еквіваленти в українській мові; безеквівалентні фразеологічні одиниці.

Основними способами перекладу фразеологізмів, що мають міжмовні відповідності, є переклад еквівалентами (повний або частковий) і переклад за допомогою аналогів. Міжмовні еквіваленти фразеологізмів трактуються як «семантично еквівалентні фразеологізми, що характеризуються однаковою структурно-граматичною організацією та конститuentами» [13]. Тут виокремлюють два типи еквівалентності: повна та часткова. До повної еквівалентності належать англійські та українські фразеологізми, що характеризуються «ідентичністю сигніфікативно-денотативного та конотативного макрокомпонентів значення, однаковою структурно-граматичною організацією та компонентним складом» [5]. Прикладами повної еквівалентності фразеологічних одиниць, що використовуються в юридичних документах, є:

numerical superiority – чисельна перевага;

allegiance to principles – вірність принципам;

blatant injustice – кричуща несправедливість [6].

Хоча українська та англійська мови мають семантично еквівалентні фразеологічні одиниці, існують розбіжності в компонентному або морфологічному характері їхнього представлення. У більшості випадків відмінності зачіпають лише компоненти фразеологічної одиниці. Слід

зазначити, що різні компоненти часто є лексемами із суміжними значеннями. Як приклад порівняємо англійський вираз «a battle of words» з українським виразом «словесна перепалка». Ці вирази виражають незгоду, різницю в думках, але компоненти обох виразів однакові. Порядок слідування компонентів в обох виразах не однако-вий, при цьому схожість семантичних компонентів обох виразів очевидна.

Міжмовні фразеологічні аналоги – це фрази, що виражають однакові або близькі значення, але мають абсолютно різні або приблизно однакові внутрішні форми. Приблизна схожість внутрішньої форми свідчить про належність фразеологізмів до одного класу.

Фразеологічні аналоги можуть включати одиниці з однаковою структурою, наприклад, словосполучення, речення тощо. На фразеологічні аналоги може також вказувати приблизна схожість структурної та граматичної будови, а також наявність різних складових:

all parties in dispute (букв. усі сторони в суперечці) – усі сторони-учасники спору;

in deed and not in name (букв. у справі, а не в назві) – на ділі, а не на словах;

under one's hand and seal (букв. під чієм-небудь рукою і печаткою) – за чієм-небудь підписом і печаткою.

Також до фразеологічних аналогів можна зарахувати фразеологізми з різною структурно-граматичною організацією та різним компонентним складом:

to clear the decks (букв. очистити палубу) – приготуватися до чогось (до яких-небудь дій, боротьби);

split the difference (букв. розколоти різницю) – сторгуватися;

all the fun for less than half the price (букв. веселоці мені ніж за півціни) – «дешево і сердито», задоволення за півціни;

balance in hand (букв. баланс у руці) – готівка.

Під безеквівалентними фразеологізмами зазвичай розуміють фразеологічні одиниці, які не мають відповідника (еквівалента) у лексичній іншій мові. Основними способами перекладу безеквівалентних фразеологічних одиниць є калькування, описовий переклад і комбінований переклад. Трапляються випадки, коли стійкі словосполучення необхідно перекладати дослівно, незважаючи на наявність повних або часткових еквівалентів. Описовий переклад фразеологічної

одиниці зводиться до перекладу не самого фразеологізму, а його тлумачення. При цьому можуть бути розглянуті всі можливі способи відтворення змісту фразеологічної одиниці в найчіткішій і найстислішій формі: опис, порівняння, характеристика, тлумачення тощо, як-от:

maiden assize – букв. перший судовий розгляд; сесія кримінального суду, на розгляд якої не винесено кримінальних справ;

action of the first impression – букв. дія першого представлення; розгляд справи за відсутності прецеденту;

amicable action – букв. доброзичлива справа; судова справа, порушена за згодою обох сторін;

a stand-still agreement – букв. бездіяльна угода; угода про незатребуваність боргів;

allegation of faculties – букв. заява про права; заява дружини (що подала позов про аліменти) про матеріальне становище чоловіка;

give smb. the benefit of the doubt – букв. дати кому-небудь перевагу сумніву; виправдати будь-кого за недостатністю доказів.

Як демонструють приклади, недоліком цього прийому є його неекономічність, а іноді й громіздкість. Однак найповніше розкриття значення цих реалій досягається за допомогою описового перекладу, оскільки в українській мові немає ані подібного явища, ані відповідного виразу. Якщо українські синоніми не повністю передають зміст англійських слів і словосполучень, то робиться переклад, що цитує їх, з подальшим описовим перекладом і українськими синонімами для порівняння. У таких випадках ідеться про комбінований переклад.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Правильний переклад юридичної термінології є важливою складовою в правовій роботі та міжнародних відносинах, тому від перекладача вимагається висока кваліфікація і відповідальність. Переклад юридичної термінології – це важлива та відповідальна задача, оскільки неправильний переклад може призвести до серйозних юридичних наслідків. Перекладач повинен мати глибоке розуміння юридичних термінів і концепцій в обох системах права, з якими він працює, а також враховувати контекст перекладу, адже багато юридичних термінів мають різні значення в різних контекстах.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у виявленні способів перекладу німецьких юридичних текстів англійською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іщенко Н., Гончарова В. Юридичний переклад як складова юридичного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 43. Т. 2. С. 168–172.

2. Карабан В.І. Англійсько-український юридичний словник. Понад 75 тис. слів та словосполучень юрид. підмови та близько 160 тис. укр. перекладних відповідників. Вінниця : Нова книга, 2004. 1088 с.
3. Клименко І.М., Зоренко І.С. Юридичний текст в аспекті перекладу. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. Вип. 14. С. 81–90.
4. Любченко М.І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : монографія. Харків : ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 280 с.
5. Свешнікова О.В. Особливості перекладу фразеологічних одиниць англійської мови на українську. *Прикладна лінгвістика: проблеми та рішення*. Київ, 2014. С. 15–17.
6. Фразеологічний словник української мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/phraseology/%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80>
7. Ходаковська О.О. Стратегії перекладу англійськомовного юридичного дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Том 3. С. 61–65.
8. Швелідзе Л.Д., Мельник П.В. Юрислінгвістика: українсько-англійські еквіваленти юридичних термінів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2019. Т. 30(69). № 1. Ч. 1. С. 168–174.
9. Шумоло І., Сніца Т. Особливості перекладу юридичних текстів. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 4. С. 266–272.
10. Яцишин Н.П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2(2). С. 99–103.
11. Albrecht J. *Übersetzung und Linguistik*. 2. Aufl. Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co.KG, Tübingen 2013.
12. Ghazi O.E., Bnini C. Major Translation Methods Used in Legal Documents: Translation of a Marriage Contract from Arabic into English. *AWEJ for Translation & Literary Studies*. 2019. Vol. 3. № 2. P. 122–138.
13. Museanu E. Economic terminology – new perspectives. *European Scientific Journal*. 2023. № 1. P. 253–257.
14. Online Cambridge Dictionary / ed. by Colin McIntosh. 2015–2020. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ua>
15. Pugel T.A. *International economics*. Sixteenth edition. New York, NY : McGraw-Hill, 2016. 766 p.
16. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / ed. by M. Baker, G. Saldanha. London, NY : Routledge, 2009. 674 p.
17. Schulz M. Übersetzen – ein Job für “Einköpfe”. URL: <http://www.doku.net/artikel/uebersetze.htm>

УДК 81'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.42>

ПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ЧАРІВНОЇ КАЗКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

A PRAGMATIC ADAPTATION OF AN ENGLISH FAIRY TALE IN UKRAINIAN TRANSLATION

Тарасенко К.Р.,*orcid.org/0009-0000-5685-1873**студентка II курсу магістратури**центру заочної, дистанційної та вечірньої форм навчання**Сумського державного університету*

Статтю присвячено особливостям перекладу чарівної казки з урахуванням жанрово-стилістичних та мовних особливостей твору. Переклад чарівної казки є складним завданням, оскільки вимагає від перекладача глибокого розуміння жанру, стилю, мови та культури оригіналу. Основною проблемою перекладу чарівної казки є збереження образності та національно-культурної інформації. Для вирішення цієї проблеми варто вдаватися до застосування такого перекладацького прийому як прагматична адаптація. Прагматичну адаптацію, як необхідний складник передачі прагматичного потенціалу тексту оригіналу, використовують задля досягнення правильного комунікативного ефекту в тексті оригіналу та тексті перекладу. Перекладач адаптує певні явища оригіналу, а також посилається на адекватне сприйняття результату читачами, тобто вносить соціально-культурні, психологічні корективи. При прагматичній адаптації перекладач може вносити зміни до тексту перекладу з метою його відповідності очікуванням реципієнта, а також уникати певних чинників, які можуть призвести до прагматичної неадекватності тексту. Для досягнення цієї мети перекладач мусить зважати на чотири види прагматичної адаптації. Перший обумовлюється

адекватним розумінням адресата перекладу інформації в тексті. Другий слугує досягненням точного сприйняття змісту зі збереженням емоційного впливу на реципієнта. Третій вид прагматичної адаптації характеризується орієнтацією на конкретну ситуацію і на конкретного адресата, а четвертий охоплює філологічний переклад, коли адресант застосовує певні особливості мови оригіналу, навіть якщо це геть не відповідає нормам мови перекладу. Прагматична адаптація може мати значний вплив на розуміння та сприйняття казки читачами. З одного боку, адаптація може полегшити розуміння казки для читачів, які незнайомі з культурою оригіналу. З іншого боку, адаптація може призвести до втрати деякої інформації або деталей, які важливі для розуміння оригіналу. Прагматична адаптація є важливим прийомом перекладу чарівних казок. Вона дозволяє зробити переклад більш зрозумілим та цікавим для читачів вихідної мови, а також допомогти зберегти національно-культурну інформацію оригіналу.

Ключові слова: адаптація, прагматична адаптація, види прагматичної адаптації, прийоми прагматичної адаптації, чарівна казка, дитяча література, фольклор.

The article is focused on the peculiarities of translating a fairy tale with due regard for the genre, style and language features of the work. Translating a fairy tale is a complex task, as it requires a translator to have a deep understanding of the genre, style, language and culture of the original. The main problem of translating a fairy tale is to preserve the imagery and national and cultural information. To solve this problem, it is worth using such a translation technique as pragmatic adaptation. Pragmatic adaptation, as a necessary component of conveying the pragmatic potential of the source text, is used to achieve the correct communicative effect in the source and target texts. The translator adapts certain phenomena of the source text and also refers to the adequate perception of the result by the readers, i. e. makes socio-cultural and psychological adjustments. In pragmatic adaptation, the translator can make changes to the text of the translation in order to make it meet the expectations of the recipient, as well as to avoid certain factors that may lead to pragmatic inadequacy of the text. To achieve this goal, a translator must take into account four types of pragmatic adaptation. The first one is based on an adequate understanding of the information in the text by the target audience. The second is aimed at achieving an accurate perception of the content while maintaining the emotional impact on the recipient. The third type of pragmatic adaptation is characterized by a focus on a specific situation and a specific addressee, and the fourth type includes philological translation, when the addressee uses certain features of the source language, even if it does not comply with the norms of the target language. Pragmatic adaptation can have a significant impact on readers' understanding and perception of a fairy tale. On the one hand, adaptation can make the fairy tale easier to understand for readers who are unfamiliar with the original culture. On the other hand, adaptation can lead to the loss of some information or details that are important for understanding the original. Pragmatic adaptation is an important technique for translating fairy tales. It allows you to make the translation more understandable and interesting for readers of the source language, as well as help preserve the national and cultural information of the original.

Key words: adaptation, pragmatic adaptation, types of pragmatic adaptation, methods of pragmatic adaptation, fairy tale, children's literature, folklore.

Постановка проблеми. Труднощі перекладу дитячої літератури, зокрема й чарівної казки, частково може вирішити такий перекладацький прийом як прагматична адаптація. У науковій і методичній літературі адаптація як перекладацька трансформація згадується, як правило, у контексті перекладу явищ тексту оригіналу, які є безеквівалентними або ж які складно перекласти.

За цих умов особливого значення набуває вивчення специфіки відтворення особливостей прагматичної адаптації в перекладі англійської мови дитячої літератури українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало українських та зарубіжних авторів присвятили роботи прагматичній адаптації перекладу, де аналізується проблематика передачі інформації, описуються стратегії та прийоми перекладу, необхідні для адаптації тексту та наводяться рішення, з допомогою яких досягається мета зберегти зміст і стиль тексту оригіналу. Серед сучасних українських дослідників проблеми прагматичної адаптації варто зазначити таких: Куш С.О., Костенко Г.М., Іваніна Т.В., Караневич М.І., Пономарьова Є.І., Нестеренко Ю.М., Шелестюк О.В., Шевчук Т.В. Зарубіжними лінгвістами, які внесли значний доробок, досліджуючи прагматику

перекладу, є: А. Нойберт, Г. Вермеєр, К. Райс, Г. Сенфт, А. Бернардо, О. Барікі.

Постановка завдання. Дитяча література є особливим жанром, який має низку специфічних рис, що впливають на переклад. Зокрема, дитяча література часто використовує фольклорні мотиви та образність, які можуть бути незрозумілі або навіть образливими для читачів іншої культури. Тож виникає потреба розкрити сутність чарівної казки та прагматичної адаптації в перекладі. Для досягнення вищезгаданої мети варто розглянути проблему адаптації як одного з базових понять перекладознавства, а також проаналізувати основні види та прийоми прагматичної адаптації.

Виклад основного матеріалу. Джерелом багатьох літературних сюжетів та образів споконвіків слугує фольклор. У широкому значенні фольклор означає всю «неписану історію народу, переважно неписану історію примітивних епох», тоді ж як у більш вузькому значенні це «стародавні звичаї, звички, обряди та церемонії минулих епох, які перетворилися в забобони і традиції нижчих класів цивілізованого суспільства» [3, с. 205].

В українській науковій думці термін «фольклор» та його похідні з'явилися завдяки діяльності М. Драгоманова та І. Франка. Саме їх наукова діяльність знаменувала початок розмежування

української етнографії та фольклористики як окремих народознавчих дисциплін. З того часу поняття фольклору зазнало безлічі інтерпретацій та переосмислення. Якщо раніше фольклористодослідники могли обмежуватись збиранням традиційних фольклорних зразків зазвичай у селах та серед людей старшого покоління, то зараз відбувається безперервний процес оновлення та засвоєння новотворів у інших площинах, які також не варто оминати науковцям.

Навіщо ж взагалі виник фольклор та яка його роль у житті людства? Фольклор, за своєю суттю, виник не тільки як спосіб самовираження людини, але і як спосіб осмислення оточуючої дійсності, передача знань молодшим поколінням, спосіб виховання. Фольклор – свого роду форма мислення та творчості людини, яка має міфологічне світосприйняття або ж його елементи. Саме тому міф, казка лежать в основі фольклорних сюжетів.

Термін «казка» вперше було вжито в граматиці Лаврентія Зизанія «Лексисъ сиречь реченія» (1596), поруч із такими поняттями, як «баснь» і «байка». Казка – одна із найдавніших форм літератури, спочатку казки були фольклорними, тобто не мали автора, або ж їхнім автором можна було вважати цілий народ [2, с. 20]. Згодом із розвитком письменства та літератури з'явилися і авторські казки.

Відомий український етнограф і фольклорист В. Гнатюк називав казку одним із найдавніших витворів людського духу, які сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія [3, с. 204]. Це твердження є справедливим та відображає сутність казки як фольклорного твору. Саме казка становить історичну основу художньої культури, твори усної народної творчості не лише мають багатовікову історію, але і вміщують у собі вічні духовні цінності народу, зберігають найкращі риси його ментальності. Саме тому казка вважається важливим джерелом навчання та виховання дитини, вона сприяє засвоєнню системи цінностей культури, становленню ціннісного світогляду дитини.

Відповідно до Літературної енциклопедії, казку можна визначити як жанр усної народної творчості, який відрізняється від інших фольклорних наративів (легенда, переказ, бувальщина тощо) настановою на вимисел [10, с. 450]. Тож казка вирізняється своєю традиційністю.

Для казки притаманна наявність кліше як у будові, так і в сюжеті – стандартні фрази: «У дев'ятому царстві, у тридесятому государстві...», «Одного разу...», «Жили були...» тощо, а також сюжетні повороти – наприклад цифра

три (наявність у сюжеті синів, предметів, спроб, шляхів), персоніфіковані об'єкти та тварини, архетипні (царевич, Баба-Яга) та уособлюючі деякі якості (лисиця, вовк) образи. Традиційною є і будова казки: зачин, основна частина, кінцівка, які також мають свої кліше та повтори, часто пов'язані із символікою чисел.

З погляду жанрових особливостей казка – характерний художній витвір, який виходить за межі поняття жанру. Радше це окремий, специфічний масив, який об'єднує в собі різнохарактерний щодо художніх, композиційних і жанрових особливостей матеріал [2, с. 21].

Відсутність жанрової єдності казки зумовлює невизначеність її смислових меж. За семантикою казку розмежовують на три умовні групи: чарівні, побутові казки та казки про тварин, а за структурними ознаками – на кумулятивні, авантюрні, легендарні, анекдотичні, сатиричні, гумористичні. У сучасній вітчизняній фольклористиці традиційним є поділ казок на казки про тварин (птахів, комах, рослин), які є найдавнішими за своїм походженням; чарівні (героїчні або фантастичні); соціально-побутові (реалістичні, новелістичні) [2, с. 21–22].

В.І. Мельник та М.В. Уляницька вказують, що чарівна казка є особливим різновидом жанру казки, який посідає провідне місце в таксономії казкового епосу. Трактують чарівної казки не можна зводити лише як до фантастичної розповіді про вигадані події, орієнтуючись та акцентуючи увагу на елемент «чарівного» [13, с. 43].

Одним із найбільш визначних дослідників чарівної казки є В.Я. Пропп. Спираючись на його праці, В.І. Мельник та М.В. Уляницька стверджують, що чарівні казки варто виокремлювати не стільки за ознакою «чарівності», скільки за досить чіткою композицією та структурними ознаками [13, с. 43].

За В.Я. Проппом структура чарівної казки визначається системою персонажів та функціями, які вони виконують. Щодо типології персонажів, то вчений виділив сім типів дійових осіб за їх функціями, а саме:

- 1) антагоніст (персонаж, що шкодить);
- 2) дарувальник;
- 3) чарівний помічник;
- 4) викрадений герой (предмет);
- 5) відправник;
- 6) герой (протагоніст);
- 7) хибний герой.

Отже, чарівні літературні казки не лише мають ознаки, притаманні цьому казковому жанру та можуть нести на собі відбиток авторського

індивідуального стилю, але й також виражати національні риси.

Дитяча література є унікальним засобом відображення існуючих у суспільстві ідей і, отже, їй належить найважливіша роль у формуванні культурного тла нації та кожного окремого члена суспільства. Дитяча література становить певні складнощі для перекладу, з огляду на свої стилістичні, жанрові, мовні особливості. Дитячі твори часто насичені стилістичними прийомами, гумором, алюзіями та мовною грою, віршами чи іншими складними для відтворення елементами.

Важливою проблемою лінгвістики є проблема збереження автентичності художнього стилю тексту в перекладі. Різниця мовних картин світу автора й письменника за умови їх належності до різних мовних сімей повинно бути максимально згладжено з допомогою перекладу не тільки найменувань, реалій, а і створення особливої емоційно-експресивного забарвлення тексту згідно з авторською позицією [1, с. 14].

У процесі перекладу відбувається не перетворення вихідного тексту в текст вхідної мови, а перетворення (трансформація або деформація) віртуального об'єкта, якоїсь ідеальної сутності, якою є уявлення перекладача про систему смислів повідомлення, закодованого в початковому тексті, в більш-менш близьку, але не тотожну систему смислів, обернених у матеріальну форму мови перекладу. Саме ця система смислів, укладена у формах вихідного тексту й усвідомлена перекладачем, і є предметом трансформації [4, с. 61].

У перекладі тексту (або художнього твору) перекладач дублює стилістичний прийом, використовуваний у мові-оригіналі, або формує власний стилістичний прийом, який має подібні функції і засоби їх вербалізації.

Необхідно зазначити, що до процесу перекладу варто підходити з урахуванням соціокультурних особливостей мови оригіналу й мови-перекладу та мовної картини світу автора в цілях досягнення максимальної адекватності тексту і збереження його особливостей. Якби переклад був практично дослівним, то він, звісно ж, не зміг би передати, відобразити всі глибини й загальний зміст художнього твору. Тому часто переклад не збігається з оригіналом. Основне правило полягає в тому, щоби всі носії мови перекладу зрозуміли написане так само, як його зрозуміли носії мови оригіналу [7, с. 45]. Говорячи про цю проблему в перекладі літератури, потрібно сказати, що існують різні способи збереження образності оригіналу.

Збереження образності пов'язано з цілком усім твором, однак збереження образності не

буде досягнуто, якщо не враховувати жанрово-стилістичні особливості перекладу. Жанрово-стилістичні особливості тексту супроводжує також і вибір засобів вираження тієї чи іншої думки автора. У художній літературі дуже важливо висловити ідею, події, описати героїв виразно та яскраво [11, с. 35]. Читач сприймає і переживає все емоційно та відкрито, тому особливості перекладу творів полягають у передачі їх образності. Це перша проблема в перекладі дитячої літератури. Якщо перекладач не зумів передати живий, емоційний образ оригіналу, або якщо він замінив конкретний образ більш складним і абстрактним, переклад вийде неповноцінним і не буде відповідати оригіналу.

Ще однією найбільш істотною проблемою є збереження і передача національно-культурної інформації. В перекладі художньої літератури виникає завдання відтворити індивідуальну своєрідність першотвору. Ця риса ріднить літературу художню і суспільно-політичну [8, с. 82].

Тож вивчення перекладів художньої літератури передбачає глибокий стилістичний аналіз матеріалу, який дав змогу показати, у чому полягає його індивідуальна своєрідність. З допомогою цього аналізу стає зрозуміло, що своєрідність манери автора, яка виявляється в його творі, пов'язана зі специфікою літератури як мистецтва.

Труднощі перекладу чарівної казки можна вирішити з допомогою такого перекладацького прийому як прагматична адаптація. Історично адаптація в перекладі згадується вже в працях античних авторів. Відтак адаптація в перекладі традиційно більш характерна для художнього перекладу, а на сучасному етапі ця стратегія почала використовуватися й у кіноперекладі. У сучасному перекладознавстві адаптації розглядаються у двох опозиціях: «переклад – адаптація», «адаптація-стратегія – адаптація-прийом». У рамках першої опозиції переклад розглядається як «ідеальний образ» вихідного тексту, тоді як адаптація «спотворює цей образ» [15]. У такому розумінні адаптація об'єднує такі поняття, як переклад-редагування, резюме, анотація, що, за В.В. Коптіловим, є адаптивним транскодуванням тексту, тобто іншим видом мовного посередництва [5, с. 35]. У рамках другої опозиції адаптація розглядається як частина процесу перекладу.

На жаль, у вітчизняному та закордонному перекладознавстві й до цього дня не вистачає системного теоретичного обґрунтування адаптації як одного з базових понять перекладознавства. Адаптація – це перекладацька трансформація, яка використовується для досягнення рівності

комунікативного ефекту в тексті оригіналу та тексті перекладу [6, с. 196] і полягає в заміні невідомого відомим, незвичного – звичним [12, с. 165].

Перекладач адаптує певні явища оригіналу, орієнтуючись на відповідність тексту перекладу вихідному тексту, а також на адекватне сприйняття результату читачами. Реципієнти перекладеного тексту, через свою належність іншій культурі або віднесеності до іншої епохи, не здатні зрозуміти ті чи інші явища без їх попередньої адаптації. Саме тому в перекладі текстів варт передавати зміст поняття, фрази або цілої ситуації відповідно до вимог культури реципієнта. Для досягнення необхідного комунікативного ефекту в перекладі необхідно брати до уваги особливості системи цінностей, світогляду, менталітету представників культури мови перекладу [12, с. 165].

Виділяють прагматичну, стилістичну та лінгвокультурну адаптацію. Згідно з визначенням В.В. Коптілова, прагматична адаптація – це система дій перекладача, спрямованих на пристосування тексту мовою перекладу з використанням засобів вихідної мови до його сприйняття носієм іншої культури [5, с. 22].

Сучасні дослідники адаптивних стратегій перекладу вказують, що адаптація – це тип перекладу з домінантною прагматичною настановою і орієнтацією на стереотипи очікування носіїв мови-реципієнта і його культури [14, с. 79].

В.В. Коптілов визначає прагматичну адаптацію як зміни, які вносяться до тексту перекладу, аби домогтися необхідної реакції з боку конкретного реципієнта перекладу. Вчений також виділяє чотири види прагматичної адаптації [5, с. 143]:

1) перший вид прагматичної адаптації служить для забезпечення адекватного розуміння перекладу адресатами. У цьому випадку в якості прикладів призводять топоніми, а саме назви різних адміністративних одиниць;

2) другий вид прагматичної адаптації забезпечує донесення емоційного впливу вихідного тексту. До прикладів цього виду прагматичної адаптації відносять переклади назв кіно- і мультиплікаційних фільмів;

3) третій вид прагматичної адаптації характеризується орієнтацією на конкретну ситуацію спілкування і на конкретного адресата;

4) четвертий вид прагматичної адаптації безпосередньо пов'язаний із рядом екстраперекладацьких причин – політичних, економічних, особистих та ін.

Слід зазначити, що адаптацію також часто називають реконструкцією не тільки самого тексту, але його мети, функцій і комунікативного

впливу [14, с. 41]. Прийоми прагматичної адаптації знаходять застосування при передачі таких особливостей вихідного тексту:

– лексико-семантичних (опущення надлишкової або повторюваної лексики, генералізація, конкретизація, заміна усталеним еквівалентом, експлікація);

– синтаксичних (перебудова синтаксичної конструкції, побудова нової синтаксичної конструкції, членування речень, відновлення прямого порядку слів, усунення інверсії тощо);

– стилістичних (підвищення стилю, підвищення регістра лексики вихідного тексту, заміна експресивної лексики на нейтральну, заміна негативної оцінної лексики евфемізмом тощо) [15, с. 63].

В англомовному перекладознавстві в роботах М. Бейкер та Г. Салдана зустрічається опозиція «глобальна та локальна адаптація». Зокрема, глобальна адаптація застосовується до всього тексту і спрямована на його повну реконструкцію. Глобальна адаптація буває необхідна не тільки при перекладі тексту на іншу мову, але і всередині одного мовного середовища, коли треба змінити жанр тексту або адаптувати його для іншої аудиторії (за віком, соціальними ознаками тощо) [14].

Саме глобальна адаптація часто може застосовуватися в перекладі стилістичних особливостей чарівної казки, адже існують випадки, коли перекладачі повністю змінюють назви персонажів чи явищ у тексті, й у такий спосіб реалізуючи прийом повної їх реконструкції. Питання доцільності використання такого способу перекладу залишається невизначеним і донині. Глобальна адаптація елементів художнього твору має як своїх прихильників, так і противників. Загалом можна стверджувати, що успішність застосування повної реконструкції тексту, як способу його прагматичної адаптації, і особливо залежить від майстерності та фонових знань і креативності перекладача.

Головні завдання перекладача на шляху творення адекватного перекладу казкового твору полягають у такому:

1) адаптування тексту на лексичному рівні, передаючи безеквівалентну лексику мови оригіналу на мову перекладу;

2) збереження розважальної функції казки;

3) відтворення виховної функції казки.

Утім, перекладач, сприймаючи та аналізуючи текст мови оригіналу, проявляється з позиції інтерпретатора. Тому не виняток, що можливі смислові помилки, які читач, сприймаючи текст перекладу як оригінал може цього не помітити. У добавок є труднощі в тому, що потенційним реципієнтом тексту казки, переважно є дитя, чий

фонові знання украї обмежені, через що чимало аспектів вимагають додаткового розкриття чи пояснення. Необхідно ураховувати, що текст казки мусить лишатися легким, цікавим і не перевантаженим обширними поясненнями.

Загальновідомо, що підходи до перекладу дитячої літератури дещо відрізняються від підходів до перекладу художнього тексту загалом. Кожен перекладач залежно від його світобачення автора в казці стоїть перед вибором двох стратегій перекладу казок: «очуження» казки, тобто наближення її змісту до культури оригіналу чи, навпаки, «одомашнення» казки, тобто її адаптація, яка щонайбільше наближена до культури країни перекладу [9, с. 138]. Як правило, покладаючи початок роботи над перекладом, перекладач установлює еквівалентність не лишень на рівні слів чи словосполучень. Пояснення значень слів, з огляду на контекст, здійснюється дещо перегором. Труднощі на рівні слів чи словосполучень спричиняє безеквівалентна лексика. До цього різновиду уходять такі лексичні одиниці як терміни, вигуки, реалії, власні імена, відхилення від літературної норми і звертання.

Підсумовуючи вищесказане можна дійти висновку, що перед перекладачем постає три основні завдання, які має виконати в перекладі художньої дитячої книги: адаптація тексту на лексичному рівні, збереження розважальної та виховної функ-

цій. Перекладач має зважати на особливості прагматичної адаптації, стратегій перекладу та долати певні труднощі з безеквівалентною лексикою.

Висновки. Казка як жанр фольклору має важливе значення для формування культурного тла нації та кожного окремого члена суспільства. Дитяча література, яка часто ґрунтується на фольклорних сюжетах та образах, є унікальним засобом передачі національних цінностей та моральних ідеалів.

Переклад дитячої літератури є складним завданням, оскільки вимагає від перекладача глибокого розуміння жанрових, стилістичних та мовних особливостей твору. Під час перекладу необхідно враховувати соціокультурні особливості мови оригіналу й мови-перекладу, а також національно-культурну інформацію, яка може бути незрозумілою для читачів іншої країни.

Це означає, що переклад повинен бути зрозумілим і цікавим реципієнтам, а також відповідати їх віковим та культурним особливостям. Аби досягти цієї мети необхідно вдаватися до використання прагматичної адаптації. У випадку дитячої літератури прагматична адаптація може включати використання зрозумілої та простої мови, заміну реалій і культурних відтінків, які можуть бути незрозумілі для реципієнтів та адаптацію сюжету й персонажів до культурних норм і цінностей читачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білозерська Л.П. Термінологія та переклад. Вінниця : Нова книга, 2010. 232 с.
2. Братко В. Вивчення чарівної казки в культурологічному контексті. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 9. С. 20–23.
3. Гнатюк В. Передмова до збірки народних казок «Баронський син в Америці». *Вибрані статті про народну творчість*. Київ : Наукова думка, 1966. С. 204–210.
4. Єфімов Л.П., Ясінецька О.А. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз : учбово-методичний посібник. Вінниця : Нова книга, 2004. 240 с.
5. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. Київ : Юніверс, 2003. 280 с.
6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця : Нова книга, 2001. 448 с.
7. Красовицька Л.Є., Борисов В.А. A Manual of English Stylistics : навчальний посібник зі стилістики англійської мови для студентів українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. 117 с.
8. Кундзіч О.Л. Творчі проблеми перекладу. Київ : Дніпро, 1973. 204 с.
9. Лепухова Н.І. Переклад літературної казки як інтерпретація казкового світу автора. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2013. № 27. С. 133–142.
10. Літературна енциклопедія. У 2 т. Т. 2 / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
11. Межжеріна Г. Трансформація мовних одиниць при перекладі з іноземної. *Південний архів. Серія «Філологічні науки»*. Херсон, 2002. Вип. 16. С. 35–39.
12. Орехова О.І. Теоретичні засади кіноперекладу: історичний аспект. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Кн. 3. С. 164–170.
13. Уляницька М. Етнокультурна картина світу в англійській та французькій казках. Магістерські дослідження: тематичний огляд та анотації кваліфікаційних робіт за ОКР «магістр». Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 43–44.
14. Baker M., Saldanha G. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Routledge, 2009. 704 p.
15. Gorp H. van. *On Describing Translation*. Philadelphia : John Benjamins pub. co, 2004. 240 p.

УДК 811.111:811.161.2]255.4:821.111-31Мое7Тea
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.43>

ОСОБЛИВОСТІ МНОЖИННОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ В.С. МОЕМА «ТЕАТР»

SPECIFICS OF PLURAL UKRAINIAN TRANSLATIONS OF W.S. MAUGHAM'S NOVEL "THEATRE"

Фролова І.Є.,

orcid.org/0000-0002-9260-229X

доктор філологічних наук, доцент,

*професор кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Котляров Д.М.,

orcid.org/0000-0003-0386-9046

*старший викладач кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Хуторна А.О.,

orcid.org/0009-0005-3431-8281

*магістр кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

У статті увагу зосереджено на проявах та причинах відмінностей у двох українських перекладах роману В.С. Моєма «Театр». Ґрунтуючись на засадах культурного перекладознавства, дослідження постулює ідею про те, що ці відмінності закорінені на орієнтації перекладача до творчості, результатом якої є використання буквального чи вільного перекладу, а також на стратегічній орієнтації щодо тяжіння до одомашнення чи очуження. Вибір перекладача здійснюється в певному ідеологічному контексті, зміни в цьому контексті, що відбуваються з часом, демонструють наявність чи відсутність цензури. У статті досліджено українські переклади роману В.С. Моєма «Театр» різних часових періодів: переклад М. Пінчевського, виконаний у радянські часи (1967), та переклад В. Цибульської (2020), що вийшов друком у наш час. Аналізу піддано фрагменти цих множинних перекладів, що містять відмінності у відтворенні лексичних одиниць. Способи перекладу/перекладацькі трансформації, використані у відтворенні цих лексичних одиниць, вивчено в термінах їхньої співвіднесеності з буквальним/вільним, одомашнювальним/очужувальним перекладом. Результати аналізу засвідчили, що обидва перекладача віддають перевагу вільному, а не буквальному перекладу, але питома вага вільного перекладу є набагато більшою у варіанті М. Пінчевського, ніж у варіанті В. Цибульської. Щодо імплементації перекладацьких стратегій, у множинних перекладах зареєстровано і одомашнення, і очуження, однак у перекладі М. Пінчевського переважає одомашнення, тоді як у перекладі В. Цибульської очуження є більш продуктивним. Широке використання вільного перекладу засвідчує значний творчий потенціал відомого українського перекладача М. Пінчевського, тоді як його схильність до застосування стратегії одомашнення можна пояснити ідеологічним тиском, оскільки, як відомо, цій стратегії віддається перевага в тоталітарних режимах.

Ключові слова: буквальний/вільний переклад, ідеологія, множинні переклади, перекладацька творчість, стратегії одомашнення/очуження, цензура.

The article focuses on the manifestations and causes of differences in two Ukrainian translations of W.S. Maugham's novel "Theatre". Underpinned by the cultural translation approach, the study hypothesizes that such differences can be rooted into translators orientation towards creativity, resulting in literal or free translation, as well as in strategic orientation towards domestication or foreignization. Translators choice is made in a certain ideological context; the changes of such context with time can reveal the presence or absence of censorship. This article presents the study of the Ukrainian translations of W.S. Maugham's novel "Theatre" of different time periods: the translation by M. Pinchevsky of the Soviet period (1967) and that by V. Tsybul'ska published in our time (2020). Fragments of these plural translations demonstrating differences in rendering lexical units have been subjected to analysis. The methods of translation/translation transformations used in rendering these lexical units have been studied in terms of their correlations with literal/free, domesticating/foreignizing translation. The results of this analysis show that both translators prefer free to literal translation, but the quantitative value of free translation is much greater in M. Pinchevsky's variant than in V. Tsybul'ska's one. As for the implementation of translation strategies, both domestication and foreignization have been registered in plural translations, however in M. Pinchevsky's translation the domestication strategy prevails, while in V. Tsybul'ska's translation the foreignization strategy is more productive. The wide use of free translation reveals the rich creative potential of the famous Ukrainian translator M. Pinchevsky, while his inclination to employ domestication strategy can be explained by ideological pressure, as this strategy is known to be preferred in totalitarian regimes.

Key words: literal/free translation, ideology, plural translations, translators creativity, domestication/foreignization strategies, censorship.

Вступ. У наш час розуміння перекладу суттєво змінилося, оскільки в межах культурного перекладознавчого підходу перекладачеві відводиться значно більша роль – роль співавтора, який не відтворює буквально текст першотвору, а вносить до нього щось своє, застосовуючи зокрема стратегію одомашнення або ж дотримуючись стратегії очуження [13; 15 та ін.]. Такі прояви перекладацької діяльності особливо помітні у множинних перекладах, тобто перекладах того самого художнього твору.

Український художній переклад є явищем доволі молодим у порівнянні з європейською традицією, адже відомо, що, на відміну від європейських мов, художній переклад українською мовою виник лише на початку XIX ст. [7], проте українському перекладу також властива множинність. Найбільш виразно відмінності в множинних перекладах виявляються, коли ці переклади зроблено в різні часові зрізи, для яких характерна значна трансформація суспільства та його ідеології. Проте, і в перекладах одного періоду, приміром сучасних, також наявні суттєві відмінності, які з усією очевидністю спричинені реалізацією творчого потенціалу перекладача [6]. Ця тема вже привертала увагу дослідників [9; 8 та ін.], але важливість та глибина проблематики множинності художнього українського перекладу вимагає подальших студій у цій царині. Зокрема, доцільним вважаємо аналіз відмінностей у перекладах, що постають виявами множинності; встановлення кореляцій між різними варіантами перекладу та перекладацькою творчістю, перекладацькими стратегіями, а також співвіднесення виявів множинності з їхніми причинами, які можуть потенційно мати ідеологічний характер.

Серед перекладів відомого роману В.С. Моєма «Театр» українською мовою наявні: переклад радянської доби М. Пінчевського та сучасний переклад В. Цибульської, котрі було піддано аналізу в нашому дослідженні.

Актуальність дослідження множинності українських перекладів ґрунтується на сучасному розумінні перекладацької діяльності як творчого процесу відтворення тексту оригіналу з урахуванням можливих обмежень соціальної природи (ідеологічні розбіжності, наявність цензури) та вербальної природи (мовні та лінгвокультурні відмінності), а також урахування проявів перекладацької творчості.

Об'єктом нашого дослідження постали два переклади автентичного англійськомовного художнього твору українською мовою; **предме-**

том аналізу слугували прояви та причини розбіжностей в множинних українських перекладах.

Метою роботи було з'ясування підґрунтя множинності перекладів на основі виявлення відмінних засобів, способів та стратегій, використаних перекладачами.

Матеріалом дослідження слугували роман Моєма В.С. (*Maugham W.S.*) «Театр» (*Theatre*) [11], його український переклад Пінчевського М. під назвою «Лицедії», який було надруковано у 1967 р. [3] і переклад Цибульської В. під назвою «Театр», виданий у 2020 р. [4]. З текстів перекладів було вилучено фрагменти, в яких зареєстровано відмінності у відтворенні лексичних одиниць та які, відповідно, було кваліфіковано як вияви множинності.

Множинні переклади роману В.С. Моєма «Театр». Жодні два переклади одного тексту, особливо художнього, не можуть бути однакови, адже у кожного перекладача є свій індивідуальний підхід до трансформування першотвору цільовою мовою [6], саме це обумовлює відмінності в множинних перекладах.

Множинність спостерігається в перекладах різними мовами, в тому числі українською. Українська література має багату спадщину, і в ній велику роль відіграє художній переклад. Впродовж історії українські письменники та поети ставали відомими на весь світ не лише своїми оригінальними творами, але й визначними та влучними перекладами світових класиків літератури. Однак багато проблем, з якими перекладачам доводилося зіштовхуватися раніше, залишаються невирішеними і у наш час.

Однією з найбільших проблем художнього перекладу залишається різниця між двома мовами. Зокрема, англійська відноситься до германських мов, українська – до слов'янських. Величезна різниця полягає у граматичних структурах, лексиці, синтаксисі [6]. У багатьох випадках аспекти певної мови майже неможливо передати іншою. У таких ситуаціях перекладачі можуть звернутися до прийому компенсації і використати особливості мови перекладу для збереження стилю автора [8]. Також перешкодою для перекладачів часто стають культурні відмінності. Англійськомовні країни мають кардинально іншу культуру, ніж Україна, тому в вихідному тексті можуть бути змістові елементи зовсім незрозумілі для цільової аудиторії перекладу. Порівнюючи різні переклади українською мовою можна помітити багато цікавих способів, які перекладачі використовували, щоб вирішити цю проблему [5].

У вирішенні труднощів, що виникають через мовні та/або культурні розбіжності, перекладачі застосовують свій творчий потенціал із різною мотивацією: вони можуть вважати за краще якомога точніше відтворити текст оригіналу, намагатися зробити свій переклад максимально *буквальним*, або ж навпаки прагнуть відійти від тексту першотвору, запропонувати своє «прочитання», віддаючи перевагу *вільному* перекладу. Ці два типи перекладу вважаємо такими, що мають *творчий* характер. Певною мірою вибір між ними співвіднесений з вибором перекладацької стратегії, але загально визнаною в перекладознавчих студіях є відсутність однозначного збігу між згаданими видами перекладу та стратегіями *одомашнення* та *очуження*. Це дає підстави окремо розглядати *стратегічні* відмінності у множинних перекладах. Але стратегічний вибір перекладачів не повною мірою залежить від їхнього особистого вибору, у цьому аспекті нерідко вступає в дію *ідеологічний* чинник.

Українським перекладачам, як і будь-яким іншим митцям, довелося зіткнутися з цензурою, особливо у часи колишнього Радянського Союзу. Уряд намагався контролювати поширення інформації та запобігати поширенню ідей, які його не влаштовували або несли загрозу для керівної ідеології [10]. Відомо, що українських перекладачів також зазвичай змушували брати за зразок переклад російською мовою, який, як правило, був хронологічно першим і де з-поміж інших характеристик переважала стратегія одомашнення.

Тиск цензури в радянський період був очевидним, хоча не очевидним залишається особистість цензора, тобто не має можливості визначити, хто саме із агентів перекладацької діяльності виконував цю функцію. Утім, навіть за відсутності цієї інформації, текст перекладу несе на собі відбиток цензурування, або ж демонструє відсутність цензурних обмежень.

Це стосується, зокрема, перекладів, що ми розглянули в дослідженні. Текст першотвору належить відомому англійському письменнику В.С. Моєму. Ставлення до творчості В.С. Моєма ніколи не було однозначним, але критики завжди приділяли значну увагу його творам та визнавали, що письменник здатний глибоко розуміти людську поведінку, саме тому він створював переконливих персонажів, які могли відображати гострі почуття та емоції. Критики позитивно оцінюють якість стилю, влучне використання іронії, дотепність та співчуття письменника [12].

Однією з характерних рис творів В.С. Моєма є розуміння людської природи. Критики відміча-

ють його манеру створювати повністю завершені персонажі лише кількома влучними фразами та стверджують, що в своїх творах С. Моєм здатний лише на кількох сторінках передати складність людських стосунків [14].

Саме таку складність втілено в романі «Театр» (*Theatre*), що вперше вийшов друком у 1937 році. Критики вважають цей твір одним із найкращих у творчій спадщині В.С. Моєма, а відсутність політичного контексту, зосередженість автора на людських долях, емоціях та почуттях, очевидно були тими чинниками, що дозволили цьому роману пройти крізь «фільтр» [9] радянської цензури. Можемо навіть припустити, що нещирість, котра є наскрізною ідеєю усього твору, була схвально сприйнята радянським цензором та оцінена ним як одна з вад буржуазного суспільства.

Як не дивно, але традиція черговості перекладів, властива радянській добі, тут була порушена: переклад цього роману українською мовою був створений Маром Пінчевським у 1967 році, раніше за російський переклад, який з'явився у 1969 році, причому це був скорочений переклад. Пінчевський Мар Михайлович був відомим українським журналістом та перекладачем, який більше 25 років присвячував себе роботі у журналі іноземної літератури «Всесвіт» [2]. Хоча він перекладав лише з англійської мови, але добірка його робіт є численною. Під час роботи з романом В.С. Моєма М. Пінчевський, напевно єдиний з перекладачів, вирішив не використовувати у назві перекладеного твору слово «театр», а зробив цікаву заміну на слово «лицедії», щоб найвиразніше підкреслити ідею нещирості. Цей переклад нас зацікавив періодом його написання, через можливий вплив на нього ідеології та цензури того часу, а також через особистість перекладача, його всіма визнану майстерність і креативність.

Для дослідження було також обрано сучасний переклад Вікторії Цибульської – журналістки, сценаристки та авторки оповідань [1]. Хоча у Вікторії Цибульської дуже мала збірка перекладів з англійської мови, проте простота її стилю, а також сучасність здійснення перекладу привернули нашу увагу саме до цього варіанту.

Якісні та кількісні характеристики відмінностей в українських перекладах роману В.С. Моєма «Театр». Цілком очевидно, що ведучи мову про *буквальний* чи *вільний* переклад ми маємо на увазі, що перекладач послуговується обома типами, але різною мірою. Це підтверджують подані далі ілюстративні приклади.

(1) *I wonder if we could persuade you to come and eat a **chop** with us.*

*Я оце подумала... чи не погодилися б ви з'їсти **котлетку** в нашому товаристві?* (Переклад Пінчевського М.)

*Можливо, ви не відмовитеся поїхати з нами **перекусити**?* (Переклад Цибульської В.)

У цьому прикладі М. Пінчевський тяжіє до відтворення одиниці тексту оригіналу буквально, він використовує словниковий відповідник, лише додаючи до нього український суфікс, у той час як В. Цибульська пропонує вільний переклад, застосовуючи генералізацію.

(2) *They sat at a refectory table, Julia and Michael at either end in very **grand Italian chairs**...*

*Вони сиділи за обіднім столом, – Джулія навпроти Майкла, – на **пушистих стільцях з високими прямими спинками**...* (Переклад Пінчевського М.)

*Вони сиділи за довгим і вузьким обіднім столом, Джулія і Майкл на торцях, одне проти одного, в **величких італійських кріслах** ...* (Переклад Цибульської В.)

У прикладі (2) М. Пінчевський пропонує вільний переклад, він застосовує смисловий розвиток, тобто пояснює, якими є ці стільці, тоді як Цибульська вдається до буквального перекладу, використовуючи калькування.

(3) *You know the sort of thing I mean, a duke, or a cabinet minister, or an eminent **K.C.** who says clever, witty things and turns people round his little finger.*

*Ви знаєте, що саме я маю на увазі – **серед персонажів п'єси** є який-небудь герцог, чи міністр, чи, скажімо, **ушавлений адвокат**, красномовний розумник, який обкручує всіх круг пальця.* (Переклад Пінчевського М.)

*Ну, ви знаєте, що я маю на увазі – герцог, чи міністр, чи відомий **королівський адвокат**, які говорять дотепні речі і обводять всіх навколо пальця.* (Переклад Цибульської В.)

У цьому фрагменті В. Цибульська ближча до буквального перекладу, вона пропонує прямий переклад аббревіатури (*КС – King's Counsel – королівський адвокат*). М. Пінчевський обирає вільний переклад, він вирішує використати контекстуальну заміну – *ушавлений адвокат*, а також вдається до додавання, пояснюючи, що йдеться саме про *персонажів п'єси*.

Загалом вільний переклад домінує у варіанті М. Пінчевського: його зафіксовано у 79% усіх проаналізованих прикладів, тоді як частка буквального перекладу виявилася значно меншою – 21%. В. Цибульська також відділі перевагу вільному перекладу, але в її варіанті цей

тип має значно меншу питому вагу – 53% проти 47% буквального перекладу. Це засвідчує суттєво більше використання свого творчого потенціалу М. Пінчевським.

Використання перекладачами стратегій *одомашнення* та *очуження* здійснювалося аналогічно до використання ними буквального та вільного перекладу: в обох варіантах перекладу зафіксовано застосування обох перекладацьких стратегій, але з різною продуктивністю. Розглянемо подані далі ілюстративні приклади.

(4) *I thought we might take him back with us and give him a spot of **lunch**.*

*Я оце подумав – чи не запросити б нам його до себе на **ленч**?* (Переклад Пінчевського М.)

*Чи не взяти його з собою **перекусити нашивидкуруч**?* (Переклад Цибульської В.)

У цьому прикладі слово *ленч* у перекладі М. Пінчевського вказує на стратегію очуження, а *перекусити нашивидкуруч* у перекладі В. Цибульської – на стратегію одомашнення.

(5) *It was a very proper room for the **manager** of a first-class theatre.*

*Помешкання було обставлене саме так, як належить кабінету **директора** першокласного театру.* (Переклад Пінчевського М.)

*Якраз такий кабінет і повинен бути у **антрепренера** першокласного театру.* (Переклад Цибульської В.)

У прикладі (5), навпаки, М. Пінчевський застосовує стратегію одомашнення – *директор*, а у перекладі В. Цибульської використано стратегію очуження – *антрепренер*.

(6) *She taught her all the arts that she had herself learnt at the **Conservatoire** ...*

*Вона навчала дівчину всіх прийомів, що їх сама засвоїла колись у **Вищому музичному й театральному училищі** ...* (Переклад Пінчевського М.)

*Вона давала Джулії перші уроки драматичного мистецтва і навчила усім прийомам, які сама свого часу дізналася у **Conservatoire** ...* (Переклад Цибульської В.)

Аналогічним чином, у фрагменті (6) М. Пінчевський пропонує одомашнювальний переклад (контекстуальна заміна), а В. Цибульська – очужувальний – нульовий переклад. По кількісних показниках співвідношення використаних перекладацьких стратегій у проаналізованих перекладах виявилася таким: М. Пінчевський – стратегія одомашнення 54%, стратегія очуження – 46%; В. Цибульська – стратегія одомашнення 38%, стратегія очуження – 62%. Таким чином, варіант М. Пінчевського тяжіє до одомашнювального перекладу, а варіант

В. Цибульської – до очужувального. Це, на наш погляд, може бути спричинено не тільки й не стільки особистим вибором перекладача, а певною мірою зміною ідеологічного контексту.

Висновки. У проведеному дослідженні виявлено та вивчено причини та вияви множинності українського художнього перекладу різних часових зрізів на прикладі відтворення роману В.С. Моєма «Театр» М. Пінчевським у радянський період та В. Цибульською у наш час.

Відмінності в цих українських перекладах охоплюють різні перекладацькі трансформації, що є свідченням (1) застосуванням перекладачем свого творчого потенціалу; (2) стратегічної орієнтації перекладача.

Причини досліджених множинних перекладів вбачаються в ідеологічних змінах та прагненні перекладача до творчості; виявами множинності перекладів постають кількісні параметри використання перекладацьких стратегій та буквального чи вільного перекладу у відтворенні тексту першотвору.

Творчий потенціал перекладача засвідчено перевагою вільного перекладу над буквальним, що характерно для обох проаналізованих перекладів, але значно більшою мірою властиве перекладу М. Пінчевського, що підтверджує його високий фаховий рівень, визнаний перекладацькою спільнотою. У той самий час, переклад В. Цибульської вирізняється простотою стилю та доступністю викладу змісту.

Причини стратегічного вибору перекладача криються не лише у прагненні досягнення адекватності, але й у ідеологічному аспекті перекладу. Схвалюваний в авторитарних режимах одомашнювальний переклад домінує у М. Пінчевського, що з усією очевидністю спричинено тиском цензури, тоді як у В. Цибульської, що працювала за відсутності ідеологічних рестрикцій, очужувальний переклад демонструє значну перевагу.

Перспективною дослідження є аналогічний аналіз інших множинних українських перекладів автентичних англійськомовних художніх творів того самого та різних часових періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вікторія Цибульська. URL: <https://tsybulska.com/viktorii-tsybulska/> (дата звернення: 03.11.2022).
2. Гомін О. Мар Пінчевський. 2016. URL: <https://r2u.org.ua/forum/viewtopic.php?t=7012> (дата звернення: 17.09.2023).
3. Моєм В.С. Лицедії / пер. М. Пінчевський. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/William_Somerset_Maugham/Lytsedii/ (дата звернення: 21.01.2023).
4. Моєм В.С. Театр / пер. В. Цибульська. URL: <https://tsybulska.com/product/ebook-teatr/> (дата звернення: 20.01.2023).
5. Ребрій О.В. Пригоди Аліси в Україні, або про множинність сучасних перекладів. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2009. № 3. С. 190–205.
6. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
7. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт–Наш час, 2006. 344 с.
8. Тулупов О.В., Кіріченко Є.Є. Ненормативна лексика в англо-українському перекладі: творчість vs цензура. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. Вип. 96. С. 52–60.
9. Фролова І.Є., Лапіна О.В. Чинники ідеологічного впливу на переклад (на матеріалі українських перекладів роману Е. Гемінґвея «По кому подзвін» 1981 та 2018 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. Вип. 94. С. 40–46.
10. Choldin M.T. The New Censorship: Censorship by Translation in the Soviet Union. *The Journal of Library History (1974–1987)*. 1986. № 21(2). P. 334–349.
11. Maugham W.S. Theatre. URL: <https://content.ikon.mn/banners/2015/4/9/1472/william-somerset-maugham-theatre.pdf> (accessed: 20.01.2023).
12. Summing up Somerset Maugham at 90; his literary stature is larger than supposed by himself and others, says a London critic. *The New York Times*. 1964. URL: <https://www.nytimes.com/1964/01/19/archives/summing-up-somerset-maugham-at-90-his-literary-stature-is-larger.html> (accessed: 15.09.2023).
13. Venuti L. Strategies of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / M. Baker (ed.). London & New York : Routledge, 2001. P. 240–244.
14. Somerset Maugham W. *New World Encyclopedia*. URL: https://www.newworldencyclopedia.org/entry/W_Somerset_Maugham (accessed: 23.09.2023).
15. Wang F. An Approach to Domestication and Foreignization from the Angle of Cultural Factors Translation. *Theory and Practice in Language Studies*. 2014. Vol. 4. № 11. P. 2423–2427. URL: [10.4304/tpls.4.11.2423-2427](https://doi.org/10.4304/tpls.4.11.2423-2427) (accessed: 11.09.2023)

**МОВЛЕННЄВІ ЗАСОБИ ВИСЛОВЛЕННЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ
У СТАТТЯХ ЖУРНАЛУ «SCHWEIZER SOLDAT»**

**LINGUISTIC MEANS FOR EXPRESSING NEUTRALITY
IN ARTICLES OF THE “SCHWEIZER SOLDAT” JOURNAL**

Чайковська О.Ю.,

orcid.org/0000-0001-9945-4296

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Панченко А.О.,

orcid.org/0009-0001-3168-6872

студент II курсу магістратури факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті проаналізована роль журналу «Schweizer Soldat» у формуванні громадської думки щодо армії та національної безпеки в Швейцарії. Журнал виступає як основний інформаційний ресурс щодо збройних сил країни, здобуваючи довіру завдяки своєму історичному контексту і авторитету. У статті розглядаються основні аспекти політики нейтралітету Швейцарії та вплив інформаційного суспільства на формування світогляду громадян. Журнал надає об'єктивну та фактичну інформацію про армійські справи та гуманітарні місії, сприяючи розумінню ролі армії в швейцарському суспільстві. Мета статті полягає у аналізі статей журналу «Schweizer Soldat» та виявленні мовленнєвих засобів висловлення нейтралітету. У ході дослідження були використані такі методи: аналіз лінгвістичної літератури, порівняльний та описовий методи. У статті розглядається використання мовленнєвих засобів нейтралітету, військової термінології, способи подання об'єктивної та фактичної інформації, способи підняття патріотичного духу. Журнал «Schweizer Soldat» відіграє ключову роль у інформуванні громадськості про військові питання та національну безпеку, сприяючи формуванню об'єктивної публічної думки та впливаючи на прийняття важливих рішень у сфері оборони та безпеки Швейцарії. Серед жанрового розмаїття, представленого у журналі, виокремлено статті про аналіз геополітичної ситуації у світі, статті про власну нейтральну політику Швейцарії, репортажі із зон ведення бойових дій. «Schweizer Soldat» є незамінним інформаційним ресурсом для всіх, хто цікавиться армією та національною безпекою в Швейцарії. Він допомагає формувати обґрунтовану думку та сприяє розумінню важливості політичних та військових питань у швейцарському суспільстві та політиці. Автори журналу створюють текстовий контент, який дотримується журналістських стандартів об'єктивності та точності. Основними характеристиками мовлення є стислість, чіткість і ретельний аналіз подій. Редактори і журналісти журналу дотримуються вибіркового підходу до підбору слів і фраз, уникаючи полеміки та суб'єктивних оцінок.

Ключові слова: військова термінологія, об'єктивність, нейтралітет, миротворення, жанрове розмаїття.

The article deals with the role of the “Schweizer Soldat” journal in shaping public opinion regarding the Swiss army and national security. The journal serves as the primary information resource on the country's armed forces, earning trust due to its historical context and authority. The article examines key aspects of Switzerland's neutrality policy and the influence of the information society on citizens' worldviews. The aim of the article is to analyze the linguistic means of expressing neutrality in “Schweizer Soldat” articles. The research employed methods such as the analysis of linguistic literature, comparative, and descriptive methods. The article explores the use of linguistic means of neutrality, military terminology, methods of presenting objective and factual information, and ways to boost patriotic spirit. “Schweizer Soldat” plays a pivotal role in informing the public about military matters and national security, facilitating the formation of an objective public opinion and influencing crucial decisions in Switzerland's defense and security. Among the various genres represented in the journal, articles analyzing the global geopolitical situation, Switzerland's neutral policies and reports from conflict zones. “Schweizer Soldat” is an indispensable information resource for anyone interested in the Swiss army and national security. It helps shape well-informed opinions and enhances understanding of the significance of political and military issues in Swiss society and politics. The journal's authors create textual content that adheres to journalistic standards of objectivity and accuracy. Key characteristics of their language use include conciseness, clarity and thorough event analysis. Editors and journalists maintain a selective approach to word and phrase selection, avoiding polemics and subjective assessments.

Key words: military terminology, objectivity, neutrality, peacekeeping, genre diversity.

Сучасне інформаційне суспільство покладає надзвичайно великий вплив на формування світогляду громадян і визначення різних аспектів життя країни, а це особливо важливо для країн, які обирають політику нейтралітету. Серед таких країн Швейцарія виділяється своєю довгою історією нейтралітету.

«Schweizer Soldat» – це не лише військовий журнал, але й основний інформаційний ресурс щодо збройних сил Швейцарії. Його історичний контекст і авторитет дозволяють журналу бути довіреним джерелом інформації щодо армійських питань та військової техніки. Він постачає читачам

актуальну і нейтральну інформацію про армійські справи, навчання та діяльність збройних сил. Журнал є важливим інформаційним містком між армією та громадськістю, сприяючи розумінню ролі та функцій армії в швейцарському суспільстві.

Нейтралітет має величезне значення для Швейцарії та її збройних сил. Політика нейтралітету дозволяє країні уникати участі у міжнародних конфліктах і зберігати свою територіальну цілісність та безпеку. Це дозволяє Швейцарії бути медіатором у конфліктах та сприяти мирному врегулюванню суперечок. Нейтралітет також дає можливість країні бути активною учасницею гуманітарних та миротворчих місій без політичних обмежень [9].

З іншого боку, нейтралітет обмежує можливості військової підготовки та розвідки, оскільки збройні сили не є членами у військових альянсах. Це може викликати певні труднощі у військовому плануванні та готовності до ведення активних бойових дій.

Постановка проблеми. У журналі «Schweizer Soldat» висвітлюються усі аспекти нейтралітету швейцарських збройних сил. В журналі акцентується увага на внутрішній безпеці, навчанні та підготовці армійців, а також на активностях, пов'язаних з миротворчими місіями та гуманітарною допомогою. «Schweizer Soldat» допомагає читачам розуміти роль армії в утриманні нейтралітету та підтриманні безпеки в країні. Журнал є джерелом об'єктивної та авторитетної інформації як для військових, так і громадськості.

Для того, щоб журнал міг слугувати джерелом об'єктивної та авторитетної інформації, авторам статей варто підбирати максимально нейтральну лексику, яка не матиме жодних суб'єктивних суджень або оцінок, які б мали оцінку того чи іншого військового експерта. Саме тому статті журналу «Schweizer Soldat» мають формальний і об'єктивний стиль мовлення для висловлення нейтральності та об'єктивності в своїх матеріалах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі роботи над статтею були проаналізовані наукові роботи Т. Корольової та Р. Соріча, які займалися дослідженням військового дискурсу та його структурних особливостей. О. Бугайчук описала функціонування військових термінів у німецькомовному військовому дискурсі і дійшла висновку, що хоча військова термінологія є однозначною, точною та незалежною від контексту, вона все одно постійно розвивається. Балансовська приділила особливу увагу стилістичній забарвленості нейтральної лексики в конкретному контексті [1; 3].

Завдання полягає у аналізі статей журналу «Schweizer Soldat» та виявленні мовленнєвих засобів висловлення нейтралітету.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Стиль статей журналу «Schweizer Soldat» є об'єктивним та фактологічним. Журнал надає переважно інформаційні матеріали, без значущих політичних або ідеологічних нахилів. Однак в окремих статтях може бути висловлена патріотична підтримка швейцарських збройних сил та акцентування на важливості нейтралітету для країни.

Мовленнєві засоби, які вживаються у статтях і коментарях журналу «Schweizer Soldat» здебільшого вживаються для висловлення нейтрального стилю. Дослідження таких засобів важливе для аналізу їхнього впливу на читачку аудиторію. Статті журналу мають свої характерні особливості. До них належать:

1. Уживання військової термінології. «Schweizer Soldat» використовує багатий арсенал військових термінів, що допомагає точно та професійно висвітлювати армійські питання. Нариклад: *Militärdisziplin, strategische Ziele, Truppenrotation, Ausserdienststellung, Flugzeugträger, Kontingentskommandant, Flugfeldlöschfahrzeug* та інші [8].

2. Об'єктивність та представлення фактичної інформації. Важливим моментом є використання об'єктивних та фактичних висловлювань для підтвердження або спростування інформації. Це піднімає рівень довіри читачів до журналу:

- *Die Nachrichtenagentur berichtete objektiv über das Ereignis.* (Новинна агенція повідомила про подію об'єктивно).

- *Der Journalist präsentierte die Fakten klar und unparteiisch.* (Журналіст чітко та об'єктивно представив факти).

- *Die Veröffentlichung basiert auf objektiven Quellen.* (Публікація базується на об'єктивних джерелах).

- *Es ist wichtig, nur überprüfbare Fakten in unseren Berichten zu verwenden.* (Важливо використовувати лише перевірені факти у наших звітах).

- *Der Artikel ist frei von subjektiven Meinungen und konzentriert sich auf harte Fakten.* (Стаття не містить суб'єктивних думок і фокусується на реальних фактах) [8].

3. Підняття патріотичного духу. Деякі статті можуть містити висловлювання патріотичної спрямованості заради створення почуття підтримки військових сил та національної безпеки. Приклади містять заклики до захисту країни та обов'язку проходити військову службу:

- *Es ist unsere Pflicht, unser Land zu verteidigen.* (Це наш обов'язок захищати нашу країну).

- *Die nationale Sicherheit sollte für jeden Bürger oberste Priorität haben.* (Національна безпека повинна мати найвищий пріоритет для кожного громадянина).

- *Wir sollten stolz sein auf unsere Streitkräfte und ihre Opferbereitschaft.* (Ми повинні пишатися нашими збройними силами та їх готовністю до жертв).

- *Die Verteidigung unserer Heimat ist eine Verpflichtung, der wir alle nachkommen sollten.* (Захист нашої Батьківщини – це обов'язок, якого ми всі повинні дотримуватися).

- *Patriotismus zeigt sich in der Unterstützung unserer Armee und unserer nationalen Werte.* (Патріотизм виявляється в підтримці нашої армії та національних цінностей) [8].

4. Чітке визначення мети журналу та постійне нагадування про неї. У реченнях вживаються конкретні мовленнєві засоби, щоб наголосити, що журнал прагне інформувати аудиторію про військові справи та спонукає підтримувати концепцію військового нейтралітету Швейцарії:

- *Ziel und Hauptzweck unseres Magazins ist es, unsere Leser über militärische Angelegenheiten zu informieren und die Neutralitätskonzeption der Schweiz zu unterstützen.* (Мета та основне призначення нашого журналу – інформувати наших читачів про військові питання та підтримувати концепцію нейтралітету Швейцарії).

- *Wir setzen uns zum Ziel, ein Verständnis für die Wichtigkeit der nationalen Sicherheit zu schaffen und unsere Leser für die Bedeutung der Verteidigung unserer Heimat zu sensibilisieren.* (Ми ставимо за мету створити розуміння важливості національної безпеки та підвищити усвідомлення наших читачів щодо значення захисту нашої Батьківщини).

- *Unser Hauptanliegen ist es, die Bürger zur Wachsamkeit und zur Unterstützung unserer Streitkräfte zu ermutigen.* (Наша основна мета – спонукати громадян бути пильними та підтримувати наші збройні сили).

- *Wir verfolgen das Ziel, nationale Einheit und Solidarität in Fragen der Verteidigung zu fördern.* (Ми прагнемо підтримувати національну єдність і солідарність у питаннях оборони).

- *Unser Magazin dient dazu, die Leser zu informieren und zur aktiven Beteiligung an der Sicherheit unseres Landes zu ermutigen.* (Наш журнал призначений для інформування читачів і стимулювання їх активної участі у забезпеченні безпеки нашої країни) [8].

Наведені нижче приклади допомагають формувати образ Швейцарії як країни, яка прагне миру, підтримує політику нейтралітету та демонструє готовність та здатність захищати свою територію.

Die Schweizer Truppen sind an Friedensmissionen beteiligt und tragen zur Stabilität in Konfliktregionen bei [8]. Це речення демонструє позитивний імідж Швейцарії як миротворчої нації, яка приділяє велику увагу збереженню світового миру та стабільності. Воєнні дії та миротворчі місії є актуальними темами в сучасному світі, і це висловлювання підкреслює важливість ролі Швейцарії в міжнародних зусиллях з миротворення.

Schweizer Soldaten leisten humanitäre Hilfe in Krisengebieten weltweit [8]. Висловлювання ілюструє прихильність Швейцарії в області гуманітарної допомоги в глобальних кризових зонах. Це показує, що Швейцарія не тільки сприяє миру, але й активно сприяє полегшенню страждань у регіонах, які постраждали від військових конфліктів. Це сприяє створенню позитивного іміджу Швейцарії як країни, яка прагне добробуту інших країн.

Schweizer Experten sind an internationalen Konfliktanalysen und Konfliktlösungen beteiligt [8]. Висловлювання підкреслює досвід Швейцарії в аналізі та розв'язанні міжнародних конфліктів. Воно свідчить про те, що у Швейцарії є експерти, які активно беруть участь у вирішенні міжнародних конфліктів, що сприяє позитивній репутації Швейцарії та підкреслює її роль у міжнародній миротворчій діяльності.

У жанровому розмаїтті журналу «Schweizer Soldat» найчастіше представлені статті про геополітичні ситуації в різних країнах та репортажі із зон ведення бойових дій.

1. Аналіз геополітичної ситуації. Статті, що аналізують геополітичну ситуацію у світі та її вплив на Швейцарію, можуть сприяти усвідомленню читачами глобальних загроз та важливості національної безпеки:

- *Analyse der geopolitischen Lage: In unseren Artikeln wird die aktuelle geopolitische Situation weltweit untersucht, einschließlich der potenziellen Auswirkungen auf die Sicherheit der Schweiz.*

- *Betrachtung der globalen Geopolitik: Unsere Berichte liefern Einsichten in die sich entwickelnde geopolitische Landschaft und deren Bedeutung für die nationale Sicherheit der Schweiz* [8].

2. Репортажі із зон ведення бойових дій. Публікації, які описують роботу швейцарських військових у різних частинах світу, надають читачам інформацію про активність армії за кордоном та її роль у міжнародних операціях.

- *Berichte aus Kriegsgebieten: Wir dokumentieren die Arbeit der schweizerischen Streitkräfte in verschiedenen Teilen der Welt und informieren unsere Leser über ihre Aktivitäten im Ausland und ihre Rolle in internationalen Missionen.*

• *Reportagen aus militärischen Konfliktzonen: Unsere Artikel bieten Einblicke in die Arbeit der schweizerischen Streitkräfte in verschiedenen Teilen der Welt und verdeutlichen ihre Beteiligung an internationalen Operationen* [8].

Репортери зазначають та наголошують, що вони лише задокументовують події у зонах ведення бойових дій, та інформують суспільство про стан справ у бойових регіонах.

3. Статті стосовно власної політики Швейцарії. Матеріали, які пояснюють політику нейтралітету Швейцарії та її важливість для міжнародних відносин, можуть впливати на громадську думку та підтримку цієї політики.

• *Artikel über die Neutralitätspolitik: Unsere Berichte erklären die Neutralitätspolitik der Schweiz und deren Bedeutung für die internationalen Beziehungen, was die öffentliche Meinung und Unterstützung dieser Politik beeinflussen kann.*

• *Beiträge zur schweizerischen Neutralität: Wir erläutern die Neutralitätspolitik der Schweiz und deren Rolle in den internationalen Beziehungen, um das Verständnis der Öffentlichkeit zu fördern und die Unterstützung dieser Politik zu stärken* [8].

Автори постійно вживають термін *Neutralitätspolitik*, чим вкотре намагаються наголосити на нейтральності Швейцарії стосовно політичних питань. «Schweizer Soldat» відіграє важливу роль у формуванні громадської думки щодо армії та національної безпеки в Швейцарії з різних аспектів, що мають значення як для військових, так і для цілої громадськості.

Висновки. Варто відзначити, що автори журналу створюють текстовий контент, який дотримується журналістських стандартів об'єктивності та точності. Основними характеристиками

мовлення є стислість, чіткість і ретельний аналіз подій. Редактори і журналісти дотримуються вибіркового підходу до вибору слів і фраз, уникаючи полеміки та суб'єктивних оцінок.

Важливою рисою функціонування мовленнєвих засобів у журналі є відсутність виразів або зворотів, що можуть вказувати на відповідність до якоїсь конкретної політичної доктрини чи геополітичного вектору. Це створює нейтральний характер матеріалів та допомагає уникнути будь-якої партійності.

Редакція журналу намагається уникати емоційних висловлень, релятивізму і стверджень, які можуть сприйматися як образливі для будь-якої сторони в конфлікті.

Важливість цього функціонування мовленнєвих засобів полягає в створенні об'єктивної та нейтральної платформи для інформування читачів про військові аспекти та глобальні події, які можуть впливати на Швейцарію.

Журнал «Schweizer Soldat» є авторитетним джерелом інформації та сприяє формуванню об'єктивної публічної думки щодо армії та національної безпеки. Цей журнал надає інформацію, аналіз та перспективи стосовно військових питань, глобальної безпеки та політики нейтралітету. Він сприяє глибокому розумінню сучасних викликів та загроз, які стоять перед країною, і спонукає до обговорення цих питань серед громадськості.

За допомогою свого об'єктивного та нейтрального підходу, «Schweizer Soldat» сприяє формуванню раціональної та інформованої громадської думки, яка може вплинути на прийняття важливих рішень у сфері оборони та національної безпеки. Таким чином, журнал відіграє ключову роль у забезпеченні національного інтересу і безпеки Швейцарії в умовах геополітичних змін та викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балансовська О.В. Мовні засоби нейтральності в публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 20 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Корольова Т., Соріч Р., Александрова О. Військовий дискурс та особливості його перекладу. Одеса : Науковий вісник ПНПУ ім. К.Д. Ушинського. 2021. № 33. С. 369–382.
4. Пасік Н.М. Висловлення нейтралітету в фразеології. *Мовознавство*. 1999. № 2–3. С. 21–30.
5. Романюк М.М. Висловлення нейтралітету в публіцистичному мовленні. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія «Мова і література»*. Київ, 2015. Вип. 188. С. 20–25.
6. Фурсіна Н.А. Дискурс сучасного військового конфлікту. Полікомплексні війни. *Економіка та держава*. 2019. № 4. С. 112–118.
7. Шкута О.Г. Відтворення військової термінології українською мовою (на матеріалі сучасних публіцистичних текстів). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія, педагогіка, психологія»*. 2017. № 34. С. 273–277.
8. Schweizer Soldat : веб-сайт. URL: <https://www.schweizer-soldat.ch/archiv.html> (дата звернення: 05.10.2023).
9. Militärdienst : веб-сайт. URL: <https://www.ch.ch/de/sicherheit-und-recht/militardienst-und-zivildienst/militardienst/> (дата звернення: 09.10.2023).
10. Schweizer Armee : веб-сайт. URL: <https://www.vtg.admin.ch/de/home.html> (дата звернення: 11.10.2023).
11. Neue Zürcher Zeitung : веб-сайт. URL: <https://www.nzz.ch/themen/schweizer-armee> (дата звернення: 14.10.2023).

РОЗДІЛ 8

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.45>

ІНТЕРКОРПУСНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СУЧАСНИХ МОВАХ

INTERCORPUS ANALYSIS OF LEXICAL AND SEMANTIC RELATIONS IN MODERN LANGUAGES

Мельник І.Є.,*orcid.org/0000-0001-5594-4269**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри англійської філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***Ткаченко Л.М.,***orcid.org/0000-0001-6286-6246**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації**Черкаського державного технологічного університету***Калініченко Т.М.,***orcid.org/0000-0001-7672-5858**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри загального мовознавства і романо-германської філології
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Корпусний аналіз має давню традицію в лексичній семантиці. Завдяки розвитку комп'ютерів і доступності великих електронних корпусів лексикологи та лексикографи мають у своєму арсеналі велику кількість надійних матеріалів, які формують значну емпіричну базу даних для описових досліджень. Для аналізу великих обсягів даних лексикографи використовують інструменти статистичного аналізу, які полегшують етап корпусного аналізу. Статистичні методи дають змогу виявити контекстуальні підказки, як-от паралельні слова (фрази) та синтаксичні моделі (граматичні вирази та словосполучення), щоб досліджувати лексичні значення з корпусних даних. З іншого боку, ці методи класифікують входження лексем за різними значеннями, які потім можна використовувати відповідно до контекстуальних підказок. В аналізі колокацій статистичний аналіз автоматизує ідентифікацію контекстуальних підказок, тоді як класифікація подій і типів залишається на розсуд інтеркорпусного аналізу. В цій статті представлено основні особливості та найважливіші референції різних підходів і підтипів, а також проілюстровано принципи інтеркорпусного розподільного аналізу на прикладі демомоделі розподілу. Розглянуто також лексичні програми для аналізу полісемії. До того ж, описано метод візуалізації, який дає змогу інтерпретувати семантичні структури, описані семантичною дистрибутивною моделлю. Ця стаття презентує метод дистрибутивного аналізу, який розглядається як логічне продовження статистичних методів, на яких ґрунтується аналіз лексико-семантичних відношень у сучасних мовах. В цій статті описано потенціал розподільного семантичного моделювання для міжкорпусного аналізу. Описано закономірності статистичного інструментарію, який використовується в лексичній семантиці. Інтеркорпусні моделі дають змогу вивчати слова або на рівні типів, або на рівні токенів. Моделі на рівні типів не тільки пояснюють, що одне слово відрізнятиметься від іншого, але й виявляють синонімію та пов'язані з ним лексичні зв'язки.

Ключові слова: корпусне навчання, корпусна лінгвістика, семантика, лексичні закономірності, синтаксичні закономірності.

The corpus analysis has a long tradition in lexical semantics. Thanks to computers and the availability of larger electronic corpora, lexicologists and lexicographers now have large amounts of reliable data at their disposal, which constitute a vast empirical database for their descriptive work. In order to analyse large amounts of data, lexical semantics researchers use statistical analysis tools that facilitate the stages of corpus analysis. Statistical methods allow identifying contextual clues in the corpus data to learn the meaning of a lexeme, such as parallel words (phrases) and syntactic patterns (grammatical phrases or collocations). On the other hand, these methods allow you to classify the occurrence of a token in different meanings and use it according to contextual indices. Collocation analysis has automated the identification of contextual clues through statistical analysis, but it leaves the classification of events and types to intercorpus analysis. The paper presents the main features and most important references for different approaches and subtypes, and explains the principles of intercorpus distributional analysis with an example of a demo distribution model. The lexicological application for polysemy analysis is discussed. Finally, a visualisation method is presented that allows for the interpretation of semantic

structures defined by semantic distribution models. This paper presents methods of distributional analysis, which we consider to be a logical continuation of the statistical state of the art on which the analysis of lexical-semantic relations in modern languages is based. The regularities of statistical tools used in lexical semantics are described. Intercorpus models allow learning words either at the level of types or at the level of tokens. Type-level models not only explain how one word is different from another, but also reveal synonymy and related lexical relations.

Key words: corpus-based learning, corpus linguistics, semantics, lexical regularities, syntactic regularities.

Постановка проблеми. Методи розподільного аналізу систематично поєднують асоціативні заходи та багатовимірні статистичні методи для дослідження лексичних семантичних структур у великих текстових корпусах. В результаті вдається доповнити сформовані закономірності в поданні статистичного інструментарію, який використовуються в лексичній семантиці (табл. 1).

Використання статистичних методів на обох етапах аналізу даних є логічним, навіть необхідним, доповненням з двох причин. По-перше, лексикологи та лексикографи отримують користь від додаткової підтримки статистичних методів виявлення закономірностей. Неможливо вручну кодувати, категоризувати та ідентифікувати тисячі словникових статей у словнику. Аналіз статистичних даних дає змогу мати репрезентативну вибірку різних додатків, яку потім можна детально проаналізувати. По-друге, великі дані та доступність більших обсягів інформації розширюють традиційний фокус лексикографічних та лексикографічних досліджень. Середовище великих даних дає змогу дослідникам вивчати тенденції та закономірності, які могли б залишитися непоміченими під час аналізу менших корпусів, наприклад, розповсюдження нових слів або нових уживань наявних слів у соціальних мережах. Для виявлення таких тенденцій важливо використовувати методи інтеркореляційного аналізу даних, а також відповідні кількісні методи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корпусний аналіз має давні традиції в лексичній семантиці, що ґрунтуються на появі великих словникових проєктів у XIX столітті. У XX столітті дослідники лексичної семантики спиралися на текстові підказки в реальних мовах для виявлення й організації різноманітних значень і вживань слів. У 1950-х роках синтаксичні дослідження відійшли від реальних даних, але ідеї Д.Р. Ферта (1957), З. Харріса (1954) і У. Вівера (1955) дали

поштовх до застосування підходу, який розглядав реальні дані як природне емпіричне підґрунтя для семантичних ідентифікацій [1, с. 13]. Спочатку корпусні дані збирали й аналізували вручну. Завдяки розвитку комп'ютерів і наявності більших електронних корпусів лексикологи й лексикографи тепер мають у своєму розпорядженні велику кількість надійних даних, які становлять величезну емпіричну базу для описової роботи. Для аналізу цієї великої кількості даних лексикографи використовують інструменти статистичного аналізу, які полегшують етап корпусного аналізу. З одного боку, статистичні методи дають змогу ідентифікувати в корпусних даних контекстуальні підказки для вивчення значення лексеми, такі як співпаралельні слова (словосполучення) і синтаксичні патерни (граматичні словосполучення або коллогації) [2]. З іншого боку, ці методи уможливають класифікацію входження лексеми в різні значення і використовувати відповідно до контекстуальних індексів. Перший підхід, тобто визначення контекстуальних показників завдяки статистичним методам, пов'язаний із традиційною корпусною лінгвістикою англійської мови, розробленою Д. Сінклером (1991), визначав лексичне значення слова відповідно до типового слова-словосполучення або синтаксичного зразка (колокації). К. Черч і П. Хенкс (1989) запровадили статистичні показники, такі як t-індекси, для визначення релевантних та інформативних словосполучень і колокацій за розподілом частотності в тексті [3]. Згодом ці показники були вдосконалені та оптимізовані [4]. Другий підхід – статистичне групування вживання – нині широко використовується в лінгвістиці, його можна побачити в найновіших напрацюваннях у царині когнітивної семантики. Зокрема, підхід поведінкового профілю нещодавно презентував багатовимірні статистичні методи, які автоматично класифікують вживання слів за кількома

Таблиця 1

Огляд статистичних засобів, що використовуються в лексичній семантиці

	Виявлення контекстуальних підказок	Класифікація подій
Класична філологія	вибірка	вибірка
Розбір словосполучень	статистика	вибірка
Аналіз поведінкових профілів	вибірка	статистика
Методи розподілу	статистика	статистика

Джерело: власне розроблення авторів

різними значеннями або вживаннями на основі корпусних даних [5, с. 301]. Наприклад, корпусна лінгвістика використовує чинниковий аналіз відповідності для візуалізації того, як вживання дієслів групуються в різні значення відповідно до їхньої синтаксичної поведінки та семантичних властивостей. Ці два підходи використовують незалежно в цих різних традиціях. У колокаційному аналізі ідентифікація контекстуальних підказок автоматизована за допомогою статистичного аналізу, але категоризація подій і типових контекстів залишена для ручного аналізу. Аналіз профілю поведінки, з іншого боку, є статистичною автоматизацією класифікації типових подій і контекстів маркерів. Зрозуміло, що навчання в класичній філології проводилося в ручному режимі. Дослідження колокації, з одного боку, і аналіз поведінкових профілів, з іншого, автоматизували лише один з двох кроків.

Методи інтеркорпусного розподільного аналізу, також відомі як моделі простору слів, спочатку використовувалися в когнітивній психології для моделювання лексичної пам'яті [6, с. 622]. Потім вони були розроблені в Computational Linguistics, де зараз широко використовуються для моделювання семантичного аналізу в галузі обробки природної мови (NLP).

Інтеркорпусний аналіз сьогодні є важливим способом представлення та використання лексики та лексичної семантики [7].

Постановка завдання. Методи інтеркорпусного аналізу ґрунтуються на гіпотезі розподілу про те, що слова, які трапляються в схожих контекстах, як правило, мають схожі значення. Мета цієї статті – розглянути підходи до аналізу зв'язків між значеннями слів та їхніх підтипів із трьох точок зору: типу контексту, рівня аналізу та обчислювальної репрезентації.

Виклад основного матеріалу. Методи і моделі розрізняються в залежності від типу контексту, який використовується для представлення значення слів. Розрізняють моделі на основі документів і моделі на основі слів. У моделях, що спираються на документи, семантичний аналіз слова x ґрунтується на спостереженні за вживанням x у контексті всього документа. Розрізняють моделі на основі документів і моделі на основі слів. У моделях, що спираються на документи, семантичний аналіз слова x ґрунтується на спостереженні за вживанням x у контексті всього документа. Англосаксонські прототипи, такі як Latent Semantic Analysis (LSA) [8], є моделями, основою яких є документи. Моделі, побудовані на словах, беруть за початок виникнення x в контексті інших слів. Деякі моделі,

що ґрунтуються на словах, репрезентують кожне входження x у корпусі з «графічним входженням» у заданому контекстному вікні [9]. Інші моделі на основі слів пояснюють синтаксичні залежності між словом x і його «синтаксичним входженням» [10]. Моделі на основі документів більше підходять для моделювання синтаксичних і реляційних зв'язків, наприклад, між словом *лікар* і *лікарня* або *автомобіль* і *водій*. Моделі, засновані на словах, особливо ті, які покладаються на інформацію про синтаксичну залежність, є більш точними і краще відображають парадигматичні зв'язки, такі як близькі до синонімів *лікарня* і *клініка*. Деякі роботи виходять за рамки контекстів появи в текстах (словах або документах), щоб також інтегрувати в інтеркорпусний аналіз «візуальні слова» або зображення, витягнуті з обчислювальних візуальних методів, що призводить до «мультимодальної дистрибутивної семантики» [10].

Інтеркорпусні моделі дають змогу вивчати слова або на рівні типів, або на рівні токенів. Моделі на рівні типів не тільки пояснюють, що одне слово відрізнятиметься від іншого, аби виявити синонімію та пов'язані з нею лексичні зв'язки, а й дають уявлення про різні значення багатозначного слова. Однак, щоб визначити значення конкретного явища, моделі на рівні токенів вирізняють одне використання цього слова від іншого використання того самого слова, у такий спосіб вивчаючи його багатозначність.

Інтеркорпусні моделі розрізняються залежно від способу обчислювального представлення розподільчих даних, тобто представлення на основі графів або векторне представлення. Векторні моделі спираються на растрове представлення слів у векторному просторі. Наприклад, матриця слів×слова, яка має на меті охарактеризувати слова на основі їхніх графічних співструмів, або матриця відносин залежності від слів×залежностей, яка характеризує слова відповідно до їхніх синтаксичних співструмів. Важливо звести велику кількість контекстуальних ознак до обмеженої кількості «семантичних вимірів» або для ефективної обчислювальної обробки, або для візуалізації, що дає змогу дослідникам-лінгвістам легше здобути доступ до семантичних зв'язків, що виникають.

Для ілюстрації головних принципів дистрибутивної семантичної моделі використовується конкретна інтеркорпусна модель, тобто модель на основі слів, яка розглядає графічні входження на рівні типу як векторне представлення.

Цей приклад використовується для вивчення трьох, а саме *собака*, *кішка* та *кава*, у пробному демо корпусі з шести прикладів речень.

- (1) Собака голосно гавкає на перехожих.
- (2) Ветеринар бере собаку за шию.
- (3) Кіт голосно муркоче.
- (4) Ветеринар був подряпаний кішкою, коли брав її на руки.
- (5) Ми п'ємо більше кави, ніж чаю.
- (6) Ветеринар бере чашку і п'є каву.

Було використано найпростішу модель, яка ігнорує синтаксичні залежності та перераховує абсолютні найпоширеніші іменники, дієслова та прислівники тільки на основі семантики. Частоти показані в матриці частотності нижче (табл. 2).

Нехтування синтаксичними зв'язками на користь семантичних називається підходом до пошуку інформації за принципом «мішка слів». На реальних прикладах і великих корпусах контекстні слова (стовпчики) часто складаються з тисяч слів і, звісно, мають частоту входження набагато вищу за «2».

Частоту входження можна інтерпретувати як координати, що дають змогу позиціонувати лексеми *собака*, *кіт* і *кава* в багатовимірному семантичному просторі. Продовжуючи цю геометричну метафору, відстань між двома словами в цьому багатовимірному семантичному просторі також можна обчислити, щоб виміряти відстань між їхніми значеннями. На практиці для обчислення подібності між трьома цільовими словами використовується векторна алгебра для обчислення подібності. Фактично, кожне цільове слово може бути представлено вектором його входження або контекстом. Отже, дані розподілу подаються у вигляді векторів входжень. Цільові слова з однаковою кількістю входжень мають схожі векторні подання. Потім вектори порівнюються через показник схожості й обчислюється відстань у векторному просторі: схожість векторів трьох цільових слів обчислюється за косинусом кута між ними. Косинус є стандартною мірою подібності в дистрибутивній семантиці. Інтуїтивно зрозуміло, що кут між двома схожими поняттями (наприклад, *собака* і *кішка*) буде меншим, ніж кут між двома різними словами (наприклад, *собака* і *кава*). Іншими словами, якщо розподіл слів менш схожий, значення косинуса подібності буде меншим:

- $\cos(\text{собака, кішка}) = 0,55$ $\cos(\text{собака, кава}) = 0,27$
- $\cos(\text{кішка, кава}) = 0,30$

Результат відповідає інтуїції: «собака» і «кішка» найбільш схожі, в той час як «собака» і «кава» мають найменшу кількість спільних випадків. Треба зазначити, що «собака» дещо менше схоже (0,27) на «каву», ніж на «кішку» (0,30), оскільки «собака» також з'являється з «гавкотом» і «перехожим», на відміну від «кішки» і «кави».

Застосування цієї методики до реальних прикладів і корпусів не ґрунтується на абсолютних частотах співвідношення між цільовим словом і його співвідношеннями. Найчастіші супутні випадки не обов'язково дають найбільше інформації про значення цільового слова. Як і в дослідженнях словосполучень, методи інтеркорпусного аналізу спираються на статистичні показники спорідненості, які можуть додавати значення збігам, що з'являються значно частіше з цільовим словом, ніж можна було б очікувати випадково. Ці вагомні збіги, незалежно від їхньої абсолютної частоти, надають більше інформації про значення цільового слова, ніж будь-які інші співпадіння. Наприклад, у випадку зі словом «собака» слово «ветеринар» семантично ближче до поняття «тварина», ніж слово «брати», хоча й менш частотне. Показники асоціації, які використовуються як вагові функції в дистрибутивній семантичній моделі, запозичені з аналізу словосполучень. Схема зважування, використана в цьому прикладі, базується на точковій мірі взаємної інформації. Вона спирається на частоти поширеності, зібрані на великому корпусі для обчислення значень схожості. Припустимо, що у ветеринара колокаційна вага становить 4,3, якщо вона з'являється у собаки, 3,5 – у кішки і 0,8 – у кави. Тоді обчислення косинусної подібності з колокаційних ваг вказує, з одного боку, на те, що *собака* і *кішка* більш схожі, ніж у незваженому розрахунку, а з іншого боку, що вони менш схожі на *каву*:

- $\cos(\text{собака, кішка}) = 0,87$ $\cos(\text{собака, кава}) = 0,31$
- $\cos(\text{кішка, кава}) = 0,32$

Зважений розрахунок косинусної подібності між усіма цільовими парами слів генерує матрицю подібності з цільовими словами, як у рядках, так і в стовпцях, і зі значенням косинусної подібності на цільову пару слів у клітинках. Всі елементи діагоналі є «1», причому кожне цільове слово повністю схоже на себе. Матриця

Таблиця 2

Матриця спільного входження для цільових слів *собака*, *кіт* і *кава*

	ляяти	прохожий	ветеринар	брати	шия	муркотіти	сильно	подряпина	пити	більше	чай	чашка
Собака	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0
Кіт	0	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0
Кава	0	0	1	1	0	0	0	0	2	1	1	1

Джерело: власне розроблення авторів

симетрична, з однаковими значеннями по обидва боки від діагоналі, тому що косинусна подібність між словами А і В така ж, як і між словами В і А. В таблиці 3 нижче показана подібність косинусів для наших трьох прикладів цільових слів. Наприклад, у великих реальних корпусах для кожного цільового слова можна знайти найбільш схоже слово в решті лексики. Оскільки дуже схожі слова часто є (майже) синонімами, цей тип матриці схожості слів часто використовується для автоматичного вилучення синонімів в обчислювальній лінгвістиці (табл. 3).

Таблиця 3

Матриця значень подібності косинусів

	Кіт	Кава	Собака
Кіт	1	0,32	0,87
Кава	0,32	1	0,31
Собака	0,87	0,31	1

Джерело: власне розроблення авторів

Метод інтеркорпусного розподільного аналізу підходить для різноманітних лексикографічних та лексикографічних застосувань, як-от автоматичний відбір зразків речень у словниках, діахронічні семантичні дослідження та вивчення соціолінгвістичної варіативності.

Висновки. В цій статті описано потенціал розподільного семантичного моделювання для міжкорпусного аналізу. Завдяки використанню великих електронних корпусів лексиколога і лексикографи мають у своєму розпорядженні значну емпіричну базу даних. Для аналізу такої великої

кількості даних можна використовувати інструменти статистичного аналізу та методи міжкорпусного дистрибутивного аналізу для виявлення закономірностей лексичних і семантичних зв'язків.

Методи інтеркорпусного розподільного аналізу ґрунтуються на припущенні, що слова, які зустрічаються в схожих контекстах, мають схожі значення. Залежно від типу контексту, рівня аналізу та комп'ютерного представлення даних вони поділяються на різні підходи та підтипи. Основні принципи цих моделей описано в цій роботі на основі конкретної дистрибутивної моделі, яка є порівняно інтуїтивно зрозумілою для лінгвістів, а саме моделі на основі слів, що бере до уваги графічну комбінованість на рівні жанрів у вигляді векторних уявлень. Ця розподільна модель дає змогу не лише виявляти семантичну (не)схожість між різними словами, як, наприклад, у прикладах із демонстраційного корпусу «собака», «кіт» та «кава», а й знаходити різні значення певного слова на основі семантичної (не)схожості між словами, що трапляються одночасно.

Мета цієї статті – продемонструвати користність дистрибутивних семантичних моделей для лінгвістів, лексикологів і лексикографів, надавши нетехнічний вступ до основних принципів і конкретних лексикографічних застосувань. Як показують різні підходи та багато підтипів моделей, майбутні дослідження повинні бути зосереджені на розробленні набору параметрів для отримання моделі, яка найкраще відповідає конкретним потребам необхідного лексикографічного або лексикографічного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cavasso L., Taboada M. A corpus analysis of online news comments using the Appraisal framework. *Journal of Corpora and Discourse Studies*. 2021. Vol. 4. P. 1–38. DOI: 10.18573/jcads.61
2. Kozlova T., Polyezhayev Y. A Cognitive-Pragmatic Study of Australian English Phraseology. *AD ALTA*. 2022. Vol. 12(1). P. 85–93. DOI: 10.33543/12018593
3. Lefter I., Baird A., Stappen L., Schuller B.W. A cross-corpus speech-based analysis of escalating negative interactions. *Frontiers in Computer Science*. 2022. Vol. 4. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fcomp.2022.749804/full>
4. Lin P. ChatGPT: Friend or foe (to corpus linguists)? *Applied Corpus Linguistics*. 2023. Vol. 3(3). DOI: 10.1016/j.acorp.2023.100065
5. Lin P., Adolphs S. Corpus linguistics. In *The Routledge Handbook of Applied Linguistics*. Routledge, 2023. P. 296–308. DOI: 10.4324/9780203856949.ch3
6. Messina C.M., Jones C.E., Poe M. Prompting Reflection: Using Corpus Linguistic Methods in the Local Assessment of Reflective Writing. *Written Communication*. 2023. Vol. 40(2). P. 620–650. DOI: 10.1177/0741088322114942
7. Newman-Griffis D., Sivaraman V., Perer A., Fosler-Lussier E., Hochheiser H. TextEssence: A Tool for Interactive Analysis of Semantic Shifts Between Corpora. In *Proceedings of the conference. Association for Computational Linguistics. North American Chapter. Meeting*. 2021. 106. NIH Public Access. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8212692/>
8. Saddhono K., Rohmadi M., Setiawan B., Suhita R., Rakhmawati A., Hastuti S., Islahuddin I. Corpus Linguistics Use in Vocabulary Teaching Principle and Technique Application: A Study of Indonesian Language for Foreign Speakers. *International Journal of Society, Culture & Language*. 2023. Vol. 11(1). P. 231–245. DOI: 10.22034/ijsc.2022.1971972.2823

9. Wang G., Wang H., Wang L. Research trends in tourism and hospitality from 1991 to 2020: an integrated approach of corpus linguistics and bibliometrics. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*. 2023. Vol. 6(2). P. 509–529. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JHTI-09-2021-0260/full/html>

10. Xu J. Application Research of Cognitive Linguistics Based on Big Data Internet Corpus Construction. *Journal of Physics: Conference Series*. 2021. Vol. 1. IOP Publishing. DOI: 10.1088/1742-6596/1861/1/012028

UDC 81'4:43

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.46>

ORAL POLITICAL DISCOURSE: FACTORS OF TRANSLATABILITY

УСНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС: ФАКТОРИ ПЕРЕКЛАДНОСТІ

Shchypachova D.S.,

orcid.org/0000-0003-4501-3131

Lecturer at the Department of English for Engineering I

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Practice, theory and didactics of simultaneous translation show that in the speeches of political figures there are elements and peculiarities that flow into the process of simultaneous translation: complexity and simplicity of its work. The relevance of these topics is due to the growing importance of political communication, as well as the need for the preparation of qualified translator personnel. The article develops an idea about the fact that the structure of a learned political language and the specificity for a learned translation lie among a large number of factors that are amenable to analysis. The conducted research allows us to make such a decision: speeches of politicians can easily contain specific parameters that influence the process and the result of the translation process. It can be said that the success and simplicity of translation in political discourse, as in other discourses, lies both in the translation itself (his competence and skills), and in the type of speaker (his individual characteristics). Knowing the peculiarities of speakers' speech, the peculiarities of intonation, pauses in speech and other parameters can significantly facilitate the activity of oral translation, speed up hundreds of transfers, and help achieve the most accurate transfer of content. However, it is important to keep in mind those factors that can be included in the translation, such as the circumstances in which the speech appears, the speaker's particular positioning of the problem that is being described, the quality of equipment, the preparation of the audience, etc. An important role is played by competence, skills and knowledge of the synchronist (linguistic and extralinguistic). At the same time, knowledge of the strategies and mechanisms that are used for political texts will facilitate the translation process and allow you to preserve the communicative effect of the original text as much as possible. The development of the individual manners of a political figure in these speeches plays an important role for translation and is a promising area for further research and for the didactics of oral translation. The relevance of the investigation is determined, first of all, by the growing importance of political, multilingual communication and the constant need for the preparation of oral translations; in other words, the sheer necessity of understanding the implementation of the process of oral simultaneous translation in order to inspire consistent models to begin on authentic material that sounds; thirdly, the presence of algorithms for the rational selection of initial material for starting oral translation is consistent with the dynamics of graduated initial assignments from simple to complex.

Key words: oral translation, synchronous translation, political discourse, portrait of a speaker, translatability.

Практика, теорія та дидактика усного перекладу показують, що в промовах політичних діячів містяться елементи та особливості, які впливають на процес усного синхронного перекладу: ускладнення чи спрощення його здійснення. Актуальність теми пов'язана зі зростаючою значимістю політичної комунікації, а також необхідністю у підготовці кваліфікованих перекладацьких кадрів. У статті розвивається думка про те, що структура усної політичної мови та її специфіка для усного перекладу залежать від багатьох факторів, які піддаються аналізу. Проведене дослідження дозволяє нам дійти такого висновку: у промовах політиків дійсно містяться певні параметри, які впливають на процес і результат усного перекладу. Можна сказати, що успішність і простота перекладу в політичному дискурсі, як і в інших дискурсах, залежать як від самого перекладача (його компетенції та навичок), так і від оратора (його індивідуальних та мовних характеристик). Знання особливостей промов ораторів, особливостей інтонації, паузації мови та інших параметрів може значно полегшити діяльність усного перекладача, скоротити відсоток помилок та перепусток та допомогти досягти максимально точної передачі змісту. Однак варто пам'ятати про те, що вплив на переклад можуть вплинути і такі фактори, як обставини, в яких вимовляється мова, особисте ставлення оратора до проблематики, що описується, якість обладнання, підготовка аудиторії і т. д. Важливу роль відіграє компетенція, навички та знання синхроніста (лінгвістичні та екстралінгвістичні). Разом з цим, знання стратегій і механізмів, що використовуються для політичних текстів, полегшують процес перекладу і дозволяють максимально повно зберегти комунікативний ефект тексту оригіналу. Вивчення індивідуальних манер політичного діяча у поданні промов відіграє важливу роль для перекладу і є перспективною сферою для подальших досліджень і для

дидактики усного перекладу. Актуальність дослідження, таким чином, обумовлена, по-перше, зростаючою значимістю політичної багатомовної комунікації та постійною затребуваністю в підготовці усних перекладачів; по-друге, нагальною необхідністю осмислення реалізації процесу усного синхронного перекладу для побудови відповідних моделей навчання на автентичному матеріалі, що звучить; по-третє, відсутністю алгоритмів раціонального відбору навчального матеріалу для навчання усному перекладу відповідно до динаміки виконання градуїюваних навчальних завдань від простого до складного.

Ключові слова: усний переклад, усний синхронний переклад, політичний дискурс, портрет оратора, перекладність.

Introduction. Oral simultaneous translation is the most complex type of cognitive-communicative activity, which is due to a number of reasons: the simultaneity of the processes of perception and analysis of source information with the process of generating statements in the target language, the continuous-discrete nature of the process, the high speed of translation actions, and the multi-channel nature of information received for processing. The process of oral simultaneous translation can be complicated by destabilizing factors of both an objective and subjective nature. An interdisciplinary approach to studying the characteristics of the activities of simultaneous interpreters from the positions of psychology, psycholinguistics, translation studies, cognitive sciences and discourse studies is of great importance for improving the theory, methodology and didactics of oral translation. Didactics of interpreting is actively developing against the backdrop of continued demand for the training of professional translation personnel.

One of the areas where the work of interpreters is most in demand is international politics. Its goals are determined both by national-state interests and the desire to establish an appropriate world order, form a network of relationships with numerous foreign political partners and opponents, which involves discussing most of the issues on the political agenda within the framework of conferences, summits, forums, etc. In addition, in the era of globalization, integration processes are becoming increasingly important, which are manifested in the creation of international institutions such as the UN, NATO, ILO, as well as confederations – the EU, EAEU, etc. In this regard, the number of international platforms for the exchange of opinions is constantly increasing. Simultaneous interpreters turn out to be the main actors of interlingual mediation, ensuring oral communication in the field of politics in a multilingual situation.

The relevance of the study is thus due, firstly, to the growing importance of political multilingual communication and the constant demand for training of interpreters; secondly, the urgent need to comprehend implementation of the OST (oral simultaneous translation) process to build appropriate learning models for authentic sounding material;

thirdly, the lack of rational selection algorithms educational material for teaching interpreting in accordance with the dynamics of implementation graduated learning tasks from simple to complex.

The first works of a descriptive nature, dedicated to interpretation, were published in the middle of the 20th century. They studied difficult working conditions for interpreters, linguistic/extralinguistic knowledge; oratorical qualities, distribution of attention between perception and generation speeches: J. Sanz (Spain); J. Herbert, G. Ilg, J.-F. Rozan (Switzerland).

The range of lag between the translator and the speaker, the synchronicity of perception and production speech, pauses in oral speech, rate of speech of the speaker and other psychological aspects of oral translations were the subject of research by I. Pinter (Kurz), E. Paneth (Austria); D. Gerver, F. Goldman-Eisler, A.M. Treisman (Great Britain); H. Barik (USA); H. Nanpon, P. Oléron (France). Great contributions to construction of OST teaching methods through the study of psychological aspects in close connections with linguistics were made by the works of M. Lederer and D. Seleskovitch (France).

The **object** of the study is oral political discourse, realized during multilingual communication through simultaneous interpreters.

The **purpose** of the study is to identify and systematize the factors influencing implementation of the OST process, based on the analysis of political discourse for optimization training translators for OST as a complex type of cognitive-communication activities.

Interpretation: history and modernity. The practice of interpretation began in the world of ancient civilizations, when translators acted as intermediaries in trade negotiations and military campaigns. At the beginning of the 20th century, after the end of the First World War (1914–1918), Paris Peace Conference, understanding of which was provided by translators with English and French. The conference used “consecutive” translation [1]. Later this type of translation practice was regularly used in the League of Nations and International Labor Organization (hereinafter referred to as ILO). Over time, the need to find a more advanced form of oral communication was realized. A new type of interpretation for service international meetings

became the OST, which began to be introduced as an experiment at ILO meetings and teach short courses. World War II (1939–1945) and the Nuremberg trials carried out after its completion changed the status of synchronous translators and led to the registration of OST classes into a professional activity.

From the first years, the following questions were included in the description and research of OST: simultaneity of the processes of perception and generation of speech, pauses in the speaker's speech; role memory, speech rate and intonation of the speaker; range of lag between the interpreter and the speaker, role linguistic and non-linguistic knowledge.

The history describes and compares two periodizations of development of scientific knowledge about interpretation. First periodization proposed by French translator D. Gilles in 1992. Second periodization was developed by Austrian specialist F. Pechhacker in 2004 [5].

The provisions of D. Gilles' periodization are reflected in the article *Opening up in Interpretation Studies* ("Discovery in the Science of Interpreting"). In periodization, the emphasis is on the short review of key works that appeared in Western Europe, Great Britain, USA and Japan. The first work devoted to interpretation was not covered by D. Gilles. Besides, since the publication of the article, there have been significant developments in the field of interpretation, great changes that were caused by the development of international cooperation and introduction of an interdisciplinary approach in the science of translation.

F. Pechhacker proposes a periodization of the evolution of scientific knowledge about interpreting in the "Evolution" section of "Introducing Interpreting Studies" [5]. The researcher gives an overview of the main works on the theory of oral translation, presents the results of experiments and achievements in this area of scientists from Denmark, Italy, Canada, China, South Korea and Japan. F. Pechhacker begins the selection stages of development of scientific knowledge about interpretation since the descriptive period.

The advantage of a scientist's periodization is that it pays special attention to the work of translation schools that laid the scientific foundations of the theory of oral translation.

The final periods cover scientific and experimental activities during "Trieste era", the opening of the theory of interpretation to other sciences and the emergence of OST as a framework of political discourse.

Theoretical ideas about simultaneous interpretation. We pay special attention to the differences between written translation and oral.

As a result of systematization of the material, the following characteristics of OST were identified [3]:

1) simultaneous perception of speech in the original language and generation of speech in the language translation using the attention switching mechanism;

2) high rate of conversion of the original message;

3) dependence of the rate of information processing and the rate of translation on the speed of speech of the speaker;

4) segment-by-segment nature of translation;

5) extreme conditions for translation: lack of time, stress, one-time presentation of the original, increased load on memory;

6) lack of direct contact between the interpreter and the speaker and the audience;

7) use of equipment that isolates the interpreter from the environment;

8) the success of translation depends not only on one's own skills, linguistic and non-linguistic knowledge, but also the features of the oratorical portrait.

The basis of OST is the simultaneity of perception of a message in one language and generating a statement in another. Most of the research is devoted to studying synchronicity of activities, and many OST teaching methods are aimed at developing relevant skills through the use of mechanisms such as memory training, distribution and concentration of attention, speech compression and prediction.

Simultaneous translation was studied in parallel with experiments in the field of psychology. Psychologists proposed the first models of OST, trying to understand principles of its functioning, identify mechanisms relevant to it and understand limits of capabilities of simultaneous interpreters. OST modeling began in the 70s. XX century in Western Europe and the USSR.

The first OST model was proposed by the British psychologist D. Gerver is based on the idea that the translator is always in control of his activities. The translator constantly checks compliance of messages at the output with what was received earlier at the input. The main disadvantage of the model of D. Gerver is that it does not describe the stages of information processing in OST.

Swiss translator B. Moser-Mercer proposed her OST model in the form of diagrams of sequential operations [2]. Simultaneous translation is considered from the point of view of gradual enlargement of perceived information through continuous use of data stored in long-term memory and the cyclical nature of decision-making processes. In this model, more attention is paid to the semantic component of translation.

The multichannel nature of perception, processing and transformation of information is revealed. D. Gilles developed a cognitive model of effort. It is based on the idea that the success of OST depends on the translator's ability to distribute attention between incoming data.

There are three types of efforts: perception and analysis of original speech; generation of speech; memory. Every effort involves the use of attentional resources.

It is important that the interpreter quickly and effectively distributes and switches attention during translation. The study of OST from the perspective of cognitive science reflects a paradigm shift and shows the opening of the field of interpretation to the achievements of other scientific fields. Oral political discourse: the nature of the speaker's speech and the success of communication in oral simultaneous translation "political discourse" is understood not only as a type of communication, defined by its participants and recipients, and a class of genres limited by politics and

adjacent discourses, but also a set of written political texts and implemented orally political speeches. Politics has its own language – the aggregate semiotic space and rhetoric of political activity.

"Internal speeches" include speeches whose recipients are native speakers of the speaker's language. For example, the speaker is French and the audience is French-speaking. This block of speeches include addresses to parliament, people, interviews with national channels, inaugural speeches and other speeches of this type. "Internal speeches", as a rule, are not assume oral translation, with the exception of a number of cases [4]:

1. OST when broadcasting excerpts of foreign language interviews to foreigners in other country agencies or foreign news broadcasts.

2. OST through whispering when present at major events guests who do not speak the working language of the event.

3. OST during competitive examinations for filling vacant positions in international organizations in order to assess translation skills in high rate of speech of the speaker.

4. OST when preparing intensive training sessions at universities or specialized courses to develop simultaneous interpretation skills.

"External speeches" include speeches that involve their broadcast into OST mode and the recipients of which are native speakers of a language other than the speaker's language.

"Internal speech" differs from "external speech" in a number of ways that influence the quality

and completeness of the translation. The tempo of playback of "internal speeches" is higher than "external speeches". In addition, these speeches are distinguished by broad construction content forecasts. Here you can find many unfinished structures and prosodic elements indicating that the audience and speaker understand the elements understatement. In "external speeches" the degree of predictability is high, the rate of speech is low, and the number of metaphors used is minimal.

In connection with the distinction between "external speeches" and "internal speeches" we can talk about factors that influence the translatability/untranslatability of speeches.

At the same time, the problem of untranslatability in the case of oral translation does not exist in real practice. The following features are analyzed in the work that are inherent in the speeches of speakers and determining factors of translatability:

- 1) number of words in a sentence;
- 2) syntax;
- 3) rate of speech, i. e. number of words spoken per minute;
- 4) pause;
- 5) lexical and stylistic features.

The first four became priority points of analysis, since with their help it is possible to identify the main features of speech portraits of politicians and establish the influence of features in their speeches at OST. The fifth point is necessary to create a complete oratorical portrait.

Thus, "inner speech" and "external speech" differ from each other in terms of metaphoricality, fullness of realities, facts and conversational evaluative vocabulary. "External speech" contains less difficult to convey words, metaphors, as opposed to "internal speeches". Accurate and complete transfer of imagery practically impossible under conditions of spontaneous perception and speech production.

Conclusions. 1. The history of OST research has come a long way since the middle of the 20th century. Big psychologists, linguists and translators contributed to revealing the essence of its mechanisms. At approximately the same time, OST began to be studied by specialists in Western European countries and the USA, while pursuing different goals. In Western Europe and the USA at the initial stages of OST have been studied by psychologists to better understand its mechanisms or contribute to studying specialty.

2. Political discourse is not only a type of communication and a class of genres, limited to politics, but also a body of written political texts and implemented orally political speeches. The language of politics influences the time and circumstances of

the speech, speech and individual characteristics of the speaker; the presence or absence of a need for OST, such as an audience. The latter determines the importance of introducing the concepts of “internal speech” and “external speech” into the theory of oral translation.

Not all speeches need OST: recipients can be either those who understand speakers without the services of an interpreter, or those who need translation. Inherent in speeches prosodic, syntactic and lexical-stylistic features determine the ability to provide complete and high-quality translation. To the features that distinguish “internal speeches” from “external speeches” include: the number of

words from point to point; the syntax of the speaker’s oral speech, its speed and the nature of pauses; lexico-stylistic features of speech. We designate these features as translatability factors, i. e. factors influencing the degree of completeness, accuracy and quality of translation.

3. As a result of the analysis of speeches, the variability of prosodic, syntactic and lexical-stylistic features in speeches depending on the context, their utterances by politicians and the audiences they are aimed at.

The study of the strategies and mechanisms inherent in political speech is a promising area for research and improvement of OST didactics and practice.

REFERENCES:

1. Baigorri-Jalon J. The History of the Interpreting Profession / ed. by H. Mikkelsen, R. Jourdenais. *The Routledge Handbook of Interpreting*. London; New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2015. P. 11–28.
2. Gerver D. A Psychological Approach to Simultaneous Interpretation. *Meta : Translators’ Journal*. 1975. Vol. 20. No. 2. P. 119–128.
3. Gile D. Conference and simultaneous interpreting / Mona Baker (ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York : Routledge, 2001. P. 40–45.
4. Nida E.A. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden : E.J. Brill, 1964. 331 p.
5. Pöchhacker F. *Introducing Interpreting Studies*. London and New York : Routledge, 2004, 264 p.
6. Seeber K. Interpreting at the European Institutions: Higher, faster, stronger / La interpretación en las instituciones europeas: más rápido, más alto, más fuerte. *CLINA*. 2017. Vol. 3. № 2. P. 73–90.

РОЗДІЛ 9 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 821.161.2.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.47>

IMAGOLOGICAL DOMINANTS IN THE WORK BY OLHA MAK

ІМАГОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ В ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ МАК

Ilnytska M.B.,

orcid.org/0000-0002-4882-4557

*Lecturer at the Department of Chinese Language and Translation
Borys Grinchenko Kyiv University*

The article is devoted to the study of imagological images in the work by Olha Mak. The concept of “imagology” is studied as a branched system of related disciplines that studies historical, cultural, sociological, psychological, political aspects of the images functioning of the “others”. The relationship between language, culture, various types of art, literature, folklore, scientific work, data of semiotics, ethnolinguistics, ethnopsychology, ethnography, ethnology, cultural studies, history, political science, etc. in imagology is indicated. It was noted that an essential feature of any culture is the division of the world into internal (“own”) and external (“foreign”) space. It has been studied that an individual determines his/her belonging/non-belonging to the world of a specific culture by delimiting “own” space from the “external”. It is emphasized that imagology has an interdisciplinary character. It has been studied that historical imagology studies the genesis of the ideas of one people/society/group of individuals about the “others” in the course of the historical process. It was noticed that the individual dimension of history in the work by Olha Mak becomes the basis for revealing its general temporal and sociocultural context. It was noted that the artist raised the issue of belonging and not belonging to own culture of autochthonous Indians in the novel “Zhaira” (1957–1958). It is emphasized that Olha Mak, using the example of the image of the Indian woman Zhariia, showed how the Portuguese were able to erase the identity of the Indian woman. It is observed that the various tribes of Indians in the novel, despite their tribal diversity are not an archaic society with established patterns of behavior. The results of the research can be used in the teaching of Ukrainian literature and literary theory courses. They will be useful in the development of course and diploma theses for students of philological specialties.

Key words: imagology, “own/foreign”, civilization, identity, colonization, historical time, ethnos.

Статтю присвячено дослідженню імагологічних образів в творчості Ольги Мак. Досліджено поняття «імагологія» як розгалужена система споріднених дисциплін, що вивчають історичні, культурологічні, соціологічні, психологічні, політологічні аспекти функціонування образів «інших». Вказано на зв'язок між мовою, культурою, різних видів мистецтва, літератури, фольклору, науковим доробком, даними семіотики, етнолінгвістики, етнопсихології, етнографії, етнології, культурології, історії, політології тощо в імагології. Зауважено, що істотною ознакою будь-якої культури є розмежування світу на внутрішній («свій») та зовнішній («чужий») простір. Досліджено, що індивід шляхом відмежування «свого» простору від «зовнішнього» визначає свою належність/неналежність до світу конкретної культури. Підкреслено, що імагологія має міждисциплінарний характер. Досліджено, що історична імагологія вивчає генезу уявлень одного народу/суспільства/групи індивідів про «інших» в ході історичного процесу. Помічено, що індивідуальний вимір історії у творчості Ольги Мак стає основою для розкриття її загального темпорального й соціокультурного контексту. Помічено, що в романі «Жаїра» (1957–1958 рр.) мисткиня підіймає питання належності та неналежності до своєї культури автохтонних індіанців. Підкреслено, що Ольга Мак на прикладі образу індіанки Жарії показала як португальці змогли стерти ідентичність індіанки. Спостерігається, що різні племена індіанців в романі, попри племінну розрізненість, – не архаїчне суспільство з усталеними моделями поведінки. Результати дослідження можуть бути використані при викладанні курсів української літератури, теорії літератури. Вони стануть у пригоді при розробці курсових та дипломних робіт для студентів філологічних спеціальностей.

Ключові слова: імагологія, «своє/чуже», цивілізація, ідентичність, колонізація, історичний час, етнос.

The **basis** of the investigation formed the work of domestic and foreign linguists, such as: I. Kutsyi, A. Rega, M. Kostomarov, J. Leerssen and others.

Presentation of the main research material.

The signs of imagological scientific discourse are present in the works by M. Kostomarov (“Two Russian nationalities”) and V. Antonovych (“Three national types of people”) in the Ukrainian scientific tradition; P. Kulish, M. Drahomanov, I. Franko,

A. Krymskyi, and others were interested in questions from the field of imagology. All the same, imagology as a separate branch of humanitarian studies has been singled out in our country relatively recently. The ethnopsychologist V. Yaniv and the literary critic D. Nalyvayko became well-known representatives of imagological problems among Ukrainian scientists. With regard to Ukrainian historical science, the notion of the “other/stranger” as a scientific problem did not

find due interest in it until recently, but remained a kind of “intellectual other” (H. Kasianov) [1, p. 2].

Imagology is interpreted in a purely literary sense – as a theory of the literary image of the “other” in scientific texts. However, in the historical, sociological, cultural, political, and mass media aspects, it is understood much more broadly – as any interpretation, reception or idea of the “stranger” or the “other”. “The status of imagology in modern humanitarian knowledge, noted A. Oshchepkov, is not fully defined. Some researchers consider imagology as a theoretical or historical-literary discipline within the framework of literary studies, as a “teaching about images” /.../ or as a study of persistent images of someone else, other (by ethnicity, culture and language affiliation), objectified in literary texts /.../; others – as a section of historical science, which investigates those ideas about another people or country that form in the public consciousness of one or another country at a certain historical stage /.../; the third – as a branch of cultural studies or sociology, which investigate the perceptions of cultural dialogue participants about each other /... /; the fourth – as a technology of creating images” [1, p. 2].

In general, scientists mean an interdisciplinary scientific direction, which has as its subject the study of images of other/foreign societies, peoples, countries, cultures, environments, etc. by the term “imagology”. This concept comes from the Latin word “imago”, which means “image”, “reflection”. Imagology not only reveals the image of the “other/stranger”, but also characterizes the subject of perception itself, i. e., it also reflects its “own” system of values through the analysis of the “stranger”. The subject of imagology is images of other countries and cultures, created in a certain national or regional consciousness and reflected in literature. These images/images are integrated, specific ethno-cultural and socio-cultural discourses, which are marked by significant durability and duration, but are not immutable by their nature [1, p. 2].

Imagology is an extensive system of related disciplines that study historical, cultural, sociological, psychological, political aspects of the functioning of images of the “others”. Its sources are language, culture, various types of art, literature, folklore, scientific work, data from semiotics, ethnolinguistics, ethnopsychology, ethnography, ethnology, cultural studies, history, political science, etc. Based on the analysis of these sources, imagology carries out their generalization and development of a general scheme of reception of “others” in the consciousness of a certain group of individuals. We can also talk about historical imagology, which studies the genesis of the ideas of one people/society/group of individuals

about “others” in the course of the historical process as imagology has an interdisciplinary character.

An essential feature of any culture is the division of the world into internal (“own”) and external (“foreign”) space. An individual determines his own belonging/non-belonging to the world of a particular culture by delimiting “his” space from the “external”. A key role is played by the symbolic concept of the border of the cultural space in the process of cultural self-identification. The internal space is marked as “our”, “ours”, “safe”, “cultural”, etc., as opposed to “other”, “foreign”, “hostile”, “dangerous”, “chaotic”, which is clearly distinguished from “own”. Scientists attribute the image of the “other/foreign” to the most ancient, archetypal ideas, and the binary opposition “own-foreign” is one of the fundamental universals in human consciousness. A person positively perceives what is familiar and understandable to him, that is, “his”; everything that is unclear is devalued and perceived in a mythological or negative-biased vision [1, p. 2].

The individual dimension of history in the work of Olha Mak becomes the basis for revealing its general temporal and sociocultural context [2, p. 65]. Olha Mak depicted the conflict of two civilizations: Indians (indigenous inhabitants of Brazil) and Portuguese (colonizers and conquerors) in the 17th century in the novel “Zhaira”.

We can see the imagological dominance of the Portuguese colonizers over the indigenous Indians at the beginning of the novel “Zhaira”.

Example 1. “People from noble families who took on their shoulders the entire burden of the first steps of colonization of the wild land” [3, p. 20] gathered in the house of the noble Gabriel de Lara. A friend of Gabriel de Lara, the noble Zhvon Goncalves Peneda believes that the colonizers eventually assimilated with the Indians:

Example 2. “We mix with this land and become like each other: we give it civilization, and it gives us savagery. The differences between us are being erased” [3, p. 22]. Gabriel de Lara’s wife, Donna Isabella, was sure that the future children of Indians and Portuguese, half-breeds, are the future of the New World (Brazil):

Example 3. “Good upbringing does not leave the slightest trace of savagery on such descendants, and they become greater patriots than the Portuguese themselves in some places. Mixed race is the healthiest, most viable element on this earth, and the future of the country is in their hands” [3, p. 112–113].

Pirauna’s (Zhanuariia’s father) mental picture of the world had imagological ideas about “own” and “other” / “foreign”. He hated all the Portuguese and always dreamed of regaining freedom not only for himself and his family, but also for all Indian slaves:

Example 4. “You can flatter your greatest enemy, you can make your friend for life and death, if you treat him well. And with whites – no! The better you are for him, the more submissive, the more he benefits from you, the more firmly he will hold you in his arms. They call it “to love”!... What have we done to them? Did we take away their hunting grounds? Did we take their fish rivers? Destroyed their cultivated fields? Why are they destroying us? Why are Indians taken into slavery” [3, p. 74].

Pirauna was sure that the colonizers wanted to exterminate all the Indians:

Example 5. “... But I know for sure: they want our land and everything that is on it and in it. They want to devour everything! They want to exterminate us in order to take everything for themselves, and those who are not exterminated will be forced to work for themselves” [3, p. 74].

Many Indian slaves professed the Christian faith, but even in the church there was no place for Indian slaves in Paranagua:

Example 6. “The richest and most prominent citizens of Paranagua took the front seats, the poorer and less important people sat behind them, and at the very end sat free wage workers. Slaves such as Indians and Murins crowded at the very entrance, or even outside, behind the door” [3, p. 119].

The main character of the novel Zhanuariia is a slave, an Indian born in captivity. The girl was proud and stubborn like all Indians. Her owner Donna Isabella became Zhariia’s godmother, so the young Indian girl was strongly influenced by her colonizers. Donna Isabella spoiled Zhariia, she bought her beautiful clothes and jewelry, and she also did not force her goddaughter to work a lot and hard.

Zhaira always dreamed of being free, of having a noble status, of being rich and of having many Indian slaves. However, she remained a slave and her blood parents always reminded her of this. The image of a mindless self-serving slave appears before the reader when Zhaira is ashamed not only of her Indian origin, but also of her parents Pirauna and Sabia. Her attitude towards her mother is superior, towards her father – contemptuous. Zhanuariia dreamed of being in the place of the influential colonizers of Indians – Brazilians, she wanted to marry a high-status Portuguese.

Olha Mak using the image of the main character Zhanuariia as an example, showed how the Portuguese were able to erase the identity of an Indian girl. The girl subconsciously felt that she did not belong to her native Indian culture. The girl did not know free will:

Example 7. “You were born in slavery and do not know the taste of free will”, – she remembered her father’s words” [3, p. 161].

Zharia, as Donna Isabella’s goddaughter, felt superior to the other slaves in the de Lara household. The girl was very cruel, precisely because she was singled out among slaves from childhood. She behaved with the slaves as their owner, but not as a slave and an Indian like they were. Once, Zhanuariia severely beat the slave for improperly serving the table:

Example 8. “Kick you, you, ugly, kick you, kick you! – she condemned after each blow, panting with anger. – Kick you one more time, so that you don’t dare to slap! Do as I say! Is it clear? Salome withdrew her hands, which she used to protect her face” [3, p. 91].

Zhanuariia’s godmother, Donna Isabella, stopped showing affection for the Indian slave when Anna Maria, Gabriel de Lara’s goddaughter, came to the de Lara house from Spain. Which means that the slave was “played” and now she became unnecessary. Still, Zhari was not a free dame. She still remained a slave. After Zhaira brutally beat de Lara’s goddaughter Anne-Maria, she was whipped to death by Maurice. But Zhaira survived, she endured the pain of every blow to her young body. Priest Zhoakin came to visit Zhaira at this difficult moment in her life. Olha Mak showed the real face of the colonizers, who in turn dominated the slaves with the help of the image of a Frey – honest, but not at all sympathetic. The Portuguese came to a foreign land with weapons and a large, strong army. Their main goal is not to destroy, but to conquer the Indians. Zhoakin insists that Zhaira is nothing, has no culture, she is only a slave, without a soul and feelings:

Example 9. “Don Gabriel is a slave owner, however, his slaves are people alien to him by blood and race, and you would keep slavery of their own brothers and sisters. Don Gabriel always says with pride: “I am Brazilian!”, and you would sooner admit that you are a slave than you should admit that you are an Indian. You have no nationality, you are a plant without a root, you are a real slave, and therefore you should not be equal to Don Gabriel” [3, p. 235].

Depicting her heroine in various environments, the author consistently makes the transition from the world of colonizers, whose psychology and principles of thinking are revealed in the first part of the novel-dilogy, to the world of indigenous Indians, who made attempts to realize themselves as historical community only during the confrontation with the imperial center [2, p. 65–66].

The Indians in the novel “Zhaira” are not an archaic society with established patterns of behavior despite their tribal differences. The small Ares tribe depicted in the work certainly has a sense of historical time. However, their perception of history is marked by a certain originality due to the temporal dimension of their existence. The author places the main

emphasis on the events that take place approximately one hundred to one hundred and fifty years after the capture of the territory by Europeans bypassing the first stages of the colonization of Brazil. This period of time probably determines the turn in the thinking of the indigenous population from the mythological to the historical, and, as can be seen from the text, such a transition is not easy for its representatives, because their historical experience turns out to be quite traumatic. History comes to the Indians from the outside (internally they are not yet ready for it), literally falling on them and forcibly tearing them out of cyclical-circular time. At the time of the unfolding of the events in the work, the Ares no longer think of the world in cosmic terms. Having turned from a settled tribe into a wandering one by force of circumstances, they transfer a significant emphasis in their perception of space to the image of the land, which retains its archetypal significance as the deep basis for the existence of the ethnic group. Although this concept still preserves to some extent the sacred meaning associated with the characters' ideas about the earth as a sacred space, but most often it still constitutes a certain existential category, which largely determines the atheistic thinking of the indigenous inhabitants of Brazil [2, p. 66].

History, both in the case of a separate tribe and for the entire ethnic community, becomes a new material sphere that provokes certain challenges, prompts the search for existential, and not universal-cosmic truths, which are primarily located in the personal plane, and not, as before, collective world perception [2, p. 67].

In the second volume of the novel "Zhaira", Januaria, her parents and two other Indians were able to escape from de Lara's house. The former slaves finally knew happiness, they were free:

Example 10. "There is nothing left of Zhanuariia, the godmother of the noble Donna Isabella Gabriel de Lara. The sun and the sea washed off the silk of civilization from her, stripped her of all the strict precepts of a well-bred virgin and returned her to the primeval forest. Now she was only a wild Indian Zhaira" [4, p. 7].

Finally, Zhaira felt free from the slave shackles of her owners de Lara:

Example 11. "Why does she need now silks and velvets, thin chains, small necklaces and delicate earrings, because they walk naked in the primeval forests, and jewelry is considered beautiful only when they are big and bright" [4, p. 9].

However, it was not for long. Born in captivity, a slave who was fondled like a little miss was never able to be a part of her native culture. Indians are strangers to her. Zhaira's consciousness and blurred identity completely deny her belonging to the Indians:

Example 12. "Only one Zhaira walked dressed and shod with a light bag over her shoulders. The rest was naked, girded, according to the Idnian custom, with narrow loincloths, and her legs were still bandaged with narrow strips of cloth from the ankles to the knees so tightly that the muscles swelled like cords. But this was supposedly beautiful, because it testified to strength" [4, p. 10].

The fugitives find themselves in the Ares tribe, whose head is marubishaba (the leader) Tataurana. Using the image of the wise, warlike and strong Tataurana, the author conveys to us the indomitable spirit of the Indians, who, despite the fact that they suffered a lot of grief from the colonizers, still persistently wanted to free themselves from the enemies' rule on their native land. Marubishaba, getting to know Zhaira, saw what slavery had done to the once proud Indian woman:

Example 13. "She is a victim who rules on our land... If there was no slavery, there would be no slaves either. Foreign enslavement is terrible not because it brings physical slavery, but because it brings up spiritual cripples. Not everyone is strong enough to resist him with their soul and remain free in slavery. There are many people who recognize only the freedom of the body, and they climb into the yoke with the spirit for it" [4, p. 132].

Tataurana studied at a Jesuit college, but he did not lose his identity. On the contrary, he tried his best for his tribe. He lived for his people. Ares was air for Tataurana. Every Indian from the Ares tribe respected and would give his life for his marubishaba.

One of the last attempts to come to terms with the history imposed from the outside for the native South Americans was to live in a mission house under the guidance of Catholic priests, which for a certain time guaranteed them peace and protected them from slavery. However, the repeated pogroms of the Jesuit redoubts by the Portuguese themselves had catastrophic consequences for both the Indians and the European colonizers: both of them lost the authority of law and law, and real power in a specific area could only be asserted by force. The experience of history turned out to be too traumatic to continue running away from it. Another defeat announced a new challenge for the tribe, which consisted in an attempt to actively intervene in the context of historical events. The Ares, led by the young leader Tataurana, once again leave the defeated Catholic stronghold with the resolute intention of resisting colonization and regaining their living space. In the ontological sense, this means self-awareness not only as subjects, but also as creators of one's own history [2, p. 68].

Once educated at a Jesuit college, Tataurana extrapolates new knowledge to previous historical

experience and thus tries to find the meaning of history for his own people. Perfectly understanding that the place that the colonialists reserved for the Indians in their cultural model does not at all contribute to the latter's full participation in the world historical process, the young leader sets before his compatriots a large-scale goal – to overthrow the power of foreigners and create their own state. The lofty goal requires the unification of the efforts of various Indian tribes, which in itself poses significant difficulties, but the matter is further complicated by the fact that for a colonized ethnic group, which until now had no established traditions of state formation, an additional task becomes the assimilation of other people's experience – from economic and technological to the administrative [2, p. 68]. While being in college, Taturana and his friend Makuko were discriminated and humiliated by the Portuguese and mixed-race people (father was Portuguese, mother was an Indian):

Example 14. "There were only four of them, Indians, out of several dozen students, and even those were accepted thanks to the patronage of missionaries from Christian villages. The rest were white and mixed race. Harassment of Indians was strictly prosecuted in the college, but who was able to keep an eye on a hundred young breeders? Who could save the four dark-skinned boys from taunts, witty nudges, contemptuous glances, and all sorts of cleverly arranged pranks? There were often skirmishes between the whites and the half-breeds, but most of the time both of them stood in solidarity against the foursome of the Indians. And how many times they were insulted with words, how many times they were beaten fiercely and mercilessly, how many times they had to serve punishments for torn books, for notebooks stained with ink and for all other things that the masters of the situation congratulated them on, blaming the "savages" [4, p. 157].

Taturana could not unite with the Karaja tribe to go on a "holy war" against the colonizers. The Karajas turned into loyal subjects of the Portuguese:

Example 15. "We recently fought with the Chavantes and defeated them completely. They planted

their fields, drank their drink, took away their weapons and utensils, and besides, they took so many prisoners that if one prisoner were to take one finger, it would be necessary to imprison three men and give all their fingers and toes. So! We took them all, bound them, and brought them to Canaan. But on the way they met white people and exchanged a lot of earrings, epaulets, two knives, one ax, two bladders with drinks and one more such thing that some cheerful god is probably sitting there... Soon the boy returned and brought an ordinary tambourine with two strings" [4, p. 17].

The warriors of the Ares tribe captured two foreigners, among whom was a scientist, doctor, philosopher and researcher Guillermo Pearson. During the advisory circle of the tribe, Pearson addressed Marubishaba with very wise words, which the author passed on to the reader:

Example 16. "Fight, because a nation is formed only in struggle. You, Indians, are not yet a nation. You are still separate clans and tribes that do not have not only a common goal, but no goal at all. You are raw, shapeless clay, you are unleavened dough, you are a force that fights against each other and gives weakness in the end. And as soon as the enemy will give fire that will burn out the clay, will give leaven that will move the dough, develop the form of the national body and direct its action into a single river. If... If you manage to make history the teacher of your life. Your story unfolds in a unique way. You have no enemy by your side. And such a neighboring enemy is always the most terrible" [4, p. 95].

Conclusion. It is noted that imagology reveals the image of "one's own / foreign's", and also characterizes the subject of perception, i. e., through the analysis of "foreign's", it also reflects one's own, "own" system of values. It is noted that the subject determines his belonging or non-belonging to a specific culture by delimiting "own" space from the "external". To sum up, the imagological concepts of "own" and "foreign" are observed in autochthonous Indians and conquering colonizers in the two volumes of the novel "Zhaira" by Olha Mak.

REFERENCES:

1. Куций І. Імагологія як стратегія дослідження цивілізаційних образів в українській історіографії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2014. № 2(1). С. 240–247. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kutsyi_Ivan/Imaholohiia_jak_stratehiia_doslidzhennia_tsyvilizatsiinykh_obraziv_v_ukrainskii_istoriohrafii.pdf?PHPSESSID=jqs039ggl80tmn4ffbvjrduo065 (дата звернення: 23.08.2023).
2. Рега А.С. Художньо-філософська своєрідність прози Ольги Мак : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Івано-Франківськ, 2015. 194 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Reha_Alina/Khudozhno-filosofska_svoieridnist_prozy_Olhy_Mak.pdf?PHPSESSID=63mmnoo6644f5qodi7ok4q8iq3 (дата звернення: 23.08.2023).
3. Мак О. Жаїра: історичний роман з бразилійського життя. Торонто : Гомін України, 1957. Т. 1.: В рабстві. 253 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17273/file.pdf> (дата звернення: 22.08.2023).
4. Мак О. Жаїра: історичний роман з бразилійського життя. Торонто : Гомін України, 1957. Т. 2: На волі. 310 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17274/file.pdf> (дата звернення: 23.08.2023).

РОЗДІЛ 10 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.48>

ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ЯВОРІВСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «А ЯБЛУКА ПАДАЮТЬ...»)

LITERARY CONCEPT “WAR” IN VOLODYMYR YAVORIVSKY'S PROSE (ON THE MATERIAL OF THE STORY “AND THE APPLES ARE FALLING...”)

Белінська Ю.О.,

*orcid.org/0000-0002-7012-6237**аспірантка кафедри української літератури**Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського,**викладач кафедри української філології**Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»*

У статті подано аналіз художнього концепту «війна» як одного із провідних у прозі Володимира Яворівського. Прозаїк вдається до спроб осягнути війну, відобразити рефлексії, викликані болем, стражданнями, смертю та глибоким розчаруванням у житті. У свідомості письменника війна представлена у вигляді своєрідного «згустку інформації» про незрозумілу логікою, незвичайно абсурдну реальність, яка призводить до жахливих згубних наслідків, катастрофи та ділить життя героїв на «до» та «після». Концепт «війна» у творах В. Яворівського наділений ключовими етичними та моральними бінарними опозиціями (боротьба «добра» та «зла»), представлений як перехід від низького, гостро негативного до героїчного. Установлено, що характерною особливістю творів Володимира Яворівського є відсутність прямого зображення військових дій. Натомість війна зображується через ставлення до неї героїв, численні ретроспекції та цитування документальних джерел. У трактуванні теми війни письменник спирається на народний гуманізм, любов до рідної землі, носіями якої є його герої. Так у повістях Володимира Яворівського війна постає як трагедія окремої особистості, через осягнення якої приходить усвідомлення долі всього народу в ній. Письменник подає уявлення про війну як про ситуацію постійного морального вибору, своєрідного випробування людей на честь, гідність, патріотизм, перевірку особистості та нації на спроможність вистояти. Виявлено, що у характеризованій повісті письменник розвинує так звану «романтику війни», викриваючи її страшне відлуння в стосунках людей, у взаємодії жіночого та чоловічого начал. В основу повісті закладено ідею незнищеності українського народного духу та землі. Визначено, що антивоєнні мотиви виявляють самотність авторського стилю Володимира Яворівського, стаючи стильовими домінантами його прози.

Ключові слова: художній концепт, війна, проза Володимира Яворівського, творча манера письменника.

The article analyzes the artistic concept of “war” as one of the leading concepts in Volodymyr Yavorivsky's prose. The prose writer attempts to comprehend the war, to show the reflections caused by pain, suffering, death, and deep disappointment in life. In the writer's mind, the war is presented as a kind of “clot of information” about an incomprehensible logic, an unusually absurd reality that leads to terrible disastrous consequences, catastrophe, and divides the lives of the characters into “before” and “after”. The concept of “war” in V. Yavorivsky's works is endowed with key ethical and moral binary oppositions (the struggle between “good” and “evil”), presented as a transition from the low, acutely negative to the heroic. It is established that a characteristic feature of Volodymyr Yavorivsky's works is the absence of direct depiction of military operations. Instead, the war is depicted through the attitude of the characters, numerous retrospectives, and citations of documentary sources. In interpreting the theme of war, the writer relies on folk humanism, love for the native land, the bearers of which are his characters. Thus, in Volodymyr Yavorivsky's novels, the war appears as a tragedy of an individual, through the comprehension of which comes the realization of the fate of the entire nation in it. The writer presents the idea of war as a situation of constant moral choice, a kind of test of people's honor, dignity, patriotism, and a test of the individual and the nation's ability to withstand. It is found that in the characterized story the writer debunks the so-called “romance of war”, exposing its terrible echo in human relations, in the interaction of female and male principles. The story is based on the idea of the indestructibility of the Ukrainian national spirit and land. It has been determined that anti-war motifs reveal the originality of Volodymyr Yavorivsky's authorial style, becoming the stylistic dominants of his prose.

Key words: literary concept, war, Volodymyr Yavorivsky's prose, the writer's creative style.

Постановка проблеми. В українському літературознавстві фіксується зростання кількості наукових праць, присвячених дослідженню теми війни. Цілком виправданою є актуалізація подіб-

них розвідок, оскільки нині Україна перебуває в стані війни. Остання як феномен набуває множинного й варіативного смислового прочитання й позначення.

Концепт «війна» натеper розглянуто в різних площинах: лінгвокультурологічній, етнолінгвістичній; дослідження з позицій літературознавства представлені значно рідше. Варто відзначити, що як будь-який науковий термін у період утвердження, художній концепт викликав цілу низку розбіжностей щодо питання дефініції та структури, обґрунтування методів його вивчення та використання, співвідношення художнього концепту з мовним.

Деякі літературознавці висловлюють припущення про те, що повний і всебічний опис художнього концепту навряд чи можливий через його принципову безформність і нечіткість. Інші ж дослідники обґрунтовують необхідність включення поняття художнього концепту до терміносистеми сучасного літературознавства, зазначають, що це відкриє нові можливості в представленні літератури як комунікативної художньої системи.

Під художнім концептом Л. Губа розуміє одиницю художньої свідомості письменника, яка пов'язана із індивідуально-авторським осмисленням та образним уявленням тої чи іншої сутності предметів чи явищ. А відтак, художні концепти виступають ніби художнім виразом світосприйняття письменника, а також результатом взаємодії індивідуально-творчої майстерності з художніми методами та літературними течіями свого часу. Особливості художнього концепту Л. Губа визначає так: вони індивідуалістичні, особистісні, розмиті й складні психологічно; це комплекс уявлень, почуттів, емоцій, вольових проявів, що виникають на основі художньої асоціативності. Чим більший культурний і емоційний досвід письменника, тим глибші й просторіші його концепти [1, с. 616–618].

Незважаючи на те, що художній концепт характеризується можливістю поповнюватися, змінюватися та відображати людський досвід, у конкретному художньому творі він залишається цілісним утворенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагому частину художнього доробку Володимира Яворівського становлять твори, які мають антимілітаристське спрямування. Творча спадщина письменника була об'єктом уваги А. Мацевича, Л. Мороз-Погрібної, В. Панченка, Л. Сеника [4], А. Тарана, М. Якубовської [7] та інших, які побіжно характеризували особливості творчої манери автора, деякі елементи поетики його творів. Вивчаючи вищезгадану проблематику, не виявлено досліджень, в яких був би здійснений аналіз художнього концепту «війна» у прозі В. Яворівського.

Постановка завдання. Видається важливим проаналізувати особливості втілення художнього концепту «війна» в прозі В. Яворівського задля увиразнення його зв'язку з іншими концептами в межах концептосфери письменника та розкриття вияву національної літературної традиції у зображенні цього концепту.

Виклад основного матеріалу. Характерною для творчості В. Яворівського стала пильна увага до проблеми війни, до якої письменник звертається зокрема і у повісті в новелах «А яблука падають...». Сильову особливість творів прозаїка О. Двурічанська бачить у домінуючому народному началі як першооснові героїчної стійкості й витримки українців у часи військового лихоліття, що стає певним випробуванням людей на честь, гідність, патріотизм [2]. Характерним у зображенні війни у творах В. Яворівського видається те, що вона постає не лише як фактична подія, але й як урок, який здобутий цілим людством та кожною окремою особистістю.

Глибокому висвітленню проблеми війни сприяє, за власним визначенням самого В. Яворівського, «генетична пам'ять», закорінена в дітях війни, а також розповіді-спогади представників старшого покоління (батьків, родичів чи просто знайомих). Розвиток антивоєнних мотивів у творах В. Яворівського зумовлений несприйняттям письменником агресії та насильства, винищення й руйнації.

Концепт «війна» у творах автора не знаходить прямого вираження в описі військових битв. Воєнні події є тлом, на якому розгортаються людські драми, що посилюються трагічною зовнішньою ситуацією. Літературознавці справедливо зауважували, що у повісті в новелах «А яблука падають...» автора цікавила не сама війна, а переживання її наслідків героями твору. Сам письменник зазначав, що хоч ця повість і про війну, але в самому тексті відсутні описи війни з її фронтами, боями, генералами та рядовими, адже письменник і не міг, у силу вікових особливостей і відсутності власного досвіду, з великою мірою художньої правдивості відтворити ніколи не бачені військові побойща [3].

Оригінальне трактування теми війни В. Яворівським у повісті «А яблука падають...» полягає у її опосередкованому відтворенні, через сприйняття героями твору. Цьому сприяє хронотоп, що охоплює події в селі Теклівка безпосередньо напередодні війни та після її закінчення. Це дозволяє простежити вплив трагічних і складних умов дійсності на характери та долі героїв. Відсутність наскрізного розвитку сюжету та

фрагментарність повісті сприяють психологічному дослідженню теми війни, головним чином, через вчинки героїв та їхню мотивацію.

Так для теклівчан стати на захист своєї Батьківщини – святий обов'язок: «Ну все, треба йти Батьківщину боронити, чи як там у «Букварі» Грицик читав... Ну, хату, город, тебе ніби... іду»; «...від кожного порога стежка у війну впирається» [5, с. 86].

Війна у повісті В. Яворівського постає через ставлення до неї героїв: початок її, подекуди, вони сприймають з долею легкої іронії й навіть гумору, що вже на першочерговому етапі творчої еволюції митця надає його прозі ознак «химерного» стилю, який значно пізніше досягне свого апогею в романі «Оглянься з осені». Народний гумор є невід'ємною складовою характеру українців, виступає показником та свідченням їхнього життєствердного оптимізму. Таким сприймається Вонька, якому жінка в дорогу на фронт поклала із собою в торбину «півкошика жита і посадила туди живу курку: буде по дорозі яйця нести, будити вранці, про дім нагадуватиме. А забagne чоловік м'яса – заріже» [5, с. 86]. Незважаючи на всю химерність описаної ситуації, курка виступає в цьому випадку часточкою родинного затишку й добробуту, котрим дружина намагається забезпечити Воньку й на війні.

Поширеною метафоричною схемою репрезентації війни безпосередньо у повісті в новелах «А яблука падають...» є зображення її як руйнівної стихії, порівняння з неконтрольованою силою: «Все катастрофічно втрачає свої узвичаєні масштаби. Небо стало вужчим і жакнішим, люди його обминають очима, як жерло зарядженої гармати. Проклинають птахів за їх фатальну схожість із літаками. А вони вже цілий місяць переорюють втомленими крилами небо – голодні, бо ніде на землі сісти, хіба на багнети...» [5, с. 90].

В. Яворівський, зображуючи війну через трагедію окремої особистості, яскраво демонструє трагедію всього українського народу. Чи не єдиною новелою в повісті, яка містить зображення трагічної загибелі солдата на війні, є розповідь про Гната Прудивуса, страченого фашистськими загарбниками, через образ якого постає у повісті мотив честі воїна, що доблесно прийняв смерть. Письменник з особливою трагічною патетикою, сприяючи поглибленню психологізму твору, зображує стан воїнів за кілька хвилин до смерті: «Зараз йому ввижалося, що стоїть високо-високо, звідки видно всю Україну. Було жакно дивитися туди, вниз, на неї. Горіли хати, як копички сухої, давно перестояної трави, а ріки гейби тікали од

них і обходили звіддалік [...] жінки з дітьми бігли з жменями до Дніпра по воду і безмовно падали на потріскане гирло...» [5, с. 87].; «...сучасність смерділа порохом димом, солдатським потом та цвинтарем» [5, с. 87].

Окрема увага відводиться зображенню загарбників у повісті. Варто відзначити, що очікування теклівчан на суворох та розлючених ворогів не справдилися, натомість відбувається розвінчування думки про непереможних завойовників. Окупанти постають у сприйнятті селян не як зразкові воїни, а «гідкими й жалюгідними, принісши з собою смердючий горілчаний перегар і чоловічу похоть» [5, с. 20].

Поглибленню розуміння наслідків війни викликає образ землі, що є одним із головних у повісті: «Теклівка зачепилася могилами за землю, а хрестами за небо. Так і захрясла в шпарині поміж землею і небом...» [5, с. 90]. Концепт «війна» в повісті В. Яворівського реалізується через бінарну опозицію «війна» – «мир», у якій світ представлений як істина, війна – як злочин проти істини, антиістина. Абсурдність війни, що є неприродною та не відповідає жодним існуючим законам, автор підкреслює образно-психологічним паралелізмом: «Гулко падали на землю груші по садах – стверджували давно відкриті закони. Падали на землю бомби – бозна за яким законом. Падали на землю люди. Одні – щоб випростатись і піти далі, інші – щоб їх підвели чийсь руки і безпам'ятних винесли з війни аж ген туди – в гулкий грушопад. Ще інші падали, щоб уже ніколи не встати...» [5, с. 87].

В. Яворівський художньо осмислює моральне й духовне відродження селян після зруйнованої війною гармонії, і оптимізм письменника полягає саме в тому, що життя продовжується, попри всі біди й негаразди. Саме таке філософське трактування закономірностей буття притаманне більшості творів В. Яворівського. У новелі «10 травня 1945 року. Ніч» художній гіперболізм при зображенні стану навколишнього середовища й загальна фрагментарність оповіді посилюють психологізм сприйняття поствоєнної дійсності.

Символічним видається епізод, коли теклівчани у церкві замість ікон, вивезених фашистами під час війни, вішають портрети загиблих, цим самим возвеличують їхній подвиг та утверджують пам'ять про них як святу. Як стверджує сам В. Яворівський, у цьому й полягав вихід зі складної й болючої післявоєнної дійсності: «Теклівка відчайдушно творила те, що надумала. Вона вже знайшла вихід у життя і кинулась у нього з дітьми й онуками, з горем і з сподіваннями» [5, с. 105].

Письменник акцентує увагу на кожному з персонажів, хто повернувся живим. У зв'язку з цим порушено важливу проблему сімейних стосунків, віри та підтримки в родині, якою більшість жінок змогли оточити своїх чоловіків-фронтників. Справжня любов здатна врятувати коханого, залишивши його неушкодженим, втілена в образі молодого подружжя Василя і Катрі, у першу шлюбну ніч яких і розпочалася війна. «...Милий, цілий-цілесенький. Це я за тебе молилась, вимолвила. Ніде й подряпинки. Наче сьогодні тільки народився. – А хто мені повірить, що я воював? Я сам уже під кулі руки підставляв, ну порань же, думаю, гадино! Обминали. Мені соромно, Катре, перед людьми, перед тобою. А я ж увесь час на передовій був» [5, с. 101].

Промовистим видається зображення поступового повернення людей до мирного життя, яке, перш за все, полягає в заклопотаності героїв своїми повсякденними справами, з увагою до побутових дрібниць, та побудовою планів на майбутнє. Заслуговує на увагу фрагмент, коли Вонька, копаючи яму під нужник, який вже давно клявся Польці звести, але війна перешкодила, робив те похапцем, зіщулившись, наче боявся, що куля десь по хребті шаркне: «...Жінчина загониста натура, її енергія, якої б вистачило навіть на те, щоб переінакшити світ, вже вштовхувала Івана в буденне життя. – Дала б хоча після війни відпочити мені. Я всю Європу на животі своєму переповз. Аби за твоїм борщем не засмуткувався, то десь би до гуцулки у прийми пристав... – Іванцю, і не годуй собі думок отим... – Дивись, жіночко, як людей у Теклівці порідшало. Один від одного тепер якось далеко, як зуби в баби Муцихи. Треба хоч малими дітьми оті порожнини позатикати, га? То стане нам ще любові бодай на двойко?» [5, с. 108].

Виразно постає концепт «війни» в повісті й через мотив жіночої самотності. Так в молодих роках залишилася вдовою Галька Прудивус: «...сиділа на ослоні в селянській нічній сорочці, що білою зливою збігала по її тілу донизу. Вона не знала, куди б заподіяти свої руки, невироблені і невилюблені, які Гнат беріг начеб про свято, не знала, куди заховати своє прибережене хтозна для кого тіло. Її лякала постіль – біла і безконечна, як поле по хуртовині. Жахалася підійти і приторкнутись до неї. Вже другий тиждень це був її безжальний і неприпустимий ворог» [5, с. 108].

Натомість образ Соломії Тридолі з однойменної новели уособлює продовження роду під час війни. В. Яворівський переконливо доводить, що навіть за таких несприятливих умов як війна,

жива природа продовжує функціонувати. А тому й не дивно, що приводить приклад Соломіїна коза Муська, важкий стан котрої її хазяйка добре розуміє, адже сама незабаром повинна народити первістка. Ліризація оповіді зумовлена внутрішніми почуттями та переживаннями вагітної жінки. Однак трагізм ситуації полягає ще й в тому, що категорії «життя» / «смерть» за війни набувають особливої гостроти: у той час, коли Соломія народжує немовля, військовий писар уже підготував повідомлення про загибель її чоловіка Самійла. Цим В. Яворівський утверджує одну із провідних у його художньому доробку ідею неперервності поколінь людського роду і вічності життя.

Окрім того, В. Яворівський у повісті в новелах «А яблука падають...» не оминає увагою ще однієї важливої проблеми – війна калічить не тільки тіла людей, а й їхню душу, закарбовується в пам'яті гіркими і страшними відголосками, значною мірою змінює психологію людей. Письменник наголошує на неабиякій байдужості, нерозумінні та несприйнятті оточуючими скалічених ветеранів війни. Так розмова Тодосія зі своїм безруким братом Денисом вражає своєю жорстокістю: «– Ну й до чого ти довоювався? Підчухрала тобі віття, значиться, зайве було. А може, тобі пам'ятник поставлять? – Я сам собі пам'ятник. Нескінчений, бачиш, руки не доліпили. – Багато тепер вас таких незакінчених ходить, встигай тільки робити на вас. – Вірно. Глини на всіх не вистачає, люди хати з неї будують, і хай вона краще жито родить. А коли люди набудують житла, наїдяться хліба і тоді таки мені відпустять глини на руки – я тобі її віддам, може, серце собі виліпиш...» [5, с. 99]. Не лише брат, але й дружина випромінює до Дениса холод та невдоволення своєю долею, пов'язаною з каліцтвом чоловіка: «Боже мій, все життя обіймів не знатиму», – провалювалась в цю думку дружина, як в ополонку, і підливала ще горілки. Хміль залазив у мізки, а Денис вичавлював із споду серця слова: – Не бійся, Маріє, зате тепер маєш певність, що ніколи тебе не вдарю...» [5, с. 100].

Вражає і холодний розрахунок сільрадівського Федора, який у чоловіках, що повернулися з війни, бачить не героїв-односельців, а лише людський ресурс, який вже ніколи повноцінно не функціонуватиме: «... хутко ходив уподовж хати і підраховував... Тепер непрацездатних дев'ять, без однієї руки чотири – вже вистачить сторожів. Курей одинадцять, знову за план яець будуть на нарадах в ганьбу вганяти. Орденів багато

понаносили всяких, хоч цим буду захищатись. Очей, либонь, всім вистачає, правда, єдина коняка сліпа геть, оце зле...» [5, с. 101].

Приголомшливим видається і те, що знаходилися ті, хто до кінця не здатен був досягнути справжню цінність подвигу героїв-фронтовиків, навіть попри наявність медалей та орденів. Дивує певна інфантильність Польки, яка тримаючи в обох руках дві Вонькові медалі, як дві пекучі вуглини, цікавилася їхньою цінністю: «Іване, а чи багато вони означають? – Здається, настільки, наскільки я на війні чобіт казенних стоптав та штанив порвав. – Іване, а тебе хоч раз поранило, бо ніде й значечка не видно? – Не пам'ятаю, може, й так. – От шкода, а он всі прийшли з шрамами та ще й не зарубцьованими ранами. – Ну, поранило, поранило, – не плач. – Вона хуленько обмацувала Воньчине кощаве тіло, як незрячий вперше обмацує нову місцину. Нічого не надбувала, oprіч рубця, де колись його віл рогом зачепив. – Іване, якщо ж ні, то й ні, нічого вже не зробиш, але ж признайся мені, що ніде. Ти ж все-таки відвоював своє. Га? – Не гвенькай тільки, не їла б

мене хоч, може, у першу ніч миру. Отам на лівій нозі, де мізельний палець має бути, де в мене мозолі були постійно прописані, вже немає ні пальця, ні мозолів. Відцвіжила дурнувата куля, очі б їй повилазили. – Ой, якби вже хучче літо, щоб ти босий ходив і бачили, хоч пальця на війні загубив...» [5, с. 100].

Висновки. Зображення війни в повістях В. Яворівського представлене не лише фактичною органічністю подій, а й історіософською рефлексивністю, зосередженою на уроках війни в їхньому індивідуальному та загальнолюдському обсязі. Яскраво виражене народне начало як першооснова мужньої стійкості й витримки українців у боротьбі з ворогом стають провідною ідеєю творів письменника. Концепт «війна» у світоглядній системі В. Яворівського постає не лише як страшна небезпека, катастрофа, що веде до загибелі людей, до зламу їхньої свідомості, а й стає своєрідним випробуванням людей на честь, гідність, патріотизм, перевірку особистості та нації на спроможність вистояти та сприяти визначенню істинних життєвих цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Губа Л. Художній концепт як репрезентант поетичної мовної свідомості. *Молодий вчений. Серія «Філологічні науки»*. 2018. № 3(55). С. 616–619.
2. Двучичанська О.А. Проза В. Яворівського: проблематика, жанрово-стильові особливості : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград, 2012. 180 с.
3. Двучичанська О.А. Прозовий доробок В. Яворівського в літературно-критичній думці 60–80-х років ХХ століття. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 11(198). Ч. II. С. 48–53.
4. Сенік Л. Звужений світ. *Вітчизна*. 1968. № 9. С. 208–210.
5. Яворівський В.О. І засурмив янгол... Твори в трьох томах. Том другий. Київ : Глобус, 1993. 334 с.
6. Яворівський В.О. І засурмив янгол... Твори в трьох томах. Том третій. Київ : Глобус, 1993. 317 с.
7. Якубовська М. Зрозуміти, щоб іти далі. *Дивослово*. 2002. № 10. С. 16–18.

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ЖАНРУ ПОЕМИ-СИМФОНІЇ
У ТВОРЧОСТІ ДМИТРА КРЕМЕНЯ****MODERNIZATION OF THE POEM-SYMPHONY GENRE
IN THE WORK OF DMYTRO KREMIN****Борисенко Н.М.,***orcid.org/0000-0002-0351-2779**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової*

У статті вперше здійснено системне історико-генетичне дослідження жанру поеми-симфонії в доробку сучасного українського письменника Дмитра Кременя (1953–2019), проведено структурно-поетикальний аналіз творів цього взірця в типологічному аспекті з метою з'ясування авторського внеску в оновлення літературної змістоформи. З'ясовано, що митець створив близько десяти поем-симфоній, інтерес до них виявив уже на початку творчого шляху, зокрема, плануючи дебютну збірку «Тан блукаючого вогню» (1974), заборонену до друку. Згодом окремі поем-симфонії були оприлюднені в книгах «Пектораль» (1997), «Замурована музика» (2011), «Медовий місяць у Карфагені» (2014), «3 днів шалених» (2021) та ін., кілька разів повністю чи у фрагментах представлені в періодиці. Повного окремого видання таких творів на сьогодні немає; критики, літературознавці їм мало приділяють увагу, як і взагалі жанровій системі творчості Д. Кременя. Інтерес до поеми-симфонії сформувався в письменника під впливом улюблених авторів-класиків Г. Сковороди, П. Тичини, які, як і він, були митцями синтетичного музично-поетичного хисту, а також шістдесятника І. Драча. Поет головню дотримується концептуального змісту жанру – осмислює речі духовні, суспільно значущі, універсальні через глибокі розмисли й емоційну оцінку ліричного героя, злами його психостанів унаслідок екзистенційних викликів; уводить у текст внутрішньоконпозиційне протистояння й шукає можливість його улагодження; структурно циклізує художнє ціле, вирізняючи відмінні настроєві відтинки, часто надає їм нового ритмічного оформлення; застосовує, ідучи за традицією, симфонічні теми в іменуванні розділів – «Allegro giocoso», «Grave», «Risoluto», «Finale» тощо. Утім значною мірою він і модернізує жанр. Новаторським у доробку Кременя-симфоніста є абсурдистська тематика й сюрреалістична стилістика (поряд із типовою філософською, культурно-історичною, психологічною в необароковому й неоромантичному ключі викладу); нарощення структурних ланок твору (як правило, більше від усталених чотирьох) або, навпаки, їх зменшення (за взірцем симфоністи), уникнення назв розділів тощо. Ідучи за ритмом свого серця і духом нової доби, поет експериментував із поемно-симфонічною змістоформою, але – як чутливий митець – завжди знав міру, тож не руйнував, а збагачував її жанрову парадигму.

Ключові слова: поема-симфонія, жанр, поетика, традиції і новаторство, Дмитро Кремень.

In the article, for the first time, a systematic historical-genetic study of the poem-symphony genre in the work of the modern Ukrainian writer Dmytro Kremin (1953–2019) was carried out, a structural-poetic analysis of the works of this sample was done in a typological aspect with the aim of clarifying the author's contribution to the renewal of the literary content form. It was found out that the artist created about ten poem-symphonies, he showed interest in them already at the beginning of his creative career, in particular, when he was planning his debut collection "The dance of the Wandering Fire" (1974), which was banned for publication. Subsequently, separate symphony poems were published in the books "Pectoral" (1997), "Walled up Music" (2011), "Honeymoon in Carthage" (2014), "From the Days of the Crazy" (2021), etc., several times completely or in fragments were presented in periodicals. There is no complete separate edition of such works nowadays; critics and literary scholars pay little attention to them, as well as to the genre system of D. Kremin's work in general. Interest to the poem-symphony for the writer was formed under the influence of his favorite classical authors H. Skovoroda, P. Tychna, who, like him, were artists of synthetic musical and poetic talent, as well as the sixties' I. Drach. The poet mainly adheres to the conceptual content of the genre – he makes sense of spiritual, socially significant, universal things through deep thoughts and emotional assessment of the lyrical hero, the breakdown of his psycho states as a result of existential challenges; he introduces an intra-compositional conflict into the text and looks for the possibility of its settlement; structurally cycles the artistic whole, distinguishing distinctive mood intervals, often giving them a new rhythmic design; he uses, following the tradition, symphonic themes in the naming of sections – "Allegro giocoso", "Grave", "Risoluto", "Finale", etc. However, mostly, he modernizes the genre. Innovative in the work of Kremin – the symphonist is the absurdist theme and surrealistic stylistics (along with the typical philosophical, cultural-historical, psychological presentation in a neo-baroque and neo-romantic style); the increasing of the structural links of the work (as a rule, more than the established four) or, on the contrary, the reducing of them (following the example of a symphony), avoiding chapter titles, etc. Following the rhythm of his heart and the spirit of the new era, the poet experimented with the poetic-symphonic form of content, but – as a sensitive artist – always knew the limit, so he did not destroy, but enriched its genre paradigm.

Key words: poem-symphony, genre, poetics, traditions and innovation, Dmytro Kremin.

Постановка проблеми. Дмитро Кремень (1953–2019) – яскрава, потужна, багатогранна постать в українському літературному процесі останньої чверті ХХ – перших десятиліть

ХХІ століття. Його перу належать понад двадцять збірок оригінальної лірики, три книги поетичних перекладів, численні публіцистичні дописи, есеї, передмови до видань колег по цеху,

літературознавчі й літературно-критичні статті. А ще він художник, поет-пісняр, сценарист, педагог, журналіст, редактор, громадський діяч. Культурні коди Закарпаття, звідки пролягла у світ його життєва дорога, і Миколаївщини, з якою волею долі зріднився за довгих піввіку, визначили неповторний творчий профіль майстра слова. Він мислитель, наділений даром цілісного світобачення й гармонійного художнього творення, однак на літературному терені, услід за своїми авторитетними наставниками Т. Шевченком, П. Тичиною, Б.-І. Антоничем, завжди залишався правдошукачем, співцем контрастів, віртуозом і реформатором в одній особі щодо традицій, канонів, тим, хто зачудовує, провокує, спонукає рости духовно через енергетику його текстів. Ювілейного для митця 2023 року було укладено біобібліографічний довідник «Життя у Слові і Слово у житті: до 70-річчя від дня народження Дмитра Кременя» [4], який доволі широко репрезентує його письменницький набуток, окреслює суспільний резонанс і фахову рецепцію творчості. Завважаємо, спираючись на нього, що надзвичайно високу оцінку поезії Д. Кременя дають В. Базилевський, І. Дзюба, О. Ігнатюк, Ю. Ковалів, Н. Костенко, Т. Кремень, В. Кузьменко, Н. Ребрик, П. Сорока, Л. Старовойт, Ф. Улицька, В. Шуляр та інші глибокі знавці літератури зі старшого й молодшого поколінь, котрі присвятили його доробкові свої розвідки, а все ж малодослідженою залишається та царина віршової культури, на якій митець почувався, на наш погляд, особливо легко й природно завдяки своєму синтетичному хисту, – жанр поеми-симфонії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінним матеріалом у роботі над нашою статтею послуговували наукові публікації: О. Петренко «Музичний код поезії Дмитра Кременя» (2019), котра заактуалізує вагому роль музики в житті і творчості письменника, через семіотичний аналіз простежує багатий музичний тезаурус його текстів, зокрема симфоній «Сад», «Чорна меса», слушно підмічає, що музику Д. Кременя «розуміє як духовний універсум, онтологічно пов'язаний з глобальними філософськими категоріями простору і часу, наділений могутньою емоційною силою катарсису, духовного піднесення» [14, с. 189]; Ю. Набок-Бабенко «Біблійні мотиви та образи у збірці Дмитра Кременя «Пектораль»» (2013), яка ґрунтовно осмислює біблійні концепти в поетичному світі майстра слова, переконливо інтерпретує в такому проблемному аспекті поему-симфонію «Сад» [6]; низка розвідок літературознавця Т. Кременя,

як-от [11; 12], які формують системний погляд на творчість його батька й допомогли простежити генезу жанру поеми-симфонії в її контексті; Н. Ребрик «Ольвійський вертеп Дмитра Кременя: андеграунд і клас» (2023), яка глибоко прочитує поемну спадщину літератора [15], тощо. Помітно сприяли науковому пошукуванню такі збірники, монографії, посібники, як «Небесне і земне: спогади, есе, оригінали» (Миколаїв, 2018), «Українська Атлантида Дмитра Кременя: дискурс творчості» Т. Кременя і Л. Старовойт (Миколаїв, 2020), «Сейсмограф вічності. Життєві і творчі вертепи Дмитра Кременя» Н. Ребрик (Ужгород, 2021), «Вивчення творчості Дмитра Кременя в закладах загальної середньої освіти» (Ужгород, 2023) та ін. Все ж слід наголосити, що проблема поеми-симфонії як жанрового форманту творчості Д. Кременя досі предметно не порушена, її спорадично торкаються дослідники; окремого повного видання творів такого взірця немає, а опублікованим текстам бракує наукової обробки, паспортизації тощо.

Постановка завдання. Метою нашої праці є системне історико-генетичне вивчення жанру поеми-симфонії в письменницькій спадщині Дмитра Кременя, структурно-поетикальний аналіз творів цього взірця в типологічному аспекті задля з'ясування авторського внеску в оновлення літературної змістоформи.

Виклад основного матеріалу. Поема-симфонія – це синтетичний ліричний або ліро-епічний твір циклічного типу, здебільшого 4-компонентний, який осмислює складні духовні проблеми універсального змісту через внутрішньоконпозиційне протистояння й сюжетну спрямованість на улагодження суперечностей. Як правило, її драматичним центром є сонатне алеґро (*Allegro giocoso*), що переходить у повільну ліричну частину (*Grave*), інтермедійне скерцо (*Risoluto*) та два фінальні епізоди (*Finale*) [13, с. 394–395]. Розгортання змісту твору здійснюється через своєрідну експозицію, розробку, репризу, окреслення змістових полюсів конфлікту як екзистенціального виміру людини, зіткнення різних «ритмоладів» (I); уповільнення, з акцентом на думках, емоціях, переживаннях героя (II); жваву гру «маски» на публіку в наближенні до кульмінації (III); підсумування дії, подеколи бурхливе, напружене, з огляду на набутки й втрати героя (IV). Така структура поеми-симфонії є традиційною, утім письменники часто урізноманітнюють її, подрібнюючи на епізоди, нарощуючи або скорочуючи кількість частин, навіть загальний обсяг – до стислого формату

симфонієти; також експериментують із проблематикою, поряд із питаннями філософськими, психологічним, порушують громадянські, культурно-історичні, соціально-аксіологічні тощо.

У нашому письменстві зачинателем жанру був Г. Сковорода: «Симфонія, нареченная Книга Асхань о познанні самого себе»; низка симфоній, з-поміж яких «Симфонія, сирѣчь Согласіе Священныхъ Слов», як фінальні фрагменти трактату «Наркісс. Разглагол о том: Узнай Себе» [16], а справжнім творцем-віртуозом, хоч і не повно зреалізованого задуму, – його духовний учень і послідовник П. Тичина [18], поема-симфонія «Сковорода» якого – у первісному авторському варіанті 1922 року [17] – відповідає жанровому канону. Талановито розвинув традиції класиків шістдесятник І. Драч, створивши такі жанрові шедеври, як «Смерть Шевченка» (1962) [3, с. 51–62], «Леонардо да Вінчі» (1976) [3, с. 185–192], щоправда, за слушним спостереженням М. Жулинського, дещо олітературивши їх (особливо, на наш погляд, перший вірєць): спираючись на чуттєву стихію музики, поет більше акцентує слово, думку, тому поширює межі музики подією, драматизує музичне тло [5, с. 5].

Імена Г. Сковороди, П. Тичини, І. Драча були для молодого Д. Кременя – розмаїто обдарованого, залюбленого в поезію, її глибокого знавця – значущими орієнтирами у творчості; їхній вплив (поряд із Шевченковим, поряд із музичним і малярським складниками смаку) на його літературне становлення безперечний: «Люблю раннього Івана Драча, М. Вінграновського, Б. Нечерду, І. Жиленко... Люблю геніальних, епохальних українських поетів: Т. Шевченка, Б.-І. Антонича, П. Тичину» (цит. за [11, с. 189]). Звідси й раннє культивування митцем жанру поеми-симфонії.

Вирізняємо три періоди в генезі жанру поеми-симфонії у творчості Д. Кременя:

1) початок 1970-х років: «Коні Адамові» (1972), «Параноїчна зона «А»», «Сад», «Танок блукаючого вогню». Жанрово близькою до них є антифашистська поема «Меморандум Герштейна» (1973–1974), на що резонно вказує Т. Кремень у статті «Джерело поезики ранньої творчості Дмитра Кременя (на матеріалі рукопису збірки «Тан блукаючого вогню» 1974 року)» [11, с. 192–195]. Твори у свій час не були опубліковані через видавниче скасування виходу книги. Згодом «Танок блукаючого вогню» (під подальшою назвою «Золота ліхтарня») побачив світ на сторінках «Сучасності» (1996, № 10), разом із «Садом» – у збірці «Пектораль» (Миколаїв,

1997); уривки із «Саду» вмістила антологія української еротичної поезії «Сяйво білого тіла» (Київ, 2008); три твори (крім «Коней Адамових») були надруковані в збірках «Замурована музика» (2011) [9, с. 294–333, 343–350], «Медовий місяць у Карфагені» (2014) [10, с. 182–220, 230–238] та в пізніших вибраних виданнях; цілісне уявлення про ранню поемно-симфонічну творчість дає книга «3 днів шалених» (2023) [8];

2) початок 1990-х років: «Птахи Івана Чендея» (1972–1992–2007; перші публікації в «Закарпатській правді», 1992, 16 квіт., «Літературній Україні», 2007, 7 черв., «Дуклі», 2007, № 4, у збірках 2011 і 2014 років – [9, с. 355–357; 10, с. 243–246]); «Оргія» (1992–1994 і пізніше; перші публікації в «Південній правді», 1992, 14 лист., «Вітчизні», 1994, № 1–2 – першої і другої частин; повністю – у збірках 2011 і 2014 років – [9, с. 351–354; 10, с. 240–243]);

3) 2000-і роки: «Чорна меса» (2000, перша публікація – «Український Південь», 2000, 24 серп.), «Зачарована музика» (2008, перші публікації – «Український Південь», 2008, 6–12 берез., «Кур'єр Кривбасу», 2008, № 228–229, «Рідне Прибужжя», 2008, 23 серп.); твори вміщені в збірках 2011 і 2014 років – [9, с. 334–342; 10, с. 221–229]).

Із матеріалів дослідження добачаємо, що автор ретельно допрацьовував тексти своїх поем-симфоній, коли готував першодруки з раннього доробку або ж розвивав теми, увиразнював образи, шліфував мовно-структурну оболонку пізніших артефактів.

Поєми-симфонії Д. Кременя занурені у свій час стилістично й змістово, а водночас вивищені над ним ідейно. Уже в їх ранніх вірцях початку 1970-х років ми не побачимо тієї «романтичної риторики» з «комсомольським присмаком», яку зауважує І. Дзюба [2] стосовно деяких пізніших збірок поета. У цих творах автор виказує національно-культурницький модерністичний світогляд, постає гідним учнем шістдесятників, що справедливо підкреслюють В. Базилевський [1], Ю. Ковалів [7], утім, на наш погляд, і тих митців із цього покоління, хто зразу й не заявив про себе книгами, а невдовзі розквітнув метафорикою, образами-переливами в корпусі Київської школи поезії.

Кремень-симфоніст – глибокий, чесний, відкритий до світу й водночас різкий, іронічний, сюрреалістично-провокативний щодо багатьох «експертів» доби сексотів, доносів і репресій, у яку випало жити. Саме тому його майстерна поема-симфонія «Сад», насичена біблійною образністю (див. [6]), – це антитеза, чи антисвіт,

до «Саду божественних пісень» Г. Сковороди: там душа піднесена співає, чує музику сфер у світі Всевишнього, дошукується кодів буття, а тут – приречена живогіти на пустирищі, стати пустирищем, вирвати із себе всі надії під тиском замаскованих іуд. Багатовимірний образ саду – душі, творчості, культури, земного храму, раю, місця зради, болю, приречення – зливається у творі в усіх своїх змістових відтінках і позначає людське екзистенційне безбожжя, що поглинає енергію життя; нашу вічну «гетсиманську» муку як нестерпний життєвий простір. У більш індивідуалізованому, відрефлексованому через трагізм покоління Розстріляного Відродження, репресії щодо шістдесятників, задуху «застою», набуває розвитку тема людини культури («міста», «саду» – цивілізації) у поемі-симфонії «Золота ліхтарня». Ліричний герой почувається, попри всі замаху на нього стражів зла, нездоланно-міцною лампадою, що є надійною хранителькою Божественного вогню. Споріднена змістова лінія примітна і для твору «Коні Адамові» – підкреслення незникості творчого начала в людині, навіть під важким пресом життя, найлютішою «вивісекцією» її Божого дару. «Д. Кремінь завершує поему-симфонію тим, що коні Адамові, укотре народившись із глини та попелу, знову іржуть смертельним криком і летять крізь вогонь. <...> Поема «Коні Адамові», у якій увиразнено філософські погляди Д. Кременя на світобудову, людину та суспільство як носіїв і втілення уявлень про досконалість, – один із проявів авторської калокагатії, його історіософські погляди на життя, осмислення ролі громадянина і функцій держави» [11, с. 191–192], – пише Т. Кремінь. «Параноїчна зона «А»» – це, як і «Сад», твір про світ «навиворіт», про самовідчуття поета в божівальному соціумові, який, натомість, приписує всі свої аномалії йому. Перу М. Хвильового належить смислово подібна художня самоекспертиза – «Я (Романтика)»: чи легко злитися зі злом? де закінчується людина й починається в її оболонці щось інше? Через прибраний образ маски, розмивання формозмісту, моделювання сюрреалістичного простору, витончену іронію герой (і автор) кидають виклик, напевно, найбільшому страхові людини – втрати самоцінності й ідентичності. І «Сад», і «Золота ліхтарня», і «Коні Адама» структуровані за симфонічним принципом – із вирізненими початковою і заключною частинами, у межах яких відбувається величезне духовне збурення, здійснюється напружений пошук відповідей на питання життя і смерті людини, культури, навіть нації. Разом із тим автор нарощує

кількість архітектонічних ланок – відповідно до задуму твору. Жанровим «зламом» мусила б бути «Параноїчна зона «А»»: деструкцію змісту підкріплювати деструкцією форми. Проте автор, здається, уже настільки зріднився з таким форматом, що твір ним керує, і знову постає симфонія, хоч і з нарративними домінантами, а не емоційно-мелодійними.

Поєми-симфонії, написані через два десятиріччя, – це болісні твори про новітню Україну, свободу й демократію, якою випробується наша цілісність як держави; про мерзенне малоросійство, що підточує всі сфери народного побуту. В «Оргії» ідейно відлунує «Смерть Шевченка» І. Драча, але так, наче всього описаного попередником – об'єднання, воскресіння нації – ніколи не було, а відтак панує шабаш мізерії, повсюдне торжище горобців. Натомість «Птахи Івана Чендея» – це про солов'я, духовного велета, вчителя і друга, велику силу слова, що перемагає смерть. За ідейним спрямуванням, образною поетикою, динамікою настрою це твори симфонічні, утім у композиційному плані все ж є поемними циклами, симфоністами.

Симфонічні здобутки з початку 2000-х років наче ностальгійно повертають автора на старт творчого шляху: він знову шукає шляху в письменстві, шляху в житті, але вже не через кольорові скельця романтика – радше темні окуляри фаталіста. Адже будь-коли може вхопити «НЛО» («Чорна меса») або ж зупинять природний тілесний рух тиски каменю-пам'ятника («Замурована музика»). А все ж ці твори – не про смерть фізичну. «Чорна меса» – як голос із минулого, котрий нагадує про життя і смерть у мистецтві, численні «НЛО»-заборони, вимушений перехід душі у «віртуал» чи «астрал», утрату слова як утрату цілісності світу, духовну кончину за фізичного животіння, і – найнезбагненніше – сходження біля останньої межі убивць і спасителів. «Замурована музика» – невеличка поема «високовольтного» духу, який усе знає про життя, але любитиме його до кінцевої межі. Її теж можемо витлумачити як симфонієту, яка репрезентує лише частину музичного твору, приміром, фрагмент скерцо.

Висновки. Отже, жанр поеми-симфонії – одна з магістралей художнього оприявлення багатовимірного мистецького хисту Д. Кременя, класична форма поезії, яка знаходить нове життя під пером видатного майстра, несе читачам важливі істини, формує їхні ціннісні кодекси, магічно впливаючи через слово і звукоритм. Письменник розвиває жанрову парадигму змістоформи, збагачує її новими структурними й змістовими варіантами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базилевський В. Мінерал поезії. *Кремінь Д. Д. Замурована музика : лірика, симфонії, поеми* / передм. В. Базилевського ; худож. А.Д. Антонюк. Київ : Ярославів Вал, 2011. С. 3–9.
2. Дзюба І. Дмитро Кремінь: розмова з добою на краю прірви. URL: <https://zakarpatty.net.ua/News/26285-Dmytro-Kremyn-rozмова-z-doboю-na-kraю-prirvy> (дата звернення: 25.10.2023).
3. Драч І.Ф. Смерть Шевченка. *Анатомія блискавки : поезії, проза* / упорядкув., комент. та прим. В.О. Брюг'єна ; вступ, ст. М.Г. Жулинського ; худож.-оформл. О.С. Юхтман. Харків : Фоліо, 2002. 509 с. (Укр. літ ХХ ст.).
4. Життя у Слові і Слово у житті: до 70-річчя від дня народження Дмитра Кременя : біобібліографічний довідник / Центральна міська бібліотека ім. М.Л. Кропивницького м. Миколаєва ; уклад. : О. Сергєєва, С. Петренко ; ред. Л. Варюхіна, Т. Михайловська ; комп. обробка О. Бойко ; відп. за вип. І. Хоржевська ; 2-ге вид., доп. Миколаїв : Центральна міська бібліотека ім. М.Л. Кропивницького м. Миколаєва, 2023. 129 с. URL: <https://www.calameo.com/read/004261818e65d304b5722> (дата звернення: 25.10.2023).
5. Жулинський М. Поетичний їжак з головою сатира і волоссям кольору витіпаних конопель. *Драч І.Ф. Анатомія блискавки : поезії, проза* / упорядкув., комент. та прим. В.О. Брюг'єна ; вступ, ст. М.Г. Жулинського ; худож.-оформл. О.С. Юхтман. Харків : Фоліо, 2002. С. 3–30.
6. Набок-Бабенко Ю.С. Біблійні мотиви та образи у збірці Дмитра Кременя «Пектораль». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Філологія. Літературознавство»*. 2013. Т. 222. Вип. 210. С. 31–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2013_222_210_8 (дата звернення: 25.10.2023).
7. Ковалів Ю. Літописна історіософія Дмитра Кременя. *Кремінь Д. Вибрані твори* / вступ. стаття Ю. Коваліва. Одеса : Маяк, 2007. С. 5–18.
8. Кремінь Д.Д. З днів шалених: книга ранньої лірики та віршів «закарпатського циклу» / передм. Т. Кременя ; співупоряд. : Т. Кремінь, І. Ребрик, Н. Ребрик. Миколаїв : Іліон, 2021. 300 с. : іл., фот.
9. Кремінь Д.Д. Замурована музика: лірика, симфонії, поеми / передм. В. Базилевського ; худож. А.Д. Антонюк. Київ : Ярославів Вал, 2011. 360 с. : іл. (Сучасна поезія).
10. Кремінь Д.Д. Медовий місяць у Карфагені: вибрані вірші та симфонії / упоряд. Т.Д. Кремінь ; худож. Ю.С. Гуменний. Миколаїв : Іліон, 2014. 252 с.
11. Кремінь Т.Д. Джерело поезики ранньої творчості Дмитра Кременя (на матеріалі рукопису збірки «Тан блукаючого вогню» 1974 року). *Вересень* : наук.-метод., інформ.-освітн. журнал. 2020. № 2–3(85–86). С. 187–196. URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/89/93> (дата звернення: 25.10.2023).
12. Кремінь Т.Д. Історіософські інвективи і ліричне самозанурення у книзі «Танок вогню» Дмитра Кременя. *Вересень* : наук.-метод., інформ.-освітн. журнал. 2023. Спецвипуск. С. 32–39. URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/321/264> (дата звернення: 25.10.2023). DOI: 10.54662/veresen.2023.04
13. Літературознавча енциклопедія. У 2 т. Т. 2 / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с. (Енциклопедія ерудита).
14. Петренко О.М. Музичний код поезії Дмитра Кременя. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»* : наук. зб. / за ред. проф. Тетяни Степанової. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2019. Вип. № 3(66), вересень. С.186–190. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/ped-visnik-66-2019-33.pdf> (дата звернення: 25.10.2023). DOI: 10.33310/2518-7813-2019-66-3-186-190
15. Ребрик Н.Й. Ольвійський вертеп Дмитра Кременя: андеграунд і клас. *Вересень* : наук.-метод., інформ.-освітн. журнал. 2023. Спецвипуск. С. 22–31. URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/315/266> (дата звернення: 25.10.2023). DOI: 10.54662/veresen.2023.03
16. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Л. Ушкалова. Харків – Едмонтон – Торонто : Майдан ; Вид-во Канадського Інституту Українських Студій, 2011. С. 231–271, 292–346.
17. Тичина П.Г. Зібрання творів у 20 т. Том 4. «Сковорода». Симфонія / упоряд., авт. прим. С.В. Тельнюк. Київ : Наукова думка, 1985. 600 с.
18. Тичина П.Г. Сковорода : симфонія. Київ : Рад. письм., 1971. 401, [2] с. ; Тичина П.Г. Вибрані твори. У 2 т. / передм. О. Гончара. Т. 2 : Поеми та цикли. Київ : Дніпро, 1971. С. 52–105

ЕКЗИСТЕНЦІАЛ ДОМУ У ПОВІСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «ГІРЧИЧНЕ ЗЕРНО»

THE EXISTENTIAL OF THE HOME
IN HALYNA PAHUTYAK'S STORY "THE MUSTARD SEED"

Гаврилюк О.Р.,

*orcid.org/0000-0003-4010-2004**аспірантка кафедри української мови та літератури
Національного університету «Острозька академія»*

Стаття присвячена актуальній темі вкорінення, насамперед ролі топосу у формуванні ідентичності індивіда та сприйняття ним довколишнього світу. Мета дослідження полягає в аналізі поняття екзистенціал Дім в повісті Г. Пагутяк «Гірчичне зерно». Філософську основу розвідки становлять роботи Мартіна Гайдеггера, у яких неодноразово осмислено тему зв'язків людини з батьківщиною. Аналіз праць вітчизняних вчених дозволив зробити висновки про прояв індивідуальних особливостей концепту на національному ґрунті. З'ясовано, що в авторській візії Г. Пагутяк Дім осмислюється в екзистенційному руслі. Провідна роль локусу в письменниці визначена як прихисток, інтимний захищений простір. Авторці притаманно сакралізувати Дім, наділяючи його ознаками священного місця, що дозволяє стверджувати про взаємозв'язки поняття з екзистенціалом Храму. Небезпідставним є зауваження про спорідненість з екзистенціалом Поле, який у письменниці актуалізований через образ Саду. Для Г. Пагутяк пріоритетно наголосити на важливості контакту індивіда із землею. Помешкання в письменниці це не лише будівля, це наділ, який передається у спадок, стаючи місцем пам'яті. У статті проаналізовано поняття знекорінення, яке в авторському розумінні, проявляється через забуття минулого, відстороненість від традицій. Наголошено на руйнівному характері цього процесу, що загрожує втраті ідентичності, розриву родинних зв'язків. У роботі також обґрунтовано роль екзистенціалу Дім на національному рівні. Схарактеризовано особливості уявлення про помешкання в українській ментальності, спричинені особливостями географічного розташування, історичними умовами та взаємодією з природним середовищем. У повісті Галини Пагутяк ці аспекти розкриті завдяки нелінійному сюжету. На прикладі динаміки змін у суспільстві протягом століття, авторка наголошує на важливості вкорінення індивіда, його зв'язку із батьківщиною. Це дає можливість зробити висновок про екзистенціал Дім у творі як про поняття, що означає простір країни загалом.

Ключові слова: екзистенціал, дім, пам'ять, простір, укорінення.

The article is devoted to the relevant topic of rooting, primarily the topos' role in forming an individual's identity and his perception of the surrounding world. The purpose of the study is to analyze the concept of existential Home in H. Pahutyak's story «The Mustard Seed». The philosophical basis of intelligence is the works of Martin Heidegger, in which the theme of a person's ties with his homeland has been elaborated more than once. The analysis of the works of domestic scientists made it possible to draw conclusions about the manifestation of the individual characteristics of the concept on a national basis. It was found that in the author's vision of H. Pahutyak, the Home is understood in an existential way. The leading role of the locus in the writer is defined as a shelter, an intimate protected space. The author tends to characterise the sacralization of the Home, endowing it with the signs of a sacred place, which allows us to assert the concept's relationship with the Temple's existential. The remark about the affinity with the existential Field, which is actualized in the writer through the image of the Garden, is not unreasonable. For H. Pahutyak, it is a priority to emphasize the importance of the individual's contact with the earth. For the writer, dwelling is not just a building; it is an allotment that is inherited, becoming a place of memory. The article analyzes the concept of uprooting, which, in the author's understanding, manifests itself through forgetting the past and detaching from traditions. The destructive nature of this process, which threatens the loss of identity and the severing of family ties, is emphasized. The work also substantiates the role of the existential Home at the national level. The characteristics of the idea of housing in the Ukrainian mentality, caused by the peculiarities of the geographical location, historical conditions and interaction with the natural environment, are characterized. In the story of H. Pahutyak, these aspects are revealed thanks to the non-linear plot. Using the example of the dynamics of changes in society over the course of a century, the author emphasizes the importance of rooting the individual and his connection with the homeland. This makes it possible to draw a conclusion about the existential Home in the work as a concept that signifies the space of the country in general.

Key words: existential, home, memory, space, rooting.

Постановка проблеми. Сьогодні, в час нових глобальних криз, дослідження витоків своєї ідентичності, пізнання системи коренів національного буття для українців стає як ніколи актуальним. Серед різноманіття духовно-ментальних феноменів української культури фундаментальним є екзистенціал Дому. Цивілізаційні зміни, що супроводжуються урбанізацією, стиранням

кордонів між державами й континентами, потребою чи бажанням постійних переїздів, посприяли десакралізації цього архетипу. Проте через проблему втрати чи загрози втрати дому знову виникає потреба переглянути його значення. Адже в уявленні сучасного українця це поняття вкотре стає символічним і означає не лише власний будинок, йдеться про межі держави, коли

вся територія країни починає символізувати Дім національного буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Термін «екзистенціал» був введений німецьким філософом М. Гайдеггером замість класичного аристотелівського «категорія» для опису Dasein. У вітчизняній науці цю тему досліджувала вчена С. Копилова, яка окреслила своє трактування цього поняття: «під екзистенціалами людського буття ми розуміємо духовнопрактичний феномен, що становить невід'ємний конституент тут-буття» [11, с. 285]. Інша українська науковиця Т. Власевич зауважує близькість понять «екзистенціал» та «ідентичність», наголошуючи на тому, що «за допомогою екзистенціалів можна ідентифікувати народ, націю, а також розкрити визначальні риси автентичності особи та спільноти» [6, с. 297]. Оскільки, на думку вчених, на формування особистості великий вплив має культурно-історичне середовище, заведено вважати, що для кожного етносу притаманна окрема система специфічних екзистенціалів, які вирізняються серед загальнолюдських. Серед ряду понять характерних саме для українців здебільшого виділяють три основних: Дім, Поле, Храм. Глибокий аналіз ролі кожного з них є, безумовно, важливим на шляху розуміння людиною самої себе. Проте вважаємо за доцільне звернути увагу саме на екзистенціал Дім, оскільки він, зазвичай, є первинним і багато в чому визначальним культурно-соціальним простором в якому відбувається формування особистості.

В українському літературознавстві концепт Дім є досить перспективним предметом дослідження. Адже в сучасній літературі це один із провідних образів у творах багатьох письменників. Серед найвідоміших текстів варто виділити «Дім на горі», В. Шевчука, «Інтернат» С. Жадана, «Дім для Дома» В. Амеліної, «Маріупольський процес» Г. Вдовиченко та ін. У цьому колі авторів чільне місце займає творчість Г. Пагутяк, для якої архетип Дому є ключовим у низці творів. Цей образ у доробку письменниці досліджував ряд вітчизняних вчених, серед них: А. Артюх, яка звернула увагу на герметичність, умовність простору у творах авторки [1], М. Гірняк проінтерпретувала Дім як певну візію, самоціль у житті героїні твору «Книга Снів і Пробуджень» [8], Ю. Вишницька відзначила роль житла у письменниці як символу втраченого і віднайденого раю [5], у дослідженні Г. Бошкань доведено, що Дім у розумінні Г. Пагутяк – це простір, де реалізується мотив пам'яті [3], О. Вещикова натомість описала у своїй статті матеріальну іпостась помешкань у творчості авторки [4].

Постановка завдання. Попри те, що наявні розвідки здебільшого сфокусовані на вивчені поняття Дім у доробку письменниці в його екзистенційному аспекті, досі не було здійснено вичерпного дослідження, завданням якого було б розглянути авторську візію Г. Пагутяк в контексті провідних національних екзистенціалів. **Мета статті** полягає в комплексному аналізі екзистенціалу Дім в повісті «Гірчичне зерно» на декількох семантичних рівнях. Робота спрямована на розкриття індивідуального та національного значення поняття крізь призму філософії екзистенціалізму. Ціллю є з'ясувати роль екзистенціалу в житті людини як важливого елементу формування її ідентичності та системи цінностей.

Виклад основного матеріалу. Людина здавна поділяла простір навколо себе на «свій» – безпечний, знаний і на «чужий» – таємничий, незвіданий, ворожий. Цей поділ дозволяв індивіду через певну систему ритуалів, правил, табу впоратися із невизначеністю довколишнього світу. Дім у цій системі, як упорядкований простір, поставав антиподом до зовнішнього хаосу. Переступити цю межу часто означало наразити себе на небезпеку. В українському культурному контексті поняття «Дім» часто уособлює уявлення про «національні риси та буття українського народу, його ментальність» [6, с. 300], що зауважує дослідниця Т. Власевич. Науковця вважає, що в такому сприйнятті цей екзистенціал є символом, який стосується народу загалом, «коли йдеться про «національний дім» як передумову та гарантію збереження нації» [6, с. 299]. З плином часу ця система значень розширюється, набуває архетипних та онтологічних ознак.

У творчості Г. Пагутяк образ Дому наскрізний і концептуальний. Реальні й міфологічні будинки в авторки ніколи не є просто помешканням. Письменниця нашаровує сенси у такий спосіб, що функційне призначення дому стає вторинним. Науковиця А. Артюх наголошує, що житла у доробку Г. Пагутяк майже завжди «не так конкретний часопростір, як психологічне самоусвідомлення людини в реальному світі, носій етнопам'яті або метафізичне джерело сподівань» [1, с. 12]. Найчастіше письменниця зображує Дім як прихисток. Це «своя» територія, де індивід захищений від зла зовнішнього, ворожого світу. Роздуми Г. Пагутяк на цю тему суголосні уявленням Гайдеггера про помешкання як місце, де індивід «має власний куток» [7].

Прикметно, що ідеал Дому в Г. Пагутяк – це завжди «дім на землі». Натомість місто із його хмарочосами в авторки часто постає

антагоністом до села із затишними хатинами. Дослідник В. Малімон, говорячи про буття-в-місті, зауважує, що у сучасних мегаполісах наявний нескінченний потенціал для різноманітних граничних ситуацій, які спонукають до Пошуку, проте «шукаючи сенс життя в місті, Шукач або «знаходить себе», або пориває з містом» [12, с. 51]. Абсолютна більшість персонажів у творах Г. Пагутяк схильні робити вибір на користь останнього. Герой повісті «Гірчичне зерно» Михайло Бесараб після тривалого життя в місті також приймає рішення покинути його й повернутися до рідного села.

Вороття героя на батьківщину Г. Пагутяк обґрунтовує як втечу, яка зумовлена зрадою його старшого сина, що відправив батька до притулку. Проте розуміємо, що така мотивація для чоловіка є поверхневою, тригерною, але не основною, адже авторка схильна зображувати шлях своїх персонажів до Дому в екзистенційному вимірі. Дослідниця Т. Тебешевська в цьому контексті зауважує, що «життя Михайла Басараба розгортається на тлі конфлікту людини й суспільства, а також тогочасної епохи з процесами урбанізації, технологічної еволюції та духовної деградації. Герой відчуває самотність і відчуження у цьому світі й повертається до Урожа» [14, с. 57–58]. Це місце є знаковим у доробку Г. Пагутяк. Дослідниця Г. Бошкань зауважує, що «у «Гірчичному зерні» міфологізований топос Урожа акумулює семантику утопічності, що сугестує звільнення від тягарів і проблем бездуховного міста» [2, с. 244]. Помітно, що образ селища у творі набуває сакрального значення, уособлює «обітований край», який, на думку письменниці, в кожного свій: «Коріння кожної людини врістає у таке місце, але іноді треба прожити кілька років, щоби віднайти свій Уріж – урізаний долею клаптик землі, який минають війни, хвороби, смерть» [13, с. 54]. Авторка свідомо проводить паралель між образом міського притулку, де мешкав Бесараб, і образом притулку справжнього, яким є рідний дім. Псевдоприхисток здатний забезпечити людині фізичний комфорт, проте таке місце не задовольнить потреб душі індивіда, не стане справжнім помешканням, Домом.

До зображення батьківського будинку Бесараба Г. Пагутяк підходить ретельно, із розумінням того, що помешкання є тим простором, в якому індивід найвиразніше проявляє себе. Описуючи дім Михайла письменниця акцентує на речах, які розкривають не лише індивідуальні якості персонажа, але й менталітет українців, їхній погляд на побудову й оздоблення житла

загалом. Візія ідеального помешкання для героя повісті є іманентним уявленням про дім, яке формується крізь надра колективної національної свідомості: «Найліпше маленька біла хатка з низькою стелею, а коло неї садочок» [13, с. 42]. Цей образ в українській культурі є архетипним. «Хата з садочком» для Бесараба постає маркером національної культури, символом зв'язку із рідною землею, репрезентує не конкретне помешкання, а Дім, який об'єднує під своїм дахом усі покоління українців.

Дослідниця Г. Бошкань звернула увагу на елементи інтер'єру Бесарабового дому, які, на думку науковиці, «акцентують спадкоємність культурної пам'яті українців» [3, с. 4]. Облаштування будинку є впізнаваним, традиційним для українських хат. Тут розміщено дерев'яне ліжко, вистелене ковдрою і подушками, стіл, лава, скриня, ікони на покутті тощо. Прикметно, що поруч з образом Божої Матері в помешканні висить портрет Шевченка, чий «Кобзар» для українців був другою книгою після «Біблії», на що натякає сам Бесараб. Поет на портреті, підкреслює Пагутяк, зображений таким, яким його любили в селах: «у кожусі, смушевій шапці, з сумними селянськими вусами» [13, с. 43]. Поруч із «Кобзарем», зауважує письменниця, у цьому будинку було заведено читати твори Сковороди, якого Бесараб вважає своїм провідником у світі, тим, хто вчив мужності, стриманості, моралі.

Образ філософа присутній у творі наскрізно, завдяки його постаті Г. Пагутяк пропагує у тексті ідею богопізнання через самопізнання. Варто зазначити, що тема віри є однією із провідних у новелі. Відомо, що у суспільній свідомості українців вона завжди відігравала значну роль. Саме тому доцільно стверджувати, що екзистенціаль Дому в нашій національній культурі тісно пов'язаний з екзистенціалом Храму. Григорій Сковорода, до прикладу, вважав ці поняття тотожними. Для філософа Дім – «це не місце для замешкання, а той духовний первень, колиска, з якої виходить весь рід, в якій прищеплювали життєві ідеали, з якої починається дорога пізнання» [6, с. 305]. Дослідниця Т. Власевич наголошує, що значення концептів Дім і Храм є майже рівноцінними у свідомості українця, адже «І в оселі, і в церкві він відчуває себе захищеним, має душевний спокій» [6, с. 305]. Також варто також пригадати, що саме слово «dom», що детально осмислює М. Гайдеггер [7], в романських мовах має значення «собор». З часом поняття Дім втрачає своє первісне значення й стає синонімом до слів будинок, помешкання, житло,

хата тощо. Але у творчості Г. Пагутяк, зокрема у повісті «Гірчичне зерно», цей екзистенціал не зазнає десакаралізації, радше навпаки. Батьківська хата є священним місцем для Бесараба, моральним орієнтиром, осередком віри, любові до родини й Батьківщини.

Тісно пов'язаний із поняттям Дому у творі інший важливий для українців екзистенціал – Поле. Дослідниця Н. Ковальчук зауважує, що цей образ в українській культурі споріднений з архетипом землі «як джерела багатства та національного єднання на власному етнічному ґрунті» [10, с. 13]. Традиційно українська хата ніколи не є окремим будинком, вона зазвичай знаходиться в оточенні саду й прибудинкової ділянки, яку засіюють і обробляють. На цьому наголошує науковиця В. Даренська, зазначаючи, що «для менталітету традиційної культури притаманний погляд на дім як на продовження природи, без насильницького ламання рельєфу та краєвиду на природній та штучно створений» [9, с. 23]. У повісті Г. Пагутяк взаємозв'язок між екзистенціалами Дому та Поля відображено насамперед крізь образ саду: «Михайло підходив до кожної сливки, гладив долонею репаний стовбур з загуслими каплями соку. Дерево любить ласку, щоб на нього дивились хоч іноді» [13, с. 46]. Дослідниця Т. Власевич зауважує важливість цього архетипного образу для української ментальності. Прагнення жити в Саду, зі слів вченої, «естетично відтворилося не лише в численних казках і піснях, але й в історичному побутуванні, повсякденній життєвій реальності нашого народу» [6, с. 302]. Г. Пагутяк свідомо акцентує на духовному значенні цього локусу для героя повісті. Приїзд додому Бесараба ознаменовує його повернення до землі, до своїх коренів, бажання очиститися, відновити душевний спокій.

Г. Бошкань зауважує, що вороття Михайла після багатолітніх мандрів до рідної оселі «можна потрактувати як спробу відновлення родової пам'яті та духовного контакту поколінь, адже в міфології хата вважається місцем перебування душ предків» [3, с. 4]. Занедбаність будинку не відлякує Бесараба, а навпаки стає рушієм, що зумовлює його до праці. У своєму намірі відновити помешкання чоловік вбачає можливість порятунку для молодшого сина, який втратив відчуття Дому, адже, згідно з Гайдеггером, будувати «це те ж, що і, особливим чином, «дати мешкати» [7]. Михайло намагається не лише зробити дім придатним для проживання, для нього це екзистенційна спроба відновити первісну архітектуру буття, коли батьківська хата

мала значення потужного духовного центру для усіх членів родини. Проте життєвий досвід Гриця є травматичним, за роки бурлакування він зневірюється у людях і в собі. Хлопець зазначає, що його повернення до Урожа й ремонт хати – це лише ілюзія потрібності. Гриць називає будинок Вавилонською вежею, якій не судилося бути добудованою. Даремні спроби повернути життя в старий дім підкреслюють горе згасання роду Бесараба: молодший син, усвідомлюючи марність свого буття, накладає на себе руки, а старший, після смерті батька, по-юдовськи продасть хату за «п'ятсот карбованців».

Осмилюючи трагедію своїх взаємостосунків із дітьми Бесараб доходить висновку, що «чим більше ми віддаляємось від природи, тим слабшають кровні зв'язки» [13, с. 80]. Тема відірваності від землі, втрати коренів, є однією із провідних у творчості Г. Пагутяк. Авторка стверджує, що цінності обох синів Бесараба є крихкими. Для Гриця «його батьківщина – це він сам. Батьківщина старшого сина – його майно. Це їхня опора, яку так легко вибити з-під ніг». Неможливо вибити з-під чоловіка лише землю» [13, с. 63]. Для Г. Пагутяк важливо дослідити питання знекорінення на декількох рівнях, тому у другій частині повісті письменниця намагається простежити витoki проблеми на національному ґрунті. Для цього авторка вдається до містифікації й відправляє Бесараба у подорож потойбіччям, де його провідником стає Лесь Козловський – маловідомий український поет кінця XIX ст.

У посмерті, зображеному Г. Пагутяк, часопростір деформований. Письменниця не дарма обирає початок XX ст. як період зламу століть, який супроводжується змінами у суспільній свідомості. Герої повісті тонко відчують тогочасні настрої, не залишають їх поза увагою. «Ми від свого ґрунту вже відірвалися, а до іншого пристати не вміємо і не хочемо» [13, с. 95], зазначає Михайло, пояснюючи ці зрушення. У цей час актуалізуються національні питання, зокрема невідзначеного стану українського народу, який був розділений між двома державами. Досвід Леся, як мешканця Галичини, осмислити власну ідентичність через зв'язок із москвофілами виявився негативним. Він усвідомлює небезпеку, яка йде з іншого боку: «Бідний галичанин побачив себе темним, затурканим німцями, ляхами і попами. А потім виявилось, що то такий розрахунок, аби вівцю стриг інший пастир, і в російського орла ще чіпкіші пазурі...» [13, с. 95].

Тема поневолення української нації є наскрізною у повісті. Завдяки грі із часом Г. Пагутяк

вдається продемонструвати динаміку змін у суспільній свідомості щодо цього питання на рівні декількох поколінь. Лесь і молодий Михайло обережні у своїх висловлюваннях, дискутуючи на тему якої сторони Україні краще триматися, вони не наважуються відкрито говорити про потребу незалежності. Натомість Гриць чіткий у своїй позиції, він вдало апелює історичними фактами, згадуючи різні покоління борців за українську самостійність. Орієнтиром для нього є козаки: «Запорожці теж мали вільний дух, здоровий, зверніть увагу, бо не вмiли сидіти в містах і замках, а тільки штурмували їх з чистого поля... Не стало козаків – почали плодитись хитрі раби» [13, с. 69]. Гриць засуджує осілість, вважаючи, що вона пригнічує свідомість, проте він визнає, що однією із ключових особливостей українського народу також є тяга до боротьби: «так уже вчепитесь у свою хату, наче в ній живе бог. Вас як вовка буде тягнути до неї, а поманять ідеєю – брата, рідну матір уб'єте, спалите хату і втечете до лісу» [13, с. 69]. Такі особливості двоїстості національного характеру пояснює дослідниця Н. Ковальчук, зазначаючи, що через специфічне географічне розташування України, як держави, яка розвивалася на межі з кочовими племенами, розвиток цивілізації на цих землях набуває кордонного вигляду. Йдеться про цивілізацію, яка знаходиться на кордоні між «розумною ойкуменою культурою і силами ворожнього буття. Вжити у цих умовах можна було тільки на ґрунті розвитку вільної особистості» [10, с. 12]. Перманентна загроза втрати дому безсумнівно вплинула на сприйняття українцем свого помешкання як безумовної цінності, що й зумовлює таку рішучість у питанні його захисту. Знаковим також є те, що в момент небезпеки поняття Дім не обмежується уявленням лише про власне обійстя. Йдеться про усю територію країни як про Дім національного буття, який необхідно відстояти перед ворогом.

Важливе значення у питанні захисту інтересів країни, на думку Г. Пагутяк, відіграє поняття пам'яті. Для авторки пріоритетно висвітлити проблему забуття як одну із ключових складових процесу знекорінення. Письменниця вважає, що втрата національної пам'яті тісно пов'язана із втраченою пам'яттю родинної. Щоб продемонструвати паралелі Г. Пагутяк заглиблює читача в дитинство Бесараба, яке, завдяки містифікації, проходить орієнтовно на початку ХІХ ст. Важливою подією у житті юного Михайла стає зустріч із паном Зоріаном, етнографом. Однією з основних тем у їхніх дискусіях стає проблема нерівності, яка на думку чоловіка, тісно пов'язана

із проблемою забуття суспільством свого минулого. Зоріан відзначає, що українці поводяться так наче перебувають у постійному стані страху, ніби бояться, що із ними трапиться якась біда. Проте, зі слів етнографа, в умовах тотального контролю й боязні все ж є спосіб зберегти свою ідентичність. Йдеться про ключову роль мови й культурної спадщини у процесі національної самоідентифікації. Зоріан помічає, як у народних піснях, які він записує по Україні, зашифрований етнічний культурний код. Він порівнює співанки із живою водою, яка поїть людську душу, є «підмурівком будинку»: «Може, вийде колись з сього затурканого люду оден чи кілька богатирів, які, напившись живої води, створять власні перли» [13, с. 109]. Етнограф також аналізує мову українців, роблячи припущення про вдачу народу, який нею послуговується: «Ся мова свідчить про лагідність люду, котрий не нападав, лиш боронився» [13, с. 111]. У висновку Зоріан розкриває Михайлу основні догми буття на цій землі, порівнюючи людей із зерном, яке ще немає коріння, але має потенціал вирости у велике дерево, якщо впаде у ґрунт. «Той, хто ростить хліб, любить мир і спокій, а хто не має своєї хати, котиться по світу. шукаючи собі й іншим муки» [13, с. 111]. Вбачаючи у хлопці тягу до мандрів, етнограф намагається застерегти його від трагедії знекорінення: «Хочеш подивитися світ – дивися, хіба вертайся додому не надто пізно, бо забудеш всі ті ласкаві слова, які в твоїй крові» [13, с. 111]. Проте, як відомо із початку повісті, Бесараб порушує обіцянку, забуваючи про рідний дім на довгі роки. Він повертається до батьківської хати наприкінці життя, не зумівши знайти собі місця у цьому світі. Дезорієнтованими залишаються і його сини. Діти Михайла мають інші цінності й уявлення про Дім та батьківщину. Побоювання чоловіка справджуються. Після його смерті, самогубства Гриця й абсолютного відчуження старшого сина від сімейного спадку, відбувається остаточне згасання роду Бесарабів. Батьківська хата буде продана, зникне пам'ять про Михайла та його предків на цій землі. Зображуючи горе занепаду родини Бесараба Г. Пагутяк застерігає від повторення цієї трагедії на національному рівні.

Висновки. Отже, екзистенціал Дім посідає значне місце в українській культурі і є одним із ключових елементів у розумінні ментальності нашого народу. Поняття має широку вибірку трактувань, яка не обмежується визначенням «місце проживання». Насамперед Дім – це духовний простір, де індивід почувається захищеним. У повісті Г. Пагутяк «Гірчичне зерно» цей образ

представлений на декількох смислових рівнях. Дім у творі є символічним місцем, сполучним центром єднання родини, точкою перетину минулого й теперішнього, а також вихідним пунктом у питанні розвитку персонажів, їхньої внутрішньої еволюції. Втрату зв'язків сім'ї Бесараба із рідним домом авторка називає трагічним фіналом для роду, адже батьківська хата уособлює в тексті не так простір проживання, як місце родинної та історичної пам'яті.

Г. Пагутяк не обмежується трактуванням екзистенціалу Дім у внутрішньосімейних межах,

розглядаючи це поняття в широкому соціокультурному контексті. Зокрема у визначення цього концепту письменниця вкладає сенси, що репрезентують уявлення про світ й окремі його компоненти на рівні національної ідентичності. Звернувшись до хронологічної ретроспективи, Г. Пагутяк простежує загрозу занепаду нації внаслідок забуття свого минулого, відірваності від рідної землі. Авторка розширює уявлення про Дім до меж країни, зауважуючи, що історія народу залежить від здатності його представників пам'ятати про своє коріння і шанувати його.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артюх А. Проза Галини Пагутяк: герметичність як домінанта індивідуального стилю : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.01.01. Київ, 2009. 20 с.
2. Бошкань Г. Міфологічний та культурно-історичний інтертексти у повісті Галини Пагутяк «Гірчичне зерно». *Збірник наукових праць «Теоретична і дидактична філологія»*. Переяслав-Хмельницький, 2017. № 17. С. 238–248.
3. Бошкань Г. Мотив пам'яті в повісті Галини Пагутяк «Гірчичне зерно». *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Серія «Філологічні науки»*. 2018. № 11. С. 3–7.
4. Вещикова О. «Особливі» будинки у прозі Галини Пагутяк. *Сучасні літературознавчі студії. Феномен дому в літературознавчій перспективі* : зб. наук. праць. 2016. № 13. С. 92–130.
5. Вишницька Ю. Віднайти рай: текстові варіації міфологічного сценарію початку Галини Пагутяк. *Zbiór raportów naukowych. «Literatura i kulturoznawstwo. Projekty naukowe»*. Warszawa : Diamond trading tour, 2015. S. 12–21.
6. Власевич Т. Духовно-ментальні екзистенціали української культури. *Quo vadis, humanitas? Księga Jubileuszowa dedykowana ks. prof. Jackowi Pawlikowi SVD, z okazji 65. rocznicy urodzin / за ред. О. Sinkiewicz, А. Kordonska, R. Kordonski*. Warszawa – Lwów – Kijów, 2017. С. 297–306.
7. Гайдеґер М. Будувати, проживати, мислити / пер. з нім. Возняка Т. URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/text-i-perek/kn3-heid1.htm> (дата звернення: 15.06.2023).
8. Гірняк М. Поетика пограниччя у «Книзі снів і пробуджень» Галини Пагутяк. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2014. № 60. С. 330–341.
9. Даренська В. Сакральність простору традиційного українського житла. *Вісник НТУУ «КПІ». Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка»*. 2009. № 1(25). С. 22–26.
10. Ковальчук Н. «Дім»-«Поле»-«Храм» як екзистенціали української культури. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. № 157. С. 12–14.
11. Копилова С. Національне як екзистенціал людського буття. *Гілея (науковий вісник)* : збірник наукових праць. Київ, 2007. № 10. С. 284–289.
12. Малімон В. Самотність як екзистенціал буття-в-місті. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки»*. 2019. № 23. С. 47–53.
13. Пагутяк Г. Небесна кравчиня. *Гірчичне зерно*. Львів : ЛА «Піраміда», 2017. С. 40–113.
14. Тебешевська-Качак Т. Художні особливості прози Галини Пагутяк (жанрово-стильовий аспект). *Слово і час*. 2006. № 9. С. 51–58.

**«ПІД ТИХИЙ ВЕЧІР» БОГДАНА ЛЕПКОГО:
РЕГІСТРИ ПАМ'ЯТІ І ПОЕТИКА ПРИГАДУВАННЯ**

**“UNDER A QUIET EVENING” BY BOHDAN LEPKY:
REGISTERS OF MEMORY AND THE POETICS OF RECALL**

Куца О.П.,

orcid.org/0000-0002-6147-2410

доктор філологічних наук, професор,

*професор кафедри української та зарубіжної літератур і методик її навчання
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

Куций І.П.,

orcid.org/0000-0002-3556-1962

доктор історичних наук, професор,

*професор кафедри історії України, археології та спеціальних історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

У статті на матеріалі твору Богдана Лепкого «Під тихий вечір» узагальнюються визначальні виміри пам'яті як наукової проблеми, яка постає сьогодні однією із найбільш інтегруючих у гуманітаристиці, насамперед у сферах історичних та філологічних знань. Акцентовано на двох визначальних рівнях культурної пам'яті – індивідуальної та колективної. У процесі аналізу беруться до уваги визначальні засади історичних концепцій В. Липинського, які виявились важливими для Б. Лепкого у його художньому осмисленні минулого / сучасного. Зазначено, що вони вплинули також на процес жанрового перелому у творчості письменника: від лірики до історичної епіки. Обґрунтовано жанрову природу твору як роману. Простежено досить тривалий у часі (майже тридцять років) рівень індивідуальної та історичної пам'яті. Акцентовано на ідейно-художній функції кількарізкового повторювання представників графського роду про власну причетність протягом двох століть до історичних подій, зокрема до «боевищ цілої Європи». На основі характеристики образу Христини культурну пам'ять розглянуто як таку, що позбавлена дистанції між минулим і сьогоднішнім. Головними «точками фіксації» історичної пам'яті поінтерпретовано портрети предків графського роду (предмети історичної та родової пам'яті), з якими вступає у живий діалог графиня Христина. Детальніше розгорнуто художній аналіз біографічної пам'яті про втрачену молодість і причини її втрати. Розглянуто факти міфологічної свідомості, що характеризують колективну пам'ять селянського соціуму. Зроблено спробу виокремити визначальні засоби творення настроєвого фону роману «Під тихий вечір», окреслено його стилістичні доміанти. У статті узагальнено, що актуальна сьогодні тема пам'яті була уже актуальною для Б. Лепкого у різних жанрах його творчості і у різні періоди. Як наскрізна художня парадигма, вона найбільшою мірою виявилася у романі «Під тихий вечір». Твір поцінований у науковій думці як одне із найбільших досягнень письменника у царині історичної художньої прози.

Ключові слова: історична пам'ять, індивідуальна пам'ять, пригадування, втрачена молодість, надвечір'я, осінь, минуле, теперішність.

The article concerns Bohdan Lepky's work "Under the Quiet Evening" and summarizes the defining dimensions of memory as a scientific problem, which is one of the most integrating in humanities nowadays, primarily in the fields of historical and philological knowledge. Emphasis is placed on two defining levels of cultural memory i. e. individual and collective ones. In the process of analysis, the defining principles of V. Lypynsky's historical concepts are taken into account, which were important for Lepky in his artistic interpretation of the past / present, as well as in the process of genre change: from lyric to historical epic. The genre nature of Bohdan Lepky's work as a novel has been clarified. A fairly long (almost thirty years) level of individual and historical memory has been traced (the ideological and artistic function of repeatedly reminding representatives of the count family about its involvement in events, especially in the "battles of the whole of Europe") over two centuries. On the basis of Christina's image characteristics cultural memory is considered as one that lacks the distance between the past and the present. Portraits of the ancestors of the count family (objects of historical and family memory), whom Khrystyna enters into a dialogue with, are interpreted as the main "points of fixation" of historical memory. The analysis of the biographical memory of the lost youth and the reasons for its loss is detailed. The facts of mythological consciousness that characterize the collective memory of the peasant society are considered. An attempt to single out the determining means of the mood background of Bohdan Lepky's novel "Under the Quiet Evening" has been made, as well as its stylistic dominants have been outlined. The article summarizes that the topic of memory, which is relevant today, was already relevant for B. Lepky in different genres of his work and in different periods. As an all-encompassing artistic paradigm, it was most evident in the novel "Under the Quiet Evening". The work is appreciated in scientific opinion as one of the greatest achievements of the writer in the field of historical fiction.

Key words: historical memory, individual memory, reminiscence, lost youth, eve, autumn, past, present.

Постановка проблеми. Богдан Лепкий, підсумовуючи власні художні здобутки за останні два десятиліття ХХ віку, писав про них як про «продукт» складних літературних умов у Галичині, у яких немало було намагань побороювати не тільки себе, але й ці складні умови,

у яких доводилося творити. Пошуки «незної краси» (С. Гординський) фактично втрачали свою попередню силу. Оскільки, на думку поета, «Царствіє Божеє» завжди нелегко здобувається, то письменникові тепер потрібні були зусилля значно потужніші, ніж на «правдешніх фронтах». Твір «Під тихий вечір» (1923) став першим його розлогим епічним жанром на сучасну тематику. Час його написання, тобто початок 20-х років ХХ століття, дослідники розглядають як новий етап розвитку української історичної думки, у яку письменник завжди був досить глибинно заангажований. 1921–1923 рр. стали «соціальним переломом», «великим здвигом» (Д. Дорошенко) на шляху української державності. З-поміж наукових праць тодішньої гуманітаристики Б. Лепкому найбільше імпував під таким кутом зору чіткий виклад ідей у трактаті В. Липинського «Листи до братів-хліборобів». Саме В. Липинським було уведене поняття *примату* української державності як передумови існування української нації. Б. Лепкому ж на початку 20-х років чи не найбільше входилося «о Царствіє Божеє» – плекання гуманних почувань, поширення етичних та культурних надбань, що могло б починати руйнування українських «ровів й дебрів». Звідси художнє осмислення концептуальних положень В. Липинського, одного із найяскравіших тоді представників державницької концепції історії України, було для письменника привабливим і органічним. **Актуальність статті** про «Під тихий вечір» Б. Лепкого зумовлена спеціальним дослідженням твору найперше крізь призму поєднання у ньому різних реєстрів пам'яті – в її історичному, національному та індивідуальному вимірах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. У 20-х роках ХХ ст. Б. Лепкий «головний натиск» зробив на історичний жанр, який і переважив, як писав С. Гординський, «все, написане в ділянці поезії, що й зрозуміле, бо з літами, на місце незрівноважених почувань, прийшла холодніша рефлексія й критичний змисл...» [4, с. 147]. В. Лев висновував, що твір «Під тихий вечір» став «немов посереднім звеном між ранішою ліричною творчістю і історичною епікою» [11, с. 209]. Ф. Погребенник, один із найбільш шанованих лепкознавців, відносив «Під тихий вечір» до «авторитетних прижиттєвих видань» Б. Лепкого, наголошуючи на важливості дослідницько-художнього відтворення насамперед проблеми «процесу національного самопізнання» у ньому [3, с. 685]. Оскільки парадигма пам'яті є визначальною у творі «Під тихий

вечір», то варто мати на увазі наукові висновки І. Констанкевич, сучасної дослідниці української прози першої половини ХХ століття у призмі поезики пам'яті. Вона підкреслює, що у художньому творі «колізії особистої та суспільної пам'яті і забування» формують завжди «нове розуміння суб'єктності», різні «форми саморепрезентації», «різні моделі тожсамості» [6, с. 5]. Аналіз твору Б. Лепкого крізь призму різних реєстрів пам'яті дає нам можливість чіткіше побачити, кажучи словами Л. Тарнашинської, народження у ньому «нової дійсності», коли «пам'ять серця» вступає у складну психологічну взаємодію з «пам'яттю розуму» [15, с. 33].

Новизна статті полягає в тому, що твір Б. Лепкого, який ніколи не залишався поза спорадичними міркуваннями дослідників, спеціально не аналізувався – чи то в узагальненому монографічному варіанті, чи у призмі певної проблеми. Розгляд ідейно-поетологічних концепцій твору «Під тихий вечір» на засадах наявних у ньому різних реєстрів пам'яті, які спрямовані на творення нової моделі дійсності, на складну взаємодію пам'яті серця і пам'яті розуму, наважимося вважати ще одним новим словом про твір Б. Лепкого.

Виклад основного матеріалу. Критики, незважаючи на високу художню вартість твору «Під тихий вечір», прийняли його стримано. По-перше, ідея навернення спольщеної шляхти до українства не приймалася з обох боків. По-друге, ідеї В. Липинського, майстерно зреалізовані у творі, у галицькій дійсності виявилися неральними. По-третє, немало проблематичних міркувань ідейного та психологічного характеру не умотивовувалися у тексті внутрішньою логікою. У деяких фрагментах домінував надто ускладнений композиційний план. Все це сукупно утруднювало читацьку рецепцію. Під таким кутом зору висловлювання С. Гординського, який застерігав від категоричності дослідницьких висновків загалом стосовно творчості Б. Лепкого, пропонує перспективу лепкознавцям, які продовжать аналітичний розгляд твору.

Жанрове означення «Під тихий вечір» потребує уточнення. Ф. Погребенник, намагаючись з'ясувати авторський підзаголовок («повість-казка»), у «Післямові» писав: «... Перед нами аж ніяк не ідилія, не казка, а своєрідно осмислена й освітлена реальність, сповита роздумами про сенс і покликання людини...» [3, с. 685]. Дослідники (зокрема Є. Пеленський) згадували «Під тихий вечір» серед жанрів політичної фантастики і під кутом зору українських державницьких змагань. Майже всі лепкознавці наголошували на широті

його проблематики і часовій тяглоті подій, означаючи здебільшого як повість. Хоча побутували і такі спорадичні жанрові означення: фантастичний роман, роман політичної фантастики, роман-утопія. Роман, як відомо, не є строго канонічним жанром. Найперше привертають увагу ті структурні особливості, які на поверхні аналізованого твору як романного: це стилістична тривимірність мовленнєвої структури персонажів; сюжетна подія відноситься найперше до «теперішності» (навіть перед портретами давно померлих предків Христина декларує, що в сьогочасній історичній хвилі їй «входить о теперішність»); простір побудови образу – це простір максимального контакту з незавершеною сучасністю, яка у творі виходить на перший план наприкінці третьої частини, в описі подій напередодні Святого вечора. Сучасність тут активно занурюється у Всесвіт або, за Башляром, у глибинну реальність у всіх її вимірах. Варто звернути увагу ще на одну із визначальних рис цього твору як класичного роману: різновекторне тяжіння до благородного персонажа (графині Христини), який великою мірою виражає alter ego автора. Романною рисою постає найперше майстерно відтворений довготривалий – у часі і просторі пам'яті – акт духовного самовизначення головних персонажів. Вважають, що на жанрову своєрідність твору вагомий вплив чинило Франкове «Сойчине крило» [Див.: 8, с. 92].

У процесі аналізу роману «Під тихий вечір» видається доцільним взяти до уваги класифікацію мотивів лірики Б. Лепкого. Це насамперед природа чи осінь у природі, з певним філософським наповненням чи поетизацією; «любов, найчастіше в сполуці власне з природою, на тлі природи чи як паралель до неї; спогади з власного минулого, звичайно в тісній сполуці власне з природою, на тлі природи чи як паралель до неї» [14, с. 19]. М. Ільницький простежував у названих мотивах наскрізний тон, що є показником найприроднішого стану ліричного суб'єкта в поезії. Це «туга», джерелом якої постає пам'ять, а конкретніше – спогад. Спогад може вбирати у себе фрагменти знання про минуле, знання, яке має «генетичний характер» і в якому особистий досвід ліричного суб'єкта невіддільний від колективної пам'яті. Для типу «почування і мислення» у поезії і прозі (говоримо насамперед про «Під тихий вечір») основоположною є індивідуальна пам'ять автора, яка «увібрала в себе історичну пам'ять народу» [2, с. 20].

Непорозуміння з науковими висновками у численних сучасних студіях стосовно вивчення

пам'яті, як зазначає історик Ю. Шаповал, починається у термінологічній сфері: «Колективна пам'ять, суспільна пам'ять, національна пам'ять – цими поняттями оперують дослідники, доволі часто не знаходячи спільної мови, не виробляючи якоїсь однієї усталеної дефініції. Тим не менше завжди йдеться саме про пам'ять...» [7, с. 5]. Важливими для нас є міркування Л. Нагорної, особливо ті, які стосуються простору пам'яті як сфери метафоричного моделювання. Дослідниця зауважує, що якщо протягом ХХ ст. ставлення до метафоричних перенесень смислів у сфері наукових знань було досить стриманим чи навіть упередженим, то сьогодні ситуація різко змінилася: «метафори виявилися «затребуваними» у часи кризи традиційного історизму й натиску постмодернізму» [13, с. 44]. Сучасні українські дослідники досить часто звертаються до А. Ассман, яка запропонувала одну із найпоширеніших концепцій у цій сфері. Визначальна її засада полягає у термінологічному розрізненні та обґрунтуванні «якісної різниці між двома реєстрами колективної пам'яті – між пам'яттю комунікативною, базованою на повсякденній комунікації, та пам'яттю культурною, що спирається на культурні об'єктивації» [Див.: 1, с. 11]. Ще раз звернемось до базового поняття «історична пам'ять» у найновіших історіографічних працях. Це, за Г. Касьяновим, форма колективної чи культурної пам'яті, її різновид, який претендує на статус традиції: «Історична пам'ять – це міфологізована форма групових уявлень про минуле, що існує здебільшого у вигляді набору симулякрів, символів і «місць пам'яті» [5, с. 26].

Художній простір пам'яті головних персонажів роману Б. Лепкого Христини та Михайла формують три тридцятилітньої тяглоті хроно-топні пласти. Між ними триває активна взаємодія. У центрі пам'яті-як-буття – молодість Христини, яка напружує силу волі, щоб обжити «укриття пам'яті» (Г. Башляр). Осінь ніби прикриває (тільки на перший погляд) муки каяття, але вже у час надвечір'я, тобто *під вечір*. Біль втрати (його виражає повтор «Зібралось двоє неспосібних до життя і змарнували щастя») компенсує у романі молодість ще одного персонажа, Марійки.

«Картинність, настрої і почування» (В. Лев), характерні для лірики Б. Лепкого, згущують основний наскрізний тон («лепківський настрій») і в романі «Під тихий вечір». Дослідники (Є. Пеленський), підкреслюючи нереальність проведеної у творі ідеї єдності різних станів, все-таки відзначали вражаюче високе – «на висоті вимог сучасності» – мистецьке втілення цієї

ідеї. Як ми уже вказували, проблематика роману досить розлога. Тут історія кохання граф'янки і сина священника, пошуки з боку української інтелігенції порозуміння з польськими колами в Галичині; густий фон індивідуальної та історичної пам'яті аристократичної верхівки (графський рід); соціокультурний контекст життя селян у Паньківцях, який постає блідим тлом для проведення художньої ідеї роману. Торкаючись розгляду усіх цих проблем, найчастіше апелюємо до поняття «пам'ять». Ця лексема досить актуалізована у тексті роману. У процесі аналізу виникає потреба часто вдаватися до означення різних вимірів пам'яті: вона або транслюється, якщо сформована у минулому (згадувані «гадки, як бджоли, влітали й вилітали»; над тими гадками мерехтіло «якесь особливе сяєво краси»). Або ж є самовираженням сучасного, яке конструюється у певному соціумі із його сутнісними характеристиками. У процесі розгляду поетики різних фрагментів тексту вживаємо ті поняття, які нам підказує змістове їх наповнення. Вчені не оминають ідеї розуміння культурної пам'яті як взаємодії сучасного із минулим у певних соціокультурних контекстах, що дозволяє залучати до культурної пам'яті «ненавмисні» засоби пригадування. Як знаємо, найбільш актуалізованими в працях з теорії пам'яті два її рівні: індивідуальна та колективна. Індивідуальний рівень пов'язаний із «соціально зумовленою біографічною пам'яттю, а другий – з символічним порядком, інституціями та практиками, якими певні соціальні групи конструюють спільне минуле» [Див.: 1, с. 11]. За допомогою поетологічних засобів пригадування ці два рівні активно взаємодіють у романі «Під тихий вечір». Так, привертає увагу композиційний конструкт лісничівки, де мав «скріпити» свою індивідуальну пам'ять про минуле Михайло. Господар лісничівки Зайковський, колишній повстанець і дивак у житті, імпонує Михайлові. Лісничий ніколи не повалив жодного дерева, не «розправився» з жодним пнем, допомагав бідним і знав їх «як власну кишеню». Плекав расову худобу не для грошей, а для любові. Коли чистив рушницю, то молився вголос. Ніколи не розповідав тривожних новин, лише спокійно і тихо вів розповідь про воєнні події. Пізніше доктор Михайло з'їздив Китай, Америку і майже увесь світ, але все це у контексті його пригадування не мало вирішальної ваги: надто глибоко увійшла у пам'ять Христина, а також зелений острівець української лісничівки. Там під липою Зайковський «півголосом співав якусь усіма забуту стару вояцьку пісню» [3, с. 282]. У тексті твору подібним мета-

форичним способом ілюструється переплетення індивідуальної та конкретно історичної пам'яті.

Все-таки пам'ять не звільняла Христину від туги «за змарнованим щастям». Пам'ятала «слабкість мужчини», який у молодості не міг собі дати раду із «рішальним моментом» у своєму і Христининому житті. Хоча йому достатньо було лише сказати «так», «кохаю» – і граф'янка готова була покинути свою «золоту клітку». Михайла зупиняла, як зізнавався неодноразово сам, гордість, щоб не почути відмови: «клясові ріжниці». Христина так і жила в ареалі цього спогаду про минуле. Його гіркоти не обезболувало сюжетно-подієве зіткнення двох пам'ятей: пам'яті-трансляції, яка узагальнена висловлюванням «доводилось тільки ждати. А вже осінь...», та реальним нагромадженням сучасних подій. «Теперішність» аж ніяк не виправдовувала того, щоб ждати: бурі уже не загрожували Михайлові та Христині, втрачені весну/літо могла компенсувати довга і красива осінь. Незважаючи на важливість у творі соціальних та національних проблем, вагоме місце посідає проблема пам'яті про втрачену молодість, що супроводжується каяттям і має досить складне художнє, насамперед композиційне компонування. Текст ускладнений багатьма сюжетно-фабульними елементами, викристалізовується через натиск усієї сукупності асоціативних рядів поетичної уяви автора, що пов'язувалась з красою осінньої пори. На першому плані тексту – засоби модерністського стилю, насамперед розлогі настроєві картини, уривані речення, метафорика пам'яті, що творять виразно лепківський осінній фон. Читач роману «Під тихий вечір» легко входить в емоційний простір цього твору уже на першій сторінці. Графиня Христина навіть не почула, як до неї підійшов рослий, але вже сивавий мужчина. Ця зустріч на початку твору – шок для обох головних персонажів. Христина розгублено зізнається, що не перестає *чогось* ждати. Пан Михайло не приховує, що його нервує самота. Стає очевидним, що всі ці десятки років обоє жили на уламках молодості, яка невідступно засіла у пам'яті.

Михайло, щоб стати доктором (лікарем), мусив заробляти гроші в одного графа, стати учителем графчука. Там і зустрів граф'янку Христину, п'ятнадцятирічну сестру свого учня. Почалася боротьба із серцем. З пам'яті не зникла блідозелена суконка з китицями рожевих троянд. Весь його світ зосередився на цій суконці, яка і перетворила його життя на фантазію, повну «недомовлених акордів». Повернувшись із заграничної подорожі, фактично втечі від себе,

Михайло вирішив надалі не дурити себе, прочитати Христині написану болем автобіографічно-щоденникову «повість-правду», яка ще раз стала «шоком» або «катастрофічною руйнацією» індивідуальної пам'яті обох. Він розказував: у графському дворі міг зазнати поразки. Виправдовувався: «Мужчина мусить бути переможцем. ... Мій герой не був переможцем. Він ... не вмів побороти найстрашнішого ворога, який крився в його власній душі... Гордовитости... Боявся пониження і невдачі...» [3, с. 27].

У пам'яті Христини часто поставали образи предків, що ревізували графиню своїми поглядами з багатих, золотом оздоблених портретів. Її наче пронизувало червоне світло, що падало, обдаючи болем, від їх гордих, безжурних, самовдоволених облич. У такі моменти родичі видавались далекими чужинцями. «Чого ж тоді відчужуватися, копати рови всіляких упереджень, класових та інших різниць? Коли не маємо відваги послухати Христа, котрий казав «Роздай іміння своє і за мною ступай», так по крайній мірі будуймо якісь містки над тими ровами...» [3, с. 78]. Не викликає сумніву факт, що стрімка світоглядна еволюція графині у творі Б. Лепкого пов'язана із відомим письменникові еволюційним процесом переходу В. Липинського на державницькі засади, які відзначалися «увагою не до сентиментально-опозиційних та безрозсудно-деструктивних, а до мужніх та організаційних прояв історичного життя нашої нації» [Див.: 12, с. 49]. Після смерті батька графиня постановила закінчити «гру в непевне», яка постійно викликала в неї сум'яття і каяття. Каяття за провину графського роду перед селянами Паньківців. Таким способом реалізується сповідальний аспект біографічної пам'яті, яка передбачає присутність «молитовної просьби, прохання прощення» [9, с. 141]. Тому графиня «занедбане понаправляла, всілякі довги і зобов'язання посплачувала» [3, с. 149].

Модель розвитку галицького суспільства «підсвічує» соціальна пам'ять, яка репродукує минуле Галичини та одночасно програмує траєкторію її розвитку у майбутньому. Це виразно проступає у фрагментах про відчуження панів-сусідів від графа-батька внаслідок його «згіршення». Почалося все з «демократичного збочення» графа. Воно породжувало різні фантастичні уявлення, зокрема чутки про «духів». Біографічна пам'ять переплітається із розгорнуто представленою у романі міфологічною свідомістю, характерною для селянського соціуму. Так, у Паньківцях набуло особливого розголосу побачене лісничим на території графського замку. Лісничий пере-

жив щось таке, що йому на певний час відібрало мову. Втоmlений, він опівночі присів на сходах родової графської каплиці, де спочивали у цинкових саркофагах предки графині. Батько ж заповів поховати себе у звичайному вбранні та у дубовій домовині. Цей заповіт обурило тині забутих предків. І далі Б. Лепкий майстерно використовує прийоми фантастичної літератури: предки опівночі жбурляли сухими вінками у «демократичного збоченця»; у каплиці збурювався гомін, до вікон прилипали сови, на свічки налітали лилики, хоругви розвивалися, вітер зривав з престолів покривала. Побачене лісничим вражає і сучасного читача: буря зірвала килим, яким було устелено сходи великого престолу, підняла його під склепіння і зі злістю жбурнула на дубову домовину. Віка саркофагів знімалася вгору. Піднімалися предки графині – воєводи, каштеляни, генерали. Всі у горностаях, у військових парадних уніформах прямували до дубової домовини останнього прямого нащадка графського роду. Тричі прокричавши «Вставай...! Вставай...! Вставай...!», підняли віко домовини графа. Вдарила дванадцята, закричали півні, і всі побігли у свої цинкові саркофаги. Коли декан почав у каплиці правити Служби Божі за упокій графа, то вже ніхто у Паньківцях не сумнівався, що цю пригоду не висано з пальця, вона передавалася із уст в уста, наче лісова пожежа [Див.: 3, с. 116–119].

Реалії появи «духів» увиразнюються подіями, що відбувалися у голубій залі замку. У подієвому плані вони розкривають родинні таємниці, у ширшому аспекті – постають зовнішніми маркерами ідентичності, формують тло соціальної пам'яті. Адже все відбувалося у голубій залі, як у шекспірівському «Гамлеті». Йдеться про підступні і майже традиційні підслуховування у замку. Графиня Христина схвильовано розповідала про часті випадки «появи духів» як про вияв злоби у графській родині. Її болочий вигук-запитання «Коли ж вона скінчиться?» засвідчує, що злоба уже досить довготривала. Все частіше «добрий батько» Христини поставав у її спогадах дуже слабким, щоби зважитися тоді на якісь бої. Таких «добрих» кругом неї було надто багато. Добрі – це часто м'які, вони майже завжди виявлялись нерішучими навіть у родині. А якщо в родині, то і в усьому, що належить до історії. Спостереження і констатація «мужеської нерішучості» викликали у неї страх, хотіла за усіх них каятись. У подібних ситуаціях почувалася «островом на чужім океані». Тоді непрошено зринала уже історична пам'ять. Буйна фантазія графині малювала картину близької бурі, подібної до мазурської

різні. У сюжетному плані роману послідовно згущується пам'ять як самовираження сучасного, яке, хоча конструюється у теперішньому, прогнозується насамперед на майбутнє.

До цього часу графиня раціонально контролювала пам'ять здебільшого крізь призму опозиції «весна-осінь». У час *надвечір'я* для неї важливо, «що пам'ятати» і «як пам'ятати». Таким способом у романі періодично реінкарнує родова пам'ять. Графиня мала підстави для цього «контролю» пам'яті: її мати-графиня, що померла за кордоном, вимагала у брата, Марійчиного батька, достойно продовжити традицію роду. Щоб, бува, не одружився з якоюсь «гускою». Він «не сповнив» заповіту – одружився з дочкою лісничого, дитям краси, добра і лісу, яка «не здужала» життя за кордоном, померла. За кордоном з невідомих обставин помер і графчук, батько Марії, останній прямий нащадок графського роду. Христина усім еством намагалась заслони від Марійки увесь трагізм родового парадоксу смертей, глибоко заховуючи його у власній пам'яті.

Композиційно щоденникова оповідь Михайла призупинилася восени, коли після погідних днів наступила сльота. Продовження щоденникового тексту читач «слухає» – як синтез реєстрів пам'яті – уже напередодні Святого вечора. Михайло пригадує літню пору того часу, коли Христина була ще дівчинкою; як вона, повернувшись з купання, розказувала, що не змогла купатися, бо бузько на неї дивився. Пригадує «шоковий» епізод: графиня-мати, бажаючи почути нібито «безсторонню» гадку доктора, пожалілася йому, що Христина проти її волі хоче «відкинути» руку чоловіка, посвяченого з пануючим родом. То був найбільшій осколок у його пам'яті. Тоді, вислуховуючи скаргу, доктор вмить вхопився за поруччя фотелю. Він пам'ятає, як викривлені уста графині-матері злилися перед його зором з *танцюючим часом* (названа поетологічна знахідка Б. Лепкого і на сьогодні є новаторською). Цей танець часу ніколи не зникав із пам'яті – його не потрібно було пригадувати. Вдивляючись у листки на осінніх деревах, танцювала Христина, танцювали години, дні, місяці, танцювала вся графська родина, всі Паньківці. Михайло у стані цього безпам'ятного і навечно запам'ятованого танцю заспівав «Не ходи, Грицю, на вечорниці». Вітер крутив порохом, а час гнав, як ураган. У цьому танцюючому часі Михайлові ставало страшно, нудно, нестерпно. Про його спів пам'ятали у Паньківцях. Наведений епізод особливо важливий як для дослідників пам'яті, так і хронотопу. Він уможливорює ілюстрацію деяких

відмінностей між індивідуальною пам'яттю, колективною пам'яттю та пам'яттю історичною. Така структуризація також дозволяє пам'ятати / пригадувати не тільки події, але й говорити про історичні образи у творах. Адже «історичні образи виникають у свідків чи учасників певних подій і трансформуються згодом у свідомості наступних поколінь. Вони фактично є історичною пам'яттю» [10, с. 32]. Під таким кутом зору у романі «Під тихий вечір» індивідуальна пам'ять Михайла так само трансформується в історичну. З одного боку, щось ірраціональне сталося у житті закоханих («час випадку»), що їм судилося тільки «ждати, ждати, ждати». Із того нерозумного їхнього чекання навіть сонце сміялося усією силою своєї колористичної фантазії. Різниця обряду і національності головних персонажів «не без значення», але, за Б. Лепким, не це спричинило «втрату молодости». Загублене Христиною і Михайлом щастя – це не магія долі і не наслідок приналежності до різних станів. В осінню пору життя заможний доктор Михайло і ні від кого не залежна графиня Христина уже не ховаються за ідею фаталізму, а усвідомлюють власну пасивність на нелегкій дорозі до щастя. Адже у випадку подружнього єднання проти волі графині-матері «буря» була неминучою, та її можна було пережити. Зате потім Христину і Михайла очікувала би ясна життєва «погода», а не «осіння сльота».

Щастя «одиноці» Б. Лепкий не ставив у залежність тільки від суспільних обставин, а великою мірою виводив з особистої волі та індивідуальної психології. Людина мусить «змагати якнайвище». Звідси, суспільство, до якого Михайло і Христина мали щастя чи нещастя належати, несе вину на собі, коли не здобуло «того, що здобули другі народи; наша суспільність ставила собі дуже обмежені цілі. ... Долю треба взяти за гичку, вона як не в'їжджений кінь. Їздця, котрий боїться коня і до нього несміло закрадається, кінь скине та ще й копитом ударить...» [3, с. 56]. Михайло і виявився тим їздцем, якого копитом ударила доля. Урок пам'яті та самоусвідомлення не привів його у простір осені-щастя. Михайло спонукає Христину слухати історико-філософські міркування про «трагедію народу-раба, без держави, навіть без традицій державних» [3, с. 88]. Доктор глибинно вичитав тексти творів Гомера, Данте, Шекспіра, Канта, Сервантеса, але у хронотопі своєї долі «грає комедію до кінця». Він переживає національну «бідку», а «подружньої бурі» навіть спробувати побоявся [Див.: 3, с. 64]. Графиня Христина скептизує над його філософваннями про те, що любити, мовляв, це «привілей

молодості», а в їхньому віці любов повинна «прибирати розважні форми» [3, с. 77]. Коли, наприклад, Христина та Михайло уже *під тихий вечір* зустрічаються, то не можуть собі дозволити відвертості у виявленні почуттів. Михайло, притупуючи ногою, знову повторював: «ждати, ждати, ждати» [3, с. 7]. Цей наскрізний у тексті повтор викликає у Христини жалість до «безвольного чоловіка». Її вражало Михайлове міркування, сформоване «у світах», – не «довірятися чуттям», а дивитися на все, як на дослідницький об'єкт. Привертає увагу ще одне, не зрозуміле графині, філософування головного персонажа: «Романтики ми, романтики... Світ реальний, а ми романтичні. І в тім наша біда!» [3, с. 28].

Христина пригадує, що у молодості Михайло був маломовним. Тепер же, після повернення «зі світів», «не вдоволював» графиню компліментами, сентиментами та абстрактами, своїм баченням в одному ряду Ісуса Христа і Канта, надмірними вихваланнями української історичної минувшини і одночасно берегів гарячої Африки, Рів'єри. Графиню дивували його захоплення рухами та зворотами голівок японських красавиць та ще багато «чимось таким», мовляв, «чого в нас не побачиш» [3, с. 93]. Вона під час подібних розмов іноді переставала розуміти пана доктора, іронізувала: чи то пам'ять про молодість приносить таку радість, чи втішає повернення з Японії, чи то найбільшу втіху йому дають смачні паштетики, печені курчата і струдель з яблуками на столі палацу графині. Коли Михайло, смакуючи, зазначав, що у німців «немудра кухня», то вона не без скептицизму мовила: «Зате вони мають Гете, Канта і Вагнера. Багато дечого, за що варт віддати наш чай і добру кухню» [3, с. 22]. Після його від'їзду вдаряла декілька імпрізованих музичних акордів, у яких втілювала те, що тривало у пам'яті, і те, що чула в теперішності. Починалися післявечірні розмови із самотою. Дедалі неприйнятнішим для неї було занурення Михайла у патетику «синяви минувшини», адже її око «так довго дивилося вглиб»; її око уже «*теперішність* побачити хоче» [3, с. 22].

Доктор усвідомлював, що щастя було в його руках, але ним правив «сліпий припадок» і особливо той фактор, що ім'я йому «брак духа». Цю «тиху драму» Михайла і Христини письменник виносить за межі драми особистої і, типізуючи, трансформує у широку площину українських історичних негараздів. «Зелена молодість» у романі «Під тихий вечір» – це не тільки хронологічні межі певного періоду життя, який художньо інкрустований метафорику пам'яті.

Як писав Б. Лепкий в одному з листів, це час, коли людина може найбільшою мірою прикластися до «подужання великої перспективи». Для подужання мало значення і «веління серця». Тим, хто у дні «зеленої молодості» не мав сили духа відстояти веління серця, у часи навіть погідної осені розум не допоможе: боротися із серцем – даремна справа. Таким є лейтмотив роману «Під тихий вечір».

Колись на найскладніші питання галицького суспільства Христина шукала відповіді у батька. Мовчав. Тепер, *під вечір*, запитувала у Михайла, яким способом можна «направити» наші «похибки». Почула відповідь: «Будувати нове життя на інших основах» [3, с. 106]. Відповів це так, ніби хворому приписував «нові ліки». Так, як майже тридцять років тому, коли очікувала від нього порятунку від одруження із підстаркуватим графом. Пам'ять Христини закричала: що ж у такому випадку може вдіяти вона? Хто подасть їй руку для побудови життя на цих «інших основах», у час, коли уже вечоріє, коли їй уже *під вечір*? Михайло знову, «повний дисонансів», зіграв комедію. Коли під вечір від'їжджав у свій маєток, то, оглянувшись, побачив притулену до холодного стовпа одну, ротундою окутану постать, як на картині Бекліна «Вілла над морем».

Висновки. Проблеми пам'яті, що їх дослідники сьогодні інтерпретують як квінтесенцію міждисциплінарних інтересів, були актуальними для Лепкого-прозаїка уже на початку 20-х рр. ХХ століття, коли був написаний роман «Під тихий вечір». У творі проглядається державницький імідж В. Липинського, художньо втілена його історична концепція держави, нації та еліти. Ця наскрізна в історичних студіях вченого-історика тема постала важливою у романі Б. Лепкого «Під тихий вечір». Художнє відтворення тривалого буття головних персонажів Михайла і Христини у просторі пам'яті (лексема «пам'ять» повторюється майже в кожному фрагменті романного тексту) дало Б. Лепкому широкі можливості створення оригінальної романно-діалогової моделі з трьома хронотопними пластами: молодість-весна, літо-буря, осінь-надвечір'я. Сучасний вимір індивідуальної та колективної пам'яті послідовно конструюється контекстом, особливо творенням образу Марії як представниці молоді генерации графського роду. Історичні та науково-критичні «змісли» твору не руйнують зв'язків роману Б. Лепкого з його лірикою. Ці зв'язки підтверджуються не тільки спільними мотивами, але і тематичними рядами лексем та словосполук, найперше «змарноване щастя»,

«спомин», «осінь», «вечір». Роман «Під тихий вечір» умотивовує не тільки причини і специфіку звороту Б. Лепкого від лірики до історичної епіки, але і вияскравлює його світоглядні позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2014. 440 с.
2. Богдан Лепкий. Поезії / упоряд., вступна стаття і прим. М.М. Ільницького. Київ : Рад. письменник, 1990. 383 с.
3. Богдан Лепкий. Твори у двох томах. Том II: Прозові твори / післямова Ф. Погребенника. Київ : Наук. думка, 1997. 694 с.
4. Гординський С. На переломі епох. Львів : Світ, 2004. 505 с.
5. Касьянов Г. Past Continuous: Історична політика 1890-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, Антропос-Логос-Фільм. 420 с.
6. Констанкевич І. Українська проза першої половини ХХ століття: автобіографічний дискурс. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 419 с.
7. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / за заг. ред. Ю. Шаповала. Київ : ІПІЕНД, 2013. 600 с.
8. Куца О.П. Повісті «Під тихий вечір» Б. Лепкого і «Вікторія» К. Гамсуна: парадигма «страченої молодости». *Кременецькі компаративні студії* / ред. Д. Чик, О. Пасічник. Вип. VIII. 2018. С. 90–98.
9. Куца О.П. Сповідальний автобіографізм Богдана Лепкого (на матеріалі повісті «Казка мого життя»). *Наукові записки ТНПУ. Серія «Літературознавство»*. 2017. Вип. 47. С. 140–153.
10. Куций І.П. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця ХVІІІ – початку ХХ століття: між Слов'янщиною та Європою. Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 480 с.
11. Лев В. Богдан Лепкий. Життя і творчість. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. Т. СХСІІІ. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1976. 399 с.
12. Масненко В. Історичні концепції М.С. Грушевського та В.К. Липинського. Київ-Черкаси : Брама-ІСУЕП, 2000. 284 с.
13. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
14. Пеленський Є.Ю. Богдан Лепкий – поет. *Богдан Лепкий. 1872–1941* : збірник у пошану пам'яті поета. Краків – Львів : Укр. вид-во, 1943. С. 13–32.
15. Тарнашинська Л. Презумпція доцільності. Абрис сучасної літературознавчої концептології. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 534 с.

УДК 82-94

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.52>

ВИСВІТЛЕННЯ РЕЛІГІЙНО-ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ЗА ДОПОМОГОЮ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ НА СТОРІНКАХ ГУСТИНСЬКОГО ЛІТОПІСУ (ПРОТИСТОЯННЯ КИЇВСЬКОГО Й МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТІВ)

SHOWING RELIGIOUS AND HISTORICAL EVENTS WITH THE HELP OF ARTISTIC MEANS ON THE PAGES OF THE HUSTIN CHRONICLE (CONFRONTATION BETWEEN THE KYIV AND MOSCOW PATRIARCHATES)

Циганенко В.Л.,

orcid.org/0000-0003-2272-3501

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри українознавства

Харківського національного університету радіоелектроніки

У статті розглядається питання протистояння Київського й Московського патріархатів на сторінках Густинського літопису. У праці були вивчені не тільки історичні умови, що мали місце, а й художні засоби, за допомогою яких автор Густинського літопису описує ці події. Оскільки Густинський літопис належить до історичних творів, то художні засоби, що зустрічаються в творі, вкрай мало, і надмірне використання стилістичних фігур не є доречним. Незважаючи на це, аналізований текст характеризується вживанням різноманітних тропів, наприклад: гіпербол,

тавтології, антонімів, інверсій, прикладок, емоційних слів, метафор, порівнянь. Проте автор використовував їх із різною частотою вживання. Автор літопису зазначає, що вперше Київська Русь отримала митрополита у зв'язку із хрещенням Володимира Великого 988 р. І з цього часу головним осідком митрополії був Київ. Під час набігу татар, 1250 р., митрополит Кирило переносить центр митрополії на північ, до Володимира-над-Клязьмою (сучасна назва Володимир). Наступний митрополит Максим уже зробив центром Київської митрополії Москву. І якщо Кирило мав намір повернутися до Києва, то Максим такого наміру не мав. Після цього всі митрополити правили митрополією з Москви, хоча й носили титул «київські». Перша спроба поновити Київську митрополію із центром у Києві належить митрополиту Фотію. Це отримало схвалення від населення та Константинопольського патріарха. І з цього часу почало існувати дві митрополії – Київська й Московська. Незважаючи на це, боротьба за митрополії продовжувалася. Остаточний поділ митрополії відбувся 1462 р. Саме цього року вперше було висвячено митрополита в Москві. А вже за 10 років відбулися окремі висвяти митрополитів на Київську й Московську митрополії. Київського митрополита було підтримано Константинопольським патріархом.

Ключові слова: митрополія, митрополити, Київ, висвята, художні засоби.

The article examines the problem of confrontation between the Kyiv and Moscow Patriarchates on the pages of the Hustin Chronicle. In the work, not only the historical conditions that took place, but also the artistic means by which the author of the Hustin Chronicle describes these events were studied. As the Hustin chronicle belongs to the historical works, the artistic means found in the work are extremely few, and therefore the excessive use of stylistic figures is not to the point. Nevertheless the analyzed text is characterized by the use of various tropes, for example: hyperbole, tautology, antonyms, inversions, applications, emotional words, metaphors, comparisons. However the author used them with different frequency of use. The author of the chronicle mentions that for the first time Kyivan Rus got a metropolitan in connection with the baptism of Volodymyr the Great in 988. And from that time on, the main seat of the metropolis was Kyiv. During the invasion of the Tatars, in 1250, Metropolitan Kirill moved the center of the metropolis to the north, to Volodymyr-nad-Klyazma (modern name Volodymyr). The next Metropolitan Maksym already made Moscow the center of the Kyiv Metropolitanate. And as Kirill intended to return to Kyiv, Maxim did not have such an intention. After that, all metropolitans ruled the metropolis from Moscow, although they bore the title of "Kyiv". The first attempt to renew the Kyiv Metropolitanate with its center in Kyiv belonged to Metropolitan Photius. This received approval from the population and the Patriarch of Constantinople. And from that time, two metropolises began to exist – Kyiv and Moscow. In spite of this, the struggle for the metropolis continued. The final division of the metropolis took place in 1462. It was in this year that a metropolitan was ordained in Moscow for the first time. And already in 10 years separate consecrations of metropolitans to the Kyiv and Moscow metropolies took place. The Metropolitan of Kyiv was supported by the Patriarch of Constantinople.

Key words: metropolis, metropolitans, Kyiv, consecration, artistic means.

Постановка проблеми. Багато століть поспіль Україна виборює свою незалежність. Передумовами повномасштабного вторгнення стали «захист» російськомовного населення, бажання знищити віру українського народу, його культуру й мову, привласнити історію. Незважаючи на постійне протистояння України Росії, переписування останньою історичних творів часів Київської Русі й Галицько-Волинської держави для підтвердження своєї значущості, РФ так і не вдалося зітерти з пам'яті українців свою ідентичність. Сьогодні також бачимо спроби Московського патріархату впливати на політико-економічний і соціально-історичний стан в Україні, але вони не мають успіху.

У статті ми звернемося до Густинського літопису, у якому висвітлюються питання щодо утворення Московського патріархату, і проаналізуємо художню мову, до якої вдавався автор при зображенні цих подій. Актуальність дослідження обумовлена маловивченістю стилістичної особливості тексту Густинського літопису й використання автором художніх засобів при описі подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етапи утворення Московського патріархату вивчав о. Юрій Федорів [1]. Зокрема він детально розглянув причини занепаду Київського патріархату [1, с. 90–91; 105–106]. Борис Гудзяк також

звертався до цього питання у розвідці «Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії» [2]. Зокрема дослідник зосередив увагу на стан Київської митрополії XV ст.

До висвітлення цієї події ми вже поверхово зверталися в дисертації «Густинський літопис і «Палінодія» Захарії Копистенського в контексті становлення барокової історичної свідомості» [3, с. 103–105]. Перед тим, як ретельно проаналізувати висвітлення цих подій на сторінках Густинського літопису і художні засоби, до яких удається автор, давайте розглянемо, що говорять учені, які досліджували зазначене питання.

Уперше митрополит Кирило III (1247–1281) переніс Київську митрополію 1250 р. на північ, у м. Володимир-над-Клязьмою (сьогодні м. Володимир), із думками повернутися до Києва. Це йому і вдалося зробити 1276 р. [1, с. 90–91; 2, с. 4]. Хочеться зазначити, що Б. Гудзяк говорить не про Кирила III, а про Кирила II, хоча роки правління збігаються. На нашу думку, така ситуація пояснюється малою кількістю джерел, що дійшли до нас. (Щодо років правління митрополитів і імен, то різні дослідники подають різні дати, що відрізняються декількома роками).

Однак його наступник грек Максим (1283–1305), ховаючись від нападів татар, знову

переніс митрополію у Володимир-над-Клязьмою. Але, на відміну від свого попередника, митрополит Максим 1299 р. зробив це місто митрополічною столицею. Такий учинок завдав великої шкоди Київській митрополії [1, с. 91; 2, с. 4].

Князь Юрій I Львович за часів існування Галицько-Волинської держави намагався поновити Київську митрополію, бо вважав свої землі «спадкоємцями київської традиції, продовжувачами Київської Держави Володимира і Ярослава, отже і митрополія ... повинна була лишитися на корінних українських землях» [1, с. 105]. Оскільки київські митрополити не бажали переносити Київську митрополію в Київ, то виникло питання про утворення нової Київської митрополії, але на галицьких землях. Так була утворена Галицька митрополія на чолі з греком Ніфонтом (1302–1305) [1, с. 105].

Галицька митрополія проіснувала недовго: 1305 р. сталися події, що скасували Галицьку митрополію та розширили Київську. У цей рік помер митрополит галицький Ніфонт і митрополит київський Максим, що мав резиденцію у Володимирі-над-Клязьмою. Константинопольський патріарх Афанасій I (1304–1310) об'єднав дві митрополії та посвятив митрополита Петра Ратенського (1308–1326) на київську кафедру і дав поширений титул «митрополит київський і всея Русі» [1, с. 106; 2, с. 5]. Саме під час його правління, 1326 р., митрополія була перенесена з Володимира-над-Клязьмою до Москви. Ця подія і вважається датою утворення Московського патріархату [2, с. 5].

Остаточне утворення Московського патріархату пов'язують із вигнанням із Москви митрополита Ісидора (1433–1448) й обранням Йони (1448–1461). Цим була встановлена автокефалія Московської Церкви [2, с. 62]. Але боротьба за поновлення Київського патріархату не закінчилася. Лише 1467 р. патріарх Діонісій I (1466–1471, 1488–1490) визнав Григорія II Болгариновича (1458–1473) «митрополитом Київським і всієї Русі» [2, с. 64]. Однак серед московської влади він визнання не отримав. Як можемо бачити, обидва дослідники до художньої мови не зверталися та висвітлення цієї події на сторінках Густинського літопису не розглядали.

Не обійшов це питання і Микола Чубатий, який аналізує причини, що змусили митрополита Кирила перенести «осідок київського митрополита на північ, до Володимира» [4, с. 115]. Саме відтоді, 30-ті рр. XIV ст., митрополит київський стає московським [4, с. 115]. Ці події спричинили розпад Київської митрополії.

Утворення Галицької митрополії 1303 р. за правління Лева Даниловича, галицько-волинського володаря, повернуло вплив і значення колишньої Київської митрополії. Новостворена митрополія стала «митрополією Русі-України» [4, с. 115]. Аж у кінці 1352 р. на престолі Київської митрополії з'являється окремий від московського київський митрополит Теодорит (1352–1354). Як бачимо, тут також розбіжність, але тепер стосовно засновника Галицької митрополії.

На початку XV ст. Москва поставила собі за мету знизити релігійно-політичний вплив Києва. Це було потрібно для того, щоб проголосити себе як «спадкоємицю Рюриковичів» [4, с. 119]. Київського митрополита Ісидора (1433–1448) у Москві прогнали. Усе це дало підстави українцям запросити останнього осісти на митрополічій престолі для поновлення київських традицій.

Віленська угода (1448–1449) остаточно загострила відносини між Києвом і Москвою. За таких умов митрополити, які знаходилися в Москві, мали титул «київські». І 1448 р. митрополит Йона (1448–1461) прийняв уже титул «московський» [4, с. 121]. Усі ці події і спричинили остаточний поділ Київської митрополії на Київську й Московську. М. Чубатий досліджує тільки історичні події, що призвели до занепаду Київської митрополії. Ні до Густинського літопису, ні до аналізу художніх засобів учений не звертався.

У XIV ст. після нападу татар і, як наслідок, втрати незалежності Київська митрополія виявилася на території трьох держав – Великого князівства Литовського, Корони Польської та Московського князівства. Із цього часу останнє почало активно претендувати на владу над Київською митрополічною кафедрою. Остаточне перенесення Київської митрополії в маленьке містечко Москва сталося 1325 р. при митрополиті Петрові (1308–1326). Це не вплинуло на титул «київські», що митрополити мали ще більше століття.

І. Шевченко також досліджував питання утворення Московського патріархату. Зокрема він зазначав: «Боротьба за Київську митрополію (XIV ст. – уточнення наше) була водночас боротьбою кількох політичних осередків, і ставка у ній – залежно від точки зору – була двояка: або влада над цілою Руссю, або незалежність від нового політичного центру – Москви, яка щойно починала набирати ваги, і якої велике майбутнє ще тільки невиразно мріяло в далечині» [5, с. 80]. Треба зазначити, що дослідник візантійської та слов'янської історії та культури тільки тут згадав про боротьбу за Київську митрополію.

Уперше згадується київський митрополит Максим (1283–1305), який 1300 р. офіційно переніс столицю Київської митрополії до Володимирана-Клязьмою [5, с. 80]. Як бачимо, рік переносу митрополичої столиці відрізняється від року, що зазначає о. Юрій Федорів. За 30 років митрополит Феогност (1328–1353) скасував Київську митрополію. Як саме це сталося, дослідник не наголошує [5, с. 81].

1375 р. за ініціативи литовського князя Ольгерда митрополитом Києва, Литви й Малої Русі призначено Кипріяна (1375–1406). Але це не сподобалося Москві. До Царгорода на висвячення поїхав Пимен із московськими грошима для підкупу. Але це результату не принесло [5, с. 82–83]. І лише 1590 р. Вселенський синод підтвердив створення Московського патріархату [5, с. 105].

Після Флорентійського собору (1439–1445) Київська митрополія 1458 р. розділилася на «митрополію Москви й усієї Русі та митрополію Києва, Галича й усієї Русі» [5, с. 142]. Як бачимо, і цей дослідник не згадував Густинського літопису при висвітленні цих подій.

Архієпископ Ігор Ісіченко в посібнику з історії християнської церкви згадує першого митрополита, Кирила (1248–1281), що переніс 1250 р. Київську митрополію до Володимира Заліського. Наступний митрополит Максим (1281–1305), «не витримуючи татарського насилля», 1300 р. тікає з Києва у Володимир Суздальський [6, с. 368–369].

Петро Ратенський (1308–1328) переїздить у Москву. Його наступник – Феогност (1328–1353) – остаточно утврджує в Москві резиденцію київських митрополитів. Але саме за час правління митрополитів Кипріяна (1375–1406), а потім Григорія Цамблака (1364–1452) стає очевидним розділення Київської митрополії [6, с. 369–370].

Після Флорентійського собору, за дослідженням Ігоря Ісіченка, стався остаточний вихід Російської православної церкви з-під влади Києва за Київського митрополита Ісидора (1433–1458) [6, с. 370]. Як бачимо, дослідник церкви не згадує описані події на сторінках Густинського літопису і тим більше не аналізує художню мову.

І. Сковчиляс також говорить про те, що з митрополитом Кирилом II (1248–1281) пов'язують зміщення центру митрополії – від Києва до Володимирана-Клязьми, а пізніше до Москви [7, с. 250]. Його наступник, митрополит Максим (1283–1305), побоюючись набігів татар, переніс резиденцію Київської митрополії спочатку у Володимир, а потім у Москву [7, с. 252].

1371 р. Царгород не захотів підтримувати Київську митрополію та віддав перевагу Москві, що на той час стала його новим союзником у боротьбі за віру [7, с. 269]. До аналізу художніх засобів і Густинського літопису дослідник не вдавався.

Н. Діанова, досліджуючи історію релігії та церкви в Україні, говорить, що Данило Галицький, аби захистити православну віру від унії, «змушений був подбати про відродження Київської митрополії» і 1248 р. ставить митрополитом Кирила. Після цього Кирило залишає Галицько-Волинську державу й селиться на Володимиро-Суздальських землях [8, с. 32]. Під утисками татар українське духовенство перебалося на Суздальсько-Володимирські землі. І це сприяло поділу єдиної Київської митрополії та фактичне перенесення її до Володимирана-Клязьмою [8, с. 33–34]. Польський король Казимир 1370 р. звернувся до Константинополя з проханням поновити Київську митрополію, яке було задоволене 1371 р. [8, с. 35].

У другій половині XIV ст. українська знать звернулася до Константинополя з проханням мати свого митрополита. Це викликало обурення як Москви, так і самого Константинополя. Литовський князь Ольгерд направив до патріарха для висвячення ченця Романа, а Москва – Володимирського єпископа Олексія. Щоб задовольнити обидві сторони, Константинополь висвятив Романа на митрополита Литви й Волині, а Олексія – на митрополита Київського й усієї Русі. Цими діями патріархія «затвердила Москву як постійну резиденцію Київського митрополита» [8, с. 36]. Таке ставлення Константинополя викликало незадоволення українства.

Литовський князь Вітовт 1415 р. скликав собор, на якому було обрано митрополитом Київським і всієї Русі Григорія Цамблака. 1433 р. Константинополь без погодження з Литвою висвятив на митрополичу кафедру грека Ісидора (1433–1458). Як відповідь на такі дії, Москва 1448 р. без погодження з Константинополем обрала митрополитом рязанського єпископа Іону. Таким чином була утворена автокефалія Московської церкви, що не отримала канонічності з боку Константинополя. У такому стані Московська митрополія перебувала до 1589 р., поки не стала Московською патріархією [8, с. 37]. Отже, 1458 р. відбувся остаточний поділ Київської митрополії на Київську й Московську. Як бачимо, дослідниця висвітлює тільки історичні умови утворення Московської митрополії. Ці події на сторінках літопису не аналізує, так само, як і художні засоби. Науковиця Т. Євсєєва також

розглядає питання поділу Київської митрополії на дві юрисдикції від 1431 р. [9]. Про ці події на сторінках Густинського літопису, як і художні засоби, не згадує.

Дослідниця історії церкви І. Преловська говорить, що в XVII ст. Київська митрополія вийшла з-під влади Константинопольського патріарха й потрапила до Московського за 200 червінців і 120 штук соболів. Це сталося за патріарха Константинопольського Діонісія IV [11]. Цьому сприяло ще й те, що 1299–1300 рр. митрополит Максим переніс резиденцію Київської митрополії у Володимир-над-Клязьмою. І вже в 1450-х рр. з'являються два митрополити – Київський і Московський [10]. Хочеться зазначити, що це не висвітлено в Густинському літописі, оскільки він закінчується 1516 р. Як бачимо, І. Преловська не згадувала Густинський літопис і не розглядала художні засоби, що вживаються в Густинському літописі при висвітленні цих подій.

Н. Заторський також розглядав питання Київської митрополії, але в зв'язку з постаттю митрополита Спиридона. Дослідник аналізує «Послання Мисаїла» (1476 р.), де говорить про перенесення осередку Київської митрополії та її поділ [11]. Причини, що призвели до таких подій збігаються з дослідженнями з розвідками попередніх дослідників [11]. Густинського літопису автор не згадує.

Постановка завдання. Проаналізувавши студії дослідників, які займалися зазначеним питанням, зробимо висновок, що вони не звертаються до Густинського літопису як історичного джерела. Метою нашого дослідження є актуалізація питання протистояння патріархатів на сторінках Густинського літопису, водночас звертаючи увагу на художні засоби. Варто зазначити, що оскільки Густинський літопис належить до історичних творів XVII ст., то художніх засобів буде мало.

Об'єктом дослідження є опис факту протистояння Київського й Московського патріархатів у наукових студіях, що ми зробили в першій частині роботи.

Предмет дослідження – наповнення художніми засобами тексту Густинського літопису при висвітленні зазначених подій.

Виклад основного матеріалу. Київська митрополія бере початок від 990 рр., коли князь Володимир Великий охрестився сам і охрестив Київську Русь за візантійським обрядом. Першим її митрополитом вважається Михаїл Київський (?–992) [12]. Це підтверджує і Густинський літопис: повертаючись в Україну, князь Володимир «приведе съ собою первого

митрополита въ Россію Михаила», «и посади первого метрополита въ Кіевѣ, сего великого житіємъ Михаила» [13, с. 256]. Як ми можемо побачити, автор двічі вживає слово «первого» для наголошення про важливість цієї події. З цього часу, стверджують дослідники, і була утворена Київська митрополія, підпорядкована патріарху Константинополя [14; 2, с. 1].

Автор Густинського літопису не подає дати переїзду митрополита Кирила з Києва, так само, як і причини перенесення осідку київських митрополитів на північ. 1250 р., зазначає літопис, був посвячений митрополит київський Кирило від патріарха Германа [13, с. 342]. Варто зазначити, що патріарх Герман II правив протягом 1222–1240 рр., а патріарх Герман III – протягом 1265–1266 рр., за іншими джерелами 1267 р. [5, с. 218; 6, с. 570–571]. У цей час (1250 р.) патріархом був Мануїл II (1244–1255) [5, с. 218; 6, с. 570–571]. На нашу думку, така розбіжність пояснюється не незнанням історії густинським літописцем, а тим, що автору важливо було саме розповісти про висвячення патріархом Кирила, бо саме він спричинив перенесення Київської митрополії.

Що митрополит Кирило знаходився не в Києві, свідчить така подія: «Въ льто 6760 (1252). Александеръ Ярославичъ, внукъ Всеволодъ, Московскій ... прійде ко Володымерю граду столному Московскому; изыйде же противу ему Кириль митрополить» [13, с. 342]. Як бачимо, уже 1252 р. митрополит Кирило знаходився не в Києві, а у Володимирі-над-Клязьмою. І на той час саме це місто було столицею Московських земель. А вже переїзд митрополита Кирила у Москву густинський літописець згадує так: «Въ льто 6782 (1274). Митрополить Кіевскій Кириль поведе и зъ собою Серапіона архимандрита Печерского въ Москву» [13, с. 345]. Варто зауважити, що своє ставлення до цих подій автор літопису ніяк не висловлює, просто сухо описує події, що вже сталися.

Літописець зазначає, що 1280 р. «представися Кириль митрополить Кіевскій въ Суздалко, и привезоша его въ Кіевъ, и положиша въ соборной церкви» [13, с. 346]. Як митрополит Кирило опинився в Суздалі, автор літопису не пояснює.

Наступна згадка про Київську митрополію – 1283 р. Саме цього року «посвященъ бысть Максимъ митрополить, Грекъ... Сей Максимъ митрополить первый бысть, иже перенесеся съ Кіева въ Москву, для непокоевъ Татарскихъ; и оттолъ начаша митрополитове Кіевскіе въ Москвѣ жити, а въ Кіевѣ токмо намѣстники

ихъ бяху» [13, с. 346], – зазначає автор літопису. Й оскільки він не може висловити своє ставлення до цієї події, то лише наводить причину такого вчинку митрополитом Максимом («для непокоевъ Татарскихъ»), при цьому наголошуючи, що це був перший митрополит, який переніс митрополію. Як бачимо, це не збігається з даними дослідників про особу, яка була причетною до перенесення митрополії.

Про наступника Максима, Петра, літописець тільки називає дати висвячення та смерті, а також, що він «положень бысть въ Москвѣ» [13, с. 349]. Так само згадуються інші митрополити аж до митрополита Фотія (1409–1431). За Густинським літописом митрополит Фотій був висвячений на митрополію 1408 р. [13, с. 352]. Наступну про нього згадку бачимо під 1414 р., коли він поїхав у Литовську землю збирати данину, що дуже не сподобалося Литовському князю Вітовту (1392–1430). Саме він 1415 р. звернувся до єпископів і «ихъ освященного клиру» із проханням поновити Київську митрополію «по прежнему обычаю» [13, с. 353]. І тут ми можемо побачити ставлення літописця: він в уста князя Вітовта вкладає всі емоції, що стримував, він не шкодує художніх засобів для опису стану Київської митрополії: це порівняння («аки вдова осиротѣвшая»), прикладки («святая Софія, столная церковь митрополия»), емоційні слова («сожалѣ») тощо. Собор задовольнив прохання князя Вітовта, і на митрополію був обраний Григорій Цамблак (1415–1452). Як бачимо, тут також є відмінності у роках правління митрополита. З цього часу, зазначає літописець, «начаша быти два митрополиты, единъ въ Києвъ, а другій въ Москвѣ» [13, с. 353].

Для підтвердження вже остаточного поділу митрополії літописець згадує 1462 р.: «Въ сіе лѣто поставиша себѣ Москва митрополита Феодосія, епископа Ростовского ... и отсель начаша иньи быти митрополиты въ Москвѣ, а иньи въ Києвъ» [13, с. 357]. Хочеться звернути увагу на мову літописця в тих місцях, де йдеться про поділ Київської митрополії та про поновлення останньої за часів князя Вітовта. У першому випадку тільки сухі факти, беземоційність, а в другому – насичення художніми засобами.

Уже під 1473 р. ми бачимо окремі висвяти митрополитів на Київську й на Московську митрополії. «Въ то жь лѣто (1473. – прим. наша) посвященъ бысть митрополитъ Московскій Геронтій, епископъ Коломенскій» і «Въ то жь лѣто (1474. – прим. наша) посвященъ бысть на митрополію

Кіевскую Мисаиль, епископъ Смоленскій, отъ патріархи Симеона Трапезонтчика» [13, с. 359]. Тільки констатація фактів, жодних емоцій. Єдине, на що можемо звернути увагу, так це на те, що посвята митрополита київського відбувалася за участі патріарха.

Одним із завдань нашої праці є звернення до художніх засобів, що зустрічаються у творі при описі історичних подій. Деякі ми вже згадували.

Отже, у тексті при висвітленні зазначених подій автор використовує: *гіперболи*: «Михаила, великого житіємъ», «безчисленное множество», «надъ всѣми князи», «собратися всѣмъ епископомъ», «боярь множество»; *тавтології*: «первый» (у реченнях, що стоять поспіль), «смертію умреть»; *антоніми*: «малыи и великии, старіи и младіи, нищии и богатіи», «глубочайшее мѣсто – около брега»; *інверсії*: «Кириль митрополитъ», «Кириль митрополитъ Кіевскій», «пойде ... къ Сартаку царю Татарскому», «Максимъ митрополитъ», «Георгій патріархъ», «для непокоевъ Татарскихъ», «Фотій митрополитъ», «митрополія Кіевская», «епископа Ростовского»; *прикладки*: «Александръ Ярославичъ, внукъ Всеволодовъ, Московскій», «Витолтъ, великій князь Литовскій», «святая Софія, столная церковь», «Феодосія, епископа Ростовского», «митрополитъ Московскій Геронтій, епископъ Коломенскій», «Мисаиль, епископъ Смоленскій»; *емоційні слова*: «зло», «лукавствіе и несогласіе», «сожалѣ», «обнищанія», «доброе желаніе», «смятеніе»; *метафори*: «святая Софія, столная церковь ... не имущи государя»; *порівняння*: «аки вдова осиротѣвшая» тощо.

Висновки. Хочеться зазначити, що автор Густинського літопису використовував художні засоби з різною частотою вживання. Так, наприклад, гіперболи й тавтологічні форми, антоніми й інверсії, особливо прикладки й емоційні слова зустрічалися в тексті доволі часто й різноманітно. Названі риторичні фігури дозволяють посилити емоційну виразність думки, ототожнити істинність висловлення, підкреслити протилежні значення. З іншого боку, деякі риторичні форми (зокрема метафори й порівняння) використовуються нечасто.

Як бачимо, автор болісно переживав втрату Київської митрополії, але, дотримуючись стилю написання літописів, здебільшого жодним чином не показує своє ставлення до подій. Тільки в одному місці, де мова йде про поновлення Київської митрополії, літописець трішки відходить від літописної традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Федорів Юрій, о. Історія церкви в Україні. Львів : Свічадо, 2007. 361 с. (Репринтне видання. Люблін, 1991).
2. Гудзяк Борис. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / Борис Гудзяк ; пер. Марії Габлевич, під ред. Олега Турія. Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. XVI. 426 с.
3. Циганенко В.Л. Густинський літопис і «Палінодія» Захарії Копистенського в контексті становлення барокової історичної свідомості : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Харк. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. Харків, 2012. 211 с.
4. Чубатий М. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй. Праці філософічно-історичної секції. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. CLXXVIII. Нью-Йорк–Париж, 1964. 159 с.
5. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом : нариси з історії культури до поч. XVIII ст. Львів : Інститут історії церкви Львівської богословської академії, 2001. 247 с.
6. Ісіченко Ігор, архієпископ. Загальна Церковна Історія. Харків : АКТА, 2006. 600 с.
7. Сkochиляс Ігор. Галицька митрополія XIV – першої половини XV століть: особливості еклезіального, правового та суспільного статусу. *Княжа доба: історія і культура*. 2011. № 4. С. 246–279.
8. Діанова Н.М. Історія релігії та церкви в Україні в національному та європейському контекстах : навч. посіб. для студентів спец. 032 «Історія та археологія» спеціалізації «Історія України у світовому контексті». Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2019. 252 с.
9. Євсеєва Т. Поділ Київської митрополії на дві юрисдикції. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1015Q/> (дата звернення: 08.04.2023).
10. Шурхало Д. 1686 рік: як Київська митрополія опинилася в Московському патріархаті? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29183028.html> (дата звернення: 08.04.2023).
11. Заторський Н. Висвячення митрополита Спиридона в контексті «Послання Мисаїла» 1476 р. *Український історичний журнал*. 2021. № 4. С. 31–49.
12. Православна Церква України: шлях крізь віки. Короткий історичний нарис. URL: <https://www.pomisna.info/uk/tserkva/istoriya/> (дата звернення: 08.04.2023).
13. Густынская летопись. Полное собрание русских летописей. СПб., 1843. Т. 2. С. 233–373.

РОЗДІЛ 11 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

UDC 821.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.53>

MOTIF OF CONFINEMENT IN THE DIARY OF THE YOUNG GIRL BY ANNE FRANK

МОТИВ УВ'ЯЗНЕННЯ У ЩОДЕННИКУ ЮНОЇ ДІВЧИНИ АННИ ФРАНК

Muntian A.O.,

*orcid.org/0000-0001-8375-4067**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Ukrainian State University of Science and Technology*

The aim of the current piece is to look at the structure and ideas expressed in *The Diary of the Young Girl* by Anne Frank. It is also our attempt to look at the notion of a literary concept and dwell on its different definitions. Modern linguistic and literary sciences are greatly intertwined and dwell on a number of similar notions however under somewhat different angles. Linguistic and literary concepts being much alike may have different accents. The concept in terms of linguistic category may signify an idea, however in terms of literature it is more worth of analyzing through the prism of inception – thus a literary concept is a notion that is a seed which is to grow in readers' consciousness. The word concept comes from the Latin *conceptus*, which in translation means “thought, idea, concept” and was originally used as a term of logic and philosophy, however later this notion received a wider recognition in a number of other fields of science. The artistic picture of the world created by the author of a literary work is realized through a system of concepts presented in a specific verbal and figurative expression. They form a complex and multifaceted conceptual structure of the artistic text, which reflects the reality seen through the prism of the author's imagination and embodies the essence of his creative idea. *The Diary of the Young Girl* is a testimony of a teenage girl, not a flawless symbol and not even a flawless writer. In her diary she expresses her fears, attempts to cope with her own emerging sexuality; she is trying to deal and find compromises with her family. Like any teenager she veers between the carefree nature of a child and the full-fledged sorrow of an adult. Anne emerges more human, more vulnerable, and more vital than ever. *The Diary of the Young Girl* is among the most enduring documents of the twentieth century. Since its publication in 1947, it has been read by tens of millions of people all over the world. It remains a beloved and deeply admired testament to the indestructible nature of the human spirit.

Key words: concept, notion of literary concept, reader's perception, loneliness, confinement.

Мета даного дослідження – розглянути структуру та ідеї, презентовані в «*The Diary of the Young Girl*» Анни Франк. Ми також маємо на меті розглянути поняття літературного концепту та зупинитися на його різних визначеннях. Сучасні лінгвістичні та літературознавчі науки тісно переплетені і розглядають низку подібних понять, але під дещо різними кутами зору. Мовні та літературні поняття, загалом є дуже схожими, але також можуть мати різні акценти. Концепт з точки зору лінгвістичної категорії може означати ідею, але з точки зору літератури його варто аналізувати крізь призму зародження – таким чином, літературний концепт є поняттям, яке є зерном, яке має прорости у свідомості читачів. Слово концепт походить від латинського *conceptus*, що в перекладі означає «думка, ідея, поняття» і спочатку використовувалося як термін логіки та філософії, проте пізніше це поняття отримало більш широке визнання в ряді інших галузей науки. Створена автором літературного твору художня картина світу реалізується через систему понять, поданих у конкретному словесно-образному вираженні. Вони утворюють складну й багатопланову концептуальну структуру художнього тексту, яка відображає дійсність, побачену крізь призму уяви автора, і втілює суть його творчого задуму. «*The Diary of the Young Girl*» – це насправду є сповідь дівчини-підлітка, яка не є бездоганним символом і навіть є не бездоганною письменницею. У своєму щоденнику вона висловлює свої страхи, спроби впоратися з власною сексуальністю, що виникає; вона намагається домовитися і знайти компроміс зі своєю сім'єю. Як будь-який підліток, вона коливається між дитячою безтурботністю і повноцінною скорботою дорослої людини. Анна стає більш людською, вразливішою та більш живою, ніж будь-коли. «*The Diary of the Young Girl*» Анни Франк є одним з найбільш живих документів двадцятого століття. З моменту публікації в 1947 році її прочитали десятки мільйонів людей у всьому світі. Він залишається улюбленим і глибоко захоплюваним свідченням незнищенної природи людського духу.

Ключові слова: концепт, поняття літературного концепту, читацьке сприйняття, самотність, ув'язнення.

Introduction. The universality and interdisciplinary nature of concept and its definition lies in the fact that concept are pertinent to different fields and sciences such as philosophy, linguistics, cultural studies, psychology, and literary studies.

This creates a certain difficulty in understanding the term. Therefore, there is a need to specify the notion of the term “concept”, and in particular, we will be interested in attempting to look at “literary concept”.

The problem of the unity of language, thinking, linguistic consciousness and literary aesthetics is normally considered by modern science with an emphasis on its semantic aspects. Correlation of language form and content units of different levels, linguistic meaning and non-linguistic (encyclopedic) knowledge is based on the material of sensory images, memory and representation. “Fragment the existence of the objective world, reflected in the ethnic consciousness, – according to V. Zhaivoronok, – falls into a similar cycle of the power of knowledge intra-analogous constant connections and becomes a vital symbol-allegory, which is already based on the artistic expression of semantic transitivity. External associations of real life become for the speaker an internal customary essence” [1, p. 109]. The main range of linguistically relevant concepts discussed in science the connection with the conceptual activity of the reflected consciousness was determined in the philosophical works of Aristotle, T. Hobbs, J. Lock and many others. Scientific pieces devoted to the description of the archetypal properties of concepts belong to K. Jung, E. Neuman, O. Freudenberg and many other prominent scholars. The study of the problems of the symbolic or mythopoetic code of texts from the point of view of cultural studies was conducted by a number of scholars both in Ukraine and abroad. It is our belief that one can say in roughly terms that a concept is a mass/clot or conglomeration of culture in human mind. When we talk about literature and literary concept we would like to adhere and to exercise an idea that a literary concept is conglomeration of culture which is perceived and recognized by readers’ mind.

The purpose. In the given work, we will attempt to look at the structure of literary piece by Anne Frank and establish relevance of the structure in comparison with the ideas, which a literary work contains. The primary aim of the current piece is to try to analyze the representation of concept of confinement in “The Diary of a Young Girl” often referred to as Anne Frank Diary as long as other important concepts, ideas and images, such as love, faith, hope, friendship, etc.

Methodology. To achieve the goal both cultural and historical methods will be used. The first method will give us opportunity to trace national peculiarities, which influence the whole literary piece in terms of pragmatics: help us to understand the authors ideas, which should be conveyed to the readership, from the socio-cultural point of view, whereas the second method will give us a perspective on modern products of not only mass literature but of mass culture on the whole. The basis for the current study is scientific pieces by both domestic and foreign scholars, which

are devoted to the problems of literary reception and intercultural aspect of modern literary pieces.

Research and discussion. The study of artistic works at the conceptual level is a new vector of literary studies, which opens up perspectives for understanding the writer’s style and ideas from the standpoint of the national cultural tradition and universal spiritual values. According O. Kaganovska “a conceptual approach to research artistic text as a multi-level process of establishing meaning, “encoded” by the author, conditions needed for “decoding” and requires entry into certain mental structures unfolded in time” [3, p. 114]. On the other hand according to Holoborodko “scientific works, monographs, collective works, articles devoted to cognitive science present the concept as one of the central key terms in the apparatus of cognitive linguistics. <...> Trying to give a complete description of the concept is related to the problem of distinguishing this term from such as notion, meaning, lexical meaning, sema, denotation, etc., as well as description of the relationship of the concept with such notions as image, symbol, archetype, mythologem” [4, p. 29]. Having analyzed various sources, the scholar comes to the conclusion that “a concept can correspond to information about subject-logical connections of this reality with others, about associative cultural ties that restore language associations between this reality and others; about significant and non-essential identifying features” [4, p. 30].

Without a doubt, literary concept is closely connected to linguistic concept; however, the connection with philosophical concept is strong too. Philosophical approach to concepts is mainly associated with the ideas of conceptualism as one of the directions medieval scholastic philosophy. Conceptualists insisted that “there is something in single things, which is common and general, and on the basis of which a concept arises in the mind – a special general notion expressed in a word” [5, p. 300]. We often come across such a thing as archetypical thinking. According to Yung archetypes are mythological components that describe how the soul (or rather consciousness) experiences mental facts. “Mythologemes are images that reflect mythological reality in the mirror of individual ideas, often superimposed on popular preferences” [2, p. 5]. It is apparent that concepts do not always correlate with mythology. Comparing concepts with mythological symbols clearly shows that archetypal and mythological semantics are included in the structure of concepts, but does not exhaust them.

A number of scientists are inclined to believe that the artistic concept and the artistic image are closely

related to each other. However, in our opinion it is worth to point out that the concept is a hyperonym in relation to the image, and therefore a broader notion than the image. In its turn archetype is much broader than concept, and therefore its reconstruction is not possible within the limits of one or more texts. The artistic concept is considered as a unit of the writer's conceptual sphere; author's unique and individual understanding of the essence of objects and phenomena.

One way or another clear definition of this phenomenon has not yet been found, although today the properties of specific types of concepts are described quite thoroughly. Moreover, according to the observation of V. Ivashchenko, the scope of this terminological unit is about 70 scientific definitions only in such areas of linguistic research as philosophy of language, psycholinguistics, and linguistic-cultural studies, as well as 140 lexicographic interpretations in Romance, Germanic, and Slavic languages [6, p. 19].

"The Diary of a Young Girl" by Anne Frank is probably the most famous diary in the world. Running away from Nazi government in Germany the Frank family moves to Amsterdam, where Otto Frank receives a posting. On July 6, 1942, after the Nazis occupied Holland, the Franks moved into a previously prepared shelter – a basement at the back of the house at Prinsengracht 263. Here they hoped to survive Nazism. Anna had no doubt that Hitler would soon be defeated. The family spent more than two years in the basement, the entrance to which was disguised as a bookcase. Only on August 4, 1944, the Franks' shelter (in which, in addition to Anna, her parents and sister, eight more people were hiding) was discovered by the police. She hoped that she could trust her diary with everything as she had never trusted anyone before, and she expected for help and support from her diary; she received her diary as a present for her 13th birthday [8].

"I hope I will be able to confide everything to you, as I have never been able to confide in anyone, and I hope you will be a great source of comfort and support" [8, p. 4].

Anne Frank kept a diary from June 12, 1942, to August 1, 1944. Initially, she wrote it strictly for herself. Then, one day in 1944, Gerrit Bolkestein, a member of the Dutch government in exile, announced in a radio broadcast from London that after the war he hoped to collect eyewitness accounts of the suffering of the Dutch people under the German occupation, which could be made available to the public. As an example, he specifically mentioned letters and diaries. Impressed by this speech, Anne

Frank decided that when the war was over she would publish a book based on her diary. She began rewriting and editing her diary, improving on the text, omitting passages she didn't think were interesting enough and adding others from memory. At the same time, she kept up her original diary. In the scholarly work *The Diary of Anne Frank: The Critical Edition* (1989), Anne's first, unedited diary is referred to as version a, to distinguish it from her second, edited diary, which is known as version b [8, p. 2].

This book should be read only through the prism of analytical reading according to Mortimer J. Adler. In his work "How to read" the author explains about four ways to read. Analytical reading implies a great deal of engagement necessary to understand what is being said and meant in a book. During analytical reading, readers not only get to know the text, but also conduct preliminary work on studying the author, genre, literary work. In the process of reading, the reader should ask himself or herself questions relevant to understanding the text. By asking questions, readers are constantly evaluating what is being said. According to the authors of "How to Read" while reading, one should take a longer pause after a difficult piece of text; make sure that one fully understands what is in the text; break the text into smaller pieces; look for words one did not understand; summarize what one has read and also discuss the text with someone. These steps will help readers fully process and understand the piece before moving on. After reading, readers should analyze the book, identifying its main ideas and value [7].

As it was said before Anne's Frank's story is actually a diary of a teenage girl, who is locked within four walls without understanding when she will have an opportunity to see the real world again. Her diary does not tell the story of atrocities in terms of blood, massacre and other horrors of war, however in her diary she tells another story – a story of subtle craziness of being confined for years.

Whenever someone comes in from outside, with the wind in their clothes and the cold on their cheeks, I feel like burying my head under the blankets to keep from thinking, "When will we be allowed to breathe fresh air again?" I can't do that – on the contrary, I have to hold my head up high and put a bold face on things, but the thoughts keep coming anyway. Not just once, but over and over [8, p. 115].

The Diary of Anne's Frank is a powerful testament to the theme of solitude and confinement in literature. The young author writes about her experiences hiding

from a Nazi persecution in an attic for two years during World War II. During this time she is cut off from the outside world and unable to freely associate with others or participate in normal activities. The World War II is widely depicted in literature, it hardly possible to find a reader who does not have an opinion on the relevant topic. However, Anne Frank's diary somehow gives a different perspective on the events in question. The young author confides to the diary all her hopes and grievances not knowing what awaits her, however knowing the end of the story in advance readers in their turn experience to some extent futility, trying to picture what this girl went through. Living in a very restricted environment for months on end was even more complicated because of internal tensions within the circle. Such tensions were not surprising from the psychological point of view, however not less troubling for a teenager.

Clustered around the radio, they all listen raptly to the BBC. This is the only time the members of the Annex family don't interrupt each other, since even Mr. van Daan can't argue with the speaker [8, p. 89].

Anne finds herself locked up not only with the members of her family but also with another family whom she does not find very bright or amusing. She experiences loneliness, which is another level of confinement even despite the fact that there are other people living basically in the same restricted space with her. So once again her diary becomes her confidant:

A new idea: during meals I talk more to myself than to the others, which has two advantages. First, they're glad they don't have to listen to my continuous chatter, and second, I don't have to get annoyed by their opinions [8, p. 96].

Such long confinement naturally cannot play a good role in terms of development of the relationship between all the people who found themselves in this situation. There is an opposition of children and parents, adults and teenagers, sisters, boy and girls. They all have their own points of views and opinions and being totally cut off from the world exacerbates everything:

Relationships here in the Annex are getting worse all the time. We don't dare open our mouths at mealtime (except to slip in a bite of food), because no matter what we say, someone is bound to resent it or take it the wrong way [8, p. 103].

However the most oppressing thing is that apart from being in absolute confinement in time they come to realization that they live in constant fear: hiding in

a secret place it is paramount that their hideout stays secret. No one must know that they are hiding in the Annex, because revealing of this fact means death to everyone.

Another fact that doesn't exactly brighten up our days is that Mr. van Maaren, the man who works in the warehouse, is getting suspicious about the Annex [8, p. 103].

This concept of forced solitude and confinement serves as powerful symbol of the broader human experience of isolation and oppression. In her Diary Anne writes about the emotional toll that her confinement takes on her, including feelings of loneliness, boredom and frustration. She also writes about her deep longing for freedom, connection, and a sense of purpose. Through her words we can see the profound impact that isolation can have on an individual's mental and emotional well-being.

Despite the bleak circumstances Anne's Diary is a testament of the human spirit and its capacity for hope, resilience and perseverance. Through her writing Anne demonstrates unwavering to find meaning and purpose in her life, even in the face of great adversity. Her Diary serves as an inspiring example of how the creative spirit can endure even in the most challenging situations. Anne Frank's Diary explores themes of solitude and confinement and through its exploration it speaks to the broader human experience of isolation and oppression and underlines the resilience and endurance of human spirit.

Conclusion. After contemplating some ideas we believe that artistic concept should be considered as a unit of the writer's conceptual sphere; individual author's understanding of the essence of objects and phenomena. The understanding of concepts is quite variable, however, after analyzing various interpretations of the term, it is possible to derive a certain generalized definition of this phenomenon: a unit of cognition and mental explanation of the world that reflects the cultural specificity of a certain ethnic community and, receiving verbal expression in a literary text, acquires the status of an artist. It is also worth noting that the artistic concept is an individual, psychologically complex phenomenon that gravitates towards potential images and is directed towards them; it is a complex of feelings, desires, irrational; a symbol that has retained an internal organic connection with its meaning. Anne Frank is a teenage Jewish girl who has to leave her life behind and go into hiding. In her diary she expresses her despair in the confinement; however she also demonstrates the power of will and manages to create rather powerful artistic images.

REFERENCES:

1. Жайворонок В.В. Символіка імені в контексті етнокультури. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського Національного лінгвістичного університету. LINGUAPAX–VIII: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Філологія. Педагогіка. Психологія.* 2001. Вип. 5. Київ : Видавничий центр КНЛУ. С. 106–115.
2. Молотаева Н.В. Художній образ у дзеркалі міфу етносу: М. Лермонтов, Т. Шевченко : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2000.
3. Кагановська О.М. Проблема інтерпретації текстових концептів у художньому прозаїчному творі. *Мова і культура.* 2001. Т. IV. Вип. 3. С. 114–121.
4. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народів Причорномор'я.* Симферополь, 2002. № 32. С. 27–30.
5. Філософський енциклопедичний словник. Київ, 2002. 744 с.
6. Іващенко, В.Л. Топологія концептів. *Культура народів Причорномор'я.* 2004. № 49. Т. 1. С. 16–20.
7. Mortimer J. Adler How to read a book. A Touchstone Book. New York, 2014
8. The Diary of a Young Girl. URL: http://www.rhetorik.ch/Aktuell/16/02_13/frank_diary.pdf (дата звернення: 16.10.2023.).

УДК 82–312.6.09 (Бег'беде)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.54>

**ПРОЕКЦІЯ АВТОРСЬКОГО ОБРАЗУ
ЧЕРЕЗ ФІКЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС У ТРИЛОГІЯХ ФРЕДЕРІКА БЕГ'БЕДЕ
ПРО МАРКА МАРРОНЬЄ ТА ОКТАВА ПАРАНГО**

**PROJECTION OF AUTHOR'S IMAGE THROUGH FICTIONAL DISCOURSE
IN FREDERIC BEIGBEDER'S TRILOGIES
OF MARC MARRONIER AND OCTAVE PARANGO**

Парамонов Б.І.,

orcid.org/0000-0002-0613-5761

аспірант кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті досліджено актуальні тенденції автобіографічного письма у сучасній французькій літературі, зокрема в контексті автофікціональності, з фокусом на творчості Фредеріка Бег'беде. Ґрунтуючись на впливі різних дослідницьких течій, таких як сюрреалізм, Новий роман і лаканівський психоаналіз, звертається увага на механізми проєкції авторського образу через персонажів власних творів. Досліджуються персонажі романістики Фредеріка Бег'беде Марк Марроньє та Октав Паранго, виявляються зв'язки між їхнім життєвим досвідом та світоглядом Фредеріка Бег'беде, висвітлюються його погляди на сучасне суспільство та культуру. За допомогою інтерв'ю та творів в яких образ справжнього Фредеріка Бег'беде є центральним, простежується прямий зв'язок автора з його фікційними проєкціями. Аналізується як особисті переживання та соціокультурні спостереження Бег'беде транслюються через створених ним персонажів і фікціональні сюжети, стимулюючи читачів до критичного осмислення сучасних соціальних явищ. В трилогії Марка Марроньє розглядається занепад цінностей богемної спільноти та питання людської екзистенційної кризи, а фікційний образ Октава Паранго надає гострі коментарі щодо культурних, соціальних і політичних наслідків рекламної індустрії та споживчого капіталізму. Дослідження проливає світло на динаміку сучасної літератури, виявляючи ключові моменти взаємодії між особистістю автора та вигаданими світами, які він конструює. Пропонуються нові перспективи у вивченні авторської проєкції в літературі, закликаючи дослідників до глибшого розуміння взаємодії між літературою, ідентичністю та соціокультурним дискурсом у сучасному світі. Матеріал статті сприяє подальшому розгляду питань проєкції авторського образу на сприйняття та реакції читачів; впливу психоаналітичних теорій на взаємодію між особистим досвідом автора та його літературної творчості; процесів адаптації та інтерпретації авторських творів у різних культурних та мовних середовищах; ролі авторства та особистої ідентичності у цифровій епосі, включно з впливом соціальних медіа і цифрових платформ на процеси самовираження та літературної творчості.

Ключові слова: сучасна французька література, Фредерік Бег'беде, ідентичність, автофікціональність, автообраз.

The article examines current trends in autobiographical writing in modern French literature, particularly in the context of autofiction, with a focus on the works of Frédéric Beigbeder. Based on the influence of various research currents, such as

surrealism, the New Novel and Lacanian psychoanalysis, attention is paid to the mechanisms of the projection of author's image through the characters of his own works. The characters of Frédéric Beigbeder's novels *Marc Marronnier* and *Octave Parango* are studied, the connections between their life experiences and Frédéric Beigbeder's worldview are revealed, and his views on modern society and culture are highlighted. With the help of interviews and works in which the image of the real Frédéric Beigbeder is central, the direct connection of the author with his fictional projections is traced. It is analyzed how Beigbeder's personal experiences and socio-cultural observations are transmitted through the characters and fictional plots he created, stimulating readers to critically analyze contemporary social phenomena. Marc Marronnier's trilogy deals with the decline of bohemian values and the question of human existential crisis, while Octave Parango's fictional character provides sharp commentary on the cultural, social and political consequences of the advertising industry and consumer capitalism. The study sheds light on the dynamics of modern literature, revealing key points of interaction between the author's personality and the fictional worlds he constructs. New perspectives are offered in the study of authorial projection in literature, calling researchers to a deeper understanding of the interaction between literature, identity, and sociocultural discourse in the modern world. The material of the article contributes to further consideration of the issues of the projection of the author's image on the perception and reactions of readers; the impact of psychoanalytic theories on the interaction between the author's personal experience and his literary creativity; the processes of adaptation and interpretation of author's works in different cultural and linguistic environments; the role of authorship and personal identity in the digital age, including the impact of social media and digital platforms on the processes of self-expression and literary oeuvre.

Key words: modern French literature, Frédéric Beigbeder, identity, autofiction, autoimage.

Постановка проблеми. Інтерес до автобіографічних жанрів у Франції почав набирати актуальності ще з ХХ століття. До 1960-х років увага до письма від першої особи посилилася в контексті розквіту структуралізму і радикальної переоцінки ролі автора в літературі. У 1986 році Ален Роб-Грійє виступив із текстом під назвою «Я завжди говорив тільки про себе», а в 1990-х роках на конференції «Текст та інтертекст» у Лондоні представив доповідь під назвою «Від Нового роману до Нової автобіографії» [1, с. 8]. На думку Ізабель Грель, автофікція розвивалася під впливом сюрреалізму, постструктуралізму, а в контексті Нового роману виникли дискусії про форму і значення автобіографічного письма [15, с. 10]. Дослідниця також зазначає, що автофікція Сержа Дубровскі (родоначальника терміна «автофікція») тісно пов'язана з лаканівським психоаналізом і новим розумінням психоаналітичного знання як у фікційному тексті, так і в глобальній культурі. Тим самим порушилося питання про способи проєкції авторського образу за допомогою власне фікційних творів. Цей феномен транслює комплексну взаємодію між особистим досвідом, власною ідентичністю та соціальними спостереженнями автора, транслюючи їх через персонажів і всесвіт, яких він конструює, щоб, найчастіше, заторкнути питання, які часом важко або соромно порушити безпосередньо через суто авторський дискурс.

Аналіз досліджень та публікацій. Для дослідження питання жанру автобіографії та автофікції ми взяли за основу наукові розвідки Філіпа Лежена [16; 17] та Сержа Дубровскі [11; 12; 13]. Для детального розгляду «Нової автобіографії» та підходів до пошуку суто авторського в автофікційному дискурсі ми зверталися до робіт дослідників Ізабель Грель [15], Філіпа Гаспаріні [14], Алана Роб-Грійє [3], Тетяни Черкашиної [1; 2], Жан-Франсуа Кьянтаретто [10]. Проаналізовано фік-

ційну творчість Фредеріка Бегбеде в рамках його трилогії про Марка Марроньє та Октава Паранго («*Mémoires d'un jeune homme dérangé*» [8], «*Vacances dans le coma*» [9], «*L'amour dure trois ans*» [6], «*99 Francs*» [4], «*Au secours pardon*» [5], «*L'Homme qui pleure de rire*» [7]).

Мета дослідження. Розкриття механізмів проєкції авторського образу Фредеріка Бегбеде через літературних персонажів Марка Марроньє («*Mémoires d'un jeune homme dérangé*», «*Vacances dans le coma*», «*L'amour dure trois ans*») та Октава Паранго («*99 Francs*», «*Au secours pardon*», «*L'Homme qui pleure de rire*»), висвітлюючи вплив особистого досвіду на оповідні структури та суспільну критику в його трилогіях, з метою просування глибшого розуміння сучасної літературної динаміки та її взаємодії із соціокультурними реаліями.

Виклад основного матеріалу. Філіп Гаспаріні зазначає, що спроби проєкції власного образу за допомогою фікціональних творів можна простежити вже в 1950–1960-х роках. «Дзеркало, що повертається» (1985) Алена Роб-Грійє, «Коханець» (1984) Маргеріт Дюрас та «Георгіки» (1981) Клода Симона можна розглядати як романи, що відступають від звичної форми мемуарів, але переосмислюють автобіографічні праці авторів, опубліковані в ранні періоди. Ця спроба перегляду власного фікціонального образу відзначає період активних пошуків нових способів представлення себе в літературі, що відбуваються й донині.

Сучасна література також має безліч прикладів, коли автори намагаються проєктувати себе в персонажах власних творів. Особливо ця тенденція, як і загалом прихильність до автобіографічних і автофікційних жанрів, простежується у Франції. Одним з найяскравіших прикладів є творчість сучасного французького автора Фредеріка Бегбеде. Авторська особистість Бегбеде тісно

переплітається з його критичним і сатиричним підходом до аналізу сучасних соціальних конструкцій і людської поведінки. У своїх романах, есе і коментарях він використовує гострий і проникливий стиль, який розкриває основні абсурдності та суперечності, що переважають у структурі сучасного суспільства. Його роботи часто слугують відображенням особливостей людської натури та складнощів самоусвідомлення в дедалі більш комерціалізованому й технологічно орієнтованому світі. Бегбеде, відомий своєю провокаційною поведінкою, відвертими коментарями про сучасне суспільство, культуру та систему цінностей, на пряму вплітає власний досвід і погляди в характер і світогляд своїх фікційних персонажів. Через дослідження персонажів Марка Марроньє та Октава Паранго наш аналіз розкриває засоби, якими літературні персонажі Бегбеде віддзеркалюють і певною мірою видозмінюють елементи його власної ідентичності та системи поглядів. Аналізуючи траєкторію персонажів на тлі публічного іміджу Бегбеде та його особистих ідеологій, можна простежити складну синергію між проекцією образу автора та вигаданими персонажами, що населяють його літературний всесвіт. Через дослідження творчості Бегбеде цей аналіз сприяє глибшому розумінню ролі особистості у створенні та інтерпретації літературних творів, тим самим підкреслюючи взаємодію між художньою літературою та авторською саморепрезентацією.

Для виявлення взаємозв'язку між реальним образом Фредеріка Бегбеде та його літературними персонажами Марком Марроньє й Октавом Паранго ми звертаємося до творів, де він виступає як головний герой, як-от «Windows on the world» (2003), «Французький роман» (2010), «Un barrage contre l'Atlantique» (2022), «Confessions d'un hétérosexuel légèrement dépassé» (2023), а також до багатьох його інтерв'ю, в яких він явно вказує на схожість своєї особистості з створеними ним персонажами.

Завдяки ретельному вивченню розвитку характеру Марка Марроньє на перший план виходять помітні паралелі між особистим досвідом, переконаннями та філософськими дослідженнями Фредеріка Бегбеде. Мандрівка Марка Марроньє віддзеркалює екзистенціальні кризи та соціальні розчарування, які часто пронизують власні роздуми Фредеріка Бегбеде. Починаючи зі «Спогадів пришепелуватой молодой людини» (1990), Марк Марроньє постає перед читачами як невдаха в коханні, загрузлий в алкоголь та позбавлений віри в себе і весь світ. Цей образ тісно переплітається з характеристиками самого Фредеріка

Бегбеде, відомого своїм розгульним способом життя в момент написання роману і скандальними висловлюваннями. До такого способу життя персонажа примушує професія світського хронікера, який викриває не тільки власні проблеми, а й звичаї богомного суспільства. Як і Марк Марроньє, справжній Фредерік Бегбеде був світським журналістом для таких журналів, як «Elle», «Paris Match», «Voici ou encore VSD», що підкреслює міцний зв'язок із власною фікційною проекцією. Попри любовні невдачі, зрештою, він знаходить жінку всього його життя – Анну, і наприкінці твору одружується з нею. Сам письменник у 1991 році одружився з французькою телеведучою Діаною де Мак Магон, немов наслідуючи власного персонажа.

У романі «Відпустка в комі» (1994) Фредеріка Бегбеде продовжує свою сатиру на французьку еліту ще в більш гострому і витонченому вигляді, показуючи контраст між гламурним виглядом, створеним за допомогою піару, істинною деградацією і бездушням. Марк Марроньє в цій частині трилогії стає уособленням автора, відображаючи його власне невдоволення світом навколо себе і його протест проти безглузді сучасної культури. Повністю загубивши себе в такому способі життя, наприкінці роману рятівну руку простягає його дружина Анна.

У романі «Кохання живе три роки» (1997), Марк Марроньє знову виступає як головний герой, що пише світську хроніку. У цій частині трилогії він стає прикладом авторської ідеї про скінченність кохання, втрати інтересу до партнера через визначений час. Ця тема пронизує сюжет усієї трилогії, підкреслюючи переконання Фредеріка Бегбеде в скороминущому характері людських стосунків і вічному прагненні до нових стимулів. Для Марка Марроньє «шлюб – це ікра на сніданок, на обід і на вечерю: тим, що обожаєш, теж можна об'їстися до нудоти» [6, с. 61], проте він підсумовує: «Щоб кохання було вічним, достатньо забути про час» [6, с. 225]. Зв'язок автора і його фікційної проекції підтверджується тим фактом, що в період написання книги в 1996 році Фредерік Бегбеде розлучився зі своєю першою дружиною – Діаною де Мак Магон, як і Марк Марроньє зі своєю дружиною Анною.

Усі три твори являють собою різку сатиру на сучасне суспільство і його цінності, пронизану особистими одкровеннями автора, перенесеними на сторінки його літературних творів. Марк Марроньє, як архетип сучасного світського життя, слугує не лише об'єктом критики та роздумів, а й дає змогу Фредеріку Бегбеде висловити свої

внутрішні боротьби й протиріччя, що робить його трилогію не лише сатиричним описом божественного життя, а й поглибленим дослідженням людської психології й одвічних сутнісних питань.

Дослідження оповідної траєкторії трилогії Октава Паранго розкриває основні перетини між професійним досвідом Фредеріка Бегбеде, ідеологічними поглядами та прихованими тематичними течіями романів. Досвід Октава Паранго в рекламній сфері пропонує читачам можливість поглянути на роздуми Фредеріка Бегбеде щодо впливу споживацтва, маніпулювання засобами масової інформації та перетворення людських бажань на товар у сучасному суспільстві.

У творі «99 франків» (2000) Октава Паранго, головний персонаж, постає перед читачами як талановитий, але розчарований рекламник, що веде безглуздий спосіб життя, занурений у світ кокаїну, проституції та нестримних авантур. Цей образ переплітається з реальним прототипом Фредеріка Бегбеде, який здобув диплом Паризького інституту політичних досліджень, а потім диплом DESS у галузі реклами та маркетингу в CELSA – Вищій школі інформації та комунікацій. І після цього він працював у сфері рекламного бізнесу копірайтером у таких компаніях, як BBDO, TWA, Young and Rubicam та інших. Ще одним референсом, що підтверджує схожість автора та його фікційної проєкції, є слоган «М-м-м, «Данон»», який Фредерік Бегбеде створив для молочної компанії «Данон» – у романі «99 франків» назву компанії змінено на «Манон», а слоган залишився тим самим. Октава Паранго, як і його творець, висловлює критику суспільства споживання, оголюючи порожнечу і безглуздість матеріального достатку – «Все минає і все продається. Людина – такий самий товар, як і все інше, і в кожного з нас свій термін придатності» [4, с. 6]. Він критично висвітлює рекламний бізнес з його поверхневим блиском і моральною порожнечою, залишаючи читачам відчуття смутку й нереальності. Як персонаж, він прагне втечі від загальноприйнятих норм та ідеалів, часом навіть ступаючи на протизаконну стежку. Його вибори та вчинки часто призводять до негативних наслідків, зрештою приводячи його за ґрати. Проєкція також простежується в тому, що метою Октава Паранго було звільнення безпосередньо керівництвом компанії, щоб отримати виплату, адже після виходу роману «99 франків» Фредеріка Бегбеде також звільнили з Young and Rubicam.

У творі «Ідеаль» (2007) назва якого є референсом у бік компанії «L'Oreal», куди наймають Октава Паранго, що вийшов із в'язниці,

головного персонажа показують як людину, що нездатна виносити уроки зі своїх помилок. Він постійно занурюється в повторювані сценарії, намагаючись втекти від власної реальності, тим самим твір залишає відчуття трагедії. Нездатність Октава Паранго робити правильні висновки тягне за собою безцільність і порожнечу його життя, що є головною темою, зачепленою в романі. Октава Паранго, який уособлює прагнення до ідеалу краси, представляє ці прагнення через порівняння фешн-індустрії з фашизмом: «Так, мені соромно бути підлим расистом і фешнфашистом» [5, с. 39]. Проте, через подібний аналіз свого фікційного образу, автор наголошує на тому, що важливо бачити не тільки зовнішню упаковку, а й внутрішній зміст людини. В «Ідеаль» Октава Паранго показується більш щирим, ніж у попередньому творі. Через образ головного персонажа автор роману домагається актуальності та емоційної чуйності читача на теми безнадійності людської природи.

У «Людині, яка плакала від сміху» (2020) Фредерік Бегбеде представляє свого героя Октава Паранго, який вже постарів і втратив останні ілюзії. Ця книга являє собою не тільки спогади про безтурботну молодість, а й соціально-політичне дослідження взаємодії культур і впливу реклами на спосіб життя в сучасному світі. Октава Паранго стає своєрідним аналітиком, що розглядає події та тенденції в суспільстві. Особливу увагу приділено впливу медіа, реклами та політичних структур на поведінку і мислення людей. Автор підкреслює, як гумор перетворюється на зброю в руках влади, послаблюючи розумові здібності людей. «Гумор стає банальним і перестає бути смішним. Надлишок жартів вбиває жарту, тож політкоректність, зрештою, бере гору над глузуванням» [7, с. 92]. Роман також описує політичних діячів та їхній вплив на суспільство, висвітлюючи теми, такі як медійна маніпуляція та соціальна апатія. Фредерік Бегбеде чудово розуміється на медійній тематиці, оскільки 2002 року виступав консультантом кандидата в президенти Робера Ю, а також мав досвід телеведучого власних передач. Таким чином, образ Октава Паранго є ключовим фокусом книги, представляючи його як зрілого аналітика, розглядаючого проблеми сучасного суспільства.

Завдяки критичній оцінці характеру Октава Паранго читачі отримують уявлення про багатогранні погляди Фредеріка Бегбеде на рекламну індустрію та її культурні, соціальні й політичні наслідки, спонукаючи замислитися про результати повсюдного споживацтва та етичні дилеми, притаманні просуванню товарів масового ринку.

Дослідження нагальних тем у трилогіях Марка Марроньє та Октава Паранго підкреслює постійний зв'язок Фредеріка Бегбеде з екзистенціальними кризами, соціальним розчаруванням і пошуком автентичності в дедалі комерціалізованому й споживчому світі. Ці теми слугують спільними сполучниками для двох трилогій, підкреслюючи безперервні рефлексії Фредеріка Бегбеде щодо становища людини та складнощів сучасної культури і їхню проекцію через літературу.

Висновки. Дослідження персонажів трилогій Фредеріка Бегбеде Марка Марроньє й Октава Паранго проливають світло на питання проекції авторського образу автора через власних фікційних персонажів. Вивчаючи взаємодію між особистим досвідом Фредеріка Бегбеде, суспільною критикою та оповідними траєкторіями його персонажів, наше дослідження виявило нюанси, якими автор відображає свій образ у всесвітах

власних творів. Дослідження проекції образу автора через літературу слугує ключовим чинником для усвідомлення динаміки сучасної літератури. Заглиблюючись у перетин особистої ідентичності та літературної творчості, цей аналіз підкреслює глибоку роль авторських рефлексій у формуванні оповідних конструкцій і залученні читачів до критичних міркувань про хитросплетіння сучасного суспільства. Оскільки сфера літературного аналізу продовжує розвиватися, залишається вдосталь можливостей для подальшого дослідження комплексних стосунків і взаємозв'язків між особистістю автора та вигаданими світами, які він конструює. Продовжуючи дискусію щодо авторської проекції у власних фікційних персонажах у літературі, дослідники можуть сприяти глибшому розумінню динамічної взаємодії між літературою, ідентичністю та соціальним дискурсом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Черкашина Т. Містифікація власного життя у літературі autofiction. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки»*. 2008. № 19. С. 148–154.
2. Черкашина Т. Співвіднесення фактуального та фікціонального в жанрах автобіографічного письма. *Філологічні трактати*. 2015. Т. 7, № 4. С. 167–174.
3. Allemand R.-M. Robbe-Grillet au Mesnil: images et représentations de la Nouvelle Autobiographie. *Caractères* 1992. № 7. P. 8–13.
4. Beigbeder F. 99 francs. Paris : Grasset, 2000. 288 p.
5. Beigbeder F. Au secours pardon. Paris : Grasset, 2007. 324 p.
6. Beigbeder F. L'amour dure trois ans. Paris : Grasset, 1997. 232 p.
7. Beigbeder F. L'Homme qui pleure de rire. Paris : Grasset, 2020. 320 p.
8. Beigbeder F. Mémoires d'un jeune homme dérangé. Paris : La Table ronde, 1990. 150 p.
9. Beigbeder F. Vacances dans le coma. Paris : Grasset, 1994. 238 p.
10. Chiantaretto J.-F. De l'acte autobiographique: le psychanalyste et l'écriture autobiographique. Seyssel : Éditions Champ Vallon, 1995. 293 p.
11. Doubrovsky S. Autobiographie/vérité/psychanalyse. Baltimore : Johns Hopkins university press, 1980. Vol. 20. № 3. P. 87–97.
12. Doubrovsky S. Je ne cherche aucune absolution, mais un partage: entretien avec Jean-François Louette. Paris : Temps modernes, 2001. P. 210–218.
13. Doubrovsky S. Le Monstre. Paris : Grasset, 2014. 1696 p.
14. Gasparini Ph. Autofiction. Une aventure du langage. Paris : Seuil, 2008. 352 p.
15. Grell I. L'Autofiction. Paris : Armand Colin, 2014. 128 p.
16. Lejeune Ph. Je est un autre : l'autobiographie de la littérature aux médias. Paris : Seuil, 1980. 336 p.
17. Lejeune Ph. Le Pacte autobiographique. Paris : Seuil, 1975. 382 p.

РОЗДІЛ 12 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 82-2.792+808.1:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.55>

PSYCHOLOGY OF LITERARY CREATIVITY AS A SUBJECT OF REPRESENTATION IN MODERN DRAMATURGY (BASED ON THE PLAYS OF KOKI MITANI (JAPAN) AND NIS-MOMME STOCKMANN (GERMANY))

ПСИХОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ЗОБРАЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ ДРАМАТУРГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄС КОКІ МІТАНІ (ЯПОНІЯ) ТА НІС-МОММЕ ШТОКМАНН (НІМЕЧЧИНА))

Yuhan N.L.,

*orcid.org/0000-0001-6845-6731**Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,**Professor at the Department of Oriental Languages**Luhansk Taras Shevchenko National University*

Borzova O.D.,

*orcid.org/0000-0003-2748-2647**Lecturer at the Department of Oriental Languages**Luhansk Taras Shevchenko National University*

This article examines the psychological aspects of literary creativity portrayed in contemporary world drama, drawing from the Japanese comedy "University of Laughs" (1996) by Koki Mitani and the German play "The Ship Won't Come" (2010) by Nis-Momme Stockmann. The authors explore various psychological facets of the creative process, including the generation of artistic texts, the reimagining of reality within an artistic context, the key stages of the creative process, the connection between the generated text and the author's subconscious, as well as the author's personal identity (along with the meta-writer and meta-character). Additionally, the authors delve into the impact of the playwright's aesthetic energy on the emotional and intellectual responses of the audience, censors, critics, and actors. Furthermore, the unique and profound characters in these works, both protagonists and antagonists, along with their strategies of artistic creativity, lend themselves to the application of psychological theories such as Gestalt psychology's theory of creativity, Carl Jung's archetypes classification, and K. Pearson's model of the "journey of the inner hero". K. Mitani and N.-M. Stockmann's characters are presented not just as individuals within specific socio-historical contexts but also as embodying typical roles, akin to Protagonists and Antagonists, and even assuming symbolic, archetypal significance (such as Father and Child). What both of these dramatic works share is their profound dialogical nature, blending intertextuality characteristic of postmodern texts with metadrama and duodrama genre features. The compositions primarily revolve around character dialogues, featuring polemics and interactions with each other. This multi-layered polyphonism at the heart of the dialogue-driven narratives contributes significantly to the resolution of stagnant or crisis-ridden psychological states, fostering the internal growth and transformation of each character during the creation of a new artistic text, and promoting harmonious relationships with partners, one's inner self, and the surrounding reality.

Key words: psychology of literary creativity, contemporary Japanese and German dramaturgy, comparative studies, catharsis, archetype, "expensive to the hero".

У статті аналізуються психологічні аспекти літературної творчості, які зображені в сучасній світовій драматургії (на матеріалі японської комедії Кокі Мітані «Академія сміху» (1996) та німецької п'єси Ніс-Момме Штокманна «Корабль не прийде» (2010)). Автори розглядають основні питання психології літературної творчості, а саме: психологічні особливості процесу породження художнього тексту (як оригінального, так і вторинного); основні стадії творчого процесу, зв'язку породжуваного тексту як з авторської сублімацією, так із «Я» письменника (метаписателя і метаперсонажу), вплив естетичної енергії драматурга на емоційно-інтелектуальну сферу реципієнта, цензора, критика, акторів та ін. До того ж створені у даних творах оригінальні та глибокі образи протагоніста та антагоніста, а також їх стратегії художньої творчості дозволяють застосувати при аналізі драм психологічну теорію творчості гештальтпсихології, класифікацію архетипів К.Г. Юнга, модель етапів «подорожі внутрішнього героя» К. Пірсона і т. п. Персонажі К. Мітані та Н.-М. Штокмана постають перед читачем /глядачем не тільки як особистості, що діють у конкретному соціально-історичному середовищі, вони набувають типового (як Протагоніст і Антагоніст), символічного, архетипного значення (Батько, Дитина). Обидва драматургічні твори зближує те, що вони наскрізь діалогічні. Інтертекстуальність постмодерністських текстів поєднується тут із жанровими особливостями метадрами і дуодрами, в основу композиції покладено діалог персонажів, що полемізують один з одним. Цей принциповий багаторівневий поліфонізм сприяє виходу із застійного чи кризового психологічного стану, якісному внутрішньому зростанню

кожного героя творів у процесі породження нового художнього тексту, гармонізації відносин із партнером, зі своїм внутрішнім «я» і навколишньою дійсністю.

Ключові слова: психологія літературної творчості, сучасна японська та німецька драматургія, компаративістика, катарсис, архетип, «подорож героя».

Problem Statement in a General Context and its Relevance to Significant Scientific and Practical Objectives.

The fields of domestic and foreign psychology of creativity have yielded a multitude of both theoretical and practical approaches for enhancing human creative potential. These encompass psychological theories concerning the formation, development, and structure of creative abilities, in addition to various psychological strategies for generating new texts. These strategies include philosophical intuitionism, associationism, theories of creativity from Gestalt psychology, behaviorism, psychoanalysis as proposed by Z. Freud and K.G. Jung, and contributions from humanistic psychology, among others [1, p. 21–34; 2, p. 13–27; 3, p. 37–59]. Notably, not only professional psychologists but also wordsmiths and artists, through their works, endeavor to delineate and analyze the stages and intricacies inherent in the creative process of crafting or reimagining an artwork. Within the scope of this study, we aim to explore this theme, with specific reference to the contemporary Japanese play “University of Laughs” (“Warai no Daigaku,” 1996) by Koki Mitani (三谷幸喜 – みたにこうき, Mitani Kōki), and the German work “The Ship Will Not Come” (“Kein Schiff wird kommen” 2010) by Nis-Momme Stockmann.

Review of Recent Studies and Publications Informing the Author’s Work.

The problem under consideration has garnered attention in recent studies and publications, forming the basis of the author’s investigation. Notably, the Japanese-language segment of the internet predominantly features critical reviews of K. Mitani’s “University of Laughter” and the 2004 film adaptation of the play, directed by Mamoru Hoshi [see, for example, 4 and 5]. Simultaneously, the poetic qualities of Japanese comedy have piqued the interest of Ukrainian researchers. E. Vasiliev, for instance, interprets “University of Laughter” as a form of “theatre within theatre,” delving into its genre-specific elements, notably its metatheatricity [6, p. 193–199]. I.A. Mozharevskaya, on the other hand, has conducted an investigation into the intertextuality and intermediality of “University of Laughter,” treating it as a modern drama-parabola [7]. Furthermore, N. Yuhan’s article draws a comparison between K. Mitani’s work and “Franziska”, a contemporary German drama by playwright Thea Dorn. The focus of this comparison lies in the genre specificity, examining it as both a metadrama and a simultaneous remake [8].

A considerable number of journal and newspaper reviews in Germany are dedicated to N.-M. Stockmann’s works. In an article by J. Raschke, the analysis centers on autobiographical motifs in the playwright’s work, “The Ship Will Not Come”. The theater critic reaches the conclusion that, despite the numerous coincidences in the details, the play, which portrays the antagonistic relationship between a father and son, cannot be regarded as autobiographical. The author possesses a unique dramatic talent: while the plays are firmly grounded in everyday life, they remain distinct from a journalistic or documentary perspective on the unfolding events [9]. In a critical article addressing the production of Stockmann’s play at the State Theatre in Rendsburg, the plot is interpreted as a dialogue between a father who wholeheartedly embraces his adult child’s inner world while simultaneously guiding and instructing, and a son who has relegated the family tragedy to his subconscious, causing it to “resurface” and confront his “inner child” [10].

This article aims to shed light on the unresolved aspects of the general problem that it addresses.

Specifically, the issue of the spontaneous generation of an artistic text on stage through the interaction of two dramaturgical characters in metapieces-duodramas, as presented by Japanese and German authors, has yet to receive attention in both foreign and domestic literary studies. Furthermore, the comparative analysis of “University of Laughter” by K. Mitani and “The Ship Will Not Come” by N.-M. Stockmann is a novel perspective that has not been explored previously.

Statement of the Article’s Objective. The objective of our work is to analyze the psychological aspects of literary creation as portrayed in contemporary world dramaturgy, using the Japanese comedy by K. Mitani and the German play by N.-M. Stockmann as primary materials.

Presentation of the Study’s Core Material with Comprehensive Scientific Justification.

Koki Mitani stands as a celebrated figure in Japanese theater, acknowledged for his diverse talents as a playwright, writer, screenwriter, film director, actor, and comedian. He has garnered acclaim for his comedic contributions, receiving the prestigious Kazuo Kikuta Theatre Award for his outstanding work in the realm of comedy.

The plot of his play is straightforward. “University of Laughter” revolves around two main characters –

Hajimi Tsubaki, the author of the comedy “Hamlet and Juliet,” who works within the theater company known as “Laughter University,” and Matsuo Sakisaki, a censorship officer with the Metropolitan Police Department, tasked with preventing the staging of new works during the year 1940. The entire narrative unfolds within the confines of the interrogation room at the Metropolitan Police Department, where a verbal duel between these two men takes center stage. The censor repeatedly denies permission for the comedy to be performed during the wartime period. He insists that the playwright modify the text to align with the prevailing sentiments of the era, emphasizing themes of patriotism and pathos, all while stripping away humor. In his relentless pursuit of obtaining the necessary approval for his troupe’s performance and his determination to tackle impossible creative challenges, Tsubaki tirelessly rewrites the comedy. Paradoxically, with each revision, “Hamlet and Juliet” becomes increasingly humorous.

What we encounter here is a metadrama, a “theater within a theater, “and a remake – among the most widely embraced strategies of postmodernism. K. Mitani, through recoding, dialogues, and intricate interplay with the reader and viewer, breathes new life into the renowned, already mythologized Shakespearean texts. He saturates the underlying context with allusions, reminiscences, and ironic contexts, as indicated in sources [11, p. 29; 12, p. 128].

The “duel” between the author and the censor revolves around socio-political motives. The censor, Matsuo Sakisaki, serves as a security officer in the censorship department of the Tokyo Police. In his prior role, he was involved with the “labor movement in Manchuria”. Sakisaki holds a deep-seated aversion to the world of theater, particularly to the genre of comedy, which he deems unserious and at odds with the contemporary societal requirements. He insists that the author’s remake should not be based on Shakespeare’s “Romeo and Juliet” but on “Hamlet.” According to him, the idea of avenging the king’s death aligns more closely with the spirit of the times, as it “will contribute to the education of our fellow citizens in courage and bravery” [13, p. 25].

In the climactic scene, the playwright and the censor offer explanations for their actions. Sakisaki, from the very beginning, delayed granting permission for the play and presented the author with seemingly impossible creative challenges. His aim was to make the protagonist abandon his aspirations, to make him surrender, and to acknowledge his creative impotence. However, against all odds, the playwright displayed remarkable persistence, continuously revising the texts. Most remarkably, with each revision, the play

became increasingly humorous [13, p. 108]. The censor, in the course of the play, reveals not only his official and police persona but also his refined aesthetic sensibility. He justifies his actions by stating, “Since your theater is primarily involved in producing lowbrow comedies, I believed it was my duty to intervene in such a manner” [13, p. 109].

Hajimi Tsubaki directly communicates to the censor that his quest to make the comedy even funnier is, in essence, an act of rebellion against the system, a protest against the infringement upon civil rights and freedoms, and an encroachment on creative freedom [13, p. 110–111]. Consequently, the Japanese play brings to the forefront the enduring conflict between the artist and the authorities, the quandary of the freedom of self-expression, and the author’s responsibility for their work. However, the playwright’s method of challenging the authorities by disregarding the censor’s directives and pushing the situation to absurdity ultimately proves unsuccessful. During the wartime era in Japan, any form of comedy, no matter how brilliant, is deemed entirely inappropriate. As succinctly put, “You have crafted a brilliant comedy. Yet, comedy, even the most brilliant, finds no place in this juncture of our country’s history” [13, p. 116].

K. Mitani’s comedy ingeniously resolves this conflict. The concluding scenes are emotionally charged and psychologically nuanced: the playwright rewrites the text for the final time, making it very funny, despite the censor’s adamant prohibition against using comedic artistic devices. The censor attempts to shield the author from being called to the frontlines, but unsuccessfully. Eventually, he resorts to pleading, literally beseeching the author to return from the war unharmed. He promises to safeguard the manuscript of the play and even offers to take on one, or perhaps all, of the roles in a future production.

At the heart of this comedy lies the process of creating an artistic text. It unfolds through eight distinct stages, spanning eight days during which the censor presents the playwright with complex and occasionally impossible creative challenges. Undeterred, the playwright refines the text in his unique way. Consequently, an exceptionally artistic text emerges from an ordinary and hastily modified Shakespearean tragedy, “Romeo and Juliet”, which had failed to elicit even a smile from Sakisaki upon its initial reading. In the culminating scene, the censor not only commends the talent of comedy writer Hajimi Tsubaki but also acknowledges, despite identifying himself as a man “completely devoid of a sense of humor” [13, p. 49], that he ended up “laughing eighty-three times” when reading the final version [13, p. 123].

Before us unfolds a psychological duel between the protagonist and the antagonist. The censor characterizes himself as strict, uncompromising, inflexible, and direct; he cannot be swayed or pacified [13, p. 7]. Sakisaki holds certain stereotypical notions about playwrights: for instance, he believes creative individuals to be lacking punctuality [13, p. 1]. He also harbors a disdain for what he perceives as “theatrics” and dismisses them as “worthless comedians” [13, p. 24, 26]. Simultaneously, from the very first page, it becomes evident that the censor possesses a large and kind heart: Sakisaki rescues a crow from death, tending to it and caring for finches. The transformation of his inner world through exposure to the world of theater does not appear to be psychologically baseless.

The image of the playwright undergoes a significant transformation throughout the play. Initially, he presents to the censor a rather lackluster adaptation of Shakespeare’s “Romeo and Juliet”. At this stage, Tsubaki’s primary concerns revolve around the career advancement and well-being of his troupe, the University of Laughter. As numerous dialogues between Tsubaki and Sakisaki reveal, the text was deficient in logic, plausibility, clarity of character motivation, highly artistic comedic situations and techniques, precision in details, and more. The author even describes the creative process as “quickly slapped together from something already performed” [13, p. 23].

During the revision and finalization of the Shakespearean text, both the author and the censor undergo significant changes. Tsubaki ceases his attempts at ingratiating himself with Sakisaki, no longer offering gifts or forcibly inserting patriotic slogans into scenes that do not align with the comedy’s concept and pathos. Throughout their interactions, Sakisaki reveals himself as a creative individual with a keen sense and deep appreciation of art. His input on alterations to the text aids in making the play funnier and artistically superior. This dynamic transformation in their relationship enhances the comedic quality of the work.

Remarkably, both Sakisaki and Tsubaki are acutely aware of the positive transformations that their interaction has introduced into their lives, and they express genuine gratitude. Tsubaki acknowledges this when he says, “AUTHOR: You know, I feel like I owe you a debt of gratitude. You really do have a talent for writing” [13, p. 95]. Similarly, Sakisaki conveys his gratitude, stating, “CENSOR: I am very grateful to you; you have opened my eyes to a world I had not even suspected existed before meeting you” [13, p. 130].

As the comedic characters engage in their constructive interaction, profoundly altering each other’s inner worlds, their images gradually take on a symbolic and generalized nature. They emerge as literary archetypal heroes who, over the course of the play, traverse the essential phases of the “hero’s journey.” This journey signifies not only the stages of human growth but also embodies the typical phases of a mythical narrative.

Let’s recall that Carol Pearson, drawing from the works of C.G. Jung, O. Rank, J. Campbell, E. Neumann, and others, devised a model outlining the stages of the inner hero’s journey. It’s worth noting that a person doesn’t necessarily experience these archetypes in a strictly sequential manner. The stages are as follows: 1. *Innocent*: Developing faith, confidence, and optimism. 2. *Orphan*: Realizing that adversity exists and nurturing realism. 3. *Warrior*: Learning to compete, achieve goals, and, if necessary, defend oneself. 4. *Caregiver*: Demonstrating care, empathy for others, and providing assistance. 5. *Seeker*: Possessing a desire for change and a willingness to explore new experiences. 6. *Lover*: Engaging in loving relationships, expressing romanticism, and making commitments. 7. *Destroyer*: Letting go of the old and embarking on a fresh start; taking action during desperate times. 8. *Creator*: Demonstrating creativity, innovation, and giftedness. 9. *Ruler*: Assuming responsibility and living in alignment with personal values. 10. *Magician*: Facilitating change by altering one’s thought patterns and behaviors. 11. *Sage*: Engaging in clear and critical thinking, and formulating one’s own opinions. 12. *Jester*: Finding enjoyment in life and work, savoring the present moment [14, p. 34–37].

In K. Mitani’s comedy, while the Playwright evolves from the archetypal images of “Innocent” and “Orphan” to “Magician” and “Sage,” the Censor progresses to the next stage – “Jester.” Tsubaki starts to transform his creative outlook, thinking with greater precision and critical acumen, and articulating his own opinions. Meanwhile, Sakisaki experiences an awakening, discovering latent intentions within him – the desire to relish life and work, to savor every moment of existence, including moments of enjoyment and laughter. He unearths a new world of creativity and theater, actively participating in theater performances and engaging in theatrical sketches as an actor.

In this context, it’s essential to note that Sakisaki not only surveys the local “theatregoers” about the “University of Laughter” troupe and the reputation of Tsubaki, the playwright, and director of the theater but also provides constructive advice on avoiding cheap

theatrical effects. The reader/viewer learns that the playwright dreamt of becoming a theater artist, he was creating decorations, and became deeply passionate about the world of theater [13, p. 48]. There's a close-knit relationship between the playwright and the troupe: when analyzing the play, one should not just read it but mentally envision the scenes and imagine specific actors in each role. Furthermore, individual roles and character lines are tailored for the theater's leading actors [13, p. 5, 21, 39, 95–99, 101–107]. Tsubaki is compelled to include gimmicks like sword swallowing and losing dentures in his text to appease the seasoned yet untalented actor Kinkan, as he believes that maintaining a positive psychological climate within the troupe takes precedence over theater aesthetics and the author's ego [13, p. 101–102]. The troupe accuses its playwright of cooperating with the police and of failing to resist the coercive pressures of censorship [13, p. 107]. Tsubaki experiences both psychological and physical violence from his troupe, with the actors resorting to physically assaulting their chief playwright and director.

The psychological influence of the theater environment on the playwright is also a topic explored by the renowned German playwright and theater director N.-M. Stockmann in his play "The Ship Will Not Come".

The unnamed protagonist of the play, a young but already well-known playwright in Berlin theater circles, shares his observations of the bohemian theater environment. He describes it as corrupt and soulless, and, much like the hero in K. Mitani's play, he is compelled to adapt to it and cater to prevailing trends. Theater producers and directors insist on finding a truly significant theme, yet, paradoxically, they still anticipate a standardized approach. Consequently, he feels compelled to create a monotonous and uninteresting body of work that aligns with popular tastes [15, p. 19].

The protagonist is in an alarming psychological and even physical condition. He struggles to maintain regular sleep patterns and proper eating habits, with his immune system compromised by alcohol, smoking, continuous stress, and overeating. Suffering from procrastination, he frequently descends into bouts of depression. The playwright grapples with a profound inability to find a meaningful theme for his new play, to the extent that he has almost lost his capacity to write, leaving his work's themes diluted and fragmented [15, p. 22–25].

At the outset of the play, the young playwright embarks on a rather uncomfortable and exceedingly dull journey from Berlin to his hometown on the island of Föhr, situated along the North Sea. His motivation

for this journey is not driven by a deep affection for his father but rather by ambitious aspirations. The author's intent is to craft a play about the fall of the Berlin Wall, motivated more by career considerations than genuine interest. Given that he himself was only eight years old at the time of the event, he plans to inquire of his father about how he experienced the fall of the Berlin Wall in this remote island, which the teenager had left hastily many years ago.

The protagonist remains entirely apathetic toward his island. On his journey back home, his imagination constructs vivid depictions of his elevated social standing in contrast to the islanders: "I am so exalted that any form of greatness pales in comparison to me. I have left these less fortunate individuals far behind. I am not an ordinary person; I am an aristocrat. I embody the purest knowledge, elevated by poetry" [15, p. 19–20].

The "important" play envisioned by the playwright transforms into a space for a heartfelt reunion between father and son. While the father finds joy and contentment in being with his son, the son is irked by the sense of *déjà vu* associated with old family customs. For example, their joint pizza-baking endeavors conclude much like they used to, with the son's persistent grievances and impatience. It can be surmised that they both deeply care for each other, as is often the case, but they also tend to get on each other's nerves. Nevertheless, both make sincere efforts to communicate in a reserved or affectionate manner.

The son is reluctant to acknowledge that he cannot confront his inner issues without his father's assistance. The father openly expresses that once he is no longer required and significant to his son, his life would lose its purpose. The stark antagonism between the Father and Son is poignantly illustrated in a brief passage: "I look at my father and think, 'How incredibly, extraordinarily, unbelievably aggravating it is that you are the key to my personal growth. 'My father looks at me and smiles'" [15, p. 9].

The playwright holds no recollection of how the Berlin Wall fell, and this event doesn't trouble him in the least. In fact, he believes this historical occurrence is insignificant, often exaggerated, and overly steeped in ideology. His father, on the other hand, feels disheartened. He perceives his son as self-centered, timid, and superficial. The son appears to "casually and entirely apathetically" dissect the lives of others, with no concern for their well-being. He is characterized as someone who fails to take life seriously, harbors a fear of daily existence, and exploits people and their destinies. The father concludes with a damning assessment, declaring, "You are mediocre – in the worst sense of the word",

and implores his son to finally “write about something that genuinely interests you!” [15, p. 44–45].

The son rebuts this assessment by his father, but deep down, he concedes that his father is absolutely correct: “I am too afraid to immerse myself in the theater, which truly fascinated me” [15, p. 20]. He asserts, “I am like an eel, sliding through my world, sick everywhere. I am the voice of my generation. Yet, I can’t shed my own skin; it clings to me. I am repulsed by myself. I am constantly compelled to say something. And I do. Even when I don’t want to. But I have nothing new to convey. All I desire is to express one thing: I have nothing left to say to the world. I keep inventing variations on themes that are universally known and immutable” [15, p. 26].

The meeting with his father grows increasingly emotional, culminating in the revelation of a closely guarded family secret (Alzheimer’s disease and the death of his mother). Subsequently, the son departs from the island, possibly for the last time. The period of the Berlin Wall’s fall is interpreted by the conflicted pair as a time of upheaval within the family. In a manner common to real life, the family employed silence and concealment as survival strategies, preserving their internal comfort. Nevertheless, these repressed psychological traumas prevent the characters from opening up, establishing emotional and mental connections, and for the son, personal growth and improvement. Until the son confronts and processes this situation, he remains in the role of a vulnerable child who has nothing to communicate to the world. It is also significant for the father to, alongside his child, once again feel the pain of psychological trauma and the loss of a loved one and to reveal his true self to his son rather than wearing a comfortable and socially sanctioned mask.

To reexperience, both for himself and his father, the psychotraumatic situation long suppressed deep within the subconscious, the young playwright, before our eyes, creates a new text. From a genreological perspective, we witness a “theater within a theater,” a metadrama, and from a psychotherapeutic viewpoint, a psychodrama. Father and son appear to observe themselves from the vantage point of 1989, reflecting on their actions and emotions during the family crisis, and offering commentary and clarification [15, p. 31–42]. The process of returning home is primarily internal, and it can be painful and intense, yet also remarkably cathartic. Having undergone catharsis, the son abandons his plan to write a play about the Berlin Wall, recognizing the symbolic essence of this mental construct: “The wall represents the division of one thing from another. And nothing more. That’s it” [15, p. 44].

Similar to K. Mitani’s play, the interaction between the protagonist and antagonist in the creative process of crafting a highly artistic text suggests an architectural blueprint. Here, we witness the archetypes of the Father, embodying strategies of survival and success for the family, and the Child, yearning for parental love and care. In this particular family, the Father archetype assumes, to some extent, the roles of the Mother archetype. As the single parent, the father must impart Yin strategies to his son – teaching, nurturing, kindling hope, appealing to higher values, and securing people’s support. Naturally, any disruption in the equilibrium of these parental roles can lead to the vulnerability or downfall of the Son. The young playwright emerges from this intense inner struggle, filled with exhaustion but renewed. He begins to “see himself” at last, avoiding falseness in the depiction of his emotions and seeking what is genuinely authentic within him [15, p. 47].

Conclusions from this study and prospects for further developments in this direction. The comedy by Japanese playwright K. Mitani, “University of Laughter,” and the drama by German author N.-M. Stockmann, “The Ship Will Not Come”, explore and address fundamental questions within the psychology of literary creativity. These include: psychological aspects of the process of generating an artistic text, both in its original and secondary forms; the re-creation of factual reality by the creator within the context of their artistic concept; examination of the key stages involved in the creative process; exploration of the connections between the generated text, the author’s sublimation, and the author’s self (“I”), as well as the meta-writer and meta-character; influence of the aesthetic energy of the playwright on the emotional-intellectual sphere of the writer’s repertoire. Moreover, the unique and profound character portrayals of the protagonist and antagonist in these works, along with their strategies of artistic creation, offer a valuable platform for applying various psychological theories. These include the theory of creativity from Gestalt psychology, the archetypal classification by C.G. Jung, the model of the stages of the “journey of the inner hero” by K. Pearson, and more. The characters created by K. Mitani and N.-M. Stockmann transcend their roles as individuals within a specific socio-historical context. They take on typical roles as the Protagonist and Antagonist but also assume symbolic and archetypal significance as embodiments of the Father and Child archetypes.

Both dramaturgical works share a common trait in their thoroughly dialogical nature. They blend intertextuality typical of postmodernist texts with the genre features of metadrama and duodrama. Their

composition is rooted in the characters engaging in dialogues, engaging in polemical exchanges with each other. This fundamental multilayered polyphony contributes to breaking free from stagnant or crisis-ridden psychological states, fostering the qualitative internal growth of each character within the works as

they generate new artistic texts. It also facilitates the harmonization of their relationships with their partners, their inner selves, and the surrounding reality.

The prospective avenue for further research is the analysis of the nuances of artistic psychology within modern world dramaturgy.

REFERENCES:

1. Карпенко Н.А. Психологія творчості : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
2. Руда Н.Л. Психологія творчості. Миколаїв : Іліон, 2021. Част. 1. 96 с.
3. The Cambridge Handbook of Creativity / edited by James C. Kaufman & Robert J. Sternberg. Cambridge University Press, 2010. 512 p. (Series: Cambridge Handbooks in Psychology).
4. PARCO 劇場開場50周年記念シリーズ『笑の大学』2023年2月PARCO劇場にて上演決定. URL: <https://engekisengen.com/genre/play/46421/> (date of access: 10.15.2023).
5. 笑の大学. 劇場公開日:2004年10月30日. URL: <https://eiga.com/movie/41170/> (date of access: 10.15.2023).
6. Васильєв Є.М. Сучасна драматургія : жанрові трансформації, модифікації, новації : монографія. Луцьк : ПВД "Твердиня", 2017. 532 с.
7. Можарівська І.О. Інтертекстуальність та інтермедіальність сучасної драми-параболи (на матеріалі п'єси Кокі Мітани "Академія сміху"). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2020. Вип. 86. С. 60–66.
8. Yuhan N. At the Intersection of the Genres of Metadrama and Remake: Transformation of Classic Stories in Plays by Thea Dorn (Germany) and Koki Mitani (Japan). The 8th International Scientific and Practical Conference *Global and Regional Aspects of Sustainable Development* (March 26–28, 2023; Copenhagen, Denmark). Berlitz Forlag, 2023. P. 274–282.
9. Raschke J. Niss-Momme Stockmann. *Literaturland SH*. URL: <https://www.literaturland-sh.de/autorinnen/stockmann-nis-momme> (date of access: 09.23.2023).
10. "Kein Schiff wird kommen" in Rendsburg: Schweigen und Zudecken. *NDRkultur*. URL: <https://www.ndr.de/kultur/buehne/Kein-Schiff-wird-kommen-in-Rendsburg-Schweigen-und-Zudecken-keinschiffwirdkommen100.html> (date of access: 10.15.2023).
11. Jameson F. Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism. London & New York, Duke University Press, 1991. 438 p.
12. Шостак О.Г. Пошук власної ідентичності як постмодерна гра у творчості Шермана Алексі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2022. № 2(24). С. 121–130.
13. Warai no Daigaku University of Laughs by Koki Mitani. URL: <https://warai.no.daigaku.-2004.-hdtv.-720p.-aac.x-264.tt-0436886-ry-n> (date of access: 10.15.2023).
14. Pearson C. Awakening the heroes within: Twelve archetypes to help us find ourselves and transform our world. 1st ed. N.Y. : HarperOne, 1991. 352 p.
15. Stockmann N.-M. Das Schiff kommt nicht. 2010: schaeferphillippen. TM. Theater und Medien GbR. URL: www.schaeferphillippen.de (date of access: 10.15.2023).

РОЗДІЛ 13 ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 81'1:[821.161.2-34+821.162.1-34]

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.56>

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА КОНЦЕПТОСФЕРА В СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

MORAL AND ETHICAL CONCEPT SPHERE IN SLAVIC FOLK TALES

Анікіна І.В.,

*orcid.org/0000-0003-2760-8422**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

У статті народні казки розглядаються як важлива складова культурної спадщини кожної нації, що відображають та розповідають про колективні вірування, цінності та історію народу. Автори статті зазначають, що вивчення морально-етнічних концептів слов'янських казок дозволяє зберегти цінності та образи, які містяться в цих фольклорних творах, і використовувати їх для навчання та розваг сучасних аудиторій. У статті зазначається, що дослідження концептосфери казок допомагає зберегти національну спадщину та одночасно трансформувати її для сучасних суспільних потреб. Актуальність дослідження полягає в тому, що слов'янські народні казки – це скарбниця мудрості і цінностей, які надихають і навчають нас бути кращими людьми. Вони відображають морально-етичну концепцію народу і є важливим джерелом виховання, яке передається з покоління в покоління. Розуміння цих цінностей у слов'янських народних казках допомагає сформулювати стійку моральну основу для суспільства і сприяє розвитку гармонійної та справедливої культури. У цьому контексті важливо вивчати культуру та традиції різних народів через аналіз їхніх народних казок. В слов'янських казках можна відзначити різноманітні концепти, які відображають дух та цінності цих народів. Мета статті полягає у виявленні та культурологічному аналізі головних концептів українського, польського та болгарського фольклору. Об'єктом дослідження постає морально-етнічна концептосфера слов'янських казок, а предметом – спільне та відмінне у вербалізації виокремлених концептів. Встановлено, що в українському, польському та болгарському фольклорах ключовим концептом постає ДОБРО, який підпорядковує субконцепти ГЕРОЙ, МУДРІСТЬ, ПРАЦЯ та ЛЮБОВ. Попри спільні морально-етнічні цінності слов'янських народів, встановлено семантичні розбіжності в їхній вербалізації.

Ключові слова: концепт, морально-етнічні цінності, народна казка, слов'янські мови, субконцепт.

The article considers folk tales as an important component of the cultural heritage of each nation, reflecting and telling about the collective beliefs, values and history of the people. The authors of the article note that the study of moral and ethnic concepts in Slavic fairy tales allows us to preserve the values and images contained in these folklore works and use them for teaching and entertaining modern audiences. The article notes that the study of the concept of fairy tales helps to preserve the national heritage and, at the same time, transform it for modern social needs. The relevance of the study lies in the fact that Slavic folk tales are a treasure trove of wisdom and values that inspire and teach us to be better people. They reflect the moral and ethical concepts of the people and are an important source of education, which is passed down from generation to generation. Understanding these values in Slavic folk tales helps to formulate a stable moral foundation for society and contributes to the development of a harmonious and just culture. In this context, it is important to study the culture and traditions of different peoples through the analysis of their folk tales. In Slavic fairy tales, you can note a variety of concepts that reflect the spirit and values of these peoples. The purpose of the article is to identify and culturally analyze the main concepts of Ukrainian, Polish and Bulgarian folklore. The object of research is the moral and ethnic concept sphere of Slavic fairy tales, and the subject is the general and different verbalizations of the selected concepts. It is established that in Ukrainian, Polish and Bulgarian folklore, the key concept is good, which subordinates the sub-concepts of hero, wisdom, work and love. Despite the common moral and ethnic values of the Slavic peoples, semantic differences in their verbalization have been established.

Key words: concept, moral and ethnic values, folk tale, Slavic languages, sub-concept.

Постановка проблеми. Народні казки відображають культурні образи та цінності, які склалися внаслідок історичних, соціальних та релігійних впливів. Вони часто містять у собі перекази про героїв, чудовиська та магичні об'єкти, які символізують різні аспекти культури. Наприклад,

в багатьох українських казках йдеться про героїв, які відображають силу, сміливість та справедливість, що були важливими якостями для українського народу в історичний період. Вивчення концептосфери народних казок допомагає зберегти національну спадщину, роблячи її доступною та

цікавою для сучасних поколінь. Збереження цих казок допомагає підтримувати ідентичність та історію народу; вони стають важливим засобом передачі культурних знань та цінностей з покоління в покоління. З іншого боку, вивчення казок споріднених культур – української, польської та болгарської – сприяє розширенню культурного розуміння та міжкультурному діалогу. Коли казки однієї культури відомі іншій культурі, то це допомагає людям з різних країн та різних традицій краще розуміти одне одного та краще взаємодіяти.

Аналіз останніх досліджень. Народні казки, що переказувалися з покоління в покоління, можуть бути розглянуті з різних точок зору, однак одним зі способів їхнього аналізу є вивчення концептів з метою розуміння казок у різних культурних контекстах. У розвідках І. Чибор розглянуто інтерпретацію фольклорних демонологічних образів у фразеології української та польської мов [13]. В. Кизилова присвячує свої дослідження специфіці трансляції історичної теми в українській літературній казці [7]. Конотативним вимірам мотивів української літературної казки [8] та функціонуванню мотиву сну в казках присвячені дослідження В. Шевчука [9]. Зі свого боку, Т. Качак вивчає тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст. [6], М. Варданян розглядає Свій – Чужий в українській діаспорній літературі для дітей та юнацтва в аспекті національної концептосфери [1]. Г. Осіпчук досліджує концепт 'ДОБРО-ЗЛО' в сучасних українських і польських літературних казках [11]. Однак невирішеним залишається питання дослідження концептосфери слов'янських народних казок у порівняльному аспекті.

Мета статті полягає у виявленні концептів, що формують морально-естетичні цінності слов'янських народів, та способів їх реалізації у казках. Об'єктом дослідження постає морально-етнічна концептосфера слов'янських казок, а предметом – спільне та відмінне у вербалізації виокремлених концептів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світ слов'янських народних казок – це невичерпний резервуар мудрості, цінностей і життєвих навичок, які передаються від покоління до покоління. У кожній казці прихована морально-етична концепція, яка допомагає читачам або слухачам вчитися на власних та чужих помилках і розвивати важливі та гідні риси характеру.

У своєму дослідженні Г. Осіпчук наголошує, що «концептосфера казок – це поєднання загальнонаціональної та індивідуальної свідомості, сукупність ряду чинників, які форму-

ють найбільш значущі морально-етичні цінності» [11, с. 54]. Слов'янські народні казки – це багате джерело народної культури, і вони відображають глибокі поняття моралі та етики, які були важливими для народу. Казки розповідають про важливість чесності, справедливості, доброти та інших гуманістичних цінностей. Казка належить до епічних жанрів фольклору, це переважно прозові оповідання встановленої форми, що зображують вигадані пригоди героїв. Казки з'явилися разом з епічною поезією, коли міфи втратили своє містичне значення і стали розважальними. У цих фольклорних творах відображені уявлення певного народу про морально-етичні ідеали.

З давніх часів людство має спільні ідеали: людяність, добро, свободу, розумову і фізичну досконалість, красу, справедливість і щастя. Проте кожна країна підходить до цих ідеалів по-своєму. Українській культурі притаманна глибока духовність народу та його непереборне прагнення до свободи й незалежності. В польському фольклорі простежується певна жертвовність на шляху до справедливості, а болгарський казковий фольклор у цьому сенсі є більш стриманим та побутовим.

У центрі слов'янської казки – доля персонажа. Головний герой кидається в бій проти сил зла не з волі богів і не тільки заради благополуччя народу. Тисячоліттями люди намагаються відповісти на питання, що таке добро і зло, дослідити умови, за яких виникають подібні явища, визначити найважливіші моральні цінності людства та вказати на негативні. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «добро» трактується як «усе позитивне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям, благу» [2, с. 230]. З іншого боку, «зло» позначається у цьому словнику як «щось погане, недобре, нещастя, лихо, горе, роздратування, гнів, почуття досади, лють» [2, с. 369].

У концептуалізації слов'янського казкового світу, зокрема українського, польського та болгарського, концепти ДОБРО та ЗЛО є відображенням національно-культурної специфіки кожного з цих етносів. В українських казках ДОБРО символізує головний герой, тобто людина або тварина, які вражають своїми гарними вчинками, як-от у казці «Дід Іван та його звірята». Дід описується такими словами: «Добряк такий, що ще світ не бачив... Подорожньому підкаже дорогу, втомленому дасть прихисток для відпочинку, спраглому подасть горня джерельної води, голодного пригостить смачною кашею» [4].

Концепт ДОБРО підпорядковує субконцепти ГЕРОЙ, МУДРІСТЬ, ПРАЦЯ, ЛЮБОВ.

До концептуального поля ЗЛО належать такі субконцепти, як ЖАДІБНІСТЬ, НЕНАЖЕРЛИВІСТЬ, ЗАЗДРИСТЬ. Ці два концепти взаємодіють у кожній казці і є неподільними у рамках одного сюжету. Щоб панувало добро, потрібен герой, який перемаже зло. Героями українських, польських та болгарських казок завжди є людина з народу. В українському та польському фольклорі герої здебільшого мають імена, натомість в болгарських народних казках це, як правило, люди без імен. Відсутність ідентифікації героїв на ім'я у болгарському фольклорі можна пояснити тим, що у світогляді болгар зло може перемогти будь-яка людина, яка вірить у справедливість та правильність своїх вчинків. Українські народні казки про героїзм представлені таким відомим українському реципієнтові фольклором як «Іван-Побиван», «Котигорошко», «Козак Мамарига», «Казка про Іллю Муромця і Солов'я-розбійника», «Кирило Кожум'яка», у якій герої поборов злого та підступного змія. Кирило каже: «*Чим був – тим лишуся...*», а за винагороду просить «*милості цієї: щоб оселя моя – доки Київ Києвом зветься – Кожум'яками прозивалася. Щоб рід мій про те пам'ятав, з якого кореня вийшов...*» [5]. У Києві в урочищі Гончарі-Кожум'яки, яке розташоване на Подолі, одна з вулиць називається Кожум'яки. Етимологічно ця назва походить з часів Київської Русі та іменує місцевість, де проживали ремісники, а за фольклорною легендою, – і Кирило Кожум'яка [10, с. 612].

Дещо схожий фольклорний сюжет знаходимо у творі про польського Вавельського Смока. В обох казках змії як утілення зла перемагається героєм-визволителем – юнаком скромного походження, чим можна пояснити успіх цих творів. В обох казках описується зустріч міфологічного досвіду світу з релігійним. Окрім того, події локалізуються за опозицією «свій» / «чужий», де Київ і Краків маркуються як «свій» простір.

В українських та болгарських казках добро завжди перемагає зло. Іншими словами, ці два народи вірять у справедливість і завжди налаштовані на краще. Натомість у польських казках герой, який уособлює добро або вмирає, не досягши своєї мети, або його шлях до перемоги над злом є доволі важким. Тому у польському фольклорі подекуди трапляються казки з нещасливим кінцем. Колись у давні часи на Польщу зазіхнули німецькі рицарі, яким вдалося захопити частину польських земель. Вони знущалися з польських селян та примушували працювати на себе. Польський народ пам'ятає ті страшні часи та відобразив ці події у казках, як-от у «Камені

з Острудн» [5]. В цій казці розповідається про те, як ненаситний рицар Дітріх знущався з коваля, на ім'я Грабош. За наказом рицаря коваль мусив підняти й нести важкий камінь, тому що Дітріх пообіцяв віддати городянам ту землю, яку зміряє коваль зі страхітним тягарем на спині. На жаль, Грабош загинув під мечем катюги: «*І раптом кров закипіла у Дітріха в жилах. Він вихопив меч і щосили рубонув по ланцюгу, який оповивав камінь на спині в коваля. Люди відсахнулися. Удар був важкий. Грабош захитався і впав. Величезний камінь придушив його до землі. Люди кинулися на допомогу. Даремно! Поки зсунули камінь, коваль сконав. І досі ще лежить у полі біля міста цей камінь, на якому лишився відбиток ланцюга, наче згадка про могутнього коваля, що хотів допомогти своєму місту» [5].*

Як вже зазначалося, до концептосфери ДОБРО належить з-поміж інших субконцепт ПРАЦЯ. Український народ характеризується як працелюбний, що відображується й у казках. Наприклад, про діда у казці «Дід Іван та його звірята» можна знайти такі рядки: «*...закидав сокиру на плече і йшов сухе дерево рубати. Як грибна пора наставала, то він першим повертався з повним кошиком грибів» [4].*

Серед інших казок про працю можна згадати такі, як «Праця годує, а лінь марнує» (українська народна казка Поділля). Казка вчить, що для того, щоб щось мати, потрібно працювати: «*Довелося йому жито сіяти. Посіяв він жито, але хліб на столі не з'явився. І згадав Петро, що жито треба косити і молотити. Довго він косив і молотив, аж тільки потім на столі з'явилась їжа» [12].*

У казці «Як батько навчив синів працювати» [12] знаходимо рядки, якими описують звичну для українського народу роботу на землі: «*Хлопці щиро захопилися роботою, перекопали всю землю від куца до куца на винограднику, під кожним деревом у садку, скопали увесь город уздовж і поперек <...>. Тоді хлопці вирішили <...> засіяти город і щось та вродить. Засіяли вони город так само як колись робив їхній батько, потім своєчасно прополювали сходи та поливали джерельною водою. І ось діждалися врожаю: виноградник, садок і город уродили так, як не родили ніколи доти. Зібрали брати багатий-пребагатий урожай, поділили між собою і знову заходилися копати землю» [12].*

Субконцепт ЛЮБОВ реалізується як через шанобливе ставлення до батьківщини та землі, так і через кохання між дівчиною та парубком. М. Грушевський у своїй праці «Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями»

визначає особливості ментальності українського народу. Найхарактернішим є сакральне ставлення українців до землі, яка їх годую: «українське населення займалося землеробством повсюдно і здебільшого ним жило. Це відбилосся і в мові: слово жито, яким називали зерновий хліб, власне, означає те, чим живуть люди» [3, с. 30]. Підтвердження слів вченого знаходимо у народній казці Подніпров'я «Про Івана-землероба та царівну», у якій йдеться про те, що герой, аби одружитися з донькою царя, має виконати три завдання, друге з яких звучить так: *«Я хочу, щоб ти спахав землю, посіяв пшеницю, виростив її, скошив, обмолотив, змолот зерно і нанік хліба. І щоб рано-вранці його приніс мені»* [12]. Повага та любов до хліба та до праці хлібороба відтворено у казках «Від чого хліб росте» та «Вовк і хліб» [12].

У доступному нам корпусі польських та болгарських казок не було виявлено подібних творів. Однак, слід зазначити, що у казках слов'янських народів згадується їжа, а з огляду на те, що це давні народні казки, ми розуміємо, чим харчувалися наші пращури. Наприклад, у болгарських казках згадуються часто вино, хліб, гуска, баранина, виноград, сливи: *«Два брехуни, що мали себе за розумників, почали підлезувати до нього, принесли вина, хліба і печену гуску»* (Хитрий Петр і брехуни); *«– Я сам заріжу барана й насмажу м'яса, а ви йдіть покупайтесь, освіжіться трохи, – запропонував товариству Хитрий Петр»* (Хто копає яму іншому); *«Один селянин надумав одружити свого сина з доброю, роботящою дівчиною. От він насипав повний віз слив і поїхав у село їх продавати. ... Така чепурушка і трудівниця, як ти, мусить їсти сливи, скільки схоче»* (Сливи за сміття); *«Найдорожчий плід, тату, це той, котрий найсолодший. Отож я купив тобі винограду. З усіх плодів, що родить наша земля, виноград – найсолодший»* (Найдорожчий плід). Своєю чергою, в українських казках найчастіше йдеться про хліб та молоко, як-от у казці «Легкий хліб»: *«Косив у лузі селянин. Втомився да й сів оддыхать. Взяв з торби молоко і хліб та й почав їсти»* [12].

Однаковий сюжет простежується в українських та польських казках, де парубок та дівчина борються за своє кохання та можливість бути разом. У цьому разі відбувається реалізація субконцепту ЛЮБОВ. У таких казках, як правило, юнак має виконати три бажання, або батька нареченої, який проти весілля, або іншої особи (царя, короля, пана). Наречена, зі свого боку, володіє магичними здібностями та допомагає дивним чином коханому. Врешті-решт, добро перема-

гає. Прикладом схожої сюжетної лінії є польська народна казка «Наймит Мацей» [5] та українська – «Про Івана-землероба та царівну» [12].

Субконцепт МУДРІСТЬ реалізується у казках, де потрібно перемогти зло або дурість не силою, а розумом. Аналізований субконцепт вербалізується в українських казках прикметником «мудрий», наприклад: «Мудра баба», «Мудра дівчина», «Мудра дівчина-семилітка», «Мудрий Іванко», «Мудрий наймит». Схожі сюжети простежуються у казках, де прості люди хитрістю перемагають жадібних панів або дурних царів, як-от у польській казці «Міхал і пан», «Шевчиха і графиня», «Як селянський син став королем» [5]. У наведених назвах польських казок бачимо протиставлення «простолоудин» – «пан».

Ще один народ, близький до українців своєю культурою, звичаями, народним мистецтвом, – болгари, у народних казках якого важливе місце займають розповіді про дотепника Петра, який наділений рисами яскравого національного характеру, його життя і вчинки пов'язані з життям та філософією болгарського народу. Назви казок про Петра часто мають у назві прикметник «хитрий», який характеризує героя, як-от у казках: «Хитрий Петр і брехуни», «Хитрий Петр і лихвар», «Хитрий Петр і перукар», «Хитрий Петр на тому світі», «Хитрий Петр і скнари», «Хитрий Петр убиває собаку», «Хитрий Петр в суді». Примітно, що в болгарських казках хитрість є чеснотою. Натомість в українських народних казках йдеться про мудрих, а не хитрих героїв. Ще одна відмінність полягає у тому, що у болгарському фольклорі персонажі хитрощами провчають здебільшого простих людей, але жадібних та дурних, натомість в українських казках персонажі провчають мудрістю панів та царів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Герої слов'янських казок – це прості люди, звичайні чоловіки та жінки, дівчатка і хлопчики. Деякі з них працьовиті, чесні, віддані дружбі, поважають старших, живуть мирно та злагоджено. Однак є й інші персонажі: злодії, ледачі та лицеміри. Слов'янські народи склали про них безліч казок, висміюючи їх та засуджуючи. Ці персонажі уособлюють зло. Слов'янські народні казки зазвичай закінчуються чітким висновком про те, що тільки наполегливою працею та праведним життям можна стати щасливим, а погана людина може змінитися на краще. Дослідження концептуальних полів слов'янського фольклору допомагає зберегти національну спадщину та адаптувати її для потреб сучасного світу. Це сприяє збереженню культурних образів та цінностей, а також

сприяє розширенню культурного розуміння та міжкультурному діалогу, адже казки залишаються важливим джерелом навчання, розваги та спільного розмірковування для всіх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варданян М. Свій – Чужий в українській діаспорній літературі для дітей та юнацтва: національна концептосфера, імагологічні моделі : монографія. Кривий Ріг : Видавництво «Діонат», 2018. 406 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1428 с.
3. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями / укл. Й.Й. Брояк, В.Ф. Верстюк. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 736 с.
4. Дерево казок. Випуск 3. Вінниця : Казка, 2015. 46 с. URL: <https://derevo-kazok.org/zbirka-derevo-kazok-vipusk-3.html>
5. Казки українською. URL: https://kazka.vn.ua/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0
6. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст. : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 320 с.
7. Кизилова В.В. Специфіка трансляції історичної теми в українській літературній казці. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31(70). № 2. Ч. 3. С. 189–194.
8. Кизилова В. Конотативні виміри мотивів української літературної казки. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність* : збірник наукових праць. 2018 р. Вип. 12. С. 103–113.
9. Кизилова В. Специфіка функціонування мотиву сну в казках Вал. Шевчука (на матеріалі зб. «Панна квітів»). І все життя – подвижництво у рідному слові... *Статті, дослідження, спогади про професора Любова Миколаївну Кіліченко*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. С. 197–206.
10. Королева Н. Предок: історичні повісті; Легенди старокиївські. / упоряд., авт. післямови та приміт. О.В. Мішанич. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1991. 670 с.
11. Осіпчук Г.В. Концепт 'ДОБРО-ЗЛО' в сучасних українських і польських літературних казках. *Нова філологія*. 2021. № 2(81). С. 53–60.
12. Українські народні казки. URL: <https://proridne.org/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B8/>
13. Чибор І. Інтерпретація фольклорних демонологічних образів у фразеології української та польської мов. *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultur* : monografia ze studiów slawistycznych III / pod redakcją Agnieszki Kołodziej. Červený Kostelec : Nakladatelství Pavel Mervart, 2017. С. 77–89.

УДК 398.2(477-87):94(430)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.57>

МОТИВ «ДАЛЕКОЇ ЗЕМЛІ» В УСНИХ ОПОВІДЯХ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ ПРО НІМЕЧЧИНУ

THE “FAR LAND” MOTIVE IN UKRAINIAN EMIGRANTS’ ORAL STORIES ABOUT GERMANY

Слободян Н.В.,

orcid.org/0000-0001-6117-3958

магістр філології,

здобувач ступеню доктора філософії кафедри української

і зарубіжної літератур та методик їх навчання

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті йдеться про особливості побутування жанру усної оповіді на прикладі нарративних інтерв'ю про Німеччину та функціонування мотиву про «далекі землі». Порівнюючи з народними піснями та поезією, цей пласт усної народної творчості досі проходив повз увагу вчених. Такого жанру твори представлені окремими сюжетами легенд та переказів про Запорізьку Січ. Зазначено, що цей мотив присутній в усній народній творчості багатьох народів і є найбільш універсальною формою даного типу легенд. Особливо широкого поширення такі оповіді зазнали

в епоху Великих географічних відкриттів, коли європейці вперше почули про неймовірні багатства Індії, Китаю, Японії та Америки. Охарактеризовано сучасний стан дослідження усної народної творчості про німців та Німеччину. Зазначено, що однією з таких «далеких земель» є Німеччина, в якій завдяки великій кількості мігрантів з України утворилася наша трудова спільнота, що в свою чергу стало ґрунтом для творення усної традиції, яка скристалізувалася на уявленнях про чужу та далеку землю на основі побаченого та почутого від інших. Завдяки застосуванню методу нарративного інтерв'ю вдалося записати, розшифрувати та використати в дослідженні близько ста біографічних оповідей респондентів, життя яких так чи інакше пов'язане з темою Німеччини. Записаний матеріал свідчить про те, що в усній традиції простежується мотив утопічних відносин серед населення та між населенням і владою, де також виділяється атрибутів гармонії та достатку. Дуже часто в позиції зіставлення «ми і вони», «тут і там» підкреслено ціннісні орієнтири особистості. Інколи респонденти вдаються до гіперболізації, уособлюючи Німеччину з таким собі образом райського саду. Зазначено, що рай – насамперед архетип суспільної, колективної свідомості, який виконує функцію гармонізації суспільної взаємодії, відносин людини з природою. Переповідаючи історії з життя про побут та умови проживання, підкреслюється абсолютна гармонія між суспільством та природою, що в свою чергу робить оповідь наповненою деталями та розгорнутими сценами.

Ключові слова: фольклор, нарратив, нарративне інтерв'ю, мотив, «далекі землі», «райський сад», «чужий», еміґрація, Німеччина.

The article deals with the peculiarities of the oral narrative genre based on the example of narrative interviews about Germany and functioning of “far lands” motive. Compared to folk songs and poetry, this form of folklore has so far been overlooked by scientists. This genre stories are represented by separate plots of legends and tales about Zaporizhia Sich. It should be noted, such a motive is presented in the oral tradition of many peoples, and it is the most universal form of this type of legends. Such stories became especially popular in the era of the Great Geographical Discoveries when Europeans learned first about the unbelievable wealth of India, China, Japan, and America. The current state of the research of oral folklore about Germans and Germany is characterized. It is highlighted that one of such “far lands” is Germany where due to a large number of migrants from Ukraine, our labour community was formed. In turn it became the basis for the creation of an oral tradition that developed on the ideas about a foreign and distant land based on what was seen and heard from others. The narrative interview method has been applied in the research, which enabled the author to write down, decode and use in the study approximately a hundred biographical stories of respondents whose lives are somehow connected with the topic of Germany. The investigated material shows that the motive of utopian relations among the population and between the population and the government can be observed in the oral tradition, where the attribute of harmony and abundance is also highlighted. The opposition “we and they”, “here and there” focuses on the value orientations of the individual very often. Moreover, sometimes the respondents use hyperbolization and personify Germany as a kind of the Paradise Garden image. It is emphasized that paradise is primarily an archetype of social, collective consciousness that performs the function of harmonizing social interaction, human relations with nature. It has been established that retelling stories from people’s lifestyle, their living conditions emphasize the absolute harmony between society and nature which in its turn enhance the story of details and elaborate scenes.

Key words: folklore, narrative, narrative interview, motive, “far lands”, “paradise garden”, “stranger”, emigration, Germany.

Постановка проблеми. Досліджуючи фольклор української еміґрації кінця ХХ – початку ХХІ століття, впадає у вічі те, що усна народна творчість цього періоду представлена передусім розвідками про українські народні пісні та народну поезію. У передмові до видання «Будь здорова, землице. Українські народні пісні про еміґрацію» українська фольклористка Софія Грица зазначає, що ця творчість є справжнім духовним надбанням, яка «виникла на тернистій стежі вимушеної розлуки з рідним краєм, домівкою і зустрічі з чужиною, куди їхали люди з вірою на поліпшення своєї долі та долі своїх дітей. [...]». Цей шлях був непротим, міражним, оповитим невідомістю майбуття, зданим на ласку фортуни» [4, с. 3]. Авторка акцентує увагу на тому, що саме в такого роду піснях розкривається цілий спектр сюжетів, образів та подій, які відображають певну опозицію до традиційних канонів та сюжетів і вони є «драматичною епопеєю про шукачів міражного «земного раю», сповнену надій, тривог, щасливих несподіванок або й розчарувань» [4, с. 8]. Цю думку підтверджує у своїй праці сучасна українська фольклористка О. Гінда,

додаючи, що «...еміґрація була новим і вкрай драматичним явищем для українського селянина. У життя народу входили нові й доти незнані реалії, а у фольклорну пам'ять – нові теми та нові сюжети, які віддзеркалювали ці події. [3, с. 136]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з таких нових жанрів, які набули поширення в період хвиль української еміґрації стали оповіді про «далекі землі». Порівнюючи з народними піснями та поезією, цей пласт усної народної творчості досі проходив повз увагу вчених. Тут хіба що можна виокремити фольклорні записи Д. Яворницького, П. Дзяковича, Г. Надхіна, Я. Новицького, здійснені ще в другій половині ХІХ ст. Всі вони представлені окремими сюжетами легенд та переказів про Запорізьку Січ.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження мотиву «далеких земель» в усних нарративах українців про Німеччину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фольклорний мотив про далекі землі, де «течуть молочні й медові ріки» здавна притаманний фольклорній традиції. Він присутній в усній народній творчості багатьох народів

і є найбільш універсальною формою даного типу легенд [2, с. 21]. Варто зауважити, що в європейських країнах даний тип легенд особливо широкого поширення зазнав в епоху Великих географічних відкриттів, коли подорожуючим відкрилися неймовірні багатства Індії, Китаю і Японії, а пізніше, після експедицій Колумба і Веспуччі, в усній традиції стали відтворюватись перекази про справжні природні скарби Північної та Південної Америки.

Відомий український фольклорист, історик та етнограф Я. Новицький присвятив немало своїх досліджень висвітленню образу «далеких земель» на прикладі Запорізької Січі, яка в фольклорі стала символом місця, де життя заможне та щасливе [8]. Цю думку розвиває І. Павленко, зазначаючи, що «саме акцентування багатства та значної кількості незаселеної та необроблюваної землі, мінімалізація праці на ній частково спровокувало масову міграцію на ці землі» [9, с. 51]. Згодом, після скасування Катериною II гетьманства, народна пам'ять про часи козаччини структурується в мотив «втраченого раю» – місця, де можна щасливо проживати у повній гармонії з природою та набуває ознак ідеалізованості.

Деякі століття тому Запорізька Січ була для українців уособленням багато та щасливого життя. Сьогодні однією з таких «далеких земель» є Німеччина, яка з-поміж країн Євросоюзу посідає одне з перших місць за кількістю емігрантів та впродовж десятиліть, з часів падіння Берлінської стіни, завдяки своїй потужній економіці та широкому ринку праці стала «другим домом» для багатьох українців, створюючи таким чином не тільки трудову спільноту, але й даючи поштовх до творення усної традиції, яка скристалізувалася на уявленнях про чужу та далеку землю, на основі побаченого та почутого від інших.

Матеріалом для дослідження послужили записи нарративів про Німеччину, здійснені у жовтні 2020 – червні 2023 рр. автором статті та студентами факультету філології та журналістики і факультету іноземних мов ТНПУ ім В. Гнатюка переважно на території Західної України. Усього було записано 100 інтерв'ю.

Власне розповідь про пережитий досвід, або автобіографічна розповідь, давно стала об'єктом зацікавленень науковців, які провадили свої дослідження в контексті усної історії.

Якщо розглядати саму методологію студіювання усної історії, то сьогодні під цим поняттям розуміємо широке коло дослідницьких практик, якими вчені послуговуються в різних науках. Тут варто акцентувати на тому, що фіксація усної

історії стає історичним документом, який дає змогу аналізувати та інтерпретувати минуле не тільки як воно відбулося, але й як воно впливає на сучасність та як людська суб'єктивність проявляється в різноманітних вимірах [10, с. 11]. Саме тому усні історії про пережите стають для істориків об'єктом пошуків відповіді на ті чи інші питання в площині історичного минулого, а для фольклористів важливим є сфера антропології культури, де можна чітко простежити прояви світогляду та типи культур.

Наративне інтерв'ю стало базовим принципом, основним інструментом, завдяки якому ми можемо використати для нашого дослідження антропологічний підхід, що в свою чергу, дозволить нам виконати поставлену мету. Як слушно зазначає сучасна дослідниця фольклору О. Лабащук, «завдання фольклористичного дослідження вимагають, щоб оповідачі розповіли свої історії у формі, максимально наближеній до їх природного побутування. Водночас науковцю потрібно було зібрати достатню кількість текстів, аби мати можливість зробити спостереження і висновки відповідно до мети і завдань своєї роботи» [7, с. 46]. Саме така форма фіксації матеріалу найкраще підходить для дослідження мотиву про «далекі землі». Нашими респондентами стали люди, життя яких так чи інакше пов'язане з темою Німеччини та німцями.

Дослідниця фольклору українських емігрантів Т. Цимбал стверджує, що міфи, у яких домінує образ далекої країни, певної історичної епохи, створюють символ, характерною особливістю якого є відсутність зв'язку з реальністю. Однак міф повинен залишатися емоційним, метафоричним відображенням реальності [11, с. 193]. Наведені приклади підтверджують цю думку.

Раз мені казав знайомий, якщо в Німеччині встати зранку і вийти в шкарпетках, то ти їх не забрудниш, бо в них дорожня служба дорогу з милом мис. Не знаю, наскільки це правда, а наскільки міф, але таке я чув. (Записано 01.05.2021 р. від МБС., м. Шумськ, Тернопільська обл.).

Там зовсім все не так, бо там чистота всюди. Німецький народ то є німецький, абсолютно в них чисто. Мені хотіли показати місто, бо я там мешкала, і мусила орієнтуватись. Всюди настільки гарно: і магазини, і лікарні, і всюди, де мене водили, мені дуже сподобалося. Мені здалося, що цю всю красу не люди створили! (Записано 27.04.2021 р. від СБІ, с. Велика Плавуча, Тернопільська обл.)

Якщо розглядати соціально-утопічні легенди, простежується мотив утопічних відносин серед

населення і між населенням та владою. На це звертали свою увагу інші дослідники-антропологи та фольклористи, зазначаючи, що в народній свідомості існує думка, що в такій ідеальній країні панують й ідеальні соціальні відносини [2, с. 36]. Тут варто наголосити на тому, що в досліджуваних нами нарративах чітко виділяється атрибутів гармонії та достатку.

Ну та в кожного народу щось своє є. Як приїхали, то зразу будинки великі в очі кинулися, видно було, що люди живуть багато, в достатку. Роботи багато всякої є, можна було заробити, а не так, як в нас. Порядок всюди, коло хатів прибрано так, охайно. Листя як з дерев нападає, то зразу підмітають, щоб чисто було. (Записано 21.01.2021 р. від МСМ, м. Тернопіль).

Ну насамперед, що здивувало – це німецька пунктуальність на кожному кроці, точність, педантичність їхня, порядок у всьому. Починаючи від вулиць, будівель до відносин з людьми. Ще вихованість, толерантність. Але вражало, що вони люди спокійні, майже без емоцій. Тобто емоції можуть тримати при собі. (Записано 16.03.2021 р. від ББІ, с. Кобиловолоки, Тернопільської обл.).

Більшість пасажів із розшифрованих нами інтерв'ю містять антонімії структури, які презентовані протиставленням структурних уявлень про наш світ – «ми і вони», «тут і там». Грунтуючись на цих релевантних механізмах нарративізації досвіду, які, власне, і відповідають за зміст оповіді, ми можемо дослідити дану антонімію. Дуже часто в такій позиції зіставлення респонденти наголошують на ціннісних орієнтаціях особистості, інколи вдавшись до гіперболізації. Наведемо приклади із розшифрованих інтерв'ю.

Запам'яталась мені їхня доброта і ввічливість, вони завжди були готові тобі допомогти в будь-чому, навіть тоді, коли ти з ними не зміг порозумітися, вони не лишали тебе в біді, а знаходили шляхи вирішення проблеми і йшли на контакт. Ментально ми максимально відрізняємось один від одного. (Записано 04.05.2021 р. від НУМ, с. Глібів).

Ну, я натрапила, можна сказати, на дуже добрих людей, вони допомагали в роботі, коли мені потрібно було. Завжди, коли я щось питала, мені люб'язно відповідали. У нас таке не часто зустрінеш. Здавалося, що вони готові все для тебе зробити. Наприклад, мені дуже важко було з мовою перші дні, то вони ніколи не злились, а розуміли з пів слова. (Записано 25.04.2021 р. від КНП, с. Великий Говилів).

Що найбільш притаманна німцям, то це закономірність, реалістичне оцінювання ситуації.

Я вважаю, що це люди добрі, вони працьовиті, не байдужі до чужого болю. Вони люблять життя і цінують свій час. Також німецький характер суто патріотичний і послідовний. (Записано 22.04.2021 р. від ПАА, с. Старий Олексинець).

Деякі респонденти, які побували в Німеччині, або ж наслухались про неї з інших уст, підкреслюють матеріальну складову зацікавленості цією країною. Саме тут чітко простежується досліджуваною нами мотив «далеких земель», що зазвичай виникає в нарративах тих респондентів, які в період четвертої хвили української еміграції були змушені податися за кордон в пошуку кращої долі та матеріального забезпечення.

Особисто мені здається, що Німеччині просто пощастило, що вона не є сусідом Росії; в неї таке геополітичне розташування більш сприятливе. І звичайно, вони багато працюють, тому досягають всього, чого хочуть. Загалом живуть багато, мають гарні місця роботи, а ще – допомагають іноземцям. Думаю, що Україні треба ще років сорок гарненько попрацювати, і тоді, можливо, і в нас буде такий рівень життя, як в Німеччині. (Записано 26.01.2021 р. від ЗВБ, м. Тернопіль).

Заробітна плата в Німеччині дає людині достойний рівень життя. Наприклад, навчання, лікування та страхова медицина, якісне харчування, відпочинок, різні культурні та спортивні заходи. А заробітну плату в Україні, особливо пенсію можна охарактеризувати так: «Не відмовляйте собі ні в чому: ні в воді, ні в хлібі...». (Записано 15.04.2021 р. від БОЛ., м. Вільц, Люксембург).

Цікавим є те, що респонденти дуже часто уособлюють Німеччину з таким собі образом райського саду. Тут варто було б нам розглянути цей мотив детальніше.

Образ райського саду здавна займав чільне місце в символічній системі етнічної спільноти. Викристалізувавшись на ґрунті біблійних текстів, символіка райського саду прослідковується у багатьох проявах матеріальної та нематеріальної культури.

В історії культури образ раю виконував ряд певних функцій, найчастіше, виступаючи у ролі такого собі практичного посібника, особливо в епоху Відродження, інспіруючи до великих географічних відкриттів. Це підтверджує вислів, який здавна побутує в усній традиції багатьох народів: від фінікійців до португальців – усі великі географічні відкриття були нав'язані міфом райської країни [2, с. 36]. Проте слід зазначити, що рай – це насамперед архетип суспільної,

колективної свідомості, адже в процесі дослідження різних образів раю можна виокремити тісний зв'язок між економічними та географічними умовами життя того чи іншого народу. Як зазначає Дж. Флемінг, «Бедуїн, перебуваючи серед оази, бачить себе на небі, повному дерев і зелені, серед джерел і струмків; у єгипетській міфології сад Осіріса був для стародавніх єгиптян нічим іншим як уособленням полів долини Нілу; індіанці, для яких найбільшим лихом під час збору урожаю кукурудзи були посухи, вважали, що мертві, покидаючи цей світ, віддаляються в глиб води, і приписували їм здатність перетворюватись на хмари, повні дощу» [1, с. 36]. Рай, таким чином, виконував функцію гармонізації суспільної взаємодії, відносин людини з природою, створюючи образи прекрасного та світлого, яке чекає на людину.

Антропологічний підхід дає можливість стверджувати, що рай також є архетипом свідомості, але тут йдеться скоріше про індивідуальну свідомість чи свідомість взагалі, для якої характерна певна психологічна інтенція та особливе метафізичне відчуття. Саме виходячи зі специфіки цієї інтенції, румунський філософ і дослідник міфології М. Еліаде пропонує розглядати і соціальну функцію раю. Насамперед, вона проявляється в можливості знайти певну точку опори в непостійному та невизначеному світі, вийти за межі хаосу, страху та тривоги. Це реалізується не лише завдяки вірі про щасливе позаземне життя. Міф про райський сад виконує важливі соціальні функції тут і зараз: від ідеального земного порядку до реалізації звичайної людської потреби у безпеці та в нормальній життєдіяльності [6, с. 244].

Слід підкреслити, що топос саду має певну низку характерних для нього маркерів. Своє визначення цього терміна подає Т. Динниченко, зазначаючи, що це «значуща семіотична, культурно-типологічна одиниця, яка постає в тексті у вигляді художнього образу з просторовими характеристиками опозитивного типу» [5, с. 69]. Подану вище опозицію ми можемо простежити в записаних та розшифрованих нами усних наративах про Німеччину.

Наприклад, Дрезден за часів Другої світової війни були повністю зруйнували, і на даний час там стрімкими темпами йде реставрація всіх зруйнованих будівель і взагалі заново почалося будівництво. Не місто, а просто райський сад! Вони залишають все у первинному стані, тобто як воно було. Вони не намагаються будувати щось нове. А у нас, наприклад, візьмемо м. Івано-Франківськ, то там взагалі зараз не дбають про

архітектурні пам'ятки. Замість старих, які б добре було реставрувати, або відкрити якийсь музей, вони їх руйнують і будують нові 9-поверхові будинки. (Записано 25.05.2021 р. від ДОВ, 42 років, м. Івано-Франківськ).

Мені запам'яталася архітектура і менталітет німців. Там надзвичайно красиві міста, які оздоблені різними будинками: трьохповерховими, чотирьохповерховими; вони аж надто привабливі. Споруди виглядають дуже пишно і розкішно...

«Якщо ти хочеш добре мати,

Не зважай на все, що є!

Подивись на німців

І подивись на своє». (Записано 30.10.2020 р. від ДІМ, 43 роки с. Старий Скалат, Тернопільська обл.).

Рай, будучи міфологічним синонімом «золотої доби», в соціокультурному аспекті є втіленням мрії про досконале суспільство [1, с. 86]. В усній народній творчості цей мотив набув поширення за часів існування Запорожжя, «де всі рівні та незалежні, багаті та щасливі, заможні та войовничі, коріняться як в об'єктивних причинах – особливому суспільному положенні козацтва, так і в чинниках суб'єктивних – бажанні запорожців створити власний ідеальний образ серед селян та інших суспільних верств» [9, с. 51]. У нашому дослідженні таким суспільством постає Німеччина, набуваючи завдяки колективній думці респондентів утопічних ознак.

«З першу хочу звернути увагу, що Німеччина є надзвичайно чистою країною. Мене здивувала чистота на вулицях... Ціни зовсім інші в Німеччині, якість продуктів, навіть ставлення тих самих продавців до клієнтів зовсім інше: краще, приємніше. Розказую вам зі свого досвіду... Привітність людей вразила мене. Ідучи по вулиці, на тебе ніхто не подивиться косо, вони завжди посміхаються. На мою думку, типовими рисами характеру німців є дисциплінованість, охайність, точність, економність. Всі рішення вони приймають неспішно. Можу додати ще працьовитість. За кордоном німців легко впізнають по тому, що в них акуратний стиль одягу, впевненість у кожному русі. (Записано 08.10.2021 р. від НАС, 52 роки, с. Ясенівці, Львівська обл.).

«Німці взагалі дуже законслухняні, вони поважають владу і ніколи не зроблять те, що не є по закону. Вони не женуться за модою, не придають значення одягу, вони скромні дуже. В них немає такої пихи. Звісно, молоді сім'ї вже більше слідкують за модою, а ось ці, що старші, то вони дуже прості, дуже довірливі. В них закон працює на них.

Німці, якщо не праві, то вони завжди визнають свої помилки, попросять вибачення. Вони дуже пунктуальні і в них все має бути ідеально, тому така і ідеальна країна». (Записано 30.10.2021 р. від БРГ, 48 років, с. Українка, Рівненська обл.)

Дуже часто наші респонденти підкреслюють абсолютну гармонію між суспільством та природою, переповідаючи історії з життя про побут та умови проживання. З точки зору структурної організації записаних нами нарративів – це одна з найбільш розгорнутих сцен (термін Ж. Женетта). Стосовно ж семантики складається враження, що оповідач хоче переповісти найменші, найдрібніші деталі всього того, що він зміг побачити.

Там на подвір'ї в нас жили зайчики, звичайні дикі зайчики. Не дай Бог було їх вчепити. Ми жили в приватному будинку собі, самі українці, і ми так зранку відкриваєм віконечко, а в нас під дверима сидить зайчик. Там жила ціла сім'я, вони повсюди бігали. Там не так, як в нас, що всі йдуть на охоту і вистрілюють диких тварин, зайців

там не можна чіпати. Ну з цим там все дуже строго. (Записано 24.05.2021 р. від СОІ, 53 роки, м. Чортків, Тернопільська обл.)

Висновки. Отже, спостереження за текстами розповідей, де простежується мотив «далекої землі», засвідчують, що для українця німецька земля постає не тільки уособленням заможного життя та великих можливостей. Насамперед це країна зі своїми ціннісними орієнтирами, системою поглядів на життя та власною своєрідною ментальністю, які в сукупності створюють ґрунт для формування фольклорного образу, що трансформується в свідомості цілого народу. Як бачимо, в розглянутих нами нарративних текстах про Німеччину образ райського саду набуває просторової характеристики, яка часто реалізується через опозицію, та в соціокультурному аспекті є втіленням мрії про досконале суспільство, таким чином набуваючи утопічних ознак, найбільш поширеними серед яких є ідеалізація суспільства загалом та його гармонізацію з природою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fleming J. The Roman de la Rose. A Study in Allegory and Iconography. Princeton : Princeton University Press, 1969. 257 p.
2. Tschistow K. Der gute Zar und das ferne Land. Russische sozial-utopische Volkslegenden des 17–19 Jahrhunderts. Verlag Wasmann, München, 1998.
3. Гінда О. Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку ХХІ століття в контексті фольклорної традиції : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 546 с.
4. Грица С.І. Українські народні пісні про еміграцію. Буд здорова, землице. Українські народні пісні про еміграцію / упорядк., вступ. стаття і прим. С.І. Грица. Київ : Музична Україна, 1991. С. 3–24.
5. Динниченко Т. Інтертекстуальний перегук повісті А. Жіда «Ізабель» і п'єси А. Чехова «Вишневий сад». Збірник наукових праць (філологічні науки). 2019. № 14. С. 68–73.
6. Еліаде М. Трактат з історії релігій / пер. з фр. Олексія Панича. Київ: Дух і Літера, 2016. 520 с.
7. Лабашук О. Перспективи застосування методики нарративного інтерв'ю для сучасних фольклористичних досліджень. *Studia Methodologica*. Ternopil – Kielce, 2019. Issue 48. P. 41–50.
8. Новицький Я.П. Твори. / гол. ред. П. Сохань ; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського ; Ін-т історії України ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського ; Запоріж. нац. ун-т ; Запоріж. наукове т-во ім. Я. Новицького. Запоріжжя : Тандем, 2007.
9. Павленко І.Я. До питання про соціально-утопічні мотиви в українському фольклорі (на матеріалі легенд та переказів про Запоріжжя). *Литературний процес в контексте етнокультур.* 2005. С. 51–53.
10. Халюк Л. Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості. Київ, 2013. 216 с.
11. Цимбал Т. Фольклор як віддзеркалення українського діаспорального буття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* 2014. С. 192–196.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 30

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Ігор Стратій*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 36,74. Замов. № 1123/693. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.